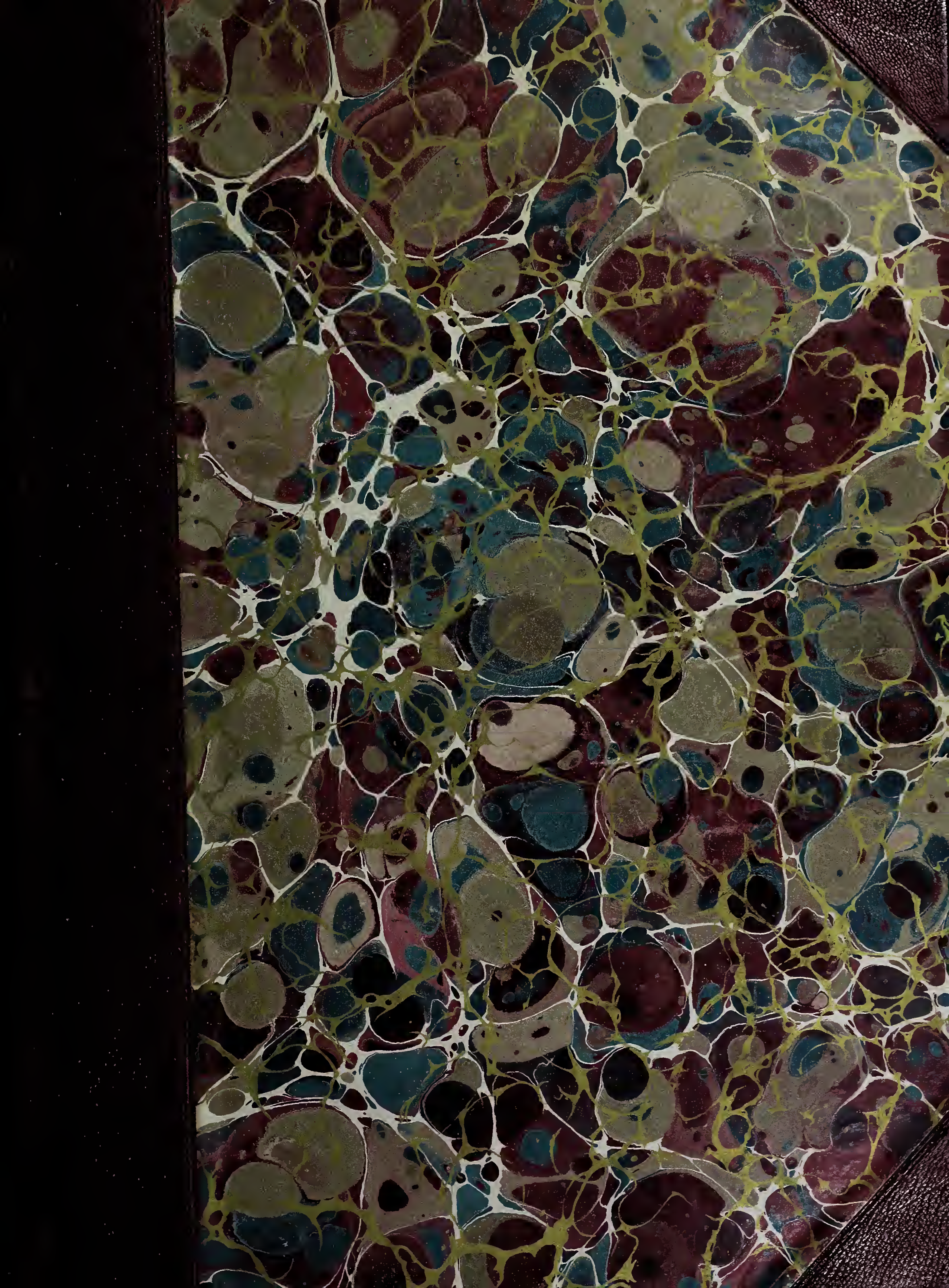

Ernst Lundquist

ARKITEKTUR

ORGAN FÖR

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS
AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅRGÅNG 40 AF TEKNISK TIDSKRIFT
ANSVARIG UTGIFVARE: ERLAND NORDLUND

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM
REDAKTIONSMEDLEMMAR:
I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1909.

INNEHÅLL.

SAK-REGISTER.

FÖRFATTARE-REGISTER.

TRYCKFEL.

Underskriften till illustrationen å sid 121 skall vara: *Hvitträsk, Gesellius del.*

De två sista meningarna af artikeln om Aarhusutställningen skola lyda: Gnugga geniknölarna tills saken blir vacker i sig själf. Finner du materialet tarfligt, beror det på dig själf som ej mäktar förädla det i dess användning.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSRRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 1 · 9 JAN · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

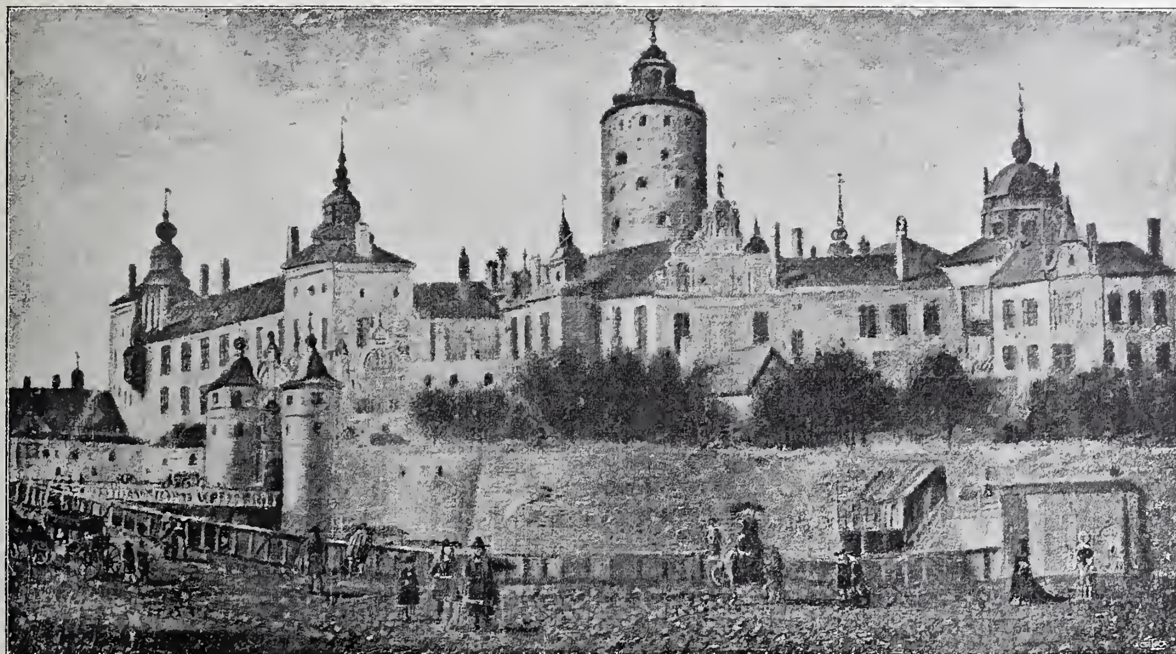

FIG. 1. STOCKHOLMS GAMLA SLOTT FRÅN S. V. EFTER OLJEMÅLNING I UPSALA UNIVERSITETS SAMLINGAR (OMKR. 1660)[1]

UTGRÄFNINGARNA VID STORKYRKAN OCH STOCKHOLMS GAMLA SLOTT. HÖSTEN 1908.

SISTLIDNE september började Telegrafverket gräfva kanaler för nedläggandet af kablar i Slottsbacken och i gatorna, som gränsa till områdena närmast slottet och Storkyrkan. Vederbörande voro tydligen fullständigt okunniga om de gatudelars topografi, genom hvilka kanalerna skulle dragas, eljest hade man väl undvikit att, så som nu skett, föra dessa tvärs igenom en af hörnbastionerna till den gamla Vasaborgen — och i stället sökt kringgå den, hvilket mycket lätt hade kunnat ske.

Dock ha dessa arbeten haft det goda med sig, att man åter riktade uppmärksamheten på dessa kvarters historia och företog sig att undersöka, huru dessa verkligen en gång gestaltat sig.

Gamla planer af det äldre slottet utförda af Jean de la Vallée, nu förvarade i slottsbyggnadskontoret, lämna en ganska god bild af huru dessa trakter varit bebyggda, och de hafva, så långt man kunnat kontrollera, visat sig riktiga. Fig. 2.

Afståndet mellan slottets utanverk och Storkyrkan var icke stort. Genom Messenius vet man, att Gustaf Vasa lät öka detta afstånd för att få plats för vallgrafven genom att helt enkelt rifva Storkyrkans östra del. Huru denna del sett ut, och om det varit hela koret, som fick vika för försvarssynpunkterna, visste man ej med säkerhet.

Nu har man dock fått visshet härom. Genom i första rummet Vitterhetsakademiens försorg företogos gräfningar i samband med de förut omtalade arbetena och därvid klarlades de ganska duktigt tilltagna grundvalarna till Storkyrkans korafslutning. Dessa grundmurar, fig. 11, visa att kyrkan haft en femsidig afslutning åt öster med kraftiga sträfpelare i hörnen. Kyrkan har alltså haft en koromgång eller mera troligt, sidoskeppen hafva haft en sned afslutning mot midtskeppet. Gustaf Vasa nedref detta, byggde till kyrkan på norra sidan och

[1] Fig. 1 är hämtad ur Svenska Slöjdföreningens meddelande 1896. »G. Upmark: Stockholms slott under vasatiden».

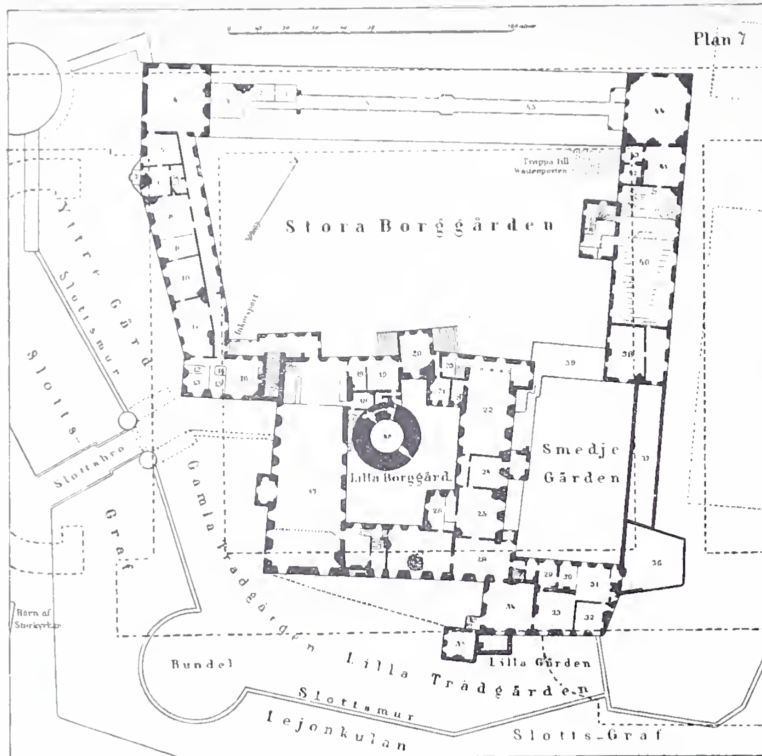

FIG. 2. PLAN AF STOCKHOLMS GAMLA SLOTT. ÅTERGIFVEN EFTER »J. MANKELL, STOCKHOLM I FORRA DAGAR».

fick dessutom plats med sin vallgraf utanför slottet. Några tegelmurar, som visa huru väggarna varit beskaffade, ha icke påträffats, men en hel del formtegel och taktegel antyda att formgifningen i denna del varit densamma som i större delen af den öfriga kyrkan. Sedan undersökningen fullbordats och korets konturer markerats i gatuläggningen fortsattes arbetet med slottsbastionernas framgräfvande.

Som förut nämnts äro Vallées planer i stort sedt riktiga fast endast ytterkonturerna af honom markerats. Det som nu blottades var utanverkets sydvästra rundel och muren mot södra vallgrafven.

Af en gammal målning, som fig. 1 visar, kan man dels få en god bild af gamla slottets utseende i sin helhet, dels också få en bild af den nu framgräfda muren, hvilken synes å bildens förgrund på andra sidan af vallgrafven. På Pufendorfs stick öfver Carl X Gustafs begrafning synes också utanverket (se Dahlbergs Succic Antiqua et Hodierna). Från dessa bilder och de la Vallées planer har konstruerats, huru detta gamla slott stått i förhållande till det nuvarande. Det visade sig då (se fig. 2) att Tessinska slottets sydvästra hörn står på gamla slottets hörnbastion. Muren, som vette mot vallgrafven, gick sedan något snedt mot söder längs nuvarande södra fasaden ungefär 50 meter i rät linie för att sedan göra en brytning mot nordost.

Denna mur har nu blottats utefter hela sin längd hvad beträffar ytterkonturerna, samt på en del ställen närmare undersökts på djupet och på insidorna. Fig. 12.

Ungefär midt på rundelns södra sida följdes muren ända till bottenskiftet, som ligger mera än 5 m. under den nuvarande gatulinien. Underst ligger detta nyssnämnda cirka 70 cm. höga bottenskift, därpå indraget 30 cm., den öfriga muren. Till en höjd af 1.85 m. är materialet vald klufven kullersten, därofvan tegel till 30—40 cm. under gatulinien, där muren blifvit raserad. Denna tegelmur är murad i s. k. vendiskt förband; en löpare och en kopp omväxlande i hvarje skift, af 29 × 15 × 8,5 cm. tegel med $1^1/_2$ cm. kalkbruksfogar, väl muradt och med ett tegelskift på högkant närmast gråstensmuren. Vid den plats där undersökningen företogs påträffades också vid denna materialöfvergång ett bomhål, som sträckte sig obetydligt in i muren.

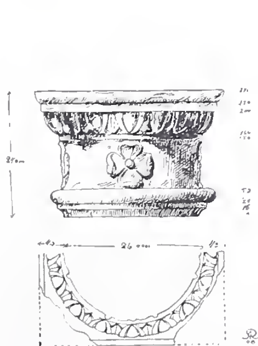

FIG. 3. KOLONNKAPITÄL AF MARMOR.

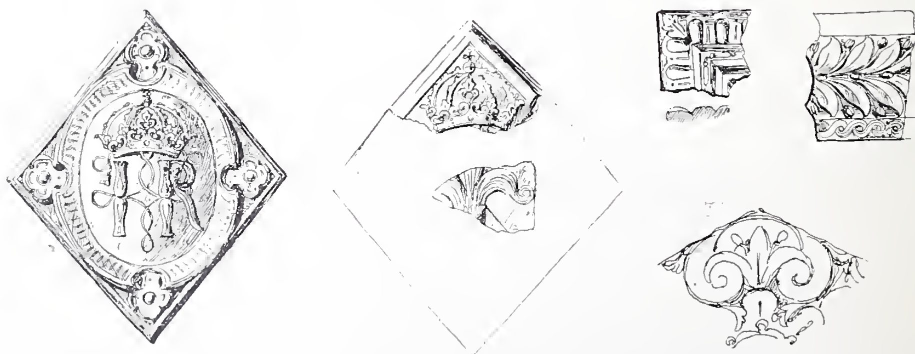

FIG. 4—8. DETALJER UTFÖRDA I BRÄND LERA. (FIG. 4 REKONSTRUKTION).

Hela denna mur torde vara byggd på innersidan af den först uppkastade torra vallgrafven, så att den inre delen af muren till en del hvilar på den genom gräfningen uppkomna doceringen i rullstenlagren. Gräfningen på den 5 m. breda murens insida ådagalade detta, emedan den inåt öfverhängande muren eljest är svår att förklara. Något hvalf eller kassematt i muren torde det icke hafva varit. Dels emedan stenarna icke ligga i någon hvalfform och dels emedan det underifrån synes att murbruket lagts på det undervarande gruslagret så att stenar däri intryckts.

Lagren under muren synas också vara orörda under det att en fyllning af tegel och byggnadsrester vidtager närmast murens öfre kant. (Vallgrafven är naturligtvis nu fullt igenfylld.) Bland dessa rester, som nu i stort antal påträffats på ömse sidor om muren må särskildt anmärkas en samling egendomliga tegelfragment som nu hamnat i Nordiska Museet, fig. 4—8. De bestå dels af lister med symeser, plattor och äggstafvar, dels bladlister, som kunnat gå i en följd som en fris eller som fyllning i en pilaster, dels också af kvadratiska fält, som varit placerade diagonalt med spetsarna uppåt eller nedåt. Att så varit fallet märkes tydligt på kronorna, som krönt de med bokstäfverna I. R. och K. R. prydda runda fälten, som upptagit midten. Bokstäfverna skulle i så fall betyda Johan Rex och Katharina Regina och förskrifva sig från 1570-talet, hvilket också ornamentiken tyder på. Ett med en krona prydt lejonhufvud, fragment af en vase, finnes också i samlingen förutom några egendomliga kapitälartade ornamenter, fig. 8. Huru alla dessa fragment en gång varit applicerade på byggnaden, om det varit in- eller utvändigt, kan ej nu afgöras, ett är dock konstateradt, nämligen att de varit spikade på sin plats. Detta emedan ännu några spikar finnas kvar, och emedan de flesta bitarna ännu ha sina i den våta leran gjorda spikhål kvar.

Förutom dessa ha kakel, delar af kolonnkapitäl

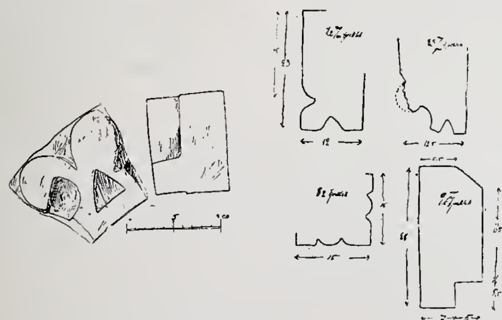

FIG. 8—10. FORMTEGEL.

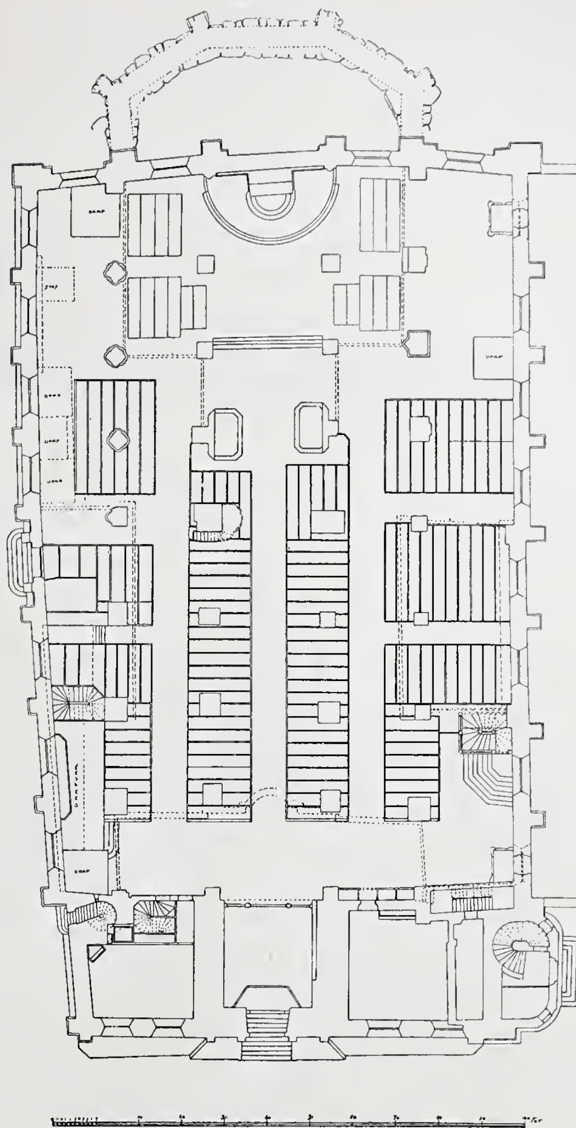

FIG. 11. PLAN AF STOCKHOLMS STORKYRKA.
ORGINALET I ÖFVERINTENDENTSÄMB:S ARKIV; DET FRAMGRÄFDA KORET INRITADT.

af marmor, fig. 3, en bit af golfastrak kommit i dagen förutom formtegel, fig. 9—10, hvilka hört hemma i tegelpelare eller hvalfbågar. Äfven en del smält kopparskrot och kopparbitar visa att delar af den gamla vasaborgen varit täckta med koppar.

Något öster om stora porten i nuvarande slottet gör den gamla muren en krök i cirka 25° och här visade sig till sist en hel del af intresse. Utvändigt ligger gråstensskiftens öfre kant, åtminstone 1,60—1,80 m. lägre än vid rundeln (bottenskiftet har icke blottats). Detta skulle visa att vallgrafven sluttat ned mot sjön, hvilket antagande bekräftas vid undersökning af inre sidan. Denna inre sida är liksom utsidan murad af tegel i vendiskt förband med bomhål i en jämnlöpande rad. Från innersidan af muren utgå tvänne tvärmurar vinkel-

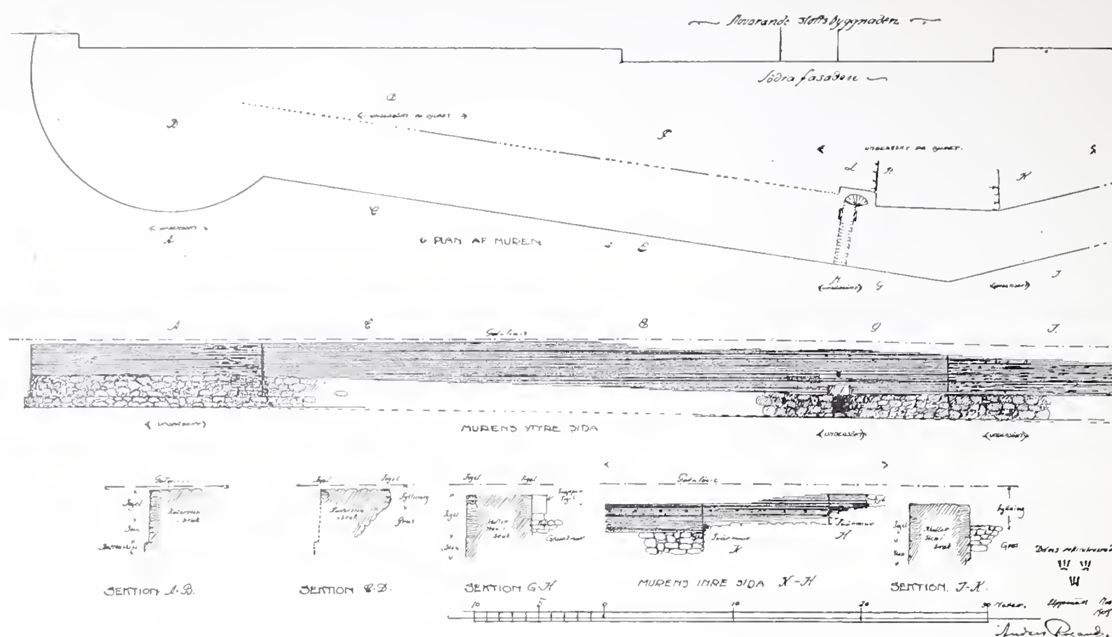

FIG. 12. DE 1908 BLOTTADE MURARNA TILL STOCKHOLMS GAMLA SLOTT.

UPPMÄTT AF ANDERS ROLAND.

rätt mot muren. Dessutom en vid första påseendet svårförklarlig utbyggnad. Tvärmurarna utgå i olika nivåer, den östligaste ungefär 1,2 m. lägre än den västligare, som ligger vid den förut nämnda utbyggnaden. De hafva med sina inre ändar hvilat på grusåsen och visa att denna här haft sin afslutning mot öster. Utbyggnaden innehåller en trappa, som går tvärs genom muren med en

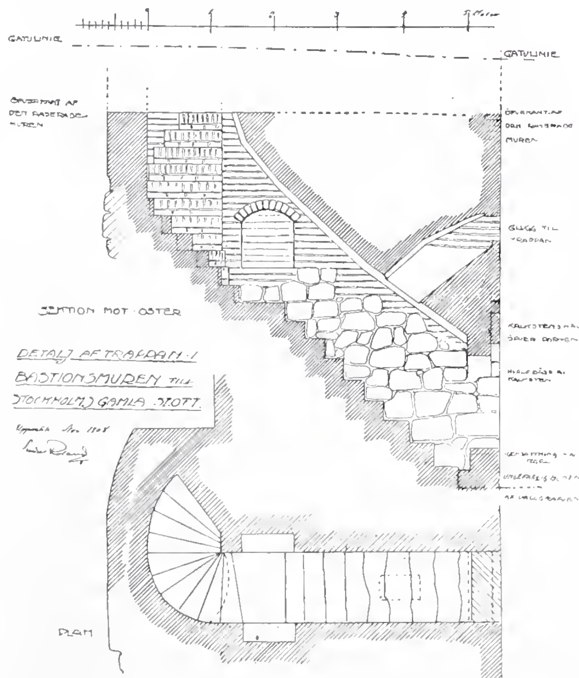

FIG. 13—14. TRAPPAN TILL VALLGRAFEN FRAMGRÄFD 1908. UPPMÄTT AF ANDERS ROLAND.

port på yttre sidan i vallgrafvens botten. Trappan har först svängsteg af tegel på kant med ett liggande skift under, därpå ett plan med en murnisch på hvarje sida, sist branta trappsteg af ojämna gråstenshällar. Portöppningen, som till sin nedre del nu är igenmurad, är på utsidan öfvertäckt med en på kant stående kalkstenshäll, nu temligen förvittrad. Bakom denna finnes ett hvalf af kalkstensflis. Öfver porten sitter en glugg, som upplyser trappans nedre del, fig. 13—14. Materialet i gångens väggar är i murarnes öfre delar och i hvalfkapporna tegel likson i muren för öfrigt, i de nedre partierna vald klufven gråsten. I västra dörrposten finnes kvar resterna af ett gångjärn, eljest synas inga märken efter bomhål eller dylikt, enär porten med all sannolikhet har gått utåt.

*

Eftersom staden förut kostat på det gamla slottets murar en betongbrunn på yttre sidan af rundeln, borde hela denna trappa med sin port blifva bevarad och tillgänglig. De få rester af det gamla Vasa slottet, som finnas, förtjäna väl att bevaras för eftervärlden, i synnerhet när de nu blifvit med stor kostnad och pietet framgräfda.

Liksom Storkyrkans kormurar blifva äfven slottsbastionens murar markerade i stenläggningen.

Utgräfningsarbeten hafva pågått hela hösten och hafva utförts af Vitterhetsakademien under d:r Janses insiktsfulla ledning:

Anders Roland.

AKTIEBOLAGET TIDNINGEN UPPSALAS NYBYGGNAD, ÖSTRA ÅSÖGATAN 33, UPPSALA.

Nedrifning af de äldre på tomten stående byggnaderna påbörjades i juli 1907. Dels genom tidningens, dels genom Doc. Knut Stjernas försorg föregicks detta arbete af fotografering och uppmätning, enligt den senares anvisning, i arkeologiskt syfte. Den dåvarande byggnaden var uppförd omkring 1770, men ofvan ett större antal källarhvalf af medeltida dato. Af dessa hvalf äro två stycken bibehållna och ingå i nya källarplanen. Det nödvändiga rifningsarbetet under jord vållade på grund af de åldriga, massiva grunderna mycken möda och stor kostnad.

Grundbotten bestod här, som nästan öfverallt i Uppsala, af lera till mäktigt djup, och pålningen är utförd som friktionspålning medelst 950 stycken 11 meter långa pålar med 6" topp och 12" rotända. Undergrunden samt utvändiga källarmurar äro gjutna af betong, samt förstärkta medelst järnbalkar där byggnadens konstruktion låter befara ett ojämnt tryck på bottensulan. Mot grannens brandgafvel verkställdes grundläggningen c:a 1 fot inåt tomten och göts källarmuren med lutning utvändigt mot tomtgränsen. Genom detta arrangement samt genom att plåtbekläda grannens grundmur förhindrades ev. belastning af tillstötande grund.

Innerväggar i källaren äro från 20 cm. höjd ofvan källargolf murade af tegel. Källargolf och hvalf äro gjutna af betong.

Bottenvåningens fasadmurar äro åt gatorna klädda med kalksten i kvadrar med tandad yta, samt med stående och liggande skift.

Alla tunnare innerväggar äro utförda af riksplattor, hvilka visat sig vara tidsbesparande samt billiga att afputsa. Bjälklaget ofvan de publika lokalerna i bottenvåningen är påsadladt med 2" plank och är fullständigt ljuddämpande. I toilettrum, serv. rum, badrum, klosetter och trappfan äro golfven utförda af betong på järnbalkar, i trapplanen täckta med mosaikplattor och i öfriga uppräknade lokaler med s. k. magnesiagolf utfördt af skånska cementgjuteriet. I salonger och matsalar i de större våningarna är inlagdt stafparkettgolf med små stafvar och fris samt bård vid väggarna. I dessa båda sorts rum är uppsatt panel i brösthöjd af målad furu, i alla öfriga rum endast fotsocklar. Taklisterna bestå endast af en hålkäl kombinerad med en tafvellist med i väggen infälld järnskena för tafvelkroken.

Alla beslag äro af brons i bättre lokaler och af mässing i köksafdelningarna.

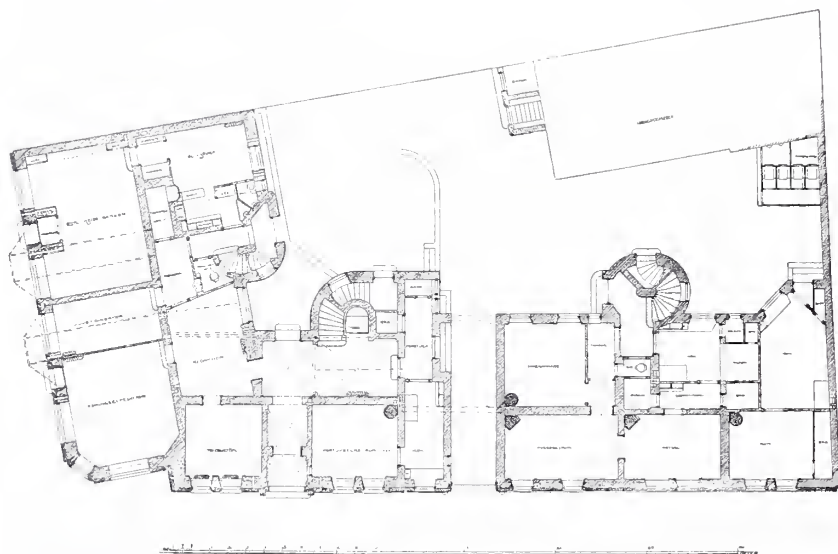

NYBYGGNAD I UPPSALA, ÖSTRA ÅSÖGATAN 33. ARKITEKT: CARL R. LINDSTRÖM.

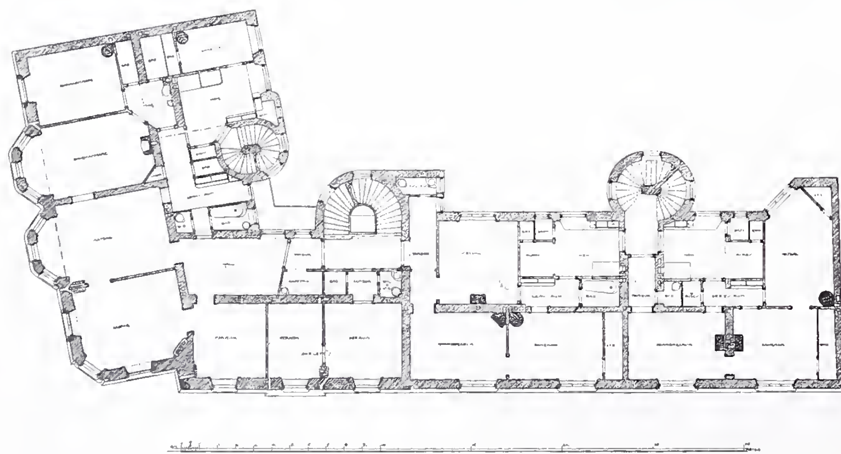
*

FASAD ÅT SMEDSGRÄND.

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

NYBYGGNAD I UPPSALA, ÖSTRA ÅSÖGATAN 33.

VÅNINGSPLAN. ARKITEKT: CARL R. LINDSTRÖM.

I byggnaden äro anordnade vattenklossetter, samt värmeledning (varmvattensystem). Badkaminerna äro kombinerade med värmeledningen, som passerar desamma genom kopparspiraler. Från kaminerna äro dragna varmvattenledningar till toiletterna i köken och serveringsrummen.

Kaminerna eldas direkt då värmeledningen är afstängd. Från hufvudvestibulen går elektrisk personhiss upp genom huset. I alla lokaler utom kök, jungfrukammare och skafferier är inledt elektrisk belysning.

Utvändigt är allt plåtarbete utfördt af koppar.

Kring balkongen på hörnet är anbragt en kopparränna afsedd till »balkongträdgård».

Yttertaket är åt gatan täckt med Ludowici taktegel af vacker färg och fason påminnande om munk- och nunne-tegel.

Fasadputsen är behandlad med starkt utspädd saltsyra och företer vid olika dagrar ett vackert varierande färgspel.

Den lägre delen af byggnaden är planerad först sedan den större byggnaden var i det närmaste under tak. I källaren är inrymd, förutom ved och matkällare, ångpannerum och kolförråd för värmeledningen, samt köksdepartement för bierkneipen i bottenvåningen, lokaler för tidningens tryckeri, samt ett extra utrymme innehållande vinskåp och potatislårar för de större våningarna.

Nödiga vindsutrymmen finnas till de olika lägenhe-

terna. Byggnaden, som tack vare byggherrens intresse och tillmötesgående utförts på ett synnerligen gediget sätt, har uppförts af tidningen själf med byggmästare C. Nilsson som ansvarig och arbetsledare.

Konstruktör för värmeledningen har varit ingeniör Gunnar F. Kahlson vid Gefle Verkstäder.

Konstruktör för vatten- och afloppsledningar har varit ingeniör Albin Svensson, Stockholm, och program för elektriska ledningarna har utarbetats af ingeniör Göran Kärne härstädes.

Skånska Cementgjuteriet har utfört alla betong-, cement- och asfaltarbetena, trappkonstruktioner, trappsteg och planer samt magnesiagolfven.

A. B. Lanna stenhuggeri har levererat fasadstenen af Nerikes grå kalksten.

A. B. Frazzitegel i Stockholm har levererat takteglet från Ludovici tegelbruk från Pfalz.

Firma Ragnar Larsson har lämnat »Riksplattor».

Uppsala Mek. Verkstad och snickerifabrik — snickerierna.

A. B. Jönköpings snickerifabrik — parkettgolf.

C. F. Carlsson & C:o Uppsala — gas-, vatten- och afloppsledningar, samt vattenklosettanordningarna.

Ingeniör G. Kärnes elektrotekn. byrå, elektriska ledningarna.

Gefle verkstäder — värmeledningen.

Allmänna svenska — hissen.

Bröderna Lindgren Uppsala — måleriarbetet.

Fasadstenen	kostar	c:a	15 000 kr.
Takteglet	»	»	1 750 »

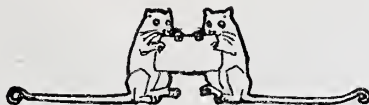
NYBYGGNAD I UPPSALA. ÖSTRA ÅSÖGATAN 33. ARKITEKT: CARL R. LINDSTRÖM.

Snickerierna	kostat	c:a	9 500 »
Gas-, vatten- och aflopp	»	»	10 000 »
Elektriska ledningar	»	»	3 000 »
Värmeledning	»	»	6 500 »
Hissen	»	»	5 600 »
Målningsarbetet	»	»	10 000 »

Byggnadens kubikinnehåll är c:a 10 700 m.^{3} och dess totalkostnad omkring 230 000 kr.. Huset är alltså uppfördt för c:a 21,50 kr. per m.^{3}.

Arkitekt har varit

CARL R. LINDSTRÖM.

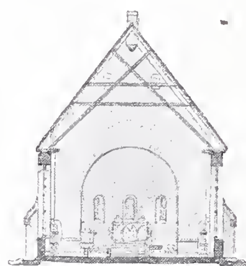

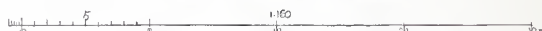
PRISTÄFLAN TILL KRÅKERÖY KYRKA I NORGE.

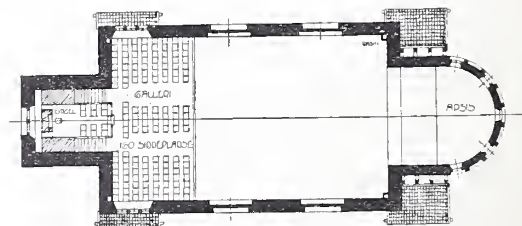
DET är icke under gynnsamma förhållanden, som norsk arkitektur f. n. arbetar; bland andra svårigheter är ju den, att denna konstart saknar ett sådant enande och styrkande band, som en fullständig utbildningsanstalt i yrket verkligen utgör. De unga arkitekterna få i grannländerna eller annorstädes fullborda sina studier. Här i Sverige har man ju i skolorna och arkitektateliererna ofta haft tillfälle konstatera de unga norska arkitekternas duktighet. Att de under sina ströftåg i främmande land skulle förlora känslan för egna arkitektoniska särdrag är ju härvid en fara att räkna med. Denna synes emellertid f. n. ej vara så öfverhängande, hvilket man bl. a. kunnat ha tillfälle iakttaga på en del af förslagen i en nyligen slutförd täflan till nykyrka för Kråkeröy, hvilken täflan, i likhet med dessa ofta i Norge förekommande täflingar för smärre uppgifter, väl kan anses som ett led i arbetet att sprida sund och god arkitektur ut i bygderna.

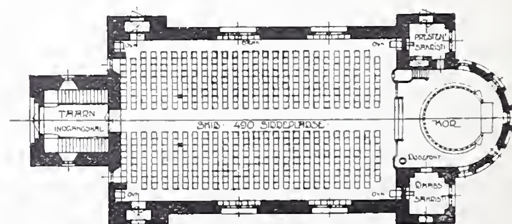
Vi ha satts i tillfälle att här återgifva ett par af dessa täflingsförslag, hvilka kunna vara af intresse äfven i det afseendet, att deras författares utbildning försiggått i skilda land. Det ena, som belönats med första pris och skall läggas till grund för utförandet har till författare en ung arkitekt Olaf Nordhagen, som sedermera äfven gjort sig påmint i täflingen om ritningar till västfasaden i Trondhjems domkyrka, där han tillsammans med ark. Bull eröfrade första priset.

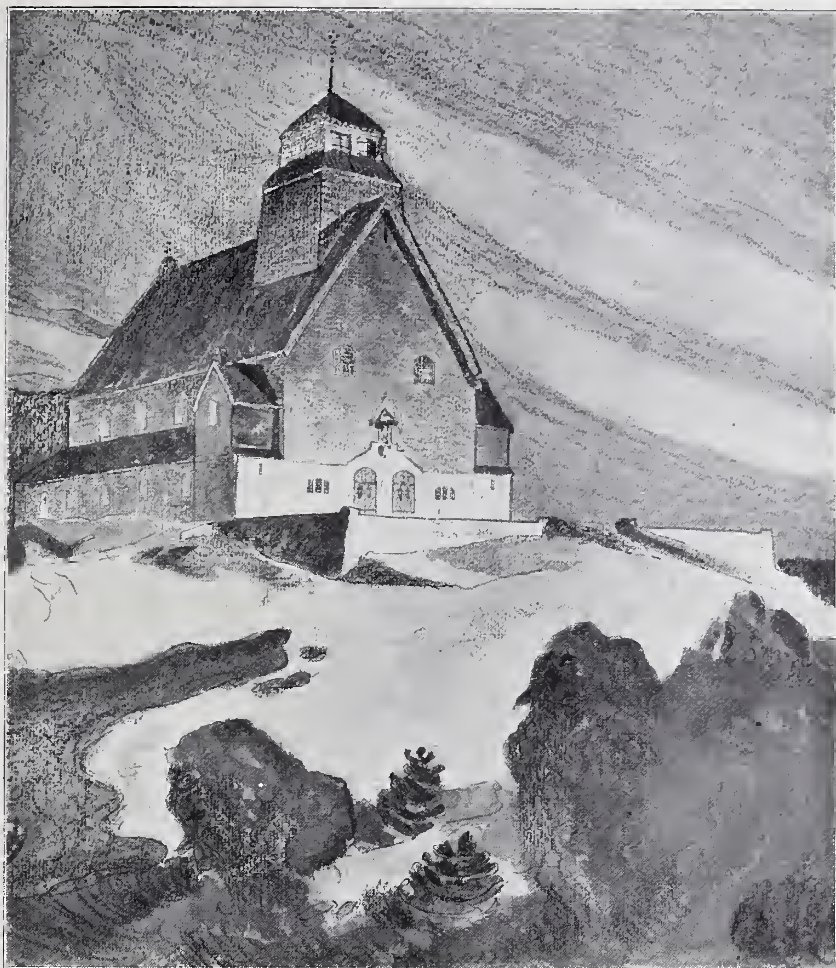

FÖRSLAG TILL KRÅKERÖY KYRKA. ARKITEKT: OLOF NORDHAGEN.

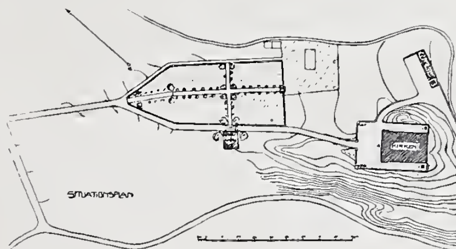

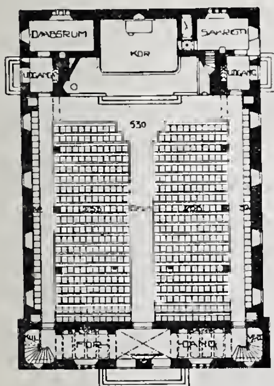
Det andra här återgifna projektet blef äfven fördelaktigt omnämndt af prisnämnden och dess författare är arkitekt Andr Hespelberg Bjercke.

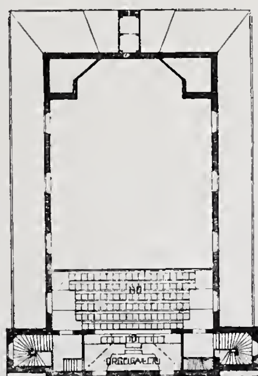
Prisnämnden vid täflingen utgjordes af 5 personer af hvilka två arkitekter. Då man sökt få till regel i Norge den lyckliga bestämmelsen, att arkitekter skola vara i majoritet vid dylika bedömningar, hade dessa två arkitekter begåfvats med 2 röster hvardera, medan de andra ledamöterna ägde hvar dera blott 1 röst.

Kyrkan skulle tänkas förlagd i Kråkeröy ej långt från Fredriksstad, på en tomt (se situationsplan) belägen utmed landsvägen på en 15 m:s höjd, sparsamt trädbevuxen; och med bergåsar i bakgrunden. Val af material var fritt, men uppgafs att granit fanns i trakten.

Kyrkan skulle rymma 650 sittplatser hvaraf 200 kunde förläggas till läktare. Byggnadskostnaden var fastslagen till 65 000 kr, däri ej inberäknadt kostnad för tomtens planering, kyrkans uppvärmning, samt orgel och klockor. Täflingsförslag, som öfverskred den uppgifna byggnadskostnaden med mer än 5 %, skulle uteslutas ur täflingen. Denna sista bestämmelse synes ju vara ett svårt band på

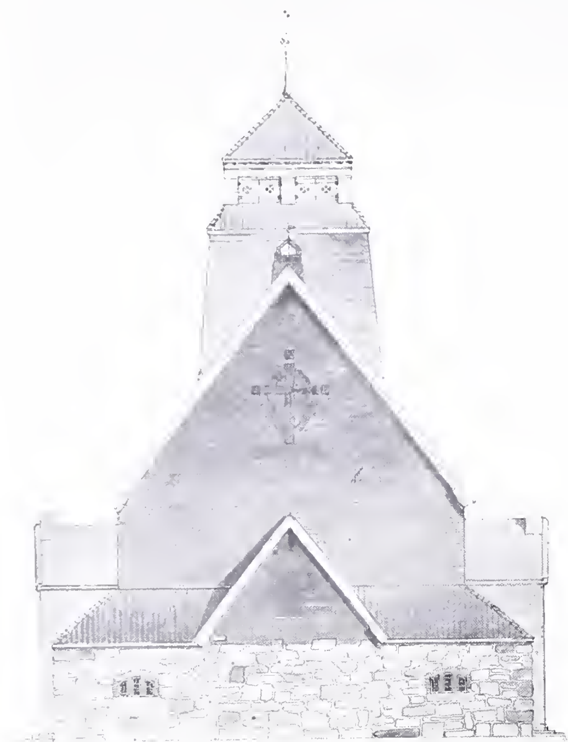

FÖRSLAG TILL KRÅKERÖY KYRKA. ARKITEKT: ANDR. HESPELBERG BJERCKE.

FÖRSLAG TILL KRÅKERÖY KYRKA. KORFASADEN.
ARKITEKT: ANDR. HESPELBERG BJERCKE.

de täflande, men å andra sidan synes den befordra en eftersträfvansvärd likställdhet dem emellan. Hos oss ha vi ju ofta sett exempel på att kostnadsbestämmelsen varit blott illusorisk, i det att dyrare projekt ofta satts i första rummet, fastän dess förtjänster kanske just vunnits genom åsidosättande af de gjorda kostnadsbestämmelserna. —

SVENSKA KYRKOBYGGNADEN I PARIS.

DET har väckt ett pinsamt uppseende, att vid uppförande af skissser till en svensk kyrka i Paris, svenska konstnärer icke blifvit anlitade. Dess bärttre synes allmänna meningen härvidlag värdesätta vederbörandes brist på jugement efter förtjänst, så att man kan hoppas på en fullständig omkastning af de hittills tagna, minst sagdt obetänksamma, disposionerna i denna kyrkobyggnadsfråga. Allmänhetens kraf synes härvid helt sammanfalla med arkitektintresset. Dessa kraf framhäfvas i en korrespondens från Paris till Gbg:s Handelstidning, ur hvilken vi tillåta oss återgifva följande:

Den gamla svenska kyrkotomten vid boulevard Ornano, belägen i ett af världsstadens ruskigaste apache-kvarter, har blifvit försåld och för köpesumman har förvärfvats en på det hela taget tillfredställande tomt i närheten af parc Monceau. Nu återstår endast att riksdagen beviljar nödiga medel till själfva kyrkobyggnaden.

I afvaktan härpå har kyrkorådet vändt sig till fyra härstädes bosatta arkitekter, tre fransmän och en norrman, hvilka inkommit med sina ritningar. Det otroliga har inträffat att myndigheterna i en ute-svensk församling i samma andedrag rikta sig till hemlandets gifmildhet och till utlandets konstnärer, för att uppmuntra de senare med frukterna af den förra.

Att en officiell och representativ byggnad af ifrågavarande karaktär måste uppföras af en svensk arkitekt, detta ligger väl i sakens natur och föreskrifves af de mest elementära nationella konvenansbegrepp. Lika fullt fordra rättvisan och billigheten att en svensk och icke en utländsk konstnär får hedern och fördelen af ett af Sverige bekostadt företag. Detta är så solklart att äfven om vi voro fattiga på arkitekter hemma i Sverige, skulle vi väl först uttömma våra egna arkitekters förslag innan vi, i brist på bättre, vände oss till utlandet.

Nu är ju tvärtom förhållandet, att vårt land med all rätt kan vara stolt öfver en talrik grupp af rikt begåfvade arkitekter. Det råder verklig embarras de richesse, och under dylika omständigheter blir det dubbelt förvånande, att svenska kyrkorådet i Paris vill pålägga oss ett sådant fattigdomsbevis som att låta svenska kyrkan byggas af en utländing. Det ligger något af vandalism i denna ljusa idé: att gå till utlandet för uppförande af ett svenskt tämpel.

Utan tvifvel äga vi alla förutsättningar att åstadkomma en såväl till det inre som det yttre originell och karaktärsfull skapelse, om hvilken parisarne skulle säga: ni måste gå och se på den nya svenska kyrkan, den är alldeles utsökt.

För världsutställningen målade Axel Gallén och andra finska konstnärer härliga fresker i finska paviljongen, och detta endast för en enda sommars effekt. Den svenska kyrkan kommer att stå i mansåldrar, och det rätta vore att den reste sig här, i konsternas metropol vid Seinen, som ett minnesmärke öfver svensk arkitektur och dekorativ konst under en epok, hvilken kanske kan betecknas som Sveriges artistiska glansperiod. En sådan svensk kyrka skulle väcka intresse och beundran hos fransmännen, hvilkas omdöme om ett

land alltid i främsta rummet bestämmes af dess andliga odling, och detta vore ingen dålig moralisk placering.

Det blir i princip icke dyrare att åstadkomma en ursprunglig och liffull skapelse af rent svensk karaktär än ett kosmopolitiskt masch-verk. Det senare vore ett för vårt land alldeles oförtjänt fattigdomsbevis och en skam. Den svenska kyrkan i Paris måste räddas åt svensk konst och svensk arkitektur.

AGI LINDEGREN 50 ÅR

PÅ Agi:s 50:årsdag den 29 sistl. dec. tillställdes denne från Afdelningens för Husbyggnadskonst styrelse telegrafiskt en så lydande skrifvelse:

SLOTTSARKITEKTEN AGI LINDEGREN,
DROTTNINGHOLM.

Då Ni denna dag inträder i Edert femtionde-första år, tillåter sig styrelsen för Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst å egna och Afdelningens vägnar att till Eder framföra sina lyckönskningar. Vi ha alla lärt uppskatta och glädja oss åt de utmärkta egenskaper som konstnär och människa, hvilka gjort Eder aktad och beundrad bland kännare och utöfvare af vår konst, värderad och älskad bland kamrater och vänner.

Svensk i hvarje andedrag, har Ni satt fosterländska traditioner främst. Idealist och konstnär i hjärta och sinne, har Ni burit vår konst högt öfver hvardagslifvets gränser och städse kräft af Eder själf som af andra intet mindre än det bästa. Trofast, genial och slagfärdig, har Ni i vårt lag spridt glädjens och vänskapens värme och humorns attiska salt.

För allt hvad ni under de förflutna åren uträttat, för allt hvad Ni varit och är för vårt land, för vår konst och för Edra kamrater och vänner frambära vi på denna Eder hedersdag våra varma lyckönskningar, vår tacksamhet och erkänsla.

BYGGNADSRASET PÅ SÖDER.

AF CARL FORSSELL.

HUSET Västgötagatan 6 (närmaste spårvagnshållplats är hörnet af Göt- och Folkungagatorna) instörtade som bekant den 20 nov. vid 7-tiden på eftermiddagen.

Af huset rasade gårdslängan fullständigt, så när som några murrester åt gården, hvaremot gatupartiet stod.

Grunden bestod af på öfversidan raka betonhvalf i blandning 1 : 5 : 7 mellan pelare ned till fast berg. I hvalfven närmast hörnen voro inlagda 2 st. ankarjärn 1" i fyrkant försedda med 1" ankarslut.

Brandmurarna voro af kalksandtegel ($1^1/_2$ sten) och öfriga murar af vanligt tegel.

Gatupartiets tillstånd efter raset var sådant att ett nytt ras kunde befaras. Hvalfven voro spruckna nära midt af, och i murarna gingo här och hvar sprickor från grunden ända upp. Dessa sprickor i hvalfven voro iakttagna redan före raset, hvarför desamma kunna gifva en ledning till utfinnande af detsammas orsaker.

Det rasade partiet visade vid afröjningen att orsaken till raset icke låg i murarna, hvilka visade sig delvis hålla bra samman trots stötarna i fallet, under hvilket de slungats in på angränsande tomt.

Spillrorna af grunden lågo fallna rätt ned och visade ganska tydligt att densamma sjunkit ihop under byggnaden.

En del af hvalfven voro tämligen oskadade nedfallna, en del voro slagna i bitar. Pelarna voro som regel klufna efter ett vertikalsnitt parallellt med fasaden. Detta snitt afskilde vanligen den del af pelaren, som stått under brandmuren, från den del, som uppburit hvalf gående inåt huset, och hvilken del fortfarande kvarstår. I ett fall kilade detta snitt ut i en spets, så att pelaren åkt ned utåt och borrat sig ned i jorden. (För pelarbrotten är sista kvarstående pelaren typisk och att densamma ännu står är fullständigt gåtfullt.) Något afvikande tedde sig hörnpelaren, hvilken var fullständigt krossad, så att af densamma endast grus återstod.

Brotten i betonen visade att densamma varit af synnerligen dålig beskaffenhet. En del af brottstyckena läto sig krossa till grus genom ett slag mot sten och visade genom sitt fullständiga sönderfallande, att synnerligen dålig cement begagnats. Sparstenarna voro delvis illa behandlade och lågo lossnade ur betonen, i en del fall rena från cementbruk.

Att dålig beton varit åtminstone en väsentligt bidragande orsak till brottet var af detta tydligt. Frågan är då, om grundens konstruktion var sådan, att uppgifna säkerheter förefunnos, eller om påkänningarna i densamma öfverskredo tillåtliga värden och nådde den gräns, där man har skäl att vänta krossning i beton, inlagd utan särskild omsorg.

Krossningshållfastheten hos beton 1 : 5 : 7 kan, beroende på sandens och stenens beskaffenhet äfven med god cement, i profkroppar, variera mellan 60 och 120 (ev. högre) kg./cm.². I den inlagda betonen bör följaktligen, då sanden och stenen ännu äro opröfvade, befaras brott redan vid en påkänning af 50 à 60 kg./cm.², kanske mindre. I de brottstycken, som funnos på olycksplatsen, är funnen en tryckhållfasthet af 20—25 kg./cm.² (profvad å Tekn. Högskolans Materialprofningsanstalt, uppgift af Byggnadsnämndens ing. K. Hauffman).

Beräkningarna, som gjorts å grunden och kontrollerats i Byggnadsnämnden, angåfvo en högsta påkän-

RASET, SEDT FRÅN VÄSTGÖTAGATAN.

de ankarjärn, som lågo i hvalfvet närmast hörnet, förmådde på intet sätt att ankra de horisontalkrafter, som enligt beräkningarna förefunnos i hörnhvalfvet. Ej heller voro ankarsluten nog stadiga för att medgifva ett fullt utnyttjande af ankarjärnen.

Hvalfven voro i de gjorda beräkningarna dimensionerade enligt följande formler;

P = hvalfvets last pr m.,
l = » spännvidd,
h = » höjd i hjässan,
b = » bredd i »
σ = betonens tillåtna tryckspänning = 10 kg./cm.^{2},
$H = P \,.\, l = b \,.\, h \,.\, \sigma$,
$$h = \frac{P \,.\, l}{b \,.\, 10}.$$

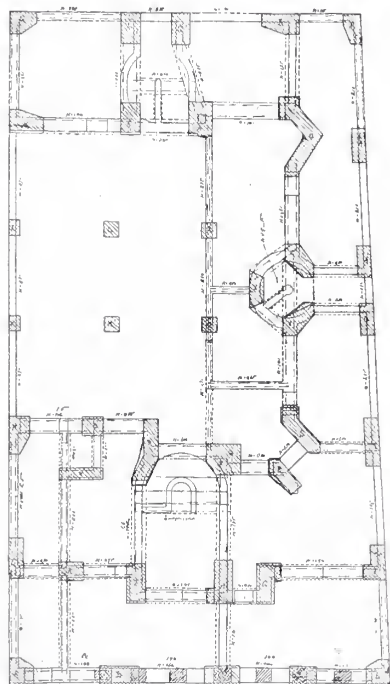
Af formeln $H = P \,.\, l$ synes, att pilhöjden är antagen till $l/_8$, i enlighet med hvilket hvalfven också utförts.

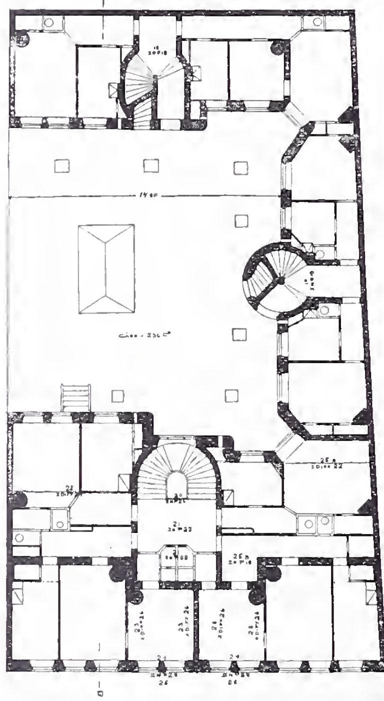
Södra hvalfvet närmast det rasade hörnet hade: fritt spann = 4,5 m, belastning (beräknad total) 20 835 kg./m., bredd i hjässan = 45 cm. samt häraf beräknad höjd 210 cm., hvilket dock vid utförandet utan närmare angifvet skäl ökats till 250 cm.

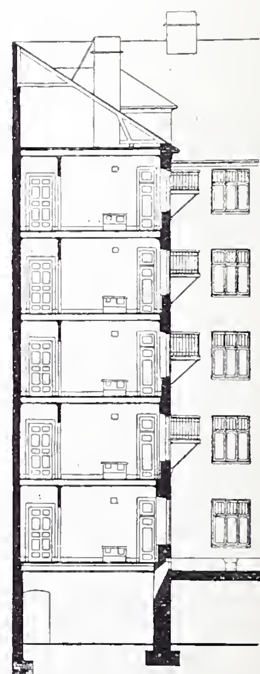
Den beräknade horisontalkraften blir häraf 93 tons i detta hvalf och i östra hvalfvet räknadt på samma sätt 52 t. Beräknade vertikallasten å hörnpelaren är 130 t. Antages nu ankarjärnen, trots att de ligga i

ning af 10 kg./cm.^{2}, hvarför säkerheten borde varit minst 5- à 6-fald., om betonen varit af normal beskaffenhet, och c:a 2 fald. enligt de gjorda profven.

I dessa beräkningar har emellertid ingen eller så godt som ingen hänsyn tagits till de horisontalkrafter, som förekomma i hvalfven. Dessa horisontalkrafter bli farliga i hörnen, emedan där intet nytt hvalf följer, som kan motverka det föregåendes horisontaltryck. Hörnpelaren, liksom öfriga pelare, var i ifrågavarande fall, med utnyttjad högsta tillåtna påkänning, beräknad endast för vertikal, centriskt verkande last, och

GRUNDPLAN, BOTTENPLAN OCH SEKTION AF DET RASADE HUSET (BYGGNADENS LÄNGDRIKTNING ÄR ÖSTER OCH VÄSTER, MED VÄSTGÖTAGATANS FASAD MOT VÄSTER, HVILKET ANGIFVES FÖR ORIENTERING).

en tryckt konstruktion, genom dragning öfverföra 1 000 kg./cm.^{2} till närmaste pelarna, återstår för hörnpelaren att vid en vertikalkraft af 130 t. upptaga en horisontalkraft af 89 t. Som pelarens höjd under hvalfvet var 5,40 cm. och bas 100 × 130 cm.^{2}, faller den beräknade resultanten långt utanför basen och pelaren skall, om de vid byggnadens konstruktion använda beräkningarna äro riktiga, ofelbart krossas och kullkastas.

RASET, SEDT FRÅN SYDOST.

Nu äro emellertid de antaganden, som blifvit gjorda vid grundens beräkning, icke öfverensstämmande med verkliga förhållandena. Ett rakt hvalf med så liten pilhöjd och så stor hjässhöjd, som de ifrågavarande, kan aldrig i en grund på smäckra pelare finna de vederlag, det behöfver för att kunna verka som hvalf, utan kommer åtminstone till en början att verka som böjd balk.

Som böjd balk har emellertid en betonbalk i blandning 1 : 5 : 7 ytterst ringa bärförmåga. Den förmår i profbalkar upptaga ett k_b (böjspänning) om c:a 9 kg./cm.^{2} och ett τ_b (skjufspänning) om c:a 4 kg./cm.^{2} (osäkert).

I en böjd balk helt eller delvis inspänd vid ändarna uppstår som bekant vid dessa inspänningsmoment samt å midten ett moment med motsatt tecken. Brott af böjning sker antingen genom inspänningsmomentet och visar sig då som sprickor vid balkens ändar, å öfversidan gående ned mot underkanten eller genom momentet å midten och visar sig då som sprickor vid balkens midt å undersidan gående mot öfre kanten. I samma balk kan båda dessa lägen å sprickorna förekomma, hvaraf typiska exempel finnas i gatupartiet af huset Vestgötagatan 6 (fig. 1).

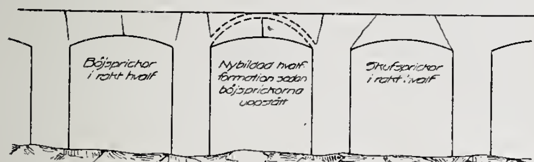

FIG. 1.

Skjufsprickor uppstå vanligen i linier gående från upplaget i ∼ 45°:s vinkel med balkens längdaxel (fig. 1).

Påkänningarna i de två balkarna i södra fasaden närmast hörnet, hvilka balkar voro lika, blifva vid de beräknade lasterna k_b c:a 8 kg./cm.^{2} och τ_b c:a 5,5 kg./cm.^{2}. Häraf synes att balken ganska säkert brister. Sker denna bristning till följd af böjspänningarna, behöfver instörtandet icke nödvändigt följa, emedan då en ny hvalfformation kan bildas inom den brustna balken (se fig. 1). Sker bristningen däremot efter en skjufspricka (fig. 1) följer katastrofen omedelbart, enär härvid den brustna balken faller ned. Möjligheten finnes således, att brottet inträdt genom ett hvalfs afskjufning med ty åtföljande sönderslagning af pelare och hvalf under de nedfallande murarna.

Antages åter att balken brustit till följd af böjsprickor, gäller att afgöra, hur djupt dessa böjsprickor gått. Sprickorna i de kvarstående hvalfven gå så djupt, att tjockleken af de obrustna skikten varierar mellan 4 och 20 cm. Antages 15 cm. ha återstått såväl vid anfang som vid hjässan af hvalfven närmast det rasade hörnet, erhålles i hvalfven under södra gafveln närmast hörnen vid de beräknade lasterna ett moment 53 ton., hvilket vid en pilhöjd = 2,8 — 0,10 = 2,70 m. gifver ett horisontaltryck = 19.6 t. och en påkänning

$$= \frac{19\,600 \times 2}{45 \times 15} = 58 \text{ kg./cm.}^2 \text{ i hvalfvet.}$$

Ankarjärnen i hörnhvalfven antagas trots sina dåliga ankarslut öfverföra intill 10 t. (hvarvid $\sigma = 750$ kg./cm^2) till hvardera af pelarna närmast hörnet. Detta antagande kan jämkas, hvarigenom påkänningen kan jämnare fördelas mellan pelarna. Under det gjorda antagandet erhålles följande.

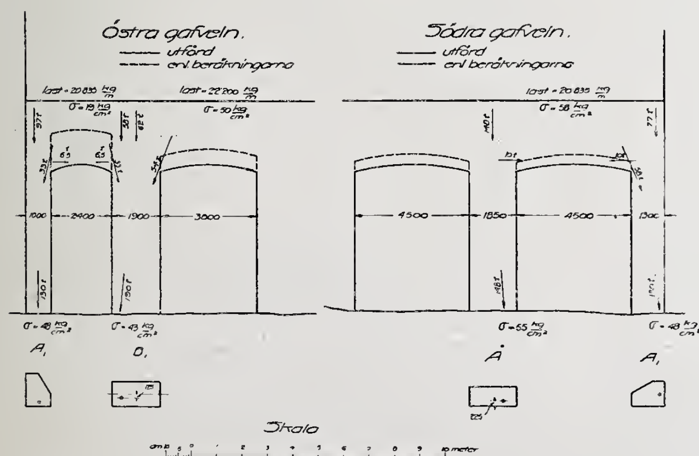

FIG. 2.

Påkänningen i pelaren Ä är orsakad dels af en vertikal last 148 t. excentriskt placerad till följd af att muren, hvars yttre yta sammanfaller med pelarens, är 45 cm. tjock och pelaren 80 cm. och dels af horisontalkraften 10 t. Påkänningen häraf vid pelarens bas blir 55 kg./cm². Härvid är att märka att pelaren i beräkningarna antagits centriskt belastad af 148 t. hvaraf $\sigma = 10$ kg./cm² oaktadt belastningen i själfva verket har varit excentrisk och $\sigma = 23$ kg./cm² äfven bortsedt från horisontalkraften.

På samma sätt beräknas påkänningen i pelaren närmast hörnet i östra fasaden B_1 till 43 kg/cm², och i hörnpelaren A_1 till 48 kg/cm².

Som ofvan påpekats, kan genom olika fördelning af horisontalkraften mellan hörnpelaren och de närmaste pelarna spänningen utjämnas. Minsta spänning, som öfver hufvud kan ha förefunnits, uppstår, när påkänningen i pelarna blir lika. Den är då c:a 50 kg/cm².

Denna kalkyl har utgått ifrån, att de slutliga lasterna vid olyckan varit pålagda. Så var emellertid icke fallet utan felades vid densamma c:a 25 %. Påkänningarna böra alltså reduceras i motsvarande grad eller till i hvalfven 44 kg/cm² och i pelarna 41 kg/cm² (ev. 37).

Som synes äro emellertid dessa påkänningar många gånger högre, än de i beräkningarna angifna.

I dessa kontrollberäkningar har förutsatts, att murarna icke burit sig själfva från pelare till pelare, utan att de verkligen hvilat på hvalfven. Denna förutsättning är äfven gjord i beräkningarna till grunden och är fullt motiverad, dels däraf att murarna uppföras på ganska kort tid och dels däraf, att fjädringarna i ett i förhållande till längden högt betonhvalf äro så små, att murarna icke kunna i någon högre grad fått tillfälle att öfverta hvalfvets arbete. Därtill kommer i detta fall, att murningen skett under köld, hvaraf bindningen ytterligare försenats. Antagas murarna hafva burit sig själfva blifva påkänningarna i den rasade grunden vid brottet reducerade eller högst c:a 18 kg/cm². Denna påkänning är emellertid tillräcklig för att orsaka brottet, när hållfastheten blott är 20 kg./cm.² i valda profstycken.

Hvad beträffar den del af byggnaden, som ännu står, är densamma i sitt nuvarande skick (22 dec.) rent lifsfarlig och påkänningarna i densamma torde vara t. o. m. högre än de, som ofvan påvisats i den rasande grunden. I gatufasaden kunna hvalfven därtill icke erhålla någon hjälp af murarna, ty här angriper lasten i form af pelare ställda midt på hjässan. I ett af hvalfven återstår i hjässan 4 cm. obrustet och påkänningen i denna skålla är nu omkring 80 à 90 kg/cm². Att gatuhuset icke fullständigt rasat samman torde kunna helt räknas till godo de förträffliga egenskaper hos den svenska cement, som där användts (cementen var i det rasade partiet belgisk och redan vid annat byggnadsföretag kasserad).

Sammanfattas anmärkningarna mot grundens beräkning och utförande, äro de att:

Beräkningen utförts utan vederbörlig sakkunskap till följd hvaraf uppenbart oriktiga antaganden gjorts angående konstruktionens verkningssätt. Sålunda hafva horisontaltrycken i hvalfven icke ägnats nog omtanke, och då ankarjärn inlagts, har detta skett i tryckta konstruktionsdelar. Ej heller har någon beräkning af förefintliga skjufspänningar utförts eller kontrollering af pelarna för afknäckning skett.

Utförandet har skett utan effektiv kontroll öfver använd cement eller öfver betongberedningen.

Som synes är hela den princip felaktig, efter hvilken denna och med all sannolikhet många andra grunder i Stockholm beräknats.

I närvarande stund torde emellertid detta icke i äldre hus behöfva gifva anledning till större farhågor. Den farliga perioden är innan murbruket hårdnat så, att murarna i nödfall kunna bära sig själfva från grundpelare till grundpelare. Denna period torde emellertid nära sammanfalla med den, under hvilka husen stå obebodda för uttorkning.

Undantag kunna finnas t. ex. då en pelare står midt på ett hvalf. I detta fall kan hvalfvet icke få hjälp af murarna, men härvid är att märka, att betonens styrka tilltager med åren, hvarför ett hvalf, som hittills hållit, äfven framdeles är pålitligt. Största faran torde förefinnas, när grunden schaktas undan invid en en hög och smäcker grundpelare, då fara för knäckning kan uppstå. Detta torde emellertid höra mera till sällsyntheterna.

Felen i den använda beräkningsmetoden kunna ganska lätt rättas, och kostnaden för en sundt utförd grund med lämplig säkerhet mot instörtande och äfven mot för det obeväpnade ögat synliga sprickbildningar behöfver icke blifva större än för en grund af ofvanskildradt slag, i vissa fall kan den t. o. m. bli mindre.

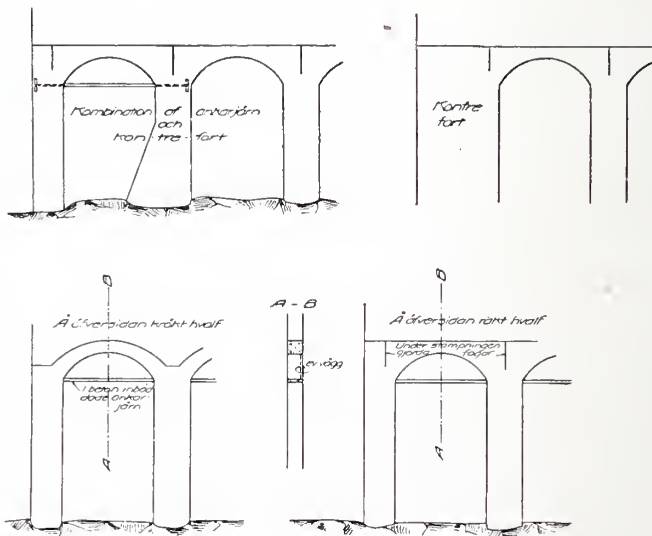

FIG. 3.

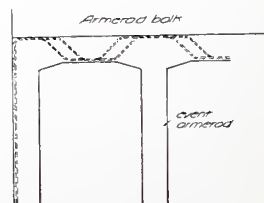

FIG. 4.

Man kan på i hufvudsak två sätt utbilda en sådan grund. Det ena är med hvalf, i hvilka horisontalkrafterna upptagas antingen genom ankarjärn eller genom kombination af båda (fig. 3). Det andra är med armerade balkar af för ändamålet lämpad blandning och armering (fig. 4).

Hvilken af dessa båda metoder, som bör användas, är helt beroende på lokala förhållanden. Är grunden berg, så att inga sättningar behöfva befaras, har hvalfven bestämda fördelar, bl. a. i sin mindre kostnad; är grunden åter mindre pålitlig, så att sättningar behöfva befaras, ger den armerade betonen möjlighet till konstruktioner, som äro mindre känsliga för dessa.

I hvarje fall kräfver en sund och pålitlig byggnadskonstruktion, att de olika konstruktionernas möjligheter och verkningssätt på ett sakkunnigt sätt bedömmas. Sker detta hand i hand med en effektiv kontroll af materialer och utförande, behöfva några olyckor liknande den skildrade aldrig befaras.

LITTERATUR.

SVENSK ARKITEKTUR. Uppmätningar af äldre svenska byggnadsverk jämte fotografi-reproduktioner och beskrifvande text utgifna af Arkitekturminnesföreningen, K. Konsthögskolan 1908. Häfte I och II.

En af de mera glädjande och påtagliga yttringarna af arkitekternas stigande intresse för vår egen äldre arkitektur är det under ofvanstående titel nyligen utkomna vackra dubbelhäftet med uppmätningar af äldre svenska byggnadsverk. Det utgör en del af den gångna sommarens skörd, då den nybildade Arkitekturminnesföreningen gjorde sin första gemensamma studiefärd till Visingsö och Vadstena. Det synnerligen rika och omväxlande innehållet i det föreliggande häftet visar, att föreningen anlagt en vid synvinkel på sitt verksamhetsområde, i det att den ingalunda inskränkt sig till sådana byggnader och föremål, som enligt den gamla akademiska uppfattningen räknades till »arkitektur», utan genast från början beträdt alla de områden, inom hvilka vårt svenska folk sträfvat och arbetat hvar och en på sin del af den svenska byggnadskulturen. Alla fyra stånden äro sålunda representerade: adeln och prästerskapet gemensamt i Brahekyrkan med dess praktfulla, höggrefliga inventarier; borgerskapet har i Vadstena rådhus och det intressanta, medeltida boningshuset i samma stad goda representanter, under det att Ed Stigbogård visar oss ett exempel på den svenske bondens gamla träbyggnadskonst. Både städernas och landsbygdens arkitektur är företrädd och äfven Stockholm har bidragit med en 1600-talsportal och den vackra brunnen på Brunkebergstorg, hvilkas teckningar för öfrigt höra till häftets allra mest lyckade i rent grafiskt hänseende.

Man har nedlagt mycken omsorg på den konstnärliga framställningen af de olika uppmätningarna, och i allmänhet äro också bladen mycket vårdadt och vackert tecknade såsom t. ex. den medeltida dörren i Brahekyrkan. Somliga äro kanske t. o. m. öfverarbetade, något som för öfrigt är lätt förklarligt, då originalen äro utförda i betydligt större skala än reproduktionerna och det icke alltid är så lätt att beräkna effekten af en förminskning. Såsom exempel på vackert och tydligt framställningssätt förtjänar utom den nyssnämnda brunnen också att framhållas bladet med grefvinnan Brahes kyrkbänk.

Häftet åtföljes af en kortfattad beskrifvande text, som äfven innehåller ett större antal fotografiska afbildningar från de uppmätta byggnaderna. Fotografier äro alltid önskvärda som komplement till uppmätningar och bidraga att gifva en verkligt lefvande bild af den geometriskt framställda byggnaden. Texten afhåller sig konsekvent från alla slags byggnadshistoriska upplysningar eller arkitektoniska analyser och inskränker sig till ren materialbeskrifning, men äfven denna är måhända väl knapphändig. Sålunda saknas så viktiga materialupplysningar som uppgifter om tegelförband och tegelformat, om Grennafuntens material m. m. *Om* man nu helt skall utesluta de historiska uppgifterna — och den ståndpunkten kan ju möjligen låta försvara sig — vore det nog önskvärdt, att byggnadsbeskrifningen gjordes litet fylligare och fullständigare i gengäld. Flera detaljer från de intressantare partierna skulle också vara välkomna, t. ex. ett stycke kapitäl från Etelhemsportalen o. dyl.

I sin helhet är publikationen emellertid ett utmärkt godt specimen för Arkitekturminnesföreningens verksamhet. Om dess stora betydelse som materialsamling för såväl byggnadshistorikern som den moderne arkitekten behöfver här icke ordas. Därom har förut skrifvits åtskilligt i denna tidskrift. — Vi lyckönska utgifvarne till en så god början. Hvar och en, som ur den ena eller andra synpunkten hyser intresse för vår svenska byggnadskonst, skall med längtan motse hvarje nytt häfte.

S. Curman.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

»GAMLA SVENSKA STÄDER.» K. m:t har anvisat ett belopp af 875 kr. till inlösen af 250 ex. af första häftet af det utaf Afdelningen för Husbyggnadskonst utgifna samlingsverket »Gamla svenska städer».

INDUSTRIMONUMENTET. Pristäflan om skisser till detta monument, hvartill af anonym person skänkts 100,000 kr. är nu utlyst. Täflingen är dubbel d. v. s. består af en förberedande allmän täfling och en efterföljande begränsad. I den allmänna täflingen utdelas inga pris. Den begränsade täflingen står öppen endast för de tre af i den allmänna täflingen deltagande, hvilka juryn förklarar därtill berättigade. Hvar och en af de i den begränsade täflingen deltagande erhåller ett arvode af minst 1,500 kr.

Täflingstiden utgår den 1 april 1909 kl. 3 e. m. och täflingsförslagen komma att bedömas af en nämnd.

bestående af prof. C. G. V. Bissen i Köpenhamn, prof. I. G. Clason, doktor A. G. Göthe, medaljgravören Erik Lindberg och ark, Ragnar Östberg. Program erhålles genom ing. G. E. Olbers å Stockholms stads byggnadskontor.

FÖR KONTROLL af egnahemsbyggnader samt granskning och uppgörande af ritningar härför skall Stockholms stads landtegendomsnämnd från den 15 nästkommande januari anställa en byggnadstekniker med lön af 300 kr. pr månad. Ansökningar till denna befattning skola vara inlämnade till nämndens direktör Storkyrkobrinken 16 senast den 12 januari 1909.

Brukar icke en byggnadstekniker med så pass omfattande kompetens som denna befattning synes fordra, kallas arkitekt?

I DEN FÖRUT HÄR OMNÄMNDA INTERNATIONELLA PRISTÄFLAN till ett monument öfver REFORMATIONEN att resas i Genève, har den af schweizare, tyskar, fransmän och engelsmän sammansatta juryn nu afgifvit sitt utlåtande. 71 förslag från olika delar af jorden hade inkommit. Första priset tilldelades två arkitekter från Lausanne, Laverrière och Taillens tillsammans med pariserbildhuggaren Reymond de Broutelles. Andra pris ark. Nénot och bildhuggarne Landowsky och Bouchard alla från Paris. Dessutom omnämnes ytterligare 7 projekt.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen d. 10 sistl. nov. under prof. Lallerstedts ordförandeskap, hvarvid förrättades styrelseval för nästa arbetsår. Till ordförande omvaldes prof. Clason, hvarjämte till öfriga ledamöter af styrelsen utsågos hrr Westman, v. ordförande, grefve Cronstedt, sekreterare, samt Bergman, Nilsson, Salin och Tengbom. Till klubbmästare omvaldes hr Sjögren. Att representera afdelningen i Föreningens styrelse utsågs hr Hagström med hr Josephson som suppleant.

Till medlem af afdelningen invaldes arkitekten Nils August Ewe, Malmö.

Från Stockholms Drätselnämnds första afdelning hade inkommit en skrifvelse med begäran, att Afdelningen för Husbyggnadskonst måtte utse en ledamot af prisnämnden i den planerade allmänna pristäflan om förslag till ordnande af trakten norr och öster om Katarina kyrka. Till ledamot af prisnämnden utsågs hr Westman.

Dr Klas Sondén höll därefter ett med stort intresse åhördt föredrag »om yrkesskickligheten vid rörläggningsarbeten», hvari påvisades huru dessa arbeten hos oss ofta utfördes på ett både ur praktisk och estetisk synpunkt otillfredsställande sätt, samt påyrkade åtgärders vidtagande för att undanrödja orsaken härtill: den bristande yrkesskickligheten. Föredraget belystes med skioptikonbilder. Efter en längre diskussion, hvari framhölls olika sätt för att ernå ett bättre sakernas tillstånd, beslöt Afdelningen att uttala sig för utgifvande af en publikation, i hvilken dels goda, dels dåliga dylika arbeten skulle belysas genom från verkligheten hämtade bilder. Efter därom gjord hemställan åtog sig dr Sondén att insamla material och göra en utredning för denna bok, till hvars utgifvande man kunde hoppas få bidrag från olika håll. Därefter gaf ark. Klemming med hjälp af skioptikonbilder en intresseväckande framställning af några Stockholmska stadsplanefrågor; på grund af den långt framskridna tiden beslöt Afdelningen upptaga dessa frågor på ett kommande sammanträde till närmare behandling.

Utställningen för aftonen var anordnad af ark. Grut och utgjordes af en stor mängd af dennes ritningar till kyrko-byggnader, villor, fabriksanläggningar m. m.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisd. d. 8 sistl. dec. under professor Clasons ordförandeskap. Därvid utsågs till Afdelningens representant i Föreningens styrelse arkitekten E. Josephson med arkitekt Grut som suppleant. Till medlemmar i Afdelningen invaldes arkitekten Albin Brag och civilingeniören Erik Hübe. Till inval i Afdelningen föreslogs arkitekten Sigurd Curman.

Ordf. redogjorde därefter för styrelsens åtgöranden i syfte att utveckla Afdelningens organ, »Arkitektur och dekorativ Konst», hvilket gaf anledning till en stunds diskussion.

Beträffande nästa arbetsår beslöt Afdelningen, att sammanträdena skulle äga rum såsom under detta år en gång i månaden, och gafs styrelsen i uppdrag att närmare utarbeta programmet härför.

Utställningen för aftonen var anordnad af ark. Knut Peterson och Göran Ringström och utgjordes af ritningar till en del Stockholms- och villabyggnader m. m.

STOCKHOLMS BYGGNADSFÖRENING firade d. 9 sistl. dec. 60-årsdagen af sin stiftelse på hotell Kronprinsen.

Först föredrogos styrelse- och revisionsberättelser, och ansvarsfrihet beviljades. Till styrelsemedlemmar valdes ark. P. Hallman, ordf., byggm. Joh. Sjöqvist, v. ordf., ing. Joh. Grundström, skattmästare, ing. Otto Ehrngren, sekr., byggm. A. E. Magnusson, bibl., ing. Knut Hauffman och Julius Hjelm samt ark. Sigge Cronstedt. Revisorer blefvo ing. Frithiof Dahl och Erik Lindqvist.

Till hedersledamot valdes arkitekten P. E. Verming.

Efter förhandlingarnas slut vidtog högtidsmiddagen, vid hvilken närvoro ett 30-tal medlemmar. Vid densamma höllos en mängd tal i både bunden och obunden form och aftonen förflöt under synnerligen animerad stämning.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 2 · 6 FEB · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

KONSTHALLEN I MANNHEIM. ARKITEKT: HERMANN BILLING.

INTRYCK FRÅN 1900-TALS-ARKITEKTUR I VÄSTRA TYSKLAND. RESEBREF.

EN färd från franska konstmetropolen österut öfver tyska gränsen bjuder i våra dagar på en angenäm omväxling. Kontrasten mellan det retelsefyllda, jäktade storstadslifvet och lugnet i en gemytlig tysk landsortsstad har visserligen ej nämnvärdt ändrats under århundrade. Och Paris uppvisar i dag ungefär som decennier tillbaka sin enhetliga, storslaget genomförda stadsbild, där man allmänt behärskar ett skönt formspråk och i målmedveten vilja att skapa något storslaget förmått det enskilda att träda i stora idéers tjänst, och så lyckats få sina monumentalbyggnader till ett med sin omgifning och storstilad rytm i världsstadens stenmassor. I jämförelse därmed ligger en Rhen-stad så vildvuxen som någonsin. Men dock har det under de senaste åren tillkommit något, som gör, att man här trots den stora skalförändringen, känner sig ett steg högre upp på utvecklingens himmelstege.

Hvarje genomgripande utveckling går inifrån utåt, och människan är nu sådan, att hon fastnar i det lilla för det större, och hvad som här under snart två årtionden förberedts inom konstindustrien och uti interiören, börjar nu framträda för all världens ögon i nya fasaduppslag. I dem brister det ofta i formens konsekvens och raffinement. Härför är den danande känslan för oreflekterad — kanske okultiverad — men lämnar i utbyte större ursprunglighet och stark illusion af lif, som värmer, när man kommer från Paris stenöken. Och om en-

FÖRSLAG TILL RÅDHUS I BORÅS. MOTTO: SUECO. I. PRIS. TENGBOM & THORULF.

PRISNÄMNDENS UTLÅTANDE.

Nämnden har haft sammanträden den 19, 20, 21, 22 samt 24 december 1906 samt den 12, 13 och 15 januari 1907, vid alla dessa sammanträden närvoro samtliga af nämndens medlemmar.

§ 1.

Genomgingos de inkomna förslagen och befunnos dessa vara 33 till antalet.

Då samtliga dessa förslag visade sig äga programenligt antal ritningar och i öfrigt fyllde de villkor, som uppställts för att få i täflan deltaga, uteslötos från denna intet förslag.

§ 2.

Granskades ritningarna och beslöts att på grund af endera konstruktiva eller konstnärliga brister eller på grund af olämpliga anordningar i allmänhet från möjlighet till pris eller inköp utesluta följande förslag:

N:o 1. Turis duplex — Duplex robur.
» 2. [■]
» 4. Urbs jure conditur.
» 5. ◇B (Alternativets fasader på ett ganska förtjänstfullt sätt originellt och kraftigt komponerade.)
N:o 6. Karlchen.
» 7. (M)
» 8. Nicolaus.
» 9. Rådhus.
» 12. Tjing.
» 14. H.
» 16. Åt rättvisan.
» 18. »Avancer».
» 22. MCMVI.
» 23. »Domslut».
» 24. 1 December.
» 25. »Durga»,
» 28. »Andreas».
» 30. Imus.
» 32. Just et veritas.
» 33. Sandro (förslagets hufvudfasad enkelt och icke utan förtjänst komponerad).

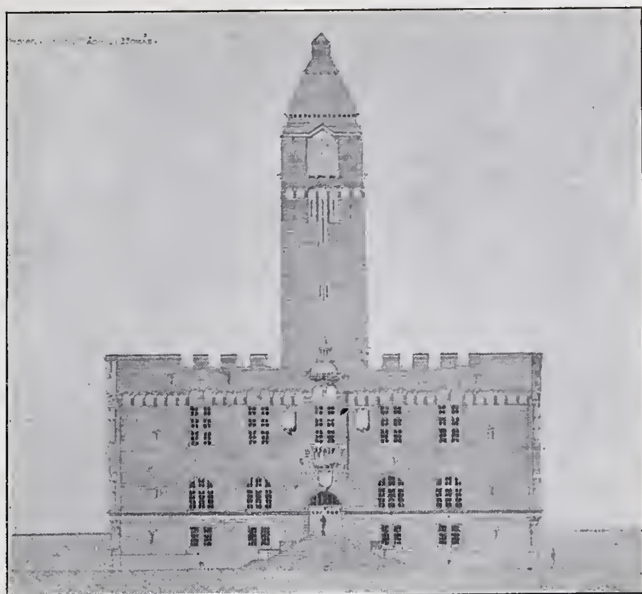
§ 3.

Granskades de återstående förslagen med särskild hänsyn tagen till att bland dem utsöka de rörande hvilka kostnadsberäkningar borde verkställas och utsågos härtill följande förslag:

N:o 3. Runa.
» 10. Gård.

HUFVUDFASAD. TENGBOM & THORULF.

HUFVUDFASAD. KRISTIAN LUNDMARK.

N:o 11. Knalle.
» 13. Sueco.
» 15. Benvenuto.
» 17. »Greta».
» 19. »Pro Curia».
» 20. »Kub».
» 27. Mur.
» 31. Bellum est bellum.

Följande förslag, hvilka dock äga ganska rediga planer och äfven i andra afseenden äro af en viss förtjänst utgallrades:

N:o 21. »Tegel».
» 26. »Åse».
» 29. Fyrtorn.

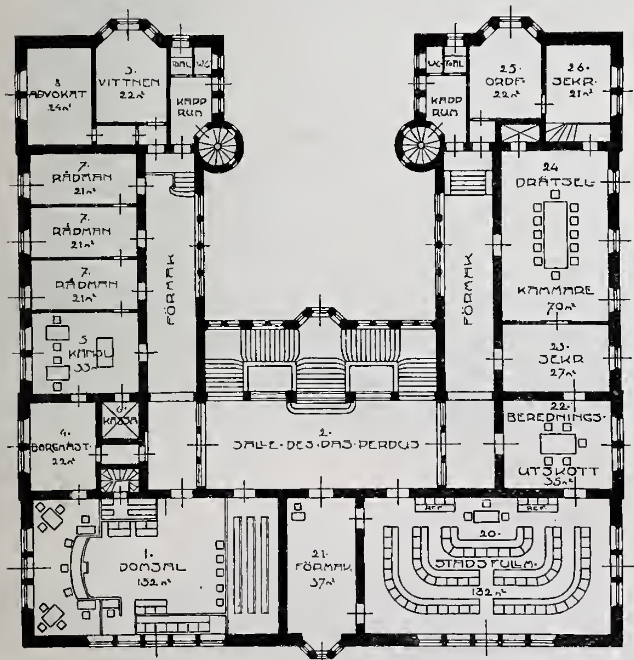
Att verkställa ofvan anmälda beräkningar beslöt nämnden anmoda byggmästaren O. Ohlson i Borås.

§ 5.

Från byggmästare Ohlson hade nu inkommit yttrande jämte kostnadsberäkningar.

Enligt detta ställa sig kostnaderna sålunda:

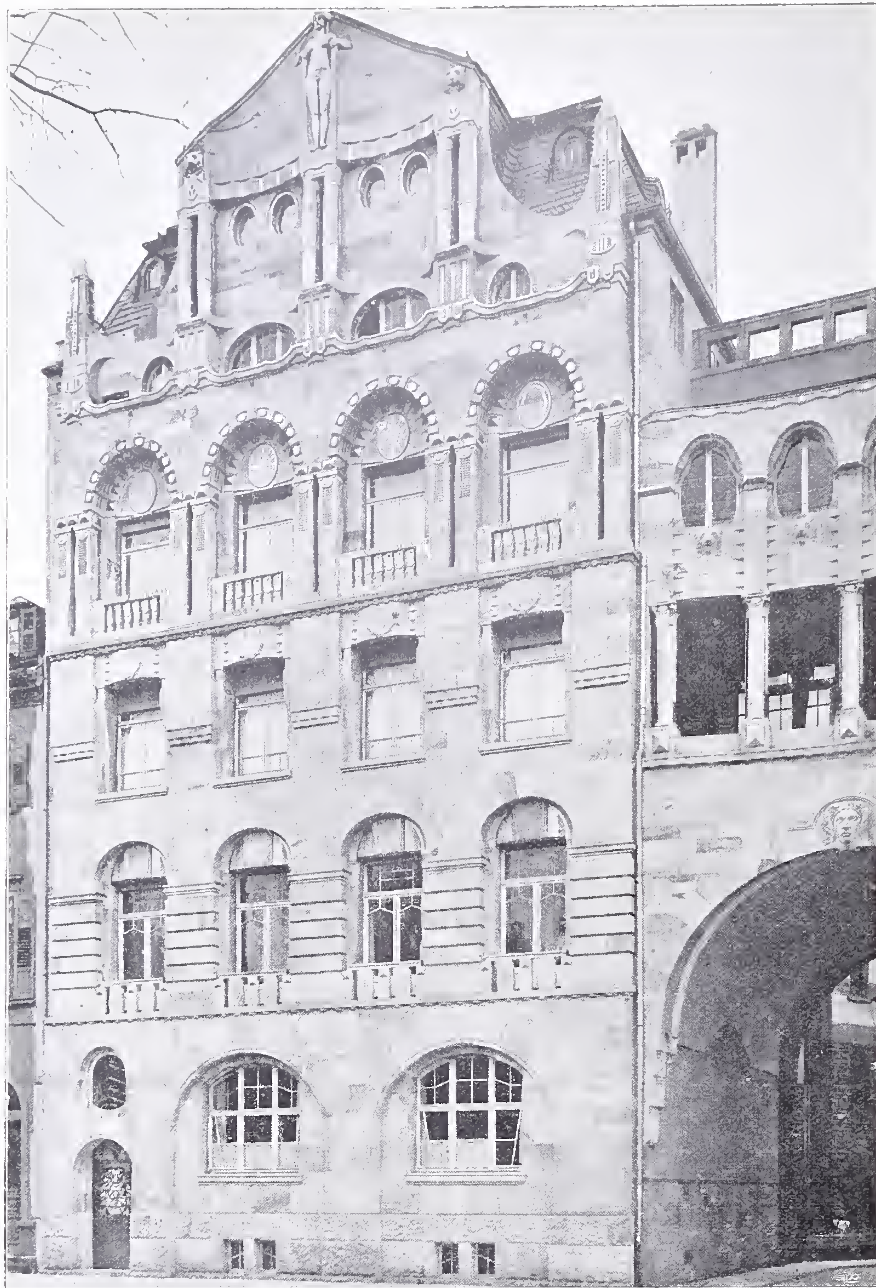
Knalle	Kr.	399,810: —
Pro Curia	»	426,598: —
Greta	»	410,000: —
Sueco	»	438,000: —
Bellum est bellum	»	433,575: —
Kub	»	465,279: —
Runa	»	462,000: —
Mur	»	466,256: —
Gård	»	493,659: —
Benvenuto	»	427,485: —

PLAN. TENGBOM & THORULF.

PERSPEKTIV FRÅN NORDOST. TENGBOM & THORULF.

UTHYRESHUS VID ENTRÉN TILL BAISCHSTRASSE. ARKITEKT: HERMANN BILLING.

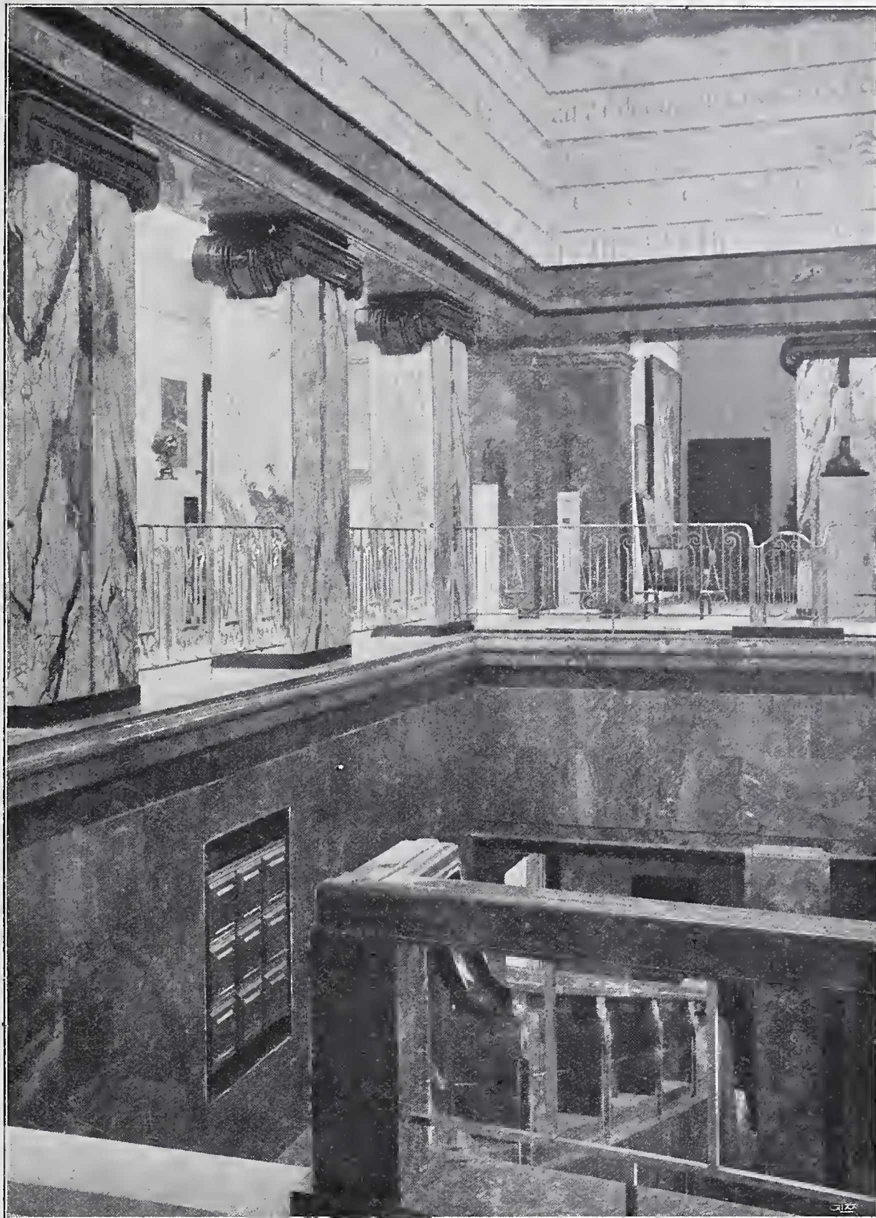
musik så slående som inför denna byggnad. Men det är ej en lekande melodi aflösande än annan, som här stelnat, utan ett bredt tema, hvars variationer nätt och jämt förmå förtaga hufvudmotivets nästan smärtsamma enformighet. Ett stycke Wagnermusik eller kanske lika gärna en bit germanskt själslif uti sten.

Den förståelse, detta formspråk vunnit i synnerhet i oppositionens läger, visar bäst, att arkitekten här lyckats gå den allmänna skönhetslängtan tillmötes. Men fastän han själf är af den numer allmänna åsikten, att arkitekturen, bortsedt från dess rent praktiska ändamål, är en rent abstrakt färg- och formkonst, borde man i sådana kretsar, där mycken eländig dilettantism försvaras med slagordet subjektivism, göra klart för sig, hvilket studium och på traditionell mark hämtade insikter, som göra detta verks grundval. Billing själf anser, att renässansen ej nått mer än halfva sin utveckling och han bygger alltjämt vidare på henne, men ursprunglig till sin läggning ställer han sig samtidigt framför naturens oförgängliga skönhetsvärld, som han söker betvinga i ideallandskap, när han efter arbetsveckan hvilar ut i sin atelier. Och det är kanske härur framvuxna stämningsvärden, som föresväfva honom och i konceptionsögonblicken frigöra handen.

Utom byggnadens sällsamma massmotsatser och linierytm uppvisar detaljbildningen en del egendomligheter. Den vertikala murytan erhåller i allmänhet en lätt, konkav böjning, som gifver den släta ytan nytt, plastiskt lif, som fullt ersätter ornamentet, utan att störa massverkan. På analogt

fick röra sig med större mått, slår hela hans originalitet ut i full blomning, och vinner därmed universelt erkännande.

Konsthallen i Mannheim (se bilderna) är frånsedt dess rent konstnärliga förtjänster beaktansvärd genom sin klara disposition, där cirkulationsprincipen fullt genomförts, och där rumsvolymer och moderna konstruktioner ärligt berättats i exteriörens massor och detaljbildning. Men hur ha ej dessa praktiska hänsyn sammandiktats med det, som omedelbart talar till känslan. Aldrig har jag funnit Tegnérs vackra bild af arkitekturen som frusen

KONSTHALLEN I MANNHEIM, TRAPPHALLEN. ARKITEKT: HERMANN BILLING.

sätt lifvas alla från hufvudmassan framspringande arkitekturmotiv, som härigenom bringas i mjukt samband med stommen, dock utan att förlora nödig relief mot honom. Formbildningen i sin helhet gör ungefär samma skönhetsintryck som räfflorna på en antik-dorisk kolonn, men hvilket omdiktats för ett gröfre material och en massivare luft.

Skall man ha kritik till hands, skulle det kunna sägas, att byggnaden är för stort tänkt för de förhanden varande måtten. Mer än hvad som framgår af reproduktionerna, känner man detta inför honom själf, en känsla som stegras i den kupoltäckta trapphallen, som genom sin utbildning i form och färg verkar trång, nästan hotfull. Här kunde måtten fördubblats, och arkitektens tanke hade bättre frigjorts. Nu är det som han i brist på utrymme stäckts. Den för ett konsttempel något för allvarliga hållningen är kanske delvis beroende häraf.

Byggnaden är beklädd med röd sandsten på stomme af armerad betong, hvars armering fått sitt uttryck i den kraftiga listen mellan hufvudvåningarna och lisenerna, samt täckt med kopparplåt och glas. Samtliga salar i öfre våningen liksom kupolhallen och den bakom denna liggande större salen erhålla nämligen öfverljus. Trapphuset är beklädt med färgad, flammig marmor nedtill i mörk, upptill i ljusare schattering, allt från landet med undantag af pelarna, hvilkas skaft äro af flammig hvitgul grekisk marmor och kapitäl af belgisk granit. Kupoltaket liksom samtliga utställningssalar äro utförda i stuck.

Utom de båda hufvudvåningarna finnes en souterrängvåning med bostad för vaktmästare, rum för centraluppvärmningsapparat, lagerlokaler samt toaletter, lätt tillgängliga från hufvudentrén.

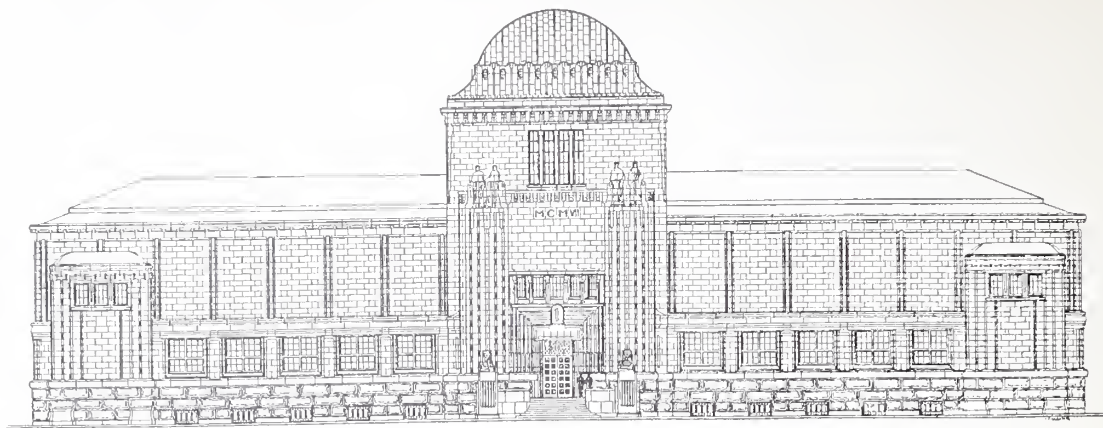
Byggnadskostnaden uppgick i rundt tal till 600 000 riksmark.

Med denna byggnad uppförde dess arkitekt ett monument åt sig själf, som genom en lycklig lösning, och ursprungligen tjänande en internationell sak, förde hans namn ut i världen och vidgade hans verkningskrets. För närvarande är han bland annat för staden Kiel sysselsatt med en stor rådhusbyggnad, som, att döma af ritningar och modeller, i ännu högre grad blir präglad af hans egenart. Om denna kommer att öfverlefva vårt på temporära växlingar rika närvarande, skall framtiden visa.

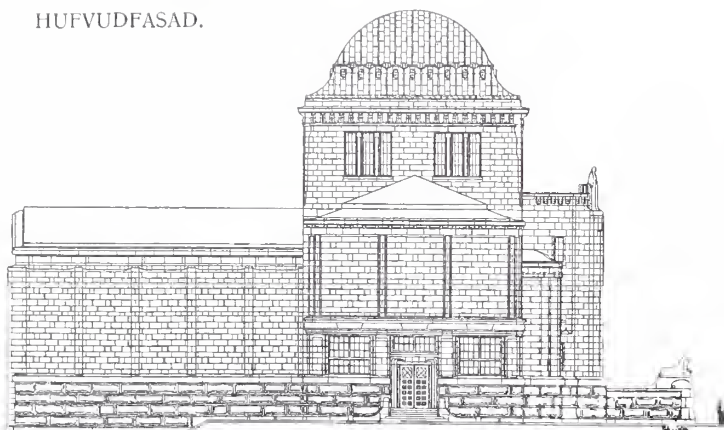
München, Jan. 1909.

Gustav Holmdahl.

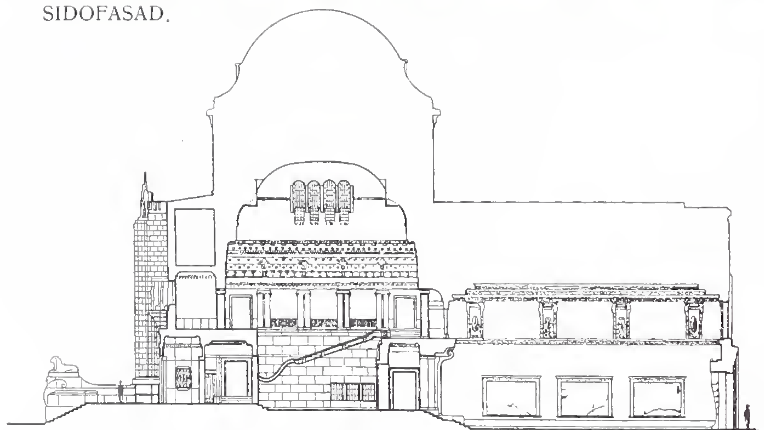
*

HUFVUDFASAD.

SIDOFASAD.

SEKTION.
KONSTHALLEN I MANNHEIM. ARKITEKT: HERMANN BILLING.

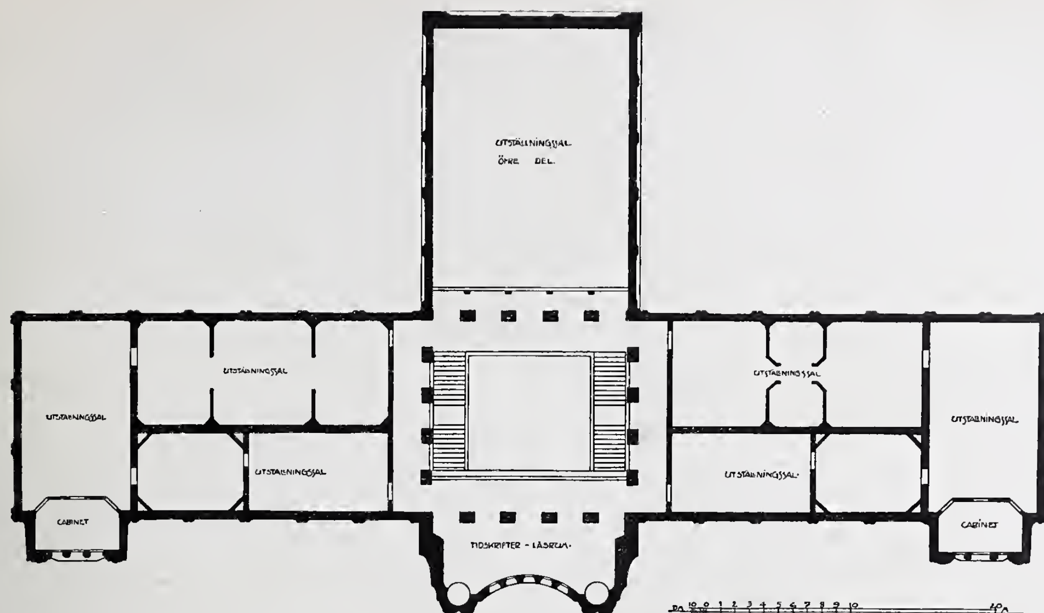
Vid större byggnadskomplex förekommer det understundom, att en egen kraftstation anordnas för anläggningen. Vid stora anläggningar kan det nämligen ofta vara mera ekonomiskt att framställa den elektriska energien i en egen kraftstation än att taga den från resp. elektricitetsverk, särskildt om man, såsom ofta är händelsen, kan kombinera den elektriska belysningen med värmeledningen på sådant sätt, att afloppsångan från de ångmaskiner, som drifva de elektriska generatorerna, användes i värmeledningen. (Beträffande detta ämne tillåter jag mig hänvisa dem, som möjligen äro intresserade häraf, till en uppsats i Teknisk Tidskrift 1908 Afdelning för Elektroteknik n:o 2.) Äfven kan det förekomma, att anläggningen ligger på någon plats, där elektrisk ström från annat håll ej kan erhållas, och måste då gifvetvis en egen kraftstation anordnas. Härvid måste man naturligtvis i god tid ordna med lokal för densamma, maskin- och ackumulatorrum samt event. ångpannerum etc. Det faller af sig själft, att härvidlag inga generella vinkar kunna gifvas, utan att en speciell utredning i hvarje fall måste verkställas af sakkunnig person om, hur anläggningen skall ordnas, dess storlek, drifkraft och system, erforderliga lokaler för maskiner och batteri etc. Beträffande installationen af själfva ledningarna, centralerna o. s. v. gäller dock detsamma, som här nedan säges beträffande anläggningar utan egen kraftstation.

Beträffande detta senare slag af anläggningar torde följande vara särskildt förtjänt att framhållas, hvarvid dock naturligtvis bör ihågkommas, att några absolut bindande allmänna regler knappast kunna gifvas, utan måste de flesta frågor afgöras från fall till fall.

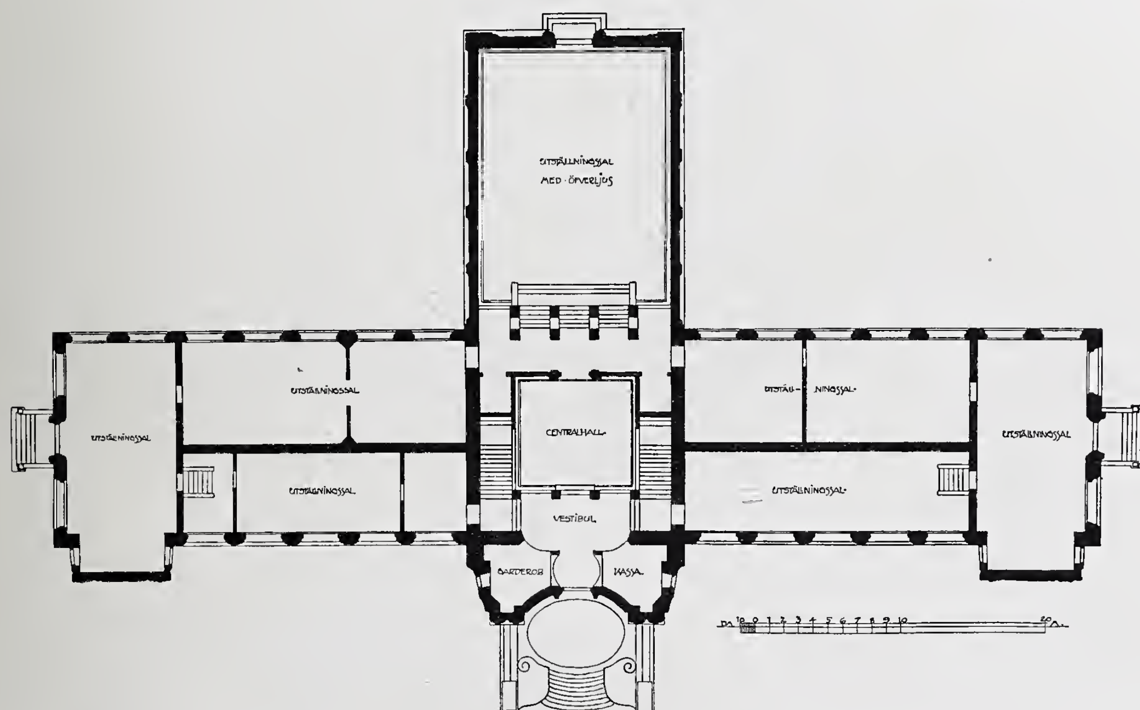
Servis. Med servis förstås som bekant den ledning, som af Elektricitetsverket indrages från ledningsnätet till

NÅGRA SYNPUNKTER RÖRANDE INSTALLATION AF ELEKTRISKA LEDNINGAR I STÖRRE BYGGNADER.

Då de flesta större byggnader numera förses med elektrisk belysning, elektriska hissar o. s. v., torde några anmärkningar om, hvad som bör iakttagas med afseende på indragning af ledningarna härför etc., måhända ej vara utan intresse.

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP.

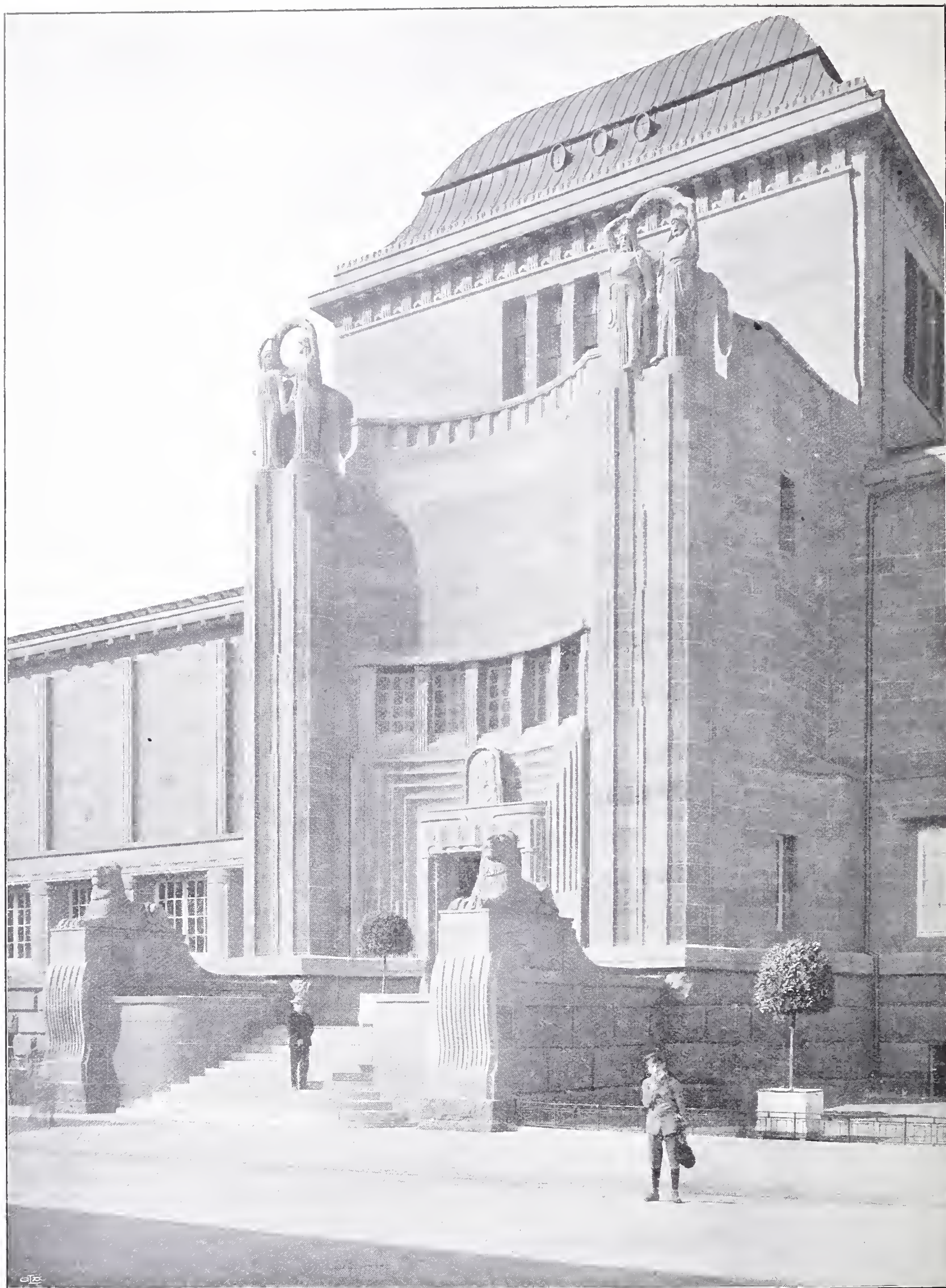
PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.
KONSTHALLEN I MANNHEIM.

ARKITEKT: HERMANN BILLING.

byggnaden. Densamma afslutas vanligen med en inom en låst box monterad säkerhetsapparat, servisapparaten. Vid mindre anläggningar placeras denna servisapparat lämpligen i *allmänna* källaregången. För större anläggningar blir det oftast nödvändigt att placera apparaten i ett särskildt servisrum i den källarvåning, som ligger närmast under jorden. I detta servisrum monteras äfven fördelningstafla för utgående hufvudledningar och mätare, där sådana erfordras, såvida rummet ej med hänsyn till fukt lägger hinder i vägen härför. Sådant servisrum skall vara tillgängligt direkt från *allmänna* källargången. Om mätare förekomma, skall åtminstone en af servisrummets väggar vara stadigare byggd af tegel, betong eller dylikt för mätarnas placering.

Servisapparat, ev. servisrum, skall ligga möjligast centralt inom byggnaden. Apparatens plats samt servisledningens intag genom grundmuren afgöres i sista hand af respektive elektricitetsverk för anläggningar, som skola anslutas till dess nät.

Intaget för servisledningen bör vara bestämdt, innan murning af grundmurarna försiggår. Hålets storlek bör icke understiga 200 × 200 mm., och bör hålet förläggas 7- 800 mm. under markytan. I samma hål som

KONSTHALLEN I MANNHEIM. ARKITEKT: HERMANN BILLING.

den elektriska servisledningen få ej gas- och vattenserviser indragas, utan bör afståndet till dessa ej understiga 1 m. i horisontal led.

Vid mycket stora anläggningar förekomma ibland två eller flera serviser.

Det ofvan anförda gäller i hufvudsak anläggningar, som skola anslutas till underjordiska ledningsnät. Vid mindre elektricitetsverk förekomma äfven luftledningsnät, och i så fall indrages servisledningen vanligen till vinden, där servisapparaten plägar uppsättas.

Centraler och mätare. Påpekas bör vikten af, att det i god tid klargöres, hvilka lokaler i byggnaden, som skola föras på samma mätare. Så t. ex. förekomma i offentliga byggnader ofta boställsvåningar, som skola förses med egna mätare, skilda från ämbetslokalernas o. s. v.

Mätare och centraler för *husets belysning och kraft* placeras lämpligen i portvaktsrummet, där plats för dessa apparater sålunda skall beredas. Detta gäller för så vidt mätarna ej kunna placeras i servisrummet i källaren.

I privata våningar är det vanligt, att mätare och central placeras invid hvarandra i tambur, kapprum, serveringsrum, korridor eller passage. Mätare måste i vanliga fall monteras utanpå vägg å särskild träplint. Centralen däremot kan ur prydlighetssynpunkt infällas i väggen, men bör nischen i väggen i så fall hafva ett djup af minst 300 mm. Öfriga mått å nischen bero af centralens storlek. Dörr till infälld central anordnas bäst af järn och i plan med väggytan.

Där mätare och central ej sitta invid hvarandra. kan således *infälld* central äfven placeras i andra rum än ofvannämnda. Stadig vägg för mätare skall finnas, såsom ofvan för servisrummet påpekats.

I våningar, som äro afsedda för större antal kontorslokaler med olika innehafvare och där man ej på förhand kan afgöra huru många rum, som komma att höra till hvarje kontor, bör helst ett särskildt låsbart rum i hvarje våning reserveras för de olika mätarna, hvilkas antal blir bestämmande för rummets storlek.

Rör för hufvud- och gruppledningar m. m. De rör, i hvilka hufvudledningar indragas, hafva vanligen en yttre diameter af c:a 35 mm.; rör för gruppledningar en yttre diameter af högst 25 mm. Där rören skola inbilas, skall inbilningen ske så djupt, att de ej på något ställe ligga utanför den oputsade väggytan.

Då rören för hufvudledningar enligt ofvan äro så grofva, böra väggar, i hvilka dessa rör inbilas, hafva en tjocklek af minst 150 mm.. men få väggarna ej bestå af håltegel eller dyl. I sådant fall skulle nämligen väggarna genom bilningen blifva väsentligt försvagade.

Med undantag för rabbitsväggar samt väggar af vissa slags håltegel kunna rör för gruppledningar inbilas öfverallt. Där inbilning ej kan ske, kunna naturligtvis rör för både hufvud- och gruppledningar förläggas utanpå putsen.

I betonghvalf är det lämpligt att vid gjutningen inlägga träribbor med en bredd och djuplek motsvarande gruppledningsrörens dimensioner. Därigenom blir bilning för gruppledningsrören obehöflig. Härvid måste naturligtvis ritningar öfver resp. gruppledningars framdragning i taken vara uppgjorda före gjutningen. — Där golffyllningen så tillåter, kunna rören i taket äfven förläggas i trossbottnarna.

Dosor för gruppledningar placeras under vanliga förhållanden på c:a 300 mm., från det färdiga takplanet, där ej särskilda listkonstruktioner lägga hinder i vägen för en sådan placering. Förekomma speciella listkonstruktioner, bör arkitekten fixera platserna för dosorna. I rum, där väggarna panelas (t. ex. i matsalar), beror platsen för strömställare och väggkontakter af panelens utseende och böra specialritningar öfver panelerna således vara klara vid rörläggningens påbörjande. Vid panelning från golf till tak måste sådan hänsyn tagas äfven till platserna för dosor och väggarmatur.

Strömställarnas placering är äfven beroende på, åt hvilket håll dörrarna öppnas, och böra dörrarna således finnas angifna å byggnadsritningarna.

Alla luft- och rökkanaler skola å planritningarna vara markerade, så att det elektriska ledningssystemet ej kommer i kontakt med kanalerna.

Järnbalkar böra alltid vara markerade å ritningarna, äfven om rören kunna förläggas i golffyllningen.

Rörutlopp i tak äro beroende af takfältens indelning, som således äfven bör finnas angifven å ritningarna.

Rumsbeteckningar böra finnas för de olika lokalerna. Vid officiella eller därmed jämställda lokaler (ämbetsrum, banksalar etc.) bör äfven om möjligt fullständig möbelinredning angifvas, emedan lampplaceringen gifvetvis är beroende af inredningen.

Elektriska motorer och hissar. Lokaler afsedda för industri (verkstäder o. dyl.) böra hafva hufvudledningar indragna för anslutning af motorer. För motorström beräknas vanligen ett lägre strömpris, hvarför särskild kraftmätare ev. erfordras. Gruppledningarna äro beroende af motorernas platser, men torde nämnda ledningar i fabrikslokaler kunna förläggas utanpå väggar och tak, då hänsynen till utseendet ej spelar så stor roll.

I vissa fall erfordras elektriska ventilatorer, och bör naturligtvis vederbörlig hänsyn tagas härtill.

Beträffande hissar bör iakttagas, att utrymme för maskineriet skall beredas. I vanliga fall placeras maskineriet å vind eller i källare. Plats för motviktstrumma bör markeras å ritningarna.

Vidare bör i god tid bestämmas, huruvida hissen skall manövreras medelst tryckknappar eller af konduktör, hisshastigheten samt det antal personer, som hissen skall vara afsedd för eller vid varuhissar maximivikten.

Skioptikon och ljusbad. För sådana apparater beräkna elektricitetsverken äfven i regel en lägre tariff än för rumsbelysning, hvarför särskild mätare ev. erfordras. Platsen för dessa apparater bör af arkitekten angifvas.

Utom för belysning och kraft böra uti första klass hus hänsyn tagas till telefoner och ringledningar.

Ringledningar och lokaltelefoner. Ledningar för sådana anläggningar förläggas numera i första klass hus äfven osynliga under putsen. Dessa rör böra lämpligast förläggas samtidigt med belysningsrören. Placering af tryckknappar, klockor, nummerskåp och telefonapparater bör således vara fastställd före rörläggningen.

För rörens förläggning gälla samma bestämmelser som för belysningsgruppledningarna.

Riks- och allmänna telefon. För att underlätta telefonledningarnas indragning till de olika lägenheterna (undvikande af yttre luftledningar m. isolatorer etc. å fasaderna) är det numera vanligt i första klass hus

att upplägga rör för stamledningar, vare sig dessa skola föras från källare eller vindar.

För rörens förläggning gälla samma bestämmelser som för belysningsrör.

Slutligen må påpekas vikten af, att program och ritningar för den elektriska installationen *i god tid* uppgöras, så att rör o. dyl. kunna förläggas, innan väggarna putsas.

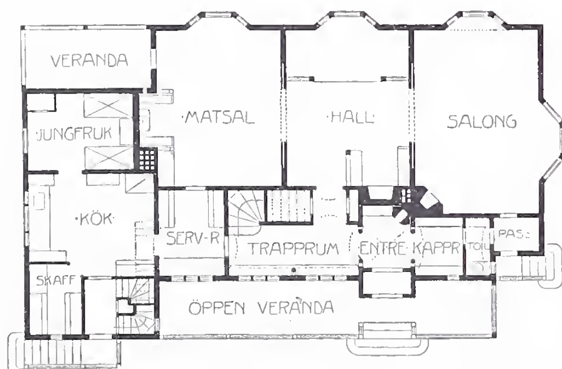
CARL A. ROSSANDER.

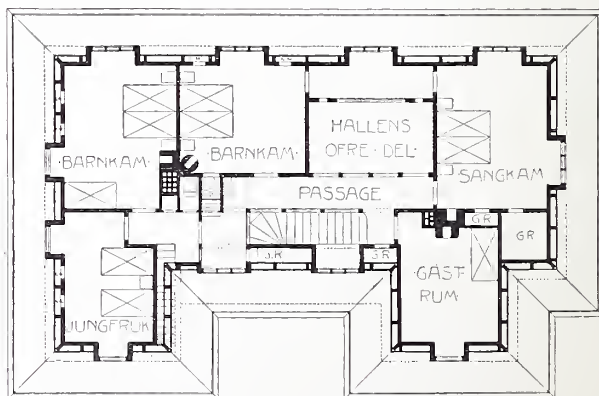

»GRÖNA LUND» VID SÄRÖ. FRÅN SYDOST. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

»GRÖNA LUND» VID SÄRÖ.

DEN här afbildade sommarbostaden uppfördes år 1905 för Herr och Fru Hjalmar Weijdling. Läget synes af terrängbilden — en solig klippsluttning med utsikt öfver fjärden mot söder till Särö, mot väster utåt hafvet och åt öster till det blåskiftande klipplandskap, som kännetecknar västra skärgården. Vid sluttningens fot en grön dunge — däraf ställets namn — en stenig badstrand och en äng. Mot norr lägifvande klippor, där skälmska blomsterkjusor leka kurragömma. Läget är öppet och soligt. Här behöfdes ett tak mot solen, ett tak mot regnstormarna från sydväst, ett tak på en gång »para-sol» och »para-pluie». Det gjordes af hårdbrändt falstegel spikadt på ribb, tjärpapp och bräder, med omsorgsfull värmeisolering inunder för att hålla sofrummen svala och dragfria. Klipporna skifta i rödt och blågrått, gnejs och granit, taket är rosa och väggarna betsade silfvergrå med hvita fönsterbågar. Sockeln är af stora, ohuggna, rödbruna kullerstenar, terrasserna likaså. Träd, blommmor och slingerväxter frodas, och en liten gräsplan hålles frisk genom vattning från en diamantborrad bergbrunn. Badhuset flyter på ägarens tömda vintunnor, d. v. s. fyra af de största. För flaskorna äro sandsängar bäddade i källaren d. v. s. för de fyllda. På norra sidan är en liten trekantig gård, helt i lä och skugga, mellan huset och den tvärbranta kummelklippan. Den är anlagd i två terrasser, och den tredje bildas af den öppna, af taket öfverskuggade verandan, hvars vägg åt väster utåt hafvet, där huset möter bergväggen, är af glas. Väggarna äro fullt vinterbonade, af spåntad, tjock plank, fyra lag impregnerad papp och tre lag bräder, däraf

»GRÖNA LUND» VID SÄRÖ. PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

ARKITEKT: TORBEN GRUT. PLAN AF ÖFRE VÅNINGEN.

de två spåntade och det yttersta »på förvandring». Sommartiden svalkar takets slagskugga vid middagstiden hela söderväggen. Endast fönstren springa fram som burspråk för att fånga solljuset. Hallen går igenom båda våningarna, och i dess midt hänger en modellfregatt. Hallen, matsalen och salongen äga golf af stafparkett och förenas genom breda skjutdörrar på kul-lager. Hallen har upptill ett litet galleri med syplats i fönsternischen mellan sängkammaren och barnkammaren. Uppe i öfre vinden är inredd en lång ryggåsstuga med täljstensspis och gafvelfönster utåt hafvet. Här kan bäddas ända till 8 gästsängar.

»GRÖNA LUND» VID SÄRÖ. ARKITEKT: TORBEN GRUT.
HALLEN.

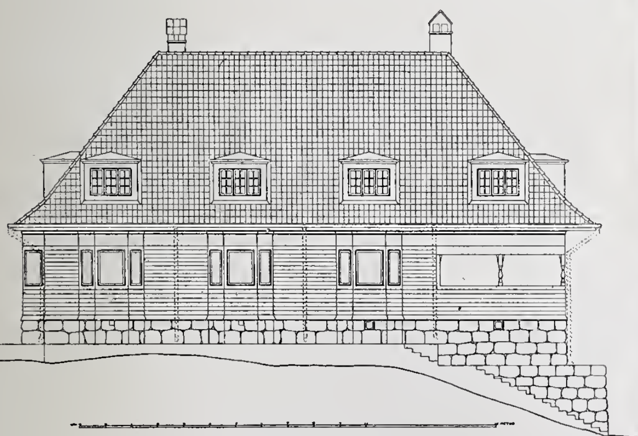
Allt inre panelarbete är hållet i betsad, kvistren furu. De öppna spisarna äro murade i mönster i eldfast rödgult tegel och hafva smidda och sirade rostar. Som byggherren ägde en samling vackra mahognymöbler från Karl Johans tid, kompletterades matsal och salong i denna hållning, dels efter ritning, dels efter engelska modellstolar, chippendale. Det var min sträfvan att såvidt möjligt undvika alla personliga spår af arkitekten och att forma byggnaden efter byggherrens och byggfruns kynne, samt framför allt att få totalintrycket lugnt och naturligt, i landskapet och i interiören. Må arkitekten gärna sätta sin personliga prägel på monumentala verk — i det privata *hemmet* torde han böra märkas endast indirekte — som målaren i porträttet.

Om byggnader i landskap skulle jag vilja antaga, att så mycket bör göras åt exteriören, som kommer fram i en bredt målad oljefärgstudie af platsen. Hvad därutöfver är, det tror jag är af ondo.

Byggnadens mått synas af planernas skala. Dess kostnader, inklusive terrasser, trädgård, dia-

VESTIBULEN.
ARKITEKT: TORBEN GRUT.

»GRÖNA LUND» VID SÄRÖ.
FASAD MOT SÖDER.

»GRÖNA LUND» VID SÄRÖ. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

mantbrunn och badhus samt afloppsledning m. m. belöper sig till c:a 25 000 kronor. Byggnadskostnaderna vid Särö äro på grund af transportförhållanden m. m. ganska höga. Byggnaden uppfördes af entreprenörer från västkusten. Arkitekt för densamma var TORREN GRUT.

YSTADS STADSPLAN.

SOM bekant ingafs förra året från Afdelningen för Husbyggnadskonst till K. M:t en skrifvelse (återgifven sid. 130 för 1908) i ändamål att söka förebygga eller uppskjuta fastställelsen af en del af en föreslagen reglering, som skulle döma till undergång flera arkitektoniskt och kulturellt intressanta partier af det äldsta Ystad, utan att denna reglering syntes påfordrad af något verkligt behof. Efter denna skrifvelse erhöll staden tillstånd att yttra sig i ärendet och detta har den gjort på det sättet att stadsfullmäktige beslutit fasthålla vid sitt förut fattade beslut, enligt hvilket fastställelse af stadsplanen i dess helhet fortfarande begäres.

Det är med det största beklagande man tar del af denna utgång. Ej så att förstå, att vi skulle känna oss sårade därför att arkitekternas framställning i denna fråga ej beaktats så som den på grund af de allmängiltiga kraf, som den företrädde, borde varit förtjänt af. Men detta beslut synes innebära ett sådant underskattande af allmänna kulturvärden och så liten respekt för det fäderneärfda, att man måste känna sig missmodig. Skola då de minnen vi fått i arf af fädren nödvändigt behöfva stoppas in under museernas tak för att finna skydd för vandalernas framfart!

Man hade hoppats att det af fackmän endast behöfde påpekas, hvilka värden (ack, tyvärr ej af materiel art) som här voro i fara för att vederbörande skulle åtminstone visa en god vilja för deras tillgodogörande eller åtminstone söka påvisa nödvändigheten af den nu önskade regleringen för stadens utveckling. Då skulle vi böjt oss. Återstår nu att se, hvad K. M:t säger om saken. För oss arkitekter bör emellertid detta fall vara en maning att omsorgsfullare och medan ännu tid är rikta uppmärksamheten på den ödesdigra omvandling — ibland nödvändig, ibland okynnig — som våra gamla städer undergå och framför allt att själfva hvar och en i sin stad gifva klara besked i dessa ärenden, på det att intet af det, som kan varda beståndande, måtte förfaras.

OM INTERNATIONELLA PRISTÄFLINGAR.

DEN äfven vid senaste arkitektkongressen i Wien uppställda frågan om normer för internationella arkitekturtäflingar hänsköts, som förut omtalats (se sid. 85 för 1908), till permanenta kommittén för att behandlas vid dess sammanträde i Paris under sistl. november. Resultatet af dessa förhandlingar meddelas nu i form af följande anvisningar och råd rörande dylika täflingar:

1:o. Internationella täflingar böra om möjligt begränsas till undantagsfall med en verkligt internationell karaktär.

2:o. Internationella täflingar kunna antingen utlysas för alla arkitekter utan åtskillnad och utan utfärdande af särskild inbjudan till deltagande eller ock begränsas till dem, som mottagit särskild inbjudan.

De sålunda begränsade täflingarna, vid hvilka särskild inbjudan utfärdats, kunna försiggå i en enda klass.

De för alla öppna täflingarna borde däremot företrädesvis fördelas på två klasser.

3:o. De för de internationella täflingarna gällande bestämmelserna äro desamma för alla i täflingen deltagande.

Intet afseende bör fästas vid ritningar, modeller eller andra handlingar, som inlämnats utöfver de i programmet för täflingen bestämda; dylika extra ritningar, modeller eller handlingar komma icke att utställas.

4:o. Programmet bör exakt angifva täflingsvillkoren, men icke innehålla några åt de täflandes eget godtfinnande öfverlämnade *desiderata*.

5:o. Vid de till särskildt inbjudna begränsade täflingarna kan programmet vara särdeles detaljeradt och innehålla föreskrifter om ett fullständigt utvecklande af de olika förslagen.

Vid de allmänna täflingarna, bör programmet i allmänna ordalag angifva de tekniska fordringarna och inskränka ritningarnas antal, äfvensom den skala, i hvilken de böra utföras, till det minimum, som är oundgängligt för att juryn må kunna sätta sig in i de olika förslagen.

I programmet bör vidare föreskrifvas, att de olika förslagen skola vara anonyma och endast försedda med en devis, ifall deltagande gäller den första klassen; gäller åter deltagandet andra klassen, bör namnet å förslagen utsättas.

Det är de täflande förbjudet, vid äfventyr af uteslutning från täflingen, att företaga något, som kunde vara ägnadt att röja anonymiteten.

6:o. Vid de på två klasser fördelade täflingarna bör det för första klassen afsedda profvet bedömas i enlighet med de bestämmelser, som äro gällande för de för alla öppna täflingarna, under det att profvet i andra klassen bedömes i enlighet med de bestämmelser, som äro utfärdade för de till särskildt inbjudna begränsade täflingarna.

Endast de täflande, hvilka tillerkänts pris i första klassens täflingar, äga rätt att deltaga i klass 2.

7:o. Programmet för täflingarna bör såvidt möjligt offentliggöras och tillställas de täflande på samma dag i alla land.

Hvarje förslag, som ej å den sista för täflingen anslagna dagen afsändts, kommer att uteslutas, och skall härvid afsändningsortens poststämpel anses såsom tillfyllestgörande bevis.

8:o. Programmet bör affattas i enlighet med af erfarna arkitekter gifna anvisningar.

Offentliggörandet sker på franska språket.

9:o. Juryn utses af den myndighet, som utlyser täflingen, och är det önskvärdt, att ifrågavarande myndighet, innan den utser de utländska medlemmarne af juryn, rådför sig med den permanenta kommittén för internationella arkitektkongresser.

Vid de internationella arkitekturtäflingarna bör juryn utgöras af arkitekter, som alla äro af olika nationalitet, och bör en bland dem vara från det land, där täflingen utlysts. En af den myndighet, som utlyst täflingen, utsedd ämbetsman skall hafva öfverinseendet öfver alla i samband med täflingen stående ärendens behandling, dock utan rätt att deltaga i omröstningen.

Juryns medlemmar anses i och med att de åtagit sig sitt uppdrag hafva förklarat, att de hvarken direkt eller indirekt hafva eller komma att hafva någon materiell fördel af täflingens utgång.

10:o. Det vore önskligt att vid alla internationella och i synnerhet vid alla förberedande täflingar byggnadskostnaden ej tilltages alltför snäft, hvarigenom möjlighet förefinnes att inrymma en viss frihet åt de täflandes konstnärliga inspirationer.

För den händelse, att den för täflingsprojektets utförande anslagna summan öfverskridits, bör programmet meddela alla uppgifter, som erfordras för att åstadkomma en enhetlig approximativ värdering.

11:o. De till utdelning afsedda prisens totala belopp böra lämpligen utgöra 2 $^1/_2$ % af den för arbetenas fullbordande beräknade utgiften intill 2 500 000 francs; 2 % intill 5 000 000 francs samt 1 $^1/_2$ % vid belopp utöfver det sistnämnda.

Principiellt bör man utgå från att projektets utförande anförtros åt den prisbelönade arkitekten, med tillämpande i öfrigt af de bestämmelser, som gälla i det land, där täflingen utlysts.

Prisbeloppet afdrages ej från det stipulerade honoraret.

I händelse att den person eller den korporation, som utlyst täflingen, skulle önska tillförsäkra sig rättighet att eventuellt förbigå den med första pris belönade arkitekten, bör programmet meddela be-

stämmelser rörande den ersättning, som i dylikt fall bör utgå.

Skulle projektet ej komma till utförande, skall dylik ersättning likaledes utgå.

I hvilket fall som helst tillförsäkras de insända förslagens upphofsman den konstnärliga äganderätten såväl i fråga om själfva förslagen, som ifråga om byggnaderna, som ju endast äro ett återgifvande af de förra.

12:o. Vid de täflingar, som endast omfatta en enda klass, komma alla förslag att utställas i en lämplig lokal och under tillräckligt lång tid för att gifva alla i täflingen deltagande tillfälle att besöka denna utställning, som på förhand bör kungöras i de fackliga publikationerna.

Vid de på två klasser fördelade täflingarna kommer efter den första bedömningens slut ingen utställning att äga rum, utan alla skisser skola förseglas och förvaras tills de vid den definitiva täflingen skola utställas.

De täflande, som i första klassen tillerkänts pris, äga rättighet att taga en kopia af sin skiss i och för utarbetande af sitt definitiva täflingsförslag.

Juryns utlåtande, innehållande fullständig utredning och motivering, kommer att i sin helhet före utställningens början offentliggöras och bringas till alla däraf intresserade parters kännedom.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST UNDER ÅR 1908.

Såsom ordföranden i sitt anförande vid årets första sammanträde framhöll har lifaktigheten inom Afdelningen under det gångna året varit mycket stor. Arbetet har t. o. m. kommit till synes utom själfva föreningslifvet genom ett par publikationer samt vid deltagandet i den internationella arkitekturutställningen i Wien, förutom i en del kommittéarbeten m. m. Afdelningen har under året haft 9 ordinarie och 2 extra sammanträden, hvartill kommer det af Afdelningen anordnade arkitektmötet, hvilket ägde rum 13—15 juni under lifligt deltagande af arkitekter från skilda delar af landet.

Under året ha härvid följande föredrag hållits: af Arkitekten Axel Lindegren: om »Arkitekternas ställning till den moderna konstindustriella rörelsen» och om »Konstindustriutställningen i Dresden 1906»; af Stadsarkitekten Kasper Salin »Om utländska bostäder, särskildt engelska»; af Arkitekten L. I. Wahlman om »Ett par timmerbyggnader och några rön vid deras uppförande»; af Intendenten Axel Nilsson: »Öfversikt af svensk folklig byggnadskonst»; af Lektor K. Berlin: »Hvad bör från de svenska arkitekternas sida göras för att åstadkomma en bättre byggnadskonst på landsbygden»; af Arkitekten C. Westman om »Gamla svenska städer»; af Prof. Sv. Arrhenius om »Akustik»; af Ing. C. J. Nyquist »Om dekorativa smiden»; af Ark. S Curman om »Vreta Klosters kyrka». Därjämte hafva redogörelser lämnats af Stadsarkitekten Kasper Salin för den lag som i Preussen antagits mot vanprydande af platser och natursköna trakter genom byggnadsföretag; af Hofintendenten Gust. Lindgren: för dennes förslag till lösning af Stockholms kommunalbyggnadsfråga; samt af Kanslisekr. Lindhagen för en stadsplanereglering i Ystad.

Från vid sammanträdena anordnade utställningar märkas: retrospektiv utställning af ritningar och modeller till Nordiska museets nybyggnad. Uthyreshus i Stockholm. De 4 prisbelönade förslagen till ny stadsplan för Trollhättan. Uppmätningsritningar, skisser och fotografier från Leckö slott. Fajanser och möbeltyger. Ritningar till rådhus på eldkvarnstomten. Ritningar och fotografier till Vreta Klosters kyrka. Uppmätningsritningar och studier utförda af Arkitekturminnesföreningen. Täflingsritningar till ny folkskolebyggnad i Härnösand och till ny sparbanksbyggnad i Linköping samt därjämte ritningar till en stor mängd uthyreshus, villor, kyrkobyggnader, fabriker m. m. hvarjämte varit anordnade utställningar af nyare material o. s. v. Besök hafva anordnats till Dramatiska Teaterns nya byggnad, till Strängnäs domkyrka, samt till flera minnesvärda byggnader i staden mellan broarna.

Under året hafva till medlemmar af Afdelningen invalts: Löjtnant R. Blomquist, Arkitekterna Sven Steen, Nils August Ewe och Albin Brag samt civilingeniören Erik Hübe.

Styrelsen har under året utgjorts af I. G. Clason, ordf.; E. Lallerstedt, v. ordf.; I. Tengbom, sekr.; samt R. S. Enblom, K. Salin, C. Westman och R. Östberg. Afdelningens representant i Föreningens styrelse har varit C. Westman med S. Cronstedt till suppleant. Redaktör för Afdelningens organ: I. Tengbom samt klubbmästare: A. Sjögren.

Byggnadssamfundets donationsfond uppgick vid årets slut till c:a 4 080 kr., arkitektkassan till c:a 2 100 kr.

LITTERATUR.

KÖPENHAMNS NYA RÅDHUS. En detta geniala byggnadsverk värdig monografi, länge bebådad och af många otåligt motsedd, har nyligen utkommit. Den är utgången från August Bongs Boghandel i Köbenhavn på föranstaltande af stadens borgarrepresentation, som önskat öfver stadens byggnadsverk framlägga ett rikt och festligt, fylligt och uttömmande arbete. Utgifvandet och det tekniska utförandet har varit anförtrodt åt den välförfarne xylograf Hendriksen medan konsthistorikern d:r Francis Beckett åtagit sig utarbetandet af texten. Denna ger först en kort historik öfver stadens äldre rådhus och framlägger därefter det nya byggnadsföretagets förhistoria och senare utveckling. När man nu ser Nyrops skapelse, det nya rådhuset, denna lugna, ståtliga byggnad, beundrad af en och hvar, är det

svårt att förstå, hur dess tillkomst kunnat vara förknippad med sådana vedervärdigheter för sin konstnärlige skapare, sådant oförstående gentemot dennes gedigna arbete, som denna redogörelse omtalar. Fast det är ju att tillstå att det nya plägar kräfva mycken vånda för att blifva till här i världen. Och för den tids Köpenhamn, som såg denna skapelse födas och hvilken fullständigt behärskades af en slags nyfransk renässans, var Nyrops förslag revolutionerande. Bland sina yngre kolleger fann emellertid Nyrop förståelse och när förslaget efter långvariga strider med 28 röster mot 8 blef antaget skyndade sig Nyrops unga medhjälpare, som varit närvarande vid afgörandet, att uppsöka mästaren i hans bostad och hylla honom vid champagnekorkars smäll. Och nu kom en lycklig tid för konstnären, som — säger förf. — så länge hade legat på sträckbänken; han kunde nu sätta in tolf af sin mandoms bästa år på lösningen af en stor uppgift, den största som någon dansk byggmästare anförtrotts sedan C. F. Hansens dagar.

Sedan lämnar beskrifningen en fyllig redogörelse för arbetets fortgång och dess olika faser, och framställningen är rikt illustrerad med utmärkta reproduktioner af ritningar och af fotografier efter verkligheten. Man blir i första ögonblicket kanske förvånad öfver att ej flera detaljer m. m. återgifvits i teckning utan endast efter fotografi, men anledningen är väl den — för denna byggnad ganska karakteristiska — att arbetet här utförts genom direkt ingripande af handtverkare och konstnärer utan det starka tvång på dessas personlighet som på förhand för mycket preciserade ritningar innebär. Mästaren har här känt fördelen af medverkan af alla dessa medhjälpare — och äfven fått den. I detta samband kan man lägge märke till ett litet drag, skenbart utan betydelse, men som jag tror ger en viss belysning åt Nyrops syn på sin ställning till arbetet. Hans bild finnes nämligen i denna bok ej återgifven annat än tillsammans med dessa medhjälpare; än syns han bland en grupp murare, än bland timmermännen, än hos smeden etc. — — —.

Det vore lockande att skrifva mycket om detta utmärkta arbete och dess återgifvande i här omtalade bok. Men då det i alla fall ej kan bli uttömmande få dessa korta påpekande rader vara nog. Att vördnaden för verket och mästaren äro lika starka, behöfver väl inte särskildt sägas.

Boken tryckes endast i en liten upplaga: 20 ex. på japanskt papper och kostande 150 kr. pr st. Eljest är priset på boken, vackert inbunden, 75 kr. Men endast 300 st. dylika komma i handeln. Så undertecknad känner sig stolt som den lycklige ägaren af en dylik trehundradel.

T—M.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

RESESTIPENDIER. Ansökning om erhållande för år 1909 af understöd från anslagen till reseunderstöd åt teoretiskt och praktiskt bildade tekniker, som icke ägna sig åt bergshandteringen, skall till Kungl. Kommerskollegium ingifvas eller i betaldt bref med allmänna posten dit inkomma senast den 15 innevarande februari, och bör sådan ansökning ej mindre innefatta nöjaktig redogörelse beträffande ändamålet med och den beräknade tiden för den tilltänkta resan, äfvensom uppgift å det land eller de länder, dit sökanden ämnar för sagda ändamål begifva sig, än ock vara åtföljd af betyg dels angående sökandens ålder, dels utvisande att han äger sådan insikt och utöfvat sådan praktisk verksamhet, att han må anses förtjänt att komma i åtanke till erhållande af reseunderstöd.

PRISTÄFLAN TILL NY FOLKSKOLEBYGGNAD i Helsingborg är nu slutförd och har första pris tilldelats ark. M. S:son Claës i Helsingborg, andra pris ark. Torben Grut, Stockholm, samt tredje pris arkitektfirman Ewe & Melin, Malmö. Prisen äro resp. 900, 600 och 400 kr. Ej mindre än 31 förslag hade inkommit.

»GAMLA SVENSKA STÄDER.» Ystads stadsfullmäktige har bevijat ett anslag af 200 kr. som bidrag till forsatt utgifvande af »Gamla svenska städer» i enlighet med en förut i denna tidskrift omtalad motion — ett exempel som man må önska efterföljdt äfven i andra städer (hvarom förresten goda utsikter lära finnas). Detta synes i alla fall visa att staden hyser intresse för sina gamla minnesmärken och för att de åtminstone i bild bevaras. Bättre hade dock varit om deras tillvaro i verkligheten sökt tryggas.

PRISTÄFLAN FÖR STUGA OM 2 RUM OCH KÖK. Svenska Slöjdföreningen, som tid efter annan öfver hela landet låter sprida mönstergilla ritningar till enklare byggnader och byggnadsdelar, möbler m. m., har föranstaltat om en allmän pristäflan för erhållande af ritningar till en stuga om 2 rum och kök. Afsikten lär vara att om möjligt få en dylik stuga uppförd på sommarens konstindustriutställning.

Program för täflingen erhålles hos Sv. Slöjdföreningen. Prisnämnden utgöres af prof. I. G. Clason, ark. R. S. Enblom och ing. C. R. Lamm. Till de enligt prisnämndens åsikt bästa förslagen utdelas:

ett första pris: 200 kr. och Föreningens diplom,
» andra » 150 kr.
» tredje » 100 ».

Förtjänt förslag kan därjämte inköpas för 50 kr.
Täflingstiden utgår den 8 mars kl. 12 på dagen.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisd. 19 jan. under prof. Clasons ordförandeskap. Ordf. började med att hälsa medlemmarne välkomna till ett nytt arbetsår och gaf en kort återblick öfver det gångna året och dess arbeten. Bland frågor som stodo på afdelningens program vid årets början vidrörde tal. arkitektundervisningen, och nämnde att de af Ecklesiastikministern tillsatta sakkunnige för utredningen, de 3 arkitekturprofessorerna, inom några dagar torde inlämna sitt förslag till de-

partementet. De hade under arbetets gång konfererat med de af Afdelningen 28 okt. 1907 utsedda kommitterade, hvadan det torde vara att förvänta förord för förslaget från dessa kommiterade i händelse Ecklesiastikministern skulle finna för godt att inhämta Afdelningens yttrande.

Det vore att önska att Afdelningen i denna fråga kunde ställa sig solidarisk med sina kommitterade.

En annan fråga var byggnadskonstens på landet förädling. Årets arkitektmöte hade genom en då fattad resolution lagt i Afdelningens hand att utföra och igångsätta en del åtgärder för ändamålet:

1:o publikation.

2:o föredrag.

3:o Mer omfattande estetisk granskning, af offentliga byggnader.

Frågan om en publikation, sådan resolutionen definierar den, d. v. s. en bok i hvilket inpräntas vördnad för de fäderneärfda byggnaderna, samt påvisas huru en anknytning till i orten gängse former bör äga rum — frågan om den bok, som gratis skulle sändas till folkskolelärareseminarier, folkhögs-, landtbruks- och landtmannaskolor, hade måhända något skjutits åt sidan af intresset för realiserandet af en annan vid samma möte framkommen och tydligen mera mogen publikationstanke nämligen den som tagit form i boken om »*Gamla Svenska Städer*». Tal. framhöll huru lätt allt går, bara den rätta *mannen* funnes och hoppades att man skall finna den, som kunde och ville hjälpa oss att få till stånd den först nämda publikation.

I detta sammanhang omnämna tal. tvänne under förra året sig uppenbarande fenomen, som båda tydde på alltmer vaknande intresse för hvad vi hafva kvar, gammalt och godt. Det ena är akademieelevernas uppmätningspublikation.

Det andra var det, att en riksdagsman skrifvit till regeringen och gjort uppmärksam på nödvändigheten att sätta en gräns för moderna byggares framfart (med anl. af skandalhuset i Uppsala).

Akademielevernas uppmätningsverk vore en synnerligen glädjande företeelse.

Tal. återkallade vidare i minnet huruledes Konstakademien hade år 1902 i mars alltså för öfver 6 år sedan till Kungl. Maj:t ingifvit en underdånig skrifvelse med yrkande bland annat att åtgärder måtte vidtagas för våra minnesmärkens uppmätande och beskrifvande.

Vid det första arkitektmötet 1907, framfördes samma tanke och påfordrades samma åtgärder af ark. Tengbom. — Mötet beslöt att uppdraga åt herrar Clason och Lallerstedt att verka för professur *i Svensk byggnadskonst* vid Akademien. I det förslag som en af dessa herrar jämte Prof. Grundström utarbetat är en sådan professur anordnad.

Som synes, sade tal., det rör sig framåt, om ock långsamt.

Hvad hela den öfriga stora s. k. restaureringsfrågan angår påpekade tal. har den under behandl. i Öfverintendensämbetet och Vitterh. Akademien svält ut öfver stora områden, och råkat på en del svåröfverkomliga hinder. Måhända skulle ett successivt partiellt genomförande af dess olika hufvudmoment vara den måst snabba vägen för att komma till ett resultat. Bland frågor, som icke närmare behandlats men som kräfde intresse omnämnde tal. yrkesskolefrågan m. fl. Sedan ordf. uttalat förhoppning om fortsatt resultatrikt arbete öfven under det kommande året gafs ordet åt ark. Klemming, som gaf en intressant framställning af några Stockholms stadsplanefrågor och påvisade, huru den för hela staden så betydelsefulla frågan om stadsplanens utveckling varit beroende af nycker och tillfälliga omständigheter, samt påvisade hurusom ett fast och målmedvetet arbetande organ för att behandla dessa ärenden för Stockholm alltmer visat sig som oeftergifligt behof.

Därefter uppläste tal. en till Afdelningen ställd skrifvelse med begäran, att Afdelningen måtte utse tre delegerade för att samarbeta med af Stockholms Byggnadsförening, Samfundet S:t Erik m. fl. korporationer utsedda delegerade i syfte att efter verkställd utredning göra framställning till vederbörande till ernående af en lösning af denna viktiga fråga. Efter en längre diskussion, i hvilken betonades nödvändigheten af dylika åtgärders vidtagande, utsågos till Afdelningens delegerade ing. Gellerstedt, prof. Lallerstedt och ark. Westman.

Till inval i Afdelningen föreslogs ark. Joel Norborg samt ing. Ivar Kreuger, Henrik Kreuger och Hjalmar A. Andersson.

Till medlem af Afdelningen invaldes ark. Sigurd Curman.

Efter förhandlingarna vidtog klubbafton med supé, sång, musik och angenäm stämning.

SAMFUNDET S:T ERIK hade den 8 sistl. dec. sammanträde under riksantikvarien Montelius ordförandeskap. Vid val af styrelse för nästa arbetsår omvaldes samtliga föregående ledamöter: riksantikvarien Montelius, ordf., prof. W. Leche, v. d:o, grossh. Joh. Unman, kassaförvaltare, d:r G. Upmark, sekr., samt hofintendenten Gustaf Lindgren, prof. I. G. Clason och arkivarien Joh. Flodmark.

Af ark. W. Klemming gjordes därefter en framställning, hvari påpekades det ringa tillfälle till aktivt arbete för samfundets syften, som dess nuvarande organisation medgifver medlemmarne, och föreslogs anordnandet af en under S:t Erik sorterande kommission för parker och planteringar, hvilken kommission skulle uppdelas i sektioner för olika områden af staden, hvarje sektion omfattande ett lämpligt antal medlemmar, och arbetande efter ett program, som samfundet uppställer.

Ordf. meddelade, att samfundets styrelse beslutat föreslå tillsättandet af ett utskott, bestående af hrr Klemming, stadsträdgårdsmästaren Hammarberg, professor Leche och arkitekten Hallman, med uppdrag att samarbeta med kommunalföreningarna i det af hr Klemming angifna syftet.

Detta styrelsens förslag godkändes utan debatt.

Vidare behandlades en framställning af delegerade från Stockholms byggnadsförening, hvilka anmodade samfundet att utse delegerade att jämte dem utreda frågan om inrättande af ett själfständigt kommunalt organ för stadsplanefrågor (om stadsplanearkitekt) och göra framställning i saken till stadsfallmäktige.

Samfundet beslöt bifalla den gjorda framställningen och utsåg till sina delegerade arkitekten V. Klemming, hofintendenten Gustaf Lindgren och amanuensen G. Upmark.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 3 · 6 MARS · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

GRAND HOTEL ROYAL I STOCKHOLM.
PARTI AF VINTERTRÄDGÅRDEN.

ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.

GRAND HOTEL ROYAL I STOCKHOLM.

DET vill icke säga litet att i vår hufvudstad åstadkomma en kaférestaurant, som »slår ihjäl» allt annat, i synnerhet när den därjämte samhör med ett hotel med dess tusende kraf på ostörd komfort och ekonomisk utstudering. Ernst Stenhammar har löst problemet i sitt Grand Hotel Royal och han är att lyckönska. Stockholm kan på nytt glädja sig åt främlingarnas häpnad öfver den omsorg och den monumentalitet med hvilken man i Björnarnas land bäddar åt Bachus och Lukullus.

Det är den storslagna och generöst tänkta trädgården, kompositionens A och O, kring hvilken allt grupperar sig, som genast griper en. Alla andra effekter förgyllas sedermera upp af denna briljanta bakgrund. Är grundidén, — en hög och öppen verkande patio, där ingen vistas men mot hvilken restaurant- och kafé-portikerna med allt sitt lif öppnar sig, — i sig själf ypperlig och originell, så har den också genomförts med en samlad konsekvens och en känsla för rytm och rum-mått, som är mästerlig. Det är sällan det väsentliga i en idé och i en rum-komposition kommit så till sin rätt i en modern byggnad. Man känner sig tacksam för detta helhetsintryck och glädes af ett arkitektoniskt orkestergrepp, som ger

GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM. ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.

taljer som finnas träda tillbaka. Detta sagdt utan någon hänsyn till min åsikt att dessa detaljer vid närmare påseende skulle vinna på att vara af gedignare material och uttrycksfullare form. Färgbehandlingen ger äfven anledning till motsvarande reflektioner. Den gulbruna totaltonen å trädgårdens putsade murar vore förträfflig i och för sig, om den fått en jämnare behandling. Som nu förtages den gedigna effekten af ett nästan teatraliskt kulissmålningsmanér och i matsalspartiet längtar man efter att få den på vissa ställen befintliga härliga dunkelblå väggfärgen, som verkar både diskret och fyllig, mera konsekvent genomförd. I kafé-afdelningen framträda de provisoriska färgerna ovägda, och man ser tydligen att arkitekten tvingats till forcering öfver hufvud taget af det viktiga färgkapitlet för att hinna det hela klart till fix dag.

en stor och fyllig melodi utan att någon detaljpunkt i första taget drar till sig uppmärksamheten. Allt för ofta lyser i vår arkitektur, i motsats mot här, material och detaljer såsom i och för sig tillräckliga, medan grundstämning och idé-innehåll alldeles saknas. Vi pillra med en massa instrument, men sången som skall lyssnas till kommer icke. Stenhammar har i sin lustgård gett ett ypperligt exempel på motsatsen, hur alla praktiska kraf lösts fullständigt ändamålsenligt men med permanent känning af grundstämningens pulsslag, hur i all uppbyggnad och all detaljering det väsentliga är anslutningen till det hela.

Hans verk är förvånansvärdt lärorikt i detta afseende. Förvånansvärdt äfven därför att man däri kan iakttaga hur befriande det verkar att slippa »detaljrikedom» och hur lyckligt att de de-

I allmänhet tål färgernas afvägning ett grundligare och allvarligare arbete hos arkitekten än fallet vanligen är, i synnerhet som han vid studiet af uppgiften endast undantagsvis kan påräkna stöd af någon målare. Yrkesmålarne fatta icke helhetsgreppet och konstnärerna intressera sig som regel endast för taflor och »dekorativa» målningar, hvilka för en värdig ensemble helst böra undvikas. Royals matsal är det senaste exemplet.

Då man med effekten från trädgårdshallen, dess grönska, ståtliga springbrunn och väldiga rymdförhållanden tar sig fram genom hotellets vida trappor och korridorer har man oafbrutet en känning af den yppiga gården med dess springvatten, lif och luft. Hela den trånga instängdhet, som eljest är så vanlig vid stora hotellkomplex, är här försvunnen och man får genom de ständiga glim-

tarna ut mot pation i stället ett intryck af öppenhet och sydländsk frihet, som är i högsta grad fängslande. Värmeledningen tycks verkligen möjliggöra underverk i vårt frostbitna land.

Själfva hotellrummen förete en intimare och mer genomtänkt behandling än vanligt är fallet. Hvarje rum är försedt med en intill liggande rymlig afdelning, där all omsorg nedlagts på hvad till ett väl ordnadt toalett-rum hörer. Så finnas t. ex. där anordnad W. C. Hvad kan man önska sig mera.

Konstaterar man med nöje de praktiska fulländningarna i de öfre regionerna, så taga de en ändå kraftigare, då man kommer ned under jorden. Källarvåningen tyckes utnyttjad och tillvaratagen som en bicell. Det enorma köksdepartementet med tillhörande mathallar kommer en att kippa efter andan och alla dessa krafthärdar och maskiner och myllrande inelfvor af rör, ledningar och trådar ge en intensiv förnimmelse af alla våndor som måste genomlefvas — i främsta rummet hos arkitekten — innan prakten där uppe ernås. För att ögonblickligen komma dit upp ställa vi oss på den rullande serveringstrappan. Och stå för fasaderna.

GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM. ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.
STORA ENTRÉEN.

De besitta ett glädjande lugn och en trygg, förnuftig, redig behandling, som verkar högeligen förtroendeingifvande. Arkitekten själf påstår att »med granitpelaren i hörnet gaf sig hela planproblemet». Det var se'n bara att segla på. Vi tro honom. När Stenhammar med rodret i hand sitter i aktern på sin skuta och klarar kobbar och skär är han i sitt esse. Det har han tydligen också varit här, när han med pelaren i hörnet och trädgården i fantasien har seglat in »Royal» i den tryggaste hamn. R. Ö.

Byggnaden är uppförd af tegel med putsade fasader mot gator och gård, delvis beklädda med gotlandskalksten.

Den naturliga grunden är berg, grundmurarna af betong, en del invändiga källarmurar af tegel på ett bottenskift af betong.

Invändiga skiljeväggar i våningarna äro utförda af dubbla scagliolväggar med luftmellanrum för att vara ljudisolerande.

Yttertaket är af galvaniserad järnplåt med takrännor af koppar.

Samtliga bjälklag äro eldfasta, betong mellan järnbalkar, och alla järnkolonner äro inklädda med äkta stuck. Källarvåningen, som delvis är entresolerad, inrymmer köksafdelningen med alla därtill hörande lokaler, ett elektricitetsverk, som läm-

GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM. ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.
PARTI AF VINTERTRÄDGÅRDEN MED MATSALSPORTIKERNA.

nar ström till hissar och belysning för såväl detta hotel som gamla Grand hotel.

Vidare inrymmes i denna våning kylmaskineri utrymmen för värmeapparater, maskineri för en rörlig trappa förbindande köksafdelningen med serveringsrummet till matsalarna i bottenvåningen, samt matsalar, kapprum och toaletter för betjäning m. m.

Bottenvåningen upptages af vestibul och trapphus, tvänne större sammanhängande matsalar samt kafé, grupperande sig kring en större trädgård, öfvertäckt med glastak i höjd mellan fjärde och femte våningarna. Till matsalar och kafé höra erforderliga serveringsrum, kapprum, toiletter o. d.

Trädgården hvilar på ett med asfalt isoleradt betongbjelklag. Å detta är underberedt med stenskärf, där öfver torfmull samt öfverst ett tjockt lager sand, i hvilket växterna i sina krukor äro inbäddade, och där mellanfälten äro betäckta med grön mossa. Mot denna trädgård hafva såväl matsalarna som kaféet öppna arkader, försedda med låga marmorbalustrader.

Trädgården prydes i midten af en i grön kolmårdsmarmor utförd fontän, mellan hvars små torserade kolonner all luft för uppvärmning och ventilation af bottenvåningens lokaler frampressas. Genom denna anordning kan åt nämnda lokaler gifvas hvilken temperatur, som önskas.

De trädgården omgifvande murytorna äro behandlade »al secco» i en varm sydländsk, skiftande färgton, upptill mot glastaket afslutade med en bred fris.

Matsalarnas väggar äro till två tredjedelar af höjden beklädda med äkta mahognypanel. I väggfälten ofvan panelen äro i hvardera matsalen infattade trenne taflor med vyer dels från Visby, dels från Drottningholm; de fria murytorna äro här hållna i en blå ton, målad i kalkfärg.

Kaféets väggar voro täckta ofvan panelen med gyllenlädertapeter i grön bronsfärg, hvilka strax före hotellets öppnande råkade ut för en olycka och måste rifvas ned samt provisoriskt ersättas med oljefärg.

GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM. ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.
MATSALEN.

Våningen en trappa upp inrymmer tvänne fästsalar med tillhörande serveringsrum, kapprum m. m., en större läsesalong, en damsalong, några klubbrum, samt för öfrigt rum för resande. Invid fästsalarna är förlagd en större terrass mot trädgården.

De öfre våningarna upptagas hufvudsakligen af resanderum och betjäningsrum.

Inom själfva tornhatten är anordnad en mindre festlokal med tillhörande serveringsrum och toaletter.

Dessutom finnas uti byggnaden en mängd för ett modernt hotell erforderliga lokaler såsom badrum, rum för frisering, toaletter, tékök etc.

Kommunikationen mellan våningarna förmedlas genom fyra trappor, trenne personhissar, af hvilka den vid hufvudentréen belägna torde vara den största i sitt slag hittills i Sverige utförda, en bagagehiss och tvänne serveringshissar samt dessutom genom den förut omnämnda rörliga trappan mellan köket och serveringsrummet för matsalarna, hvilken trappa är den första i sitt slag i Sverige.

Byggnaden är uppförd på entreprenad af bygg-

GRAND HOTEL ROYAL. KÖKET.

GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM. ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.
SAMMANBINDNINGSGÅNGEN MELLAN MATSAL OCH KAFÉ.

mästare Oscar Herrström, ångpannor och maskiner äro utförda af Nya A. B. Atlas under ledning af ingeniör Wiking, värme- och ventilationsanordningarna af Calor efter ritningar och under kontroll af ingeniör Dahlgren, elektricitetsverket och elektriska ledningar, den rörliga trappan samt alla hissar, med undantag af den stora personhissen vid hufvudentréen, som är utförd af Graham Brothers, äro utförda af Allm. Svenska Elektr. Aktiebolaget; kylmaskineriet är från Ludvigsbergs verkstadsaktiebolag samt paneler och möbler till största delen levererade af Sparreholms snickerifabrik. Beträffande kostnaderna äro beräkningarna ännu ej slutförda, men kunna de approximotivt beräknas till följande summor:

För själfva den af entreprenaden omfattade byggnaden, således utan möbler och inventarier c:a kr. 1 100 000. För ledningar och maskinella anläggningar, omfattande elektricitetsverk, ångpanneanläggning, vatten-, aflopps- och andra ledningar, vacuum cleaner, kylmaskiner, hissar m. m. c:a kr. 700 000.

OM BYGGNADER FÖR KULTURHISTORISKA SAMLINGAR.

Vid Afdelningens för Husbyggnadskonst senaste sammanträde höll dr Bernhard Salin ett instruktivt föredrag i ofvanstående ämne. Tal. gaf inledningsvis en historik öfver museernas uppkomst och utveckling och påpekade, hur museerna numera ha att tjäna två herrar, nämligen att främja forskningen och upplysa allmänheten. Inom hela området växer materialet mycket hastigt, och därigenom ökas i hög grad svårigheten att på en gång tillgodose båda dessa behof. Emedan museerna, om de bli alltför stora, onekligen inverka i hög grad tröttande på allmänheten och därigenom förfela sin uppfostrande mission, är det synnerligen angeläget att begränsa museibyggnaderna. Och detta kan med det växande materialet ej ske annorledes än att endast en del af samlingarna på ett populärt sätt utställes för allmänheten och göres njutbar för densamma, under det att stora ljusa och varma magasiner anbringas inom museibyggnaderna, där samlingarna systematiskt uppordnas och hållas tillgängliga för forskare. Häraf följer ock, att utställningen för allmänheten uteslutande måste anläggas med syfte på att bibringa denna de vetenskapliga resultaten, hvarvid dock är att märka att det endast är de stora dragen ej de mer utarbetade och fina detaljerna uppställningen kan återgifva.

Hvad som omstöpt våra ideer om museerna, är utvecklingsläran, hvilken ju inverkat på alla faser af forskning. Tillämpad på museerna, betyder den, att man vill se sakerna i deras miljö. En grundtes för museiuppställningen blir då den, att till förklaring af formernas uppkomst måste sammanföras allt som är

kännetecknande för den tid, då formen uppstod.

* * *

De kulturhistoriska samlingarna fördela sig på konstmuseer, konstindustrimuseer, etnografiska museer, arkeologiska museer och högre-ståndsmuseer. (Konstmuseerna lämnades åsido, emedan talaren icke hade arbetat inom något sådant.)

GRAND HOTEL ROYAL. LÄSESALONGEN.

Hvad först de etnografiska museernas behof angår, så gäller det att, emedan de behandla folk och samhällslager, som stå jämförelsevis stilla, icke utvecklingskedjan blir normerande utan den geografiska indelningsgrunden. Detta medgifver en större frihet i grupperingen. Men det får ej släppas ur sikte, att rummens storlek måste stå i förhållande till de föremål som skola utställas. Exempelvis allmogeföremål, som äro afsedda för små rum, skulle förlora sig i stora. I allmogerum må ej heller några arkitektoniska utsmyckningar leda tanken från föremålen och täfla med dem.

För arkeologiska museer gäller i eminent grad att rummen så ordnas att samlingarna kunna uppställas på ett sätt som ger allmänheten vid en vandring genom rummen en föreställning om utvecklingen årtusenden igenom. Därför måste allmänheten kunna passera genom rummen i svit, men på samma gång bör det vara så, att allmänheten ej för att komma till midten i utvecklingsserien behöfver gå igenom allt från början. Här torde ock gälla, att utrymmena ej böra göras allt för stora.

Här är tillfället att beakta, hurusom olika museer kräfva olika art af arbetsrum för tjänstemännen. Vid ett arkeologiskt museum böra de gärna vara omedelbart förenade med ljusa och varma magasinsartade utrymmen för utgräfningars uppackning och bearbetning.

De arkeologiska museerna i Norden äro vanligen förenade med medeltida samlingar, hvilka, då profana saker från denna tid äro sällsynta, hufvudsakligen bestå af kyrkliga föremål. Förr ansåg man, att man helst borde bygga en kyrka för att utställa dessa föremål, men en dylik anordning är ej tillfyllestgörande, emedan den nybyggda kyrkan aldrig kan ge den historiska stämningen och dessutom alltid blir möblerad med långt flera föremål än en verklig kyrka. Intrycket af en så arrangerad utställningssal blir alltid otillfredsställande, emedan den hvarken ger bilden af en kyrka eller tillåter de praktiska utställningsmetoder, ett rum af mindre, anspråkslösa former medgifver. Därför böra medeltidssamlingar, som ju äfven ha behof af serieutställningar, anordnas uti flera salar, af hvilka en lämpligen har större dimensioner, då där skall utställas föremål som i och för sig äro stora och som vi äro vana att se i stora utrymmen.

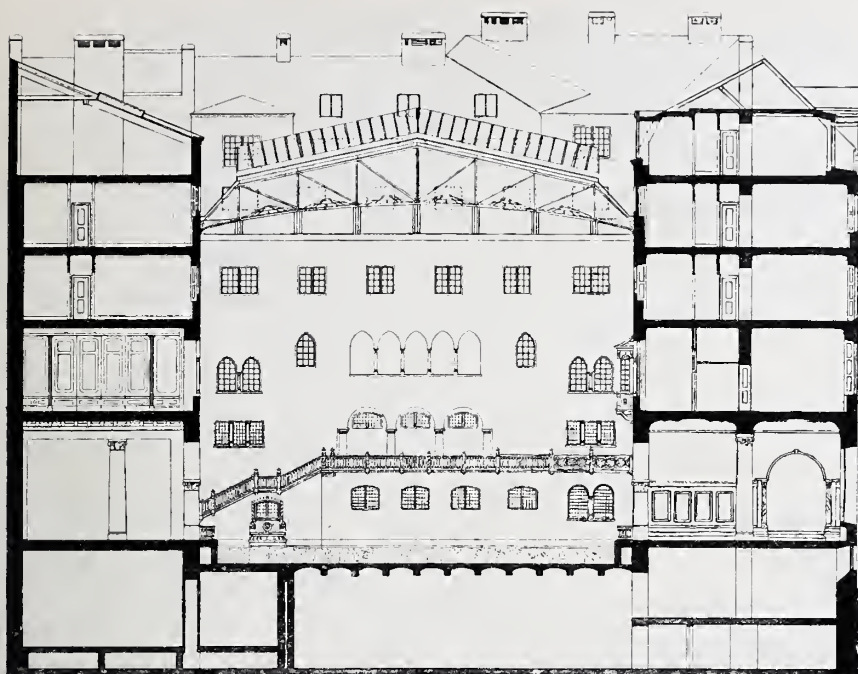

GRAND HOTEL ROYAL. PARTI AF VESTIBULEN.

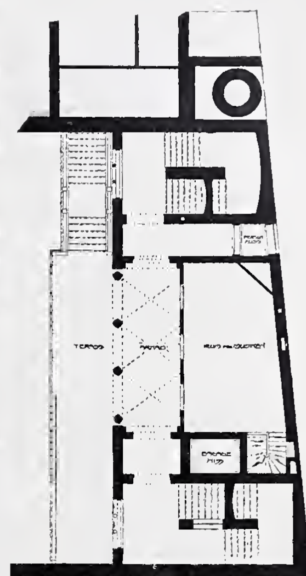
SEKTION.

GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM.
PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

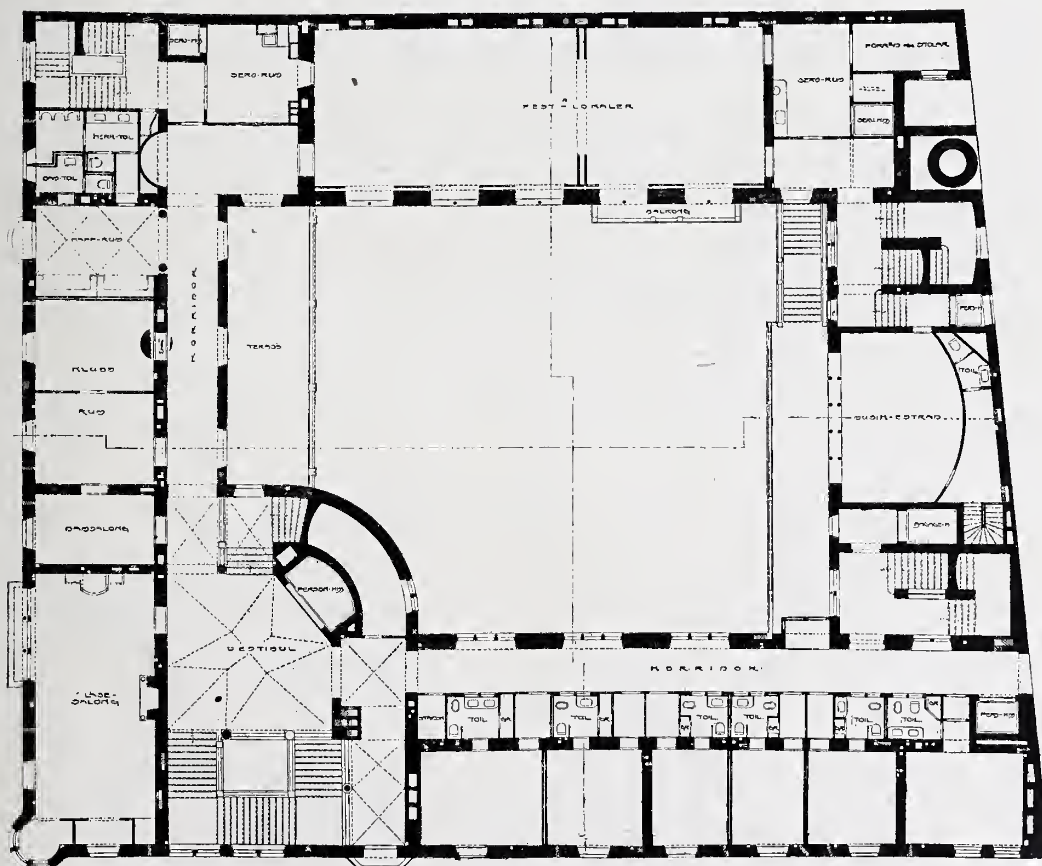
ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.

SEKTION.

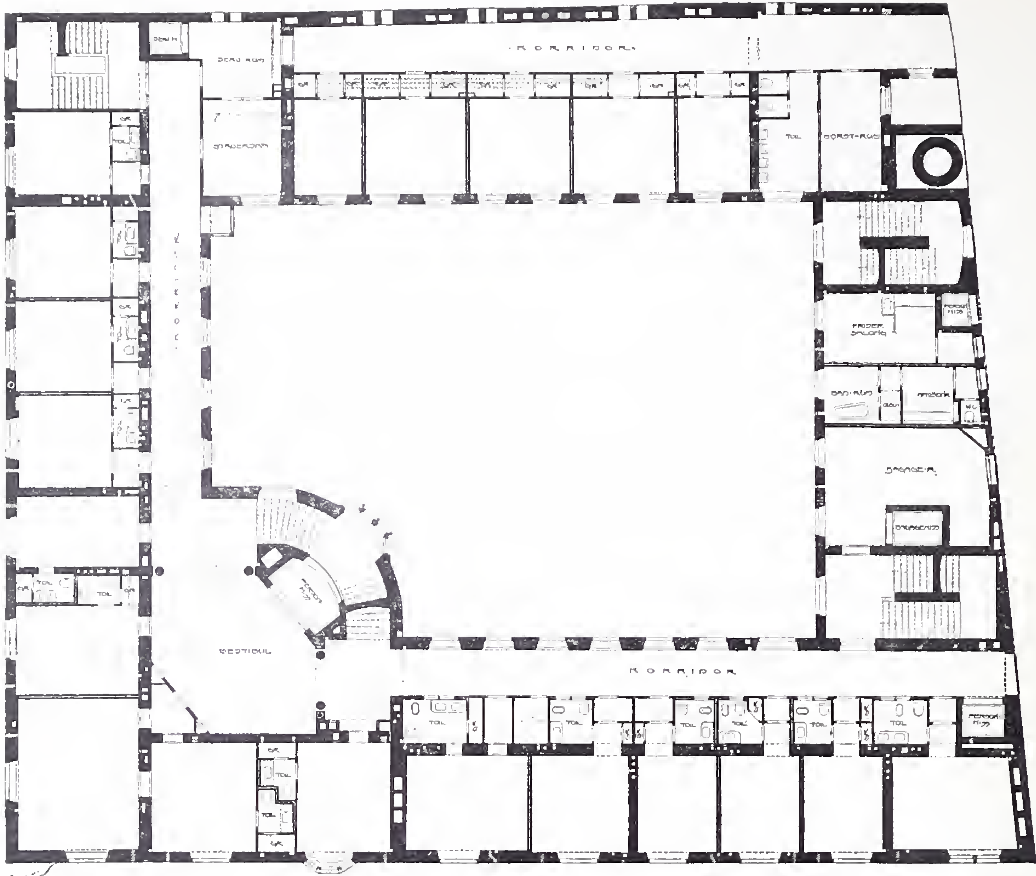

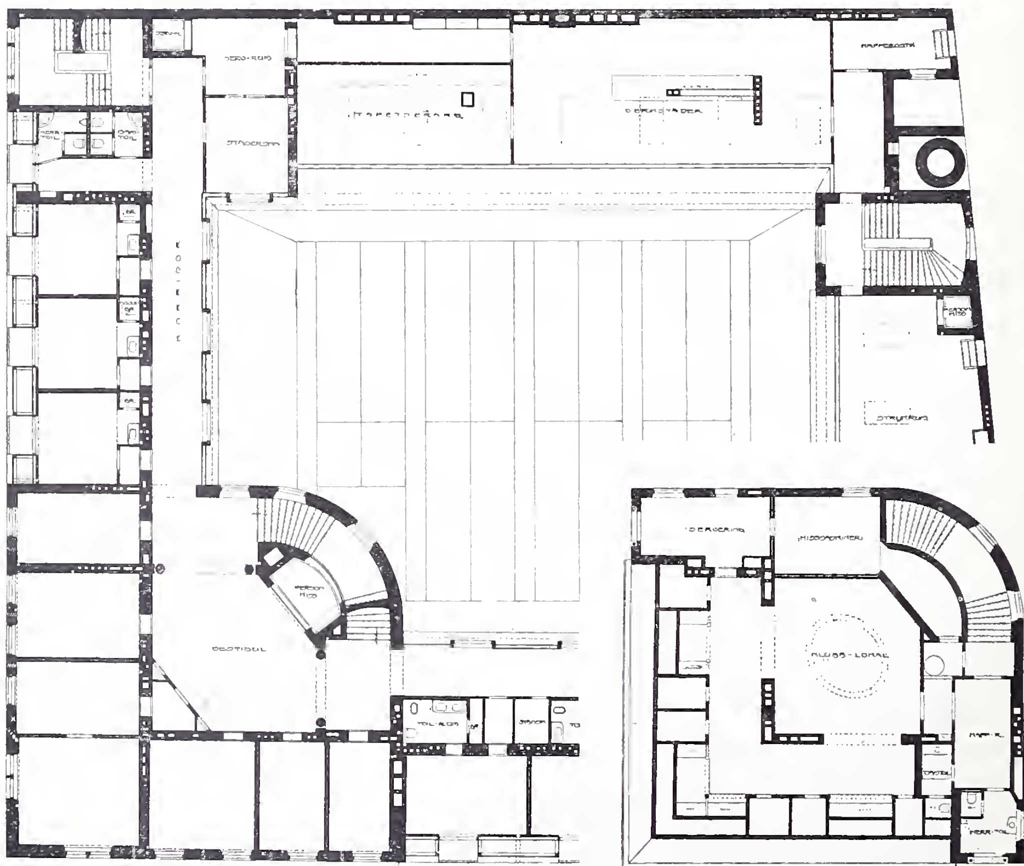
BOTTENVAN:S ENTRESOL.

GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM.
PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP.

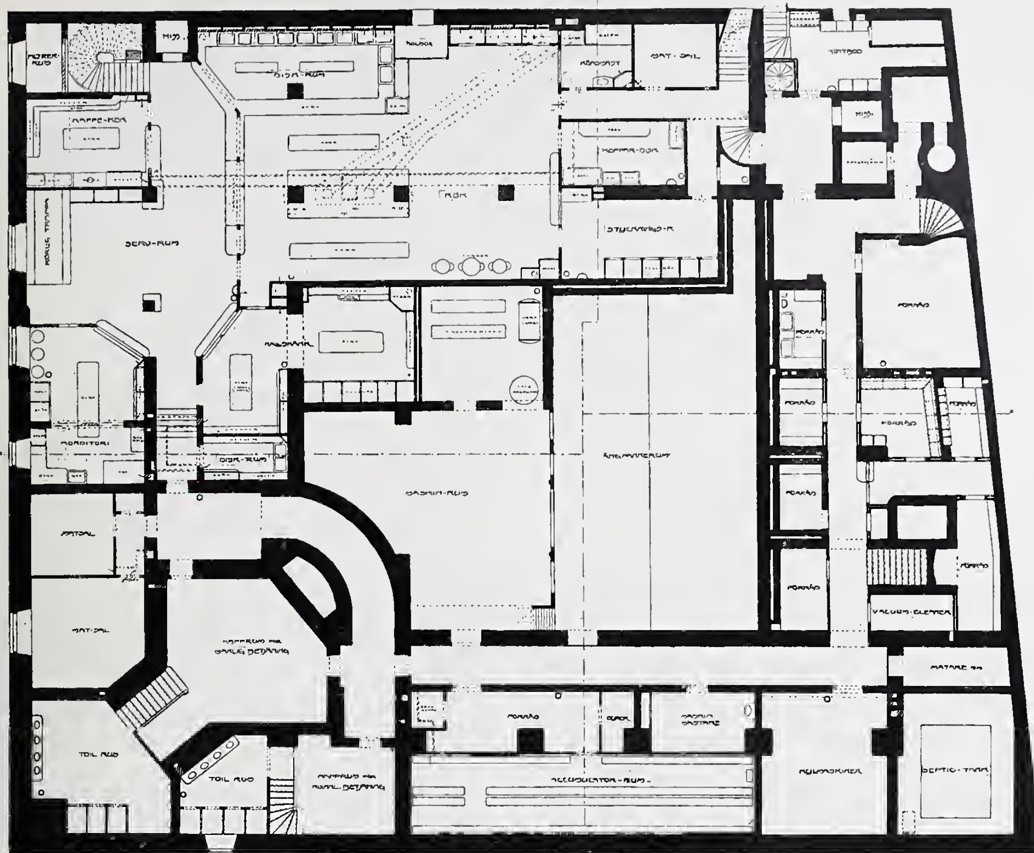
ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.

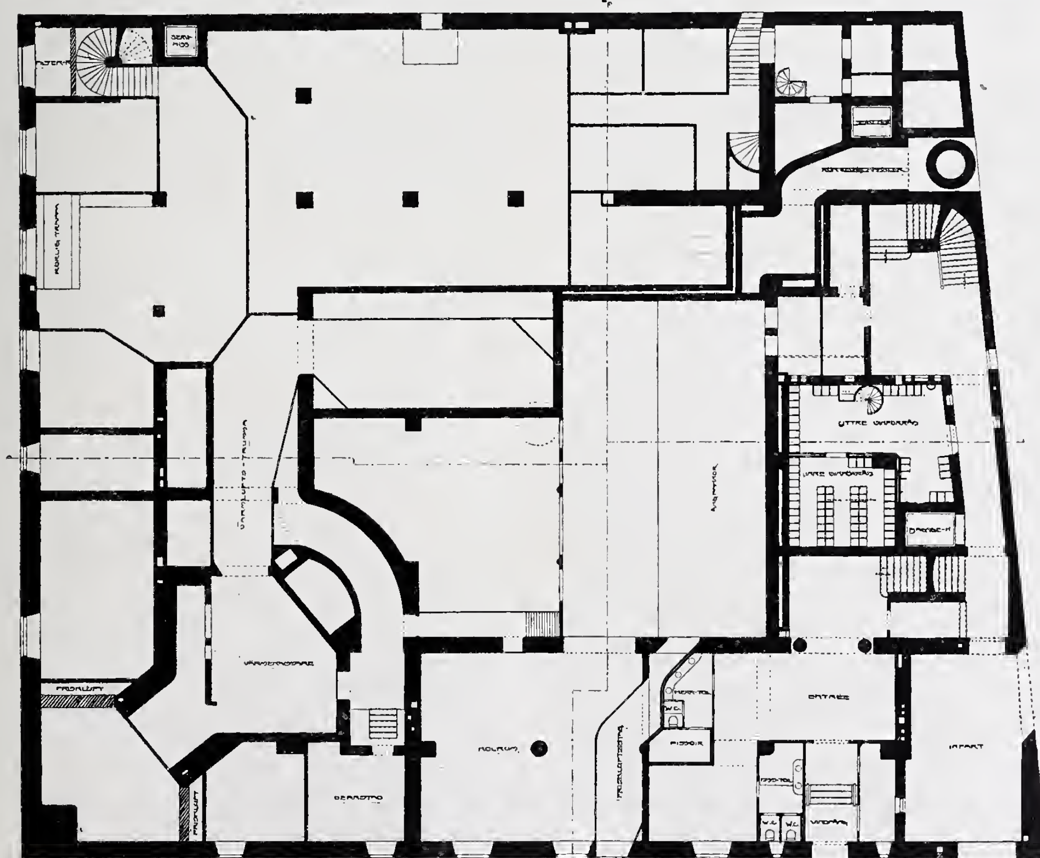

PLAN AF VÅN. 2 OCH 4 TR. UPP.
GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM.

PLAN AF TORNVÅNINGEN.
ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.

PLAN AF UNDRE OCH ÖFRE KÄLLARVÅNINGARNE.
GRAND HOTEL ROYAL, STOCKHOLM.

ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.

Högre-stånds-museerna äro ett kapitel för sig. De högre stånden är det element, som inom det europeiska samhället fört utvecklingen framåt. Det är därför de föremål, hvarmed dessa omgifvit sig, som visa utvecklingens gång under de senare århundradena. Man har därför samlat dem och utställt dem ofta på det viset, att man skaffat tak och väggar och golf från en viss epok och i denna infattning insatt föremålen från samma epok. I Nordiska museet har man gått så tillväga, att man emellan dessa rum, som beteckna de olika epokerna, har inskjutit rum med serieutställningar för att underlätta för allmänheten studiet af föremålen och för att om möjligt befria epokrummen från onödig belamring som kunde störa intrycket. Att återgifva historiska rum, d. v. s. ett rum t. ex. från 1830-talet med alldeles de möbler, som 1830 stodo i ett sådant rum, är ej meningen, ty i hvarje tid ha i allmänhet människorna omgifvit sig med föremål som äro äldre (arfvegods o. d.), än den tid de lefva uti, och då museet afser att ge en bild af utvecklingen måste föremål, som störa intrycket af hvad tiden själf velat, aflägsnas. I utlandet har man stora museer, där man redan vid byggandet ägde väggar, tak och golf från de olika epokerna och fast inbyggde dem i museerna, hvarigenom man i ej oväsentlig grad försvårat möjligheten för museet att fritt utveckla sig, ity att de nya rumsomfattningar, som man velat föra in, ej kunnat infogas i utvecklingsserien. I Nordiska museet är saken ordnad på ett annat sätt, i det att rumsomfattningen är löst infogad i större rum. När man byggt rumsomfattningarna fast in i byggnaden, har man samtidigt äfven i det yttre velat genom stilen angifva, hvad som finnes i det inre, ett experiment som äfven det i sin mån binder museets fria utveckling, så länge man håller på att den yttre markeringen af tidsföljden verkligen skall svara mot den inre. Behofvet för högre-stånds-museerna utgöres således af utrymmen, som möjliggöra anbringandet af en serie rum af olika storlekar, helst löst insatta såsom i Nordiska museet.

Konstindustrimuseerna uppställas till en början efter de olika yrkena, järnsmiden för sig, guldsmiden för sig, stenskulptur för sig, elfenbenssniderier för sig o. s. v. Men nu för tiden har man på många ställen bland de ledande männen kommit under fund med att denna metod ej är den bästa, och om medel blott funnes, skulle man vilja uppställa sina museer efter annan princip. Det står nämligen allt klarare, att de olika yrkena påverka hvarandra, att möbelsnickaren t. ex. tar intryck af de rum, arkitekten skapar, att guldsmeden tar intryck af möbelornamentssnidaren o. s. v., och att man alltså måste framställa den miljö, i hvilken dessa människor lefde, som skapade formerna, för att förstå formernas utveckling. De närma sig i hög grad uppställningen af högre-stånds-museer, och tal. för sin del ansåg att en utställning efter de principer, som tillämpas i Nordiska museets högre-stånds-afdelning jämte den princip, som kommer att tillämpas vid Nordiska museets afdelning för handtverkets historia, bäst motsvarar den moderna människans kraf på ett konstindustrimuseum.

Till slut gaf tal. i en resumé uttryck åt sin uppfattning beträffande byggnadens arkitektur som han ansåg blefve bäst om densamma icke sökte själf, vare sig i det yttre eller inre framhäfva sig som ett museiföremål med framvisande af olika tiders arkitekturstilar, utan blefve en fullt neutral omramning till de inhysta samlingarna och således af en mer självständig karaktär, helst då anslutande sig till en nationell riktning. Vidare betonade tal. nödvändigheten af att arkitekten förnekade sig själf och sökte underordna sig museimannen. Bästa resultatet vunnes dock om de båda arbetade hand i hand.

Föredraget, som utom af Afdelningens medlemmar åhördes af ett stort antal museimän gaf anledning till en stunds dikussion.

Härvid instämde Dr Ekhoff i den af dr Salin framförda uppfattningen men underströk ytterligare nödvändigheten af rymliga arbetslokaler, hvilka för ett arkeologiskt museum borde vara af två slag, stora rum, där de ofta skräpiga samlingarna kunna packas upp och studeras, försedda med hyllor rundt väggarna och bord i midten, hvartill kommer vanliga smärre arbetsrum.

Ark. Enblom ville i detta sammanhang vidröra det förslag, hvilket framförts af amiral Hägg att förlägga ett museum för trofésamlingar m. m. till Kastellholmen. Tal. ansåg detta som ett synnerligen betydelsefullt uppslag ur den synpunkten att genom ett dylikt förslags realiserande skulle Kastellholmen kunna undgå det förut för densamma tilltänkta ödet att belamras med hyreskaserner. För att ännu säkrare trygga dess framtid ansåg tal. önskvärdt att statens historiska museum äfven lades dit samt företedde ett utkast till en dylik byggnad, i hvilken tal. hade tänkt sig sammanställda byggnadspartier imiterande olika historiska byggnader i Sverige. Tal. var visserligen medveten om att en dylik anordning strede mot den af dr Salin framförda uppfattningen, men trodde att en dylik ur andra synpunkter skulle försvara sig.

Dr Ambrosiani ville påpeka en detalj, hvilken i nya museer borde tagas hänsyn till; det hade nämligen visat sig att föremål exponerade ofvanför publikens hufvuden t. ex. gamla tak m. m. icke beaktades. Därför borde föremål i allmänhet icke placeras högre upp än 2 m. och följden häraf vore, att man borde nöja sig med låga rum, hvilket äfven var fördelaktigt i ekonomiskt afseende.

Dr Ekhoff opponerade sig emot att i det af ark. Enblom anförda förslaget, trofémuseet skulle dominera medan statens historiska museum skulle få söka sig plats, där det passade sig vid sidan af det förra. Statens historiska museum hade en mycket stolt historia bakom sig, det hade tillsammans med det liknande Köpenhamnsmuseet varit banbrytande för hela den europeiska museivetenskapen på detta område. Därför fordrade dessa samlingar sin egen byggnad.

Intendenten Nilsson ansåg att vid museibyggnader var arkitektens hjälp af synnerligen stort värde äfven hvad beträffar interiören, såsom vid bestämmande af lämpliga toner och färger, vid anordnande af lämplig bakgrund m. m. Härvid måste dock alltid samarbete ske med museimannen.

Ark. Aron Johansson framhöll att ett sådant reducerande af det arkitektoniska arbetet som dr Salin

antydt icke vore tillfredsställande och ansåg att rent estetiskt tilltalande interiörer äfven vore af vikt. Vid inträdet t. ex. i vårt nationalmuseum gladdes man öfver den ståtliga anblick, som där mötte en, liksom det vore nedstämmande att i andra museer, t. ex. flera utländska, finna dessa rent konstnärliga arkitektoniska kraf negligerade.

Dr Salin trodde att man i vissa afseenden missförstått honom. Museumsmannen behöfde för visso hjälp af arkitekten äfven i interiören, t. ex. vid rums proportionerande m. m. Härvid borde dock ihågkommas att inredningen ej borde faställas för all framtid. Denna borde ske med tillhjälp af provisoriska väggar etc. så att museet i sitt inre kunde växla alltefter olika generationers skilda uppfattning, skilda tycke och smak.

Prof. Clason underströk betydelsen af de nya pretentioner som dylika uppgifter rörande museibyggnader nu ställde på arkitekten och påpekade det tvåfaldiga ändamål, som museerna voro afsedda att tjäna. Därjämte bad tal., som icke haft tillfälle att närvara vid de diskussioner, som på andra ställen förekommit om förslaget att förlägga ett museum till Kastellholmen, att nu få passa på och uttala sin stora beundran för detta förslag såsom idé. Det skulle vara af en storartad innebörd att få Kastellholmen till en museiholme, ej minst i det afseende att denna därigenom skulle räddas undan den förstörelse, som eljest hotade densamma. Vid bedömande af denna fråga borde man akta sig för att sammanblanda själfva idén och det framkomna byggnadsförslaget, hvilket tal. ansåg långt från slutgiltigt.

Ark. Lilljekvist ansåg också idén med förläggande af ett museum på Kastellholmen briljant och ark. Aron Johansson föreslog i anslutningen härtill att Afdelningen skulle uttala sig för Kastellholmens användande för museiändamål.

På ordf:s framställning beslöt Afdelningen emellertid att denna fråga, som gick vid sidan om det ämne, som var föremål för dagens diskussion, skulle upptagas vid något kommande sammanträde till särskild behandling.

Ordf., prof. Clason, aftackade därefter föredraganden för hans instruktiva föredrag och för de för arkitekter intressanta upplysningar, han därigenom meddelat.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

Afdelningen för husbyggnadskonst sammanträdde tisd. den 9 febr. under prof. Clasons ordförandeskap. Därvid höll dr. Bernhard Salin ett härofvan återgifvet föredrag om »Byggnader för kulturhistoriska samlingar». Arkitekten Ch. Lindholm, Göteborg, höll därefter ett intressant föredrag om »Det dekorativa i konst och natur». Ordf. meddelade att Afdelningen som gåfva fått från författarna mottaga det nyutkomna gedigna arbetet »Örebro Slotts byggnadshistoria» och beslöt Afdelningen med anledning häraf till gifvarna, ståthållaren på Örebro slott, landshöfding Th. Nordström och stadsarkitekten i Örebro, Magnus Dahlander, genom skrifvelser uttrycka sin tacksamhet för den värdefulla gåfvan.

Till medlemmar af Afdelningen invaldes arkitekten Joel Norborg samt ingeniörerna Hjalmar A. Andersson, Ivar Kreuger och Henrik Kreüger. Till inval föreslogs ark. Roland.

Vid sammanträdet voro utställda ritningar till den nya storartade anläggningen för Danviks Hospital samt till förändring af gamla riksdagshuset, till ny telefonstation m. m. af arkitekten Aron Johansson.

KYRKOR AF VÅR TID.

Ett par kyrkobyggnadsförslag, som nyligen inlämnats till Öfverintendentsämbetet för granskning, gifva uppslag till intressanta jämförelser, hvadan vi här lämna ett par om ock flyktiga bilder af desamma. Man blir högeligen öfverraskad af att finna, att tvänne så olika förslag kunnat framgå ur samma tid, och man letar förgäfves efter sådana gemensamma drag, som skulle vara uttryck för vår tids sträfvanden på detta område af byggnadskonst. Redan vid en flyktig granskning framstår det ena förslagets öfverlägsenhet och det håller sig äfven vid ett närmare studium, såsom framgår af de utlåtanden som vederbörande inom Öfverintendentsämbetet däröfver afgifvit, och ur hvilka vi sedan skola tillåta oss lämna ett par utdrag.

Den första här återgifna kyrkan, förslag A, rymmer 1 200 platser och är beräknad kosta, med det därintill liggande församlingshuset, c:a 430 000 kr., den senare, förlag B, rymmer också 1 200 platser och kostar utan vidare c:a 525 000 kr. Enbart häraf skulle man frestas att tro, det den förras seger skulle vara gifven. Men underliga äro de öden som möta en arkitekt. Med afseende å den förra kyrkan klagar byggherren öfver den höga kostnaden och begär råd för dess nedbringande, för den senare begäres K. M:ts fastställelse. Såsom den skarpsinnige läsaren redan insett handlar det om kyrkor för två olika platser i Sveriges land, och det märkliga inträffar sålunda, att den senare har större utsikt att blifva till verklighet än den förra. Dessa enkla fakta sammanställda visa klart, hvilka oresonliga fordringar vissa byggherrar ställa på arkitektens förmåga att nedbringa kostnaden, utan att samtidigt pruta af på sina egna fordringar. Att skapa af intet är ju annars en kvalitet, som ansetts ligga utanför det egentliga arkitektyrket.

I föreliggande fall får man hoppas begreppen skola klarna genom de utlåtanden som genom

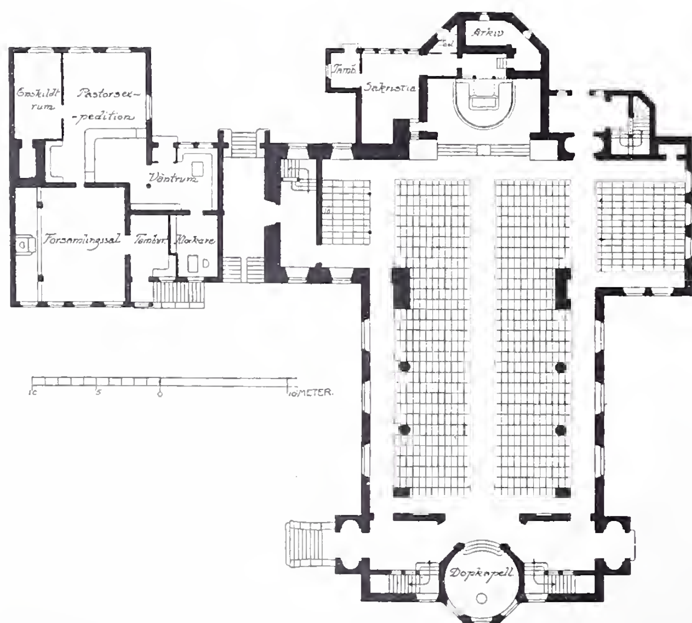

Öfverintendentsämbetet afgifvas. Om förslag A skrifver Förste Intendenten, prof. Clason: »Arkitekten har redan i sitt förslag vetat aflägsna all onödig ornering eller hvarje af behofvet icke påkallad arkitektonisk anordning vare sig i planläggningen eller i uppbyggnaden, vare sig i kyrkans inre eller yttre. Han har med osedvanligt enkla medel och med iakttagande af, både hvad den religiösa känslan och byggnadens läge kräfver, lyckats åstadkomma en kyrkobyggnad med en sällsport enhetlig och tilltalande karaktär. Ämbetet anser sig böra på det varmaste tillstyrka kyrkonämnden att förorda ritningarna till utförande med i öfrigt så få ändringar som möjligt.»

Beträffande det andra förslaget, B, skrifver ark. Hermansson i sitt tjänsteutlåtande. »Jag vill då först anmärka att helhetsintrycket af ritningarna är något torrt och fantasilöst, att kompositionen icke motsvarar att gifva ett uttryck af byggnadskonstens nuvarande ställning i vårt land, att med ett ord jag icke kan rekommendera kyrkan till utförande annat än i omarbetadt skick. — — —»

Anledningen till att vi här återgifvit dessa kyrkobyggnadsförslag, härvid undvikande alla data, som kunde tydas som personliga eller lokala anspelningar, är att söka däri, att de, på detta sätt sammanställda, synas oss lämna ett belysande bidrag till svensk arkitekturs karaktäristik på samma gång de visa att ekonomiska kraf icke strida mot modärna arkitektoniska intressen, utan att de tvärtom gå hand i hand med dessa. Vidare att det icke är penningen, som ensamt gör god arkitektur, utan att konstnärligt goda resultat äfven kunna nås med små medel.

Till det förstnämnda kyrkoförslaget få vi måhända anledning återkomma med en fullständigare redogörelse, än det begränsade utrymmet i dag tillåtit.

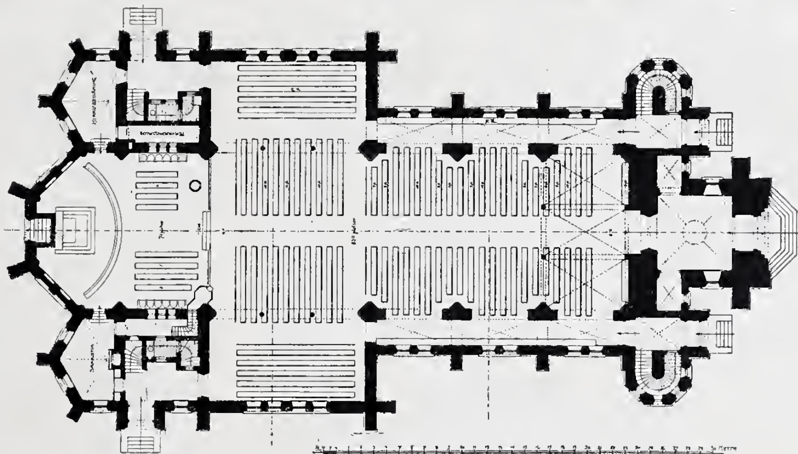

FÖRSLAG A. SE ARTIKELN »KYRKOR AF VÅR TID.»

ÖFVERINTENDENTSÄMBETET UNDER 1908.

KYRKOR. Genom till Öfverintendentsämbetet expedierade Kgl. Bref hafva slutgiltigt afgjorts 93 kyrkobyggnadsärenden, hvaraf 15 rört nybyggnader eller inredningsföremål till nybyggnader; 78 hafva rört ändrings-, tillbyggnads- eller restaureringsarbeten samt inredningsföremål till äldre kyrkor. Utom dessa har Ämbetet under året handlagt 64 andra kyrkobyggnadsfrågor, hvilka antingen ännu icke blifvit af Kgl. Maj:t afgjorda eller också icke påkallat någon Kgl. Maj:ts åtgärd.

FÖRSLAG B. SE ARTIKELN »KYRKOR AF VÅR TID».

Af nybyggnaderna torde följande vara de viktigaste: Arvika köpings kyrka (Tengbom och Torulf), Hortlax kyrka nära Piteå (G. A. Nilsson); vidare 4 norrländska träkyrkor Idre och Gargnäs (G. Améen), Gunnarsbyn och Norrfjärden (T. Grut). Af inredningar till nya kyrkor märkes Hjorthagskapellets i Stockholm (C. Bergsten). Vidare har frågan om en ny svensk kyrka i Köpenhamn (G. Wickman) varit föremål för Ämbetets yttrande.

Bland de talrika ändrings- och restaureringsarbetena må nämnas: Storkyrkan i Stockholm, hvars restaurering under året afslutats; S:t Göransgruppens uppställning och »minneskyrkans» afstängande med smidesgaller vänta ännu på slutlig lösning. I Riddarholmskyrkan hafva undersökningsarbeten utförts af hofint. G. Lindgren för uppgörande af restaureringsförslag. I Karolinska grafkorets inre hafva reparationsarbeten pågått. Uppsala domkyrka har låtit ordna ett synnerligen intressant och vackert museum för sina textila samlingar med utmärkt inredning af intendenten Axel Nilsson. I Strängnäs domkyrka hafva arbetena pågått hela året; målningsrestaureringen har i det närmaste afslutats. Ökadt statsanslag begäres af 1909 års riksdag för arbetenas fortsättande. För utredande af lämpligaste sättet att dekorera Lunds domkyrka har tillsatts en kommitté, i hvilken Ämbetet för sin del insatt 1:ste intendenten, prof. I. G. Clason. I Askersunds landsförsamlings utmärkt vackra kyrka hafva under året invändiga ändringsarbeten ägt rum (ark. Ch. Lindholm). Ämbetets restaureringsplan för Varnhems klosterkyrka har af Kgl. Maj:t fastställts och skall utföras under uppsikt af särskild kontrollant från Ämbetet. För Vreta klosterkyrka har Ämbetet uppgjort och till Kgl. Maj:t öfverlämnat ett restaureringsförslag, grundadt på under 1907 utförda undersökningsarbeten. Slutligen har Kgl. Maj:t på Antikvitets-Akademiens hemställan beviljat 1 000 kr till undersökning och uppmätning af Brahekyrkans på Visingsö ytterst värdefulla inredningsföremål.

En mycket viktig fråga för våra äldre kyrkor har under året fått ett gynnsammare läge. Kgl. Maj:t har nämligen på Ämbetets hemställan uttryckligen förklarat, att frågor om utbyte af taktäckningsmaterial höra till dem, som skola af Kgl. Majt. pröfvas och afgöras. I synnerhet för bibehållandet af de gamla vackra spåntaken på kyrkorna har detta sin stora betydelse.

Under året hafva 16 kyrkor blifvit inspekterade genom Ämbetets arkitekter dels i Halland (Ax. Lindegren), dels i Småland (F. Falkenberg) och dels slutligen i Uppland (G. A. Nilsson). Ämbetets inspektionsverksamhet har under året satts i system och torde i framtiden kunna blifva mera effektiv än hittills. Vid företagna inspektioner har det nämligen årligen kommit i dagen, att församlingarna flerstädes underlåta att ställa sig författningarne till efterrättelse, hvilket ju tydligt visar behofvet af en strängare kontroll från myndigheternas sida.

Ämbetet har under året slutligt ordnat frågan om restaureringen af Ystads Gråbrödrakloster, hvilken skall utföras under Ämbetets kontroll (Th. Wåhlin). Arbetena på Leckö slott hafva under sommaren fortsatts.

Stadsplaner. Inom Ämbetet hafva 63 stadsplaneärenden blifvit behandlade. De allra flesta hafva föranledts af den nya stadsplanelagen af 1907 och hafva gällt dels revision af äldre stadsplaner, dels ansökningar om anstånd med stadfästade stadsplaners genomförande. Af nya planer som, efter uppdrag, af Ämbetet utarbetats, torde de viktigaste vara stadsplanerna för ett par mindre delar af Norra Djurgården, Eriksbergsområdet, och nordvästra Norrmalm i Stockholm (samtliga af P. Hallman). Bland Stockholms förstäder hafva Enskede och Ekensberg behandlats. Af synnerlig betydelse för framtiden torde vara det blifvande samhället i Trollhättan, hvars stadsplan inom Ämbetet behandlats, men ännu ej af Kungl. Maj:t stadfästats. Helsingborg har ansenligt utvidgat sitt planlagda område i åtskilliga repriser. Af utomordentligt stor betydelse är planen för Visbys utvidgande utomkring murarne (Serboni och Hallman). Frågan är ännu ej slutbehandlad i Ämbetet. — På dess lösning beror hela Nordens härligaste arkitekturminnesmärkes framtid! — Närbesläktad är planen till ordnande af området kring Malmö Citadell (G. Lindgren).

Offentliga byggnader i Stockholm och i landsorten. Af Ämbetets tekniska afdelning hafva 36 dylika byggnadsärenden behandlats.

För Stockholm äro en hel rad stora och viktiga monumentalbyggnader dels under utförande, dels under utredning. De flesta äro afsedda att ligga på Norra Djurgården: Naturhistoriska Riksmuseum (A. Anderberg), Veterinärinstitutet (L. Peterson och R. Enblom) äro stadfästa och påbörjade, Farmaceutiska Institutet (B. Almquist) under pröfning. Vidare Gymnastiska Centralinstitutets (A. Anderberg), Tekniska Högskolans (L. Peterson och T. Grut), Allm. Barnbördshusets (G. Wickman) och Tandläkareinstitutets (B. Almqvist) byggnader, som ännu ej fått sig tomter slutligt anvisade. Vidare hafva ritningar till Krigshögskolan (E. Josephson) och ny Rikstelefonstation (A. Johansson) blifvit granskade.

I landsorten torde de viktigaste byggnadsfrågorna varit: Landsarkiv i Göteborg (G. Améen,) kraftstationsbyggnad i Trollhättan (E. Josephson), länsresidens i Karlskrona (G. Lindgren), telegrafbyggnader i Göteborg, Härnösand och Malmö.

Såsom en nyhet för året må nämnas, att samtliga förslag till byggnads- och underhållsarbeten för de kungliga lustslotten blifvit underställda Ämbetets granskning (enligt af riksdagen uttryckt önskan). Därvid hafva särskildt omfattande förslag till restaurering af Ulriksdals och Haga slott (G. Lindgren) blifvit behandlade.

Läroverksbyggnader. Frågor rörande olika slag af läroverksbyggnader hafva till ett antal af 22 blifvit handlagda inom Ämbetet. Bland dessa märkas folkskolelärareseminarier i Karlstad, Lund, Linköping, Uppsala och Växjö, hvilkas byggnadsfrågor befinna sig i olika stadier.

Sjukhusbyggnader. 23 dylika hafva behandlats i Ämbetet. Bland dessa märkas särskildt ett stort antal nya tuberkulossjukhus från skilda delar af landet. Anledningen till att dylika sjukhusanläggningar i så stort antal inlämnats till granskning äro de af 1908 års riksdag beviljade medlen att utbetalas såsom statsbidrag till tuberkulossjukhusbyggnaders anordnande mot vissa villkor.

Öfverintendentsämbetet som byggherre. Bland de byggnadsarbeten, som blifvit anförtrodda åt Ämbetet att utföras genom dess försorg och på dess ansvar märkas:

a) afslutade: Folkskoleseminariebyggnaden i Stockholm jämte Rektorsbostad (Gust. Petterson); iståndsättande och förändring af länsresidensen i Nyköping (J. Lehming) och Jönköping (S. Cronstedt) samt landshöfdingeresidenset å Marieholm vid Mariestad (T. Grut);

b) pågående: om- och tillbyggnad af det gamla Riksdagshuset (Aron Johansson); uppförande af en nybyggnad å f. d. Indebetouska husets tomt till Hofhållningens disposition (E. Josephson); uppförande vid Karolinska Institutet af tillbyggnad för Farmakologiska Institutionen m. m. (F. Zettervall); uppförande af nytt landsstatshus i Härnösand (Aron Johansson); ny vaktmästarebostad vid Kalmar slott (Gust. Lindgren) samt nytt gymnastikhus och Folkskoleseminarium i Växjö, (G. Hermansson), äfvensom inredande af arkivlokaler m. m. i Domkapitelhuset i Västerås (Erik Hahr.)

c) planlagda: uppförande af nytt Riksmuseum jämte byggnad åt Sveriges Geologiska undersökning (A. Anderberg); uppförande af nytt landshöfdingeresidens i Karlskrona (Gust. Lindgren); d:o af en tillsyningsmannabostad vid Vasamonumentet i Utmeland (G. Améen); d:o af byggnader för ett landsarkiv i Göteborg (G. Améen); d:o af ytterligare byggnader vid Folkskoleseminariet i Växjö samt uppförande af byggnader för Folkskoleseminariet i Luleå (G. Hermansson).

ARKITEKTUR

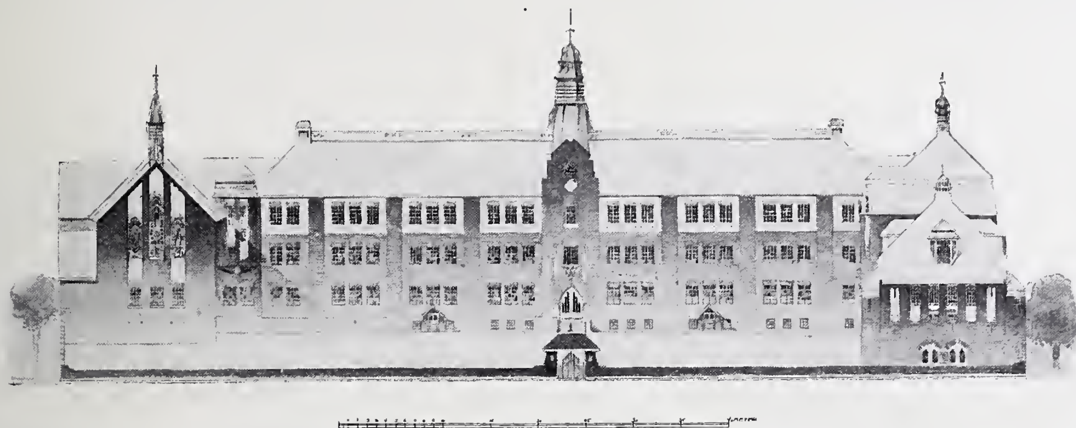
ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 4 · 3 APR · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL. ARKITEKT: PROF. E. LALLERSTEDT.

FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL.

För att erhålla förslagsritningar till ett läroverkshus för Hudiksvall hafva förra året anmodats att uppgöra skisser till en dylik byggnad, arkitekterna Hagström & Ekman, prof. Lallerstedt och Georg Nilsson. Af dessa inkommo de förstnämnde med tvänne olika förslag, hvartdera med olika underalternativ, de senare med hvar sitt.

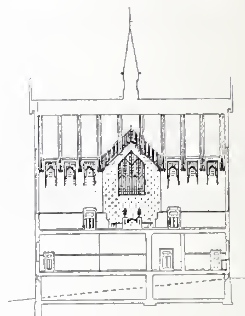
Skolbyggnaden var afsedd för fullständigt läroverk med ett sådants alla olika lokaler och plats för 350 à 400 lärjungar. Programmet angifver att särskild vikt måste läggas på att genom lämplig gruppering af byggnadens skilda delar inbördes, genom noggrant tillvaratagande af rumsutrymmen och genom enkelhet i de arkitektoriska anordningarna kostnaderna så mycket som möjligt inskränkas. Härvid skulle bemärkas att om ett inrymmande af gymnastiksalen med tillhörande rum i hufvudbyggnaden skulle ställa sig ekonomiskt fördelaktigt, ett sådant borde ske, dock under det villkor, att belysningsförhållandena icke ställde sig ogynnsamma, samt att gymnastiksalen icke förlades under högtidssalen utan lämpligast under en våning (ex. i utskjutande flygel), inrymmande några af följande rum: de kemiska lärosalarna, den biologiska lärosalen jämte det naturhistoriska muséet, den geografiska lärosalen, slöjdsalen. Vidare medgifves, att om genom användande af en i viss mån irreguliär grundplan för byggnaden en ekonomisering skulle underlättas, äfven en sådan utväg kunde få anlitas. Byggnaden skulle icke få uppföras i flera våningar än 3 jämte källarvåning.

De uppgjorda ritningsförslagen hafva välvilligt ställts till vårt förfogande för återgifvande i tidskriften. Mängden af andra bidrag, hvilka fått stå öfver från föregående nummer gör emellertid att vi för dagen ej kunna återgifva dem alla, utan göres början med det Lallerstedtska förslaget, hvilket af sakkunnige satts i främsta rummet, och skola vi återkomma till de öfriga i kommande häfte. De sakkunnige, som haft att yttra sig om ritningarna, läroverksrådet B. J:son Bergqvist och professor I. G. Clason, hafva beträffande dessa afgifvit ett utlåtande, ur hvilket må anföras, hvad som närmast rör det här återgifna förslaget: »Till en början anse vi oss böra framhålla att hvart och ett af de tre afgifna förslagen kan sägas i allt väsentligt uppfylla de formella kraf, som innehållas i byggnadsprogrammet, äfvensom att samtliga torde med iakttagande af vissa större eller mindre ändringar, kunna läggas till grund för en tillfredsställande lösning af byggnadsfrågan. Hvad beträffar de särskilda förslagens större eller mindre lämplighet för det af-

SIDOFASADER.

SEKTION.

sedda ändamålet, anse vi oss böra uttala följande: Det af professor E. Lallerstedt afgifna förslagets förnämsta förtjänster äro,

att anläggningen i sin helhet medför fördelen af samtliga lokalernas sammanbyggnad, på samma gång den ger största möjliga solbelysta och öfverskådliga gårdsplan utan undanskymda bakgårdar samt

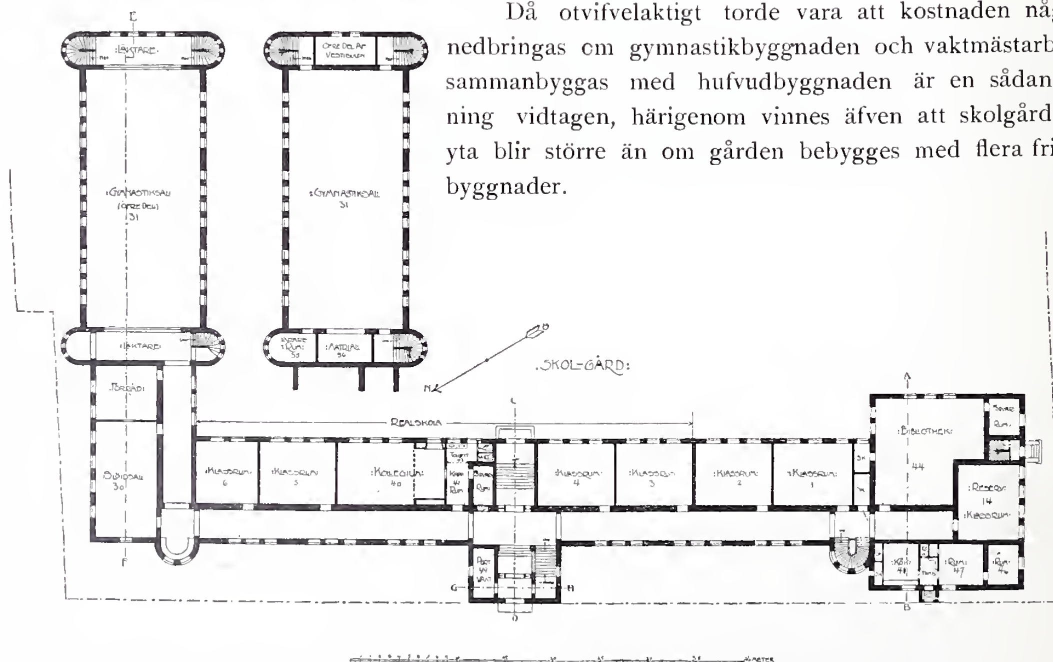
att förslaget företer en del originella och goda uppslag samt har skolkaraktär. Mot förslaget kan bland annat anmärkas, att rektorsexpeditionen och kollegierummet äro anbragta i en afkrok på nedra botten samt att de till gymnastiksalen hörande omklädningsrummen äro för små, hvarjämte ur arkitektonisk synpunkt synes önskvärdt, att gafvelbildningen å byggnadens olika partier hållits lika.»

Sedan förslagsställarne satts i tillfälle att afhjälpa de påpekade olägenheterna, förklarade sakkunnige, beträffande det här återgifna förslaget, anledningarna till de förut gjorda anmärkningarna aflägsnade.

Rörande de uppgjorda förslagens relativa värde uttala sakkunnige den åsikten att företräde bör tillerkännas det Lallerstedtska förslaget. Den härför angifna motiveringen torde vara lämpligast återgifva på samma gång som de öfriga förslagen, då tillfälle till jämförelse dem emellan finnes.

Beträffande dispositionen af prof. Lallerstedts förslag, må ur den medföljande beskrifningen anföras: Samtliga klassrum och de allra flesta öfriga lärosalar hafva naturligtvis placerats med fönstren åt sydost och dessutom har hvarje södersolen skuggande flygelbyggnad undvikits. Äfven å gården har hvarje skuggande byggnad uteslutits och tomten blott bebyggts efter den nordvästra och nordöstra sidan, härigenom vinnes äfven att gården blir lätt öfverskådlig.

Då otvifvelaktigt torde vara att kostnaden något kan nedbringas om gymnastikbyggnaden och vaktmästarbostaden sammanbyggas med hufvudbyggnaden är en sådan anordning vidtagen, härigenom vinnes äfven att skolgårdens fria yta blir större än om gården bebygges med flera fristående byggnader.

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.
FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL. ARKITEKT: PROF. E. LALLERSTEDT.

OM DEKORATIVT MÅLERI.

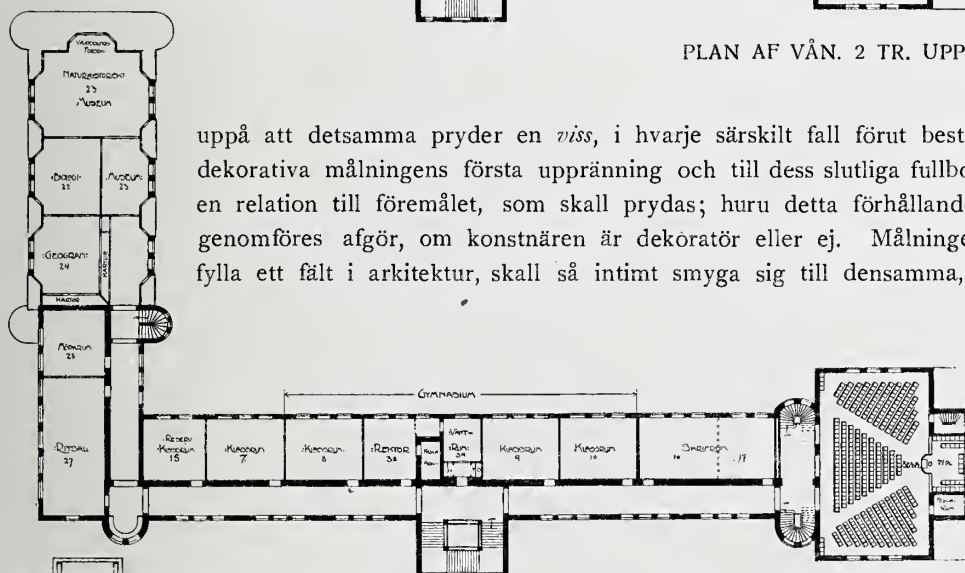
DET är naturligtvis ej undertecknads afsikt att i följande rader söka uttömma ett ämne med ofvanstående rubrik; därtill är detta alltför rikt och utrymmet här för begränsadt. Han vill endast meddela några rön och erfarenheter samtidigt som han vill skärskåda vissa belysande exempel.

Ordet 'dekorativ' kan antingen betyda, att ett konstföremål äger stark afståndsverkan (den konstnärliga affischen bör i denna mening vara särdeles 'dekorativ') eller ock tages ordet i samma betydelse som dekorerande d. v. s. *prydande*. Nu skall visserligen allt måleri, äfven stafflimåleriet, pryda sin plats; men då jag talar om 'dekorativt måleri', så menar jag, att det ligger största vikt uppå att detsamma pryder en *viss*, i hvarje särskilt fall förut bestämd plats. Från den dekorativa målningens första uppränning och till dess slutliga fullbordande existerar alltså en relation till föremålet, som skall prydas; huru detta förhållande uppfattas och logiskt genomföres afgör, om konstnären är dekoratör eller ej. Målningen, som är afsedd att fylla ett fält i arkitektur, skall så intimt smyga sig till densamma, som om målaren fått låna sin palett — af arkitekten.

PLAN AF VÅN. 2 TR. UPP.

Mot denna kardinalregel syndas både med uppsåt och af okunnighet, och många fall skulle kunna antecknas, då målaren nöjt sig med att kontrollera endast ytmåtten på den duk, han tänker använda för ändamålet, men för öfrigt ej tagit hänsyn till arkitekturen, för hvilken duken är afsedd.

PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP.

En väggmålning bör, som ordet anger, vara både målning och vägg, — verka mur. För detta ändamål anses i allmänhet att s. k. platta toner fylla allan rättfärdighet. Det är dock ett stort mistag, ty murkaraktären ligger lika mycket i kompositionen, att denna är arkitektonisk, mural. För att låna beteckningen från skulpturen, så bör en väggmålning aldrig behandlas som ronde-bosse, utan alltid som relief, men reliefen kan vara af mycket varierande höjd, från bas-relief nästan ända till haut-relief och den omgifvande arkitektu-

KÄLLARPLAN.

FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL.

ARKITEKT: PROF. E. LALLERSTEDT.

ren är det, som säger, hvilken skala jag skall använda i hvarje särskildt fall. En lätt temperamålning af Botticelli, en alfresco af Fra Beato för att icke nämna en Giotto eller Simone Martini skulle göra muren alltför luftig i en omgifning med barockens kraftiga profilering, ty till murens egenskaper hör icke blott jämnhet, utan ock konsistens. En Rubens eller Jordaens skulle slå hål i muren, om denna befann sig i en Frührenässansbyggnad, medan deras dukar i 1600 talets rumsarkitektur, med dess djupa skuggor få lätthet och flykt, all mustig oljefärg till trots.

På det fält, som är det dekorativa måleriets, växa alltså många olika träd, olika som den starka knotiga eken och den nyutspruckna vajande sälgen. På bönkapellets tysta svala mur sitter en alfresco, målad 'al veluto' (lassyr), liknar en hviskning, men gör sig likväl tillräckligt hörd, då festsalen däremot kräfver fyllda lungor och palettens saftigaste toner för att fattas af glammande gäster.

Detta i största allmänhet angående färgstyrka och formskala.

Minst lika viktigt för åstadkommande af ett dekorativt verk är själfva kompositionens *murala karaktär*, dess fasta byggnad och det säkra angifvandet af dess olika 'planer'. Puvis de Chavannes har i detta afseende gifvit ett råd, som ej nog flitigt kan rekommenderas: »Installez d'abord votre scènes, installez toujour — aprés vous broderez.» Bygg först själfva scenen, dess fond och kulisser; tänk på det *slutna* rummet; markera de olika 'planerna' och sedan denna stomme är fast färdigtimrad — så brodera med det finare mönstret, med ornamentering i föremålens modellering, ljus och skuggor och omväxling mellan hela ytor och blomsterprydda. Men först af allt: scenens arkitektonik!

* * *

Då japanernas målarkonst, som haft så mycket att lära vår europeiska i dekorativt hänseende, aldrig är väggmåleri utan flyttbar och lätt kan rullas ihop, följer ock att dess förnämsta lärdomar falla inom andra områden än det strängt murala. De komponera oftast så att hela hufvudintresset lägges i bildens ena hörn och balansen åstadkommes med en prick i det andra. I en plafonnerande takmålning, där syftet är att lyfta, har denna metod med framgång användts (af en Tiepolo); i andra däremot, som ej plafonnera, (Frührenässansens), förekomma de ej. — Taket fordrar oftast utomordentlig flykt och rörlighet; för en vägg blir kompositionsmetoden dock allt för lätt och vinjettartad.

Där arkitekturen själf öfverger strängare fasthet, exempelvis i byggnader af efemär beskaffenhet, utställningsarkitektur, eller, för att nämna historiska stilar, den senare barocken och rokockon — där måste naturligtvis den dekorerande konsten äfvenledes lösa på banden.

För 1880-talets naturalistiska konst, där det gällde att skära ut ett stycke verklighet, hade japanens sätt att komponera stor betydelse. Det verkade nytt och frapperande och det var så motsatt som möjligt den akademiska symmetri- och pyramidalkompositionen. Man skar af motivet, relativt godtyckligt, balanserade med en småsak; utförde sedan med fotografisk noggrannhet i detaljerna, såvida man ej som impressionisterna gick åt motsatt håll, summariskt och flyktigt, som ögonblickets 'impression'.

Från denna 1880-talets konst kommo vi hufvudstupa in i 1890-talets dekorativa strömning. Men så stark var den förra, så sträfsamt hade man arbetat sig fram till det resultatet, som hvad förra seklet angår väl alltid förblir det stora plus, hvarmed detsamma öfver hufvud har riktat konsten i allmänhet — att vi, trots närmare tjugu år har gått sen dess, fortfarande stå fast i 80-talets uppfattning, och inte bara vi äldre, hvars daningsperiod inföll just då, utan äfven de närmast följande årsklasserna.

Med sådan påbrå har det nuvarande konstnärssläktet mycket att öfvervinna för att åt det monumentala måleriet skaffa samma rangplats, som ernåtts inom stafflimåleriet. Det kräfves i sanning både arbete och sofring, och detta ej blott af de målande konstnärerna, men ock af arkitekterna, som vilja använda dem och kritiken som bedömer.

Presskritikens ställning är ungefärligen följande: en bok utkommer — likgiltigt om den är särskildt märklig — och får recension på ett par spalter. Konstnärsförbundet eller »Föreningen» gör en utställning och bestås också ett par spalter för 150 arbeten. Ett dekorativt arbete blir färdigt att tagas i betraktande och recensenten ägnar detsamma ofta blott ett summariskt omnämnande i sammanhang med byggnadens öfriga leverantörer, (så erhöll operans stora foyerplafond, sex hvalfmålningar och tvänne cartoucher blott flyktig beskrifning af »ämnena».

Saken är den, att recensenten är skriftställare, förstår bättre boken, som dessutom i regeln har en berättelse (anekdot), hvars relaterande fyller spalten

och roar läsaren. Konstutställningen med taflor i ramar på det gamla vanliga sättet förstår han visserligen mindre än boken, men dock ofantligt mycket bättre än den monumentala konsten, hvars betingelser ligger i arkitekturen, som han känner minst af allt. Undantager jag (i en del fall) herrar Hedberg och Brunius, så känner jag uppriktigt sagdt, ingen utöfvare af offentlig konstkritik, för hvilken nödvändigheten att ställa andra fordringar på monumentalmålning synts vara själfva utgångspunkten vid bedömandet. Skall allmänheten uppfostras, måste denna lucka i kritiken fyllas. Herrar arkitekters ställning är åter följande: de ha studerat de historiska stilarna, äro hemmastadda så snart det gäller att i dylika insätta det dekorativmåleriska elementet. Men rör det sig om fullt modern arkitektur och att använda modern målarkonst, tyckes däremot omdöme och urval vara vacklande och bristfälliga, hvilket ju är förklarligt. Tillfällena ha varit nog så sparsamma, då arkitekten för detta ändamål behöft orientera sig bland den mängd olika begåfningar, som konstnärskåren har att uppvisa.

Hvad slutligen målarna angår, så fordras naturligtvis arbete, ett intelligent arbete och en målmedveten sofring. I den starka strömning för det dekorativa, som nu pågår, och med de utsikter, som öppnas för måleriets användande i arkitektur, ligger äfven en fara för att konstnärerna, målarna, skola missrikta sina anlag och misskreditera en uppspirande monumentalkonst. De måste därföre i tid betänka både att denna konstriktning är lika skild från annan målning, som den bundna stilen i litteratur är skild från prosastil, och att hvarje begåfning har af naturen fått sitt eget uttryckssätt.

För icke länge sen var begreppet konst i allmänhetens och äfven en del konstnärers ögon synonymt med oljefärgstaflor i förgyllda ramar. Nu tycks för ögonblicket en omkastning ägt rum så att måleri på vägg är ansedt som en sorts 'finare' konst.

Det är dock att gå alldeles för långt. En Simone Martini, en Piero eller en Ghirlandajo i all ära, men Rembrandt bör man väl ej därför se öfver axeln!

* * *

Det målas nu dekorativt på lager. Man använder de vanliga materialen: olja, akvarell etc. att imitera uttrycksätt, som alldeles speciellt tillhöra vissa rent applicerande konstarter — gobelin, glasmåleri m. m. Det enklaste bondförstånd borde väl säga att häri ligger en meningslöshet, som framdeles straffar sig. I dekorativ konst, det ligger i ordets betydelse, så som ofvan fastställts, bör ju efterfrågan uteslutande reglera tillgång; hvarför lyckligast vore, om man ville besluta sig för inskränkning i produktionen af denna hybrida kvasidekorativa och omotiveradt stiliserande konstart, som nu florerar och 'fyller marknaden'.

Äro konstnärerna själfva ej alltid på det klara med hvad arkitekturens utsmyckande kräfver, kan man naturligtvis ännu mindre vänta sig detta af laici, då de uppträda som beställare. Exempelvis i sammanslutningen för skolors prydande — prisvärdt syfte — har ledningen ofta uppsatt som önskemål att förse skollokaler med naturalistiska nutidsskildringar, anbringade på väggen, som vore de menade som arkitektoniska element. Detta har i flera fall haft den ledsamma verkan att eljest mästerverk i färg och berättelseförmåga, i dekorativt hänseende ej gagnat det afsedda rummet, eller för att anföra en framstående konstnärs yttrande därom: Taflorna äro vackra — men göra rummen fulare!

Hvarje rum fordrar sin säregna behandling. Vill man införa relalistiska nutidsskildringar i skolor och allmänna byggnader — och hvarför icke! — må man då gifva dem passande inramningar. Förr i världen har man upphängt mästares dukar i sina resp. ramar; hvarför skulle ej detta riktiga förfarande kunna praktiseras fortfarande. Man vinner därmed åtskilliga fördelar. Stafflibilden är ju flyttbar, i fall omständigheterna skulle visa att den afsedda platsen ej är den lämpligaste; man bevarar dessutom ett väggfält från risken att, okonstnärligt behandlad, göra rummet som arkitektonisk helhet förfuskadt. Ty det går aldrig att handla mot sakens natur, som fordrar att detta är detta.

* * *

I början af 1890-talet, då Hotel Rydberg ombyggdes, lyckades det arkitekten att reservera en liten summa för väggmålningar i ena matsalen, inalles 1,000 kr. för fem stora kompositioner. Nätt och jämnt till duk, modeller och färger. Femton år senare kunde samma arkitekt disponera öfver för våra förhållanden svindlande summor (det sägs mellan två- och trehundratusen kronor) för Nya dramatens konstnärliga utsmyckning. Det är ett språng som måste glädja — men allt beror på, huru summan har användts och fördelats. Tyvärr synes man i konstnärliga kretsar ej anse att

fördelandet står i nivå med anslagets riklighet och då detta sammanhänger med det ämne, jag genom denna uppsats velat föra på tal, må det tillåtas mig att som mycket belysande exempel framdraga och granska några detaljer ur det stora dekoreringsarbetet.

Vid en första öfverblick öfver den måleriska utsmyckningen synes det som om vederbörande härvid mera sökt åstadkomma ett 'galleri' eller tafvelsamling af på olika områden kända målare och mindre ett till den arkitektoniska helheten bidragande samtidigt med ett det festliga intrycket höjande, dekorativt måleri af mognade dekoratörer — ett fel vid själfva starten, som hämnat sig. Den stora foyern visar alltså en tafvelsamling, där homogenitet fullständigt saknas. Dessutom äro tvenne väggar täckta med landskap, där hvarje tillstymmelse till muralkaraktär felas. I komposition endast förstorade vinjetter hafva dessa landskap erhållit ett utförande, som i all sin illuderande kraft åstadkommer en teatraliskt dekorativ effekt, som kanske skulle göra sig förträffligt på andra sidan ridån, men som för ett skoladt öga är af alldeles orätt verkan: En *vägg*målning, måste verka *vägg*.

Det oriktiga framhäfves än ytterligare genom belysningsmetoden, som lånat en konsthandelsfönstrens teknik, med dold ljuskälla och knalleffekt på det utställda föremålet.

I trappuppgången till första raden ha som 'pendants' placerats tvenne målningar, hvilka fått komplett olika skalor i både färg och form; visserligen kan åskådaren ej uppfatta båda samtidigt, lika litet som man i ett ögonkast kan uppfatta ett rums fyra väggar. Men därför är man ej berättigad att behandla hvarje vägg i olika skala. Angående själfva anordningen med uppklistrade stafflibilder i väggfasta (gips?) ramar, synes den mig föga tilltalande för dekorering af trappor, som borde hållas lättare, exempelvis i den stil Mayeux kallar 'tredje stilen'[1].

I stora nedre vestibulen mötes den inträdandes blickar af en fonddekoration, en parkteater (af O. Björck). Som dekorativ lösning anser jag detta fält vara kanske det olyckligaste. Jag förstår att arkitekten här genom användande af färg redan i första stund velat ge en festlig stämning, men hvad jag däremot aldrig begriper är att en arkitekt vill tillåta borteskamoterandet af en vägg (med så bärande karaktär) huru lifligt han än önskat fördjupa perspektivet just här. Och knappast mindre undran har det väckt, att vederbörande uppdragit utförandet af ett väldigt landskap i dekorativt syfte åt en konstnär, hvars område ju som kändt är alldelas motsatt dylik uppgift. Antagligen har äfven konstnären, som ju innehar en ålder, då man bör känna sin begränsning, haft att utstå stark påtryckning för att likväl åtaga sig detta. Jag vill ej yttra mig om verket, betraktadt som målad duk; kan endast säga att det vittnar om samvetsgrannhet och ospard möda, men färgton, teckning och behandling har han dock haft svårt att hemta från sin egen robusta palett.

Hvad som här intresserar mig är *själfva lösningen af den dekorativa uppgiften*. Fältet är mycket aflångt och kan aldrig af åskådaren uppfattas i samma ögonkast, antingen han befinnne: sig på öfre planet, ty då står han alldeles för nära, eller på nedre, ty då blir fältet tredeladt genom ett par pelare.

All arkitektonisk dekorering måste verka reda och klarhet; kaos är förkastligt. Men kaotisk verkar denna anordning, där man i samma ögonblick endast kan uppfatta småportioner af en som helhet tänkt och komponerad dekoration; oupphörligt störes man af ovissheten om, hvad som döljer sig bakom pelarna.

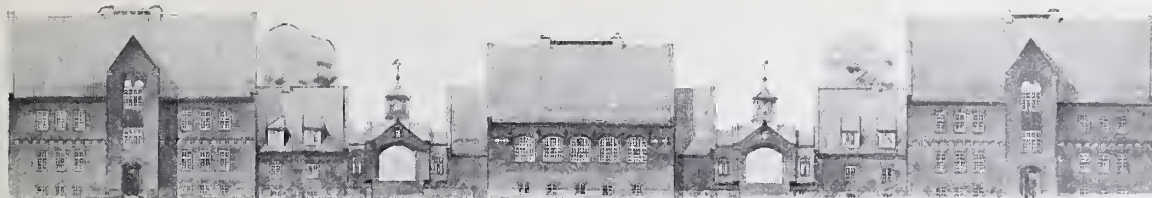
Den realistiska, ej stiliserade behandlingen och de luftiga tonerna ge bilden från flera synpunkter en alltför illuderande verkan, och jag antager att kraftigare färg skulle bättre stämt med förhållandena, hvaruti äfven måste medräknas den omständigheten att lefvande 'staffage' rör sig på alldeles samma plan som taflans förgrund.

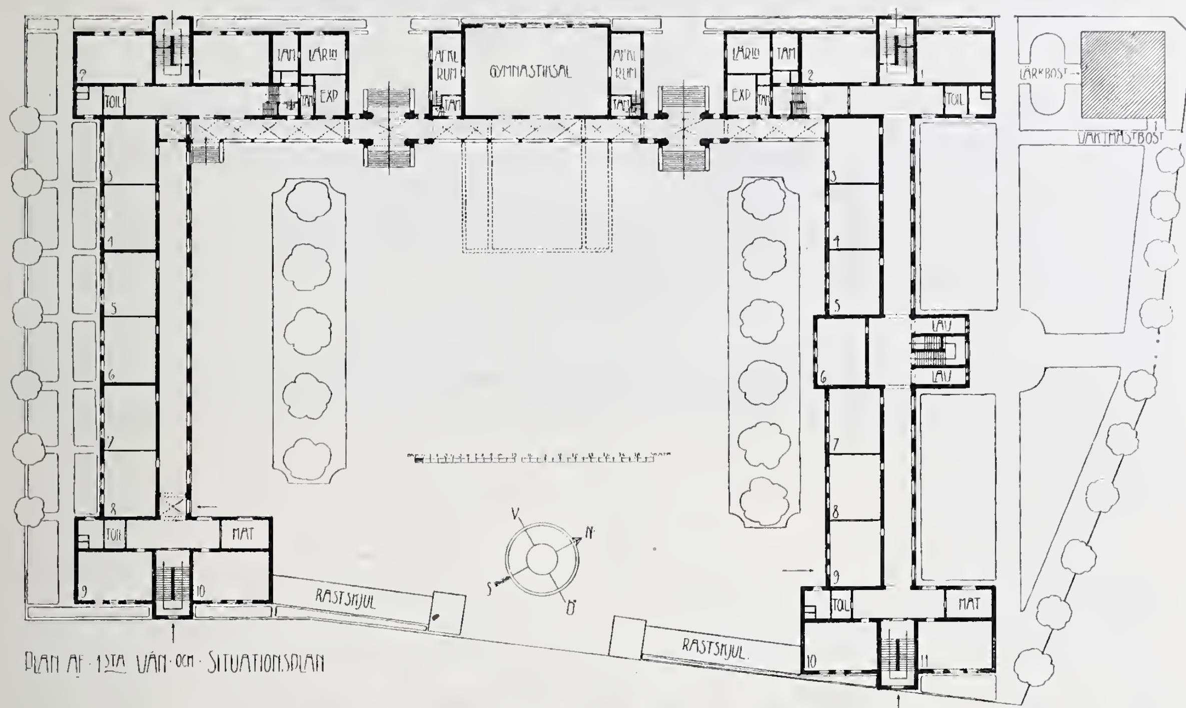
Fältet, som eljest borde vara det allra tacksammaste för färgdekoration, borde naturligtvis vara antingen uppdeladt (popplarna visa att en dylik lösning föresväfvat) eller ock behandladt med 'upprepade motiv' — för redans skull. Dessutom fordrar platsen kraftig, men självklart ej naturalistisk kolorit, och helst borde man väl också undvikit, att här i bottenvåningen förvanska muren med påklistrad matt oljefärg, då det gifves lämpligare material med bättre verkan af festivitas i färgen.

* * *

För den som besökt Hôtel de Ville i Paris är det nogsamt bekant, huru man där på senare tider fyllt alla väggar med målningar. Till en början beställde man dekorationer af en Galland och väggmålningar af Puvis de Chavannes. Sålänge som

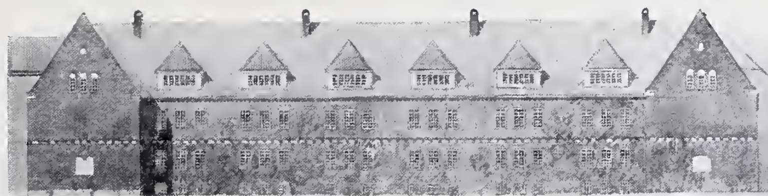
[1] H. Mayeux: La Compoaition decorative (la bibliothèque de l'enseignement des Beaux-Arts), en bok som jag vill på det varmaste rekommendera.

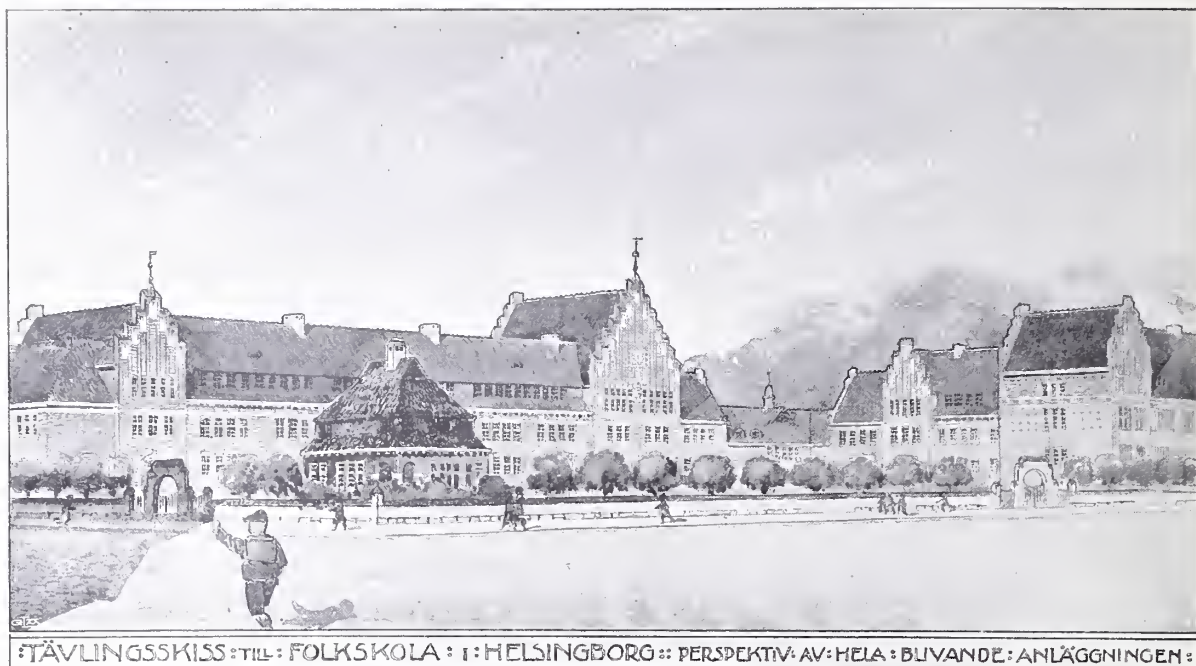

FÖRSLAG TILL FOLKSKOLEBYGGNAD I HELSINGBORG
2:DRA PRIS. ARKITEKT: TORBEN GRUT, STOCKHOLM.

dessa och några andra dekoratörer ensamt härskade, kände sig besökaren ännu kvar i den goda smakens hemland. Så småningom har man emellertid fyllt alla möjliga tomma ytor med inramade oljefärgstaflor. Produktionen är nämligen ofantlig i Frankrike och styrelsen är demokratisk. Lika rätt alltså för alla konstnärer. Och resultatet? Något af det smaklösaste och absurdaste i fråga om arkitekturens konstnärliga utsmyckande: muralt ståtliga målningar blandade sida vid sida med väggfasta stafflibilder af sins emellan mycket olika valör. En heterogen tafvelsamling och en glänsande illustration till riktigheten af att borgerlig rättvisa oftast är konstnärlig orätt. Fallet Hôtel de Ville är emellertid så kändt och i fackmannakretsar så pass misskrediteradt att hvarje tanke på ett efterbildande, äfven inom anspråkslösare dimensioner, väl borde förbjuda sig själft.

* * *

I min ungdom, och äfven långt senare, fanns en inskription i Nationalmuseum hvilken på mig

FÖRSLAG TILL FOLKSKOLEBYGGNAD I HELSINGBORG.
3:DJE PRIS. ARKITEKTER: EWE OCH MELIN, MALMÖ.

och mina akademikamrater hade en alldeles fascinerande verkan: »Plats för freskomålning».

Blotta ordet freskomålning suggererade och ledde tankarna till konstens guldålder, då staten tog målarnes pensel i sin tjänst för de största uppgifter. Hvems skulle denna vigda pensel blifva, som i tidens fullbordan månde fylla dessa fällt?

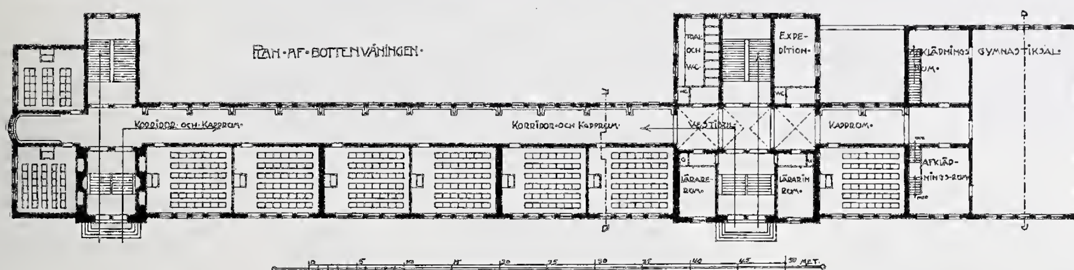
De slutliga målningarna ha också en lång och mödosam genesis. Upprepade täflingar och omständliga förberedelser för att utröna ej blott hvad som skulle framställas (ämnena) utan och af hvem (konstnären). Den ansvarskänsla, som kännetecknar dessa freskomålningars tillblifvelse, ha för mig alltid förefallit böra tjäna som föredöme. Jag menar dock ej att man alltid behöfver den långa proceduren, ty numera kan man väl i många fall, på grund af erfarenhet och vunna insikter gå mindre omständligt, mer direkt på uppgiftens öfverlämnande åt konstnären. Men ansvaret får därföre ej kännas mindre allvarligt af denne eller beställaren, då det gäller att måla på statens vägg. Den som åtager sig dess smyckande bör känna, som öfvertoge han ett ämbete, däri oförstånd drager straffpåföljd och där medveten olämplighet borde kännas som underslef med statsmedel.

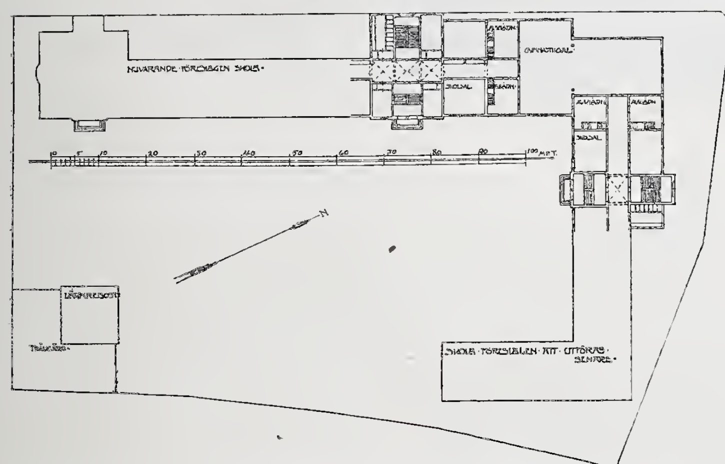
Stafflibilden kan flyttas — fram i ljuset — eller undan i glömskan, allt efter som tiden hunnit stadga sitt värderande af bildens konstnärliga halt, men den klåpare, som försyndar sig på statens vägg, skaffar ett vittne om samtidens dåliga smak eller bristande ansvarskänsla, hvilket vittne är desto besvärligare emedan det ej kan undanskaffas. Det ligger därföre vikt uppå att väggar som äro statens egendom ej användas till experimentalfält och ännu mindre att de betraktas som lämpligt marknadsfält. Arkitekterna tillkommer det att träda i närmare kontakt med målarne, att lära känna det material, hvarur han har att välja den mest passande begåfningen, och målarne att som första regel känna det deras konst — använd i arkitekturens tjänst — har den underordnade och hängifvet tjänande systerns kall, äfven när hon för att glädja våra sinnen uppträder i aldrig så praktfull klädnad. Monumentalmåleriet är hos oss af färskt datum, står blott i början af sin utveckling, har ännu ej hunnit frigöra sig från »80-talet», med dess mot hennes motsatta principer och har icke på långt när kunnat utnyttja de eröfringar, det nya nationella måleriet vunnit i öfrigt.

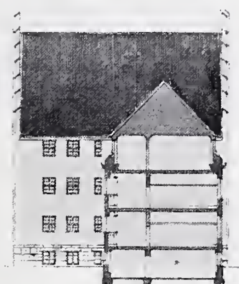
Det är ej hvarje god konst, som passar i arkitektur. Prosatörens konst, som är talets, passar ingalunda hur vältalig den än vore; i arkitektur, som är bunden musik, passar endast bunden stil, verskonst, sångkonst. Och alla fåglar äro icke sångfåglar! Den rena naturalismen spränger arkitekturen, slår hål i muren, som kräfver rytmisk konst, förenklad och symbolisk.

G. PAULI.

FÖRSLAG TILL FOLKSKOLEBYGGNAD I HELSINGBORG.
3:DJE PRIS. ARKITEKTER: EWE OCH MELIN, MALMÖ.

PRISTÄFLAN FÖR NY FOLKSKOLEBYGGNAD I HELSINGBORG.

En notis har förut omnämnt utgången af denna täflan. Täflingsritningarna hafva sedan dess ett par dagar varit exponerade å Teknologföreningens lokal, och hafva vi satts i tillfälle att återgifva pristagarnes förslag. I det hela syntes täflingen gifvit ett godt resultat, flera intressanta och värdefulla lösningar äfven bland de icke prisbelönade förekommo.

Det med första pris belönade förslaget föreföll särskildt intressant genom dess originella planlösning, som gaf uppslag till en mera koncentrerad och ekonomisk planform än den, som hos oss hittills tillämpats, och hvilken planform äfven i öfrigt syntes väl tillgodosedd — ett uppslag sålunda värdt all uppmärksamhet. Emellertid visade det sig att förslaget var hvad man säger knyckt, såsom i en särskild artikel härnedan påvisas. För originalets upphofsman, Arch. Bonatz i Stuttgart, har det ju kunnat erbjuda något intresse att finna sina uppslag stå sig äfven inför svenskt forum.

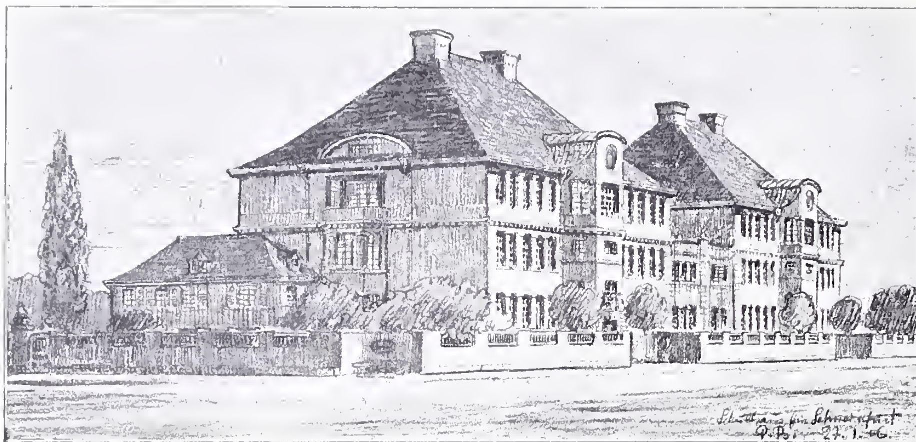
Täflingsprogrammet begärde en hufvudbyggnad, som skulle inrymma hufvudsakligen lärosalar för omkr. 800 barn och uppföras i 2 våningar utom hög källare och vindsvåning. Därjämte skulle plats å det upplåtna området beredas för utvidgning med ytterligare en byggnad för omkring 800 barn, vidare för ett eller två rastskjul samt för byggnad inrymmande bostadslokaler för öfverlärare (4 rum och kök) och för vaktmästare (2 rum och kök).

Utom vanliga lärosalar begäres utrymme för skolkök med tillhörande matrum, skafferier, tvättstuga, torkrum, rum för kokning af mjölk och dess servering, vidare salar för träslöjd och kvinnlig slöjd samt badafdelning med finsk badstu och duschrum, gymnastiksal med afklädningsrum.

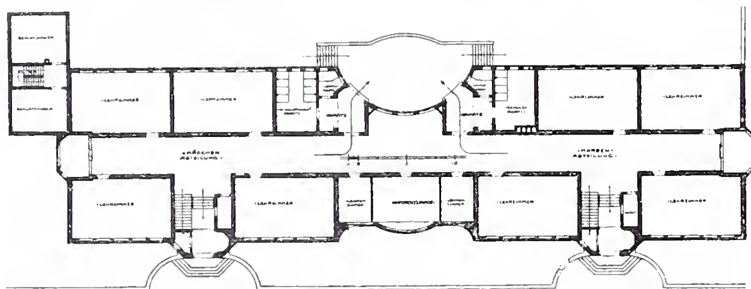
Kostnadssumman borde ej öfverstiga 225 000 kr.

Vi återgifva härbredvid 2:dre pristagarens ark.

**

SKOLA I SCHWEINFURT. ARKITEKT: PAUL BONATZ, STUTTGART.
SE ARTIKELN: »ETT FALL AF ARKITEKTONISKT PLAGIAT.»

helst sakligt utlåtande rörande de olika förslagen, på hvilket byggherren sedan har att stödja sina beslut beträffande byggnaden, en enligt vår mening alltför stor brist på hänsyn för de i täflingen deltagande och det myckna arbete, som täflingsförslagen representera. I slutprotokollet heter det nämligen endast: »Sedan prisdomarne hvar för sig granskat de genom kapten Sperlings försorg i stadsfullmäktiges sessionssal upphängda ritningarna och utsedde sakkunnige uppgjor approximativ kostnadsberäkning af de förslag, som utaf prisdomarne ansågos kunna komma under ompröfning, beslöto dessa efter längre öfverläggning och noggrann pröfning, att, ehuru samtliga kostnadsberäknade förslag öfverskredo den i programmet uppgifna kostnadssumman, dock utdela de i programmet utfästa prisen sålunda etc. — —»

Och förresten ingenting.

De täflandes önskan om att sakkunniges utlåtande rörande deras arbeten skall motiveras bör ju vara lätt att förstå.

T. Gruts, Stockholm, och 3:dje pristagarens arkitekterna Ewe och Melins, Malmö, förslag.

Som prisdomare hafva fungerat hrr lektor Smedberg, stadsarkitekt Sörensen, kapten Sperlings, stadsarkitekt Hellerström och folkskoleinspektör Gierow.

*

I en särskild artikel behandlas i dagens nummer frågan om arkitekturtäflingar, och påvisas kraf, som måste uppställas för att täflingssystemet skall tillvinna sig allmänhetens och de täflandes förtroende och därigenom visa sig resultatrikt. Äfven vid denna täfling kunna påvisas förfarande, hvarigenom de täflandes intressen icke tillgodosetts så som önskligt varit.

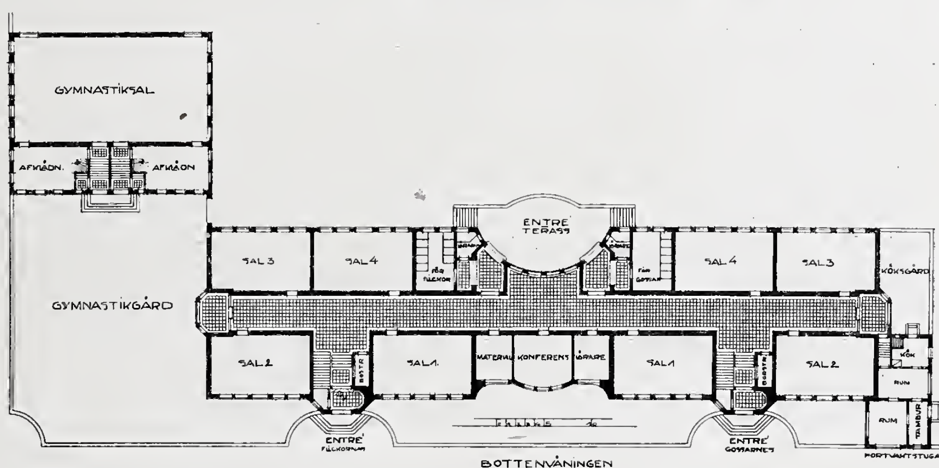
Tvärtemot hvad som vid täflingar brukar vara fallet, har här sålunda utväljandet af de tre prisbelönade förslagen på intet sätt motiverats och prisnämnden icke heller i öfrigt afgifvit något som

ETT FALL AF ARKITEKTONISKT PLAGIAT.

Vid den ofvan omnämnda pristäflingen till folkskolebyggnad i Helsingborg har en af de täflande gjort sig skyldig till en oegentlighet, som påkallar ett närmare skärskådande. Det har nämligen befunnits att det förslag som belönats med första pris, och hvilkets inlämnats af hr M. S:son Claes, Helsingborg, icke är ett självständigt arbete, utan med mycket få ändringar så godt som kopieradt efter ett tyskt skolförslag, uppgjordt af Arch. Paul Bonatz i Stuttgart. Det torde dess bättre vara ytterst sällan, man kan konstatera, att en person

FÖRSLAG TILL SKOLA. BELÖNADT MED 1:STA PRIS VID FOLKSKOLETÄFLAN I HELSINGBORG.
SE ARTIKELN: »ETT FALL AF ARKITEKTONIST PLAGIAT».

på ett så påtagligt och oblygt sätt, som här skett, söker slå mynt af andras idéer och arbete.

Det gifves ju exempel på, att omständigheternas makt låter olika konstnärer på olika vägar nå resultatet, mellan hvilka uppenbara likheter kunna påvisas och det kan ju äfven hända, att man kan tillgodogöra sig vissa detaljlösningar, hvilket kunde förekomma särskildt under föregående perioder då det oftare arbetades i bestämd stil. Härifrån kommer ju den gamle välvillige arkitekturlärarens förmaning, att man nog kunde stjäla, *blott man stal med smak.* För att emellertid visa arten af den smakfullhet med hvilken denna arkitektoniska stöld är begången, meddelas här sida vid sida de båda projekten, Arch. Bonatz' återgifvet efter »Der Baumeister» Heft. 5. 1908.

Som synes är det här icke fråga om en eller annan tillfällighet, icke om några egendomliga sammanträffanden eller ens om ett tillgodogörande af vissa detaljer, här är det, särskildt hvad beträffar planen en så godt som trogen afbildning. Icke nog med att denna skickligt lösta plan med sina för sitt land karaktäristiska särdrag är »tagen» som uppslag, t o. m. sådana detaljer som i Bonatz förslag tydligen framgått ur ett mera ingående planstudium i större skala, har så när som på några rörkanaler medtagits bit för bit. I fasaden är den förändringen vidtagen att takfallet är nedraget öfver tredje våningen, ett afvikande från orginalet, som förslagsställaren sannolikt endast påtvingats af programmets föreskrift om att hufvudbyggnaden skulle »*uppföras i 2 våningar utom hög källare och vindsvåning.*» För att ytterligare accentuera denna genomgripande förändring har taket emellertid äfven inrutats. För öfrigt är allt sig likt, portar, fönster och gaflar i detalj lika, träden planterade och klippta lika, t. o. m. slingerväxten på den likadant spalierklädda mellanbyggnaden slingrande sig lika.

Att hr Claes under sådana omständigheter på af prisdomarne efteråt affordrad förklaring söker vidhålla att hans arbete härvidlag, skulle vara en

självständig bearbetning, visar endast att hr Claes ännu icke kommit till insikt om, hvad som menas med arkitektoniskt arbete. Det hade varit önskvärdt att prisdomarne, af hvilka man dock ej kan begära allvetenhet, innan utlåtande gifvits och prisen utdelats haft kännedom om originalet till det föreliggande förslaget, så att detta senare kunnat ur täflingen uteslutas, hvartill de i sådant fall utan tvifvel varit berättigade, för att icke säga skyldiga.

Till grund för framdragandet af här angifna förhållande har för oss legat en önskan att därigenom måtte förekommas, att den sortens oegentligheter skulle få insteg vid våra täflingar, liksom ett underlåtande häraf lätt skulle kunna uppfattas som om det vore vanligt, att vi svenskar lefde som parasiter på utlandets arbete inom byggnadskonsten.

Föröfrigt torde detta fall visa nödvändigheten af arkitektoniskt rättsskydd. Vi måste i ett fall som detta för utlandet tillstå vår efterblifvenhet i detta afseende, ty trots vår anslutning till Bern-konventionen, står den här plagierade, Arch. Bonatz, så godt som rättslös, då lagen af den 10 aug. 1877 jämte lagen af den 28 maj 1897, som här skulle kunna åberopas, knappast torde lämna utgångspunkt för ett framgångsrikt lagligt beifrande af förhållandet. Det vore önskvärdt att svenska arkitekter här sökte få fram en lagändring på samma sätt som för några år sedan åstadkoms beträffande litterära äganderätten. Eljest få vi väl snart se på tyska ritningar liksom förr i franska böcker, den för oss som kulturfolk mindre smickrande devisen: Tous droits de reproductions réservés pour tous les pays, y *compris la Suède et la Norvège.*

OM ARKITEKTURTÄFLINGAR.

Af Otar Hökerberg.

Att intresset för arkitekturtäflingar verkligen skulle vara i aftagande här i landet, måste beklagligtvis uppfattas som ett tecken till afmattning efter den kraftutveckling, som varit det utmärkande draget hos det sista årtiondets konstnärliga verksamhet på byggnadsområdet. Täflingarna äro förvisso en ganska god mätare af lifaktighet och arbetsglädje hos ett lands arkitektkår, dit söker sig den energi och skaparkraft, som blifvit till öfvers efter det dagliga arbetet vid ritbrädet, i dem gifves tillfälle att vädra de idéer och uppslag, som man vanligtvis ej så ofta har användning för. Täflingsintresse är en säker garanti för en utvecklingskraftig byggnadskonst.

Det är därför sorgligt konstatera en dylik afmatning vid en öfverblick öfver de senare årens täflingar, såväl hvad beträffar deras antal som ock i vissa fall resultatens konstnärliga värde. Från arkitekthåll har intresset att deltaga icke varit ringa, tvärtom, herrar täflingsarrangörers inbjudan har alltid fått betydande tillslutning och antalet inlämnade förslag ger tydligt vid handen, att äfven en ofta ganska knappt tillmätt prissumma lockar. Men en närmare granskning af det rika materialet inger en viss betänksamhet. Man frågar sig ovillkorligen: »Hvar finnas de verkliga arkitekterna?» Ett fåtal hedra visserligen täflingarna med sitt deltagande, och tack vare dem kan man peka på ett godt resultat af desamma, såframt prisdomarne skött sitt värf med sakkunskap och förståelse. De senare åren kunna glädjande nog uppvisa flera exempel på att arkitekter just på detta sätt fått tillfälle föra fram goda lösningar på byggnadsuppgifter — jag tänker närmast på rådhusproblemet, som genom täflingar för nybyggnader i Stockholm, Borås och Östersund förts afsevärdt framåt mot en slutgiltig lösning.

Men det stora flertalet deltagare? Man behöfver endast kasta en blick på de på utställningarna upphängda ritningarna. Gentemot några få förslag, som kunna afvinna betraktaren mer eller mindre intresse genom den arkitektoniska tanke, som de äro uttryck för, står en kompakt majoritet af sorgligaste slag. En stor mängd sådan kvasi-arkitektur är ju oskiljaktigt förenad med hvarje täflan, det ligger ju i sakens natur, men att det goda som finnes nästan fullständigt förkväfves af ogräset, det är dåliga tecken.

Anledningen till detta missförhållande är ej svår att uppleta. Tillräckligt med goda arkitektförmågor finnas, men hvad som här i Sverige saknas är sammanhållning, en energi nog lifaktig att räcka till äfven för uppgifter med på samma gång stora fordringar på konstnärlighet som äfven små utsikter för det nedlagda arbetets ersättande i klingande mynt och framför allt ett enhetligt system för täflingar. Just denna godtycklighet och brist på lagbundenhet i allt hvad täflingar rör har betänkligt rubbat förtroendet för systemets fördelar. Vi äga visserligen ordningsregler för pristäflingar i arkitektur af år 1887, men dessa numera något efterblifna bestämmelser sakna hvarje garanti för att bli tillämpade, för så vidt de inte helt och hållet fallit i glömska. Dessa äro dessutom utgifna af *Byggnadssamfundet,*

således en icke existerande förening. De borde väl upptagas och utgifvas af Afdelningen för Husbyggnadskonst.

Under sådana förhållanden blir hvarje pristäflan formad efter sin prisnämnds personliga läggning, dess värde så godt som uteslutande beroende af nämndens kompetens, ty det vanliga förhållandet är ju, att dessa bedömare samtidigt äro utställare af programmet, och således måste med stor sannolikhet prisnämndens kompetens återspegla sig i täflingens resultat. En god prisnämnd får belöna goda förslag. Att så är förhållandet visar till fullo täflingar om skisser till Engelbrektskyrkan och våra olika rådhus, för att endast nämna några.

Med tanke på den allsidiga belysning en täflan kan ge åt en byggnadsfrågas rationella lösning är det förvånande och på samma gång beklagligt, att denna arbetsmetod så litet kommer till användning. Vid ett genomögnande af denna tidskrift för det sista decenniet finner man att de aldrig just talrika täflingsreferaten på de senare åren förete en betänklig tendens till att bli allt sällsyntare, detta dock icke beroende på att redaktionen numera mindre än förr ägnar täflingarna sin uppmärksamhet. Brist på lämpliga uppgifter kan ej vara anledningen till att täflingar nu så sällan förekomma. Ty äfven om den mera monumentala byggnadsverksamheten kanske icke alltid skulle kunna lämna material, hvilket de dock i ett så pass utvecklingsrikt land som vårt borde kunna, om vederbörande i allmänhet visade mera intresse, så finnas så många andra ännu ouppodlade områden, där en utredning skulle vara till stor nytta. Skolor, såväl folkskolor som realskolor, sjukhus och öfriga kommunala anläggningar af mindre monumental karaktär skulle verkligen behöfva underkastas redan på skiss-stadiet den sofring en täflan erbjuder. Öfverintendentsämbetet har uppdragit åt intendenten Gust. Petterson att uppgöra normalritningar för folkskolor. Här borde väl om någonsin täflingssystemet hafva kommit till användning, så mycket mer som de särskilda kommunerna själfva nu börjat inse fördelen af täflingar för sina folkskolebyggnader. Ja, hvarför icke gå ett steg längre och ställa hyreshusproblemet under debatt. Där likaväl som vid utbildandet af de olika egnahemstyperna borde väl täfling vara medlet för att skapa lämpliga normalformer för bostadsplaner af olika storlekar och på samma gång goda och enkla fasadmotiv. Ur rent ekonomisk synpunkt skulle ett dylikt förfarande med all säkerhet gifva en synnerligen god valuta för nedlagda omkostnader. Det behöfs verkligen att arkitekterna taga sig an denna så styfmoderligt behandlade gren af byggnadskonsten och skänka den samma intresse och omvårdnad, som nu kommer den blomstrande egnahemsrörelsen till del. Konsterfarna händer skola kunna taga mycket ur äfven de enklaste hyreshusuppgifter, sådana som nu misshandlas af personer, hvilka sakna alla förutsättningar att kunna gå i land med dylika uppdrag. Ännu mera gäller det den konstnärliga sidan af saken. Där måste ett ingripande ske, om icke den nu grasserande »Birkastadsarkitekturen» skall lika fritt få slå under sig alla de nyuppväxande stadsdelarna, som förr den så kallade Ladugårdslandsstilen misshandlat Norr- och Östermalm. Att höja det konstnärliga hos våra villor och egna hem är ju en synnerligen behjärtansvärd sträfvan, som också krönes med framgång, men skulle inte i ändå högre grad ett sådant arbete vara behöfligt, då det gäller våra bostäder i städerna, som ju också sträfva efter att vara hem, men ha så mycket mindre utsikter att lyckas. I det egna hemmet på landet har byggherren i den omgifvande naturen det säkra stödet i sin sträfvan efter trefnad, men stadens stenöken i all dess onatur tvingar invånaren att inom hemmets väggar söka skapa ett surrogat, för hvad grannskapet nekar honom, att sökaförtaga intrycket af detta ständiga lif i kappsäck, som för det stora flertalet storstadsbor identifierar begreppet hemlif. Detta arbete kräfver bistånd af sakförständig arkitekt.

Såsom byggherre för de stora och monumentala anläggningarna borde staten gå i spetsen, då det gäller att tillämpa en rationell, på täflingsprincipen grundad arbetsmetod. Öfverintendentsämbetet, som ju har att yttra sig om alla statens arbeten och äfven en stor mängd andra offentliga byggnader, borde härutinnan kunna göra mycket, i stället för att som nu är fallet låta alla arbeten beredas och fördelas utan täflingar (jmf. redogörelserna för Öfverintendentsämbetet under 1907 och 1908 i denna tidskrift) hvarigenom från täfling undandragas såväl de stora arbetena som de stora arkitekterna. Likaväl som kommunerna anse med sin fördel förenligt att anordna täfling om sina större byggnader (t. ex. Stockholms stad) så borde väl staten göra det. I Finland har detta uppmärksammats och har man numera kommit därhän, att ingen offentlig byggnad undgår täflan. För dylika stora byggnadsverk, afsedda att under en lång följd år motsvara alltjämt stegrade fordringar på praktisk användbarhet kunna förarbetena ej bli nog

grundliga. Man måste ju också betänka, att dessa anläggningar fordra en värdig gestaltning i fasader och inredning, då de ju för kommande släkten i många led skola vittna om vår tids kultur. Millioner medföra också ett visst ansvar. Att dessa statens arbeten oftast läggas i kompetenta händer, kan ej förnekas, men i brist på möjlighet till jämförelse med andra lösningar af samma uppgift, har man icke några garantier för att icke något bättre kunnat gifvas.

Häremot uppställes på flera håll den invändningen att en dylik täflan onödigtvis förhalar tiden för företagets utförande och åsamkar onödig kostnad samt ett än ytterligare förlängdt kommittéarbete. Tiden är nog i dessa fall dyrbar, ty en nybyggnadsfråga förhalas i de flesta fall ända därhän, att ställningen blir ohållbar och frågan till hvad pris som helst måste lösas. Förutom tidsfrågan framdrages den olägenheten, att för frågans utredning obekanta arkitekter sakna förutsättning att kunna prestera en användbar lösning. Därtill fordras specialkunskaper.

Men den tidsförlust och den kostnad, som en täflan medför, rör sig om obetydligheter, sedda mot bakgrund af byggnadsfrågans vanligen långa förhistoria, och därmed förknippade kostnader är ett obetydligt plus, som i gengäld gifver riklig valuta. Allt det studium, som nedlägges af täflingsdeltagarne, kommer projektet till godo, och det antagna förslaget har alltid att motse en genomgripande omarbetning, innan det omsättes i fastare material. Det slutgiltiga projektet har sålunda framgått ur en granskning, som väl endast i sällsynta fall kan förekomma i fråga om de förslag, som äro baserade på direkta uppdrag. Den tid, som anslås till täfling, måste således anses vara synnerligen väl använd. En ingående detaljkunskap är ingen nödvändig förutsättning för att lyckas med uppgiften. Det är det stora greppet och de stora idéerna, man i täflan vill locka fram. Detaljsaker möta arkitekten först vid utarbetandet af projektet och kunna väl knappast någonsin tänkas låsa fast en planordning på ett tidigare stadium. Exempelvis skulle en täflan om nybyggnad för Tekniska Högskolan i Stockholm, hvarom förhoppning finnes, icke erbjuda några oöfverstigliga svårigheter. Hvad man här i första hand bör fordra är en lämplig gruppering af de olika byggnaderna, dessas af de olika fackskolornas karaktär betingade planlösning och en denna motsvarande fasadgruppering. Däremot kunna de speciella önskemål, den eller den professorn vill få beaktade, icke förrän vid mera detaljeradt stadium tagas med i räkningen. Äfven åt framtidens idéer böra möjlighet gifvas att få tillämpning inom den uppställda ramen.

I dessa tider, då de vetenskapliga institutionerna i Stockholm äro betänkta att följa stadens innevånares exempel och utvandra till omgifningarna, borde det finnas fullt upp att göra för täflingslystna arkitekter. Hvilken härlig uppgift skulle det ej hafva varit att få kasta sig in på ordnandet af den blifvande vetenskapsstaden vid Frescati med dess olikartade institutioner, det hade varit ett enastående tillfälle att få arbeta i stora former; en dylik uppgift är väl numera icke tänkbar inom någon öfverskådlig framtid. En sådan vetenskaplig anläggning hade kunnat blifva det ståtligaste minnesmärke öfver vår tids byggnadskonst, som tänkas kan. Täflingsarbetet hade blifvit synnerligen vidlyftigt, men med en förberedande stadsplanetäflan för hela det ifrågavarande området och därefter stadfäst plan som utgångspunkt, skulle sedan de olika vetenskapliga institutionerna ganska oberoende af hvarandra kunnat fullfölja sina intentioner. Då hade den ena stora täflingen kunnat aflösa den andra under flera år framåt, och med förtroendeingifvande prisdomare och utförliga program med goda priser hade dessa säkert samlat många arkitekter till täfling. En lämpligare tidpunkt för ett dylikt förfaringssätt än denna, då de direkta uppdragen tryta, kan väl knappast tänkas.

Jag tror att man utan tvekan kan påstå, att flertalet af den senare tidens arkitektoniska skapelser, sådana som göra vår tids byggnadshistoria, ha sitt upphof att tacka prisbelönade projekt för. Ett sådant sakförhållande talar väl ett tydligt språk. Täflingsvägen måste vara den kortaste och på samma gång tillförlitligaste, då vi gemensamt sträfva mot ett högre konstnärligt plan. Resultatet af mångas arbete måste blifva bättre än den ensammes, då de många nämligen söka nå målet på olika vägar. Här kan icke heller ett namn väga tungt i vågskålen, saken, hvarken bättre eller sämre än hvad den i själfva verket är, kämpar sig fram till erkännande. Inför lagen äro alla lika, så ock här. Gentemot den äldre erfarne mannens förslag ställes den ännu okände unges projekt, många gånger kanske innehållande uppslag, som han endast på detta sätt har möjlighet att få framförda. Kampen blir rättvis, ty den yngre går ej i strid med den tunga packning, han alltid annars får dragas med: hans stora fel, hans ungdom. Detta, sakens skiljande från person, projektets från namnet, som just är täflingsidéens vackraste

sida, användes af täflingsmotståndare som vapen mot densamma, ty man kan ju inte veta, »*hvem*» som får pris, man ikläder sig risken att bakom förslaget kanske upptäcka en »novus homo». Vapen äro svåra att handtera, i synnerhet när de äro tveeggade, som här tycks vara fallet.

För de yngre äro täflingarna självfallet den väg, på hvilken de kunna komma fram till erkännande. Och den insats de då till äfventyrs kunna göra, måste vara af rätta sorten, då idéerna gått segrande igenom en sådan skärseld, som en prisnämnds granskning är eller rättare bör vara.

En prisnämnd är verkligen en högsta domstol, från hvilken ingen appell till högre rätt gifves. I dess hand ligger de täflande projektens öde, och de som funnit nåd inför domarnes ögon borde därför kunna motsvara tämligen stora kraf. Så är emellertid ej alltid fallet. Just denna granskning kan ha svagheter, som mer eller mindre missrikta täflingens resultat, som gifva oss stenar i stället för bröd. Förutom själfva missbrukandet af de värden, som i och med täflingen kommit till uttryck, kan en sådan utgång hos lite hvar alstra tvifvel och misströstan om täflingsprocedurens effektivitet. Stockholm kan i detta fall bidraga med flera sorgliga exempel såsom Östermalms folkskola, Oskarskyrkan och Sofiakyrkan, hvilken sistnämnda kanske är det värsta, emedan den mest gör sig påmint. Där, om någonsin, borde väl täflingen kunnat lämna garanti för att frågans lösning gått åt rätt håll.

Ändamålet med hvarje täfling är väl att få fram den bästa konstnärliga uppbyggnad på en praktisk plan. Första villkoret för att ett förslag skall ifrågakomma till belöning är naturligtvis praktiska förtjänster. Men likaväl som det estetiska höjer det praktiskas värde, likaväl är frånvaron af konstnärliga moment ett minus, som sänker det af de praktiska förtjänsterna betingade pointtalet. Så måste man gifvetvis resonera, då det ej blott är fråga om en konstruktions utförbarhet utan äfven om dess form. Den högsta rätt kan vara den högsta orätt. Lagen, täflingsprogrammet, måste vara rättesnöre såväl för de täflande som för domarne, men lagens bokstaf icke. Lagen måste få en af domarens personlighet påverkad tillämpning, det är ju en numera allmänt tillämpad uppfattning; här gäller detta så mycket mera, som domaren vid det estetiska bedömandet icke kan stödja sig på några lagparagrafer. I detta fall är han hänvisad till sin personliga smak. Såvida vi vilja hafva de estetiska krafven fullt tillgodosedda, ha vi infört personlighetsprincipen vid bedömningen. Att det medför vanskligheter är odisputabelt, men faran för att en prisnämnd häraf skall förledas att lämna realitetens fasta grund är icke stor, så länge man har att räkna med kompetenta domare. Utan sådana är hvarje täflan värdelös.

* * *

(Forts.)

REVISION AF STOCKHOLMS STADSPLAN.

Vid sammanträde den 29 sistlidne mars beslöto Stockholms Stadsfullmäktige att uppdraga åt *byggnadsnämnden* och *drätselnämndens första afdelning* att gemensamt uppgöra och till stadsfullmäktige inkomma med förslag dels till *revision af stadsplanerna* för det nuvarande stadsområdet dels till *användning af stadens gatuseglerings fastigheter.* Förslagen skola utarbetas af en *kommitté* bestående af två ledamöter af byggnadsnämnden, två ledamöter af drätselnämnden, byggnadschefen, stadsarkitekten, stadsingeniören, tre af stadsfullmäktige valda ledamöter samt en af alla dessa vald i stadsplanefrågor särskildt sakkunnig och *aflönad* person, som har att utarbeta förslagen.

I beslutet heter det vidare (liksom i den motion som föranledde detsamma) att revisionen skall företagas särskildt i syfte att befrämja utnyttjandet af stadens gaturegleringsfastigheter.

Genom detta beslut har sålunda stadens fullmäktige ändtligen visat att de önska sätta igång ett systematiskt ordnadt revisionsarbete af stadsplanen. Tidigare förslag i dylik riktning hafva städse afvisats, emedan hvarje förslag till stadsplanens ändring i dess förberedande stadier måst inhöljas i den största hemlighetsfullhet, för att om möjligt undgå, att obehörig spekulation skulle kasta sig öfver området och ekonomiskt försvåra eller omöjliggöra ändringens genomförande. Stadsplanelagen af 1907 har emellertid gjort detta, ur många för en stads utveckling ytterst viktiga synpunkter skadliga, hemlighetsmakeri mindre behöfligt.

Stadsfullmäktiges beslut bjuder i öfrigt på en mängd egendomligheter. Ett så formlöst beslut af en liknande korporation torde vara sällsynt och icke desto mindre torde den trängande frågan för ögonblicket icke kunnat erhålla annan lösning.

Författningarna anvisa helt naturligt byggnadsnämnden såsom den institution som har att tillse att i stadsplanen vidtagas nödiga förbättringar och som författningsenligt afgifver *själfständigt* yttrande

i hvarje stadsplanefråga. Byggnadsnämnden i Stockholm har emellertid icke haft och icke heller begärt att få medel och krafter att systematiskt förbättra stadsplanen. Byggnadsnämnden har att vaka öfver att *allas* rätt enligt lag och författningar tillgodoses. Alltså icke blott stadens utan ock den enskildes.

Drätselnämnden åter har, såsom sådan, intet intresse af stadsplanefrågor annat än försåvidt de beröra staden tillhöriga egendomar samt med hänsyn till de kostnader genomförandet kan åsamka staden.

Stadsfullmäktige hafva nu uppdragit åt dessa båda heterogena myndigheter att gemensamt inkomma med förslag till stadsplaneändringar. Man kan befara att byggnadsnämnden härigenom förlorar något af sin själfständiga ställning och, låt vara omedvetet, blir intrasslad i stadens s. k. tomtpolitik. Så har det gått stadsingeniörskontoret, ett under byggnadsnämnden egentligen hörande ämbetsverk, hvilket liksom byggnadsnämnden borde vara kemiskt rent från några som helst speciella intressen att gynna den ena eller andra, vare sig staden eller enskilda. Denna institution användes i hälftenbruk af byggnadsnämnden och drätselnämnden och är så långt ifrån att förete ofvannämnda kemiska renhet, att dess chef just är den, som under en lång följd af år ledt stadens tomtpolitik och ledt den på ett för stadens ekonomi synnerligen förtjänstfullt sätt. Man borde dock redan för längesedan insett det olämpliga uti att förena stadens tomtaffärs-kanslärs och stadsingeniörens befattning i en och samma person.

Såväl motionen som beslutet hafva en mindre tilltalande bismak af att det gäller i första rummet att *befrämja* stadens ekonomi Hvarje stadsplanefråga är en för stadens ekonomi mer eller mindre betydelsefull fråga. Hufvudsaken med en stadsplanerevision hade man dock hoppats — och kanske får man, oaktadt den misstänkt tillkrånglade apparaten, ännu hoppas — skulle väl vara att *befrämja* trafik- och bostadsförhållandena samt stadens skönhet, icke stadens ekonomi annat än sekundärt, genom beredande af bekvämlighet för handel och industri.

Den s. k. kommittén, med hvilken stadsfullmäktige begåfvat drätselnämnden och byggnadsnämnden och som skall utarbeta förslag, kan synas väl månghöfdad, sedan fullmäktige i sista ögonblicket beslöto själfva däri insätta tre personer; men alltsammans är ju anlagdt dels på att få medel att bedrifva en rationell stadsplanerevision (genom den aflönade sakkunnige ledamoten, som vi skola hoppas snart utvecklar sig till ett intensivt arbetande stadsplanekontor), dels att få förslagen utan alltför stor omgång, motstånd och tidförlust accepterade af alla de stadens myndigheter som de skola passera, och hvilka nu gjorts meddelaktiga i förslagen genom att representeras i kommittén.

Hela arrangementet har måst pressas in i den nu funktionerande organismen och ter sig därföre delvis rätt formlöst. Man har emellertid anledning hoppas, att denna mycket viktiga institution så småningom skall antaga mera fast form och bringa reda och ordning i beredningen af stadsplane- och trafikfrågor här i staden.

I. G. C.

SVENSKA EGNA HEMS-LITTERATUREN.

Af Karl Berlin.

Rudblad, H. S., En bok om egna hem. Vägledning vid uppförandet af smärre boningshus på landet. 8:o 58 s. däraf 12 pl. Sthm 1899. Pris 1: 25.

Conricus, Richard, Hem och Härd. Studier i Egna-Hems-frågan. 8:o. 126 s. med 70 ill. Göteborg 1903. Pris 1: 50.

Lagerholm, A. G. Villabyggnader och Egna Hem. Fasad- och planritningar till enklare villor jämte ledning för kostnadsberäkning vid byggandet. 4:o. 80 s. däri inberäkn. ritningar å 25 förslag till villor. 2:dra uppl. Sthm 1903. Pris 3: 25; inb. 3:75.

Lagerholm, A. T. Handbok för Villa- och Egna-Hemsbyggare samt Landsbyggmästare. 8:o. 181 s. med öfver 100 fig. Sthm 1903. Pris 3: 25.

Östberg, Ragnar, Ett Hem. Dess byggnad och inredning. Studentföreningen Verdandis småskrifter, 131. 8:o. 18 s. med 7 pl. Sthm 1903. Pris 0: 25.

Ritningar till svenska sommar- och egnahemsvillor af trä, uppgjorda af arkitekterna J. J:son Gate, Frithiof Svensson, K. Kempendahl, Axel H. Forsberg, Gust. Lindén, Theodor Kellgren. 4:o. 35 planscher öfver ritningar till 17 olika villor om 3 till 8 rum och kök. Sthm 1905. Pris 6: —.

Adlerstråhle, A. E. T. Min lilla stuga. Några ord om det egna hemmet och dess bebyggare. Gustaf-Adolfs-Förbundets föredragsserie XV. 8:o. 16 s. Sthm 1905.

Kungl. Jordbruksdepartementet. Förslag till åbyggnader för mindre jordbruk. 4:o. 32 s. jämte planscher. Sthm 1905. Pris 2: —.

Bohusländska Landtmannabyggnader, Ritningar och beskrifningar prisbelönade af utsedda kommitterade. 8:o. 40 s. med 11 pl. Göteborg 1906.

Huru böra våra bostäder inredas? Utlåtande afgifvet af den å diskussionsmötet den 18 mars 1906 tillsatta kommittén 8:o. 17 s. Sthm 1906. Pris 0: 25.

Boklund, Harald. Våra bostäder. Handbok för dem, som bygga eller hyra. Liten 8:o. 88 s. med 27 fig. Malmö 1907. Pris 1: —.

Aktiebolaget Hem på landet, Egna-Hems-samhället Solhems villastad. 8:o. 24 s. med ill. Sthm 1908. Pris 0: 35.

Sandberg, G. H., Om villor och egna-hems-byggnader. 8:o. 53 s. med ill. Sthm 1908. Pris 1: —.

Rhodin, Jacob, Egna hem för yrkesidkare och landtmän. 4:o. 52 s. med ill. Sthm 1908. Pris 2: —.

Gate, J. J:son, Skogvaktare- och skogsarbetarebostäder. Skogsvårdsföreningens folkskrifter N:o 16. N:o 4 för år 1908. 8:o. 32 s. med ill. Sthm 1908. Pris 0: 30.

Gate, J. J.son och Landén, Alf. Några Hem. (Utgifvare C. Wilh. Backe, Stockholm) 4:o 63 s. uteslutande planscher. Sthm 1908. Pris 6: 75.

Enblom, Rudolf S,. Ett hem på landet. En rådgifvare för byggherrar. 4:o. 51 s. text, 25 s. ill. Sthm 1908. Pris 4: 50.

Grane, A., Ritningar till egna-hems-villor.
H. 1. 10 pl., texthäfte 10 s. Sthm 1907. Pris 2: 50.
H. 2. 14 pl., texthäfte 11 s. Sthm 1908. Pris 2: 50.
H. 3—4 22 pl., texthäfte 23 s. Sthm 1908. Pris 5: —

Ekman, K. A. Anvisning om sättet att erhålla Egnahemslån samt billigaste bostäder för Egna hem. Fol. 28 s. jämte 17 pl. Sthm 1909. Pris 2: 50.

Är det någon, som tviflar på, att egnahemsrörelsen är en fråga för dagen, en fråga som omfattas med intresse i alla olika samhällsklasser, behöfver han blott kasta en blick på ofvanstående litteraturförteckning för att känna sig öfvertygad.*) Dock, det är icke nog med, att egnahemsfrågan och med den mer eller mindre sammanhägande frågor blifvit bearbetad och utsläppt till allmänheten i bokform, utan den är också mycket uppmärksammad i såväl tidskrifter som den dagliga pressen. I denna tidskrifts olika årgångar förekomma ju egnahemsbyggnader såväl enklare som dyrbarare ganska ofta, och i tidningarna ser man stundom dylika byggnader såväl i ord som bild. Det finnes nu ingen sorts byggnader, som äro så populära och så ifrigt studerade som egnahemsbyggnaderna, och detta är ju ej heller att undra på, då allmänheten ej har tillfälle eller intresse af att befatta sig med byggnadskonsten i sin helhet.

Egnahemsproblemet är mångskiftande. Olika vanor och lefnadssätt, olika förmögenhetsvillkor och pretentioner skapa olika slag af egnahem. Det egna hemmet kan vara det enkla arbetarhemmet, men kan också vara miljonärsvillan — däremellan finnas många steg —; det kan vara ett banalt och intresselöst nummer i en snickerifabrikskatalog, men det kan också vara ett litet konstverk, koncipieradt af en skicklig arkitekt och gediget utfördt af skickliga handtverkare.

Lika mångskiftande som byggnadens art kan vara, lika mångskiftande är ock egnahems-litteraturen.

Granskar man denna litteratur, kan man som gemensamt drag för den säga, att de byggnadstyper, som den behandlar, sträcker sig från de små stugorna på ett rum och kök upp till de villor på 7 à 8 rum, som den burgnare medelklassen kan uppföra åt sig. Större villor än dessa förekommer i regeln ej, helt naturligt, emedan dessa typer äro mera sällan förekommande och därför att vid dem är det alldeles nödvändigt för byggherren att anlita en arkitekt för att erhålla ritningar.

Ett annat drag, som är genomgående för en stor del af dessa böcker, är också, att arkitekten genom dem skall kunna undvaras och att man med ledning af de ritningar, som finnas reproducerade, skall kunna uppföra sitt egna hem. Vid mindre egnahemsbyggnader torde det vara mera sällan, som en arkitekt anlitas och huru egnahemsbyggeriet därvid gestaltat sig, torde våra egnahems- och villasamhällen samt förstäder och stationssamhällen i allmänhet visa ganska sorgliga prof på. För att emellertid på dessa ställen kunna råda bot på missförhållandena borde egnahemslitteraturen ha en stor mission att fylla, förutsatt nämligen att denna litteratur är af den beskaffenhet, att den är vuxen uppgiften. Men det är nog så, att den byggande allmänheten icke är nog kompetent att bland alla de stugor och villor, som dessa böcker återgifva, välja ut den typ, som passar honom bäst. Det fordras studier och fackkännedom att kunna på ritningarna afläsa, huru de olika byggnaderna ställa sig i ekonomiskt, praktiskt och estetiskt afseende.

Den text, som bifogats dessa ritningar utgöres i allmänhet af beskrifningar till de olika ritningsförslagen, men dessutom finnas formulär till arbetsbeskrifningar och entreprenadkontrakt, upplysningar och råd angående penningelån, materialberäkningar, kostnadsförslag, m. fl. af de handlingar, som behöfvas vid ett byggnadsföretag. Stundom förekommer mera undervisande uppsatser om hvad är att iakttaga vid planläggande af byggnader, huru de olika rummen skola vara ordnade, uppsatser diskuterande den enklare byggnadskonsten i allmänhet, råd och upplysningar rörande trädgårdsskötsel m. m.

Det är en hel del goda upplysningar och lärdomar den stora allmänheten kan hämta genom denna litteratur, men som i all annan litteratur behöfs en sträng sofring af materialet och man får ej tro om allt, att »det är sant, derför att det är tryckt». För att nu närmare kunna skärskåda den litteratur, som uppsatsen afser, torde det vara lämpligast att taga böckerna i tur och ordning såsom de i ofvanstående, kronologiskt ordnade, förteckning finnas upptagna.

Rudblad, H. S, En bok om egna hem, innehåller förutom en inledande uppsats, om hvad en blifvande egnahemsbyggare har att iakttaga samt en kortfattad beskrifning öfver, hur en trähusbyggnad på landet uppföres, 12 st. olika förslag till stugor, de flesta omfattande en plan af bottenvåningen samt en fasad, jämte tillhörande kostnadsberäkning. Ritningarna visa vanliga snickerivillor, dock — hvilket må nämnas som deras beröm — utan onödiga löfsågerier och »prydnader». Planerna äro särskildt hvad de större villorna beträffar, icke tillfredsställande och boken i sin helhet är icke något af bättre profven på egnahemslitteratur.

Conricus, Richard, Hem och härd är stridsskriften, den

*) Äfven om icke denna förteckning kan göra anspråk på att vara fullständig, torde den gifva det viktigaste af senare årens litteratur i ämnet. Till denna litteratur torde också kunna räknas sådana arbeten som: Tomträtt, en nyhet i vår lagstiftning af Georg Stjernstedt, Jordreformföreningens i Stockholm skrift N:o 8, samt Statens Egnahems-Lån, en enquête utgifven af centralförbundet för socialt arbete. Då emellertid dessa böcker icke behandla byggnaderna speciellt, äro de här ej medtagna.

som först var afsedd att rikta in tankarna på egnahemsfrågan, särskildt med hänsyn till arbetarklassens bostadsfråga. Pastor Conricus kom i sin egenskap af prästman snart till insikt om de sociala vådorna af hyreskasernerna och inneboendesystemet och började därför ifra för egnahemsfrågan såsom varande det bästa sättet att ur samhällelig synpunkt införa en bättre ordning och höja den fattigare befolkningen, såväl i socialt som moraliskt afseende. I ofvannämnda bok redogör han för detta på ett öfvertygande sätt samt påpekar entusiastiskt egna hemmens fördelar och framlägger resultaten af en studierera i England, Tyskland och Danmark, som han företagit för att studera egnahemssamhällenas organisation och byggnadssätt i dessa länder. De illustrationer, som där visas, äro dels prof på byggnader, som utförts i dessa samhällen, dels kartor öfver hela områden, visande anläggningarna i sin helhet. Ur arkitektonisk synpunkt finnes nog icke så litet att anmärka mot dessa byggnader, men de äro här en bisak. Hufvudsaken är, att boken på ett stundom rent gripande sätt framhåller det stora i egnahemsidén och därigenom samt genom de föredrag, som pastor Conricus hållit på många ställen i vårt land, torde han vara en af de ifrigaste förkämparna för denna sak och många egnahem hafva på grund af initiativ från honom uppkommit.

Lagerholm, A. T., Villabyggnader och Egna Hem. Ritningar till 25 st. förslag jämte beskrifvande text, samt som en andra afdelning råd och upplysningar för dem, som vilja bygga. Dessa omfatta kapitlen Villabyggnader och deras planläggning, Val af byggnadsplats, Byggnadens uppförande, Byggnadsmaterial, Material- och arbetspriser samt Upplysningar och råd vid köp af fast egendom.

Öfver den senare delen, textafdelningen, finnes egentligen ingenting att anmärka, den är tvärtom ganska sakrik och god, men de 25 st. meddelade förslagen till villor äro samtliga ur såväl praktisk som estetisk synpunkt under all kritik. Det är tydligt att författaren vid ritningarnas uppgörande ej förmått att i praktiken omsätta sina egna teorier och åsikter.

Lagerholm, A. T., Handbok för Villa- och Egna Hemsbyggnader. Denna bok är närmast afsedd för sådana, som på egen hand vilja uppföra sin stuga eller vara sin egen byggmästare. Den innehåller således en kortfattad byggnadslära, en juridisk afdelning, kostnadsberäkningar samt diverse tabeller m. m. Det är således endast egnahemsbyggandets praktiska sida, som denna bok afser, och kan ju vara af en viss nytta för en byggherre, som saknar nödig fackutbildning, men som dock vill lära känna det mest elementära af byggnadskonsten. Texten innehåller inga nyheter, utan kan återfinnas i hvilken byggnadslära som helst. Illustrationerna visa byggnadsdetaljer, som — det synes anmälaren — äro ganska godtyckligt valda, så t. ex. torde väl ej de komplicerade takstolskonstruktionerna å sid. 158 någonsin förekomma vid en egnahemsstuga.

Östberg, Ragnar. Ett hem. En liten bra bok, som ger folk det goda rådet att vid byggandet af det egna hemmet som utgångspunkt för planerandet sätta upp, att man skall bygga för sig själf, för sin trefnad, för sitt behof, efter sina tillgångar och för njutandet af vissa goda vanor. Den påvisar vidare, huru vi för mycket tänkt på vårt främmande och våra bjudningar vid ordnandet af det egna hemmet och huru vi därvid slentrianmässigt fortsatt med en del anordningar och detaljer, som vid närmare eftertänkande icke hafva något skäl för sig, utan endast åstadkommit en tråkig banalitet vid bostadsanordnandet. Den lilla skriften lämnar dessutom en hel del praktiska anvisningar, huru man skall bygga en liten stuga, så att den blir både bra och treflig och hänvisar därvid till de skisser af stugor, som finnas fogade till texten.

Dessa skisser öfver 5 olika stugor, från 2 rum, däraf ett med köksspis, till 4 rum, jungfrukammare, badrum och kök äro praktiskt och ekonomiskt anordnade och kunna vara goda förebilder för stora delar af den egnahemsbyggande allmänheten. Om nämligen det svenska folket kunde inrätta sina hem efter sina tillgångar skulle 4 rums lägenheten kanske hos medelklassen få en långt större användning, än hvad den nu har. Utom dessa stugskisser bifogas äfven ett par planscher med skisser till enkla, men hemtrefliga och starka möbler. Östbergs lilla bok borde studeras af alla egnahemsbyggare. Äfven om det ej i hvarje fall skulle lämpa sig att bygga efter de ritningar, som där meddelas, vore det dock mycket vunnet, om man toge lärdomar af Östberg om principerna för huru det egna hemmet skall uppföras.

Det billiga priset möjliggör också för hvem som helst att skaffa sig skriften.

Ritningar till svenska sommar- och egeneomsvillor af trä, uppgjorda af arkitekterna J. J:son Gate, Frithiof Svensson, K. Kempendahl, Axel H. Forsberg, Gust. Lindén, Theodor Kellgren.

Såsom synes är det många författare till de ritningar boken visar, och som en följd däraf blir: Lika många hufvuden, lika många tankar. De flesta ritningarna äro af herrar Gate och Svensson och däraf har arbetet fått sin prägel. Gates byggnader hafva bra, genomtänkta planer och nätta och trefliga exteriörer och äro utan tvifvel de bästa i boken. Svenssons byggnader stå däremot på en betydligt lägre nivå. Planerna äro orediga, fulla med dörrar, vinklar och vrår, som göra rummen betydligt svårmöblerade. Den utvändiga arkitekturen är mycket ojämn, med gaflar, torn och granniåter, som visa ganska stort släkttycke med snickerifabriksvillorna. Lindén har en redig, enkel och bra villa samt Kjellgren en större villa, som är rätt tilltalande.

Adlerstråhle. Min lilla stuga. En mycket liten broschyr, utgörande en del af ett föredrag som af författaren — kapten vid Kungl. Göta lifgarde —, hållits inför regementets manskap, sommaren 1905. Häftet innehåller hufvudsakligen anvisningar om, huru man genom sparsamhet och genom bidrag från statens egnahemslån kan sättas istånd att skaffa sig ett eget hem. Uppsatsen illustreras genom två små skisser till stugor, utförda af arkitekten T. Grut.

Kungl. Jordbruksdepartementet. Förslag till åbyggnader för mindre jordbruk. Kungl. Jordbruksdepartementet anordnade, sedan en enskild person därtill öfverlämnat erforderliga penningemedel, en pristäflan för er-

hållande af ritningar till såväl boningshus som uthusbyggnader för mindre jordbrukslägenheter. De därvid prisbelönade ritningarna något omarbetade och kompletterade äro i föreliggande arbete publicerade.

Vid ifrågavarande pristäflan har jordbruksintresset varit ensamt afgörande. Det gällde att erhålla ritningar till byggnader på dessa små jordbrukslägenheter, som ur praktisk synpunkt motsvarade de behof, som förefinnas. Huru förslagen ur denna synpunkt äro utförda kan anmälaren icke yttra sig om, därtill fordras speciella insikter. Numera framstår dock som önskemål, att landtbefolkningens byggnader skola så vidt möjligt öfverensstämma med de traditionella byggnadstyperna på landet och att de skola inpassas i naturen och underordna sig denna. Detta göra de gamla allmogebyggnaderna och det är därför, som de äro så lämpliga att taga som förebilder vid bildandet af allmogehemmen. Minst af allt vilja vi hafva bondstugorna att likna villorna i förstäderna. Vid ifrågavarande arbeten har dock icke någon hänsyn tagits till allmogehusets estetiska utbildning, utan är det snickerifabriksvillan, som är modellen för samtliga förslag. Det är skada, att vid pristäflingen ingen arkitekt varit med hvarken vid uppgörandet af program eller vid bedömningen. Kanske resultatet i så fall hade blifvit annorlunda. Det är så mycket sorgligare, att resultatet nu blifvit så dåligt, som initiativet med täflingen kommit från rätt håll. (Forts.)

SPRIDDA MEDDELANDEN.

STADSPLANETÄFLAN. Den länge motsedda täflingen om ny stadsplan för trakten kring Katarina kyrka i Stockholm är nu utlyst.

Täflingen torde på grund af områdets beskaffenhet bjuda på mycket af intresse ur såväl praktisk som estetisk synpunkt, och man må hoppas att detta försök att lösa kinkiga stadsbyggnadsproblem må gifva ett godt resultat, så att det kommer att mana till efterföljd. Stockholms stadsplan äger många viktiga problem, hvilka vänta på en sådan mångsidig belysning, som endast en täflan kan gifva. Vid en revision af stadsplanen, hvarom såsom ofvan synes beslutits, bör ett sådant arbetssätt komma till sin rätt.

I den nu utlysta täflingen äga icke andra än svenskar att deltaga.

Täflingstiden utgår den 1 okt. 1909 och prisnämnden utgöres af: Universitetskanslern Grefve Fr. Wachtmeister, Ober-und Geheimebaurat Dr. J. Stübben, Rektor P. Hallström, Major J. Ekelund och Arkitekten C. Westman. Till nämndens förfogande har ställts en summa af 15 000 kr., hvaraf ovillkorligen kommer att utdelas minst 10 000 kr., fördelade på tre pris, däraf ett om minst 5 000 kr. Återstående 5 000 kr. äger nämnden använda vare sig till ytterligare pris eller till prisens höjande.

Handlingar rörande täflingen erhållas å Stockholms stads byggnadskontor, Munkbron 1 A. hvarje helgfri dag kl. 1—3 mot deponerande af 25 kronor.

SEMINARIET FÖR STADSBYGGNADSKONST I BERLIN. I tidskriftens förra årgång (sid. 51) redogjordes för inrättandet af ett särskildt seminarium för stadsbyggnadskonst vid Tekniska Högskolan i Berlin samt de särskilda föredragsserier som där inrättats äfven för utomstående. Den första seriens föredrag hafva nu utkommit i tryck och bilda tillsammans första bandet af *Städtebauliche Vorträge, herausgegeben von J. Brix und T. Gentzmer. Berlin 1908. Wilh. Ernst & Sohn.* Bandet innehåller följande uppsatser:

Prof. Brix: Stadsbyggandets uppgifter och mål.

Prof. Genzmer: Konsten i stadsanläggningar.

Dr. Koehne: Tomträttens grundsatser och dess tilllämpning vid byggandet af städer och samhällen.

Prof. Bornhak: Förvaltningsrättsliga frågor vid stadsbyggandet.

Geh. Baurat Kyllmann: Stadsplaner och byggnadsordningar i närheten af storstäder. — Praktiska vinkar.

Prof. Herkner: Bostadsfrågan och stadsplanen.

Ober- und Geh. Baurat J. Stübben: Genomförande af stadsutvidgningar med hänsyn till egendomsgränserna.

Justizrat Dr. P. Alexander-Katz: Den preussiska lagen om fluktlinier.

Oberingenieur R. Petersen: Uppgifterna för storstädernas persontrafik och medlen för dessas lösande.

Utgifvandet af dessa föredrag i tryck är ett ytterligare bevis för den praktiska anda, som gör sig gällande bland seminariets ledare, som se såsom sin uppgift att i allra vidaste kretsar sprida intresse och förståelse för stadsbyggnadskonstens oerhörda betydelse för samhällets trefnad.

Genom svenska beskickningen i Berlin har ett exemplar af arbetet kommit Öfverintendentsämbetet tillhanda och finnes tillgängligt i ämbetets bibliotek.

Den andra föredragsserien i seminariet hölls under sistlidne november månad och bevistades bl. a. äfven af ark. P. Hallman, Stockholm, som därtill utrustats med statsbidrag.

NY GATA I STADEN INOM BROARNA. Motion har i stadsfullmäktige väckts af hr Josef Carlson om inköp af fastigheten N:o 77 Västerlånggatan med fasad äfven mot Tyska Stallplan för att där sedermera skulle kunna anordnas en uppgång från Västerlånggatan till Tyska Stallplan. Förslaget synes icke innebära några genomgripande förändringar för vår gamla karaktärsfyllda stad inom broarna, men så snart det gäller detta stockholmska Stockholm, mot hvilka vi icke kunna känna nog stora förpliktelser, är ämnet ömtåligt. När man besöker platsen ifråga måste man tillstå att Tyska Stallplan är något vanlottad med afseende på trafiken åt väster (till Kornhamnstorg etc). Beträffande behofvet häraf är ju svårt yttra sig. I hvarje fall synes en sådan trafikled icke oberättigad. Anordnad på riktigt sätt, behöfver den heller icke åstadkomma något egentligt ondt. Men detta innebär, att det föreslagna huset icke rifves och lämnar plats för en bredare trafikväg, hvilken säkerligen skulle medföra de kringliggande husens ombyggnad och de närmaste partiernas omvandling, utan huset bör, om trafikbehofvet nu verkligen visar sig trängande, endast

genombrytas och på så sätt möjlighet beredas för en, likafullt, rymlig och bekväm förbindelseled mellan Västerlånggatan och Tyska Stallplan. Detta skulle erbjuda desto mindre svårigheter, som det endast gäller gångtrafik, emedan, på grund af den stora höjdskillnaden i hvarje fall trappor måste anordnas.

VATTENKLOSETTER UTAN SEPTISK TANK. Ett beslut som är ägnadt att hos intresserade väcka stor tillfredsställelse är stadsfullmäktiges den 29 sistl. mars fattade beslut rörande vattenklosetter, hvarigenom Hälsovårdsnämndens förut här omnämnda förslag till denna frågas lösning godkändes, och sålunda fastslogs att vattenledningsvatten skulle få utlämnas till spolning af vattenklosetter äfven utan septisk tank med undantag för de delar af staden, som uttömma sitt spillvatten i Klaraviken, Haga-Brunnsviken, inre delen af Nybroviken, Hammarbysjön och Årstaviken.

Härigenom har den ur hygienisk sanitär synpunkt viktiga frågan om vattenklosettsystemets rationella utveckling i Stockholm blifvit möjliggjord och stadens efterblifvenhet på detta område sökt godtgöras.

SLÖJDFÖRENINGENS PRISTÄFLAN om ritningar till en stuga om ett rum och kök har vunnit en ofantlig tillslutning, i det att icke mindre än 177 förslag inkommit. Prisnämnden, bestående af förste intendenten I. G. Clason, ingeniör C. R. Lamm samt arkitekten R. Enblom har efter verkställd granskning af de inkomna förslagen beslutat prisutdelningen på följande sätt:

1:a priset, 200 kronor, åt Carl Guettler, Nynäs, 2:a priset 150 kronor, åt Martin Eriksson, Djursholm, samt 3:e priset, 100 kronor, åt Osvald Almqvist, f. n. Bryssel.

Därjämte beslöt nämnden att till inköp à 50 kronor föreslå några förslag, hvilka vid namnsedlarnas öppnande befunnos ha följande författare: Sigfrid Ericson, Göteborg, Robert Laurell, Stocholm, Bengt Svensson, Halmstad, och Ture Jertz, Stokholm. Ett annat förslag af Sigfrid Ericson, Göteborg, och inlämnadt »utom täflan», föreslogs äfvenledes till inköp.

Förste pristagarens stuga kommer att uppföras på sommarens utställning, där den skall exponeras fullständigt inredd och möblerad såsom ett arbetarehem på landet. Samtliga insända ritningar komma att inom kort utställas i Svenska slöjdföreningens lokal, Västra Trädgårdsgatan 10.

PIETAS är namnet på en i Stockholm nybildad förening med syfte att verka för bevarandet af äldre värdefulla textilföremål.

Föreningen är sammansatt af följande personer: Fru Anna Wallenberg f. von Sydow, Doktor Bernhard Salin, Intendenten, Friherre Rudolf Cederström, Doktor Otto Janse, och Fröken Agnes Branting.

Öfverallt i vårt land har intresset för gamla kulturföremål börjat vakna till lif, men så glädjande denna företeelse än är, medför den dock vissa vådor, i det mången i sin ifver att låta de gamla föremålen åter komma till heders underkastar dem en visserligen välment, men ändock för föremålens reela och estetiska värde synnerligen skadlig restaurering. För att motväga dylikt hafva ofvanstående personer sammanslutit sig till en förening, som har till uppgift att på ett fullt museimässigt sätt behandla textilföremål, så att den genom ålder och vanskötsel eller genom båda delarna i förening pågående förstörelsen i möjligaste mån hejdas, utan att föremålens värde, äfven rent kulturhistoriskt sedt, därigenom minskas.

Alla föremål fotograferas före och efter behandlingen, hvarjämte alla åtgärder, som vidtagas blifva antecknade.

De förnämsta föremål, som hittills konserverats tillhöra Uppsala och Linköpings domkyrkor och utgöres af korkåpor, mässhakar, stolor, antependier, m. m.

För närvarande konserveras en mycket dyrbar dalmatika tillhörande Linköpings domkyrka. Förfrågningar ställas till föreningens sekreterare Fröken Agnes Branting, Stockholm.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde den 9 mars under professor Clasons ordförandeskap.

Till medlem i afdelningen invaldes arkitekt Anders Roland och till inval föreslogos arkitekterna Cyrillus Johansson och Wilh. Klemming.

Från Södra Sveriges Byggnadstekniska samfund hade inkommit en skrifvelse med förslag om att afhålla det allmänna vårsammanträdet i Malmö i år, men beslöt afdelningen vidhålla sitt förut fattade beslut om detsammas afhållande i Stockholm och att nästa år återupptaga frågan om Malmö som mötesplats.

Arkitekt G. H. Sandberg, redogjorde för Råsunda förstad och dess bebyggande, visande däröfver en mångfald af skioptikonbilder, ritningar och skisser, hvilka senare utgjorde utställningen för aftonen.

Arkitekt Karl Nissen, Örebro, höll därefter ett med talrika skioptikonbilder belyst föredrag om: »Svensk kultur och svensk byggnadskonst». Talaren afslutade sitt föredrag med att påpeka, hurusom professor Clasons inlägg uti svenska byggnadskonsten, då han för 25 år sedan frammanade en ärligare behandling af fasaderna ifrån det brukliga påhänget af gips och puts till naturlig sten, var af största betydelse och utbringade ett lefve för professor Clason, som af afdelningen besvarades med ett trefaldigt hurra.

Arkitekt Falkenberg påpekade, att man kan ofta först sedan en byggnad är färdig och skall af polismyndigheten afsynas få veta, om den kan för sitt ändamål godkännas eller ej. Detta kan vålla ofantliga obehag såsom förseningar i arbetet genom ombyggnader e. d., ja, det förekommer rentaf att en lokal stänges för dess tillämnade ändamål. Sådant borde naturligen med lätthet kunna undvikas, om den planerade byggnadens ritningar kunde underställas nämnda myndighet för godkännande eller uttalande i likhet med hvad gäller stads byggnadsnämnd. Afdelningen hemställde till arkitekt Falkenberg, att till ett kommande sammanträde inkomma med förslag i frågan.

ARKITEKTUR ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 5 · 1 MAJ · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL. ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL.

I tidskriftens senaste nummer redogjordes för ett af de tre förslag till läroverksbyggnad, som på uppdrag utarbetats af arkitekterna Hagström och Ekman, prof. Lallerstedt och Georg A. Nilsson.

Här nedan återgifvas de öfriga två förslagen. Om dessa uttala sig de sakkunnige, läroverksrådet B. J:son Bergqvist och professor I. G. Clason på följande sätt: »De af herrar *Hagström och Ekman* framlagda förslagen äro hållna i två hufvudalternativ A och B, hvartdera med flera underalternativ. Bland de olika alternativen anse vi oss böra ge företrädet åt alternativet B^{II}». — Följer sedermera en jämförande granskning af de olika alternativen, hvarefter sakkunnige fortsätta: »Framför öfriga föreliggande förslag ha de af hrr Hagström och Ekman framlagda förslagen, alternativ B^{II} och alternativ A^{I}, om man uteslutande fäster sig vid de olika lokalernas läge och anordning, *förtjänsten* af att på ett synnerligen tillfredsställande sätt tillgodose de pedagogiska krafven, äfven om ett och annat rum måste betecknas såsom väl knappt i måttet.

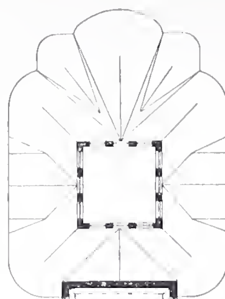
Mot nu ifrågavarande förslag i allmänhet — oafsedt de olika alternativen — kan bland annat anmärkas,

att vindsrummens fönster i plan och fasad icke öfverensstämma och att fasaden därför måste i väsentlig mån förändras och detta knappast till det bättre; *att* takkonstruktionerna synas otillfredsställande studerade och delvis rätt svåra att utföra; *att* det yttre måhända icke har den karaktär, som man önskar i en läroverksbyggnad, samt *att* det råder ett visst missförhållande mellan det monumentala anslaget och de för en modärn skolbyggnad oundvikliga myckna fönstren, hvartill kommer ifråga om alternativ B^{II} att gårdsplatsen väl mycket söndersplittras och bakgårdarna bli väl trånga.

Arkitekten Nilssons förslag har *förtjänsten* af ett noggrant tillvaratagande af rumsutrymmet samt af enkelhet i anordningen, detta senare hvad särskildt takfallen beträffar, på ett ur arkitektonisk synpunkt förtjänstfullt sätt.

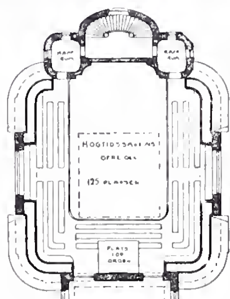
Mot förslaget kan bl. a. anmärkas, *att* vindsfönstren, hvarken synas arkitektoniskt tilltalande eller kunna anses lämpliga i skolsalar; *att* hela öfre våningen är anordnad som vindsvåning med sneda tak, *att* gymnastikbyggnadens läge i förhållande

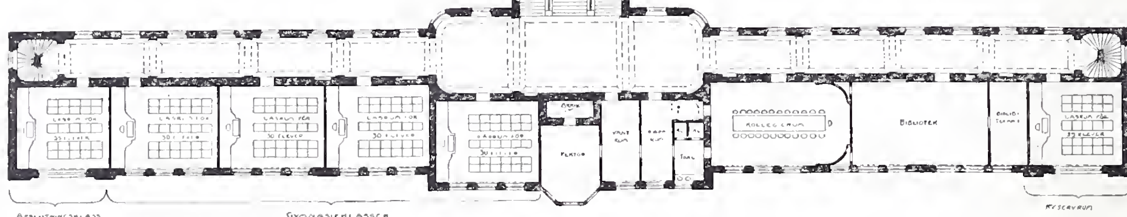
till hufvudbyggnaden utestänger från en stor del af denna direkt södersol; *att* det med teckningssalen förbundna skuggrummet är i saknad af naturlig belysning — något som ur hygienisk synpunkt måste betecknas såsom en afgjord brist — samt dessutom alltför litet; *att* entréen till slöjdsalen är mindre tillfredsställande, samt *att* ett klassrum å nedre botten har olämplig orientering».

»Hvad angår» — säga sakkunnige — »de olika förslagens relativa värde, så torde arkitekten Nilssons förslag, trots dess obestridliga förtjänster i vissa afseenden, böra både ur arkitektonisk och pedagogisk synpunkt sättas efter de af prof. Lallerstedt samt Hagström och Ekman uppgjorda förslagen. Hvad åter beträffar det inbördes läget mellan dessa senare förslag, företer såsom ofvan visats det Lal-

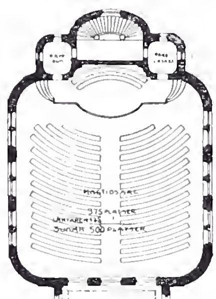

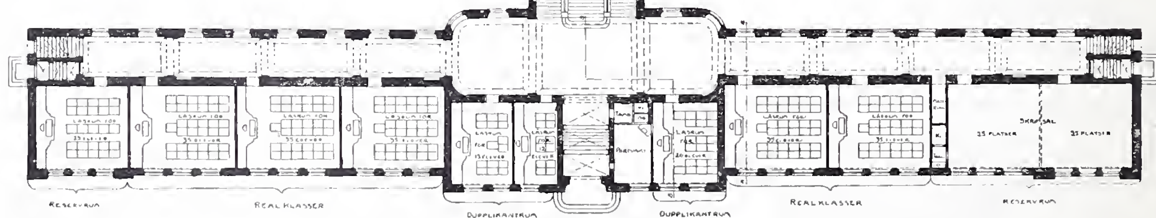

lerstedtska afgjorda företräden beträffande anläggningen i dess helhet, under det att det Hagström-Ekmanska (alternativen B^{II} och A^{I}) visa en bestämd öfverlägsenhet ur pedagogisk synpunkt. Då det emellertid synes oss, som om de påpekade olägenheterna i det Lallerstedtska förslaget äro relativt lätta att undanröja utan att minska dess värde i öfrigt, medan detsamma icke kan sägas beträffande de Hagström-Ekmanska förslagen, anse vi oss böra i första rummet rekommendera det af prof. Lallerstedt uppgjorda förslaget att läggas till grund för utförandet af läroverksbyggnaden».

Sedan de två nu nämnda förslagsställarna satts i tillfälle att för de anmärkta bristernas afhjälpande ändra sina förslag (det är dessa som reproducerats) uttala sig sakkunnige om dem på följande sätt: »Beträffande takkonstruktionen å den af Hagström och Ekman uppgjorda ritningen synas numera efter de vidtagna ändringarna intet vara att erinra. Den förutvarande bristen på öfverensstämmelse mellan vindsfönstrens å samma ritning utseende i plan och fasad har jämväl blifvit afhjälpt, så att i ifrågavarande afseende numera önskvärd motsvarighet är rådande. Dock torde kunna ifrågasättas lämpligheten af att inreda hela vindar till lärosalar. De å det Lallerstedtska förslaget vidtagna ändringarna äro ägnade att aflägsna anledningarna till de anmärkningar, som i vårt förra utlåtande mot denna ritning uttalades.

Hvad slutligen beträffar de båda rit-

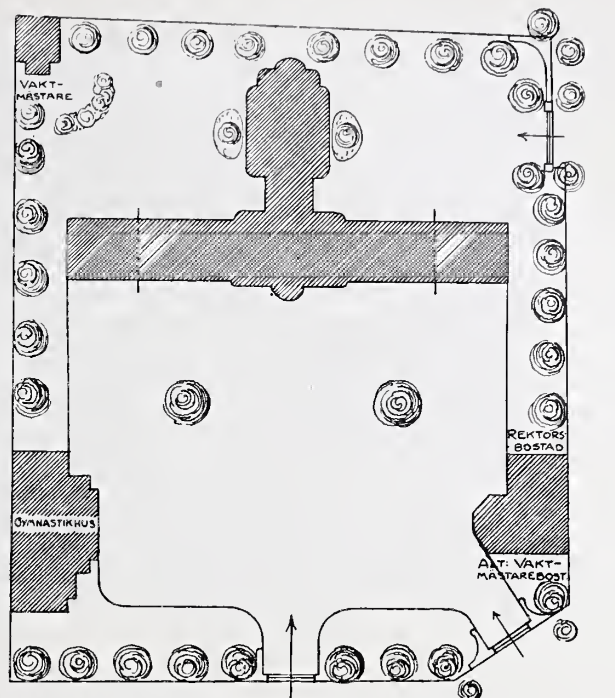
FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL.
VÅNINGSPLANER.

ARKITEKTER:
HAGSTRÖM OCH EKMAN.

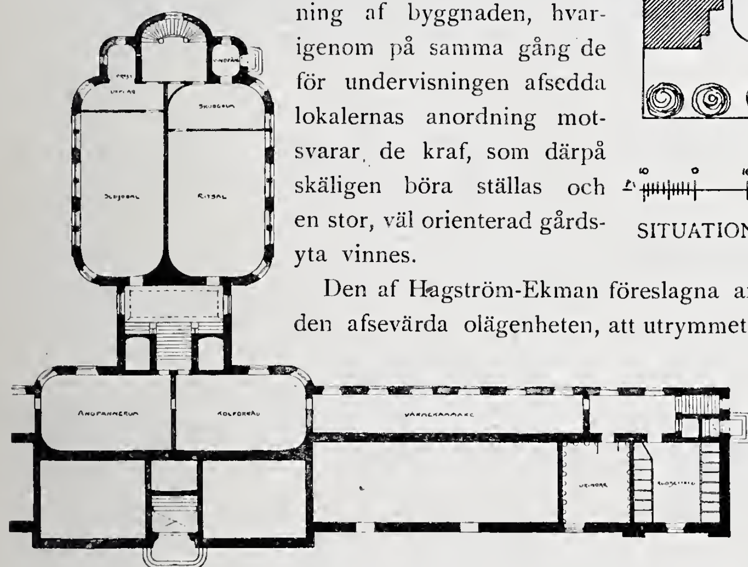
ningsförslagens relativa värde, äro vi fortfarande af den åsikten, att företräde bör tillerkännas det Lallerstedtska förslaget, väsentligen på grund af dess förtjänstfulla anordning af byggnaden, hvarigenom på samma gång de för undervisningen afsedda lokalernas anordning motsvarar de kraf, som därpå skäligen böra ställas och en stor, väl orienterad gårdsyta vinnes.

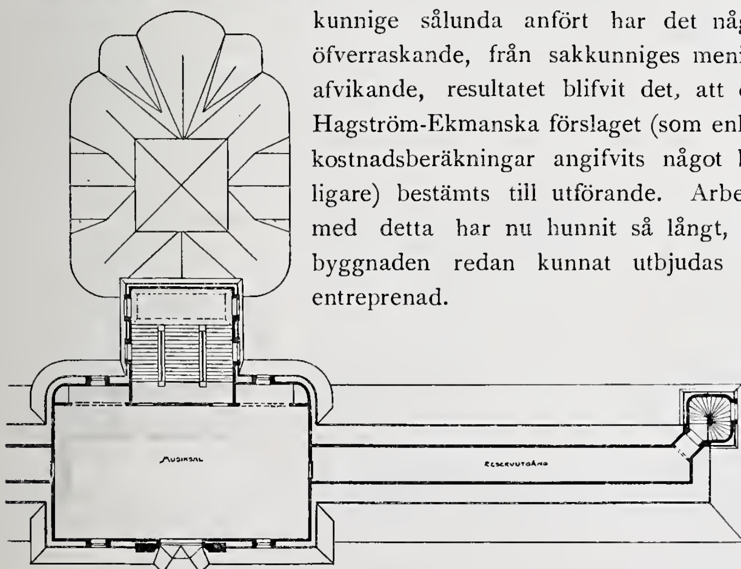
SEKTION.

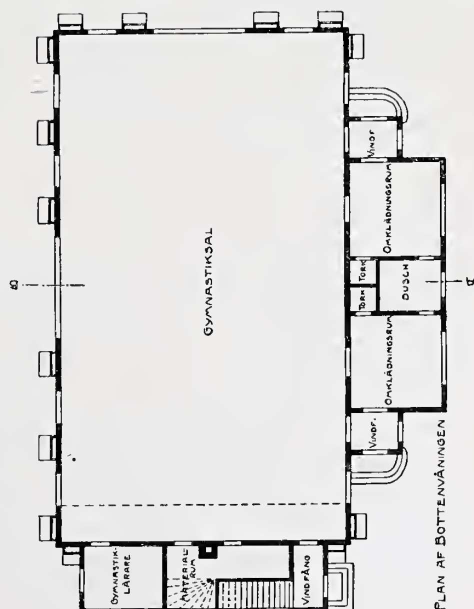

SITUATIONSPLAN.

Den af Hagström-Ekman föreslagna anordningen af läroverkshuset medför däremot den afsevärda olägenheten, att utrymmet å gårdsplanen på olämpligt sätt splittras och direkt solbelysning af vissa rum försvåras, hvartill kommer, att samma anordning medför svårigheter ifråga om lärjungarnas öfvervakande». Sedan läroverkskollegiet och stadsfullmäktige studerat, hvad sakkunnige sålunda anfört har det något öfverraskande, från sakkunniges mening afvikande, resultatet blifvit det, att det Hagström-Ekmanska förslaget (som enligt kostnadsberäkningar angifvits något billigare) bestämts till utförande. Arbetet med detta har nu hunnit så långt, att byggnaden redan kunnat utbjudas på entreprenad.

PLAN AF KÄLLARE OCH VIND.G
FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYG NAD I HUDIKSVALL.

PLAN AF GYMNASTIKHUS.
ARKITEKTER: HAGSTRÖM OCH EKMAN.

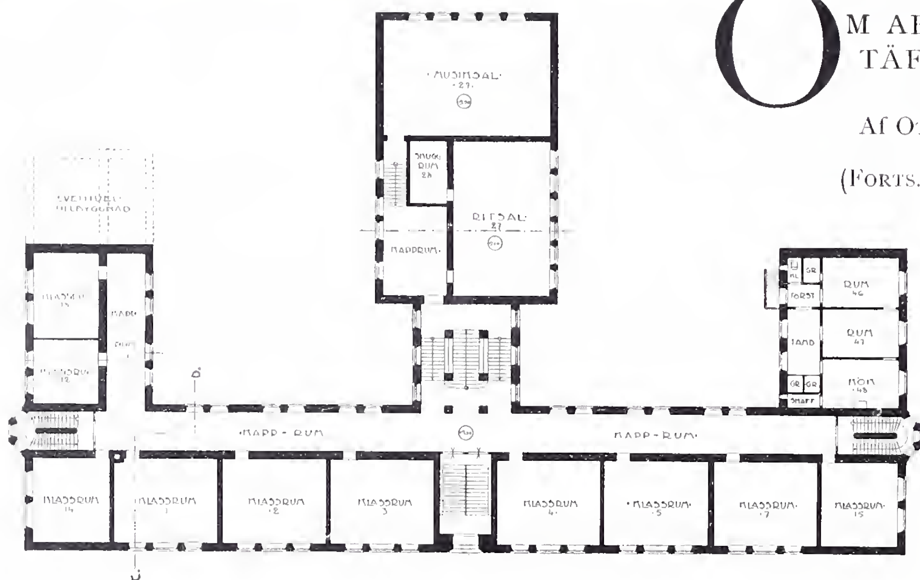

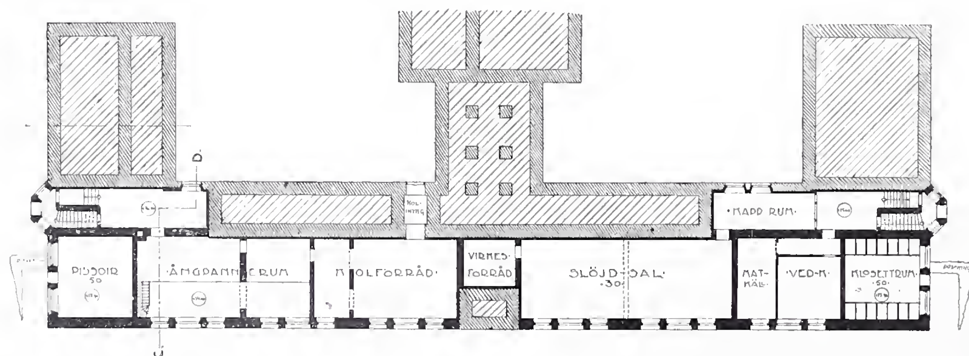
OM ARKITEKTURTÄFLINGAR.

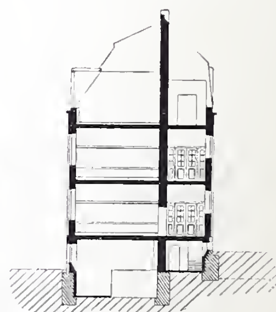
Af Otar Hökerberg.

(Forts. från föreg. n:r.)

Vid det tekniska ordnandet af en arkitekturtäfling hvilar hela arbetsbördan på prisnämnden. Man kan af naturliga skäl inte förutsätta, att en byggherre eller eventuellt några byggnadskommitterade äro underkunniga om alla de detaljer, som måste uppmärksam-

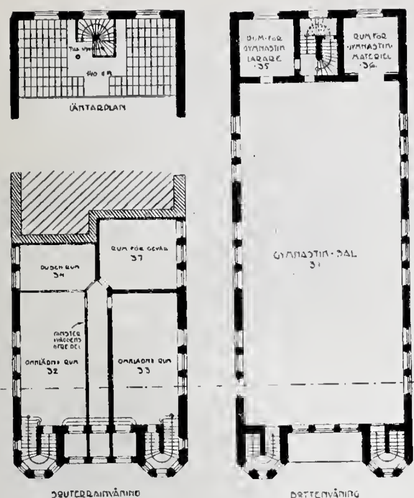

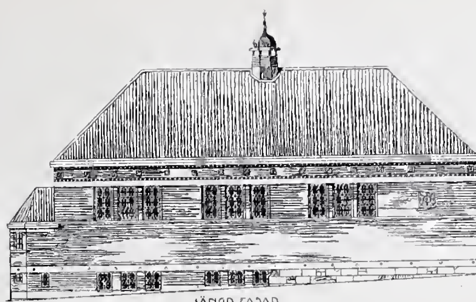

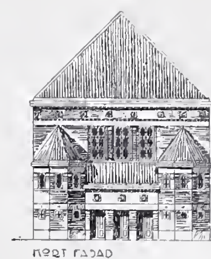

FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL.
PLAN AF KÄLLAR- OCH BOTTENVÅNING.

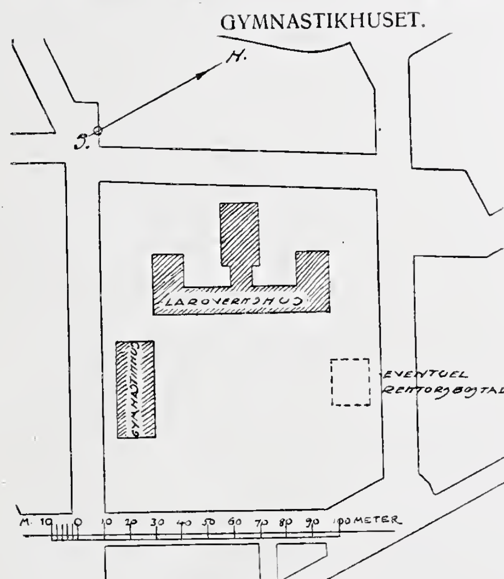
ARKITEKT: GEORG A. NILSSON.
(ARKITEKT- OCH BYGGNADSBYRÅN.)

GYMNASTIKHUSET.

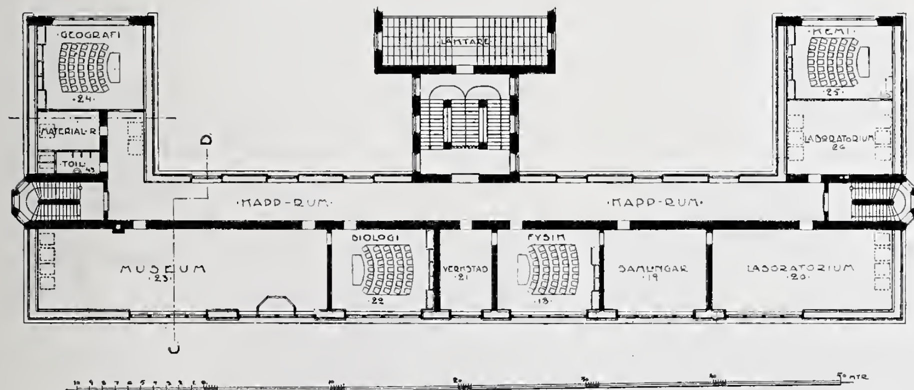

SITUATIONSPLAN.

mas vid en täflings ordnande på rationellt sätt. För den skull är det första villkoret för ett godt täflingsresultat, att prisnämnden inom sig räknar personer med verklig erfarenhet i dylika saker och erfarenhet måste i första hand vara att söka hos en arkitekt, som har möjlighet att klart bedöma hvarje åtgärd, sedd både från täflingsutställarens och den täflandes synpunkt. Därför bör också ledningen öfverlämnas åt arkitektelementet inom täflingskommittén, både då det gäller uppsättande af program och granskande af inlämnade förslag.

Valet af prisdomare blir, efter hvad som framgår af ofvanstående, en synnerligen kräfvande uppgift för byggherren. I de fall där byggherren har fått ögonen öppna för fördelen af en väl sammansatt prisnämnd, kan han med lugn motse utgången af täflingen, väl vetande att han i så fall har hopp om bidrag från arkitekter, som nedlägga arbete

FÖRSLAG TILL LÄROVERKSBYGGNAD I HUDIKSVALL. ARKITEKT: GEORG A. NILSSON.
PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP OCH VINDSVÅN. (ARKITEKT- OCH BYGGNADSBYRÅN.)

*

på sin uppgift i förlitande på att blifva uppskattade efter förtjänst. För en arkitekt blir i de flesta fall prisdomarnas namn afgörande, huruvida han vill deltaga i täflingen eller ej. För honom kan det ej vara så synnerligen angenämt, att se sina idéer och förslag utan förståelse handteras af hvilken som helst person med kanske nog så praktisk blick för affärer inom facket men utan kompetens att bedöma plananordning och fasadbehandling. Att i ett sådant fall söka åstadkomma det bästa man kan, är naturligtvis ens skylldighet emot en själf, äfven med risk att hafva gjort det förgäfves.

Skulle det inte med tanke på detta oordnade tillstånd, i hvilken täflingsmaskineriet för närvarande befinner sig, vara lämpligt, att skaffa landets arkitekter någon som helst kontroll öfver anordnandet af dessa täflingar, då det ju är en fråga, som berör dem mycket nära. Ett af Afdelningen för Husbyggnadskonst tillsatt täflingsutskott skulle med fördel öfvertaga denna kontrollerande verksamhet, som naturligtvis äfven borde vara af konsultativ natur. Därjämte borde Afdelningen tillerkänna sig rättighet att i hvarje täflingsnämnd låta representera sig med en eller två medlemmar, byggherrarne opåtaldt att själfva utse de arkitekter, de önska. Något tvång i detta fall kan ju inte sättas i fråga, men då det stora flertalet arkitekter i landet tillhöra Afdelningen, borde ju anses med hvarje täflingsföretag förenligt, att uppfylla arkitektkårens önskemål. Man skulle genom ett dylikt förfarande erhålla en viss likformighet vid alla täflingar och normer för uppställande af program m. m. lämpade efter nuvarande behof, ty Afdelningen kommer naturligtvis som följd af sin nya ställning att förse täfllingsutskottet med instruktioner innefattande reviderade täflingsbestämmelser.

En jämförelse med hvad våra grannländer i fråga om arkitektkårens ställning till täflingar ha ansett sig böra fastslå i sina täflingsregler kanske skulle vara af intresse för våra svenska arkitekter. I fråga om arkitektkårens representantskap i prisnämnd vill jag först omnämna de danska bestämmelserna: »Vedtægt for Afholdelsen af indenlandske Konkurrencer om Losningen af arkitektoniske Opgaver», bifogad Architekten 1906—1907, som efter ett förutskickadt förbud för kårmedlemmarne, att deltaga i täflingar där bestämmelserna icke följas fortsätter:

§ 2. Hvar och en, som önskar inbjuda till täflan, skall, innan programmet offentliggöres, försäkra sig om kompetenta domare för granskningen af de arbeten, som komma att inlämnas. *Af dessa skola minst 2 vara arkitekter och medlemmar af Akademisk Arkitektförening.* Om så önskas, kommer Akademisk Arkitektförening på anmodan att genom sitt täflingsutskott utse prisdomare ifråga. Vid täflingen om skisser till byggnader, hvilkas utförande antages komma att kosta öfver 500,000 kronor, skola de vid bedömandet medverkande arkitekterna alltid utgöra mist $^1/_3$ af hela domareantalet.

§ 3. De arkitekter, som äro domare, skola nämnas i inbjudan; de skola förut hafva medverkat vid affattandet af programmet, hafva godkänt det och underskrifvit det tillsammans med de öfriga domarne.

§ 4. Den som antager uppdrag som prisdomare, uteslutes från hvarje egentligt eller oegentligt deltagande i täflingen och må ej heller mottaga uppdraget att utföra det arbete, hvilket täflingen gäller.

Kristiania arkitektförening har i denna punkt ytterligare preciserat sin ståndpunkt i »Grundregler for Opstilling of Programbetingelser og Bedommelse of Konkurrancearbeider paa det arkitektoniske Omraade», af år 1907, hvars § 3 har följande lydelse.

Jurymedlemmarnas antal bör som regel vara 3 och icke öfverstiga 5. Antalet skall vara udda och *flertalet vara arkitekter.** — — — —

Om förhållandena så medgifva, bör af juryns arkitekter den ene väljas af byggherren och *de öfriga af arkitektföreningen.*

Samma fordran på arkitekternas dominerande ställning i prisnämnden förefinnas i finska arkitektkårens bestämmelse, såväl som i de tyska täflingsreglerna antagna på kongress i Düsseldorf år 1904 af Verband deutscher Architekten- und Ingeniur-Vereine, där emellertid bestämmelse om resp. föreningens representantskap inom prisnämnd af förklarliga skäl icke finnes intagen.

I fråga om prisnämndens sammansättning ha t. ex. fransmännen gjort sig till representanter för en här ej förut omnämnd uppfattning, nämligen att täflingsdeltagarnas berättigade intressen borde tillvaratagas vid val af prisdomare.

För deras bestämmelse, godkända af de båda förnämste franska arkitektföreningarna — la Société Centrale des architectes français och la Société des architectes diplômés par le Gouvernement — ha förut i denna tidskrift influtit redogörelse af

* Lika med våra nuvarande bestämmelser.

professor Clason (okt. 1903) och tillåter jag mig från denna anföra bestämmelserna om prisnämndens sammansättning.

»Det är önskvärdt att arkitekterna bilda majoritet inom prisnämnden, och att de utses *dels af de täflande, dels af dem, som utlyst täflingen.* Dessa senare kunna erhålla nödiga upplysningar genom att vända sig till arkitektföreningarna.

De *täflandes val af prisdomare* sker genom insändande samtidigt med projektet af valsedel i slutet kuvert. Valsedlarnas öppnande sker under offentlig kontroll å dag och tid, som förut annonserats. Val afgöres med relativ majoritet. Valresultatet meddelas den eller de arkitektföreningar, som af byggherrarna erhållit uppdrag utse prisdomare, för att undvika, att dessa och de täflande välja samma person. — — — — — — — — — —»

En sådan bestämmelse som ofvanstående, är möjlig endast under den förutsättning att prisnämnden icke tager någon befattning med programmets uppställning, en fråga som i dessa regler icke blifvit behandlad. Den förefaller därför sorgligt nog icke lämplig för våra förhållanden, då hos oss allt arbete för täflingen lägges i nämndens händer. Emellertid framskymtar här en synnerligen lofvärd sträfvan att få prisnämnden så sammansatt, att alla åsikter må kunna bli representerade.

Affattande af program är en synnerligen kräfvande sak. Här fordras med nödvändighet att författaren i detalj satt sig in i byggnadsfrågan. För de täflandes skull måste lämnas en fullständigt uttömmande uppgift på hvad som önskas, så klart och tydligt och med angifvande af allt som kan anses hafva något inflytande på uppgiftens lösning. För den skull bör ingen detalj öfverlämnas åt den täflandes godtycke, ej heller några luckor medgifvas som tvinga deltagarna till fackstudier vid sidan af programmet, eller till lokala studier. Det sista får man emellertid ej taga alldeles efter bokstafven. Man kan ej begära att af program och medföljande plankarta och möjligen fotografisk bild af platsen få en så riktig uppfattning af belägenheten, som ett personligt besök på platsen ger.

I samband med detta torde böra påpekas att prisnämnd bör taga hänsyn till de täflande och icke införa bestämmelser, som för de inlämnade förslagens tydlighet äro af mindre vikt. De täflandes arbetsbörda bör icke onödigtvis ökas. Hvarken fordran på arbetsbeskrifning eller detaljeradt kostnadsförslag kan vara af någon egentlig nytta vid bedömandet. De kunna snarare bidraga till en felaktig värdering af förslagen, då dessa uppgifter inte afgifvas med någon ansvarsskyldighet. Sådan verklig garanti för kostnadsberäkningars riktighet genom anbud skulle åsamka täflande direkta utgifter, något som man rimligtvis icke kan begära.

En annan detalj kanske här samtidigt borde nämnas, nämligen den jämte konstruktionsritningarna ofta begärda skönritningen, perspektivet. Det är väl egentligen en lyxartikel, som åtminstone de fackbildade prisdomarna ej behöfva, för att klargöra byggnaders massfördelning för sig, dock är en begäran om perspektiv från en viss i situationsplanen angifven punkt särskildt lämplig, speciellt om belägenheten är sådan att byggnaden från ifrågavarande plats intager en dominerande och estetiskt fordrande plats gentemot omgifningen. Sådana perspektiv gifva möjlighet att jämföra förslagens konstnärliga förtjänster, då det gäller anpassning till omgifningen.

En bestämmelse i programmet, som icke egentligen faller under prisnämnden domvärjo, är prissummans storlek. Det är glädjande att se att någon gång byggherren går nämnden till mötes i sträfvan att genom rikligt tillmätta pris visa, att de uppskatta det arbete, som från de täflandes sida nedläggas på uppgiften. Ofta kan man dock icke säga detta. Men låt oss för framtiden hoppas, att sådana pris uppställas att de verkligen göra skäl för namnet pris och inte blott utgöra efter snäfvaste gränser mätt arbetsersättning, som nätt och jämt följer arkitekturtaxans normer. Nog borde det stå fast som oeftergifligt kraf att första priset skall sättas till *minst* den summa arkitekttaxan uppställer som arvode för skiss till byggnad af motsvarande storlek och kostnad. Det lifliga intresse, som åtminstone från de yngres sida i våra dagar kommer hvarje täfling till del, borde inte alltför hänsynslöst få utnyttjas. Man betänke att i de senare årens täflingar har deltagarnas antal hållit sig mellan 20 och 40 i allmänhet. Som ett rekord kan betraktas täfling om folkskolan i Hernösand, som samlade 51 deltagare, en för våra förhållanden aktningsvärd siffra. Det arbete, som så många förslag representera, är ett icke så litet kapital, som af byggherren värderas så, att första priset blir en tämligen god ersättning för arbetet men 2:dra och 3:dje blir absolut underbetalning. Dessa många förslag har han alltså fått till mycket godt pris, ty prissumman måste strängt taget från byggherrens sida anses som betalning icke blott för de utvalda förslagen, utan för alla. Visserligen bli endast pristagarnes och de möjligen

inköpta skisserna hans egendom, men han har så godt som gratis fått uppgiften vänd och vriden på alla tänkbara sätt och har blott att göra sitt val.

Här kan det ju vara af intresse att se, hvad de förut omnämnda tyska reglerna uppgifva för prissumma i förhållande till anläggningskostnaden. För en anläggningskostnad af ända till en million mark uppställes en prissumma af 6 gånger skissarvodet, hvillken summa dock endast får fördelas på 3 pris. För högre kostnader sättes naturligtvis prisprocenten efter en fallande skala, hvarjämte summan må fördelas på flera än 3 pris. Om ett utförligt kostnadsförslag begäres, måste hvarje pris höjas med 20 %.

Jag kan här ej neka mig nöjet göra en liten jämförelse med våra förhållanden, nämligen med den helt nyligen afslutade täflingen om folkskolebyggnad i Helsingborg. I dithörande program begäres en skolbyggnad med lärosalar för 800 barn jämte gymnastikbyggnad för nuvarande behof, men därjämte fordras att förslagsställare skall redogöra för huru för framtiden ytterligare en skolbyggnad för 800 barn, ett bostadshus för lärare och vaktmästare, en tillbyggnad för gymnastikhuset samt ett eller två lekskjul lämpligen skola kunna inrymmas på tomten. Dessa olika byggnaders placering i situationsplanen är därtill nämligen begärd. Alla dessa byggnader måste en samvetsgrann täflande lösa i afseende på icke endast deras förläggning utan äfven deras plananordning, som just för skolor är synnerligen intimt förbunden med orienteringen. Då de för nuvarande behof begärda byggnaderna af nämnden värderas till lägst 225,000 kr., bör hela anläggningen kunna kosta 500,000 kr. Efter denna beräkningsgrund utgör den fastställda prissumman, kr. 1,900, icke fullt dubbla skissarvodet, således endast en tredjedel af det belopp, som de tyska reglerna ange.

Under förutsättning af att 1:ste pristagare tillerkännes rätt till uppdrag att utföra arbetet ifråga kan möjligtvis ett lågt beräknadt 1:sta pris hafva något skäl för sig, ty i så fall träder den kontanta pänningsumman tillbaka för de verkliga priset, uppdraget som arkitekt. Men då hos oss själfva täflingsproceduren är fullständigt skild från hvarje befattning med det blifvande byggnadsföretaget och afsikten endast är att erhålla den bästa möjliga lösningen af uppgiften på papperet, måste prissummans storlek också beräknas därefter. I Danmark t. ex., där man tydligen fasthåller 1:ste pristagarens rätt till arbetets utförande, ehuru någon dylik uppfattning ej direkt framgår af täflingsbestämmelserna, tillerkännes likväl den segrande arkitekten en skadeersättning uppgående till prisets halfva värde, för den händelse att hans förslag frångås.

Någon ekonomisk fördel medför helt säkert icke en öfverdrifven sparsamhet med prismedel, ty just hvad täflingsinbjudaren vill vinna, nämliga goda arbeten, motarbetar han själf, då han genom för obetydliga pris skrämmer just dem, från hvilka han bör ha utsikt af få sådana, från deltagande i täflingen. Vinsten måste stå i ett rimligt förhållande till risken.

Må Sveriges arkitekter själfva taga denna täflingsfråga, som ju nära berör deras lifsintressen, om hand, sätta nytt lif i dess halft utplånade former och själfva mera ordnande ingripa i täflingsarbetet, och vi skola sedan ej behöfva frukta att täflingarnas tid tillhör det förflutna. Med ett af arkitektkåren öfvervakadt system och inför utsikten till goda pris skola säkert arkitekterna mera allmänt lockas att sluta sig till de täflandes led, och under sådana sunda förhållanden skall täflingen kunna visa sitt inneboende värde, sin förmåga att framlocka nya idéer och aftvinga fantasien dess bästa frukter, med andra ord intaga den plats i utvecklingens tjänst, som den med rätt tillkommer.

INBJUDAN TILL ARKITEKTUTFLYKT I SOMMAR TILL FINLAND.

Från arkitektklubben i Helsingfors har ankommit följande skrifvelse.

Helsingfors, den 10 april 1909.

TILL SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST.

Arkitektklubben i Helsingfors har härmed äran inbjuda svenska arkitekter att deltaga i en sommarutflykt i sydvästra Finland under dagarna efter midsommar, hvilken i likhet med tidigare arrangerade, gemensamma exkursioner skulle bereda tillfälle till knytandet af personliga vänskapsband mellan de nordiska ländernas arkitekter under kamratlig sammanvaro i fri natur, och gestalta sig som en rekreation efter arbetet.

Utflykten kommer att försiggå i hufvudsak enligt följande program, hvarvid bör märkas, att tiden icke är slutligt fastställd.

Lördagen den 26 juni på dagen inträffa de utländska deltagarna i Åbo, där de finska arkitekterna möta. Lördag eftermiddag besök i Åbo slott, Åbo domkyrka

och andra platser af intresse. Tillfälle beredes intresserade att besöka S:t Marie kyrka utanför Åbo. På aftonen välkomstsexa å holmen Lilla Bocken i Åbo skärgård.

Söndagen den 27 juni. Affärd tidigt på morgonen med tåg till Salo. Besök på Åminne corps de logis, tillhörigt grefve Carl Armfelt. Besök å Wiurila gård. Frukost. Afresa med extratåg till Hangö tidigt på eftermiddagen. Hafsbad. Middag. Förbrödringsfest i badhusparken eller på strandplanen.

Måndagen den 28 juni. Hafsbad på morgonen. Afresa med extra ångbåt genom skärgården till Pikkala eller Bobäck, vidare med tåg eller vagn till Hvitträsk. Middag hos arkitekterna Gesellius och Saarinen. Afresa till Helsingfors med extra tåg och ankomst till hufvudstaden kl. 6 e. m. Supé och afslutningsfest å Restaurant Klippan utanför staden, hvarmed den officiella delen af programmet afslutas.

Följande dagar eventuellt privata exkursioner i Helsingfors omnejder, eller i den finska landsorten, hvarvid ciceroner äro att påräkna bland finska arkitekter.

Den exekutiva kommittén omhänderhar samtliga praktiska arrangemang och verkställer alla utbetalningar för tiden från landstigningen i Åbo till och med natten efter afslutningsfesten i Helsingfors och är afgiften för de utländska deltagarna fastställd till 50 kronor för denna tidrymd. För resan Stockholm — Åbo bevilja ångfartygsbolagen 33 % rabatt å enkel biljett.

I det arkitektklubben uttalar hoppet att planen skall vinna de svenska arkitekternas gillande och sympati, vågar klubben förbindligen anhålla om svar så fort ske kan med uppgift om det antal deltagare som från edert land kan påräknas, äfvensom eventuella önskningsmål angående tiden för utflykten. Därefter skall detaljeradt program af klubben Eder tillhandahållas, innehållande jämväl reseplaner till Åbo och andra nödiga upplysningar.

Samtidigt anhåller klubben, att detta program på lämpligt sätt genom publicering i respektive tidskrifter skulle delgifvas landsortens arkitekter.

Med största högaktning:
Arkitektklubben i Helsingfors
Onni Tarjanne
V. G. Palmqvist
Sekreterare.

För att undvika konkurrens mellan ofvannämnda utflykt och det svenska arkitektmöte som Afdelningen för Husbyggnadskonst redan gifvit sin styrelse i uppdrag att i likhet med föregående års möten anordna, har styrelsen beslutat, att under hand höra sig för hos arkitektklubben i Helsingfors om möjlighet att något ändra den för utflykten föreslagna tiden. Styrelsen hade nämligen ansett att det svenska mötet, som i sitt program brukar upptaga utflykt till en eller annan arkitektonisk sevärdhet, skulle kunna ordnas så, att denna utflykt ersattes just genom den föreslagna finska resan, och sålunda efter mötets allvarliga förhandlingar de deltagare, som så önskade, skulle kunna begagna sig af det utmärkta tillfälle att lära känna en del gammalt och nytt af finsk byggnadskonst, som den mottagna invitationen lämnar. För att icke det mellankommande midsommarfirandet skulle lägga hinder i vägen för denna anordning har på förfrågan från vederbörande i Helsingfors ingått det svaret att intet hindrade att uppskjuta utflykten en vecka, då resan alltså skulle företagas den 3 Juli. Vid Afdelningens sammanträde den 28 april beslöts att aflåta en tacksamhetsskifvelse till Arkitektklubben i Helsingfors med anledning af den gjorda inbjudan jämte uttalande af en förhoppning om stor tillslutning från svenska arkitekters sida och samtidigt meddela att Afdelningen tillsatt en kommitté, bestående af hrr Bergman, Tengbom och Östberg för att förmedla förbindelsen mellan svenska deltagare och kommitterade i Helsingfors.

ALFRED MESSEL †.

Med Professor Alfred Messel, som afled i Berlin den 24 sistlidne Mars i en ålder af endast 56 år, har Tyskland förlorat en af sina största och gedignaste byggnadskonstnärer. Banbrytare för en friare uppfattning af arkitekturens mål och medel var han en af de mest framträdande bärarna af den utveckling inom arkitekturen i våra dagars Tyskland, på hvars rikedom och inneboende lifskraft den utomstående åskådaren ser med lika stor förvåning som beundran. För hans omfattande och rika verksamhet, hvilken hvar och en som besökt Berlin haft tillfälle att beundra i ett flertal — såväl konstnärligt som praktiskt — utomordentligt skickligt genomförda byggnader hoppas vi i ett kommande nummer kunna gifva en fylligare redogörelse.

SVENSKA EGNA HEMS-LITTERATUREN.

Af Karl Berlin.

(Forts. från föreg. n:r.)

Bohuslänska Landtmannabyggnader. En ättling af föregående arbete. Äfven detta arbete är resultatet af en pristäfling. Då kopior af här visade ritningar kunna erhållas hos Hushållningssällskapets sekreterare är det antagligen detta sällskap i Bohuslän, som arrangerat täflingen. Hvilka, som varit prisdomare, finnes ej angifvet, lika litet, som hvilka författarna till ritningarna äro. Här är det också jordbrukareintresset, som varit bestämmande under det att husens yttre visar samma slags villastil som i föregående arbete.

Bägge dessa arbeten visa således, huru vi ur arkitektsynpunkt önska att allmogehusen icke skola se ut.

Huru böra våra bostäder inredas? När Elsa Törnes bok Solidar för några år sedan utkom, väckte den stort uppseende på grund af de reformer i hemlif och hemmens anordning, som däri föreslogs. Närmast som följd däraf hölls i Stockholm våren 1906 ett diskussionsmöte öfver ämnet »Huru skola våra bostäder inredas för att bättre än som nu är fallet motsvara våra kraf på en enklare och mera rationell hemmets skötsel?» Vid mötet tillsattes en kommitté hvari bl. a. arkitekten grefve S. Cronstedt invaldes och fick nämnda kommitté i uppdrag att utsända vissa frågeformulär för att utröna en större allmänhets åsikter i denna fråga. Svaren på dessa frågor finnas nu sammanfattade i föreliggande broschyr, som det därför kan vara af ett visst intresse att studera.

Boklund, Harald. Våra bostäder. Enligt företalet har också detta arbete att tacka Elsa Törnes Solidar för sin uppkomst. Fredrika-Bremerförbundskretsen »Malmö-Lund med omnejd», tog »initiativ till en närmare utredning om, hvad som kan och bör göras för bostädernas och hemmens nydaning med hänseende till hemtrefnad och förenklad hushållsskötsel». I den kommitté, som för detta ändamål valdes, blef arkitekten Boklund den sakunnige medlemmen och afser hans bok att vara ett facktekniskt bidrag till Solidarrörelsen. Efter ett första kapitel innehållande bostadskonstens historiska utveckling, kommer författaren in på hufvudämnet: Den modärna stadslägenheten och dess beståndsdelar. Såsom synes hör denna bok icke till egnahemslitteraturen i samma bemärkelse, som de öfriga böckerna, som behandla det egna hemmet i egen stuga på egen grund. Rummens anordning hafva dock i stort sedt samma fordringar antingen de ligga i en dylik stuga eller i en hyrd våning i staden, så att boken därför tagits med i detta sammanhang. I boken har förf. skildrat de olika utrymmen som förekomma i såväl större som mindre våningar, samt meddelar råd, huru dessa på mest ändamålsenliga sätt skola inredas.

Aktiebolaget Hem på landet. Egna hems samhället Solhems villastad. Denna lilla broschyr är utgifven för att visa allmänheten fördelarna af att skaffa sig ett eget hem i Solhems villastad invid Spånga station. Den är således utgifven helt och hållet i reklamsyfte, men har det oaktadt blifvit här medtagen, därför att den innehåller utom andra illustrationer ritningar till några stugor, som äro rätt trefligt hopkomna och praktiskt anordnade. Hvem, som gjort dessa ritningar, finnes ingen antydan om.

Sandberg, G. H. Om villor och egna hems byggnader. Denna bok är redan förut omtalad i denna tidskrift, sid. 93 år 1908. Som äfven denna anmälan omnämner, innehåller boken en hel del nyttiga lärdomar för den byggande allmänheten och särskildt söker den visa de synpunkter, efter hvilka man borde söka åstadkomma ett godt byggnadsverk. Boken är värd allt erkännande och borde få vidsträckt spridning.

Rhodin, Jacob. Egna hem för yrkesidkare och landtmän. Såsom af titeln framgår är det här fråga om egnahem för ett par samhällsklasser, af hvilka den ena, nämligen yrkesidkaren ej förut representerats. Författaren har här utgått från de gamla hemtrefliga och gemytliga handtverkarehusen i våra småstäder från skråtiden, där verkstad, butik och bostad ofta utgjorde en sammanhängande lägenhet. Handtverket har ju nu varit ganska tynande under en lång tid, men tycks åter vilja resa på hufvudet och för att skaffa handtverkarna goda och ekonomiska bostäder hafva några olika byggnadstyper här meddelats. De olika förslagen visa således byggnader för snickare, smeder, vagnmakare samt en byggnad för en konsumtionsförening med butik, servering och bostad. Dessutom finnes en byggnad för en småbrukare, trädgårdsmästare eller privatman innehållande bostad om två rum och kök, verkstad och mjölkrum. Samtliga dessa förslag visa nu, huru man för en yrkesman af ena eller andra slaget kan få in alla de lägenheter, som fordras, under ett och samma tak, under det att byggnaden det oaktadt inrymmes i en rektangel eller kvadrat utan några dyrbara utbyggnader. Förslagen synas vara praktiskt lösta samt enkelt och flärdfritt utstyrda, hvilket för byggnader af denna sort ju också är det rätta. Samtliga förslag åtföljas af en beskrifning samt en detaljerad massberäkning och materialförteckning.

Gate, J. J:son. Skogvaktare och skogsarbetarebostäder. Det var en tid, som man sökte att utarbeta normaltyper på arbetarhem i allmänhet, försök som naturligtvis misslyckades, därför att uppgiften var omöjlig. Hvarje yrke fordrar naturligtvis sina särskilda anordningar och äfven de olika yrkesmännens bostäder måste blifva olika inrättade. I detta lilla häfte visas en del bostäder och uthus för skogvaktare och skogsarbetare. Den enklaste är den mera provisoriska timmerhuggarekojan, något bekvämare och sundare anordnad än hvad som vanligen är fallet. De öfriga äro mer eller mindre småbrukarhem, men där landtbruket mera är en bisyssla. Detta liksom att boningshuset måste förses med gästrum skiljer dock dessa småbruk från andra, hvilkas förnämsta raison d'etre är landtbruket. Byggnaderna äro goda förebilder för små landthem, till hela sin karaktär sammanhörande med de skogar, där de äro ämnade att uppföras. Stugornas exteriörer äro hämtade från de gamla goda allmogehusen och verka stundom rent af som uppmätningar af dylika. Texten utgöres af en kortfattad beskrifning jämte materialberäkningar.

Gate J. J:son och Landén, Alf. Några Hem. I afseende på den typografiska utstyrseln står detta arbete främst. Det har ett elegant omslag och synnerligen fint tryck, bilderna äro utförda på olika sätt dels med vanliga autotypier efter fotografier, tryckta i svart eller i tontryck, dels med färgtryck, blyertsteckningsreproduktioner m. m., alltsammans gifvande ett gediget och präktigt intryck. Då man emellertid ser, att arbetet är utgånget från Wald. Zachrissons Boktryckeri A.-B. i Göteborg, förvånas man ej öfver resultatet.

Hvad innehållet beträffar, är det på sätt och vis en reklam för Lidingö villastad, hvarifrån de flesta vyerna äro tagna. Bilderna, ty i detta arbete finnes endast bilder och ingen text, visa dels olika totalbilder af detta villasamhälle samt dess kommunikationer, dels några utförda villor med planer, perspektivteckningar samt fotografier, visande husen såväl ut- som

invändigt. Några plancher synas också visa tillämnade, men ej utförda byggnader.

De hem, som här visas äro inga små obetydliga egna hem, där det gäller att få i hop det hela för så billig penning som möjligt. Nej här har pretentionerna stigit betydligt, planerna hafva här växt ut och blifvit större, hemmet kan nu ej längre kallas stuga utan måste nu oåterkalleligt inrymmas under rubriken villa. Planerna hafva dock den moderna ekonomiseringen, att den onödiga salongen i några af villorna är borttagen och ersatt af ett annat rum, kalladt stundom hvardagsrum, stundom storstuga. Hallen finnes på samtliga förslag, och är den mer eller mindre karaktäriserad som centralrummet i huset. Hvad det yttre beträffar, äro motiven för dekoreringen i de flesta fallen hemtad från allmogehusen, äfven från de norska. Ett för många af villorna utmärkande drag är, att bottenvåningen är reveterad och putsad under det att öfvervåningen är panelad, spåntäckt eller på annat sätt beklädd. Till och med timrade, knuthuggna byggnader visas. En del förslag visa helt putsade fasader, och torde förebilderna för dessa närmast sökas i de engelska husen. Det synes af alla dessa vackra planscher, hvilken stor fond af motiv, vi ha i våra allmogebyggnader och huru de kunna anpassas efter moderna förhållanden. Men det lurar också en stor fara i dessa små motiv och det är att en viss öfverlastning kan göra sig gällande och särskildt hvad gäller några af de mest pittoreskt komponerade villorna torde kunna frågas, huruvida de ej öfverskridit det lagom, som bör utgöra gränsen för dekoreringen. Arbetet innehåller emellertid flera goda projekt, tecknade eller målade med stor talang.

Enblom, Rudolf S. Ett hem på landet. I afseende på texten torde detta arbete kanske böra sättas i främsta rummet, då den är innehållsrik och facklig, visande, att författaren är en både i teorin och praktiken erfaren arkitekt. Texten innehåller nämligen en fullständig redogörelse för alla de arbeten, som måste föregå ett byggnadsarbete samt ger läsaren mycket värdefulla råd angående val af arkitekt och byggmästare, hvilket för den oerfarne lekmannen torde vara af stor nytta, då hela hans egnahemsbyggeri däraf är i hög grad beroende. Vidare meddelas i likhet med några andra här behandlade arbeten, huru bostadens olika rum böra inredas och utstyras, uppvärmning och ventilation, vatten och afloppsledningar, belysning, målning m. m. Förf. meddelar dessutom en utförlig arbetsbeskrifning, med hänsyn tagen till en hel del olika anordningar och konstruktioner och således med vederbörliga uteslutningar i de flesta fall direkt användbar. För byggherren, som ju ofta måste bestämma huru en del detaljer skola utföras, innehåller arbetsbeskrifningen små inryckta förklaringar, hvarför en konstruktion utföres så eller så. Formulär till kontrakt bifogas likaledes, samt till sist arkitekttaxan och en förteckning på de arkitekter, som äro medlemmar af Svenska Teknologföreningen. Några poetiska utgjutelser öfver egnahemmens ideella innebörd, som är så vanligt i dessa böcker, finnas icke här, utan här är texten afsedd att vara en verklig praktisk hjälpreda för dem, som ämna bygga, och såsom sådan är den också väl utförd och är ur denna synpunkt en värdefull tillökning i egnahemslitteraturen.

Planschafdelningen utgöres af en samling stugor och villor, alla utförda af författaren samt i de flesta fall liggande vid Djursholm. Vid hvarje exteriör är omtaladt byggnadens färger samt fasadernas behandlingssätt, hvilket är en ofta tillräcklig beskrifning af byggnaden. Af hvarje byggnad visas planer, någon gång sektioner, en eller flere exteriörer antingen efter fotografi eller teckning samt en och annan interiör.

Som det af alla dessa synes har författaren haft en stor praktik inom detta område af arkitekturen och har sysslat med såväl småstugor som större, dyrbarare villor. Af plananordningar finnas många olika kombinationer, lösta med hänsyn till den alltid viktigaste faktorn, att få det mesta möjliga för den minsta möjliga summa penningar.

En del af exteriörerna visa trefliga byggnader, dock förefaller det som författaren bort företaga en strängare gallring af det föreliggande materialet, än hvad som skett.

Grane, A. Ritningar till egnahemsvillor, Detta arbete, hvaraf 3 häften utkommit, innehåller en del större och mindre villor. Hvarje häfte åtföljes af ett mindre texthäfte. Ritningarna till villorna äro i de två första häftena af herr Grane själf, i det andra är dessutom ett par af andra författare, däribland G. H. Sandbergs villa vid Storängen, som dessutom finnes reproducerad i Sandbergs egen ofvanomnämnda bok. I det tredje häftet äro de flesta villorna af olika arkitekter såsom G. H. Sandberg, E. Guettler, A. Göransson, T. Stenberg, A. Forsberg.

På grund af att så många olika personer medverkat vid de olika projekten är också innehållet betydligt skiftande. Så länge herr Grane rör sig med de små stugorna på ett à två rum och kök, utarbetar han temligen byggbara projekt, men på de större synes, att han ej är arkitekt, planerna äro bl. a. så uppfyllda af dörrar, att rummen ofta äro alldeles omöjliga att möblera. Exteriörerna äro naivt utförda och bevisa bristande vana att behandla de arkitektoniska formerna.

På grund af de af andra ritade villorna har dock arbetet, särskildt det sista häftet, en del goda byggnader att uppvisa.

Ekman, K. A. Anvisning om sättet att erhålla egnahemslån samt billigaste bostäder för egna hem. Detta arbete är modernast, d. v. s. har sist kommit ut i bokhandeln. Skulle det dessutom utgöra prof på huru den modernaste egnahemsarkitekturen ser ut, vore det sorgligt. Ty de här visade byggnaderna beteckna i själfva verket ett stort steg bakåt och äro sannskyldiga prof på snickerifabriksarkitekturen i våra kåkstäder. Byggnaderna äro så undermåliga att något vidare omnämnande af dem ej kan komma ifråga.

Texten utgöres af beskrifning och kostnadsförslag till de olika byggnaderna samt anvisningar rörande statens egnahemslån.

Försöker man nu sammanfatta intrycken af all denna litteratur torde det blifva så, att med få undantag de icke ge anledning till någon större förnöjelse. Som här ofvan visats finnas många goda

detaljer att påvisa, många verkligen präktiga byggnader äro här återgifna och många nyttiga och sakrikt skrifna textafdelningar finnas. Men det är så uppblandadt med sådant, som man ej önskade se, och något standarverk, något som riktigt flyter ofvanpå, finnes ej. Särskildt är det för hela egnahemsbyggandet sorgligt, att så många, som sakna nödig kompetens, icke endast syssla därmed utan äfven publicera sina underhaltiga projekt. Därigenom gagnas icke egnahemsbyggeriet utan det lider stor skada och utbildandet af en verkligt god egnahemsbyggnadskonst blir därigenom fördröjd. Egnahemslitteraturen väntar ännu på den rätte mannen, som skall besörja den i alla afseenden förstklassiga boken om, huru det svenska folket skall bygga och bo på den egna torfvan.

SVEN SILOW †.

Man har svårt att i få ord uttrycka den saknad vi hans studiekamrater känna, då han nu jordats, än mera som hans sällsamma begåfning gör hans bortgång till en verklig förlust för modern svensk byggnadskonst. Sven Henrik Silow var född den 25 sept. 1877, genomgick 1900—1904 Tekniska Högskolan, och väckte där både kamraters och lärares intresse och uppmärksamhet. Han lät inskrifva sig vid Konstakademien hösten 1904.

Starkt påverkad af engelsk byggnadskonst och senare af några af Wagner-elevernas arbeten visade han snart en ovanlig fantasirik förmåga att i sina skisser träffa en byggnads rätta karaktär och få in en viss stämning, och alltid såg han — i stort; i studieprojekten förstod han att konsekvent och med klar själfblick in i det minsta genomföra sin själfständiga, säkra och alltid kostnärliga uppfattning. Hvad som kanske ock bidrog att i kamraternas ögon göra hans skisser så öfverlägsna var hans delikata framställningssätt; många af dem borde ock bevaras ur glömskan och i bild återges; de hugfästa minnet bättre än ord. Akademien lämnade han våren 1907; sedan var han anställd på arkitektkontor här i Stockholm. Vi beklaga att han ej hann i praktiken omsätta och fullfölja några af sina idéer; han sjuknade hösten 1908, och oväntadt når oss budet att han sakta somnat bort; det var den 30 mars å Romanäs sanatorium. C. J.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST hade extra sammanträde den 30 mars under prof. Clasons ordförandeskap.

Från ecklesiastikdepartementet hade herrar Clasons, Lallerstedts och Grundströms utlåtande angående arkitektundervisningen remitterats till Afdelningen för att bereda densamma tillfälle att yttra sig däröfver. Med anledning häraf beslöt Afdelningen tillsätta en kommitté för att behandla frågan och inkomma med utlåtande. Till ledamöter i denna kommitté valdes herrar Östberg, Westman, Tengbom, Lindgren och Wahlman jämte Stenhammar såsom suppleant.

En från rådhuskommittén inkommen skrifvelse med anhållan om att utse en person att jämte herrar Clason och Salin granska de inkomna skissritningarna till nytt rådhus i kvarteret Fruktkorgen, föranledde afdelningen att härtill utse hr Lallerstedt.

Vid sammanträdet voro utställda konstruktionsritningar till nybyggnaden n:o 98 Drottninggatan samt Myrstedt och Sterns affärshus vid Kungsgatan, upprättade af herrar Kreuger och Toll.

Efter sammanträdets slut företogs gemensamt besök vid en af hrr Kreuger och Toll under uppförande varande nybyggnad n:o 98 Drottninggatan.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST hade under ordförandeskap af prof. Clason sammanträde den 6 april.

Till medlem i Afdelningen invaldes arkitekterna Cyrillus Johanson och Wilh. Klemming.

Med anledning af en skrifvelse från byggmästare C. O. Lundbergs fastighets-A.-B. i Stockholm angående tolkningen af arkitekttaxan i ett visst angifvet fall beslöt Afdelningen att frågan borde handläggas och undersökas och uppdrog detta åt en särskild nämnd af tre delegerade, hvartill valdes hrr Hagström, Stenhammar och Wickman med Josephson och Lallerstedt som suppleanter. Åt kommittén uppdrogs att afgifva svar.

Ingeniör Carl Forsell höll föredrag om »eldfasta byggnadskonstruktioner» och senaste årens erfarenheter och profningar från Amerika på detta område.

Professor Martin Nyrop och arkitekt Emil Jörgensen från Köpenhamn, hvilka under sammanträdet infunnit sig, hälsades välkomna af ordföranden, och särskildt vände denne sig därvid till prof. Nyrop uttalande å allas vägnar ett tack för den glädje, njutning och lärdom, han beredt alla genom sin skapelse — Rådhuset i Köpenhamn.

Löjtnant Blomquist höll därefter föredrag om »kontroll och arbetsledning vid våra byggnader».

Efter föredraget uppstod diskussion, hvarvid ark. Jörgensen lämnade en del upplysningar rörande kontroll- eller konduktörsväsendet vid byggnadsföretag i Danmark. Professor Nyrop framhöll särskildt att egentligen kan ingen annan än arkitekten, som utfört ritningarna till ett byggnadsföretag eller den af hans biträden och medhjälpare, som han utser och väljer, utföra kontrollen, ty ingen annan än han kan känna idén och tanken, som genomgår det hela; då ritningarna utlämnas äro de ju ofta ej slutgiltiga.

Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar till diverse skolbyggnader af herrar Lallerstedt och Nilsson samt af hr R. Enbloms ritningar till en ombyggnad af Ållonö.

ARKITEKTUR

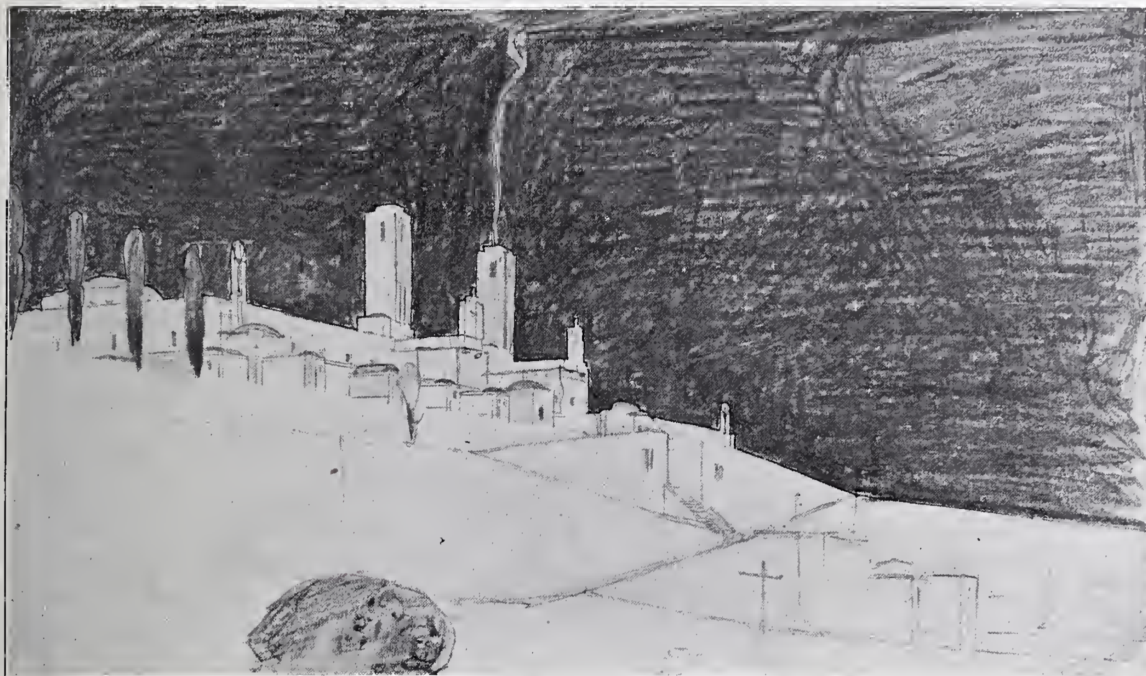
ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

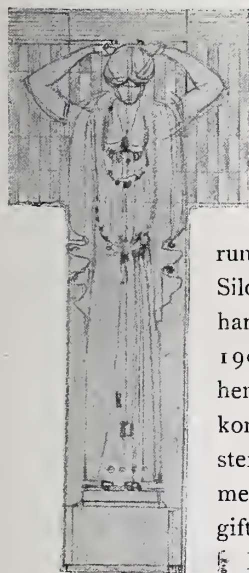
N:R 6 · 5 JUNI · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

FÖRSLAG TILL NEKROPOL. ARKITEKT: SVEN SILOW.

ETT PAR AF SVEN SILOWS ARBETEN.

Till den korta minnesrunan i förra häftet öfver Sven Silow fogas härmed ett par af hans studier. — Redan hösten 1905 gjordes utkastet till privathem för J. Bunge, en rik och konstintresserad köpman i Amsterdam; en ovanligt tacksam men sålunda ock kräfvande uppgift.

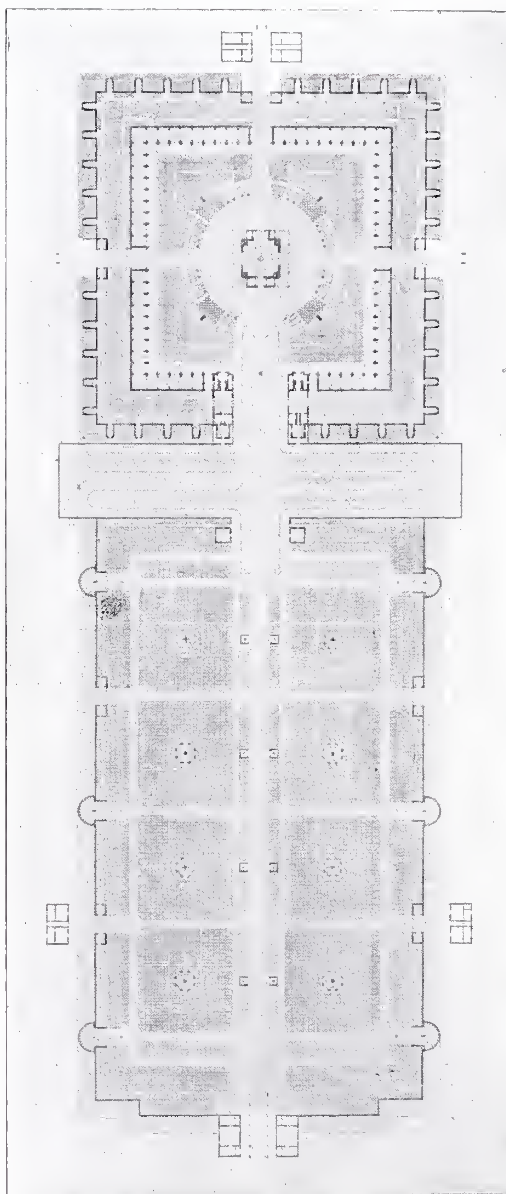
Förslaget, betydligt utvidgadt och omarbetadt fullföljes nu af en annan svensk arkitekt, som f. n. är bosatt där nere.

Den mycket intressanta studien till en nekropol eller begrafningsstad är i enlighet med 1906—1907 års täflingsprogram på Akademien.

Detta var en uppgift, där Silow fick utveckla sin originella rika fantasi. Högt öfver den lägre egentliga begrafningsplatsen med sina många enklare och förnämare grafvar höjer sig mäktigt en platå med grafkapellet, ett panteon öfver »de store», krematorium m. m. omgärdad af kolumbariehallar — en »campo santo», en helgad plats. Upp dit leder en väldig rampanordning med trappor. — I den storartade, antika anläggningen visade ju projektet klart hans själfständiga och konstnärliga anlag — anlag som dock tyvärr ej vunno någon förståelse eller något erkännande i vår högsta skola för byggnadskonst! C. J.

FÖRSLAG TILL NEKROPOL. FASAD OCH PLAN. ARKITEKT: SVEN SILOW.

ARKITEKTUTBILDNINGENS OMORGANISATION.*

Af SIGFRID ERICSON.

Åtskilliga förhållanden ha medverkat till att göra frågan om den svenska arkitektutbildningen bra nog ömtålig att röra vid. Det är nämligen så många parter och så skilda åskådningar, som här stå gentemot hvarandra, att intet försök till fullt rationellt ordnande af denna fråga torde vara möjligt, utan att enskilda intressen måste trädas för nära och enskilda åskådningar åsidosättas. Att emellertid hänsynen till intressen, hvars tillgodoseende är betydelselöst för arkitektutbildningen i dess helhet, icke bör få inverka vid en reformering af densamma kan ju synas vara en självklar sak, och då den likväl väljes till utgångspunkt vid följande granskning af den senast framlagda planen för arkitektundervisningen, sker detta på den grund, att ett stadigt fasthållande vid denna utgångspunkt torde kunna underlätta de bemödanden, som gjorts att för arkitektutbildningen finna en nutidens behof tillfredsställande form. Eller, för att tala fullt tydligt: ju mindre hänsynen till de nuvarande läroanstalternas d. v. s. Kungl. Konstakademiens, Tekn. Högskolans och Chalmersska In-

* Då arkitektutbildningen här i landet f. n står på dagordningen i det att sakkunniges förslag till undervisningens ordnande af regeringen remitterats till Afdelningen för Husbyggnadskonst för yttrande, böra ju bidrag till frågans belysande från olika håll kunna påräkna intresse hos tidskriftens läsare. Vi återgifva därför här ett par dylika hvarandra supplerande bidrag, det ena från en göteborgsarkitekt, det andra från 1:ste stadsingeniören i Göteborg. I trots af att de olika önskemål som däri framställas ingalunda varit uteslutna från sakkunniges uppmärksamhet, men på olika grunder efter vägande af alla inspelande faktorer sedermera frångåtts, torde dessa bidrag väl förtjäna att utan något förstucket spörjande: kan något godt komma från Nazareth?, upptagas som inlägg i den nu man och man emellan förda diskussionen i ämnet. *Red.*

stitutets *speciella* intressen får inverka vid utarbetandet och bedömandet af ny plan för arkitektutbildningen, desto större blir sannolikheten för ett godt resultat.

I det senaste af professorerna Clason, Lallerstedt och Grundström utarbetade förslaget till arkitektundervisningens omorganisation framhålles följande såsom den nuvarande läroplanens mest framträdande brister:

1:o »Någon enhetlig arbetsplan för våra olika arkitekturskolor finnes ej, utan arbeta de olika skolorna nära nog oberoende af hvarandra. I samband med denna brist på samarbete skolorna emellan torde stå den alltför långa tid, som nu i de flesta fall fordras för att utbildas till arkitekt, äfvensom den oegentlighet, som förefinnes däruti, att elever utexaminerade från Chalmers tekniska läroanstalt med treårig lärokurs och från Tekn. Högskolan med fyrårig kurs likställas vid inträde till konstakademiens skola.»

2:o »Undervisningen inriktas ej i tillräcklig grad på arkitektelevens utbildande till en praktiskt duglig och ekonomiskt förstående arbetsledare.»

3:o »Någon systematiskt ordnad undervisning i vår inhemska, i många afseenden så intressanta och för frambringandet af en i någon mån nationell byggnadskonst så viktiga arkitektur förefinnes icke.»

Att de i punkterna 2 och 3 påpekade bristerna förtjäna allvarligt beaktande torde för hvarje arkitekt vara uppenbart, och det vill äfven synas, som om det af de kommitterade framlagda förslaget skulle för dessa brister inrymma botemedel. Då emellertid punkterna 2 och 3 icke i stort sedt inverka på förslagets organisation utan mera på dess detaljer, kunna de här tillsvidare förbigås.

De i punkt 1 påpekade bristerna däremot hafva kommitterade tagit till anledning att föreslå omfattande och betydelsefulla förändringar i den nuvarande organisationen. Det kan ju synas en smula egendomligt att just dessa brister, hvilka hufvudsakligen äro formella oegentligheter och ej heller af kommittén påvisats hafva skadat arkitektutbildningens kvalitet, likväl i kommitténs utlåtande få tjäna som motivering för de föreslagna reformerna, hvars betydelse icke stå i proportion till de brister det gäller att aflägsna. Denna svaghet i motiveringen berättigar ju dock i och för sig icke till några invändningar mot kommitténs omorganisationsförslag, om detsamma blott kan vara arkitektutbildningen till gagn.

De föreslagna omorganisationsreformerna äro:

a) Studierna vid Konstakademien inskränkas från 3 till 2 år.

b) Möjligheten för elev att efter 3 års studier vid Tekn. Högskolan öfvergå till Akademien bortfaller; kursen vid högskolan utvidgas i hufvudämnena och göres obligatoriskt fyraårig såväl för elever, som där afsluta sina studier som för de hvilka önska fortsätta vid Akademien.

c) Elever, som från Chalmersska Institutet önska öfvergå till Akademien skola dessförinnan såsom specialelever genomgå Tekn. Högskolans 4:de årskurs.

Genom dessa förändringar afhjälpas de i motiveringen anförda bristerna och erhålles dessutom — som det vill synas på köpet — den vinsten att eleverna från Tekn. Högskolan utgå med större kunskaper än hittills. — Dessa fördelar äro emellertid icke vunna, utan att samtidigt mycket svåra olägenheter uppstå. Och proportionen mellan vinst och förlust blir nedslående nog, då man finner, att de vunna fördelarna icke synas för den verkliga arkitektutbildningens kvalitet vara i någon mån betydelsefulla, medan olägenheterna torde vara det desto mera.

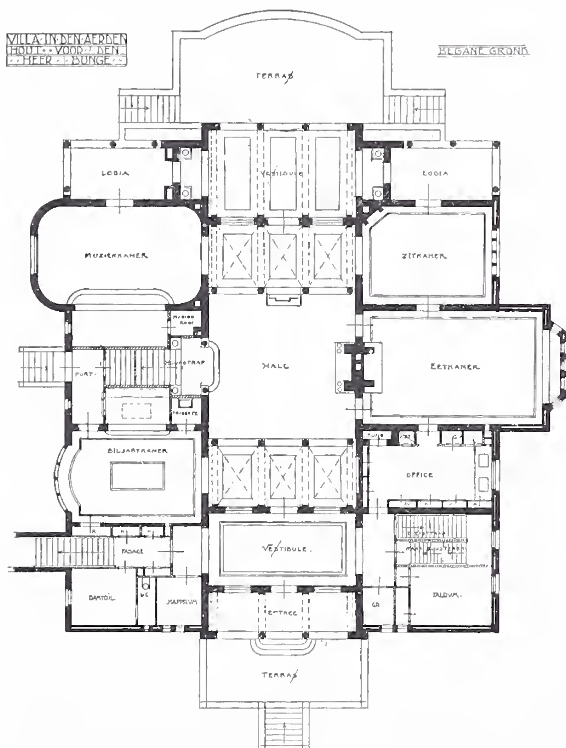
Ty äfven om kommittén ansett sig ha fog för den optimistiska tanken, att ökningen i högskolans och minskningen i Akademiens studiekurs skulle motväga hvarandra, så uppstår i hvarje fall den mycket betänkliga olägenheten, att arkitektens konstnärliga utbildning afbrytes genom ombyte af läroanstalt just på den tidpunkt i hans utveckling, då nedlagda frön börjat gro. Att mången lofvande utveckling därigenom skall blifva försenad är uppenbart, och förhållandet blir än allvarsammare, då studietiden vid Konstakademien föreslagits alltför kort för att kunna medgifva ny både sådd och mognad, hvilket i många fall nog skulle bli nödvändigt för ett godt resultat. — Den konstnärliga utbildning och träning, utan hvilken ingen blir arkitekt, kräfver ett långvarigt och hängifvet arbete, hvilket icke bör försvåras genom onödiga afbrott. Skall arkitektens utbildning öfverhufvud fördelas på två läroanstalter — och därför tala många skäl — så bör detta afbrott ske före öfvergången till de i egentlig mening konstnärliga studierna. Som dessa, äfven enligt kommitterades mening, måste kräfva minst 3 år, kommer man, om önskan att hela studietiden blir 6 år fasthålles, till den naturliga uppdelningen af 3 års mera tekniska och 3 års mera konstnärliga studier. Då det af kommitterade icke synes ifrågasättas, att icke de för en arkitekt erforderliga tekniska stu-

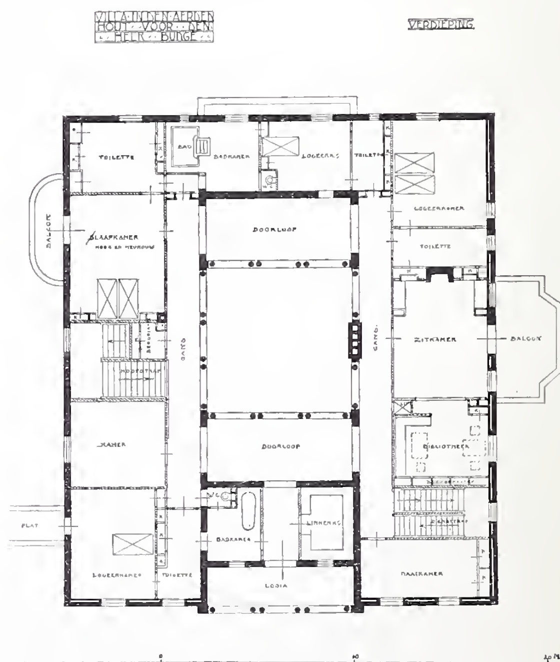

SKISS TILL BOSTAD ÅT J. BUNGE, AMSTERDAM. ARKITEKT: SVEN SILOW.

dierna skulle kunna medhinnas på tre år, blir den föreslagna uppdelningsgrunden dess svårare att förstå.

I själfva verket har ju erfarenheten redan visat, att en anordning med 3 års tekniska och 3 års konstnärliga studier med fördel kan ske. En sådan utbildning hafva nämligen alla de arkitekter, som genomgått Chalmersska Institutet och Konstakademien, och då dessa såväl vid Akademien som sedermera i praktiken visat sig jämnställda med högskolearkitekterna, framgår äfven häraf tydligt nog, att ett afbrott i de konstnärliga studierna medför en betydande försening. Det kan ju knappast på annat sätt förklaras, hvarför icke högskoleeleverna, som komma till Konstakademien med större kunskaper än de från Chalmers, icke seder-

SKISS TILL BOSTAD ÅT J. BUNGE, AMSTERDAM. PLAN AF BOTTEN- OCH ÖFVERVÅNING.
ARKITEKT: SVEN SILOW.

mera bibehålla sin öfverlägsenhet. — Kommitténs vidlyftiga ordande om olägenheterna af elevmaterialets från Högskolan och Chalmers olika kunskaper blir inför nämnda sakförhållande något omotiveradt.

Ensamt det förhållande, som här ofvan påpekats, bör göra kommitterades förslag oantagligt, då det otvifvelaktigt skulle medföra en försämring af arkitektutbildningens kvalitet och icke äger fördelar, som kunna uppväga detta.

Kommitterades förslag leder emellertid äfven ur en annan synpunkt till betänkliga konsekvenser. Kommitterade yttra: »Vid ordnandet af undervisningen vid Tekn. Högskolans fackskola för arkitektur måste beaktas att skolan dels är att betrakta som förberedande skola till konstakademiens byggnadsskola, dels äfven måste, för de elever, hvilkas begåfning mer är riktad åt det praktiska hållet och hvilka således böra ägna sig åt i konstnärligt hänseende mindre fordrande uppgifter, vara en afslutningsskola.» Såväl af de citerade som därpå följande raderna samt af det uppgjorda ämnesschemat framgår, att dessa personer, som efter 4 års studier vid Tekn. Högskolan anses »äga tillräckliga kunskaper för i konstnärligt afseende mindre fordrande uppgifter», skulle skilja sig från de vid Konstakademien utbildade arkitekterna endast genom ensidigare begåfning samt mindre såväl konstnärliga som byggnadstekniska kunskaper; de skulle m. a. o. bilda en lägre klass af arkitekter.* Af kommitterades utlåtande framgår ej, om de anse denna klass af halfarkitekter såsom synnerligen önskvärd; i så fall borde ju dess officiella frånvaro påpekats bland öfriga brister i den nuvarande arkitektutbildningen. Då emellertid önskan att gifva officiell sanktion åt detta slag af arkitekter är den enda grund, som kan uppletas, för att kommitterade föredragit uppdelningen 4 års högskole-, 2 års Akademistudier framför uppdelningen 3 mot 3, måste man stanna vid antagandet, att kommitterade äfven ansett en dylik klass af arkitekter nyttig för vårt lands arkitektur.

Starka skäl tala för att en dylik åsikt är felaktig. Redan det förhållande, som nog ingen bestrider, att äfven konstnärligt mindre fordrande uppgifter bäst lösas af den utbildade arkitekten, är ju nog för att visa, att äfven inom arkitektkåren halfbildningen helst bör undvikas. Men det är icke ensamt genom åstadkommande af mindrevärdiga byggnader som halfbildningen blir till skada, den kommer äfven att i allmänhetens ögon nedsätta hela arkitektyrket. Redan nu har ju allmänheten svårt nog att skilja arkitektens yrke från byggnadsarbete öfver hufvud taget, och värre torde det bli, om arkitekterna själfva visa sig så lite måna om att hålla sitt yrkes nivå uppe, att de gifva arkitekts rang, heder och värdighet åt personer, som endast kunna anses lämpliga för mindre fordrande uppgifter. Då dessa personer dessutom för att hafva något sken af berättigande och för att få praktik måste lämna sitt arbete billigare än de verkliga arkitekterna, kan deras verksamhet karakteriseras i de få orden: sämre arbete till billigare pris, och att vårt lands arkitektur inte är betjänt därmed, äro vi nog alla ense om. — Kommitterades förslag i denna punkt synes i det närmaste oförklarligt, ty äfven de högt aktade arkitekter, som framlagt detsamma, borde väl, hur lite beröring med halfbildningen de än må ha haft, icke kunnat förbise, att just denna varit och är det mest effektiva hindret för spridningen af verkligt god arkitektur. Det är ju möjligt att detta i Stockholm, där så många framstående arkitekter finnas, är mindre i ögonen fallande, men här på västkusten finnas spår som förskräcka.

Möjligen kan någon invända, att det är inte så farligt, om de byggnadsritande personer med ringare bildning, som det redan nu finns så godt om, också officiellt tillerkännas rang af arkitekter låt vara 2:dra klass dito. En sådan uppfattning är emellertid i grund felaktig. Ty det torde vara visst, att arkitekturen kommer först då att intaga den ställning, som tillkommer henne, när det i allmänna medvetande ingår, att det mellan den byggnadsverk skapande arkitekten och de hans verk reproducerande byggnadsarbetarne, mellan byggnadskonstnären och byggnadsteknikerna är en fullkomligt grundväsentlig skillnad, hvilken inte blir mindre därför, att de arbeta inom samma område. Det blir ur denna synpunkt alls inte betydelselöst om arkitektnamnet missbrukas eller icke, och det är därför ingen falsk ömtålighet, då arkitekterna värna om sitt namn. Och vägen framåt går nog, inom arkitekturen såväl som inom andra områden, genom höjande af genomsnittsnivån, icke genom dess sänkande.

* Till undvikande af missförstånd må här påpekas, att med det sagda naturligtvis icke bestrides, att en och annan arkitekt med ringare skolbildning kan nå lika högt som någon annan; vi känna ju alla åtminstone ett framstående exempel på möjligheten häraf. Men detta regeln bekräftande undantag står nog en smula utanför deras krets, för hvilka kommitterade föreslå ringare utbildning, nämligen de hvars begåfning gör dem lämpliga blott för konstnärligt mindre fordrande uppgifter.

En sammanfattning af ofvanstående granskning lämnar följande resultat.

Kommittéförslagets viktigaste förtjänster äro:

1) En del nya läroämnen införas, och den teoretiska undervisningen i öfrigt utvidgas och moderniseras.

2) Den praktiska utbildningen ökas i väsentlig grad.

3) Studietiden minskas.

4) En del nu existerande formella oegentligheter undvikas.

Dess svåraste olägenheter äro:

1) Den verkliga arkitektutbildningens kvalitet försämras genom de konstnärliga studiernas olämpliga anordning.

2) En lägre klass af mindrevärdiga arkitekter skapas, hvarigenom dels spridningen af verkligt god arkitektur motarbetas, dels arkitektkårens nivå sänkes genom halfbildningens officiella sanktion.

Att dessa olägenheter äro så väsentliga, att de hvar för sig äro nog för att mer än uppväga förslagets i öfrigt stora förtjänster är uppenbart.

Samtliga förslagets fördelar kunna emellertid utan undantag och utan inskränkning vinnas, medan samtidigt dess olägenheter undvikas, vid en uppdelning af studierna i 3 år vid teknisk läroanstalt och 3 år vid Konstakademien. Att arkitektafdelningens 4:de årskurs vid Tekn. Högskolan vid en dylik uppdelning bortfaller blir ju ur arkitektutbildningens synpunkt sedt betydelselöst. Denna årskurs torde emellertid med synnerlig fördel kunna bibehållas såsom en afslutningsklass för just dessa tekniska studerande, som icke äga förutsättningar för konstnärligt kräfvande verksamhet; dock med den väsentliga olikheten mot kommitterades förslag, att dessa studerande icke skulle utbildas till något slag af arkitekter utan till rena byggnadsteknici. Då ju dylika alltmer torde komma att behöfvas inom byggnadsindustriens och byggnadsteknikens olika grenar, skulle genom en sådan anordning ett verkligt behof fyllas på ett naturligt och ekonomiskt sätt.

Denna kritiska granskning af kommitterades förslag har icke utan tvekan framlagts. Enhvar måste ju vara fullt öfvertygad om, att förslaget är resultatet af ett mycket samvetsgrant arbete och uppburet af den allvarligaste vilja till arkitektutbildningens förbättring, och då det dessutom har till upphofsmän arkitektkårens mest framskjutna och mest värderade representanter, skulle det ju för enhvar arkitekt varit en synnerlig glädje att kunna gifva förslaget erkännande och stöd. Då det emellertid befinnes, att vid sidan af förslagets påtagliga förtjänster insmugit sig olägenheter, som äro af det mest betänkliga slag i hvarje annat hänseende än det, att de så lätt kunna genom förändring af den föreslagna organisationen undvikas, torde det få anses såsom en plikt att påvisa dem.

Det sagda afser emellertid icke att uttömmande behandla frågan om hvad den moderna arkitektutbildningen kan kräfva, ej heller att bedöma det nu framlagda förslagets detaljer utan endast att utgöra en fullt objektiv granskning af dess hufvudpunkter. Här är sålunda icke heller platsen att ingå på det kända förhållandet, att undervisningen vid Akademien under senare år icke ansetts bedrifven så, som moderna önskningar kräfva, ty äfven om den nästan väl allmänna opinionen i denna sak hade rätt, kunna häraf inga slutsatser dragas angående undervisningens organisation. En dylik misstämning mot denna undervisnings nuvarande skötsel bör i alla händelser icke hindra ett fullt opartiskt bedömande af hvad arkitektutbildningens bästa kräfver och aldra minst föranleda till beslutande af reformer, hvilka utan en omedveten påverkan af denna misstämning säkerligen aldrig blifvit föreslagna.

OM UTBILDNINGEN AF VÅRA STADSINGENIÖRER, STADSARKITEKTER SAMT HÖGRE BYGGNADSINGENIÖRER.

Af Albert Lilienberg.
FÖRSTE STADSINGENIÖR I GÖTEBORG.

Vi lefva i ett specialiseringens tidehvarf, då olika delar af hvad som förut varit *ett* verksamhetsfält grenar sig ut till flera olika vetenskaper. Våra tekniska läroanstalter få också allt fler fackskolor, och differentieringen är äfven i kommitterades förslag till omorganisation af Tekniska Högskolan i regel långt drifven. Men såväl i detta kommittéförslag, som i kommitténs för ordnande af arkitektutbildningen i vårt land synes icke nog ha beaktats utbildningen af våra stadsingeniörer och stadsarkitekter, hvilkas verksamhet särskildt i våra smärre städer är af den beskaffenheten,att samhällenas utseenden i hög grad äro beroende däraf, ej heller af den nya typ af ingeniörer, som de moderna metoderna att bygga hus tarfva, jag vill kalla dem högre byggnadsingeniörer.

Såväl en stadsingeniör, som en stadsarkitekt bör

utom sina teoretiska kunskaper äga estetisk ans kombinerad med ett praktiskt sinne, och den högre byggnadsingeniören bör utom dessa egenskaper äfven äga en alldeles speciell teoretisk kunskap nämligen den om moderna husbyggnadskonstruktioners beräkning och detaljering. Men för närvarande stå inga utbildningsmöjligheter till buds för dem, hvilka önska dana sig till dessa verksamhetsgrenar, om vi undantaga stadsarkitekterna, och det skulle blifva lika illa beställdt efter de föreslagna omorganisationerna af Tekniska Högskolan och arkitektutbildningen. Stadsingeniörerna utbildas för närvarande på Tekniska Högskolan, Chalmerska institutet eller de lägre tekniska läroverken, där deras kurser göra dem till ingeniörer utan den estetiska känsla, som är en af de viktigaste fordringarna på dylika ingeniörer. För högre byggnadsingeniörer finnes ej heller annan utbildning än den som meddelas väg- och vattenbyggnadsingeniörerna vid samma läroanstalter, och efter de ifrågasatta omorganisationerna af dessa skulle utbildningen blifva ganska enahanda.

För stadsarkitekterna finnes för närvarande samma utbildningsmöjligheter, som för arkitekter i öfrigt, nämligen Tekniska Högskolan eller Chalmerska institutet, kompletterade med Konstakademien. Med stadsarkitekt har jag då menat verkliga arkitekter visserligen tillfinnandes endast i våra medelstora eller större städer, men under alla omständigheter så sysselsatta, att allenast fullödig arkitektutbildning bör utgöra grundvalen för deras verksamhet. Troligt är emellertid att om arkitektutbildningen såsom föreslagits omändras därhän, att äfven ett slags lägre, mindre konstnärligt utbildade arkitekter skulle danas, utexaminerade från endast Tekniska Högskolans fjärde årskurs, en stor del af dessa skulle komma att, ägna sig åt stadsarkitekttjänsterna — möjligen äfven åt högre byggnadsingeniörsbefattningar, ehuru lika halft utbildade till bägge delarna. Stadsarkitekterna böra ju långt mera än hittills blifva målsmän för inympandet af konstnärliga skott i samhällenas utveckling hvar och en i sin stad, och inga kunna som de verka för spridandet af verkligt god och sund arkitektur och bidraga till byggnadsformernas förädling. De hafva således en delikat verksamhet, som bör anförtros endast åt arkitekter med fullt konstnärlig ansvarskänsla och skaparförmåga, icke åt några halfarkitekter.

Lika inkompetent som en s. k. arkitekt med den föreslagna lägre arkitektutbildningen skulle blifva till stadsarkitekt lika inkompetent skulle han äfven vara som modern byggnadskonstruktör. Och liksom väg- och vattenbyggnadsingeniören i sin utbildning får för ringa estetisk och konstnärlig skolning för att kunna såsom arbetsledare eller kontrollant handha ett byggnadsföretag med tillräckligt delikat hand eller för att såsom konstruktör kunna verka för konstruktionernas och formernas sammansmältning till homogena skapelser, lika litet skulle de nyssnämnda halfarkitekterna besitta tillräcklig konstruktionsteori för samma ändamål.

Halfarkitekterna skulle ej heller blifva dugliga till stadsingeniörer i de mindre städer, i hvilka stadsingeniörs- och stadsarkitektsbefattningarna slagits samman och förlagts på en person benämnd stadsingeniör. Som bekant råder för närvarande visserligen det abnorma förhållande, att dessa ingeniörer i regel enligt sina instruktioner äro förpliktigade att uppgöra byggnadsritningar åt staden, när så påfordras; men deras åligganden äro hufvudsakligen ingeniörstekniska hvartill de ofvannämnda arkitekterna icke skulle äga kompetens. Till stadsingeniörer i dylika städer vore tydligen lämpligast personer, hvilka utbildats till att kunna sköta driften af stadens tekniska verk, underhållet och byggandet af dess gator, samt granskning af till byggnadsnämnden inlämnade ritningar; men ur deras instruktion borde strykas skyldigheten att uppgöra byggnadsritningar och de borde hafva bibragts så pass estetisk känsla, att de äfven själfva förstå sin inkompetens till något så när kräfvande arkitektoniska uppgifter, och icke åtaga sig sådana arbeten, utan då de förekomma, hänskjuta dem till konstnärligt bildade arkitekter. Inga torde nämligen vara så farliga för uppkomsten af en sund arkitektur som de, hvilka äro mer eller mindre fuskare i yrket.

Men huru skall man då kunna finna former för utbildningen af män för alla de verksamhetsgrenar, som här äro i fråga, utan alltför stora apparater och omkostnader? Kurserna få icke bl för långa, lärarekrafternas antal icke för stort, och med hänsyn härtill synes mig följande utväg vara den lämpligaste.

För samtliga arkitekter, stadsingeniörer och högre byggnadsingeniörer anordnas å Tekniska Högskolan och Chalmerska institutet gemensamma treåriga kurser, i hvilka bibringas en såväl praktisk som konstnärlig skolning därhän, att arkitekterna samtidigt med att de få en inledning till sin konstnärliga bana äfven bibringas de matematiskt-teoretiska och praktiska kunskaper de komma att behöfva för sin verksamhet. Stadsingeniörerna och de högre byggnadsingeniörerna ha då under denna samma kurs fått det teore-

tiska och praktiska underlaget för sina vidare studier, men äfven den grad af konstnärlig bildning, de komma att behöfva för att kunna sköta sina kall med känsla för de skönhetsvärden, de skola handskas med.

Efter denna tredje årskurs skiljas arkitekter, stadsingeniörer och högre byggnadsingeniörer åt. Arkitekteleverna gå till Konstakademien för att därstädes bibringas en treårig utbildning till arkitekter, hvarigenom deras lärotid blir densamma, som i kommittéförslaget rörande arkitektundervisningen. Att deras utbildning enligt det förslaget skulle fördelas till fyra års högskola och endast högst två års akademi har i hög grad förvånat mig. Ty hvad är det väl vi behöfva i detta teknikens tidehvarf om icke arkitekter, hvilka genom en starkt utpräglad konstnärlig känsla kunna inom byggnadskonsten hålla skönhetsidealen vid makt! Och den till hufvudsakligen Tekniska Högskolan förlagda utbildningen skulle för visso icke gynna detta utan snarare draga arkitekterna mera in uti den alltför öfverägande tekniska lifssfär, vi nu lefva i, än som vore nyttigt för den insats, de böra göra till förhindrande af att våra samhällen få en alltför ensidigt teknisk prägel. Ja, fastän själf ingeniör, önskar jag åt arkitekterna under en större del af deras skoltid ett helt annat sällskap än det, som bjudes dem vid en teknisk högskola. Luften där är icke den som arkitekter skola andas; de böra icke arbeta vägg i vägg med och hafva till dagligt umgänge kemister, mekanister eller brokonstruktörer; till närmaste grannar och sällskap utanför sin egen krets böra de ha närmare anförvanter, nämligen andra formgifvande konstnärer. Det har också alltid föresväfvat mig att de svenska arkitekternas akademiutbildning varit en af de bärande orsakerna till de svenska arkitekternas nuvarande höga ståndpunkt, mindre till följd af hvad de där lärt, än till följd af den konstnärliga anda de där insupit; och det torde väl ej heller vara tvifvel underkastadt att den fina känslovärld, som bör vara underlaget för arkitekternas arbete, icke kan inläras, utan är något, som de under en längre tidrymd måste *lefva sig till.* Det är därför som kommitterades förslag till arkitektutbildningens förläggande till endast Tekniska Högskolan eller till denna skola jämte ett à två års konstakademi, om det realiserades, skulle blifva till stor skada för den sanna konstnärskänslans fortlif i vår arkitektkår, medan däremot uppdelningen tre års högskola, tre års akademi skulle i lika hög grad gynna arkitektutbildningen som skolningen af fullgoda stadsingeniörer och högre byggnadsingeniörer.

Efter det med arkitekterna gemensamma tredje året på Tekniska Högskolan eller Chalmerska institutet skulle de, hvilka ämna utbilda sig till stadsingeniörer eller högre byggnadsingeniörer genomgå för dem afpassade ettåriga kurser på Tekniska Högskolan. Stadsingeniörseleverna skulle få komplettering i den kurs i stadsanläggningskonst de under den tredje årskursen genomgått samman med arkitekterna och byggnadsingeniörerna, men dessutom erhålla undervisning i gators utläggning och underhåll samt i skötseln af vatten- och elektricitetsverk o. d., men icke uti sådanas planering och detaljkonstruerande, hvilket bör tillhöra väg- och vattenbyggnadsingeniörernas område. Dessutom bör stor vikt läggas vid de slag af ämnen som kunna göra dem till dugliga arbetsledare.

De högre byggnadsingeniörerna meddelas i sin fjärde årskurs undervisning uti sådana ämnen, genom hvilka de erhålla full kännedom om modärna byggnadsindustriers och byggnadskonstruktioners teknik samt blifva lämpliga att leda dylika arbeten. Redan i den nuvarande arkitekturundervisningen ingår så pass mycket matematiska förstudier, som behöfves för en dylik fortsättningskurs för högre byggnadsingeniörer, och detta kan äfven i den här föreslagna treårskursen blifva fallet.

De nya typer af ingeniörer, hvilka på senare tider blifvit allt behöfligare, skulle med en anordning sådan som denna kunna utbildas till fromma för vårt lands städer. Det har varit ganska eget att se, huru de uteslutande tekniska ingeniörsgrenarna i förslaget till omorganisation af Tekniska Högskolan uppdelats i alla upptänkliga specialfack men arkitektur- och väg- och vattenbyggnadsfackskolorna som hittills hvar för sig behandlats utan känsla för att specialisering inom dessa fack är väl så behöflig, som inom de öfriga grenarna. Men det är ju äfven så, att fordran på specialutbildade stadsingeniörer och högre byggnadsingeniörer är långt yngre än fordran på öfriga specialfackmän, så att det förra krafvet ännu icke trängt fullt igenom det allmänna medvetandet, och detta utgör nog anledningen till att den här påpekade viktiga specialiseringen lämnats obeaktad i förslagen till omorganisering af arkitekts- och ingeniörsutbildningen.

ARKITEKTMÖTET I FINLAND äger rum i början af juli med afresa för svenska deltagare från Stockholm med båt lördagen den 3 juli. Finska organisationskommittén önskar snarast erhålla underrättelse om antalet svenska deltagare hvarför kort till anteckning i dagarna utsändas till svenska arkitekter. Anmälningar sändas till arkitekt Axel R. Bergman, Drottninggatan 16, Stockholm.

ARKITEKTUR

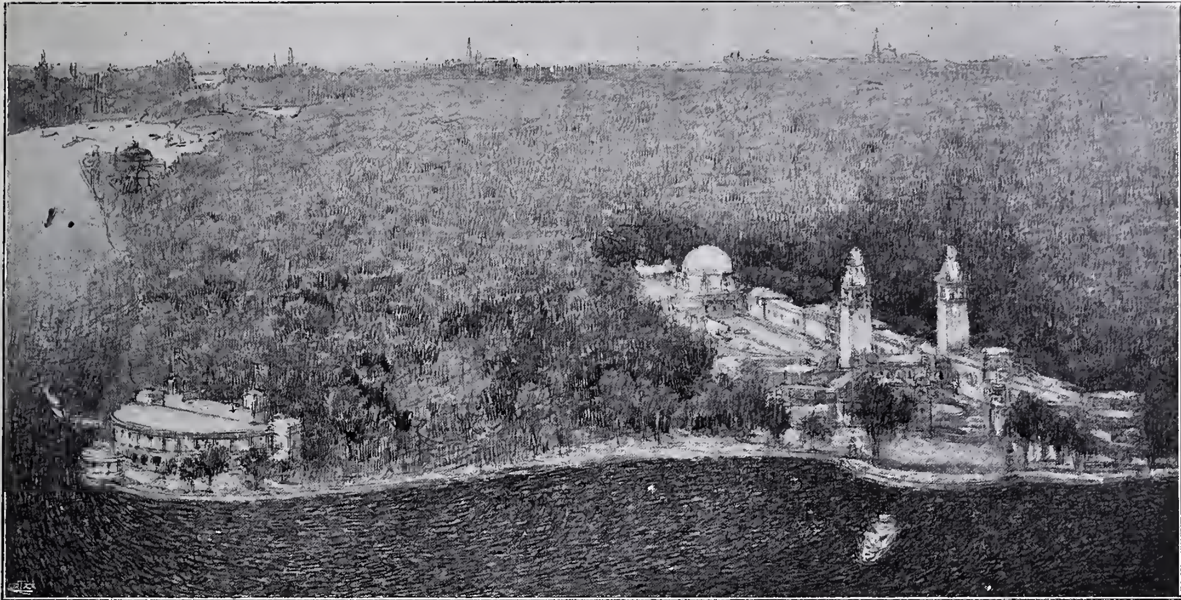
ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 7 · 3 JULI · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

SKISS AF ARKITEKT F. BOBERG.

UTSTÄLLNINGEN.

Begreppet arkitektur har under senaste årtionden undergått en mycket djupgående väsensförändring. Detta torde säkrast klarställas genom det förhållandet att arkitektur, som under en period för icke långt tillbaka, i korthet kunde karaktäriseras såsom en konstart, i hvilken en fast kropps formande utgjorde kärnan och målet, numer är vorden till en rummets (med detta ords vidaste betydelse) danande och formande konst. Olikheten är ej lätt att klargöra i ett par ord, men i verkligheten är skillnaden ungefär lika stor som mellan konvex och konkav. Detta har till den grad lagt om förhållandena, att vi ha svårt att få ett begrepp om, hvilka ofantliga områden, som härmed dragits in i arkitekturens verkningskrets. En byggnad är icke längre ett afslutadt arkitekturverk i och för sig; dess ena fasad utgör kanske en fondvägg för ett torg, d. v. s. ett rum, till hvilket den utgör en begränsning, dess andra sluter sig till en samling andra byggnader eller till en trädgård, öfverallt beröres det intill liggande rummet. Det är icke endast byggnadens omhölje eller dess inre med olika rumsinteriörer, som intresserar, det är dess relation till omgifningen. Ett skulpturverks makt kan ju vara tämligen oberoende af dess storlek, det är ett afslutadt helt i och för sig, men ett arkitekturverk får sin skönhet först i dess relation till verkligheten. Därför är en modell i liten skala af en byggnad alltid så intetsägande. Och detta upprepar sig vid alla tillfällen. En bondstuga bildar tillsammans med öfriga gårdens byggnader en omslutning på två eller flera sidor af ett gårdsrum, en villa begränsar på en sida ett rum, som på de öfriga få sin afslutning af en mur eller en grupp träd, eller kanske af ett stycke orörd natur. På ingeniörsarbeten, såsom en bro, en dammbyggnad o. s. v., uppställer omgifningen pretentioner, desto större som det är ett allmänt tillgängligt rum, hvars utseende därmed beröres.

Denna den föregående epokens uppfattning, att en byggnad var ett stycke arkitektur i och för sig, som kunde bedömas som sådan, precis som en staty eller oljefärgstafla, hvilka oreparabla miss-

UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. ARKITEKT: FERD. BOBERG.
»STORA GÅRDEN».

grepp har den icke framtvingat. Tack vare denna »sig-selv-nok»-teori ha vi fått vår omfångsrika skrikande profkarta på olika tillstyrda byggnader, där hvarje arkitekt blott tänkt på sin egen lilla uppgift och på att göra sig själf gällande. Tack vare denna ha våra småstäder förfuskats, våra natursköna trakter fördärfvats. Traditionen har afbrutits. Om arkitekturen framstått såsom rumsformande, med byggnaden blott såsom en begränsande del, hade ett sådant otillständigt utbrytande ur sammanhanget varit omöjligt.

Arkitekturen har nu bundits tillsammans med hela yttervärlden så att säga. Den skall icke längre endast tillgodose alla inre praktiska kraf, samordna byggnadens inre olika delar, den skall äfven konstnärligt och ändamålsenligt länka sig till omgifningen, vare sig denna utgöres af ett stadsparti, en park eller ett stycke orörd natur, ty människan tycks ha kommit på sådana underliga tankar som att hela den milieu, i hvilken jordelifvet rör sig, lika väl kan inramas efter skönhetssynpunkter som efter det-får-bli-som-det-kan-systemet. Allmänheten tycks ha tröttnat på att lapa konst teskedsvis i muséerna, man vill ha ut konsten i den allmänna samfärdseln, har börjat inse att konst bjuder på en del värden, som allmännare borde tillgodogöras, om också mången beträffande densamma i sitt stilla sinne instämmer med Strix om luktvattnet: »det är bra att det finns, men tråkigt att det behöfs».

Man har kommit underfund med att för helheten och harmonien i en stadsbild eller i ett

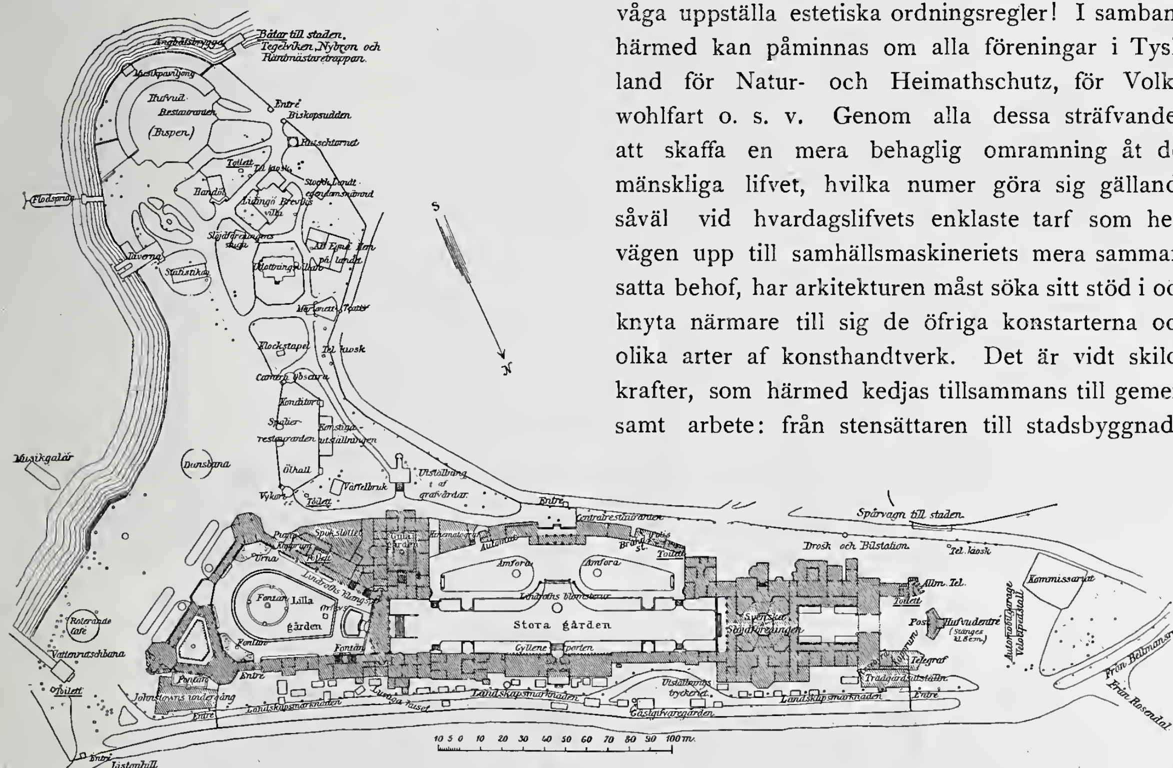

SEKTION.

UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. »STORA GÅRDEN». ARKITEKT: FERD. BOBERG.

landskap måste den enskilde underordna sig allmänna skönhetssynpunkter och har t. o. m. lagstiftat (dock ej hos oss) för att hindra vanprydandet af en stads-, gatu- eller landskapsbild genom oharmoniska byggnadsföretag. Är det icke revolutionerande för konstvärlden detta, att vid sidan af samhällets föreskrifter för att tillgodose praktiska och hygieniska kraf m. m. man börjar våga uppställa estetiska ordningsregler! I samband härmed kan påminnas om alla föreningar i Tyskland för Natur- och Heimathschutz, för Volkswohlfart o. s. v. Genom alla dessa sträfvanden att skaffa en mera behaglig omramning åt det mänskliga lifvet, hvilka numer göra sig gällande såväl vid hvardagslifvets enklaste tarf som hela vägen upp till samhällsmaskineriets mera sammansatta behof, har arkitekturen måst söka sitt stöd i och knyta närmare till sig de öfriga konstarterna och olika arter af konsthandtverk. Det är vidt skilda krafter, som härmed kedjas tillsammans till gemensamt arbete: från stensättaren till stadsbyggnads-

SITUATIONSPLAN.

konstnären, från konstväfvaren till alfrescomålaren, från smeden till bildhuggaren, från trädgårdsmästaren till ingeniören. Förlåt! Ja, ingeniören äfven, ty denne är kanske icke alltid så materialistisk, som man vill hålla före. Jag har ofta hört honom tala om vackra former i en dynamomaskin eller vackra linier i en brokonstruktion och faktum är att han ofta vid sina konstruktioner har det »vackra» för ögonen; hvad är detta annat än den sträfvan efter skönhet, som varit ursprunget till all konst.

Ingeniören är vid sitt skapande mera obunden af föregående tiders formspråk och bör vara det. Det är hans konstruktiva känsla, som här skall och kan skänka nya skönhetsvärden. Ett omdöme, som jag nyligen hörde den berömde tyske arkitekturexperten prof. Hermann Muthesius fälla, förtjänar härvid att antecknas. Han ansåg att t. ex. en bro skulle bli estetiskt bättre, om den löstes af en ingeniör, med känsla för uppgiften och för milieun, ensam, än af denne i samarbete med en arkitekt (eller lika gärna förstås tvärtom, ifall arkitekten äfven kunde stå för konstruktionen); hvilken paradox väl är så att förstå, att konstruktion och skönhet icke äro piller, som hvar för sig köpas på närmaste apotek, utan att de äro ut- och insida af ett och samma begrepp.

Emellertid, i hela denna väf af konstnärligt arbete, är det svårt att säga, hvar arkitektens gebit börjar och hvar det slutar. Det är väl egentligen så, att hans verksamhetsområde vuxit ut till att omfatta en hel mängd olika specialiteter, inom stadsbyggnadskonsten, möbelkonsten, interiörkonsten, trädgårdskonsten o. s. v., från det renaste dekorativa arbete till ingeniörsarbetet, områden som visserligen alla beröra och gripa in i hvarandra, men hvilka alla det icke står i en människas förmåga att samtidigt behärska. Det tarfvas arkitekter af många olika slag.*

Hvad som icke får glömmas är emellertid att arkitekten inom de skilda områdena måste vara det enande bandet mellan de olika krafter, genom hvilka hans tankar konstnärligt omsättas i verklighet, nämligen handtverkarna. Genom de konstnärliga sträfvanden, som ofvan berörts, har konsthandtverket åter vuxit sig starkt i samhället; det var fara värdt, att det skulle duka under i konkurrensen med maskinarbetet, men i stället har genom handtverket skapats nya, internationellt gångbara värden, hvarigenom dess tillvaro tryggats. Genom råmaterialets handtverksmässiga bearbetande utvinnes nämligen oftast ett betydligt större rent reelt värde än genom bearbetning med maskin. Handtverkets utveckling i ett land måste därför nu betraktas som en fråga af nationalekonomisk betydelse.

När Sverige nu samlat sig för att visa sin förmåga och sina möjligheter inom konsthandtverkets och konstindustrins område är det med det största intresse, man måste taga del af en sådan uppvisning.

Jag har tillåtit mig denna något långrandiga inledning till en kort utläggning för att få en bestämd bakgrundsfärg att se utställningen emot, på samma gång jag velat framhålla den ställning, som jag anser konsthandtverket bör intaga i den konstnärliga rörelse, som kännetecknar vår tid; den bör vara den tjänande brodern, icke framstå såsom målet.

Den utomordentligt lärorika utställning, som energiska mäns uppoffringar och arbete nu lyckats få till stånd, torde ge en ganska klar föreställning om konsthandtverkets och konstindustriens nuvarande ståndpunkt i vårt land, och man blir i första hand förvånad öfver utvecklingens snabbhet; i vissa fall har ju endast på några år rika resultat ernåtts. Vi böra emellertid icke förhäfva oss. Har utvecklingen här skett snabbt, har det i en del andra länder icke gått mindre hastigt undan.

Efter ett första öfverblickande studium af utställningen vill jag till den knyta några reflektioner i allmänhet, till hvilken den synes mig gifva anledning.

Om dessa i hvarje tänkbart fall icke skulle få formen af endast lofsång, så sker det fullt medvetet om, hur hädiskt detta skall synas inför det regn af lof och pris, som från olika håll flödat öfver utställningen, men i den tron att den utveckling, som vi här alla önska, icke annat än främjas genom att hithörande frågor skärskådas från olika synpunkter.

Utom det nationalekonomiska värde, som utställningen för visso har, är det i ett par andra afseenden, som dess betydelse särskildt framstår, nämligen i dels allmänhetens fostran, dennas konstnärliga behof vidgas och man lär sig se hvart de konstnärliga sträfvandena syfta, dels i den möjlighet den ger konstnärerna att öfverblicka de uppnådda resultaten, hvarpå sedan skall byggas vidare.

För dessa måls ernående har grundtanken för ordnandet af utställningen varit den, att föremålet-konstverket skulle sättas i en omgifning, som vi

* Hvad säjs då om den opposition i arkitektundervisningsfrågan som vänder sig mot sakkunniges mycket blygsamma förslag, att redan med studierna dela upp arkitekterna i bara två slag, och det därtill så fint funna öknamnet »halfarkitekter»? RED.

UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. »GYLLENE PORTEN». ARKITEKT: FERD. BOBERG.

sade dess verkan i samband med det dagliga lifvet. Detta är ett system, som tillämpats på de bästa senaste utställningarna af liknande slag i t. ex. Tyskland och dess värde har alltmer klarlagts. Vid denna utställning finner man också påtagligt systemets förtjänster.

Man skulle därför önskat att detta system ännu mer funnit tillämpning. Nu har detta skett huf-

UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. ARKITEKT: FERD. BOBERG.
PORTIK VID »TRIANGELGÅRDEN».
(I FONDEN VÄGGBRUNN I KAKEL, KOMP. AF ARK. ELIS BENCKERT, UTF. AF J. RUDHOLM, NORRKÖPING.)

förlora sig om den kommer i en olämplig interiör; dess värde kan först då fullt uppskattas, när man ser den samordnad med omgifningen. Som jag förut påpekat är det den fullt och konsekvent genomförda rumskonsten, där alla ingående detaljer underordna sig helheten endast för att framhäfva hvarandra, som vår tid sträfvar efter. Med tanke på de smaklösheter, som det är alltför godt om i nutidskyrkor rundtom i vårt land, skulle det varit af mycket stort värde att fått se olika konstnärer under enhetlig plan samverka till utformandet af ett kyrkorum, med dekoration och alla detaljer, där konstnärlig helhetsverkan kunnat tala om, hvilka möjligheter till människors odlande på detta område finnas.

Ett detta närgränsande fält är kyrkogårdskonsten, likaledes af stor betydelse på grund af att folket i sin helhet häraf berörs, och liksom i föregående fall under förhållanden, då människan är lättare mottaglig för immateriella inflytelser. Det är fortfarande icke en enstaka detalj, såsom en grafsten etc. det gäller, utan summan af alla detaljer. Här kommer alltså trädgårdskonsten in som ett led. Jag erinrar åter om rumskänslan såsom det sammanhållande bandet.

Skolan har på sista tiden ägnats ett visst konstnärligt intresse. Hvad hjälper dock skolornas prydande med konstverk när skolbyggnaderna själfva sakna all konstnärlig kultur. Lika väl kunde man vända om satsen och säga, konstverks vanprydande genom skolorna. Det är att börja i den galna ändan och tjänar endast att belysa, hur utan betydelse en detalj är, när den ej ordnar in sig i helheten. I en konstnärligt fullt genomförd skola hade konstnärligt arbete haft stora möjligheter till inflytande.

vudsakligen på rumsinteriören. De utställda interiörerna äro också i flera fall synnerligen skickligt komponerade och fylla för visso sin uppgift som exponenter för en högt drifven handtverksskicklighet.

Men när man har för ögonen den utomordentligt fostrande betydelse, som en sådan utställning bör ha för höjande af den konstnärliga nivån hos allmänheten, saknar man att icke flera områden på detta sätt ryckts in i allmänhetens intresse. Jag vill nämna ett par. Ingen konstart har väl sådana tillfällen att påverka breda lager af folket som kyrkokonsten. Här finnes tillfälle till förädlande inflytande som sällan annorstädes. På utställningen visas utmärkta arbeten på detta område. Men enhvar måste erkänna, att den härligaste af utstälda altarbeklädnader kan fullständigt

På samma sätt ha vi järnvägsstationerna, tingssalarna, samlingssalarna (goodtemplar- etc.), församlingsbiblioteken, begrafningskapellen m. m., hvilka alla kräfva sin andel af det konstnärliga arbete, som nu vill omspänna lifvets alla förhållanden. Alla de skaror i olika samhällsklasser, som från skilda delar af landet strömma till utställningen för att hämta lärdom, skulle där finna näring för sina egna behof.

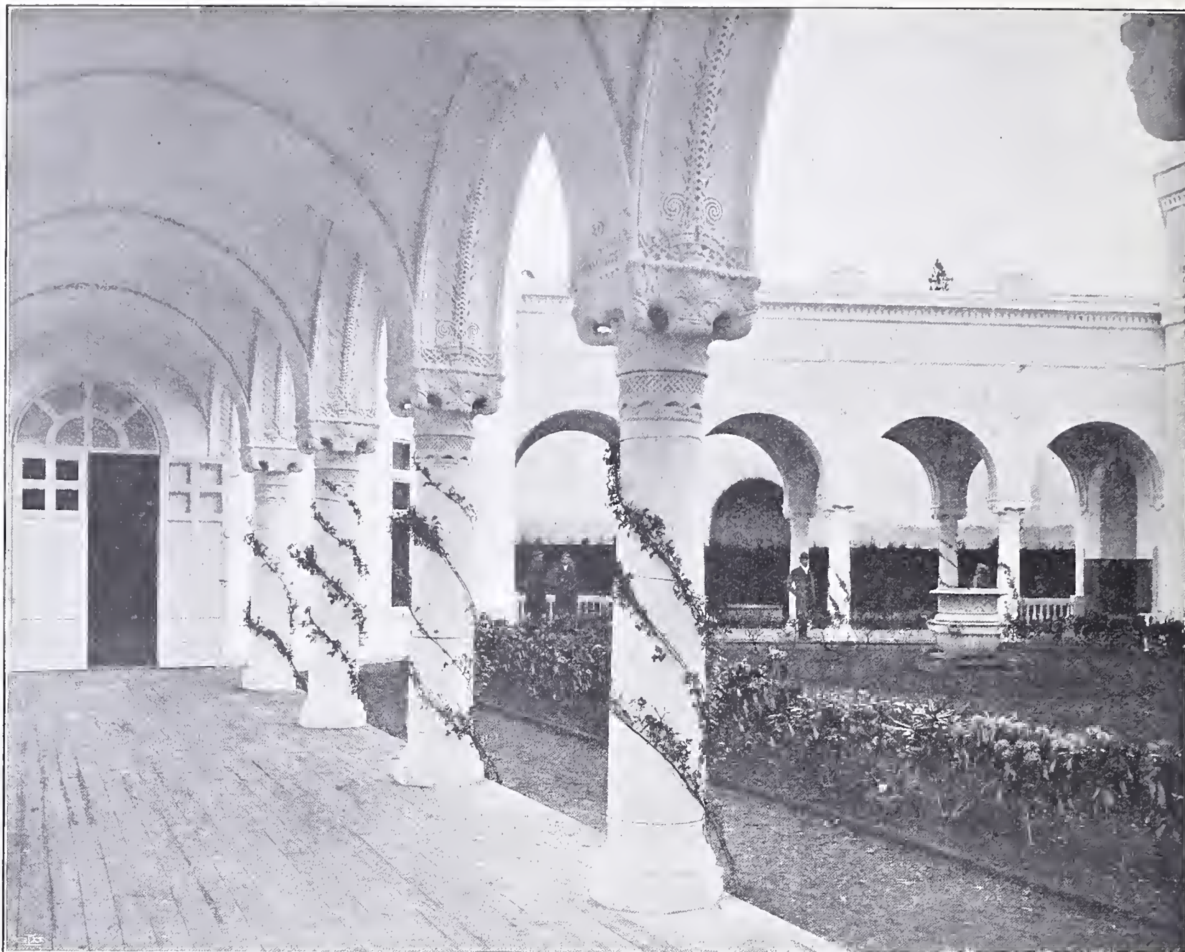
UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. ARKITEKT: FERD. BOBERG.
PARTI AF »LILLA GÅRDEN.»

Danskarna ha förstått, hvilka frön till väckande af konstnärligt initiativ, som vid sådana tillfällen kunna utsås, då de på årets danska utställning i Aarhus lyckats få till stånd sin stationsby. Sedan länge har man där liksom hos oss fasat för de öfver hela landet uppväxande stationssamhällenas fulhet, deras fullständiga brist på kultur och ans. Vid deras åsyn kan man ju verkligen frestas att undra, hur i all världen det står till med människans mångbeprisade viljefrihet, eftersom hon, när det gäller att ordna för sig, gör detta med så utomordentligt nedslående resultat. För att visa att det ej behöfde vara på detta sätt, (att viljefriheten således kan betydligt bättras på genom konsten!) har så under medverkan af flera af Danmarks framstående arkitekter denna by kommit till stånd, med sin gästgifvargård, sin järnvägsstation, sitt andelsmejeri, sitt apotek, sina gårdar, sin handelsbod, allt fullständigt och konstnärligt utarbetadt och inredt. Företaget har också visat sig äga stor dragningskraft på just den afsedda publiken, hvilken tydligt visat i hur hög grad den förstår och uppskattar de gjorda bemödandena. För våra allmogedagar skulle en dylik milieu nog varit betydelsefull. Den skulle visat menigheten hvarthän det var man ville, hvad själfva ändamålet var med all denna konst- och hemslöjd, hvars många utmärkta och intressanta alster utställningen nu så rikligt på annat framlägger.

Man kan ju säga att vår utställning i viss mån tillgodosett äfven dylika kraf genom de små egna hemmen, som där utställas. Dessa synas mig dock icke konstnärligt sett här intaga någon framstående plats, och hoppet från dessa upp till de förut omnämnda eleganta interiörerna, som olika möbelaffärer utställa, är mycket stort. Hur fint vi svenskar nu än vilja ha det, så nog står flertalet ganska främmande inför dessa eleganta boningar.

För den stora mängden åskådare komma de nog att hägra i fjärran liksom dessa som sålunda omtalas: i min herres hus äro många boningar.

De synas mig hufvudsakligen vända sig mot den köpstarka publiken. Det är enligt min mening en förlust, att icke mer specifikt svenska saker, sådana

UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. PARTI AF »LILLA GÅRDEN». ARKITEKT: FERD. BOBERG.

som de olika konstslöjdutställningarna bjuda på, i ännu högre grad än hvad som nu skett fått utgöra medlen till utformandet af slutna verkningar, af rum med bestämda uppgifter och betingelser? Härigenom hade måhända lättare vunnits anslutning till den kedja, som binder de olika företeelserna i rumskonst inifrån och utåt fastare till arkitektur och än vidare till svensk natur. Ett mer markeradt svenskt drag inom interiörkonsten hade säkerligen icke heller minskat det intresse, som äfven utlandet skänker den.

Hvad som här ofvan framhållits må ingalunda anses som utopier, dylika resultat hafva uppnåtts på utställningar i utlandet, bland hvilka jag särskildt vill hänvisa till den i Dresden 1906, die dritte deutsche Kunstgewerbeausstellung. De olika specialutställningarna, som vid sidan af de mera genomförda interiörerna förekomma på vår utställning, gifva klart vid handen, att man endast behöfver taga ut steget för att nå liknande resultat äfven här. Att så icke redan skett kan ju bero på ekonomiska förhållanden, men jag tror på en mer djupgående orsak.

Den på de skilda områdena, textil-, metall-, trä-, lervaru-, glaskonst etc., arbetande konstnären eller handtverkaren synes icke till fullo inse den fordran, som helheten måste uppställa på hans alster, alltför ofta komponeras och utföras dessa som afslutade konstverk för sig, medan de i stället, fyllande en bestämd uppgift, borde underordna sig den på förhand utstakade helheten.

Men ännu mer tror jag felet är att söka hos arkitekterna, som icke i högre grad förstå att tillvaratatga alla på skilda håll arbetande krafter och samla dem till enhetliga insatser i utvecklingen.

De genom för mycket formestetiserande af brutna förbindelserna mellan arkitekten och handtverkaren måste återknytas; känslan för materialet och dess konstnärliga formande bör ju vara underlaget för allt arkitektoniskt skapande. För konsthandtverkaren gäller det, mycket mer än hvad som sker, att i stället för mönsterritandet fördjupa sig

i materialet, så att han lär sig förstå och för olika syften utnyttja alla dess möjligheter. Hans uppfattning af materialet är det, vi önska finna i det bearbetade föremålet. Kärnan i konstnärlig kultur är uppskattandet af handens arbete. Detta måste arkitekten begagna sig af.

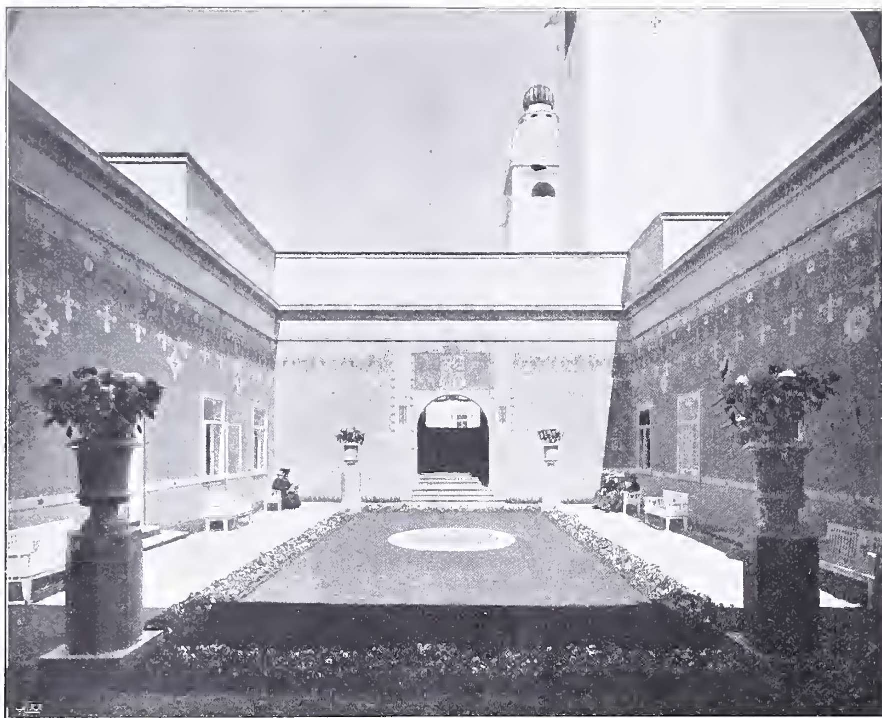
UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. ARKITEKT: FERD. BOBERG.
UTSIKT TILL »LILLA GÅRDEN».

Jag har redan i början betonat det nödvändiga sambandet mellan arkitektur och konsthandtverk. Att det senare behöfver arkitekturens stöd visa exempel från Tyskland, där under konstindustriens första uppblomstring man kunde konstatera den konstnärliga behandlingens urartande, innan den naturliga förutsättningen för detta konstnärliga arbete, nämligen rummets utformande, fick allmännare förstående.

Vid vår utställning är det rent af förvånande, huru ofullständigt landets arkitekter äro representerade. Orsaken torde, såsom jag redan nämnt, till en viss grad ligga däruti, att betydelsen af ett sådant samarbete från ömse sidor underskattats, kanske icke minst från arkitekternas. Hvilket är desto mer att förvåna sig öfver som för dem borde vara uppenbar halfheten uti att icke den, som gifvit de olika rummen deras speciella proportioner, fördelat deras belysning, angifvit den fasta utsmyckningen och samstämt färgerna, får fullfölja den inre utformningen likaväl som den yttre.

Som sagdt, så äro emellertid de kända arkiterna, med få undantag, tämligen klent eller inte alls representerade. Ett lysande undantag utgör dock arkitekten F. Boberg, som förvånar genom sin fenomenala mångsidighet och arbetsförmåga, hvilken lämnat spår efter sig — tror jag — på nästan hvarje afdelning inom utställningen, och detta till på köpet genom många gedigna och framstående arbeten. Då Boberg för öfrigt varit utställningens arkitekt är ju dessutom själfva anordningen af utställningen och dess byggnader hans verk.

Utställningens läge på Djurgården i en mellan ekbevuxna kullar inkilad plan remsa, sluttande ned mot sjön, är väl det mest natursköna läge en utställning haft. Uppslaget till byggnadernas anordning omkring gårdar af olika former och dimenner är genialiskt och såvidt jag vet fullt originellt. Gårdsmotiven med sina omväxlande portiker och släta murytor är sedan på ett skickligt sätt genomfördt och sammanhållet och lutningsförhållandena i terrängen sinnrikt utnyttjade genom terrass- och trappanordningar. Genom detta sitt grepp på uppgiften har arkitekten lyckats trolla fram mängder af vackra effekter och pittoreska partier af ständigt växlande slag; vid vackra belysningar och i ramen af den kraftiga grönskan med det utanför skimrande vattnet ofta af en betagande verkan. Hvad själfva arkitekturen be-

UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM 1909. ARKITEKT: FERD. BOBERG.
PARTI AF »GULA GÅRDEN».

för verkligt sund arkitektur. Den har förlorat för mycket af materialkänslan. Är den emellertid berättigad, så skall det vara i sommarstadens gips, där en hungrig sommarsol får leka i dess ständigt ringlande virrvarr och skapa effekter af sydländsk verkan midtuppe bland Djurgårdens allvarliga ekar.

träffar synes den mig dock ha det gemensamt med äldre utställningars arkitektur att ha dragit allt för stora växlar på sin korta varaktighet. För mig framstår den såsom lek af mästarhand och har fått en mycket ytlig och, om man drar analogier med t. ex. *svensk* målarkonst, representerad af Larsson, Nordström, Bergh m. fl., föga svensk karaktär öfver sig. Något som ju dock väl låter försvara sig för en glad »sommarstad», i fall man vill anlägga den synpunkten. Man har emellertid på senaste tiden börjat att framställa den fordran på arkitektur för utställningar af detta slag, att den skulle ha något af det inres allvar öfver sig, i någon mån afspegla innehållet, d. v. s. att konsthandtverket borde få medverka äfven vid behandlingen af exteriören. Detta har här knappast alls blifvit fallet, hvilket kanske till en del får tillskrifvas hänsyn för helhetsverkan. Nu består den rika utsmyckningen, utom i en färgsmyckad gård, hufvudsakligen i en fint fördelad och diskret ornamentik, blifven karaktäristisk för Boberg. Med all min beundran för arkitekten Boberg och hans skapelser, måste jag tillstå, att jag numer står fullständigt kall inför hans ornamentik, som för öfrigt ofta i motiv och sammanställning bjuder på omväxling och stor uppfinningsrikedom. Men dess ensartade behandling, som upprepas utan hänsyn till material, likartad för gips, sten, trä, silfver, målning, gör den enligt min mening främmande

---

Vid detta omnämnande af utställningen har jag sökt se den som helhet i dess samband med utvecklingen, medan jag ständigt haft för ögonen dess mycket stora betydelse. Jag har med flit undvikit att fördjupa mig i detaljer, men skall tidskriften i ett kommande nummer söka påpeka de tekniska och konstnärliga framsteg som nåtts, de resultat som redan nu på olika områden vunnits, och hvarpå vi kunna bygga vidare. I hvilken riktning jag trott ett fortsatt arbete böra gå, har jag sökt antyda nnder en stark känsla af den stora vikten af en sund utveckling. Jag tror nämligen att ännu återstår en bit knagglig väg, innan vi äro komna dit vi vilja, vid det mål, för hvilket vi alla nog vilja tillsammas redeligen strida: en konstnärlig kultur.

IVAR TENGBOM.

STADSPLANETÄFLINGEN I KÖPENHAMN.

På annat ställe meddelas resultatet af denna täfling.

De inlämnade 19 projekten, som utställdes i rådhusets stora hall, hafva studerats där af en vår medarbetare, och sedermera har Köpenhamns magistrat varit nog tillmötesgående att på vår begäran tillställa oss för prisdomarnas räkning tagna fotografiska reproduktioner af samtliga de inlämnade förslagen, hvilka dock beklagligtvis ej kunna i tidskriften återgifvas.

Då täflingen var den till omfattningen hittills största i Norden, anse vi det vara vår skyl-

dighet att göra nedanstående reflektioner öfver densamma och dess handhafvande, och beklaga vi, att vi därvid ej kommit till synnerligen glädjande resultat.

Programmet, hvilket vi utförligt relaterade och kritiserade i vårt marshäfte 1908, var redan det långt ifrån lyckligt hopkommet. Som vi då framhöllo, var det särskildt bristfälligt beträffande upplysningar af hvarjehanda art. I motsats till hvad fallet varit i motsvarande svenska täflingar afhjälptes ej häller sedermera denna brist genom kompletterande kartor och uppgifter. Dessutom beklaga sig de i täflingen deltagande öfver svårigheten att af de tjänstemän, som enligt programmet skulle lämna upplysningar, erhålla sådana, i det att de täflande hänvisades att löpa gatlopp till hamnväsendet, spårvägsstyrelsen, järnvägsstyrelsen, krigsdepartementet o. s. v. för erhållande af behöfliga upplysningar.

En annan svårighet erbjöd täflingen genom att i densamma sammanförts två alldeles skilda uppgifter; den ena uppgiften gällde upprättande af en generalplan öfver hela Köpenhamns område i skala 1: 10 000, hvilken skala är alldeles för liten för ändamålet, enär förslag utarbetade på en så liten karta som regel visa sig värdelösa, om man söker framföra dem i större skala; den andra uppgiften afsåg upprättande af fullständigt stadsplaneförslag i skala 1: 2 000 öfver de staden tillhöriga arealerna, hvilka upptagits å icke mindre än 17 kartblad, men hvilka dock utgjorde endast en obetydlig del af hela Köpenhamns område. På grund af den alltför obetydliga skala, hvari öfversiktskartan lämnats, ha de täflande som regel icke kunnat nedlägga så mycket arbete å den första uppgiften, särskildt i jämförelse med det högst betydande arbete den senare kräft. För de flesta af de täflande har på grund häraf den senare uppgiften varit hufvudsaken. Prisdomarna däremot synas af allt att döma först och främst hafva fäst sig vid den första uppgiften, hvilken på grund af de gifna förhållandena knappast genom täflingen kunde erhålla en fullt tillfredsställande lösning. För Danmarks hufvudstad hade säkerligen ett långt bättre resultat vunnits om täflingen uppdelats i två af hvarandra oberoende täflingar och om därvid öfversiktskartan utförts i en större skala. För de täflande åter, hade genom ett sådant arrangement beredts större möjligheter för ett rättvist bedömande.

Mot sammansättningen af den kommitté, som skulle bedöma täflingsprojekten, kunde äfven framställas den anmärkningen, att, ehuru täflingen var internationell, kommittén dock ej räknade någon utländsk fackman såsom ledamot och att de såsom sakkunniga ansedda (arkitekterna Nyrop och Kampmann samt trafikingeniörerna Ambt och Johanssen) befunno sig i minoritet.

Vid prisbedömningen tillgick sålunda att två stadens ämbetsmän i detalj genomgingo samtliga projekt samt utarbetade en tryckt resumé öfver inne-innehållet i desamma. Denna resumé tillsammans med fotografiska reproduktioner af samtliga projekters sammanställningskartor tillställdes prisdomarna, som därefter slutförde prisbedömningen. Det kan ifrågasättas, om det är lämpligt att prisdomarna på så sätt till ej obetydlig del öfverlämna bedömandet till ett par stadens tjänstemän. Äfven måste vi protestera mot tillvägagångssättet att genom fotografering af icke prisbelönta eller inköpta projekt möjliggöra för staden att använda sig af dessa täflandes arbeten. Vi kunna äfven meddela att det ifrågasatts, att på laglig väg befria detta brott mot Bernkonventionen.

Resultatet af täflingen sådant det föreligger enligt prisdomarnes utlåtande är också ganska märkligt. Dels måste vi instämma med de i danska tidningar förekommande anmärkningarna mot det enligt uppgift i endast 45 ex. tryckta utlåtandets ofullständighet, i det att hvarken någon motivering af bedömningen eller beskrifning öfver förslagen, med undantag af ett kortfattadt omdöme om första pristagarens förslag, förekommer i densamma. Den ofvannämnda tryckta resumén, som möjligen kunnat tjäna som komplement, hölls dessutom strängt hemlig. Kommittén uttalar visserligen ett erkännande öfver det högst betydande arbete, som af de täflande nedlagts å projekten, men det oaktadt beslöts att af de för inköp disponibla kr. 5 000: — endast använda 1 500 kr. för inköp af ett projekt.

Af de 5 förslag, som sålunda enligt prisdomarnes mening voro de bästa, var det med första pris belönade utarbetadt af en tysk, under det att samtliga de öfriga hade danska författare, däraf två stadens tjänstemän.

Utan att på något sätt vilja kvälja kommitténs dom, kunna vi dock ej underlåta att framhålla, att helt andra och mera ålderdomliga principer för bedömandet tydligen varit för kommitténs majoritet bestämmande, än de hvilka gifvit sig till känna i nära nog samtliga de förutom i Sverige, särskildt i Finland och Tyskland under det sista årtiondet mycket ofta förekommande stadsplanetäflingarna.

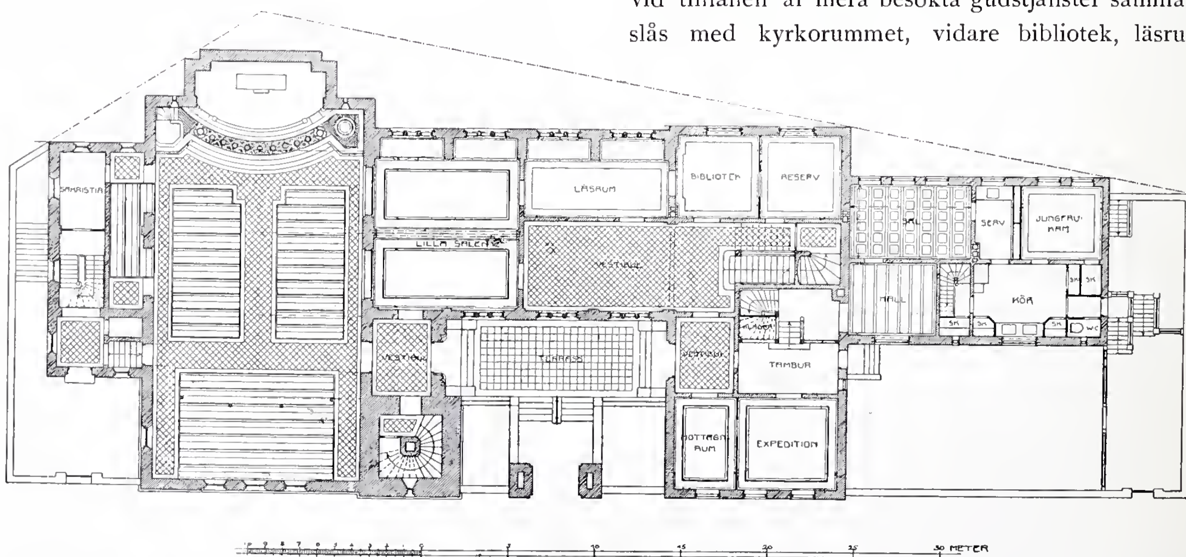
SVENSKA KYRKAN I KÖPENHAMN. ARKITEKT: T. WÅHLIN, MALMÖ.

SVENSKA KYRKAN I KÖPENHAMN.

För att redan från början undanrödja en undran, som jag från åtskilliga håll hört uttalas, vill jag här först nämna, att det är på begäran först af arkitekten Gustaf Wickman och sedan af den af Svenska Kyrkoföreningen i Köpenhamn tillsatta Kommittén för ifrågavarande byggnads uppförande, som jag åtagit mig att lösa det maktpåliggande uppdraget att gifva ritningar till den svenska kyrkan i Köpenhamn.

Vid de olika byggnadsdelarnas placering har jag i hufvudsak följt arkitekten Wickmans förut gifna uppslag, medan jag i byggnadens vidare inredning rört mig mera fritt, dels med hänsyn till ökade eller eljest ändrade anspråk från Kyrkoföreningens sida, dels kanske också därför, att jag haft en annan syn på saken än den första förslagsställaren. Ändringarna ha också gjort, att husets mått ökats, och det har därför varit nödvändigt att strängt hålla fast vid enkla former.

Byggnaden innehåller utom kyrkan, som rymmer 400 sittplatser, tvänne föreläsningssalar, en för 150, en för 300 personer, som båda skola kunna vid tillfällen af mera besökta gudstjänster sammanslås med kyrkorummet, vidare bibliotek, läsrum

SVENSKA KYRKAN i KÖPENHAMN. BOTTENPLAN.

och reservrum, som antagligen kommer att användas till mottagningsrum för svenska koloniens läkare, samt pastorsexpedition och bostad för prästen. Dessutom rymliga, för alla dessa lokaler gemensamma, vestibuler. Till prästbostadens kök finnes naturligtvis en särskild ingång, hvarjämte för familjens räkning finnes en utgång till en liten privat muromhägnad trädgårdstäppa. Källarvåningen, som på nordvästra sidan ligger högt öfver utanförvarande marklinie, innehåller dessutom bostäder för vaktmästare, diakon och diakonissa samt under kyrkan asylrum med afdelningar för män och kvinnor.

Kyrkan är centralt, fritt och vackert belägen vid Söndre Frihamnsvej midtför Östbanegården, hvarför den blir en af de första byggnader, som möta den med ångfärjelinien ankommande främlingen. Där ligger den på sluttningen nedemot Citadellgrafven med fond af gröna träd och invid den gamla vallgrafvens vatten. Tomten är som bekant skänkt af danska staten, och då den tagits från det gamla Citadellområdet, är det de militära myndigheterna och i sista hand krigsministeriet, som från dansk sida haft att bedöma och stadfästa ritningarna. Med de kommunala myndigheterna ha vi ej haft att göra, utom i hvad som gäller aflopp till stadens kloak.

Byggnaden är beräknad att kosta 265 000 kronor, hvaraf 140 000 kronor äro insamlade på enskild väg och 80 000 kronor anslagna af svenska riksdagen. Den felande summan tänker man kunna sammanbringa på enskild väg. Utom de enskilda kontanta bidragen har stor offervillighet visats såväl från svensk som dansk sida i gåfvor af byggnadsmaterial eller inventarier. Sålunda är en stor del af cementen, fasadteglet, takteglet m. fl. materialier, orgel, dopfunt med silfverfat, altarduk m. m. lämnade som gåfvor till kyrkan.

Såsom kyrkans byggherre får man räkna den Svenska Kyrkoföreningen, som i den svenska generalkonsuln och den svenska pastorn har två synnerligen initiativkraftiga och verksamma medlemmar. Såsom min medhjälpare vid öfverkontrollen, vid underhandlingar med danska myndigheter och öfver hufvud taget som min rådgifvare, då det gäller att komma in i danska förhållanden har arkitekten Gotfred Tvede välvilligt ställt sig till disposition. Dagkontrollen på platsen skötes af en ung arkitekt Alf Jörgensen. Grundläggningsarbetet, som nu är i full gång, utföres på entreprenad af murermester E. Pihl. Stenhuggare-, murare- och timmerarbeten komma i de närmaste dagarna att utbjudas.

Malmö i juni 1909.

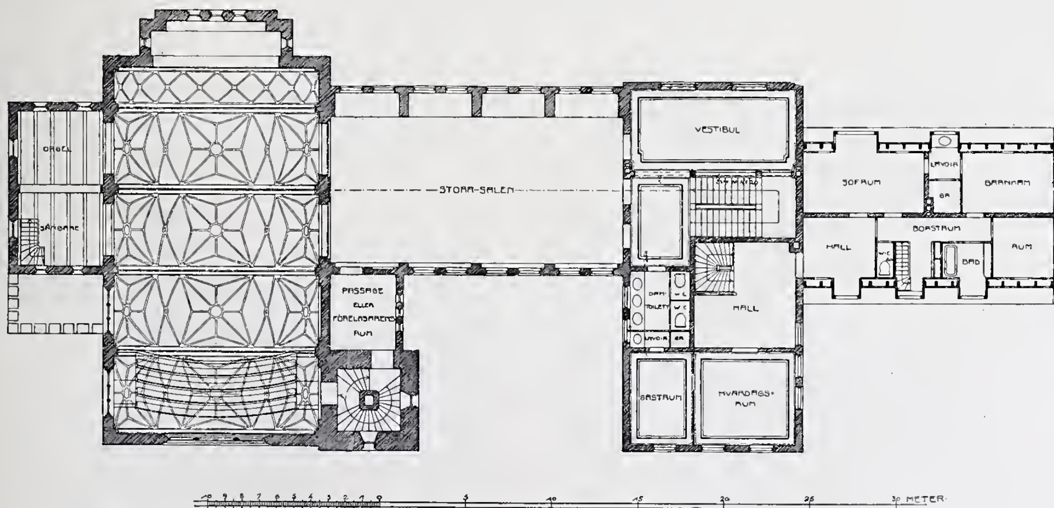
THEODOR WÅHLIN.

SVENSKA ALLMOGEHEM

AF LEKTOR KARL BERLIN.

Bland alla de arbeten, som i vår tids rika bokalstring framkommit, torde det vara få, som äro värda att omfattas med sådant intresse som »Svenska allmogehem». Detta icke allenast på grund af bokens innehåll, utan äfven på grund af det sätt, hvarpå den framkommit.

Det torde nämligen höra till sällsyntheterna att nu för tiden träffa på en person, som hyser sådan entusiasm för ett fack, liggande på sida om hans egentliga lifskall, att han inom detta är färdig att lägga ned ett högst betydande arbete, intresse och kapital i synnerhet, då detta intresse omfattar ideella syftemål, för hvilka man icke för egen skull kan påräkna någon praktisk valuta, och det torde vara ännu sällsyntare

SVENSKA KYRKAN I KÖPENHAMN. LÄKTARPLAN.

att påträffa någon, som dessutom har förmåga att kunna därvidlag genomföra sitt uppsatta mål. Denna lyckliga omständighet har nu emellertid inträffat, i det att grosshandlanden Gustaf Carlsson utgifvit arbetet *Svenska Allmogehem.*

Arbetets förhistoria är i korthet, i enlighet med utgifvarens egna ord, följande:

»Under mångfaldiga resor i olika delar af Sverige har jag haft godt tillfälle att konstatera våra svenska allmogehems förfall i såväl arkitektoniskt som praktiskt hänseende. Denna stillöshet parad med själ- och förnuftslöst efterapande af omotiverade utländska grannlåtsförebilder, hvilket vi nog litet hvar haft tillfälle iakttaga, har födt den tanken, att här en reform var nödvändig. För denna måste vinnas främst dem det direkt gäller, bönderna, småbrukarne och arbetarne, och genom det tryckta och illustrerade ordet, spridt i sådan mängd, att dess påverkan kunde vara af någon betydelse. Främst borde detta arbete vända sig till ungdomen, till dem, som i dubbel mening skola bygga framtidens Sverige, det Sverige, som en gång skall stå stort, fritt och lyckligt, erbjudande lugn och välstånd åt alla sina barn.

När denna tanke framlades, omfattades den med sådant intresse inom vida kretsar, att jag beslöt söka realisera densamma.

Det gällde då dels att på grundvalen af våra gamla gedigna svenska gårdstyper utarbeta byggnadsförslag för de olika landsdelarna med hänsyn till dessas skilda behof, materialtillgång och naturbeskaffenhet, dels att på dessas inre tillämpa de med beboelighet och öfrig ändamålsenlighet mest öfverenstämmande formerna, nödvändiga för nutidsmänniskans trefnad och för ett rationellt jordbruk. Det gällde vidare att åstadkomma möjlighet för småbrukarne — genom råd och anvisningar, detaljritningar, materialbeskrifningar o. d. — att i görligaste mån själfva uppbygga sina nya hem.

Men det är inte nog med att få de egna hemmen välbyggda och rationellt ordnade. Det gäller också, särskildt hvad småbruken beträffar, att sörja för, att de bli ekonomiskt bärkraftiga. I planen för boken kom därför att ingå också en utförlig textafdelning med artiklar behandlande småbrukets och trädgårdens skötsel o. s. v.

För att detta arbete, afsedt att vara en verkligt god folkbok, hvars verkningar borde bli både djupa och långvariga, skulle nå folkets massa, de breda lagren, hvilkas tillgångar icke tillåta dem att skaffa sig fackliga specialarbeten (något samlingsverk med antydda syftemål finnes f. ö. icke) var det nödvändigt att sprida boken gratis, och det är hvad som skett.

Efter denna plan begynte arbetet våren 1908, då en för saken varmt intresserad ung arkitekt, John Åkerlund, utsändes på studieresa dels i Danmark, Tyskland, Schweiz, Holland och England för att erfara hvad som i dessa länder åtgjorts i bokens syfte, dels och förnämligast i Sverige för att här genom fotografier och skisser samla de gamla karaktärerna i landets byggnadskonst samt genom samråd med jordbrukskonsulenter och andra sakkunniga få kännedom om nya önskemål för ett rationellt byggande.

Vidare utsändes frågeformulär till jordbrukskonsulenterna landet rundt, hvari dessa ägde att ge och äfven mycket villigt gåfvo erforderliga råd och vinkar för arkitekternas arbete.

På grundvalen af det så insamlade materialet utarbetades nu af arkitekt Åkerlund detaljerade program till i boken intagna förslag, och förlades de så att därmed de mest karakteristiska byggnadssätten skulle framhäfvas och de mest önskvärda storlekstyperna påvisas.

Det lyckades att få för sakens vidare utförande kvalificerade medarbetare, arkitekter samt sakkunnige i jordbruk och trädgårdsskötsel m. fl., så att arbetet hösten 1908 kunde taga sin början och har det alltsedan bedrifvits med all kraft.

De förut nämnda projekten utfördes sålunda af J. J:son Gate, Torben Grut, Alf Landén, Gunnar Morssing, Ivar Tengbom, John Åkerlund och Ragnar Östberg efter ytterligare resor i de landsdelar, de utsett eller utvalt åt sig att behandla.»

Såsom synes innehåller arbetet icke endast, huru allmogen skall kunna bygga sina hus, utan äfven huru den skall sköta landtbruk, kreatur och trädgårdar jämte en hel del andra nyttiga saker, som vi icke kunna gå närmare in på. Det kan naturligtvis ej vara meningen att här redogöra för de kapitel, som mera beröra de landtbrukaretekniska frågorna, detta skulle öfverskrida tidskriftens program och anmälarens förmåga. Dock må blott anföras, att dessa kapitel äro författade af fackmän på området och därför med all säkerhet gedigna och innehållande landthushållningens allra modernaste rön och åsikter. Utom detta innehåller boken eller rättare inledes den med en för icke-fackmannen mera lättfattlig artikel: Sverige, af fil. dr. Adrian Molin, en på prosa skrifven högstämd dikt om Sveriges natur och minnen samt om Sveriges framtid, säkerligen ur fosterländsk synpunkt bland det bästa, man i den vägen kan få läsa. Som emellertid utgifvaren själf omtalat, var det byggnaderna på landet, som i första hand väckte hans tankar på bokens utgifvande och det är förnämligast den del, som afhandlar byggnaderna, vi här vilja närmare skärskåda.

Vid ett flyktigt studium af boken kan man knappast tänka sig det betydande arbete som är nedlagdt härpå. Arkitekten John Åkerlund har genom resor såväl i utlandet som i synnerhet inom Sverige hopsamlat ett ansenligt material dels belysande allmogehusets utveckling i olika delar af vårt land dels för att utröna de fordringar, som böra ställas på moderna byggnader. Jordbrukskonsulenterna i riket hafva ställt sin erfarenhet till disposition och till slut hafva ett antal arkitekter uppgjort förslag till allmogegårdar för olika landskap i Sverige. Dessa förslag finnas nu reproducerade i boken, hvarje förslag omfattar en perspektivbild i färgtryck samt geometriska ritningar till gårdens olika byggnader, visserligen i ganska liten skala, men för dem, som vilja bygga därefter, finnes tillfälle att förvärfva sig arbetsritningar för en ytterst ringa penning.

Textafdelningen är författad af arkitekten Åkerlund, som varit utgifvarens närmaste medhjälpare och på hvars unga skuldror antagligen ett betydande, men säkerligen också intressant arbete varit lagdt, från hvilket man emellertid kan säga, att han skiljts med heder. I ka-

pitlet »Huru allmogehem skola byggas» skildrar han i raska drag sin studieresa, framhåller det karakteristiska hos de olika ländernas allmogehus, hvaraf äfven några visas i bild, så går resan genom Sverige började i Skåne och sedan ända upp till framtidslandet, Norrland. Sedan förtäljer han oss allmogehusens utveckling från det enkla »stårriset» vid fäboden ända till våra dagars byggnader i villastil, hvilkas hela existens han naturligtvis måste beklaga, hvarvid han just påpekar det osmakliga och oändamålsenliga i dessa byggnader och anvisar, huru vi på det gamlas grund skall föra utvecklingen vidare sundt framåt. Efter en kort redogörelse för de förut omtalade planscherna öfver nya allmogehem, som finnas i boken, kommer han sedan in på en detaljerad beskrifning, huru ett svenskt allmogehem skall byggas, såväl boningshus som uthus.

Härvidlag är hänsyn tagen till de konstruktioner och material, som nu äro de vanliga. Papptaken få dock sin rättvisa dom. Men intet är offradt åt ljusblå, orealiserbara drömmar utan alla råd och anvisningar äro möjliga att efterfölja liksom ritningarna till allmogebyggnaderna visa, att man med de moderna, klenare virkesdimensionerna kan nå resultat, som icke komma långt efter dem, som våra förfäder ernådde med jättedimensioner. Texten illustreras med en mängd bilder, af stugor, som kunna tjäna som goda förebilder. Dessutom kommer ett och annat af den typ, som bör undvikas, utgörande ett varnande exempel i Schulze-Naumburgs stil.

Rörande uthusen visas särskildt en del anordningar i ladugårdar, som skola bidraga till att innevånarne där, kor och kalfvar, grisar och höns m. m. skola trifvas och må godt.

Till slut nämner han några ord om täppan kring stugan och vildvinet på väggen samt om bohaget och husgerådet inomhus.

Och bygger man nu sitt hem så, som författaren lär, då »skall hemmet bli, hvad det bör vara, ett *hem*, en värld för sig, som när du träder in där trött och tung efter dagens möda bjuder sin varma famn åt dig, lyser upp ditt sinne, ger en hvilsam stund bland dina kära och lugn efter striden.» Den tanken vilja vi gärna underskrifva. (FORTS.)

SPRIDDA MEDDELANDEN.

RESULTATET AF STADSPLANETÄFLINGEN I KÖPENHAMN. På annat ställe i detta n:r ägnas behandlingen och genomförandet af denna stadsplanetäfling, hvars resulatt sedan en tid föreligger, en kritisk granskning. Programmet offentliggjordes den 15 jan. 1908. Förslagen skulle inlämnas den 15 jan. 1909, och inkommo då 19 täflingsförslag. Först efter närmare 4 månader voro prisdomarna färdiga med sitt utlåtande. Prisfördelningen blef följande:

Första pris, 10 000: — kr. Stadtgeometer Carl Strinz, Bonn. Andra pris, 5 000: — kr. Afdelningsingeniör A. Bjerre, Lyngby. Tredje pris, 3 000: — kr. Arkitekterna Ulrik Plesner och Aage Mathiesen, Ingeniör M. Frandsen och Landskabsgartner Aage Hansen. Fjärde pris, 2 000: — kr. Afdelningsingeniör O. K. Nobel och Arkitekt Holger Rasmussen. Dessutom inköptes för ett belopp af 1 500: — kr. ett af danskamerikanska ingeniören A. J. Roewade upprättadt förslag.

De moderna stadsplaneprincipernas målsmän hafva, så vidt man kan finna af kommittéens dom, icke haft majoritet inom densamma. Visserligen finna vi bland de beaktade förslagen sådana som motto »Urania» (första pris) och »Anno» 1977» (fjärde pris), hvilka båda visa goda idéer såväl beträffande hufvudgatornas sträckning som anordningen af platser och gatukors, men däremot finnes i utlåtandet ej ett ord om sådana projekt som »For Byen og Borgerne», »Stor-Kjøbenhavn», »Gefion», »Et Kløverblad» och »Richesse oblige», hvilka alla synas oss i ena eller andra hänseendet vara i lika eller högre grad beaktansvärda än de två förstnämnda prisbelönta projekten.

Vid granskning af förslagen finner man sålunda att på motto »Stor-Kjøbenhavn» tydligen nedlagts betydligt mer arbete än på något annat förslag och att detta förslag samt »For Byen og Borgerne» lämna de fullständigaste lösningarne af de stora trafikproblemen, såsom anordnande af lokalbanor, hamnanläggningar, spårvägar och hufvudgator, och äfven som regel behandla detaljer med platsanordningar och dylikt bättre och mera konstnärligt än de flesta andra förslag.

Vidare fäster man sig vid motto »Gefion» för dess goda detaljanordningar, särskildt å områdena för slutet byggnadssätt, »Et Kløverblad» för dess ståtliga symetrianläggningar och vid »Richesse oblige» för dess platsanordningar, och öfriga goda detaljer. Äfven andra förslag såsom »Julemaerket for 1908» och »Bella» äro i ena eller andra hänseendet beaktansvärda för goda lösningar af ena eller andra spörsmålet och komma närmast i jämförelse med »Kjøbenhavns Vaaben 1902» (tredje pris) och »Tre træer» (andra pris). En särskild ställning intager slutligen det af en dansk-amerikan författade förslaget »Wayland Smed», hvilket inköpts för sin originella och intressanta beskrifning, under det att själfva förslaget med sin väldiga »told kanal» tvärs igenom Amager hufvudsakligen torde hafva kuriositetsintresse. *N. G.*

STOCKHOLMS STADSPLANEREVISIONSKOMMITTÉ. I den af stadsfullmäktige den 29 mars beslutade kommittén för revision af stadsplanerna för det nuvarande stadsområdet äro, såsom förut meddelats, byggnadschefen, stadsingeniören och stadarkitekten självskrifna medlemmar. Vidare har drätselnämndens första afdelning för sin del till medlemmar af kommittén utsett grosshandlaren H. Lamm och justitierådet A. G. S. Borgström; byggnadsnämnden har utsett major O. A. usch och rådman J. Hammarberg. Stadsfullmäktige hafva till ledamöter af kommittén utsett arkitekten Ferd. Boberg civilingeniör N. O. Gellerstedt och löjtnant N. Victorin samt till aflöning af en för kommittén arbetande, i stadsplanefrågan särskildt sakkunnig person, beslutit anslå 15 000 kr. om året. Till innehafvare af den senare befattningen har kommittén utsett arkitekten P. O. Hallman.

FRÅN KONSTHÖGSKOLANS BYGGNADSSKOLA hafva vid studieårets slut utgått följande elever: Otar Hökerberg, tilldelad Kungl. medalj, Elis Kjellin, tilldelad Kungl. medalj, Knut Nordenskjöld, kanslersmedalj och 100 kr. af statsmedel, Anders Gustaf Linden, 300 kr. af statsmedel för studier i arkitektur samt Hjalmar Hammarling.

Från den utställning af de enligt täflingsprogrammet, »*En teknisk högskola*», utarbetade projekten, som pågick någon vecka in i juni, förtjänar särskildt omnämnas Arkitekt Hökerbergs täflingsförslag, hvilket genom det säkra greppet på uppgiften och dennas genomarbetande till en säkert sammanhållen helhet af god karaktär syntes vittna godt om den mognad dess författare redan uppnått.

JAPANSKA ARKITEKTFÖRENINGEN har gjort framställan att få byta tidskrift med Afdelningen för Husbyggnadskonst. Det bör ju bli en intressant ackvisition för föreningsbiblioteket.

PRISTÄFLAN. Svenska arkitekter inbjudas till täflan om pris för ritningar till ny kyrka för Svenska församlingen i Paris. Enligt för täflan utfärdadt program äro följande pris bestämda: Ett första pris å 2 000, ett andra å 1 000 samt ett tredje å 500 francs. Program jämte tillhörande tomtkarta utlämnas å Kungl. Öfverintendentsämbetet i Stockholm, Drottninggatan 36. Täflingstiden utgår den 15 augusti 1909 kl. 12 middagen. Prisdomare äro hrr Professor E. Lallerstedt, Arkitekterna E. Stenhammar och R. Östberg, Artisten Hagberg och Pastor Carl Renström.

PRISTÄFLAN OM ETT NATIONALMONUMENT. Sedan ministern F. H. R. Kleen donerat ett belopp af 100,000 kr. såsom grundplåt för uppförandet i Stockholm af ett åt fosterlandet ägnadt monument, har den för frågans handhafvande tillsatta kommittén nu inbjudit svenska konstnärer att inkomma med förslag till ett dylikt monument.

Täflingen är dubbel, d. v. s. den består af en förberedande *allmän* täfling, öppen för alla svenska konstnärer, samt en efterföljande *begränsad* täfling mellan vissa af de i allmänna täflingen deltagande. Vid den allmänna täflingen utdelas inga pris och göras inga inköp. Bland de inkomna förslagen utväljer en nämnd de tre relativt bästa. Upphofsmännen till dessa förslag inbjudas sedan af kommitterade att, med uteslutande af alla andra, deltaga i den begränsade täflingen, för hvilken särskildt program dem samtidigt tillställes. Hvar och en i denna begränsade täfling deltagande erhåller 3,000 kr. såsom ersättning för förslagets utarbetande. Erhåller upphofsmannen till det förslag, som af nämnden satts främst i den begränsade täflingen, *icke* uppdrag att utföra monumentet, tilldelas honom ytterligare 3,000 kr. Därjämte är till nämndens förfogande ställdt ett belopp af 2,000 kr. att af nämnden, på sätt den finner för godt, fördelas mellan de båda andra täflande.

Minister Kleen, hvilken ursprungligen tänkt sig monumentet placeradt på Helgeandsholmen, har sedermera genom särskild skrifvelse lämnat frihet med afseende på monumentets såväl plats som utseende.

Ur bestämmelserna för den allmänna täflingen må anföras: Förslag till monumentet, som skall resas i hufvudstaden, skall omfatta icke blott den arkitektoniska och figurala delen af monumentet, utan äfven angifva dess plats samt hela dess uppställning och anordning.* Täflande äger jämväl föreslå de anordningar i monumentets närmaste grannskap, som kunna bidraga att höja dess konstnärliga verkan.

Täflingsförslagen skola vara inlämnade till Nationalmonumentskommittén, Nationalmuseum i Stockholm, senast den 1 februari 1910.

Prisnämnden utgöres af: Förste intendenten *I. G. Clason*, skriftställaren *Carl G. Laurin*, professor *T. Lundberg*, arkitekten *L. I. Wahlman* och artisten *Anders Zorn*. Program erhålles hos kommitténs sekreterare, öfverste *Claes Grill*, Narvavägen 32, Stockholm.

ATHÉNS STADSPLAN. Berlins berömde stadsarkitekt, Ludvig Hoffmann, har erhållit det ärofulla uppdraget att uppgöra förslag till af behofvet påkallade förändringar af stadsplanen inom Athéns äldre delar såväl som till enhetligt ordnande af områdena för dess framtida utveckling och har för den skull på sista tiden vistats i Grekland för studier och utkast till detta grannlaga arbete.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde måndagen den 17 maj. Att leda förhandlingarna för aftonen valdes professor Lallerstedt, enär såväl ordinarie som vice ordföranden voro förhindrade att närvara.

Till medlem i Afdelningen invaldes civilingeniör Fritz Söderberg.

Afdelningens allmänna möte beslöts äga rum torsdagen den 1 och fredagen den 2 juli. Arkitekt Bergsten redogjorde för sina reseintryck från staden Konia i Mindre Asien och belyste föredraget med ljusbilder och en rikhaltig samling utställda fotografier från flera städer i Mindre Asien.

Arkitekt Enblom framförde några synpunkter och önskemål angående Afdelningens arbetssätt och styrelsen anmodades öfverväga och behandla dessa frågor.

Stadsarkitekt Salin väckte förslag om att inom Afdelningen måtte till diskussion upptagas frågan om normer för kostnadsberäkning af husbyggnader efter kubikmassa. Styrelsen anmodades förbereda frågan.

Professor Lallerstedt talade om önskvärdheten af enhetlig terminologi i byggnadskonsten, och stadsarkitekten påpekade önskvärdheten af gemensam norm för beteckningssättet af olika material å ritningar. Styrelsen anmodades förbereda dessa båda frågor.

Utställningen för aftonen utgjordes utom af ofvannämnda fotografier äfven af ritningar till skol- och bankbyggnad i Norrköping, kapellbyggnad i Stockholm m. m. af arkitekt Bergsten.

* För dem, som ämna föreslå Helgeandsholmen såsom plats för monumentet, kan karta öfver holmen med närmaste omgifningar bekommas hos öfverste C. Grill.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 8 · 7 AUG. · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 82 81. AT. 68 58

UTSTÄLLNINGEN FÖR KONSTHANDTVERK OCH KONSTINDUSTRI I STOCKHOLM.

AF HERMANN MUTHESIUS.

(ÖFVERSÄTTNING FRÅN FÖRF:S MANUSKRIPT*)

Efter det sista årtiondets många konstindustriutställningar i Tyskland, hvilka burit vittne om det enorma uppsving som senare tiden medfört på detta område, har det varit af alldeles särskildt intresse att finna, hurusom äfven inom de nordiska länderna krafter varit i rörelse för att sammanföra konsthandtverkets och konstindustriens alster till en omfattande uppvisning, belysande mänsklig förmåga inom dessa konstarter.

Totalanordningen vid Stockholmsutställningen är synnerligen verkningsfull. De olika byggnadspartierna gruppera sig på ett utmärkt sätt och i utformandet af helhetsvyerna har byggnadernas skapare, arkitekt Boberg, särskildt visat sin stora skicklighet. Kombinationen af öppna och täckta partier är beundransvärd och nedsänkandet af hufvudtrafikleden genom »Stora gården» samt hela den af kolonnader omgifna »Lilla gården» med sin stora midtfontän, är af synnerligen god verkan. Vid sidan om nämnda trafikled befinner sig det högre belägna kaféet, hvarifrån man alltså har en god öfverblick öfver mängden, som rör sig nedanför. Från den »Lilla gården» kan man njuta af den härliga utsikten genom de öppna kolonnaderna ut mot det omgifvande vattnet. Själfva stranden är som sig bör upptagen af anordningar för besökandes förlustelse (kaféer, dansbana etc.). Hela anläggningen är beundransvärdt väl inpassad i terrängen, hvarvid äfven praktiska kraf på bästa sätt tillgodosetts. De för utställningen oundvikliga salustånden hafva förlagts till en särskild marknadsgata, belägen vid utställningens ena sida, hvarigenom markeras deras karaktär att icke höra inom ramen för själfva utställningen.

Äfven om man sålunda måste skänka den allmänna dispositionen fullt och obetingadt erkännande, kan dock ej nekas, att en tysk besökare känner sig främmande inför själfva arkitekturen, hvilken framstår som en icke hemmahörande kulturprodukt midt uppe i en helt olikartad omgifning. Den för tanken på orientaliska stadsbilder och hade helt säkert tillvunnit sig ens största beundran, om man, i st. f. i höga Norden, påträffat den i Mindre Asien, Nord-Afrika eller på sin höjd i Sydspanien. Med tanke på den utomordentliga rikedom, som Sverige äger på nationella byggnads- och dekorationsmotiv hade det varit glädjande, om man funnit dessa använda vid byggnadernas formgifning eller i hvarje fall, att man undvikit att gifva ett så ytligt och lekande omhölje åt en utställning, afsedd att tjäna allvarliga, nationella samt ekonomiskt viktiga intressen. Ett litet, betecknande exempel härvidlag äro de två stora amfororna på »Stora gården», hvilka för öfrigt göra sig utmärkt med sin blå färg, men som icke, såsom man vid en flyktig granskning vore frestad tro, äro alster af keramik, utan endast imitation i stucco lustro, ett förfarande, som särskildt för en konstindustriutställning måste förefalla mycket betänkligt.

Af utställda föremål företer utställningen all den mångfald, man är van att finna på en konstindustriutställning. I motsats till de senaste tyska utställningarna, som nästan uteslutande voro ägnade åt rumskonsten, synes dock det enstaka föremålet här intaga en mycket framskjuten plats. I Sverige har utvecklingen tydligen ännu icke slagit in på den väg, som af det tyska »Kunstgewerbe» redan följts under tio år.

Det är från två olika sidor man kan se en utställning som denna. Antingen är den ett manifesterande af tidens konstnärliga skaparförmåga,

* Den framstående tyske arkitekturkännaren, Regierungsbaurath Prof. Hermann Muthesius var som bekant af utställningskommittén inbjuden till utställningens öppnande. Sina åsikter om utställningen har han sedermera sammanfattat i ofvanstående uppsats, som han tillägnat utställningskommitténs ordf., landshöfding Svedelius, och samtidigt meddelat oss i afskrift. Då det kan vara af intresse att höra en af Tysklands på detta område främsta auktoriteters mening om utställningen, ha vi begärt och välvilligt af landshöfding Svedelius erhållit tillstånd till artikelns återgifvande.

eller tjänar den affärsintressen. Ett förenande af dessa synpunkter leder alltid, såsom erfarenheterna från Tyskland visat, till stora svårigheter. Det rent konstnärliga syftet kan icke räkna på dagspublikens erkänsla, under det att affärsintresset just sträfvar efter detta bifall från publiken.

Vill man söka förena dessa skilda intressen, kommer man in på kompromisser, som konstnärligt sedt måste dömas såsom ytterst betänkliga. I Tyskland ha förhållandena visat att på en konstindustriutställning kunna först då de möjligheter som finnas fullt framträda, när *konstnärerna* äro de ledande. Detta var t. ex. fallet i Darmstadt 1902, Dresden 1906 och München 1908. Endast genom en sådan anordning har man kunnat betrygga dessas genomgående konstnärliga karaktär och uppnå de konstnärliga resultat, som varit utmärkande för dessa utställningar.

I Stockholm är det handelsfirmor, som hufvudsakligen framträda som anordnare och utställare. Med tanke på denna omständighet inger de utstälda föremålens genomsnittshalt, sådan den framträder särskildt i rumsinredningar, belysningsarmatur o. s. v., goda förhoppningar och till något egentligt klander finns ej anledning. Men man kan dock ej värja sig för den tanken, att om de i Stockholm praktiserande arkitekterna anlitats, skulle de utställda rummens konstnärliga karaktär höjts, liksom ock flera originella skapelser åstadkommits, än hvad nu skett.

När man lärt känna de bästa af yngre svenska arkitekters arbeten, bör intet tvifvel råda därom, att icke äfven Sverige har att uppställa förmågor, med hvilkas hjälp en högre prägel skulle kunnat sättas på en konstindustriutställning. Om så blifvit fallet hade man säkerligen kunnat framvisa ett större antal rum, hvilka ur arkitektonisk synpunkt kunnat betraktas som konstverk.

För öfrigt skall ingalunda förnekas icke endast att smaknivån sådan den presenteras af de utställda firmorna synes befinna sig på en ganska hög ståndpunkt, utan också att intet som helst tvifvel bör råda om dessas skicklighet, rent tekniskt sedt. Utställningen bär vittne om att möbelkonsten i Stockholm och för öfrigt i hela Sverige befinner sig på en hög ståndpunkt och att den i alla afseenden är konkurrenskraftig. En vidare utveckling och en höjning framför allt af den konstnärliga sidan blir emellertid i Sverige, såsom fallet varit i Tyskland, endast möjlig genom bistånd af landets främsta konstnärer. Ett system för samarbete mellan konstnärerna och de utförande firmorna, som i Tyskland visat sig praktiskt, är att firmorna erhålla skisser och förslag från konstnärerna, hvilka sedan vid försäljningen af de ritade föremålen erhålla sig tillkommande arvode. Tysklands främsta konstindustriella firmor såsom Dresdner Werkstätten, die Münchner Werkstätten, flera metall-, textil-, tapet- och linoleum-firmor m. fl. ha ställt hela sin fabrikation under framstående konstnärers ledning och härigenom vunnit en storartad framgång äfven i ekonomiskt afseende. På så sätt har åtminstone en del af den tyska produktionen lyckats draga inom sin intressesfär det bästa af konstnärlig förmåga, som landet har, och att tillvarataga och betjäna sig af alla konstnärliga utvecklingsmöjligheter.

Hvad som på Stockholmsutställningen framträder såsom alldeles särskildt egenartadt och som för främlingen ger utställningen dess egentliga betydelse, är textilkonsten. Härutinnan besitter Sverige ett företräde, som ingen annan nation kan göra detsamma stridigt. Här finner man på bästa sätt förenade såväl tekniska som konstnärliga förtjänster. Det är ju också betecknande att det just är här man har tillfredsställelsen konstatera medverkan af sådana framstående konstnärer som Anders Zorn, Carl Larsson, Ferdinand Boberg. De arbeten som utförts enligt deras förslag äro också i själfva verket utställningens förnämsta konstverk, och man kan lugnt räkna dem till det bästa, som vår tid har frambragt i fråga om väfnader. Den breda grundvalen för den svenska textilkonsten är emellertid den gamla nedärfda nationella konsten, som folkkaraktären inom olika landskap meddelat sina särdrag. Tack vare en del föreningars ifriga arbete på upprätthållandet af denna folkliga konst, ha de gamla traditionerna tydligen bevarats ända in i våra dagar.

Hvad utställningen visar af dylika väfnader, broderier, spetsar, bonader etc., är allt af nästan uteslutande glädjande art. Man kan här få en god öfverblick öfver hvad som inom textilkonsten kan åstadkommas på grundval af gammal nationell konst, och öfverallt finner man, hvad mönstren beträffar, den goda hållning, som är säregen för all gammal folkkonst. Äfven i våra dagars bostäder kan man finna en utmärkt användning för en stor del af dessa bomulls- och linnestoffer, ehuruväl vid en del af dessa brokigheten lägger hinder i vägen för en allmännare användning, särskildt hvad utlandet beträffar.

Hvilka rikedomar af utsökta och äfven för moderna rum lämpliga förebilder som den svenska

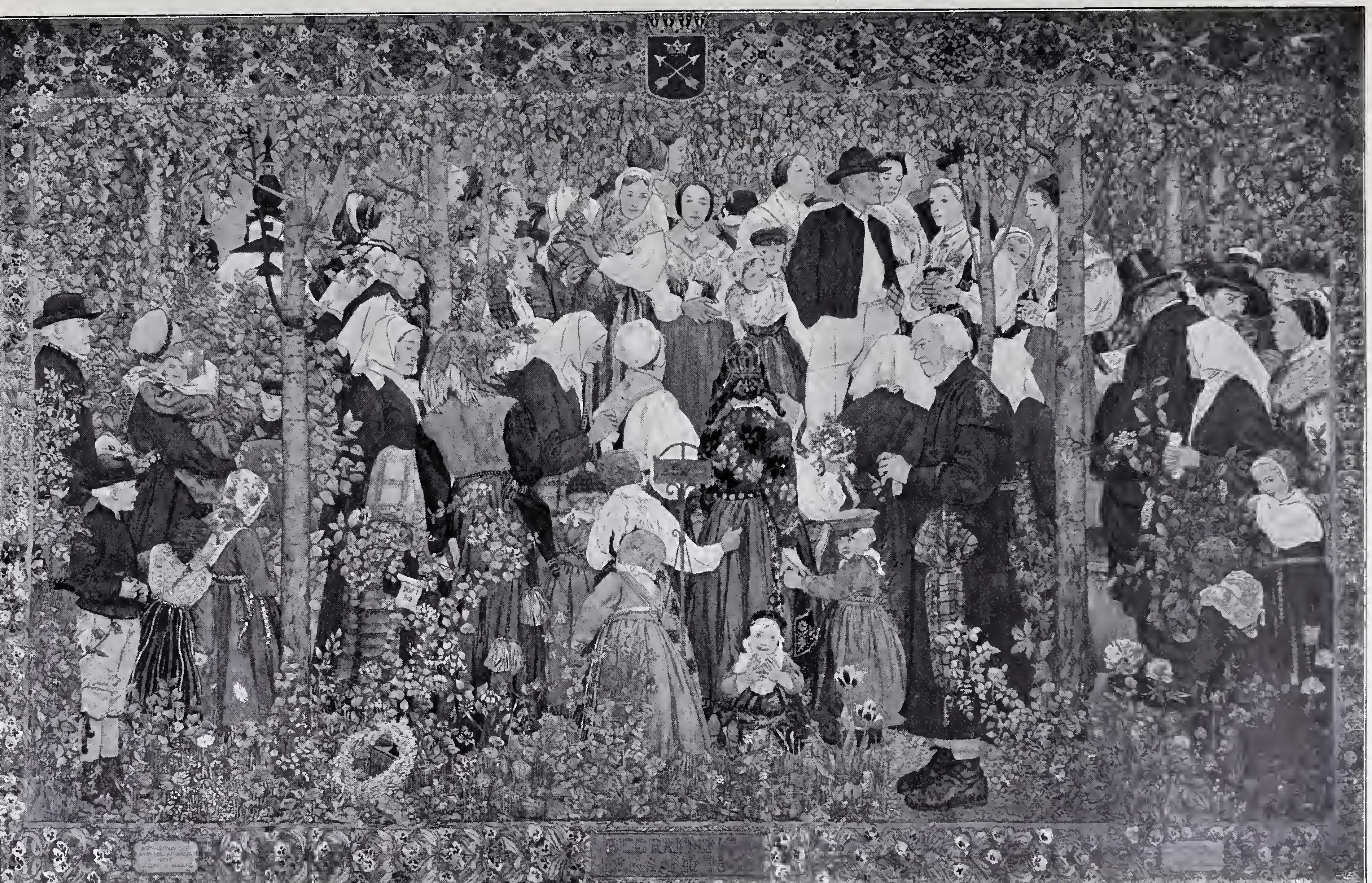

FIG. 1. »BEGRAFNING I LEKSAND», HAUTELISSETAPET, KOMP. AF FERD. OCH ANNA BOBERG. NORDISKA KOMPANIETS TEXTILAFDELNING.

folkliga konsten i sig innesluter framgår särskildt af den af Föreningen för Svensk Hemslöjd anordnade utställningen. Medan det t. ex. i Tyskland inom rumskonsten råder sådan brist på enkla, smakfulla tyger att konstnärerna ofta måste själfva rita, för att för hvarje fall få hvad som erfordras, finnes här ett öfverflöd af stoffer, bland hvilka man blott har att välja. Den sammanställning som här gjorts ådagalägger till fullo att man kan erhålla lämpligt dekorationstyg, i hvilken färgstämning, man än vill hålla en interiör. Ty förutom de nämnda brokiga, mindre användbara stofferna, finnas ett stort antal sådana, där en enda färg, såsom gult, rödt, grönt är förhärskande. Just denna del af svensk textilkonst synes mig i hög grad lämpa sig för export, då den i ett afseende, nämligen genom sin smakfullhet, står framom alla andra länders.

Liksom beträffande bomulls- och linneväfnaderna står äfven inom gobelängområdet svenska allmogekonsten mycket högt. Äfven här hafva föreningar sörjt för upprätthållandet och utvecklingen af allmogealstren. Äfven här återupptagas gamla mönster, som väl låta sig använda äfven i moderna rum. Emellertid synes det mig tvifvelaktigt, om dessa, på grund af sina höga, af de uppdrifna svenska arbetslönerna betingade, framställningskostnader kunna hafva några exportmöjligheter. Prisen på knutna mattor äro äfven så höga, att det svenska arbetet knappast kan konkurrera med det tyska.

För att höja nivån af denna finare textilkonst till det yttersta fordras att rikta densamma med uppslag och utkast af verklig konstnärlig art. I tekniskt afseende äro ju alla intressen på bästa sätt tillgodosedda och konstnärer, som kunna utöfva inflytande på utvecklingen, finnes äfven tillräckligt utaf. Ett samarbete mellan dessa båda intressegrenar måste vara målet för vidare utveckling på detta område af konstindustri. Det enda som kan neutralisera pris- och löneförhållandena är just den konstnärliga kvaliteten. Ty så snart det konstnärliga affektionsvärdet inträder, upphör den konstindustriella konkurrensen. Hvad som här sagts om textilkonst gäller äfven för andra smärre konstarter, såsom arbeten i ädla metaller, träarbeten, mässingsarbeten. Äfven här förefinnes en god folklig tradition, erbjudande den bästa grund för konstnärlig bearbetning. Såsom förut nämnts, företer redan utställningen inom dessa olika områden arbeten, som utförts efter framstående konstnärers utkast eller ritningar, och höra dessa arbeten till utställningens bästa. De återfinnas särskildt i salarna 25—30, hvilka innehålla en mängd gobelänger, mattor, antependier, gardiner o. s. v. Förutom de redan omnämnda gobelängerna af Larson, Zorn och Boberg finnas här mycket goda arbeten af Alf Wallander, Sigrid Hjertén, Beata Mårtensson, Oscar Bergman etc.

Inom keramiken, för hvilken plats beredts i stora kupolsalen, kan man iakttaga det goda inflytande, som de medverkande konstnärna här haft. De stora firmornas alster på detta område står på höjden af hvad vår tid kan åstadkomma inom denna industri.

Hvad som för främlingen är af särskildt intresse på denna utställning äro de inredda och möblerade arbetarehemmen, bostadshusen o. s. v. Inredningen har skett med mycken smak och i det yttre framträder en välgörande anslutning till gamla svenska byggnadsmotiv, hvilket ger anledning till de bästa förhoppningar med afseende på det enkla bostadshusets utveckling. Härvidlag bilda dessa byggnader en motsats till de öfriga utställningsbyggnadernas arkitektur, en motsats, som äfven gör sig påmint vid ett studium af Sveriges byggnadsförhållanden i det hela taget. Hyreshus, bankbyggnader och offentliga byggnader uppföras där liksom ofta annorstädes i en både hvad tid och rum beträffar fjärran hemmahörande stilart, hvaremot man i Stockholms uppspirande förstäder har tillfälle iakttaga en medveten anslutning till ett nationellt byggnadssätt. Det förra slaget af byggnader får därigenom för främlingen något tillfälligt och intresselöst öfver sig, då de lika väl kunnat ligga i Sydfrankrike, Spanien eller hvar helst nu förebilderna äro hämtade ifrån. Det andra slaget byggnader bär däremot prägel af landets egenart och karaktär och står i samband med dess öfriga kulturyttringar. Ur detta har framväxt en viss sammanhållen och sluten karaktär, som verkar välgörande och åt byggnaderna förlänar ett obestridligt värde. Äfven i Sverige måste, som i andra länder, den vidare konstutvecklingens uppgift vara att omsorgsfullt vårda sig om den nedärfda konsttraditionen, men härför ingalunda betrakta dess former som förstenade, de där icke af människor kunna förändras, utan endast mekaniskt återgifvas. Vår tids uppgift är det att, i det som oss blifvit gifvet, ingjuta en ny lefvande ande.

I samtidens största konstnärshjärnor finnes tidens konstnärliga själ innesluten. Därur behöfver den endast frigöras.

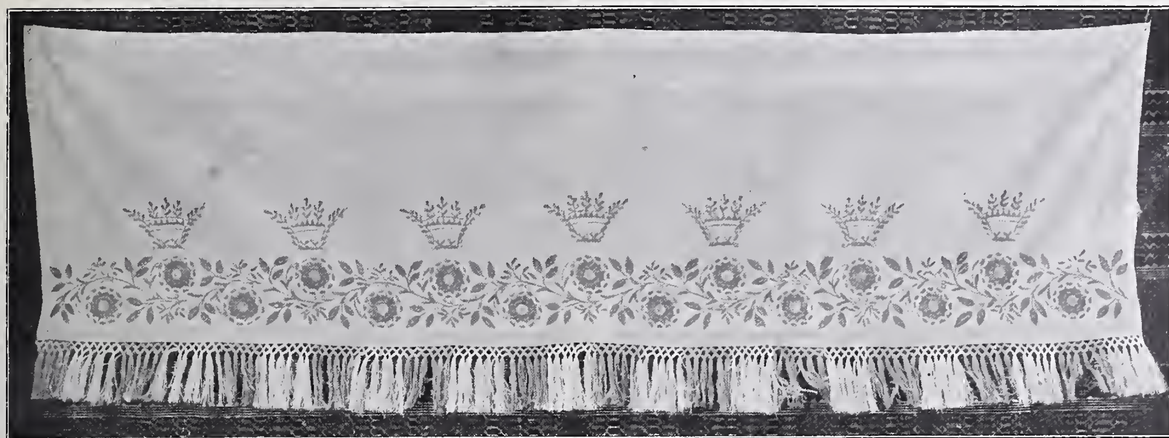

FIG. 2. DELSBO LÅNGSÖM. HELSINGLANDS FORNMINNESSÄLLSKAP.

TEXTILKONSTEN PÅ UTSTÄLLNINGEN.

Af Sigfrid Ericson.

Bland konstindustriens och konsthandtverkets skilda grenar torde textilkonsten vara den, som kan berömma sig af den största spridningen och det allmännaste intresset. En god t. o. m. bättre hälft af mänskligheten har ju nämligen i alla tider ägnat denna konstart en synnerlig omvårdnad, och än i dag torde de kvinnor vara lätt räknade, som inte någon gång i sitt lif med eller utan framgång arbetat på detta fält. Detta gäller i alldeles särskild grad de nordiska länderna och icke minst vårt eget land, där väfnad och sömnad ända in i våra dagar utgjort en af kvinnornas allmännaste och viktigaste sysselsättningar. Ehuru man måste medgifva att den nutidens kvinnliga textilkonst, som i dagligt tal plägar betecknas med det allmänna ordet handarbete, icke just innefattar tyngdpunkten af textilt arbete, så utgör dock ännu den textila handaslöjden i dess helhet sedd ett af konstslöjdens allra viktigaste områden. Väfnader och sömnader af mångahanda slag förekomma ju äfven i de fattigaste hem, och genom denna stora spridning kommer textilkonsten att i särskildt hög grad påverka allmänhetens smak till godt eller ondt. — Under den handtverkets och smakens förfallsperiod, hvars höjdpunkt vi kanske nu kunna hoppas hafva passerat, följde visserligen äfven textilkonsten i allmänhet villigt med sin tid, men i många undangömda oeh efterblifna orter fortlefde ändock så pass mycket af gamla tiders konst, att det återuppväckta konstslöjdintresset kunde inom textilkonsten bygga nästan direkt på gamla traditioner. Otvifvelaktigt ligger just häri den förnämsta anledningen till att vår moderna textilkonst så pass hastigt kunnat höja sig till den rangplats, den nu intar såsom vår erkändt främsta inhemska konstslöjd.

Sanningen af detta antagande bekräftas på ett slående sätt af sommarens utställning. Äfven ett flyktigt studium af densamma visar nämligen, att nästan samtliga af utställningens värdefullaste

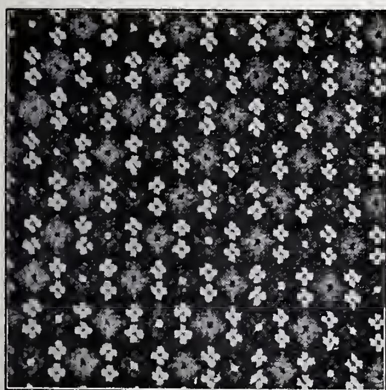

FIG. 3. MÖBELTYG I FLOSSA. FIGG. 3—5, FÖRENINGENS JÄMTSLÖJD.

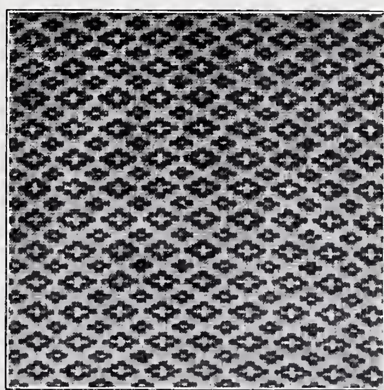

FIG. 4. MÖBELTYG AF YLLE I ROSENGÅNG, EFTER GAMMALT JÄMTLANDSMÖNSTER.

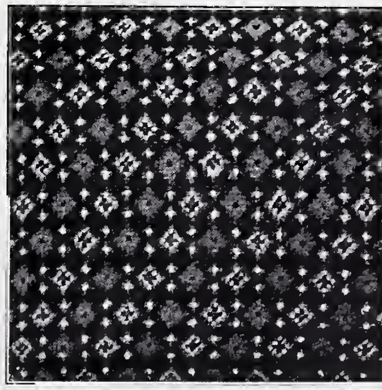

FIG 5. MÖBELTYG I FLOSSA, EFTER GAMMALT HÄRJEDALSMÖNSTER.

FIG. 6. SERVERINGSDUK, SYDD I DELSBO LÅNGSÖM. HELSINGLANDS FORNMINNESSÄLLSKAP.

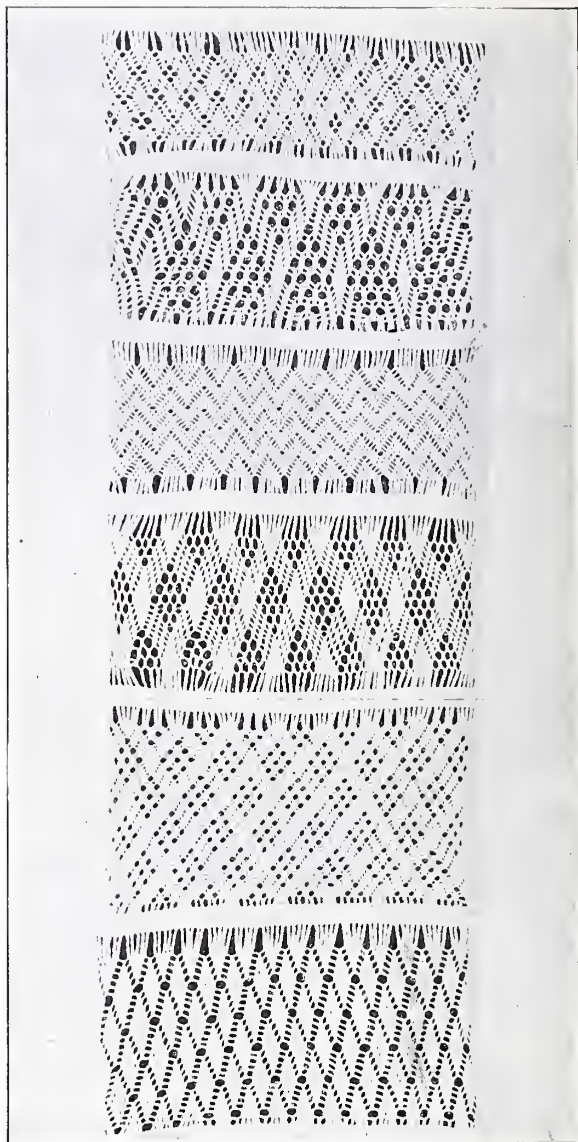

FIG. 7. FLÄTNINGAR FRÅN LEKSANDS HEMSLÖJDSFÖRENING.

textilarbeten, sådana man finner dem på de olika hemslöjdafdelningarna, hos Handarbetets Vänner samt enstaka hos en eller annan af de öfriga utställarne, äro antingen direkt framsprungna ur vår gamla allmogekonst eller äga åtminstone i dennas tillvaro förutsättningen för sin egen. Man torde nämligen till denna senare grupp vara berättigad att räkna en stor del af Handarbetets Vänners bästa verk, hvilka i all sin förnäma originalitet dock utgöra ett vackert resultat af personligt vidarebyggande på gammal grund. Om man med dessa närmare eller fjärmare ättlingar af vår gamla allmogekonst jämför den på utställningen äfven tydligt framträdande grupp af arbeten, hvars släktskap med det kvinliga handarbetetet inom de borgerliga klasserna under en nyss gången tid är omisskänlig, blir allmogekonstens växtkraft och nydaningsförmåga dess mera tydlig.

Att här ingå på något närmare bedömande af de olika utställarne förbjuder utrymmet och vore f. ö. inför denna tidnings läsare öfverflödigt; däremot kan en granskning af de olika riktningslinier, efter hvilka utvecklingen inom vår nutida textilkonst synes gå, måhända vara af större intresse. Då emellertid en öfverblick öfver utställningens mångfaldiga, allt ifrån handdukar och trasmattor till gobelänger och antependier, skiftande arbeten icke är möjlig utan en stark generalisering och begränsning, lägges i det följande hufvudvikten på sådana arbeten, hvilka äro af större betydelse vid hemmens inredning och utsmyckning.

Det må då utan förbehåll medgifvas, att hem-

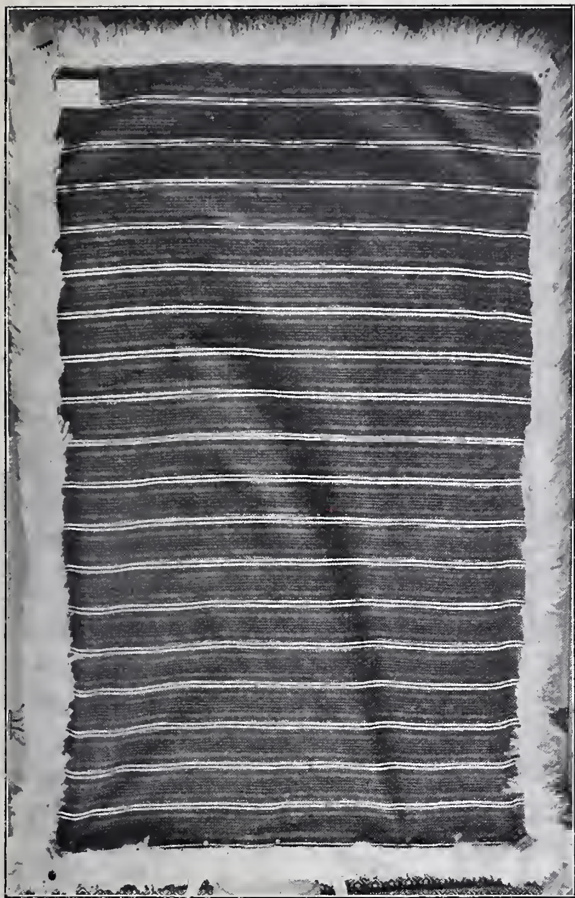

FIG. 8. TÄCKE FRÅN MORA HEMSLÖJDSFÖRENING.

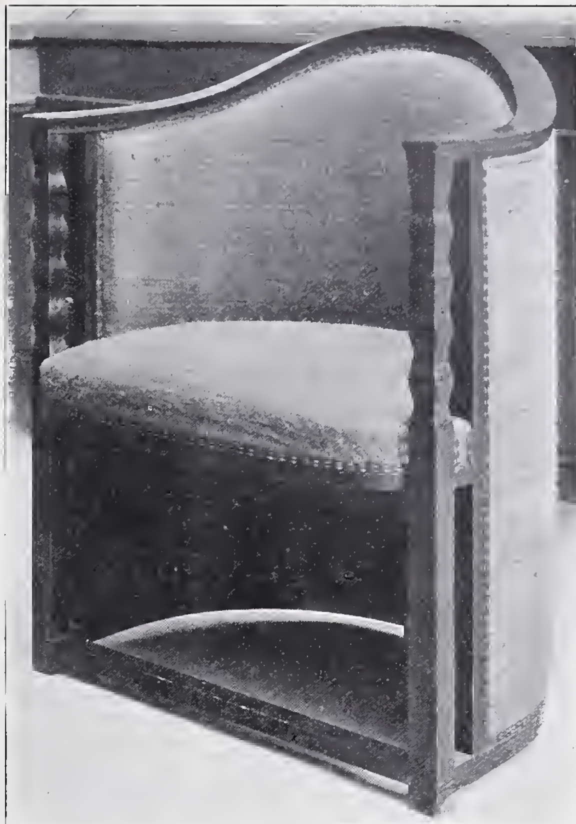
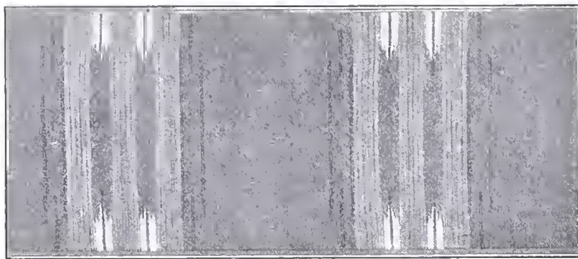

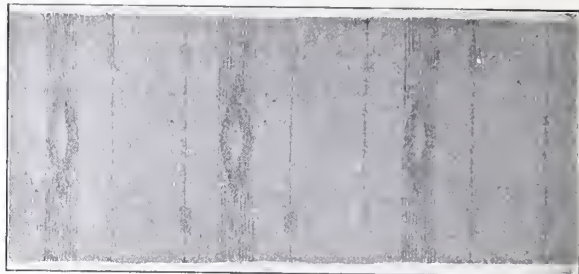
FIG. 9. STOL, KOMP. AF ARKITEKT CARL BERGSTEN.

slöjdafdelningarnas arbeten med rätta tillvinna sig det största intresset, och detta ingalunda genom sin rikhaltighet utan helt och hållet genom beskaffenheten af de utställda föremålen. Det är äfven tydligt, att de föremål äro i allmänhet bäst, hvilka direkt ansluta sig till gamla förebilder, medan däremot de försök, som man här och hvar ser att med hufvudsakligt bibehållande af gamla former genom ny färgställning eller på annat sätt uppnå en modern verkan i allmänhet slagit mindre väl ut. Den gamla allmogekonstens individualitet är i både färg- och formgifning allt för utpräglad för att tåla nya klutar på det gamla klädet, och det är inte på så sätt vår tid skall kunna göra arfvet från fäderna fruktbart. Det är andra förhållanden, som gifva allmogekonsten dess värde för oss, nämligen dels dess underbara växlingsrikedom, hvarigenom det blir möjligt att finna många gamla verk, som oförändrade kunna fylla äfven den moderna smakens fordringar, dels och främst dess höga konstnärliga och tekniska ståndpunkt, hvarigenom den blir den bästa uppfostrare och den säkraste pröfvosten för framtidens textilkonst. När denna en gång kan uthärda en jämförelse med vår gamla allmogekonst, då har vårt land fått en ny nationalrikedom.

Ännu synes emellertid af landsortens hemslöjdföreningar att döma den gamla allmogekonsten äfven i oförändrad form äga mycken lifskraft; en del sådana arbeten t. ex. från Jämtland, Helsingland och Dalarne äro bland utställningens allra bästa. Sålunda finner man i föreningen Jämtslöjds utställning, hvilken f. ö. i sin helhet är utsökt, en del efter gamla mönster utförda väfnader, såsom täcken, borddukar m. m., hvilka med gammal must och kraft förena en modernt lugn och diskret hållning. Äfven förtjäna uppmärksammas ett par jämtländska finnväfnader med en mera invecklad och om norska väfnader af detta slag mera erinrande teknik än de vanliga bohusläns kasamt några här afbildade möbeltyger i flossa (figg. 3—5.), där den hos geometriska ytmönster af liknande slag så vanliga enformigheten på ett lyckligt sätt undvikits genom de snedt öfver tyget gående ränderna.

Helsinglands fornminnessällskap utställer äfven efter gamla mönster utförda väfnader, bland hvilka en s. k. prästruta med botten i oblekt linnefärg tilltalar genom sin förnäma karaktär. Största intresset fångas dock här af den bedårande säng-

FIGG. 10 OCH 11. GÅNGMATTOR FRÅN FÖRENINGEN FÖR SVENSK HEMSLÖJD.

utstyrsel, på hvilken, efter hvad gammal Helsingesed lär bjuda, nedlagts det bästa huset förmår. »Förlåtans» sydda bårder äro i all sin stränga enkelhet mästerverk af sömnadskonst, och lakan och kuddar med sina ljusröda korssömsmönster äro trots väfvens grofhet oemotståndligt inbjudande. Till sängens öfriga inredning hör den här afbildade duken (fig. 6), som med en mönstergill komposition förenar allmogekonstens beundransvärda frihet och naturlighet. En komposition som denna verkar trots sin mönstergillhet inte längre komposition utan natur och betecknar alltså ett mål dit vi moderna mönstertecknare i vårt anletes svett sträfva. Frågan är emellertid om detta mål kan nås på annat sätt än de gamle i detta fall nådde det, nämligen genom komposition direkt på duken med nål och tråd och med mönstret *nästan* färdigt i hufvudet, nedärfdt som det var från generation till generation. —

I Dalasocknarnes vackra utställning finner man äfven många arbeten, som fullt tillfredsställa nutidens smak; dessa lyckliga bygder ha ju också mer än några andra bevarat sina gamla traditioner, och därför har öfvergången från gammalt till nytt där blifvit mest naturlig. Dalarnes rika nutida textilkonst utgör sålunda en direkt fortsättning af dess gamla konst och ger i sin bibehållna friskhet och rikedom de bästa löften äfven för framtiden. Bland de utställda föremålen frapperar det här afbildade täcket (fig. 8) genom sin på en gång mjuka och lysande färgprakt; väfnaden består af röda, gula och gröna ränder inslagna efter hvarandra och sammanflytande i ett obeskrifligt soligt färgskimmer, där de fina hvita linierna bilda det uppdelande och sammanhållande mönstret.

Då man från dessa den rena allmogekonstens rum kommer till Föreningen för Svensk Hemslöjds rikhaltiga och välordnade utställning, förlorar man nog i första ögonblicket känningen med den folkliga konst, på hvilken likväl äfven denna förenings verksamhet är byggd. Föreningens utställning omfattar inga lyxarbeten utan består hufvudsakligen af sådana nödvändiga ting som klädnings- och möbeltyger, mattor (figg. 10 och 11) och gardiner, allesammans utförda i enkla mönster och randningar, ofta erinrande om förebilder från allmogekonsten, men dock af en själfständig karaktär. Färgerna, hvilka stundom såsom i de lätta randiga gardinerna äro rent af bedårande, äro öfverallt stämda efter den moderna smak, som söker på en gång mjukhet och lyskraft och gifva samma förnäma intryck, som i stegrad grad återfinnes hos Handarbetets Vänner. Detta föreningens frångående af allmogekonstens karaktär i både form och färg är icke oafsiktligt, utan utgör resultatet af en fullt medveten utveckling. Det torde också vara just på denna väg allmogekonsten skall få sin största betydelse för framtiden, alltså genom att gifva impulser och icke mönster. Det kan emellertid ifrågasättas, om icke den riktning, som Föreningen för Svensk Hemslöjd på utställningen visar sig följa, under sträfvan att vinna en modern hållning offrat mera af allmogekonstens friskhet än som varit önskvärdt eller behöfligt; man vill i hvarje fall gärna hoppas, att exemplet från allmogekonsten till sist skall förmå ge en smula kurage åt de moderna känslor, som nu allt för länge skytt de bestämda liniernas klang och de starka färgernas lek. Vissa tecken synas också tyda på, att inom flere af konstslöjdens områden en längtan efter starkare grepp och större fulltonighet i själfva verket ligger i luften ehuru ännu i nästan omedveten form.

På den omfångsrika utställning, som anordnats af föreningen Handarbetets Vänner, — den förening som i vårt land på det mest känsliga sättet inom textilkonsten tillämpat den moderna konstslöjdens allmänna strömningar — tycker man sig i några af de förnämsta verken kunna spåra en dylik sträfvan efter större friskhet åtminstone i färgvalet. Genomförandet af en sådan sträfvan torde numera inom textilkonsten icke behöfva möta allt för stora svårigheter, sedan tillverkningen af efter gamla metoder växtfärgade garner i större skala återupptagits. En löftesrik profsamling dy-

FIG. 12. »STAFFAN STALLEDRÄNG». HAUTELISSEVÄFNAD, KOMP. AF MÄRTA MÅÅS FJETTERSTRÖM. MALMÖHUS LÄNS HEMSLÖJDSFÖRENING.

lika garner utställer Göteborgs växtfärgningsanstalt, som äfven lämnat material till några af Handarbetets Vänners mest intressanta väfnader. Dit torde böra räknas de s. k. Birgittaväfnaderna, af hvilka en här afbildas, (fig. 13) emedan dessa synas beteckna det för närvarande sista steget i föreningens utveckling. Anledningen hvarför denna väfnad bär namnet »Abisko» må vara hvilken som helst, och det må vara fru Birgitta eller en lappkärring som sitter i den öfversta rutan, nekas kan inte att då man ser väfnaden i färg trifs man bra med namnet. Denna i många afseenden imponerande och om en sällsynt stark konstnärlig individualitet vittnande väfnad utmärker sig också för ett större lugn i kompositionen och en däraf följande bättre helhetsverkan än flertalet andra just af de mera representativa verken äga. Så visar t. ex. den här afbildade i färgen utomordentligt vackra blå flossamattan (fig. 14) en ganska oroligkomposition, hvilket endast delvis beror på den hänsyn som i teckningen tagits till folks obenägenhet att trampa på så fina mattor utan i stället hänga dem på väggen.

Äfven om man sålunda hos flertalet af dessa arbeten kan anmärka en viss oredighet i kompositionen och ofta äfven en smula blodlöshet i färgvalet, så känner man sig dock mera böjd till beundran än kritik inför det målmedvetna konstnärliga arbete, som frambragt en så förnäm och personligt självständig konst som Handarbetets Vänners. Den betecknar en af de oräknade möjligheter till nydaning, som konstnärlig egenart äger, också då den bygger på gammal grund och inger därför den säkra vissheten, att nya vägar skola från samma utgångspunkt kunna leda fram till nya mål. Vår moderna textilkonst behöfver också en långt större växlingsrikedom, än den nu äger, och det är därför intet klander mot den riktning Handarbetets Vänner företräder, om man önskar se äfven andra riktningar växa fram af en lika konstnärlig men måhända icke så förnämt svårtillgänglig art som Handarbetets Vänners.

De i det föregående omnämnda arbetena kunna i stort sedt anses tillhöra en utvecklingskedja, hvars alla leder ännu äro lifskraftiga och hvar för sig utvecklingsdugliga. En motsats härtill utgöra en rad af arbeten, som man i allt för stort antal finner å flere andra af utställningens textilafdel-

FIG. 13. »ABISKO», VÄFNAD I RÖDLAKAN OCH H. V. — TEKNIK, KOMP. AF CARIN WÄSTBERG. HANDARBETETS VÄNNER.

ningar, och hvilka i allmänhet tillhöra den kategori, som fått det numera inte uteslutande hedrande namnet kvinligt handarbete. Dylika ofta höggradigt eleganta och gemenligen i en torr och vissnad färgskala utförda arbeten finner man ingenstädes i hemslöjdsafdelningarna och knappast hos Handarbetets Vänner, men f. ö. mer eller mindre allmänt hos de flesta öfriga utställare. Särskildt ogynnsamt framträda de i Nordiska Kompaniets textilafdelning, hvars dyrbara men mindre intressanta arbeten synas vara beräknade för en publik, där konstförståndet och smaken icke hållit jämna steg med böjelsen till förfining och elegans. Att inom mycket köpstarka kretsar en dylik publk kan påräknas är ju tyvärr allt för sant, men säkerligen borde det vara ett i dubbel mening lönande företag att söka påverka äfven dess uppfattning till det bättre. Vi äga ju också från de högre ståndens arbeten i forna tider, från kyrkor och slott härliga exempel, som visa konsten att »sömma i silke och guld» från helt andra sidor än här, och det är ju äfven utan denna hänvisning påtagligt att verklig förfining och god smak på det intimaste höra samman. —

Från Nordiska Kompaniets textilafdelning har emellertid också ett verk utgått, för hvilket mycket kan varda förlåtet, nämligen den stora Bobergska gobelängen »Begrafning i Leksand» (fig. 1).

Denna väldiga hautelissetapet, utställningens ojämförligt främsta bildväfnad, intar i likhet med Fjæstads kända gobelänger med landskapsmotiv äfven en i förhållande till de öfriga textilarbetena fullt fristående ställning. Den erinrar om de bästa utländska arbeten från tapetväfnadskonstens blomstringstider, men äger i komposition och färggifning en god svensk karaktär. Denna väfnad förtjänar också i fullt mått den allmänna uppmärksamhet, som kommit den till del; man måste i lika grad beundra totalkompositionens fasthet och detaljernas skickliga behandling, färgernas outtömliga rikedom och förvånansvärda samverkan, mångfalden och enheten på samma gång. Genom en serie tapeter behandlande likartade ämnen skulle konstnärsparet Boberg gifva ytterligare ett tillskott af ojämförlig betydelse till Sveriges nutida konst, och man må lifligt hoppas att dylika bildväfnader i en nära framtid åter må komma till heders såsom prydnader i våra förnämsta offentliga byggnader.

I jämförelse med denna väfnad kan det inte hjälpas att Fjæstads gobelänger, af hvilka fig. 15 visar en, trots deras obestridliga originalitet och säreget vackra färger, hafva svårt att tillvinna sig det intresse de förtjäna. En rätt uppskattning af de Fjæstadska arbetena blir emellertid nära nog omöjliggjord genom det förvånans-

värda felgreppet att placera dessa utställningens kanske mest subjektiva verk i samma sal som hemslöjdsarbetena från Lappland, Jämtland och Skåne. En särskild Fjæstadshall, hvartill denne produktive konstnär nog kunnat lämna material, skulle säkerligen blifvit en af utställningens sevärdheter och i hvarje fall tilldragit sig ett helt annat slag af uppmärksamhet än den, som nu ägnas fonddekorationen i hemslöjdshallen.

Detta felgrepp i utställningens inre anordning är tyvärr icke det enda. Den som af utställningsprospektens bestämmelser att döma väntat sig en rad af genomförda interiörer, där rum, möblering och öfrig inredning samkomponerats, blir förvånad öfver att finna, hur lite detta lyckliga uppslag blifvit följdt. Hvad det betyder för textilarbetena att se dem på deras plats framgår på ett godt sätt af den här reproducerade stolen (fig. 9), komponerad af arkitekt Bergsten. Ensamt utställdt skulle dess präktiga möbeltyg knappast uppmärksammats, men på sin plats tilltalar klädseln i hög grad genom sin ovanligt goda samverkan med den f. ö. i sin helhet synnerligen vackra stolen. Likaså skulle ett sådant mycket framstående arbete som gobelängen »Staffan Stalledräng» (fig. 12) fått sin verkan mångdubblad i en för densamma afpassad interiör.* Som det nu är måste det emellertid betecknas som en stor förlust, att textilkonsten så lite får ses i den omgifning för hvilken den är ämnad, och särskildt måste man beklaga, att icke allmogekonstens möjligheter därigenom på ett fullkomligt öfvertygande sätt blifvit framställda. Att material härtill finnes är visst, det hade endast gällt att samla och ordna det. —

Omdömesgilla utländska kännare ha framhållit, att intet annat europeiskt land skulle kunnat åstadkomma en textilutställning jämförlig med den, som från skilda svenska bygder nu är samlad i Stockholm. Man vill ju gärna sätta tro till detta för oss så smickrande omdöme, hvilket blir desto mera hedrande, då man vet att denna utställning i alla fall endast ger en mycket ofullkomlig bild af de svenska bygdernas rika och skiftande textilkonst. Anledningen härtill ligger till stor del i de allt för höga utställningsafgifterna, hvilka dels förhindrat ett allmännare deltagande från hemslöjdens sida och dels tvingat de utställande till en ofta

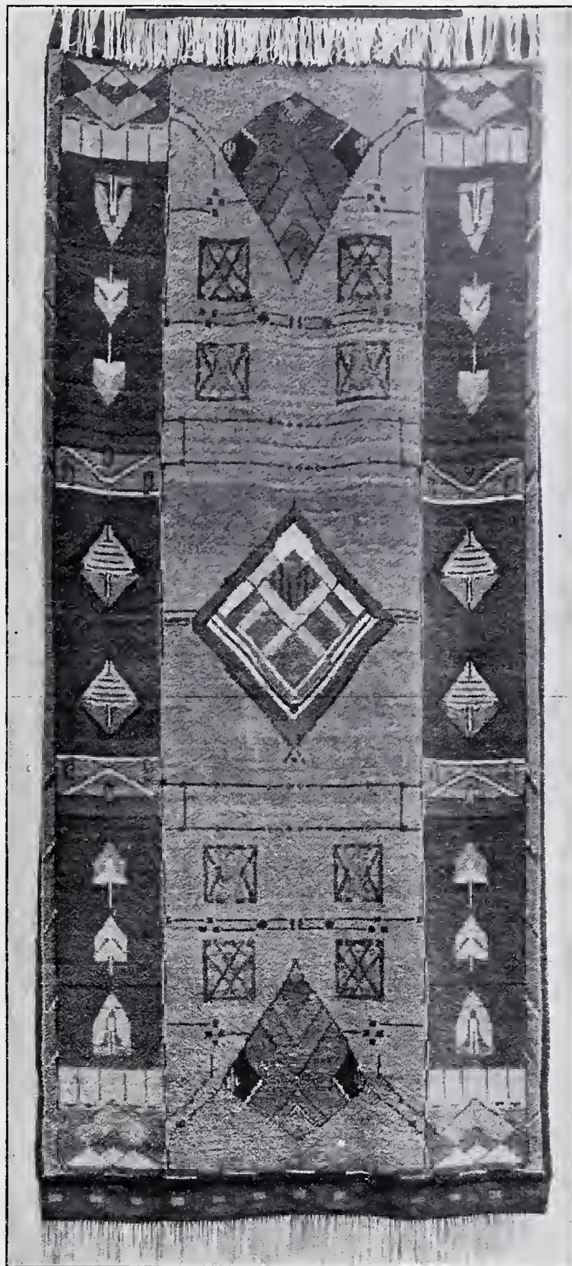

FIG. 14. MATTA I KNUTEN FLOSSA, KOMPONERAD AF CARIN WÄSTBERG. HANDARBETETS VÄNNER.

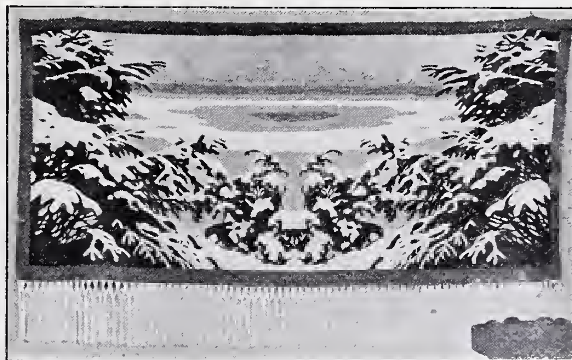

FIG. 15. »TÖVÄDER». HAUTELISSE-VÄFNAD KOMP. AF GUSTAF FJÆSTAD.

* En jämförelse mellan »Begrafning i Leksand», »Staffan Stalledräng» och »Abisko» ger anledning till reflexioner om stilisering och många andra ting, hvilka dock inte få plats här. Men man får då inte utgå från att någondera af dem skulle vara »den enda rätta».

PARTI FRÅN ÅBO MED DOMKYRKAN.

ÅMINNE GÅRD I FINLAND, HUFVUDFASADEN.

ogynnsamt verkande inskränkning. Sålunda har dalasocknarnas utställning måst sammanträngas på ett sätt, som torde göra det omöjligt för den, som inte förut är förtrogen med dalakonsten, att uppfatta dess i verkligheten så underbara rikedom och individualitet.

Den som i studiesyfte besöker utställningen kan icke undgå att inför dessa förhållanden känna en stark missräkning, och hvad utställningen genom dessa felgrepp förlorat i uppfostringsvärde ersättes icke i någon mån af att dess ekonomi betryggats. Här hade varit ett utmärkt tillfälle att erhålla en samlad öfverblick öfver Sveriges textilkonst, hvilken med all säkerhet kunnat gifva ett verkligen betydelsefullt intryck. Om vid sidan häraf en utställning anordnats af gamla textilalster, hämtade ur enskilda och offentliga samlingar, skulle detta ytterligare höjt utställningens värde och dessutom kunnat i någon mån för tillfället ersätta bristen på ett för allmänheten tillgängligt textilmuseum. Nordiska Museet äger visserligen afsevärda textila samlingar, men dessa måste ju ingå såsom ett led i detta museums öfriga utställning och kunna därför knappast så ordnas, att de förmå gifva något mera omedelbart intryck. Säkerligen genomvandra tusenden Nordiska Museets salar utan att få någon egentlig känning af, att Sverige ägt en textilkonst som borde på en gång vara vår stolthet och rikedom. Hvilket intryck, som med enkla medel kan nås, visar den stora trapphallen i Norsk Folkemuseum på Bygdo, hvars måhända föga museimässigt utställda väfnader dock gifva en mäktig och oförgätlig vision af hvilka härligheter detta land har ägt.

Då en gång ett sådant mera efter utställningsän samlareprinciper ordnadt museum kommit till stånd, skall det blifva fullt klart och för en hvar påtagligt, hvilka oskattbara värden kvinnlig konstflit nedlagt i vår gamla textilkonst, värden som vi i sanning inte borde anse oss ha råd att längre låta ligga undangömda. Ur dem skall icke blott framtidens textilkonst hämta styrka, sundhet och nya impulser, utan inför dem skall också forskaren och folkvännen kunna skönja de djupaste dragen af folkets lif genom de gångna århundradena, dessa på en gång djupaste och flyktigaste drag, som ingen skrifven historia kunnat fånga, men hvars finaste och hemlighetsfullaste skiftningar kvinnohänder spunnit till inslag i väfvens ränning.

NORDISKA ARKITEKTMÖTET I FINLAND.

Af Carl G. Bergsten.

Vi hade lämnat Sveriges kust bakom oss, de sista skären hade försvunnit ur sikte, horisonten stod redan röd i öster, vi voro ett sällskap danskar, norrmän och svenskar, arkitekter allihop, på väg mot Finland, dit våra finska kolleger stämt oss till möte. Vi ha för längesedan tagit ångbåtens akterdäck i besittning och bänkat oss. En helt ung man af typiskt finskt utseende, liten men naggande god, Nykänen är hans namn, äskar

ÅMINNE GÅRD, SEDD FRÅN PARKEN.

ÅBO SLOTT. FOTO. FR. STATENS HIST. MUSEUM, HELSINGFORS.

ljud: På sitt hemlands språk, som han sedan öfversätter på knagglig svenska, hälsar han oss välkomna till »de tusen sjöars land», som i sin storslagna natur skall visa oss ett stycke arkitektur, som har den goda egenskapen, att man inför den står fri från all kritik.

Följande morgon landa vi i Åbo. Fartyget äntras af ett band finska arkitekter, som lägga vantarna på oss, och vi erhålla hvar och en order för vårt inlogerande. Snart ser man en fil af små finska trafvare med sina typiska seldon och låga kallescher i kort traf sträcka af in mot sta'n, följda så godt sig göra låter af hotellomnibussen, med den stabilare publiken i, såsom vår byggnadschef, »Atterbom» och Bergman, som har hand om reskassan. Hotellen äro snart ockuperade, och som vi ännu ha ett par timmar kvar till det officiella mottagandet, använda vi dessa att bese de stadens sevärdheter, som ej ingå i programmet.

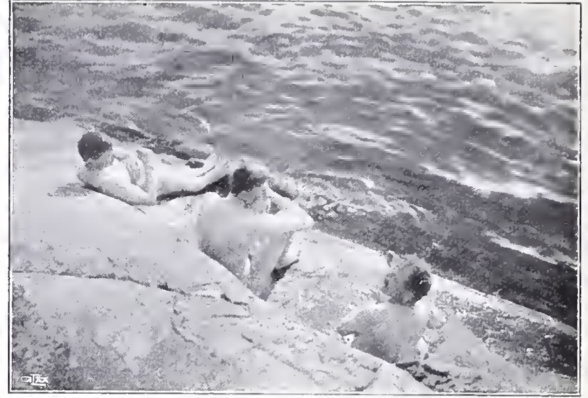
Staden har naturligtvis, som alla städer som är något med, ett museum och ett mycket bra sådant, ty man blir ej trött, innan man hunnit igenom det. Det invändiga är på sätt och vis idealiskt, ordnadt omkring en intim trapphall, i hvilken en liten skulptursamling är vackert uppställd, och omkring denna hall sluter sig så i öfre våningen målerisamlingarna, inrymda i en 5 à 6 salar. Vi göra här bekantskap med själfva urfinnen, Gallén, han som haft det allra största inflytande på senare årens konstriktning här i landet. Vi se en hel mängd dukar af Edelfelt, som dominerar ett helt rum. Hans arbeten äro oss mera bekanta ifrån föregående utställningar i Stockholm. Ett af hans bästa arbeten finnes här, porträttet af Pasteur. Skada blott man har så liten tid på sig att se allt detta, men vi få väl snart resa öfver till Åbo igen.

Vidare fingo vi icke se S:ta Maria, som å foto såg ut att vara en af de sevärdaste kyrkorna här. I Helsingfors Museum visade oss Frankenhäuser sedermera i bild kalkmålningar, som han nyligen framknackat i kyrkan. De voro rätt osedliga. Månne det inte var därför vi undanhöllos S:ta Maria? Detta kunna vi icke förlåta våra värdar.

Klockan half 1 samlades man på restauranten Samppalinna, och här tillstötte nu alla de finska deltagarna, allt som allt en värdig samling af öfver 100 arkitekter, den ena duktigare än den andra, ingen sämst. Visitkorten på de olika personerna angåfvo namn såsom Lindberg, Tarjanne, Saarinen, Armas Lindgren och Lars Sonk, Kampnann, Rosen och Möller m. fl. idel klingande namn. Vi hälsas välkomna af mötets ordförande Lindberg, och förbjudas »hålla tal och resonera arkitektur». Vi blifva mättade och öfvergå att taga stadens sevärdheter i betraktande.

ÅBO DOMKYRKA: En af de första fixpunkterna i staden, man får känning af, är den något brutala kantiga spiran på domkyrkan, som afslutar dennas mäktiga tegeltorn, hvilken allt som oftast under förmiddagens irrfärder dykt upp i något gatuperspektiv. Man erfar vid blotta åsynen af denna

HANGÖ HAFSBAD.

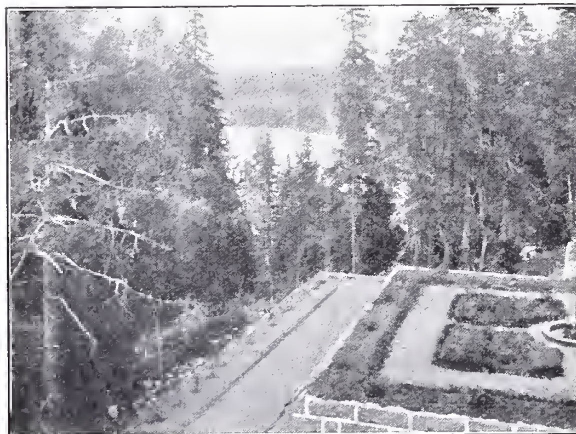
ärevördiga byggnad en känsla af lugn och trygghet, hvilken dröjer kvar, äfven då man ej längre har den i sikte. Vore jag Åbobo, och behöfde ett skyddshelgon, skulle Dômen bli detta.

Den har också ett härligt läge, där Aura å svänger, något på sned belägen mot det framför liggande torget, som kraftigt stiger mot kyrkans mäktiga massor, och hvilket afslutas med den monumentala breda trappan framför den ursprungliga hufvudentrén. Det är något öfverväldigande i dimensionerna i detta tornparti, och ingångsporten med sina två fönster i djupa nischer bildar en kraftig accent i detta mäktiga block. Man känner vår tids ynkedom och litenhet inför detta byggnadsverk, kanske mest till följd af den mängd historia, som aftecknar sig i de här upptagna, på andra ställen åter igenmurade fönsteröppningar, bågfriser och korsorneringar. Man kan i dessa afläsa genom sekler gående långt ifrån varsamma angrepp på verket, och dock står detta sig ännu, trots allt. Man frågar sig skamsen: hur skall vår tids byggnader se ut efter en liknande behandling!

Och lika vacker är domen från sidan, och dess kor-afslutning mot ett Mariakapell, hvars tak fritt höjer sig öfver omgifvande takytor, är mästerlig.

Det inre står ej det yttre efter, men i det skick den nu befinner sig, måste man först frigöra sig från det intryck af förfall, som ligger öfver dess väggar och hvalf, innan man helt kan göra rättvisa åt det sköna i anläggningen och utformningen af interiören. Kyrkan, som i mycket påminner om Strängnäs domkyrka, är i sin anläggning treskeppig, ursprungligen, innan den utbyggdes till den omfattning den nu har, en hallkyrka, men nu med ett högre midtskepp, från hvars högt upp sittande små fönster — egentligen det enda ljusintaget till kyrkan — ett vackert ljus silar in och gör ett underbart stämningsfullt intryck. Midtskeppets afslutning mot ett Mariakapell är förut omnämd, och intill korets öfriga sidor ligga en mängd grafkor, hugfästande minnet af en del svenska familjer från storhetstiden såsom Tott, Creutz, Brahe m. fl.

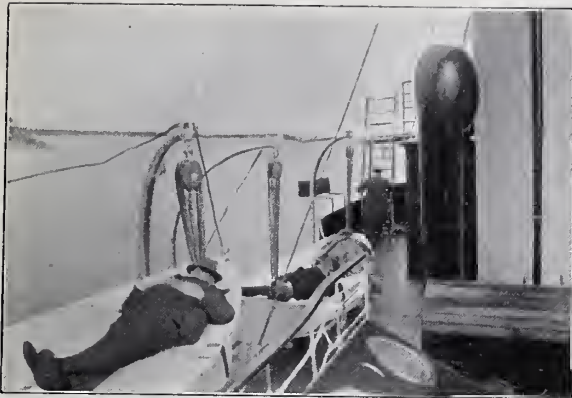
Åbo slott: Den första byggnad, man lägger märke till, när man sjöledes närmar sig Åbo, är slottet. Härifrån är det emellertid ej till sin fördel. Man gör därför bäst att genast vända med

PARTI FRÅN HVITTRÄSK.

MIDDAGEN Å HVITTRÄSK.

SLAGNA HJÄLTAR.

»GUSTAF ADOLF» SLAGEN.

ångbåten och landstiga i Hangö eller Helsinki, därifrån ta tåg till Åbo och så båt på Aura å ut till slottet. Det lönar sig, då får man det på rätta sättet serveradt. Ungefär så hade också våra arrangörer resoneradt, då de förde oss med ångbåt hit ut från Åbo.

Det märkliga med detta slott är emellertid, att hur man än närmar sig det, kommer man dock alltid på sätt och vis på sned på det. Vi tyckte nyss, vi hade det så bra, kommo med båten och lade till mot slottets bredsida, där hela dess mäktiga och lugna längfasad med de bakom denna karskt uppstickande tornen så väldigt imponerade på oss. Ja, så komma vi in på borggården, då ligger denna på sidan af slottet, och så ha vi slottet igen från galet håll, tornet inklämdt mellan två gaflar. Slottet är nämligen anlagdt efter sidoaxeln i stället för midtaxeln. Man märker redan häruti, hvilken inverkan frånvaron af akademi åstadkommer!

Uppför en af stöflar från storhetstiden nött trappa, komma vi in i en inre borggård, som ligger inklämd mellan de båda parallelt belägna högre uppbyggda slottslängorna, det äldsta slottet, hvilka i fonden af gården sammanbindas af det ena af byggnadens båda torn.

Öfver hela denna gårdsinteriör med det dominerande tornet i fonden och dess tre försvarsgluggar, dess afslammade gråstensmurar, där gråstenen tittar fram under den här och hvar bortfallna putsen, ligger en medeltidsmättad luft, och man kommer att tänka på fängelsehålor och forna tiders krigföringssätt. Kanske frånvaron af sol här nere på marken också gör sitt till! Innan vi börja vandringen genom slottets alla salar undfägnas vi med kaffe, kokt i stora kopparkittlar — från Johans tid?

Det inre är illa medfaret, men har en gång i tiden innehållit praktfulla gemak, Stora Kungssalen, och både nunnekyrka och slottskyrka. Därom öfvertygar oss Jac. Ahrenberg, hvilken äfven påvisar oss, att värmeledningen här i norden ingalunda är något nytt för vår tid, utan fanns redan här använd. De salar som ännu äro användbara ha tagits i bruk af Åbo Historiska Museum, stadens andra eller rättare dess första museum. Af dess samlingar äro de medeltida inrymda i en större sal, ordnad som kyrksal, och en del mindre

FRÅN HVITTRÄSK. ÖSTBERG BEREDER SIG.
HVAD GÖR THORVALD?

PARTI FRÅN HVITTRÄSK.

HVITTRÄSK, SAARINENS DEL.

rum här i det äldsta slottet, och härifrån minnas vi en hel del förträfflig träskulptur. Museets hufvudsakligaste samlingar äro inrymda i slottets senare del, anlagd omkring den yttre borggården. De äro så intressanta i och för sig, att bara de löna godt en resa öfver.

»ELSA» PÅ HVITTRÄSK.

Så var den ansträngande delen af programmet slut, och i vår förhyrda ångbåt fortsatte vi färden ut till Lilla Bocken, en holme med restaurant, där mötets första middag afåts. Talens rad, trots förmiddagens förbud, började af professor Tarjanne, som hälsade oss välkomna, och härpå följde svarstal från de tre nationernas största pampar, och »Baron» Ingemann talade för kvinnan, »våra hustrur som låtit oss slippa loss hemifrån för att roa oss på egen hand». Stämningen blef hög och språkförbistringen allmän. Försåtligast för oss svenskar var danskan, som i sitt tal liksom lägger krokben för oss. Middagen var slut och Möller (dansk) tager verandans båda lagerträn, ett i hvardera handen och med patetisk gång förflyttar han dem utför trappan och promenerar fram till hafsstranden, där han seriöst bugande nedsätter dem. Detta är en fin hyllning för Neptun, som varit huld mot oss både nu och på öfverresan. Så vidtager aftonens underhållning. Jag återkallar i minnet endast en del af programmet: Ett orkesternummer under anförande af Overdirigent Möller, hvaraf särskildt intermessot »Orkestern läskas» af Lars Sonck, där bas-

HVITTRÄSK, GEZELLINS DEL.

tuban brillierade med sitt goda ölsinne, framkallade frenetiska bifallsyttringar. Under omväxlande dans, trampolinhopp och hattkastning med raket*) samt allmän illumination förlopp aftonen, och hemfärden skedde i det härligaste väder under fyrverkeri, viftningar och hurrarop från förbipasserade villor å stränderna.

Så var första dagen slut — — — — tror jag.

Andra dagens program upptog besök på Åminne gård, tidigare stamgods för en gren af familjen Horn, nu i grefliga ätten Armfelts ägo. Med extratåg foro vi från Åbo till Salo järnvägsstation, därifrån samtliga deltagare färdades efter godsets hästar fram till herresätet. Detta utgöres af en envåningsbyggnad med mansardtak, uppförd i trä, med under senare tider uppförda lägre sidopartier af sten afslutade upptill med altaner. Byggnaden är en typisk herrgård, som helt intimt, utan anspråk på pomp och ståt, smyger sig in i naturen, med hvilken den hör hop. Åminne corps de logis framstår för mig på samma sätt som en fin personlighet, som icke för till torgs sitt inre jag, utan sköra, som de ofta äro, sluta sig inom sig själfva. Och detta intryck från det yttre, gör sig än mer gällande i byggnadens inre. Det är egendomligt, den saknar så godt som all arkitektur, ingen fasthet i planläggningen! Det är rätt och slätt en samling rum, lagda intill hvarandra, men rummen äro verkliga rum, utan några som helst konstigheter, och vackra sådana utan onödigt fjäsk. Men det som sätter det stora värdet på dessa interiörer är, att det är människorna själfva, som bo och bott i dessa rum, som satt sin prägel på dem. Känna inte vi arkitekter oss öfverflödiga här?

*) Här i landet mycket alldagliga tidsfördrif.

Vi komma in i ett entrérum, passera en passage, lägga märke till i väggen infällda skåp med ett elegant tecknadt spröjsverk, och innanför glaset se vi äkta porsliner, komma så in i ett slags mottagningsrum med väggar i vacker blågrå färgton, mot hvilka de i brun mahogny inramade teckningarna och möblemanget komma till sin rätt. På ömse sidor härom utemot trädgårdssidan ligga en hel fil af rum. Åt ena hållet ett par salonger i hvitt med väggarna fullsatta af präktiga oljefärgsporträtt, af hvilka vi särskildt fästa oss vid ett, föreställande Ebba Brahe, osigneradt, och gissa vi på olika holländska mästare. Rummet är möbleradt med en möbel i mörknad gul poppel af härlig form och färg. Särskild beundran väcka ett par ovala bord.

Af de åt det motsatta hållet, från mottagningsrummet räknadt liggande rummen är det första hållet i grön väggton, och här är det särskildt en soffa med fåtöljer, som bör nämnas som prof på gammal god möbelkonst. Rummet intill i grå väggar, och så äro vi inne i det innersta rummet, det förnämsta, Friherre Gustaf Mauritz Armfelts, Gustaf III:s gunstling, arbetsrum. Detta rum är i motsats mot de andra försedt med särskild för rummet komponerad väggfast inredning. Rummet domineras af ett väldigt skrifbord med stor skrifstol. Rundt väggarna bokskåp med stora fyllningar, allt i polerad mahogny med förgyllda beslag. På ena långväggen en öppen spis och öfver denna Gustaf III:s porträtt af Breda, midt häremot på motsatta sidan mellan två fönster en utsökt spegel och framför fönstren låga soffor, klädda med kalfskinn, allt minutiöst bevaradt i dess ursprungliga skick med t. o. m gardinernas draperier kvar ännu i dag. Detta torde vara en af de bäst bibehållna rumsinteriör från Gustaf III:s tid.

Sedan rummen noga besetts under ägarens intresserade ledning, och gamla Grefvinnan älskvärdt förtäljt familjehistorier från ateniennernas pretiosa, inbjödos vi att intaga förfriskningar i parken. Efter framburet tack för den storartade gästfriheten och ett 4-faldigt hurra för vårt grefliga värdfolk, fortsattes resan till Hangö.

Minnet från Hangö, där vi badade och intogo middag, förknippar sig till aftonens orgie å sandplagen. Vi minnas härifrån en härlig strand med skön mjuk sand, en spegelblank vik af hafvet med öar i synranden och en vibrerande sommarnatshimmel, vi minnas björkdungen med markfasta bänkar och bord och Aspelin som sjunger till lutan, Bellman, Drachman, vi minnas Sjöström, Svenson och Möller i ädel sångartäflan. Vi minnas tal och stora gula solar, månne var det bara lyktor — eller kanske månar. Den kvällen ville aldrig ta slut — ty alla kände vi »en blomma är glädjen, i dag slår hon ut, i morgon så vissnar hon redan. Det var de sista tonerna jag hörde, då jag smet, och Améen påstår att när han kl. 6 på morgonen väcktes och ännu höll på att gnugga sömnen ur ögonen, förnam han ett matt: — — — »i morgon så vissnar hon redan.»

Och det är ock sant och visst, att när vi på tredje dagen kl. 7 f. m. träffades vid de väntande båtarna, som skulle föra oss vidare, så var glädjen ganska vissen. Men voro vi slut, så hade båtarna ångan uppe i stället. De förträffliga båtarna — två ypperliga tullverkets båtar! Ledo vi af kraftmangel, som danskarna säga, så hade de hästkrafter. Och vi hade det så »lunt» och godt, vädret var som beställdt för »da'n efter», och skärgården var så bra härför, och när vi, efter att passerat det vackra Barösund, då jag låg och sof, framkommo till Bobäck, kände vi oss betydligt morskare än vid afresan från Hangö.

Här väntade oss nu ett 50-tal pinnskrindor eller rättare trallor, som Saarinen och Gesellius sändt emot oss*, i hvilka vi två och två med en körsven bakpå guppade iväg mot Hvitträsk.

Hitintills hade finnarne omsorgfullt undanhållit oss sina nyare arbeten, men nu skulle vi göra bekantskap med något af det de prestera den dag i dag är, och vi emotsågo detta med glad förväntan.

Det är en omöjlig väg vi ha att fara. Vi få emmellertid veta att bebyggarna af Hvitträsk själfva fått anlägga sin väg. Då förstå vi den bättre. — Vägen börjar emellertid bära uppför. Vi komma in i skogspartier. Den svänger hastigt. Vi se en mängd stora fantastiska rullstensblock, liksom vältrade utför stupet af finntrollen, och mellan dessa slingrar sig vägen, medan den brant stiger upp mot några hus, som börja skymta mellan stammar och nedhängande grenar. Vägen gör en sista krök, och vi åka in mellan ett par granitmurar. Kärran stannar inpå en stor gård. Det första intrycket är fullkomligt öfverväldigande! Det har gått så fort, och när man från kärran hoppar ned på marken, ännu litet stelbent, nyper man sig ofrivilligt i byxbenen liksom för att fråga »är du verkligen med». Jo, snart är man med själf, och idel öga.

Vi ha framför oss en stor murinhägnad gård, med en del tallar och björkar kvar från tider, innan marken börjat brytas här, och i hvar sitt hörn af gården åt solsidan till, där berget hastigt sänker sig ned mot en insjö, Hvitträsk, med det hvita vattnet, ha ägarna förskansat sig inom hvar sin boning, samt förenat dessa med en byggnadslänga, innehållande ateljéer — detta är en vacker illustration af kompanjonskapet — och på ömse sidor om den gemensamma borggården, åtskillda genom denna, ha de försett hvar sitt tusculum med terassträdgårdar, pergola och andra trefliga utsväfningar.

Man stannar med häpnad inför allt detta, och frågar sig, hur allt detta är möjligt, då man besinnar att detta ligger så godt som i ödemarken, långt från järnväg och Helsingfors.

Jo, saken är den: Saarinen, Armas och Ge-

* Hvarje något så när välsituerad arkitekt i Finland äger minst 25 st. pinnskrindor.

zellius voro en gång ute och jagade björn. Men som alla skickliga arkitekter äro dåliga skyttar, blef det björnarna som jagade dem i stället. De sköto bort sina kulor, måste taga till flykten och då kommo de till ett högt berg med en mängd rullstensblock och bakom dessa förskansade de sig. Tack vare de stora stenarna lyckades de skydda sig för bestarna. Men björnarna ville ej släppa sitt säkra byte. Det blef en långsam väntan här inne, helst de inte tagit några ritbräden med, så de kunde ligga med på någon täflan. De beslöto då, mera för att hålla kuraget uppe, att bygga sig ett hus. Sten hade de godt om, och timmer fällde de, och tjära kokade de, och snart hade de det första huset färdigt — man känner lätt igen det på det tjärade taket. Nu kunde de emellertid ej komma öfverens om, hvem som skulle bo i det här huset. De måste ha hvar sitt för att sämjas. Men nu skulle de ha tegel på taket. Lera fanns ju i träsket, men svårigheten var att undgå björnarna. Då visste Armas besked. Björnen går dåligt i trappor, tänkte han, där ha vi försprånget. Därför anlade han trappan ned till sjön. Nu voro stugorna färdiga 1, 2, 3. Då voro arkitekterna rätt törstiga, längtade mycket efter en sup. De vältrade därför stenarna utför branten, och alla björnarna dogo en neslig död. Jägarna togo första snälltåg till Helsingfors, släckte sin törst, gifte sig och återvände till Hvitträsk.

Och det inre står ej det yttre efter. Här har hvart rum sin prägel, det ena fantasirikare än det andra, alltid nya uppslag, konstnärligt genomförda i minsta sak, ofta utsökt raffinerat. Det är ett stort steg mellan det hem, vi sågo i går, och de vi se i dag — det är ett sekels mödosamma arbete.

På gårdsplanen under bar himmel var middagsbordet dukadt i form af ett långbord med tvänne flyglar, anslutande sig till byggnadernas planform och i midten ett särskildt bord, på hvilket skådebröden, smörgåsbordet och desserten tronade, arrangeradt med största ögonfägnad. Om middagen, som afåts under husfruarnas på Hvitträsk presidium, vore mycket mera att säga, men af rädsla att trötta, hoppar jag öfver alla talen.

Minnet af Hvitträsk och dess bebyggare kommer att lefva länge hos de 100 arkitekterna, och det dukade bordet och middagen ej heller att glömmas.

På kvällen äro vi Helsingfors.

Här afslutas mötet å Klippan, en ö med härligt läge uti hamninloppet till staden, naurligtvis med restaurant. I supén, som serverades efter en utsökt matsedel, med särskildt för yrket lämpade rätter, deltogo äfven damer. Det var ej många, som vågat sig hit. Hufvudsakligast Hvitträskbornas damer, som tydligen ej funnit oss så farliga, som vårt rykte måtte utmålat oss. Vid champagnen tog Hugo Lindberg till orda och efter några paralleller mellan de kulturella sträfvandena i de nordiska länderna, tackade han alla de främmande deltagarna i mötet för det de mött så manngrant.

Talet besvarades å danskarnas sida af deras formand Berg, och å våra vägnar talade Enblom, som utgick ifrån, att vi Nordens små stater som hade svårt att politiskt göra oss gällande gentemot de stora nationerna, dock på andra vägar kunde göra oss bemärkta, och Finland har visat oss, hur de fäst Europas uppmärksamhet på sig, genom de etiska värden de företrädt inom, bland andra områden, målning och speciellt arkitekturen. Häri ligger för de små staterna deras kulturinsats. Å norskarnas vägnar talade Sparre, som föreslog att nästa möte skulle hållas i Norge.

Så kom Östberg och gick återigen, andra gången i dag i elden för kvinnan. Det var »Elsa!» Men jag har ju glömt att tala om »Elsa!» Jag har ej velat oroa våra hemmavarande. Östberg gick förra aftonen vid Hangö i vattnet, ända till knäna, för »Elsa!» och i dag i elden för henne! — Jo, Elsa* skapades första dagen vid Stora Bocken. Vi hade ätit middag — tror jag. En kvinna, den första vi sett sen vi kommo till Åbo, ror i båt förbi holmen. Hon är skön, har tagit skönhetspriset och heter Elsa. Men det är det märkliga att detta erforo 100 arkitekter på en gång. Huru skall jag kunna förklara detta — en idé-association — ett inre osynligt samband! Hvad vet jag om den saken. Men det vet jag, att med en mun uppstämde de 100-de männen ett »El—sa!». Från den stunden är Elsa och arkitekterna ock oskiljaktiga. Öfver allt där vi på vår färd draga fram, möta vi »El—sa!». Första dagen. — Den andra dagen sitter Elsa på grund vid Hangö. Hvem räddar Elsa? Jo, Östberg! Tredje dagen finner Östberg, att han vid supén sitter sida vid sida om Elsa. Undra då på om han i högstämd patos under allmänt jubel utbringar »El—sas!» skål.

Thurdin från Härnösand är tillfällighetspoet och föredrager med humor våra »oplevelser» under mötesdagarna.

Så trädes dansen, under det solen rinner upp och gjuter morgonsilfver öfver Sveaborg, och solen står redan högt på himmelen, när roddkarlen tar oss öfver till Helsingfors. Mötet är slut, men

* Icke det svenska Else.

vi fortsätta dagarna efter med våra nyförvärfvade vänner som ciceroner, och i en kommande uppsats skall jag närmare redogöra för våra intryck af hvad vi under dessa dagar fingo se.

Arkitektutflykten till Finland är förbi, och vi medföra hem minnet af många värmande nya bekantskaper, vi känna sympati för våra vänner finnarnes lefnadsglädje och arbetskraft. De ha ungt, svallande blod.

Ett mångstämmigt svenskt tack för de sköna dagarna bringas dem härmed.

SVENSKA ALLMOGEHEM.

Af Karl Berlin.

(Forts. fr. föreg. n:r.)

I de förslag till allmogebyggnader, som bifogats i boken och hvilka kanske utgöra bokens viktigaste del, förekomma byggnadstyper lämpade för olika landsdelar och grundade på dessas karaktäristiska och egendomliga byggnadssätt. Alltefter den större eller mindre vikt som självfva jordbruket har för trakten och ägaren uppstå olika arter af allmogehem, fiskarsmåbruk i Bohuslän, handtverkarsmåbruk i Upland och Ångermanland, arbetarbostäder i Medelpad o. s. v.

Att på detta sätt visa typer för olika landsändar är ett godt grepp på den rätta strängen.

I Danmark skedde för några år sedan en täflan om husmandsboliger, där många projekt inkommo, men där det oaktadt resultatet ansågs ganska otillfredsställande beroende på att samlingen blef för heterogen och att ej vederbörlig hänsyn tagits till de olika landsdelarnas särdrag.

Här har man nu sökt undvika denna olägenhet samt på samma gång sökt anknyta de moderna byggnaderna vid traditionerna, som man var på god väg att tappa bort. Till det yttre te sig byggnaderna ungefär som då gammelfar eller farfar byggde dem. Det är således kända saker, som här bjudes. Men träd in i stugan eller ladugården; där är moderniseradt och där är allt ordnadt, så att arbetet skall kunna skötas på mest ekonomiska och praktiska sätt.

Frågan om förbättrandet af allmogens byggnadssätt har rätt gamla anor, men med det innehåll, den nu har, är den tämligen ny. Med undantag af enstaka tidningsartiklar framkom den först offentligt vid svenska arkitektmötet 1908, då som diskussionsämne fanns uppsatt: »Hvad bör från arkitekternas sida göras för att åstadkomma en bättre byggnadskonst på landsbygden», och bland de åtgärder, som då föreslogos, förekom bl. a. utgifvandet af ett arbete i berörda syfte. Vid det programtal, som ordföranden professor Clason höll vid afdelningens sammanträde den 19 jan. innevarande år, påpekade han med afseende på nämnda publikation, huru lätt allt går, bara den rätte *mannen* funnes och hoppades att man skall finna den, som kunde och ville hjälpa oss att få till stånd denna publikation.

Förr än man kunnat ana har dessa önskningar blifvit uppfyllda. Visserligen är det icke genom arkitekternas försorg, som boken har kommit ut, men dess program öfverensstämmer så väl med de synpunkter som vid arkitektmötet framkommo, att dessa icke kunna känna annat än glädje och tacksamhet åt det kraftiga handtag de fått i sin sträfvan att förbättra vårt lands byggnadskonst. Den af professor Clason omtalade mannen, han som skulle göra't, han kom. Han kom med intresse och med skarp blick på hvad som borde göras, han kom med förmåga att organisera och fullfölja arbetet och han var i den lyckliga situationen, att han äfven i ekonomiskt hänseende kunde utföra ett verk som i frikostigt mecenatskap hör till sällsyntheterna. Ty det är icke nog med att utgifvaren grosshandl. Gustaf Carlsson ensam bekostat hela arbetet, utan han har för att låta det få den största möjliga spridning gratis utdelat icke mindre än cirka 60,000 exemplar, genom hvilken åtgärd arbetet sprides öfverallt i vårt land. I många tusen hem kommer nu boken att läsas och begrundas och man må hoppas att dess lärdomar må slå rot och trifvas i sinnena. Den frukt, som skall skördas däraf, blir fosterländskhet, arbetsglädje, förnöjsamhet m. fl. andra dygder, som ett välordnadt och målmedvetet arbete medför, samt sist och icke minst räddandet af den säregna och karaktäristiska landskapsskönheten i vårt fosterland. »Svenska allmogehem» omfattar de mindre gårdarna och lägenheterna på landet. Skall äfven någon man uppstå, som vill taga sig an samhällenas sak, de nya stationssamhällenas, förstädernas och alla våra småstäders, där nu den banalaste byggnadskonst är förhärskande? Låtom oss hoppas, att den mannen också snart må komma.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 9 · 4 SEPT. · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

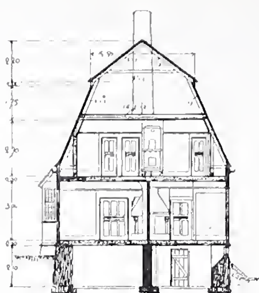
UTSTÄLLNINGSLOTTERIETS VILLA. ARKITEKT: IVAR CALLMANDER.

EGNA HEM PÅ KONSTINDUSTRIUTSTÄLLNINGEN.

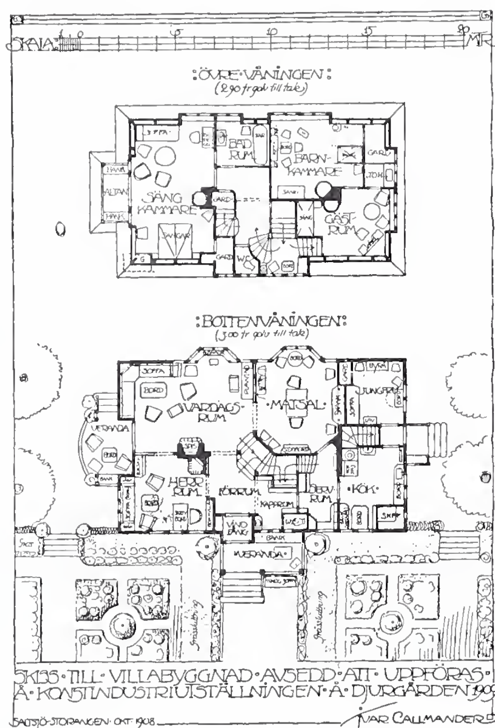
Af OTAR HÖKERBERG.

Man skulle kunna tycka att vid ett sådant företag som årets Konstindustriutställning ett ganska afsevärdt intresse från de utställandes sida skulle knyta sig till den afdelning, som i sig inrymde de egna hemmen. Det egna hemmets rationella ordnande är ju för närvarande en brännande fråga, som i alla samhällslager söker sig sin lösning vare sig det gäller den förmögne storstadsbons sträfvan efter ett lugnt och konstnärligt hem i de talrika villasamhällena, eller industriarbetarens framtidsdröm, en egen stuga. Här har konstindustrien sitt stora arbetsfält gifvet. Då nu frågan gäller, att inom hemmets fyra väggar skapa en personlighetens miljö, en enkel men väl afpassad ram, inom hvilken familjens dagliga arbete skall kunna röra sig, då bör konstindustriens olika grenar samarbeta för att sätta sin prägel på hemmets allra obetydligaste föremål och gifva dessa en enkel, praktisk och följaktligen också vacker form. Viktigast är i detta hänseende att taga hand om de små egna hemmen, som i allt större mängd börja växa upp speciellt omkring Stockholm och med goda förebilder visa, att det vackra och trefna

UTSTÄLLNINGSLOTTERIETS VILLA.
FASAD, SEKTION OCH PLANER. ARKITEKT: IVAR CALLMANDER.

ingalunda behöfver vara förbundet med penningen. Det är dessa synpunkter, som icke tillräckligt blifvit beaktade på denna utställning.

Hade man alltså här fått skåda mera af enkla, konstnärligt goda rumsinteriörer, helst sammanförda till små hem på 3, 4 till 5 rum med köksutrymmen, fullt möblerade och försedda med alla lösa tillbehör, som gifva rummen beboddhetens karaktär, och mindre af snickarekonst, som ståtar med dyrbara träslag, inläggningar och tillkrånglade fantastiska möbelformer, skulle allmänheten få bra mycket mera valuta för sina besök, och utställningens mission i konstens tjänst helt säkert blifvit bättre fylld.

Man kan emellertid med glädje konstatera, att de få egna hemmen omfattas med så stort intresse af allmänheten, som verkligen är fallet. De ha visserligen anvisats en blygsam plats i andra planet vid denna utställning, där enhets- och centraliseringsprinciper varit bestämmande för hela anläggningen. De ha fått nöja sig med en anspråkslös plats i en lummig backe vid sidan af det hvita utställningspalatset, men ha därmed haft lyckan att få framträda i en naturlig omgifning, att få stå mot en bakgrund, som icke isolerar dem som enstaka utplanterade utställningsföremål, utan ger dem en karaktär af samhörighet med platsen, som är det första villkoret för att de skola verka sanna.

I samband härmed kan jag likväl icke undertrycka en from önskan, att området, som upplåtits åt dessa små fristående byggnader, tagits till så pass i växten, att hvarje gård fått liten trädgård omkring sig, som intimt slutit sig till själfva huset och redan vid grinden gifvit den besökande en första känsla af den trefnad, som väntar inom stugans väggar. Hemtrefnaden skall icke stängas in i rummen, det är en missuppfattning, som stadsbon, uppvuxen i trånga hyreskasserner, mycket ofta för med sig ut i villasamhället, den skall omfatta hela gården, och trädgårdstäppan skall under varma sommardagar vara familjens samlingsplats lika mycket som stugans hvardagsrum under den kalla årstiden. De små försök, som i den vägen gjorts, äro värda allt erkännande, men det trånga området mellan husknuten och staketet har just icke medgifvit några vidlyftigheter, och tyvärr ha väderleksförhållandena denna vår ej varit gynnsamma för dylikt mera tillfälligt trädgårdsarbete.

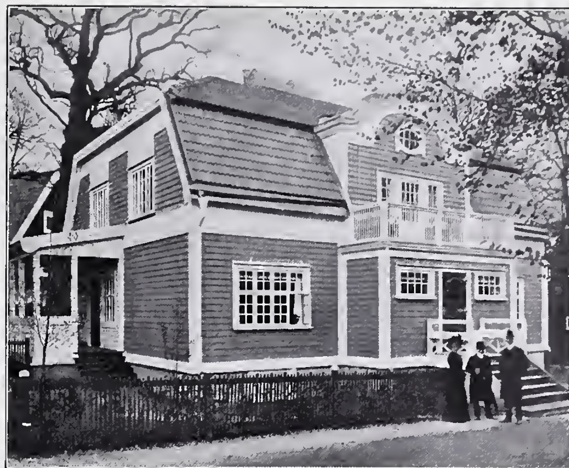
Låtom oss emellertid närmare skärskåda de olika byggnaderna. Den dominerande platsen intages, som naturligt är, af Utställningslotteriets villa af ark. Ivar Callmander. Det yttre skiljer sig på ett glädjande sätt från den vanliga villastilens röda väggar och hvita kanter och fönsteromfattningar genom sin enhetlighet i färg, och det lugn i massa, som är så svårt att ernå i byggnader af detta slag, störes ingalunda af de utspringande verandorna. Den varmbruna tonen är genomgående för både väggar och tak, endast afbruten af fönsteromfattningarnas smala mörkgröna band. Behandlingen af ytterpanel liksom alla detaljer visa ett ingående och kärleksfullt studium af fasadproblemet. Det angenäma intryck, man får af byggnadens yttre, kan tyvärr icke helt bibehållas, då det gäller det inre. Skulden därtill tror jag, hvad plananordningen angår, ligger hos lösningen af trappan till öfvervåningen. Den har blifvit cen-

trum i huset och gör fördenskull väl mycket väsen af sin närvaro med sina många uppgångar. Omkring trappan med det lilla förrummet gruppera sig herr-rum, hvardagsrum och matsal på ett godt sätt. Utrymmet är öfverallt rikligt tilltaget, rummen väl proportionerade, och det höga taket ger plats icke blott åt öfvervåningen utan också åt en rymlig vind.

Möbleringen af villan kan knappast anses uppfylla de förväntningar, som det yttre verkligen kan ge anledning till. Men så har härvid också begåtts ett stort fel, då arkitekten, som format rummen och gifvit dem sin speciella karaktär, endast obetydligt fått lägga hand vid inredningen, utan har detta uppdrag hufvudsakligen lämnats åt Nordiska Möblerings A. B. och Nordiska Kompaniet. Möblerna stå därför kanske litet främmande, särskildt i färg, och frånvaron af alla dessa småsaker, som gifva ett rum dess karaktär af bostad, bidraga ytterligare till intrycket af möbelutställning, där hvarje rum tillkommit oberoende af grannskapet.

En fullständig kontrast till Lotterivillan erbjuder Fastighets A. B. Lidingö-Breviks villa i »herrgårdsstil». Där riktas blicken ovillkorligen på det inre, och själfva villan har trots »herrgårdsstilen», blifvit ett ointressant skal äfven ur plansynpunkt kring den möbelutställning, som Nordiska Kompaniet ordnat därinne. Tack vare en enhetlig ledning och rikliga resurser har här åstadkommits ett gediget hem med flera synnerligen goda rumsinteriörer. Särskildt har jag fäst mig vid matsalens möbel af hvitlackerad björk för dess enkla formbehandling äfvensom vid gästrummet, som ur färgsynpunkt kanske är det mest lyckade. Den möbeln är verkligen så vacker, att man skulle vilja ha den inom glas och ram, till dagligt bruk är den alldeles för fin.

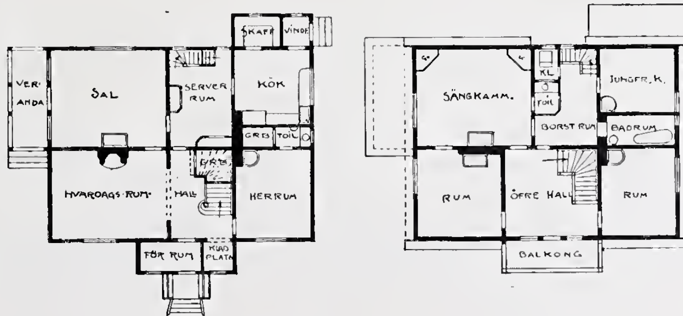
Svenska Slöjdföreningens Egnahemsbyggnad af ark. Carl Güettler är resultatet af Slöjdföreningens pristäflan i våras. Arkitekten har af det strängt begränsade utrymmet tagit ut allt, som kunde fås, och framgångsrikt sökt att med enkla medel åstadkomma både ut- och invändig trefnad. Sträfvan efter god fasadverkan har emellertid resulterat i för små fönster, hvilket särskildt för köket med dess stora kraf på ljus är att beklaga, så mycket mer som väggar och möbler där äro hållna i dystra färger. Äfven ur inredningssynpunkt synes mig köket lämna mycket öfrigt att önska. Frånvaron af diskbord och

A. B. LIDINGÖ-BREVIKSVILLAN.

all slags köksattiralj o. d. ger det mera utseende af ett mottagningsrum än af platsen, där husets alla sysslor skola skötas. Möblerna, prisbelönta modellmöbler af ark. Spolén, utställda af Svensk Hemslöjd, göra ett tilltalande intryck; dock ställer jag mig något tveksam inför lämpligheten af laserad hvardagsrumsmöbel, utsatt som en sådan är för en betydlig slitning. Laseringen får väl endast betraktas som en utställningslyx, som sedan i verkligheten får ge rum för den hållbarare oljefärgen.

Ofvanför Lotterivillan i backen ligger Småbrukarhemmet, utställdt af A. B. Hem på landet, med inredning af Hushållningssällskapets i Kalmar södra län slöjdmagasin. Arkitekt har varit ark. C. A. Danielsson för stugan och ark. John Åkerlund för ekonomibyggningen. Utrymmet har emellertid varit så knappt, att ekonomibyggnaden måst beräknas för ett mindre bruk än stugan, hvilket högeligen måste beklagas, då anläggningen ju skall tjänstgöra såsom åskådningsmaterial. Stugan inrymmer på nedre botten kök, förbundet med hvardagsrum och sängkammare, på öfre botten vind,

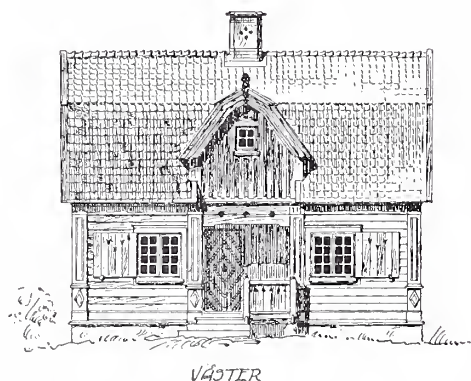
A. B. LIDINGÖ-BREVIKSVILLAN. PLANER.

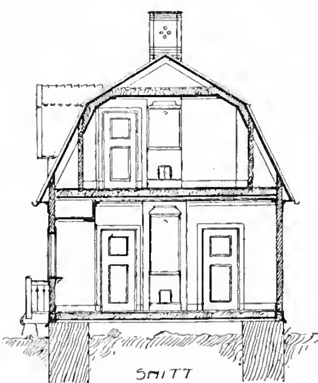

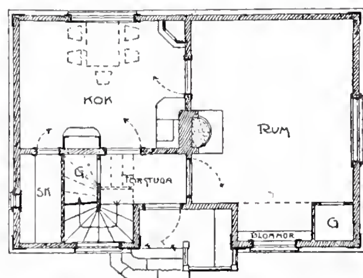
SV. SLÖJDFÖRENINGENS STUGA. ARKITEKT: CARL GÜETTLER.

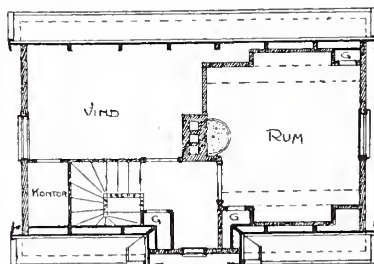
afsedd för hemslöjd, och ett sofrum. Mycken omsorg har här nedlagts på att få en praktisk inredning, bland annat upptäcker man vid köket en liten afdelning för diskning och tvätt äfven användbar för bad, och för husgeråd är det väl sörjdt. I möblernas form ger sig tydligen tillkänna försök att anknyta dem till på landsbygden gängse goda typer. Hvad som i detta hus saknas är en särskild köksutgång och äfvenledes tillräckligt ljus i nedre våningens rum, saker som dock utan svårighet böra kunna afhjälpas, då typen kommer till användning ute i landet.
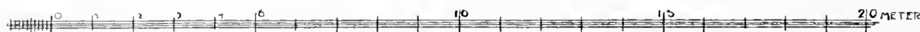
Stockholms stads landtegendomsnämnds arbetarbostad är afsedd att tjäna till förebild vid uppförandet af egna arbetarehem å Stockholms stadsanläggningar å stadens landtegendomar. Byggnadens arkitekt är ark. Axel H. Forsberg och inredningen är utställd af Centralförbundet för socialt arbete. Vid möbleringen har man utgått från synpunkten att så mycket som möjligt söka närma sig de förhållanden, under hvilka ett arbetarhem i verkligheten grundas och under tidens lopp utvidgas, men detta behöfver väl icke nödvändigtvis medföra en brokighet bland föremålen, som är oförenlig med en god rumsverkan. Man måste beklaga, att C. A. S. vid detta arbete icke anlitat någon konstnärlig hjälp vid val af färg och möbeltyper. Här skulle man önskat ett mera målmedvetet arbete att söka påverka landtbefolkningens och arbetarnas smak i en sund riktning, särskildt borde man väl tagit sig an arbetarna, som nu alltmer bilda sina små hem i städernas utkanter, verkliga skriande vittnesbörd om egarnas brist på smak och sinne för form. Utställningen af dessa små egna hem afse ju dock att gifva dem idéer och uppslag, påverka deras skönhetssinne; med andra ord vara förebilder, som de vid sina egna byggen så mycket som möjligt skulle söka närma sig. Men därför fordras också, mer än hvad här iakttagits, att utställningen får form af ett verkligt hem, färdigt att tagas i bruk när som helst, där den praktiska tanken och den konstnärliga handen skapat hvarje föremål från kök till vindskammare, där rummen äro till för

SV. SLÖJDFÖRENINGENS STUGA. ARKITEKT: CARL GÜETTLER.

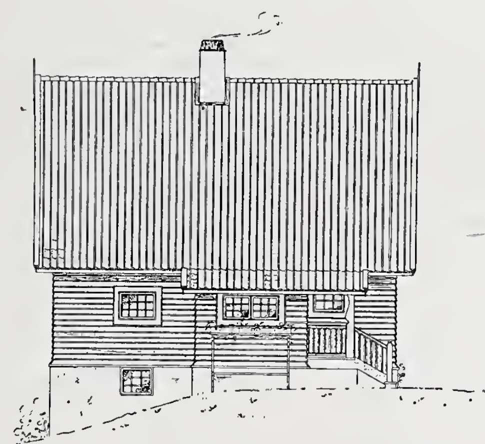

SMÅBRUKARHEMMET.

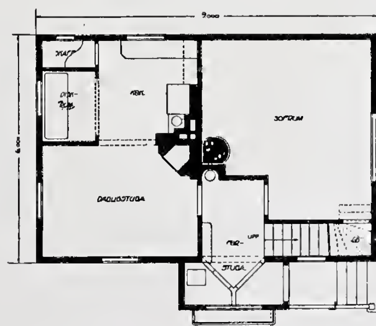
att bo i, icke för att skryta med en tom lyx, som intet har gemensamt med invånarnes behof. Det är ett arbete, som hitintills på ett sorgligt sätt försummats i vårt land. En god början är gjord på denna utställning, men ännu återstår mycket, och när man ser, med hvilken begärlighet allmänheten mottager, hvad som här bjudes af egna hem, måste man ännu mer beklaga bristerna.

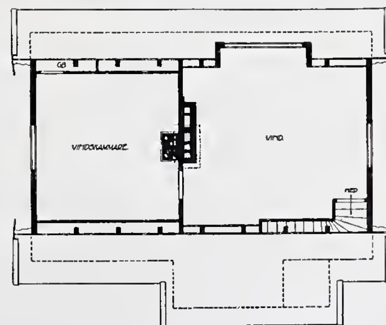
De tre små egnahemsmodellerna på utställningen ha en ofantlig mission att fylla och komma helt säkert att lämna betydande spår efter sig hos den utställningsbesökande allmänheten. Man måste därför med ledsnad tillstå, att de ingalunda hålla måttet. Särskildt tror jag att man i allmänhet för litet beaktat denna utställnings uppfostrande betydelse.

Ur denna synpunkt hade man här kunnat hoppas på en kraftigare och mångsidigare medverkan af landets framstående konstnärer. Det är konstnärligt arbete på sådana ouppodlade områden vår tid nu behöfver och fordrar.

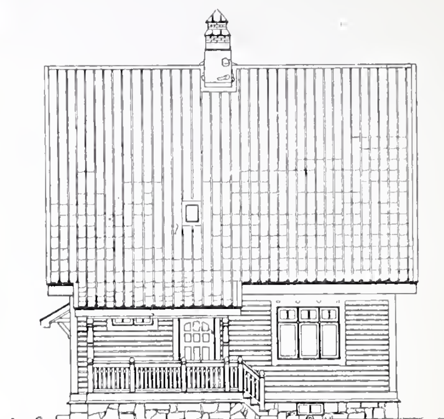

SMÅBRUKARHEMMET. PLANER, FASAD OCH SEKTION.

STOCKHOLMS STADS LANDTEGENDOMSNÄMNDS ARBETARBOSTAD. ARKITEKT: AXEL H. FORSBERG.

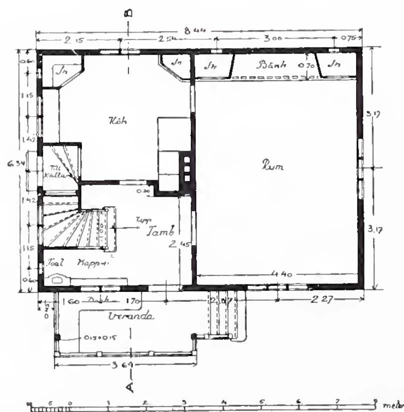
MÖBELKONSTEN OCH ANNAN KONSTINDUSTRI PÅ SOMMARENS UTSTÄLLNING.

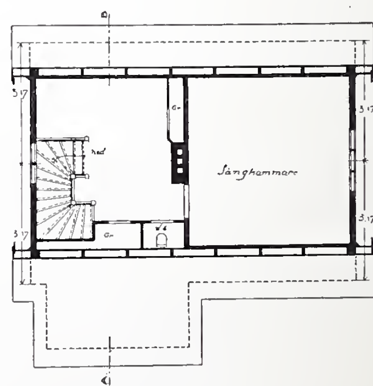
Af Carl Bergsten.

I de stora kulturländerna, de germanska, som för närvarande i detta »nyttans tidehvarf» uppträda som ledare på den tillämpade konstens områden går utvecklingen i riktning mot att bringa alla de föremål, som vi använda oss af och omgifva oss med, i harmoni med människorna själfva, sådana de äro. Detta är en röd tråd, som går igenom hela denna konstlitteratur; och man ser påpekadt, huru under alla de historiska konstepoker samma öfverensstämmelser alltid varit rådande mellan människornas sedvänjor, moder å ena sidan och den konstnärliga gestaltningen å den andra. Så under antiken, medeltiden och barocken. Men vår tid har utmärkts af saknaden af just detta samband. Däremot har ögonen öppnats mer och mer för att »föremål som framgått ur moderna föreställningssätt harmoniera med vårt yttre» (Otto Wagner, österrikisk konstskriftställare och arkitekt); såsom våra krigsfartyg, järnvägsvagnen, kappseglingsyachten, landån, luftskeppet och nu till sist flygmaskinen, hvilka ingeniörsprodukter måste anses som ett typiskt uttryck för tidsandan*.

* Den finska konstskriftställaren och arkitekten G. Strengell utvecklar denna sak sålunda: »I alla tider ha nya behof skapat nya former och hvarje konstform har till en början varit en konstruktiv och teknisk, — detta gäller för den antika kolonnen och arkitraven likaväl som för bågen eller hvalfvet. Den första grunden har alltid varit det praktiska behofvet; så snart detta afhjälpts tager emellertid skönhetssinnet den konstnärliga utformningen om hand samtidigt som konstruktionen ständigt förbättras. Ingenting är därför mera oriktigt än att t. ex. betrakta den moderna kappseglingskuttern eller landån som enbart tekniska former — de ha redan längesedan hunnit bli konstformer i samma grad som under forna tider galakarossen var det eller en furstlig galär. Långt mera än af till det förgångna hörande konstformer har därför framtidens arkitekt att lära af atlanterångaren och den elektriska tram'en, af racern och automobilen, af amerikanska kontorsinredningar och engelska lavatorys. I dessa ingeniörsprodukters formgifning skall han finna en utgångspunkt långt säkrare än i gotikens eller renässansens för sina sträfvanden att återgifva tidens själ — i dem skall han finna frön, de första, ur hvilka den en gång kan spira upp hans nya, drömda stil.

STOCKHOLMS STADS LANDTEGENDOMSNÄMNDS ARBETARBOSTAD. SEKTION OCH PLANER.
ARKITEKT: AXEL H. FORSBERG.

Hur skola vi tänka oss ett samband mellan dessa föremål och de konstformer, vi äro vana att se våra möbler och husgeråd ikládas. Ja, endera måste ge vika, och icke kan man tänka sig utveckling gående mot de senare, utan för dessa föremål blir det en trängande nödvändighet att utveckla sig mot de förra: hålla jämna steg med tidsandan. Det är då också tydligt och klart, att vi icke höra rätt samman med möbler från de historiska stilepokerna, som tala sitt språk, utan vi önska omgifva oss med möbler och bohag, anpassade för oss, sådana vi nu äro, och med de behof och vanor vi hafva.

Jag hör någon invända: »Det där är mycket bra i teorin, men verkligheten säger mig något annat, att inga nya möbler kunna ersätta mig de gamla s. k. 'antika'. Jag erkänner, dessa äro visserligen icke alltid så bekväma som de nya, men de tilltala mitt skönhetssinne mer än dessa.» Den ärade interlokutören, allmänheten, har själf afkunnat domen om vår möbelkonst, och sommarens utställning torde tyvärr icke jäfva detta omdöme, och med dessa ord vill också allmänheten kullslå vårt tal om att en ny stil är i antågande som tomma utopier och löst prat. Här tar allmänheten fel. Här hos oss äro visserligen förhållandena i stort sedt sådana att ofvanstående yttrande äger sin riktighet, men de stora germanska nationerna, som på detta område hunnit ett betydligt steg före oss, och där den nya stilen redan är siktbar, visa riktigheten af denna utvecklingslinie.

Vi säga: I alla tider ha nya behof skapat nya former. Hvilka äro då dessa nya behof, de nya faktorerna, som på detta område skola gifva *oss* de nya formerna?

Den ärade interlokutören gaf nyss sitt erkännande åt våra nya möbler, att dessa äro bekvämare än de gamla. Ja, här ha vi onekligen ett nytt behof, *bekvämare möbler!* Under 1700-talet, från hvilken tid de möbler stamma, som vi sätta kanske högst i värde, skulle man sitta »prydligt» på stolen, rak i ryggen, på parad. Nu vill man sitta bekvämt. Denna faktor gör för den noggranna iakttagaren en ingripande förändring i möbelns karaktär. Den anlägger dess proportionsförhållande. I detta hänseende hafva vi redan gifvit vårt erkännande åt vår tids fabrikation.

Ytterligare faktorer: För icke många år sedan grasserade de stoppade plyschmöblerna och paneldivanen, hvilka man numera försöker göra sig kvitt så fort ske kan, och i sängkammaren föredrager man den engelska järnsängen framför den onekligen vackrare träsängen med sängdraperierna, och komoderna försvinna och ersättas med lavoarer, likaså de stora fastspikade golfmattorna med lösa mattor. Detta är allt tillgodoseende af ökade hygieniska anspråk, hvilka till och med revoltera våra skönhetsbegrepp, hvilket exemplet med sängarna tydligt anger.

Vi ha således att anteckna *det hygieniska krafvet,* ett ytterligare oundvikligt kriterium på en modern möbel, och detta kraf kan drifvas så långt, att det ej bör finnas ett enda litet skrymsle eller vrå, som är oåtkomligt för dammduken eller viskan. Det är betingelser, som måste tagas med i själfva kompositionen af möbler, och som i högsta grad inverkar på formgifningen, såtillvida att den så godt som utdömer all skulptur, alla öfverflödiga lister och profiler, än de som möbeln ovillkorligen fordrar, samt hufvudsakligast arbetar med rena ytor, med minsta möjliga inåtgående vinklar. Jag hör mången förvåna sig öfver ett så kategoriskt utdömmande af skulptur; härigenom skulle ju ett helt fält ryckas ifrån våra bildhuggare. Min åsikt är här liksom inom arkitekturen, att det skulpterade ornamentet har värde endast, då det uppträder som konstnärlig produkt, som smycke på det föremål det skall smycka. Och på möbler kan en rik skulptur, konstnärligt anbragt, genomtänkt och utförd, höja detta föremål till samma rang som ett enbart konstföremål, men öfvergår möbeln i och med detsamma till mer decideradt prydnadsföremål och detta blir hufvudsaken. Man har således med en gång tagit afstånd från skulpturen som utsmyckning, och i stället inriktar man sig på att behandla materialet i och för sig själf på vackrast möjliga sätt, så att det ej fordrar ytterligare dekorering. Där sådan emellertid önskas, sker denna i form af inläggningar eller ock i samband med de nyttiga beslagen — till skillnad från empiren, som använde beslag som ren dekoration. Så långt föra oss de hygienska krafven, men någon absolut form framtvinga de icke, om de ock påverka formen. En buktig yta kan vara lika lätt som en plan yta att hålla dammfri, medan inåtgående vinklar äro svåråtkomliga.

Som synes har fantasien alltjämt fritt spelrum, och här gäller det sålunda för dem, som skall lyckas att föra sträfvandena framåt, att med uppmärksamt öga betrakta just de föremål, som skapat sig typiska uttryck genom att konsekvent utveckla sig ur sig själfva, utan att »yrkesbrodörens» schablonhand fått dem om hand och tvungit dem

in i sina ur förutfattade meningar utgångna former. Men härvid gäller det att icke släppa rotfästet i den fäderneärfda torfvan. Att vörda och älska de former som äro vår egendom, så att dessa ännu leka i vår fantasi.

För möbeltillverkningen kommer sålunda formgifningen allt framgent att växla alltefter de olika materialen med förhärskande raka former för de prisbilliga möblerna i furu, och svängda former i dyrare af ädlare, hårdare material, som tillåta en sådan bearbetning.

Se vi nu till huru utställningen i berörda afseende fyller sin plats, må vi gifva vårt fulla erkännande åt det tekniska utförandet, som vittnar godt om handtverkarens höga yrkesskicklighet, att möblerna tillfredsställa våra anspråk på bekvämlighet och i stort sedt de hygieniska kraf, vi önska tillgodosedda, men att den konstnärliga formgifningen lämnar mycket öfrigt att önska.

FORTS.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

PRISTÄFLINGEN FÖR SVENSKA KYRKAN I PARIS hade fått en mycket stor tillslutning, i det vid täflingstidens utgång 42 förslag inkommit. Dessa ha bedömts af en prisnämnd bestående af arkitekterna prof. Lallerstedt, Stenhammar och Östberg, Stockholm, samt pastor Renström och dr. Håkansson, Paris.

Icke mindre än 12 förslag finnas på grund af olika förtjänster närmare omnämnda och behandlade i prisnämndens utlåtande. Efter ytterligare granskning blef prisfördelningen följande: 1:sta pris: Alf Landén, 2:dra pris: Carl Bergsten, 3:dje pris: Tengbom och Torulf, men — tillfogar prisnämnden — »då intet af de inlämnade förslagen i sitt nuvarande skick kan till utförande förordas, men då de tre prisbelönade, jämte förslaget N:o 8 »Lars» äga så stora förtjänster att genom en bearbetning af desamma ett fullt tillfredsställande projekt bör kunna erhållas, föreslår prisnämnden att en omtäflan om utförandet anordnas mellan författarne till dessa 4 förslag.» På grund af en del ännu efter storstrejken kvarstående svårigheter med tidskriftens tryckning etc. är ej tillfälle att för dagen närmare ingå på täflingen men skall i ett kommande nummer återgifvas de prisbelönta projekten jämte prisnämndens utlåtande.

TRYCKFEL. Beklagas att i underskriften till bilden å sidan 121, föreg. n:r, vännen Gesellius välkända namn blifvit alldeles förvanskadt. Af den återgifna delen af Hvitträsk är nämligen Gesellius och ingen annan den lycklige innehafvaren.

RED.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

DET AF AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST anordnade svenska arkitektmötet ägde rum torsdagen och fredagen den 1 och 2 sistl. juli å Föreningens lokal och hade samlat ett 60-tal deltagare från olika delar af landet. Förhandlingarna leddes af professor Clason, som å Afdelningens vägnar hälsade deltagarne välkomna och påpekade, hurusom, detta möte kompletterade föregående års arkitektmöte, då man hufvudsakligen sysslat med estetiska synpunkter och önskemål beträffande vår svenska arkitektur. Nu var det framför allt konstruktionerna och särskildt moderna dylika, som skulle behandlas i föredrag och diskussion. Utom i rent tekniskt afseende borde dessa intressera äfven ur den synpunkten att nya konstruktioner alltid varit och äro viktiga faktorer vid arkitekturens formgifning och vid danandet af en ny stil.

Det första föredraget hölls af ingeniör Ivar Kreuger öfver »modern byggnadsteknik», illustreradt af skioptikonbilder. Det intressanta föredraget följdes af en stunds diskussion. Härefter demonstrerade ing. E. Hjorth en del utställda ritningar till af Skånska Cementgjuteriet utförda arbeten i betong m. m.

Ing. C. Forsell höll därefter ett af ritningar och skioptikonbilder belyst föredrag om, hura brandsäkra byggnader böra vara anordnade, hvarefter ing. A. Björkman demonstrerade olika konstruktioner för bjälklag m. m. I den följande lifliga diskussionen påpekades bl. a. vikten af, såväl för enskild som för statens byggnadsverksamhet, att här i landet funnes en central officiell anstalt för profning och utställning af material, konstruktioner m. m. Äfven berördes byggnadslagarnas förhållande till konstruktionerna och framhölls en del önskemål i detta afseende beträffande det nya förslaget till byggnadsstadga. På i detta sammanhang gjord framställning beslöt Afdelningen att gifva sin styrelse i uppdrag att hos Föreningen söka utverka ett bidrag af 350 kr. till tryckning af förslaget till ny byggnadsstadga för riket. Dagen afslutades med middag å »Bispen», i hvilken äfven damer deltogo.

Följande dags förhandlingar ägnades åt arkitektundervisningsfrågan. Prof. Lallerstedt redogjorde för det förslag till undervisningens ordnande som uppgjorts af de af regeringen utsedda sakkunnige, hrr Clason, Grundström och Lallerstedt. Med anledning af inledningsföredraget följde en mycket liflig diskussion, i hvilken olika meningar bröto sig. Afdelningen beslöt att ej göra något uttalande i frågan, men att de under diskussionen framkomna synpunkterna borde uppmärksammas af den kommitté, som Afdelningen förut tillsatt för granskning af kommittéförslaget.

Sedan ordf. därefter aftackat deltagarne och särskildt de herrar, som medverkat vid mötet, förklarades förhandlingarna afslutade.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 10 · 2 OKT. · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 82 81. AT. 68 58

FIG. 1. RUMSINTERIÖR AF L. I. WAHLMAN. A.-B. SVENSK HEMSLÖJD.

MÖBELKONSTEN OCH ANNAN KONSTINDUSTRI PÅ SOMMARENS UTSTÄLLNING.

FORTS. FR. FÖREG. N:R.

De faktorer, jag relaterat, sträfva att förenkla uppgifterna, men härvid skärpes fordringarna på möbelkonstnären, ty i och med förenklingen kommer allt till synes. I den nakna verkligheten tillåtes ingen osäkerhet i linieföringen, allt skall skäras på milimetern, hvilket å ena sidan fordrar en fullkomlig insikt hos tecknaren i hvad materialet tillåter — ej för mycket, ej för klent, utan just gränsen till hållfastheten — å andra sidan ett öga känsligt för proportioner och linieharmoni.

Själfva behandlingen af materian, i hvilket föremålen skola gifvas form, antingen denna behandling nu afser utformandet af ett ornament eller endast en ytbehandling för att sätta föremålet i samklang med sin omgifning, måste helt utgå ifrån eller anpassa sig efter det förefinliga materialets egna egenskaper och med sin fantasi bygger konstnären på dessa, hvarför det färdiga föremålet kommer att te sig olika alltefter den materia det ut-

FIG. 2. PARTI AF ARKITEKTERNA AXEL LINDEGRENS, WESTMANS OCH ÖSTBERGS UTSTÄLLNING.
VÄGGDEKORATIONEN KOMP. OCH UTSTÄLLD AF FILIP MÅNSSON OCH TURE LUNDGREN.

förts i och det sätt hvarpå det gifvits form i detta. Hvarje annan utgångspunkt för formgifningen för lätt på afvägar.

För konstnären betyder detta en fullkomlig kännedom om materialens egenskaper och behandlingsmetoder. Det är också häruti de gravaste anmärkningarna rikta sig mot de utställda föremålen. Man spårar denna nonchalans af materialet redan i Tekniska Skolans utställning och den vidlåder så godt som samt och alla med få undantag när, till och med arkitekten Bobergs arbeten. Det är i allmänhet för stort afstånd mellan ritkontoret och verkstaden och föremålen hafva för mycket kvar af de ensidiga operationerna på ritbrädet.

I och med skärpandet af alla dessa betingelser blir möblerna oändligt känsliga saker, och det personliga draget hos konstnären siktbart. Det personliga har inryckt äfven på detta område, och konstnären fordrar att hans arbete också respekteras.

I full konsekvens härmed har i utlandet vid liknande

FIGG. 3 OCH 4. TVÄNNE BORD I BJÖRK, KOMP. AF KARL BERGLUND.
A.-B. NORDISKA MÖBLERINGSBOLAGET.

utställningar utvecklingen gått därhän att firmorna ordna hvarje rum helt och hållet efter *en konstnärs uppfattning och ledning,* genomgående i allt, och firmornas sträfvan går ut på, att på bästa sätt förverkliga konstnärens tanke.

Af denna uppfattning, som mer och mer vinner terräng finna vi här ytterst litet. Som ett framsteg till det bättre må anföras, att man i allmänhet i katalogen angifvit hvem som komponerat de olika föremålen*.

De som haft förståelse för betydelsen af ofvanstående äro: Föreningen för Sv. Hemslöjd och Nordiska Kompaniet, sålunda att den förra uppdragit åt L. I. Wahlman att ordna ett rum å sin utställning (fig. 1) och den senare firman åt F. Boberg att ordna sitt förnämsta rum. Här har också ut-

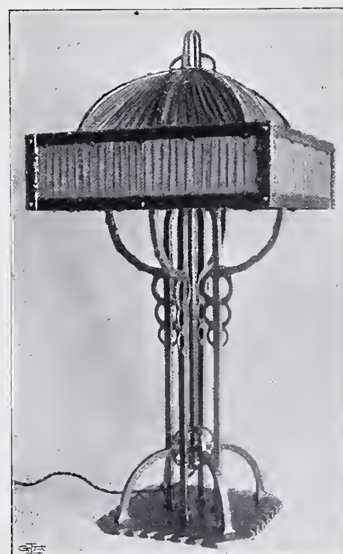
* Som ett kuriosum må ur katalogen anföras Akt.-Bol. C. E. Jonsson: Inredning och möblering i moderniserad keltisk-nordisk stil, anordnad af Carl Jonsson. Inredning och möblering i tillämpad Biedermeyer-stil, anordnad af Carl Jonsson.

FIG. 5. PARTI AF ARK. BERGSTENS RUMSINTERIÖR.

FIGG. 6, 7 OCH 8. BELYSNINGSARMATUR I SMIDESJÄRN AF PETRUS FORSSBERG,

FIG. 9. SKÅP AF ARK. BOBERG. NORDISKA KOMPANIET.

ställningens arkitekt fått tillfälle att manifestera sig. Det är en fullt riktig tanke.

Men längre hafva firmorna icke gått, utan i allmänhet stannar det konstnärliga intresset vid utarbetandet af möblernas formgifning och rummets öfriga gestaltning tages på måfå. Ett mycket talande exempel härpå visar oss herr Alf. Wallander, som delar upp sitt knappt tillmätta utrymme med en skärm, för att få med så många olika föremål som möjligt med underordnande af på hvad sätt de så bli exponerade. Af herr Wallander, som genom sin ställning till firman Giöbel borde äga resurser för alla de olika föremål en interiör kräfver, hvilka också återfinnas på hans utställning, förvånar man sig att inte finna förståelse för verkan af en samlad enhetlig interiör. De möbler, som härigenom ej fått rum hade man ej saknat.

Att ofvannämnda syftemål ej är oförenligt med reklamen, torde med tydlighet framgå af de båda nämnda utställningarna, då väl inga rum inplanta sig i minnet på utställningsbesökarna så som Bobergs och Wahlmans, samtidigt man kan konstatera att hågkomsten hos allmänheten af de firmor, dessa så att säga företräda, icke trädt i bakgrunden för konstnärsnamnen.

Vid ordnandet af den interiör, fig. 5, undertecknad har på utställningen, har rummets utformning gått i första hand. Möblemanget är emellertid mycket heterogent, beroende på de begränsade resurser, de enskilda utställarna i allmänhet ha till sitt förfogande.

Det ofvan sagda gäller hela den största delen af utställarna, möbelfirmornas utställningar. Det är dessa firmor som förse oss med våra möblemanger. Dessa firmor hvilkas kundkrets till skillnad från hemslöjdsföreningarnas, utgöra den penningestarka delen af befolkningen. Man har sålunda rätt att på denna tillverkning ställa mycket stora fordringar. Det fanns en tid här i landet, då möbelkonsten intog en mycket hög ställning. Det var under adelns maktställning och då var det intet ovanligt att i hemmen finna interiörer med möblemang af verklig elegans, ordnade med smak in i minsta detalj. Det är just detta vi sakna här på utställningen. Ansträngningar göras nog och man skyr inga kostnader, men den konstnärliga måttfullheten saknas och resultatet blir att möblerna i de flesta fallen verka enbart »dyrbara».

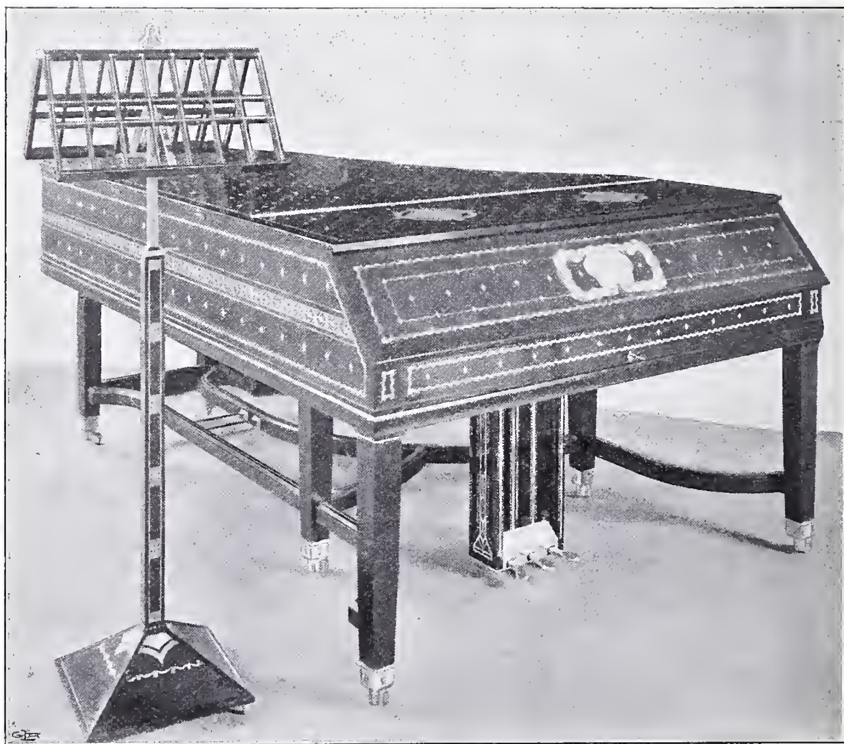

FIG. 10. FLYGEL OCH NOTSTÄLL AF ARK. AXEL LINDEGREN. DEN FÖRRA FRÅN A.-B. MALMSJÖ PIANOFABRIK, DEN SENARE A.-B. LINDELLS MÖBELFABRIK, NORRKÖPING.

FIGG. 11 OCH 12. KRISTALLER OCH GLAS FRÅN A.-B. DE SVENSKA KRISTALLGLASBRUKEN.

Jämt och samt tränger sig på en inför de utställda föremålen den tanken: »Tänk hvad den möbeln skall kosta!»

Hvad den konstnärliga genomarbetningen i motsats härtill verkar, finna vi tydligast i Nordiska Kompaniets Bobergsrum, öfver hvilket ligger ett lugnt diskret ackord, som gör att man här glömmer föremålens enbart dyrbara egenskaper. Jämför härmed t. ex. samma firmas interiörer med chakarandainredningen eller mahognypanalen! Och ändå tänker jag möblemanget i Bobergsrummet representerar större värde än i något af de senare. Denna diskretion härleder sig från den konstnärliga helhetsverkan och behöfver ej nödvändigt förknippas med föremålens dyrbarhet. Det visar oss ark. Wahlman i sin interiör.

Utom att man å dessa utställningar saknar harmoniska interiörer, saknar man också genomarbetade hela möblemanger. Man finner nog enstaka föremål bland möblemangen, som äro vackra och

FIG. 13. SKÅP AF ARK. WESTMAN I HVITLACKERADT TRÄ MED FÖRGYLLNING.
UTF. AF BRÖDERNA ERIKSSON, ARVIKA.

FIG. 14. SKÅP AF ARK. BOBERG.
NORDISKA KOMPANIET.

*

FIG. 15. LAMPETT I SMIDESJÄRN AF PETRUS FORSSBERG.

FIG. 17. KRONA FÖR ELEKTRISK BELYSNING, KOMP. AF GRETA SÄLLBERG, UTF. AF R. CARLSSON, HUDDINGE. A. B. SVENSK HEMSLÖJD.

FIG. 16. STOL AF ARK. WESTMAN I SVARTBETSAD EK.

bra, men någon konsekvent genomförd bärande idé i ett helt möblemang, fotad på konstnärlig öfvertygelse och mognad saknas och intrycket af det hela blir idel divergerande tankar och endast till hälften smälta uppslag. I hvarje möblemang finnes en rikedom på idéer, som alla måste med för att tillfredsställa sin upphofsman. Om man i stället sofrade uppslagen, och läte hvar och en ta ut sin rätt fullt ut, skulle man få in det lugn, som är en af förutsättningarna för hvarje konstnärlig skapelse.

Som goda exempel återgifva vi här ett par möbler, figg. 3 och 4, i polerad björk med inläggningar i pärlemor, men fåtöljer och soffa härtill äro icke lyckade. Björkfärgen är anmärkningsvärd och i en ovanligt vacker fyllig ton. Möbeln är komp. af Karl Berglund och utförd af Nordiska Möbleringsbolaget.

Bäcklins Möbelarkitektbyrå utställer två små bord ytterst eleganta, men öfriga utställda föremål, såsom t. ex. skåpet med olika färgade träsorter, är dåligt.

Däremot i Nordiska Komp:s praktsalong, detta Bobergsrum, som helt och hållet domineras af Herr och Fru Bobergs gobeläng, som i föregående nummer af denna tidskrift publicerats och omnämnts, spårar man i rummets utformning såväl som i hvar och en af de utställda praktmöblerna och

FIGG. 18, 19 OCH 20. POKAL I STANSADT SILFVER SAMT DRIFNA SILFVERARBETEN AF ARK. BOBERG. HOFJUVELERAR ANDERSSON.

konstföremålen en bärande tanke och en fullt personlig uppfattning och öfvertygelse, som öfverallt in i minsta detalj gör sig gällande. Det är detta som gör, att detta rum bryter så af från hela den svit af rum som omgifva detsamma. En annan sak blir så om man gillar Bobergs konst. Vi yngre arkitekter äro glada, att Boberg gent emot sina samtida yrkeskamrater visat, att en arkitekts verksamhet ej endast är begränsad till själfva byggnaden, utan att för arkitektens verksamhetsfält hart när inga gränser finnas, men vi reagera, som redan i en föregående artikel i denna tid-

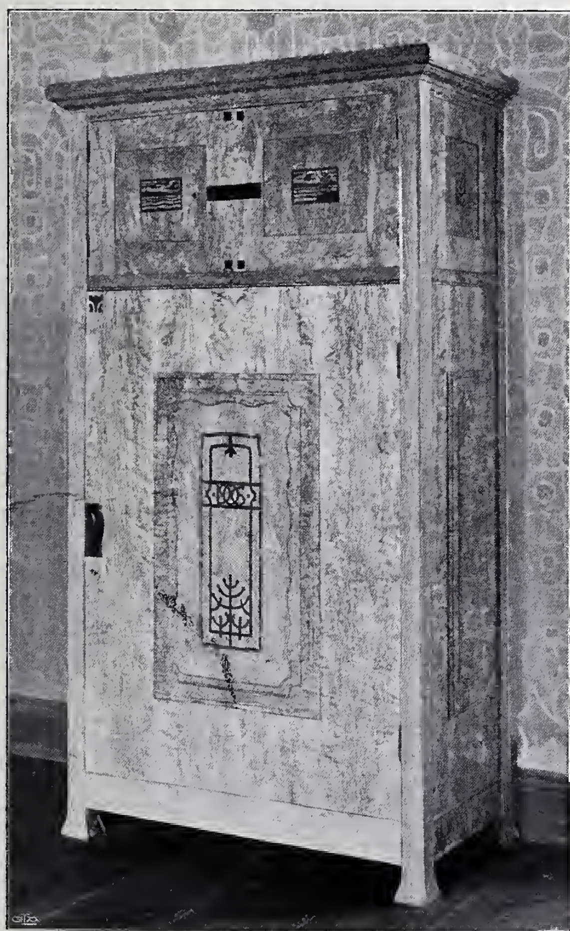

FIG. 21. SKÅP AF ARK. WESTMAN I MASURBJÖRK MED INTARSIA. UTF. AF NORDISKA KOMPANIET.

FIG. 22. MATSALSSKÄNK I GAMMAL BJÖRK AF ERIK PAULSON, NORDERÅSEN. FÖRENINGEN JÄMTSLÖJD.

skrift framhållits, emot Bobergs fullkomliga åsidosättande af materialet. Bobergs ornamentik berättar oss aldrig något om huru de olika handtverkarna, arbeta, endast om tecknaren eller modellören. Då den första gången för ett decennium sedan kom till synes, hade den nyhetens behag, och konsthallen på 97 års utställning minnas vi alla med förtjusning. Nu har mer än 10 år gått sedan dess, och under denna tid ha handtverken stadigt arbetat på respekt för sina arbetsmetoder, och konstnärerna fått lof att böja sig för dessa. Boberg är emellertid densamma som för 10 år sedan. Hans ornamentik har måhända blifvit hårdare, förlorat något af sin lekande ysterhet.

De här exponerade möblerna, med undantag af ett skåp, fig. 9, med dess synnerligen eleganta profileringar och diskreta inläggningar, göra fog för anmärkningar af antydt slag. I det rikt skulpterade skåpet, fig. 14, har man sålunda ingen känsla af att det är utfördt i trä. Som helhet synes detta möblemang i ett praktgemak icke kunna uppgå mot hvad 1700-talet gifvit. De här utställda guldsmedsarbetena skall jag i det kommande vidröra.

I bjärt motsättning till Bobergs möbelkonst vill jag med omstående bilder, figg. 13 och 14, samställa ett praktskåp af Boberg och ett af C. Westman, för att visa det olika konstnärliga resultatet af en skulptural utsmyckning anbragt enligt de olika konstnärernas uppfattning. Härmed äro vi öfver på Westmans möbler. Han utställer i ett rum i samband med Arkitekterna Östberg och Axel Lindegren, i

FIG. 23. FAT I DRIFVET SILFVER AF OLGA LANNER.

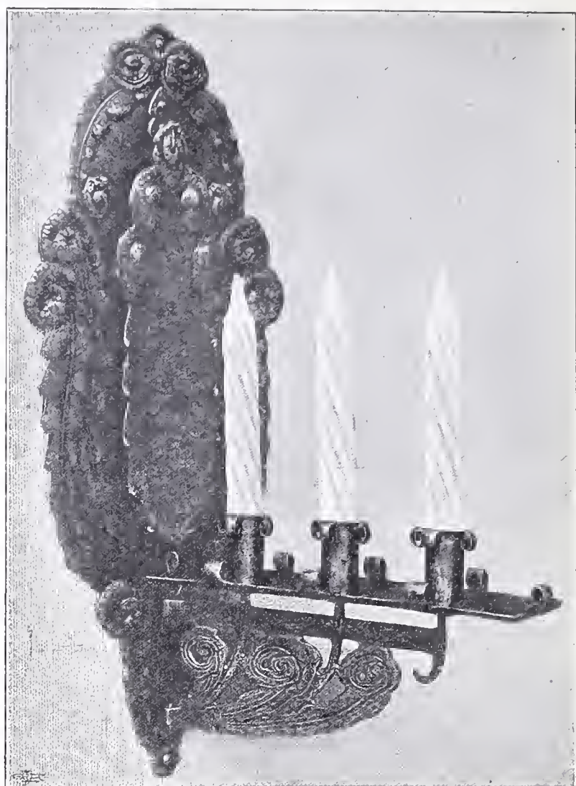

FIG. 24 LAMPETT I SMIDESJÄRN AF PETRUS FORSSBERG.

hvilket rum Filip Månsson utställer väggdekorering i »al secco».

Jag kan icke undgå vidröra det glädjande, att vi fått en konstnär, som slagit sig på dekorationsmåleriet och upptagit den tacksamma kalkmålningen, som tyckes uppstå igen som en ny fågel Fenix. Det är något bländande i dessa väggars färg, som med akvarellens behag laserar murytan. Emot kompositionen af ornamentet har jag den invändningen, att detta verkar mera utfördt i kakel eller liknande material än i färg, som tillåter ett friare behandlingssätt.

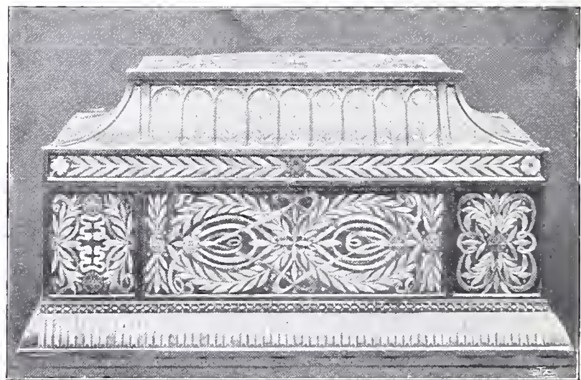

FIG. 25. SKRIN I SILFVER OCH EMALJ AF ARK. BOBERG. HALLBERGS GULDSMEDS A.-B.

FIG. 26. »BOÎTE» I ELFENBEN OCH GULD AF ARK. BOBERG. HALLBERGS GULDSMEDS A.-B.

FIG. 27. TÉSIL I SILFVER AF OLGA LANNER.

Carl Westman utställer bland annat två här afbildade möbler figg. 16 och 21. Skåpet, utfördt i masurbjörk, med en uppdelning af ytorna med säkra och eleganta linjer samt en vacker komponerad inläggning, som väl ansluter sig till träts struktur, är i sin nobla enkelhet och behärskning, att anse som en af utställningens bästa möbler. Stolen af svart ek är i all sin enkelhet också en af de bättre här förekommande och pekar just mot den utveckling af möbelkonsten, jag här ofvan antydt.

Ragnar Östberg utställer endast möbler af tidigare datum, och utom dessa ett skåp i svart ek med rik skulptur af kraftig och säker ornamentsverkan och en riktig känsla för materialets behandling.

Axel Lindegren är icke lycklig i den här utställda möbeln. Då är däremot en flygel med notställ, fig. 10, utställare J. G. Malmsjös Pianofabrik, vackert och elegant komponerad i mahogni och inläggningar i gul metall.

Utom dessa interiörer är Lars Wahlmans rum å A.-B. Svensk Hemslöjd, fig. 1, särskildt anmärkningsvärdt. Vi äro här inne på en delvis annan gren af utställare, hemslöjdsföreningarna, och rumsgestaltningen är en annan än hos öfriga utställare. Här äro vi inne i stugan, och såsom sådan betraktad är interiörens karaktär synnerligen väl träffad. Spisen är rummets förnämsta prydnad, öfverlägsen i komposition, material och ornamentsbehandling. Möblerna i ek, af hvilka särskildt fåtöljerna och borden äro anmärkningsvärda, innebära en utveckling i rätt riktning och hela rumsinteriören har fått mera samband med tidsandan, hvilket den helt och hållet saknade på sitt första uppträdande.

På föreningen Jämtslöjds utställning anteckna vi ett matsalsskåp, fig. 22, klocka, stolar och kista i gammal björk af E. Paulsson. Man blir ganska förvånad att finna dessa möbler här, då de helt enkelt äro bland utställningens bättre. Träbehandlingen är utomordentlig. På utställningen har emellertid detta möblemang mycket svårt att komma till sin rätt, beroende på det sätt slöjdföreningarna i allmänhet exponera på, hvilket i föregående nummer af denna tidskrift redan berörts.

Som jämförelsepunkter vid bedömningen af möbelkonstens ställning har jag utgått från dess höga ståndpunkt vid 1700-talets slut och uppställt som mål att vi skola öfverträffa denna. Sedan dess har denna varit helt i nedgående ända till ett 10-tal år tillbaka, hvarifrån man kan konstatera ett omslag till det bättre. Vi befinna oss således i början af en ny uppåtgående rörelse, och kunna icke begära, att redan ha hunnit några afsevärdare resultat, men jag hoppas att i detta hafva påvisat att vi redan hunnit rikta in oss mot det rätta målet och endast ha att skaffa de rätta krafterna på de rätta platserna för att också slutligen uppnå

N:o 18 motto: 3 september 1907
» 19 » spes non virgur,
» 20 märkt ett lejon,
» 21 motto: Klump,
» 22 » Tordon,
» 23 » Prick,
» 24 » Jämtebygd,
» 25 » Lång,
» 26 » Jämtland,
» 27 märkt W W.

Alla dessa förslag visade sig äga programenligt antal ritningar och fyllde i öfrigt de vilkor, som uppställts för att få i täflan deltaga.

Efter granskning af samtliga täflandes skisser, beslöt nämnden för kostnadsberäkning till Ingeniören Ernst Rignér i Stockholm öfverlämna nio förslag utgörande lämpliga representanter för olika typer, hvilka förslag syntes nämnden vid denna första granskning eventuellt kunna komma ifråga att prisbelönas eller inköpas.

Kostnadsberäkningarna, som verkställts med ledning af från olika byggnadsentreprenörer i Östersund lämnade prisuppgifter, visade följande slutsummor:

N:o 1	märkt	XIII,	Kr.	420,000: —
» 2	»	en grip,	»	560,000: —
» 5	motto:	Niklas,	»	520,000: —
» 9	»	Karg,	»	542,000: —
14	märkt	en grön □,	»	574,000: —
» 15	motto:	Brunflo,	»	590,000: —
» 22	»	Tordön,	»	571,000: —
» 23	»	Prick,	»	1,090,000: —
» 24	»	Jämtebygd	»	646,000: —

För slutlig granskning af de ingifna förslagen sammanträdde nämnden därpå i Östersund den 27 och 28 i denna månad, hvarvid nämnden, sedan byggnadsplatsen närmare studerats, fann den bland täflingsförslagen ganska rikt företrädda typen med kort fasad och en antingen helt och hållet sluten eller på tre sidor kringbygd relativt trång gård icke anpassa sig efter byggnadsplatsen,* så mycket mindre, som denna planform ej väl lämpar sig för ett tillfredsställande utnyttjande af tomten vid en eventuell tillbyggnad.

Efter därpå verkställd ingående granskning af samtliga täflingsförslag, beslöt nämnden att af de till dess förfogande ställda medlen tilldela:

ett första pris à 2,500 kronor till förslag n:o 2 märkt med en grip,
ett andra pris à 1,500 kronor till förslag n:o 22 med motto Tordön och
ett tredje pris à 1,000 kronor till förslag n:o 5 med motto Niklas.

* I motsats till en nyligen i Borås efter liknande program afslutad pristäfling, där tomtens dimensioner så godt som framtvingade denna typ.

Angående de sålunda prisbelönade förslagen anser sig nämnden vilja göra följande uttalanden:

En grip.

Förslaget visar en vacker och för platsen synnerligen lämpligt anpassad planform med i uppbyggnaden väl afvägda, måleriskt grupperade byggnadsmassor. Planerna äro i detalj väl studerade och torde utan väsentliga omarbetningar kunna läggas till grund för utförandet.

Fasaderna hafva ett otvetydigt svenskt kynne, i hvilket afseende förslagsställaren förtjänstfullt skiljer sig från öfriga medtäflande.

Tordön.

Planen utmärker sig genom en synnerligen god gruppering af de olika afdelningarna, på samma gång den är i detalj väl studerad. Särskildt böra hallarne invid trapphuset framhållas såsom i estetiskt och praktiskt afseende mycket tilltande såväl för det dagliga bruket som för särskilda tillfällen, då de kunna utnyttjas såsom värdefulla samlingssalar. Såsom förslagsställaren inlagt byggnaden på tomten, synes en oregelbunden planform icke illa lämpa sig för platsen och för möjlighet till framtida utvidgning på mångahanda sätt.

Byggnadens yttre kan icke kallas tilltalande, hufvudsakligen på grund af uppdelningen af fasaderna med de tvenne så kontrasterande materialen samt på grund af den råa afslutningen af tornet, men frånsedt dessa fel är grupperingen af de olika partierna vacker och den genom fönsterplaceringen åstadkomna rytmen å murytorna god.

Niklas.

Planen är enkelt och redigt komponerad om ock något nykter och måhända mindre monumentalt anlagd än de båda föregående. Det har lyckats författaren att utan något vidlyftigt korridorsystem erhålla ljusa och breda kommunikationsleder.

Det yttre har en lugn, värdig och med sitt höga torn monumental hållning.

Vid namnsedlarnes brytning befunnos författarne till de prisbelönade förslagen vara:

En grip: Arkitekten Frans B. Wallberg.
Tordön: Arkitekten Carl G. Bergsten.
Niklas: Arkitekten Theodor Kellgren.

Östersund den 28 september 1907.

I. GUST. CLASON. ERNST STENHAMMAR.
C. LIGNELL.

Likheten med originalet bestyrkes:
C. Lignell.

PRISTÄFLING RÖRANDE RITNINGAR TILL SMÄRRE FATTIGGÅRDAR.

Svenska fattigvårdsförbundet utlyste i februari 1907 en täfling rörande ritningar till smärre fattiggårdar. Af de inkomna förslagen ställdes i främsta rummet det här återgifna, hvars formbehandling synes oss i allo så förträfflig, att det bör särskildt uppmärksammas.

Red.

Täflingens program.

Enligt beslut af Svenska Fattigvårdsförbundets styrelse inbjudas härmed alla intresserade personer till pristäfling rörande de mest ändamålsenliga smärre fattiggårdar.

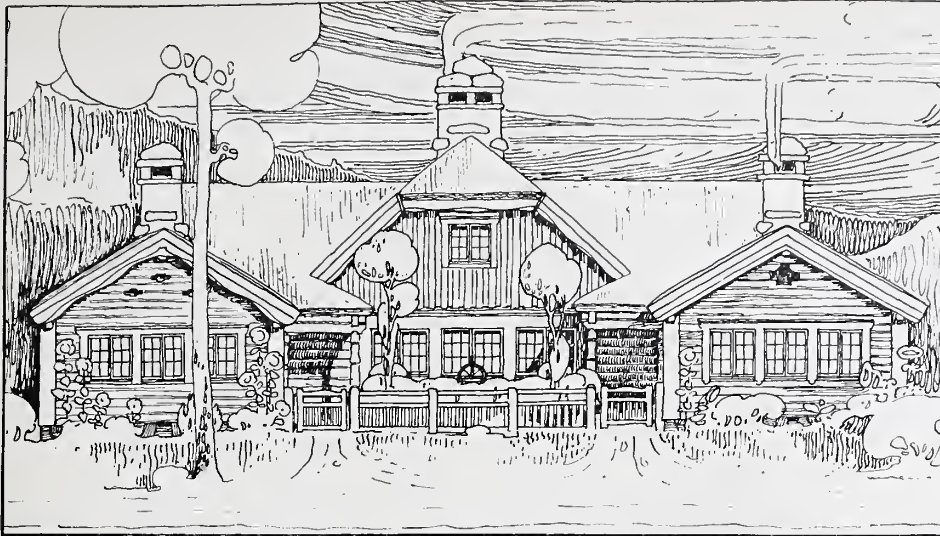
För pristäflingen äro följande bestämmelser gällande:

1. Ritningarna gälla blott hufvudbyggnaden eller hufvudbyggnad och flygel, och de täflande gifvas fritt val mellan tvenne typer
a) fattiggård afsedd för högst 50 personer.
b) d:o » » » 25 »

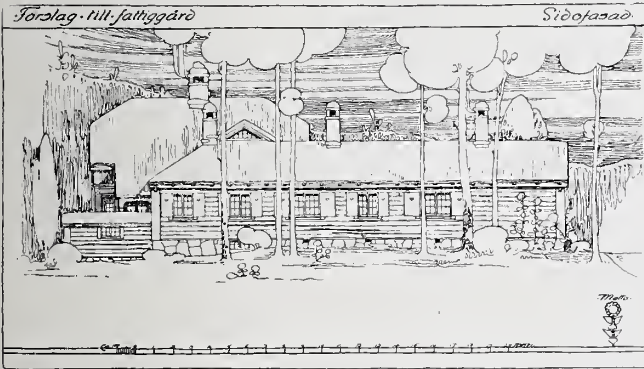
2. Ritningarna utföras i $^1/_{100}$ skala, och önskas dels hufvudfasad och gafvelfasad, dels sektion samt en plan af hvardera våningen.

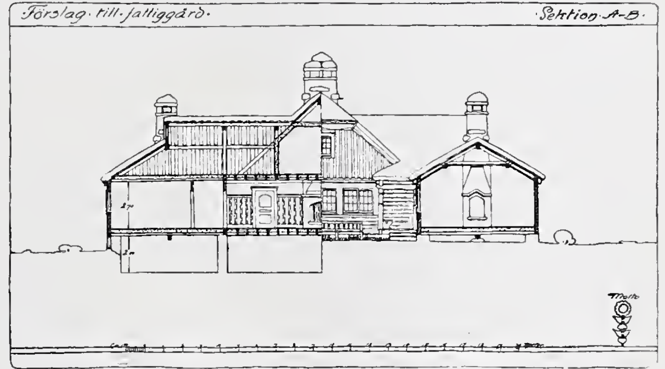
3. Approximativt kostnadsförslag jämte arbetsbeskrifning bifogas ritningarna.

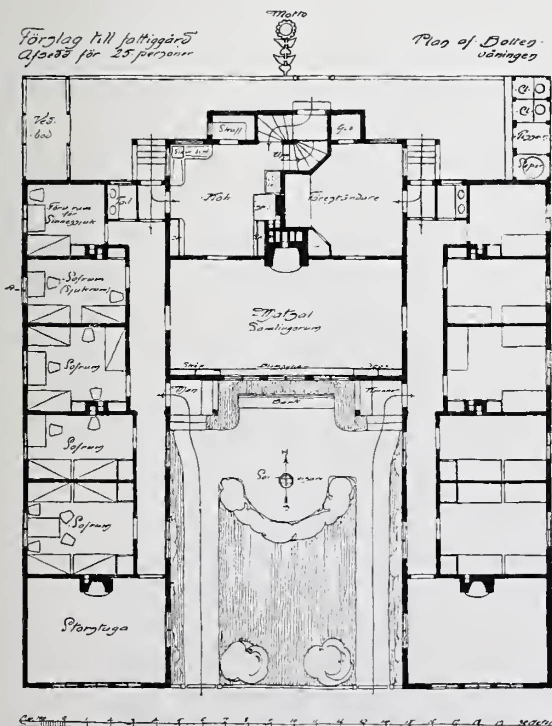
4. Ritningarna inlämnas till Svenska Fattigvårdsförbundet (Lästmakaregatan 6, Stockholm) senast kl. 12 på dagen den 31 Maj 1907 och skola vara försedda med motto och förseglad namnsedel.

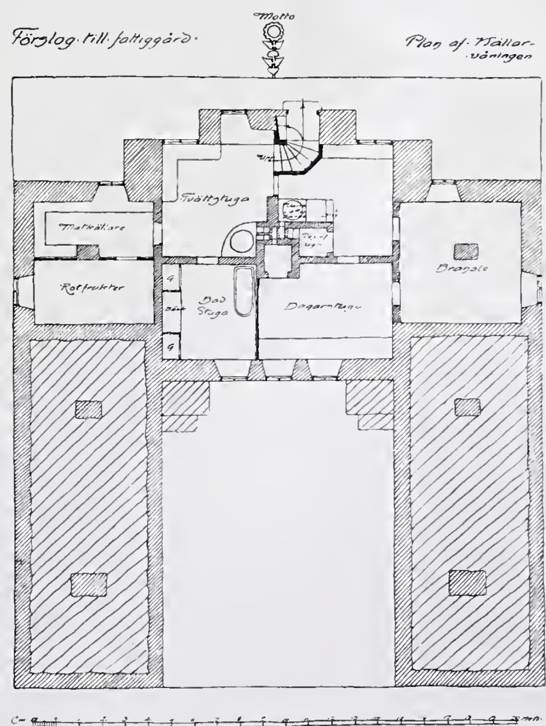

FÖRSLAG TILL MINDRE FATTIGGÅRD. ARKITEKT: JAKOB GATE.

FÖRSLAG TILL MINDRE FATTIGGÅRD. ARKITEKT: JAKOB GATE.

konstnärer de använda sig af, att de ej ha förståelse för detta kraf och de faktorer de skola arbeta med för att få en prisbillig vara. Försök ha gjorts men ej tillräckligt energiska. Däremot i de dyrbarare sakerna finnes mycket smakfulla saker att välja på och återge vi i bild en del kollektioner af dessa. Om Rörstrands fabrikation har herr Wallander inlagt särskild förtjänst, och har W. lyckats bättre här än med möblerna. Herr W. hör emellertid icke till de starkare personligheter, som ge oss något nytt specifikt för oss, utan finner man i Rörstrands fabrikation en återklang af goda danska och franska förebilder, men en nobel sådan. På utställningen anteckna vi särskildt en servis af Wallander, fig. 29, elegant tecknad med läcker reliefbehandling i diskret färgton. I sina enklare saker är herr W. ej så lycklig, och dessa höja sig icke öfver meddelmåttan.

Gustafsbergs fabrikation lämnar då ett mera säreget intryck. Dess intressantare del är stengodsafdelningen, fig. 31, med en hel del saker af G. Wennerberg och B. Mårtensson. De äro i form mycket bra och motiven för dekoreringen väl funna och bra tecknade men färgerna brista ännu, ofta råa och illa stämda. Denna teknik torde emellertid innebära stor utvecklingsmöjlighet. I »sgrafittotekniken», fig. 32, finna vi många förträffliga saker i form och ornamentik. Vi återgifva härjämte i bild, fig. 30, ett par koppar och tallrikar enligt uppgift af G. Wennerberg i orangegult, hvitt och guld af stor skönhet, och är detta ett glädjande tecken i rätta riktningen, och hoppas vi på fortsättning häraf.

Gamla kristaller äro vackra, men de nya i allmänhet banala, torde vara en sanning som hvar och en är villig att instämma i. Nå hvad är skillnaden? Man har ju upptagit de gamla mönstren och slipningen, tekniskt förbättrat materialet, uppgifver man. Det nya måste ju också följdriktigt bli bättre. Jo alldeles riktigt. Men har verkligen den där förbättringen af materialet varit så till gagn? Många af de mönster som gå bra i de gamla kristallerna, gå märkvärdigt nog ej alls i det nya fullt vattenklara materialet. Mån tro om det inte just är det icke fullt så genomskinliga, det litet mer grumliga materialet, — förorsakadt af föroreningar i glasmassan — som gör att ljusstrålarna icke så starkt reflekteras och brytas, som i det nya vattenklara materialet, där följaktligen ett mera kompliceradt mönster verkar oroligare än i det förra. Riktigheten af detta antagande styrkes af, att strängt geometriska mönster, hvilka på de sista åren upptagits, gå bättre än andra mönster, och gifva ett tillfredsställande resultat äfven i den vattenklara kristallen, och man bör följaktligen fortgå på den bogen. På utställningen finnes två fat med radiella slipningar af stor elegans, men i öfrikt ej mycket nytt af värde. Vi återgifva ett par kristaller med rektangulära mönster, fig. 11.

Men frågas, har man nu vunnit så mycket på att ensidigt förbättra matrialet, då ej fabrikatet i alla afseenden förbättrats. Jag vill omnämna ett närstående fall från utställningen. Rudholms kakelfabrik utställer en fontän, där firman exponerar en väggbeklädnadsplatta. Den har väckt ganska mycken uppmärksamhet genom sin vackra glasyr och färgernas goda samstämmighet. Resultatet har nåtts genom tekniskt sämre materialier, mindre rena glasyrer, som göra att de olika färgerna bättre harmoniera. Jag undrar om icke detta kunde vara någonting att tänka på! Man får naturligtvis se till, att hållbarheten ej försämras och denna icke fullt vattenklara kristall bör hufvudsakligast användas som prydnadsföremål, under det att den vattenklara alltid kommer att ha vissa företräden till föremål, som användas att dricka ur.

Vårt omdöme om alla dessa områden kunna vi sammanfatta i, att de tekniska förutsättningarna hafva vi, och riktlinierna hafva vi klara, men hvad som saknas oss, är den konstnärligt ledande kraften. Det är här skon klämmer, och det är på detta område, vi ej få förlora kuraget.

Svenska Slöjdföreningen är initiativtagaren till denna utställning, och Svenska Slöjdföreningen skulle genom de af dem anordnade täflingarna och sina publikationer kunna blifva just den förmedlande länken, som behöfves för att knyta samband och samförstånd mellan konstnärerna och de utförande firmorna, men i så fall måste föreningen ordna sina täflingar på annat sätt, så att de få konstnärerna, begåfningarna, med i täflingarna.

Vi arkitekter få icke heller draga oss ur spelet. Icke så, att vi skola taga på våra skuldror att gifva ritningar till allt och alla. Det kunna vi icke, åtminstone ej i alla fall, men vi arkitekter, som genom vårt yrke komma i kontakt med såväl de utöfvade konstnärerna som handtverkarna af alla slag, vi få icke slå döförat till för något af konsthandtverken, utan öfverallt, där vi så kunna och tillfälla därtill öppna sig, stödja all utveckling och alla landvinningar för ett godt konsthandtverk.

CARL BERGSTEN.

ARKITEKTUR

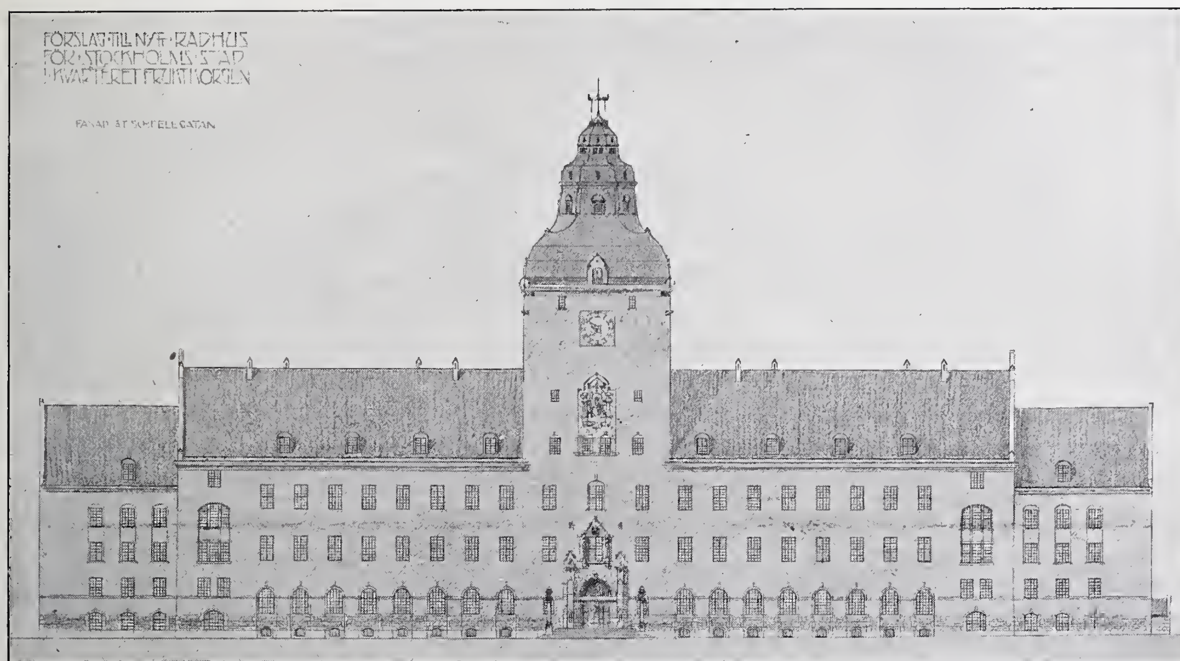
ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 11 · 6 NOV. · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

FÖRSLAG TILL NYTT RÅDHUS I STOCKHOLM. FASAD MOT SCHELEGATAN. ARKITEKT: C. WESTMAN.

STOCKHOLMS NYA RÅDHUS.

För erhållande af förslagsritningar till den planerade rådhusbyggnaden i kvarteret Fruktkorgen på Kungsholmen anmodades förra året arkitekterna Améen, Lindgren och Westman att uppgöra förslag härtill. Efter sakkunniges granskning af de inkomna förslagen beslöt rådhuskommittén, att Westmanska förslaget skulle utarbetas för att föreläggas stadsfullmäktige. Vi hafva i dag nöjet återge några reproduktioner af detta förslag, samt af de två andra arkitekternas täflingsritningar.

Efter många års sorger och bedröfvelser ser det ut som om inom en icke alltför aflägsen framtid Stockholms rådhusfråga ändtligen skulle finna sin lösning. Man måste med verklig glädje hälsa tillkomsten af ett sådant förslag, som det, hvilket i denna täflan afgick med seger och med tillförsikt afvakta den dag, då denna arkitekt Westmans skapelse skall uppstå i sten som en jätte bland Kungsholmens enformiga hyreshus. Hans förslag visar en utmärkt lösning på denna uppgift, i och för sig själf svår, men ännu mera fordrande genom sitt läge i förhållande till det under byggnad varande Polishuset. Den kärfhet i uppfattningen, som är arkitekt Westmans säregenhet, har fått ett vackert uttryck i denna rådhusexteriör, som minner om våra slott från Vasatiden med sina enkla linier och stränga storslagenhet, en karaktär väl ägnad för en byggnad åt Justitia. Stockholm är att lyckönska till detta löftesrika byggnadsföretag.

Hvad de ursprungliga täflingsförslagen beträffar har rådhusbyggnadskommittén genom rådmännen, herrar B. Cavallin och John Carlberg låtit granska

de inkomna förslagen ur synpunkten af den föreslagna byggnadens lämplighet och bekvämlighet för det ändamål, den skall tjäna, och lämnar om de olika förslagen ett här i största sammandrag återgifvet uttalande:

Arkitekt Améens förslag anses i allmänhet uppfylla programmets fordringar, men göres den anmärkningen, att bottenvåningen, frånsedt de egentliga ämbetsrummen, synes sönderspittrad i en mängd öfverflödiga och onyttiga utrymmen, såsom oproportionellt stora tamburer och förrum, passager m. m., hvilket måste verka tyngande och besvärande för dem, som hafva sitt arbete inom byggnaden samt förvillande för den besökande allmänheten. Hvartill fogas en del detaljanmärkningar.

Arkitekt Lindgrens förslag lämnar programmets föreskrifter om ämbetsrummens storlek och läge i väsentliga afseenden å sido. I stället för en (möjligen två) större domsalar, hafva anordnats fyra större och två mindre. De till rättegångsafdelningarna hörande, för parter och vittnen afsedda rummen äro ej belägna omedelbart intill domsalarna. Högst upp i byggnaden, 2 tr. upp, äro magistraten, första afdelningen och förmyndarekammaren belägna, hvilka lokaler böra vara lätt tillgängliga för allmänheten.

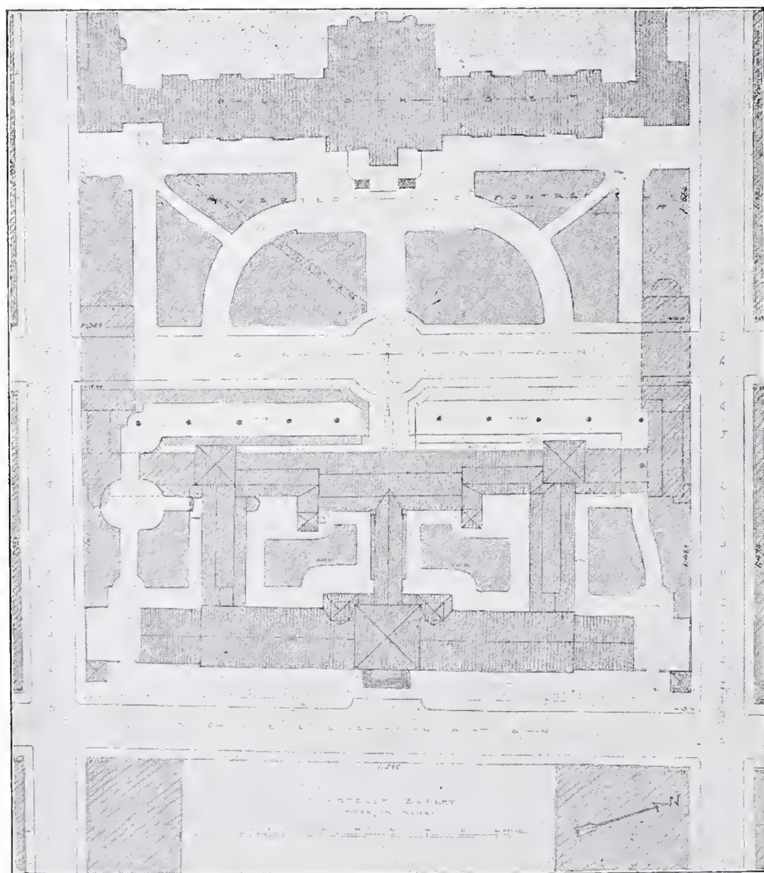
WESTMANS RÅDHUSFÖRSLAG. SEKTION.

Uti arkitekt Westmans förslag äro programmets fordringar beträffande de begärda lokalernas storlek, läge och beskaffenhet i öfrigt väl uppfyllda. Endast mot magistratsalens aflånga form framställes anmärkning. Hela byggnaden synes utmärka sig för en synnerlig reda och klarhet i fråga om grupperingen af de olika lokalerna, en omständighet, som bör göra det lätt för de besökande att finna sig tillrätta i densamma.

Som slutomdöme af granskningen framhålles, att Arkitekten Westmans förslag ur synpunkten af den föreslagna byggnadens lämplighet och bekvämlighet för sitt speciella ändamål äger väsentliga företräden, icke blott i och för sig utan äfven i jämförelse med de båda öfriga förslagen.

Förslagen ha vidare granskats af en prisnämnd bestående af professorerna Clason och Lallerstedt samt stadsarkitekten Salin, ur hvilkas utlåtande följande må anföras:

Efter en granskning af de olika förslagen hvari nämnden hos arkitekt Ameéns förslag framhåller den goda förläggning på tomten, men kritiserar dess kommunikationsmöjligheter och den form som gifvits en del rum, hos arkitekt Lindgren framhåller lokalernas rediga gruppering kring en »salle des pas perdus» och den enkla plandispositionen samt de i allmänhet goda kommunikationerna, hos arkitekt Westmans förslag anmärker på belysningsförhållandena i en del kommunikationsleder, på plaseringen af för allmänheten afsedda lokaler, men gifver sitt erkännande åt anordningen af rummen för vigselförrättningar, öfvergår nämnden till be-

WESTMANS RÅDHUSFÖRSLAG. SITUATIONSPLAN.

FÖRSLAG TILL NYTT RÅDHUS FÖR STOCKHOLMS STAD I KVARTERET FRUKTKORGEN

PLAN AF BOTTENVÅN

PLAN AF VÅN 1 TR UPP

WESTMANS RÅDHUSFÖRSLAG. PLAN AF BOTTENVÅN. OCH VÅN. 1 TR. UPP.

dömande af förslagens estetiska förtjänster. Utlåtandet i denna del är af följande lydelse:

»Skärskådas de tre förslagen ur estetisk synpunkt, få vi beträffande det Améenska anföra, att detsamma nog synes oss äga en viss monumentalitet utan användande af stora eller dyrbara arkitektoniska apparater, men att fasadernas behandling dock icke torde motsvara, hvad man har rättighet fordra af hufvudstadens domstolsbyggnad. Beträffande byggnadens inre synes förslagsställaren ej hafva begagnat sig af de möjligheter till arkitektonisk utveckling, som planerna kunna medföra.

I afseende å det Lindgrenska förslaget få vi framhålla, att den arkitektur, som här kommit till an-

WESTMANS RÅDHUSFÖRSLAG. VY FRÅN SCHÉELEGATAN.

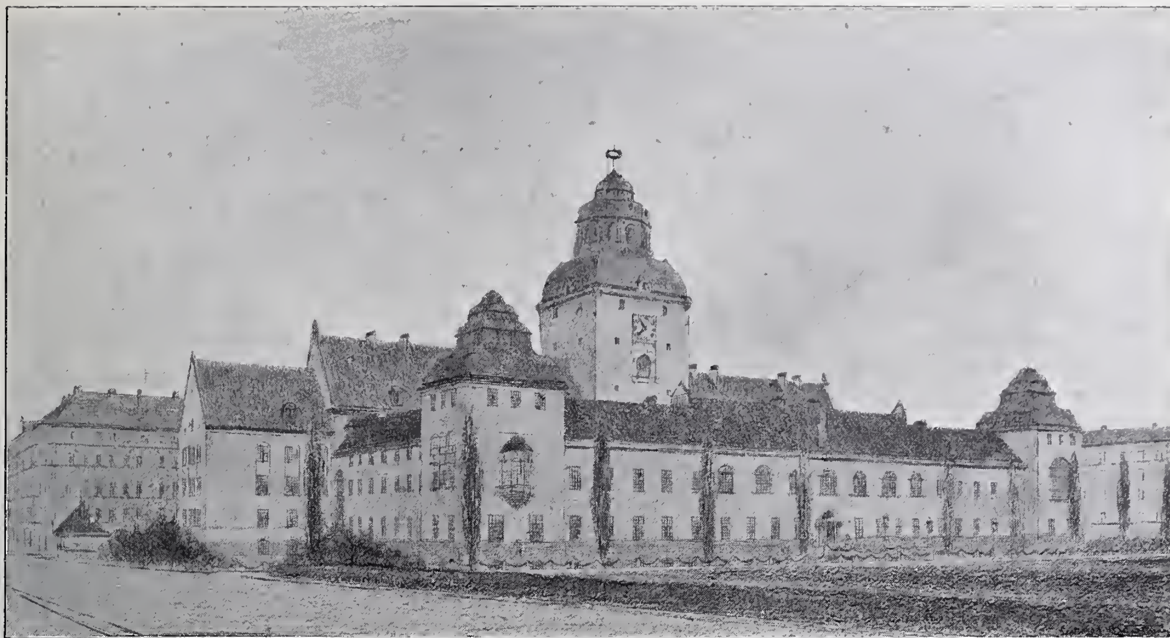
vändning, dyrbar i och för sig, blir det än mer dels därigenom att naturlig sten måste i mycket stor utsträckning användas, dels genom de vidlyftiga uppbyggnaderna ofvan taklisten. Byggnaden har härigenom erhållit en karaktär, som står tämligen främmande för vårt land och snarare är af den art, som förekommer hos de franska stadshusen, och synes oss sakna den lugna, allvarliga värdighet, som bör utmärka en domstolsbyggnad.

Invändigt kan byggnaden enligt detta förslag blifva synnerligen tilltalande.

Hvad slutligen det Westmanska förslaget angår torde byggnadens yttre få anses erhålla en för ändamålet väl anpassad karaktär. Byggnadsmassornas fördelning, förhållandet mellan muröppningar och murar äfvensom de olika arkitekturdetaljerna åt gatufasaderna, möjligen med undantag för portalpartierna åt Agnegatan, torde få anses mycket tillfredsställande; den yttre arkitekturen är i allmänhet värdig och äger en god inhemsk monumental hållning, vunnen utan rika detaljer.

Gårdsfasaderna däremot sakna i alltför hög grad arkitektonisk omvårdnad.

Till det inre synes byggnaden kunna komma att erhålla den arkitektoniska utstyrsel och karaktär, som här är på sin plats.

WESTMANS RÅDHUSFÖRSLAG. VY FRÅN KUNGSHOLMSGATAN.

Såsom sammanfattning af hvad, som blifvit anfördt angående de olika förslagen, torde följande slutomdömen få gälla:

Det Améenska förslaget äger beaktansvärda uppslag men anse vi, att detsammas plankomposition ej visar den reda, som kännetecknar en god plan och att alltför stor del af byggnaden upptages af kommunikationsleder utan att dock erforderlig bekvämlighet blifvit ernådd, hvarföre förslaget måste anses såsom det minst lyckligt lösta af de tre ingifna förslagen.

Det Lindgrenska förslaget utvisar en med stor fintlighet löst plananordning, som medgifver lokalernas koncentrering kring en centralhall och här förekommande utrymmen för kommunikation inom byggnaden är utnyttjad på ett sätt, som bringar en ovanlig reda i planen.

Oaktadt dessa företräden framför de båda andra förslagen anse vi oss dock icke böra ställa förslaget främst med anledning däraf, att alltför stora kostnader måste nedläggas å delar af byggnaden, som ej hafva någon användning utan uteslutande äro till för att gifva byggnaden sitt utseende.

Vi anse oss böra beteckna det Westmanska förslaget såsom det bästa, icke därför att icke mot planen kan göras befogade erinringar och att det icke finnes anmärkningar mot fasaderna, men därför, att förslaget onekligen är bäst löst i afseende å både plan och fasad, såväl ur praktisk som konstnärlig och ekonomisk synpunkt och sålunda med minsta omarbetning kan bringas till utförande.

Då vi nu blifvit i tillfälle att yttra oss om förslagen till ett nytt rådhus i Stockholm, anse vi oss icke kunna underlåta att fästa uppmärksamheten vid att i programmet inga fordringar uppställts på framtida tillbyggnadsmöjligheter och att vid byggnadsritningarnas utarbetande nödig hänsyn tages till dylik utvidgning. Detta torde vara så mycket mera nödvändigt, som det visat sig att redan innan byggnadsfrågan hunnit längre än till antagandet af eskissritning har en af de föreslagna nya domstolsafdelningarna blifvit en verklighet. Kommer att till hufvudstaden förläggas något eller några af nuvarande grannsamhällen, torde utrymme behöfvas äfven för fler än den nu återstående reservafdelningen.

Möjligen kan antalet domsalar anses fylla behofvet för en längre tid, men ämbetsrummens antal måste vid sådant förhållande komma att ökas och fordra tillbyggnad.

Af de inkomna förslagen och dem åtföljande skrifvelser framgår, att det måste erbjuda vissa svårigheter att lösa en arkitektonisk uppgift af här föreliggande slag, där det gäller att placera en monumental byggnad af den art som rådhuset, i närheten af det uppförda, måhända allt för monumentalt och pretentiöst hållna polishuset, utan att den förra byggnaden skall blifva underordnad den senare, något som skulle strida mot de båda byggnadernas olika ändamål.

I de Lindgrenska och Westmanska förslagen har byggnaden så förlagts, att största möjliga afstånd

FÖRSLAG TILL NYTT RÅDHUS I STOCKHOLM. ARKITEKT: GUST. LINDGREN.

skulle bildas mellan byggnaderna på det att icke någon rivalitet dem emellan skulle uppstå.

I det Westmanska förslaget har rådhuset erhållit en lugn, enkel utstyrsel och förslagsställaren tänkt sig, att byggnaden skulle verka genom sin massa och genom en alldeles motsatt karaktär än det redan uppförda polishusets.

Genom att förlägga rådhuset på så stort afstånd från polishuset som möjligt har blifvit en följd, att rådhusets östra fasad måste uppföras i eller alldeles intill den endast 18 meter breda Schéelegatans västra linie. Detta torde ej vara fullt lämpligt med hänsyn till den stora höjd och utsträckning byggnaden skulle erhålla mot den relativt smala gatan, från hvilken byggnaden ej skulle kunna öfverblickas.

Att såsom arkitekten Westman antaga, att staden skulle vilja ikläda sig kostnaden för att genom förvärf eller på annat sätt försäkra sig om en öppen plats öster om byggnaden kan väl knappast ifrågasättas.

Tillräckligt utrymme framför byggnadens fasad mot Schéelegatan kan dock erhållas, om Agnegatan midt framför kvarteret Fruktkorgen förflyttas åt väster och en motsvarande inflyttning af hela byggnaden från Schéelegatan sker. Af trafikhänsyn eller af hänsyn till polishusets utvidgning torde en sådan förskjutning af Agnegatan icke medföra någon olägenhet.

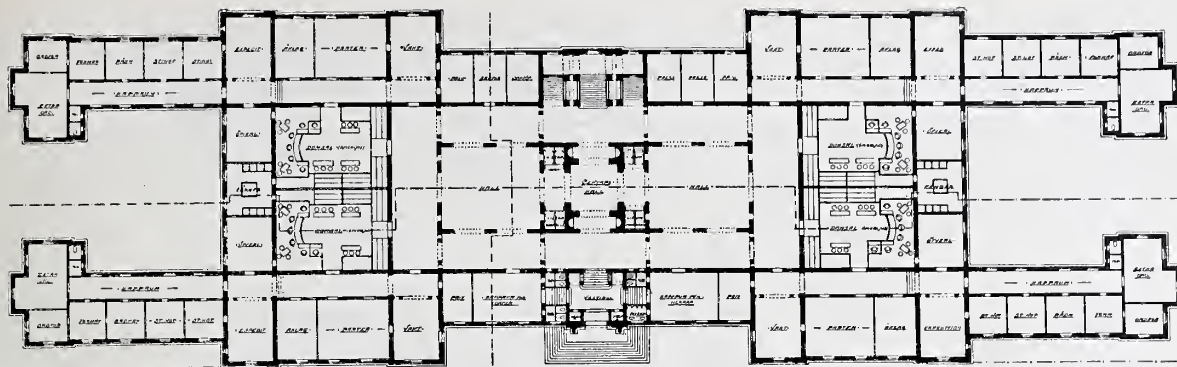
Äfven kan möjligen det spörsmålet uppställas, huruvida det icke kunde ur estetisk och praktisk synpunkt vara fördelaktigare att, i stället för att skilja här afhandlade byggnader så mycket som möjligt från hvarandra, söka sammanföra byggnaderna så att de bildade en gemensam kringbyggd arkitektoniskt ordnad, stor plats, hvilket väl skulle kunna tänka sig äfven med de olika karaktärer dessa byggnader utvisa.

Ur stadsplanesynpunkt vore en sådan lösning af byggnadsfrågan den mest önskvärda. Det torde här i staden icke yppa sig många så gynnsamma tillfällen till en dylik stadsplaneanläggning. De båda byggnaderna, polishuset och rådhuset, äro ju i viss mån samhöriga och allt erforderligt område äges af staden. Här vore väl om någonsin det rätta tillfället att söka genom en anordning af ofvan antydd art sammanföra de båda byggnaderna till en enhetlig anläggning i stället för att uppställa dem emot hvarandra såsom tvänne i och för sig afslutade enheter som helst önskade så långt afstånd emellan sig som möjligt.

Huruvida en sådan utveckling af rådhusets plan med bibehållande af inre bekvämlighet är möjlig, kan icke afgöras utan en rätt vidlyftig utredning, hvilken undertecknade icke ansett ingå i det åt oss lämnade uppdraget».

UTDRAG UR BESKRIFNINGEN TILL ARKITEKT WESTMANS OMARBETADE FÖRSLAG.

Byggnadens placering i kvarteret och dess gruppering har dikterats af det närliggande polishuset med dess belägenhet och fasadutbildning. Det har synts nödvändigt för att ej helt förrycka platsens strängt symmetriska behandling att förlägga råd-

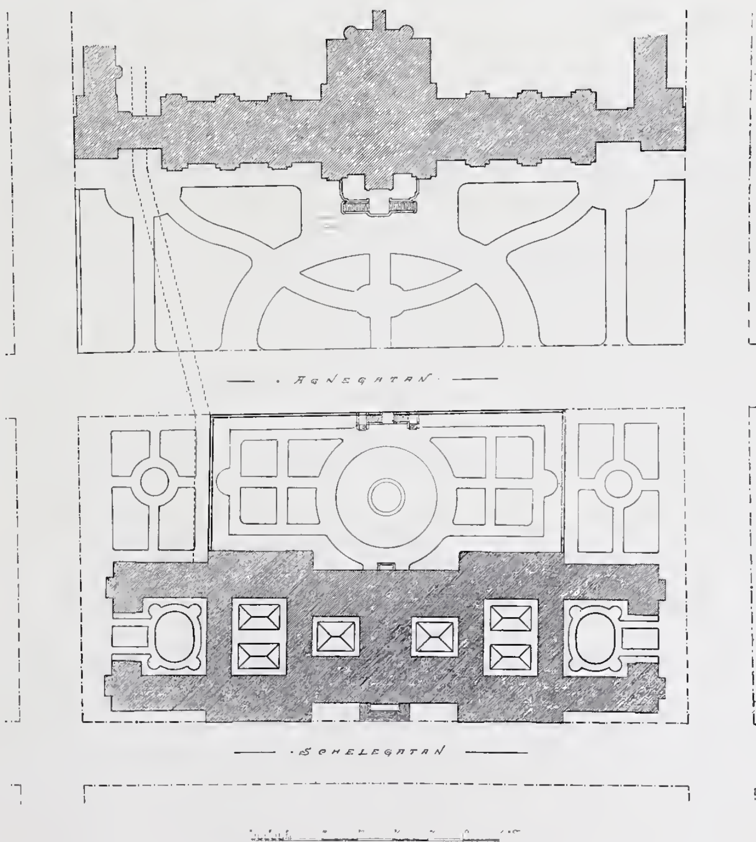

LINDGRENS RÅDHUSFÖRSLAG. PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

huset med sin utsträckning svarande mot polishuset, till hvilket äfven kvarterets form ger anledning, och med sin tväraxel i förlängning af polishusets. Samt att låta rådhuset äfven få en symmetrisk plananordning. Härigenom komplettera byggnaderna hvarandra. Men för att bereda så stort utrymme som möjligt mellan byggnadernas hufvudmassor har rådhuset förlagts utefter Schéelegatan, dock därifrån indragen 8 meter för att vidga denna gata, och lägre längor löpande kring tvenne öppna gårdar mot Agnegatan. Byggnaden åt Schéelegatan har till sin hufvudsakliga utsträckning fått en höjd till taklisten af ungefär 22 meter, sålunda svarande mot höjden på närliggande hyreshus, och kommer att skjuta upp öfver den åt Agnegatan liggande delen. Då polishuset ligger på en höjd af + 15,50 met. med en fasadhöjd växlande mellan ungefär 18 och 21,5 met., ligger Schéelegatan mellan + 11,40 och + 12,06 met.; då polishuset utom sitt dominerande läge äfven har en synnerligen monumental arkitektonisk behandling, framförallt genom sitt höga platsen behärskande midttorn, har för att hindra rådhuset att te sig som den till polishuset underordnade byggnaden, äfven denna byggnad försetts med ett torn, i läge svarande mot polishusets, men genom sin massa i stånd att ge byggnaden den valör som kräfves. Detta torn tjänar sålunda ej blott som symbol för själfva byggnadens funktion, utan skall därjämte förlägga tyngdpunkten till den byggnad af de två, som gifvet bör hafva denna.

Vid placering och gruppering af rådhuset har sålunda hänsyn måst tagas till, att dels ej förstöra intrycket af det redan färdiga polishuset med dess monumentala anläggning, dels låta rådhuset framträda som den öfverordnade institutionen.

Kvarteret Fruktkorgen ligger mellan angränsande gator något sluttande in från Schéelegatan och afskiljes mot Agnegatan och tvärgatornas västliga de-

LINDGRENS RÅDHUSFÖRSLAG. SITUATIONSPLAN.

FÖRSLAG TILL NYTT RÅDHUS I STOCKHOLM. ARKITEKT: G. AMÉEN.

lar genom dosseringar. Agnegatan ligger midtför kvarteret på ungefär + 13 met. Att utfylla denna sänka i kvarteret skulle draga dryga kostnader och äfven borttaga den oregelbundenhet, som till fördel för platsen finnes i terrängen. Det har därför synts bättre bibehålla denna sådan den är, synnerligen som man på detta sätt får en full våning inåt kvarteret under bottenvåningen, lämplig till ämbets- och bostadsrum. Man erhåller åt Agnegatan 3 våningar utan att dock mer än nödigt skymma byggnadens hufvudmassa åt Schéelegatan, och genom dosseringarna ned emot byggnadens plan en kring den bakre delen gående stark afskiljning från polishuset och från sidogatorna.

Vid plandispositionen har sökts offra så litet utrymme som möjligt för de öppna för allmänheten afsedda, utanför afdelningarna liggande, gallerierna. Den stora gemensamma glastäckta gården har öfvergifvits, och öppna hallar och gallerier ha blott fått sådana dimensioner, som trafikhänsyn kunna kräfva.

Byggnaden har, som af ofvan framgått, delats i tvenne hufvuddelar, en högre utefter Schéelegatan och en lägre inåt kvarteret, sammanbundna för trafikens skull med ett genom midtaxeln i botten och våningen 1 tr. upp gående galleri samt med sidokorridorer.

Delen åt Schéelegatan upptar 6 domstolsafdelningar, af hvilka 2 reserv, i hvarje af 3 våningar, liggande symmetriskt kring midtaxeln, i hvilken i bottenvåningen hufvudentrén är placerad, öfver hvilken tornet reser sig. De till afdelningarna hörande ämbetsrummen, hvilka icke tarfva en sådan höjd som själfva domsalarna, vestibulerna och väntrummen äro förlagda till sidopartier med lägre våningshöjd och så, att tjänsterummen i våningen 1 tr. upp ligga i samma plan som domsalen, men i botten $^1/_2$ trappa öfver och 2 trappor upp $^1/_2$ trappa under motsvarande domsalar. Härigenom har under bottenvåningen fulla våningar i båda sidopartierna erhållits, hvilka med särskilda ingångar från gatan blifva lämpliga till uthyrning till post och telegraf eller till annat ändamål. Därjämte ha dessa sidopartier fått lägre höjd än hufvudbyggnaden, hvarigenom dels kostnaden nedpressats, dels fasaden fått lifligare artikulering.

Vid hufvudentrén äro kapprum och ett vaktrum placerade. Midtför ingången öppnar sig galleriet ledande till bakre byggnaden och vid sidorna ligga tvänne hissar och tvänne hufvudtrappor. En trappa upp ligga i tornet öfver ingången rum för advokater. Två trappor upp äro motsvarande utrymmen lämnade öppna som galleri för allmänheten. Skulle det anses nödvändigt, kunna de yttre utrymmena genom uppsättande af skiljeväggar apteras till rum, och blott det mellersta lämnas öppet för allmänheten. De båda hufvudtrapporna stanna i våningen 2 trappor upp, men hissarna och en särskild trappa fortsätta upp i tornet, där i våningen

3 trappor upp rum för prässen och ytterligare rum för advokater placeras. I vinden finnes dessutom möjlighet för framtida inredning af arbetsrum.

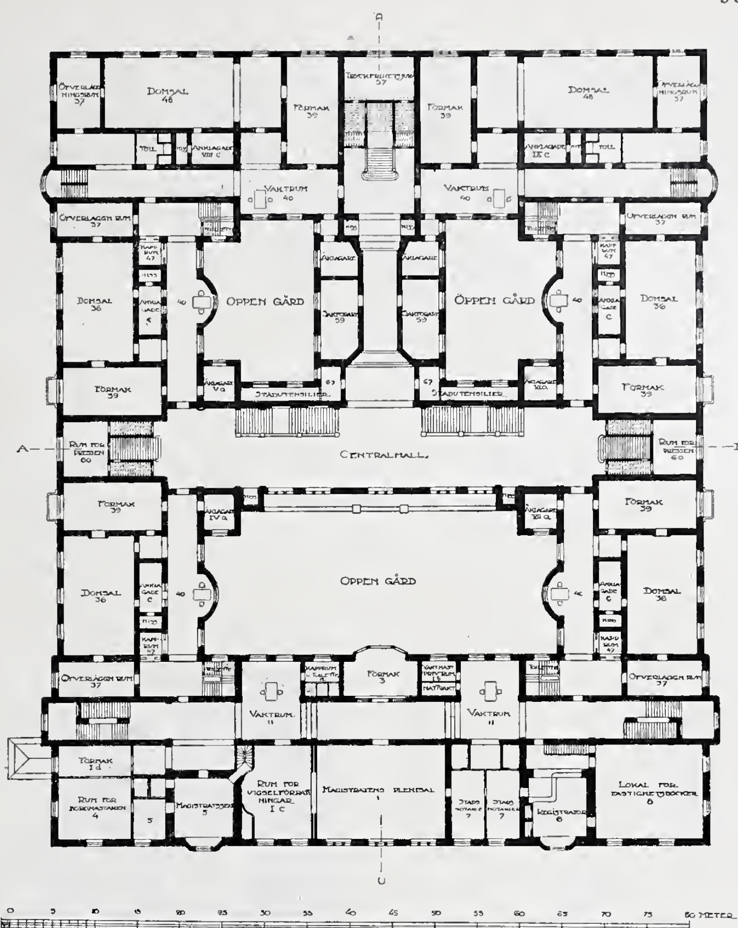
I öfre delen af tornet kan framdeles arkiv förläggas, om det skulle visa sig, att därtill afsedda lokaler en gång blifva otillräckliga.

Hufvudtrappan leder, fort tillgänglig inifrån korridoren, äfven ned till undre bottenvåningen, där tjänstemännens frukostrum är beläget. Därjämte finnes i denna våning en del lokaler ämnade att i framtiden, då det visar sig nödvändigt att utom de redan befintliga reservdomstolsafdelningarna ytterligare erhålla en afdelning, dit förlägga det i bottenvåningen liggande centralarkivet med tillhörande rum, bibliotek samt aktuariekontoret. Den nya domstolsafdelningen med domsal, förmak och ämbetsrum kan då inredas i bottenvåningen till höger om ingången.

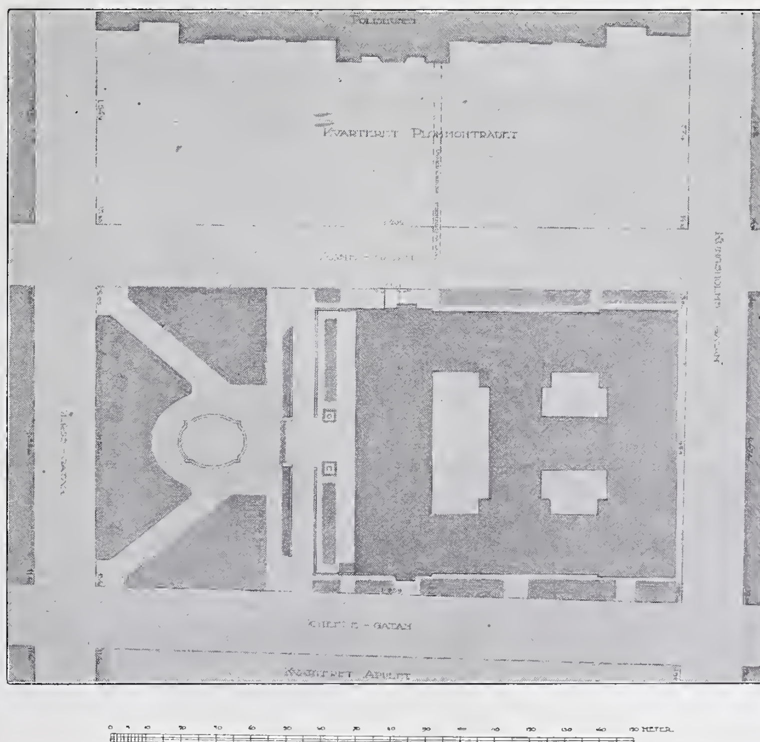
Våningen 1 tr. upp i bakre byggnaden upptager öfver Förmyndarekammaren magistratens lokaler med vigselrummet placeradt i byggnadens midtaxel, gränsande å ena sidan till magistratens plenisal å andra till två förmak, i hvilket ena rum hufvudtrappan mynnar. Dessa förmak äro jämte det i bottenvåningen afsedda att tjänstgöra som väntrum för de vigselföljen, i framtiden säkerligen rätt talrika, som skola i tur och ordning insläppas till vigselrummet.

Toalettrum för den hela rådhuset besökande allmänheten finnas i källaren, åtkomliga från hufvudtrapporna vid Schéelegatan. Inom hvarje afdelning finnas toalettrum, dels allmänna för tjänstemännen, dels privata vid hvarje öfverläggningsrum, samt telefonrum.

Beträffande den byggnaden omgifvande tomtens behandling är meningen beså dosseringarna från Agne-, Bergs- och Kungsholmsgatorna med gräs, anlägga en del gräsmattor, plantera utefter fasaden åt Agnegatan

AMÉENS RÅDHUSFÖRSLAG. PLAN AF VÅN. 1 TR UPP.

AMÉENS RÅDHUSFÖRSLAG. SITUATIONSPLAN.

en rad popplar eller pyramidekar samt i gräsmattorna några buskagegrupper; gångar och planer grusas. De två öppna gårdarna förses med en del planteringar men grusas för öfrigt. I genomfarterna lägges träkubb, äfvenså i sammanbindningen mellan Agnegatan och västra hufvudentreén. Denna öfverfart begränsas mot dosseringen af enkla järnräcken, hvilka äfven sträcka sig utefter Agnegatan samt utefter Bergs- och Kungsholmsgatorna, där dosseringar finnas.

Åt Schéelegatan äro tvenne paviljonger cirka 4 met. höga, förlagda i hörnen mot Bergs- och Kungsholmsgatorna, springande fram 6 met. från hufvudfasaden och därigenom gifvande Rådhuset ett mera tillbakaskjutet läge. Dessa paviljonger kunna innehålla, den ene droskstation, den andre bekvämlighetsinrättning. Mellan dessa hörnbyggnader och rådhuset äro nedgångarna till planteringarna och till gårdarnas genomfarter.

För att minska bullret från trafiken å Schéelegatan bör denna gata utanför rådhuset beläggas med träkubb eller annat ljud dämpande ämne.

Den s. k. Piperska muren ligger nu med sin trädbevuxna gård synnerligen förmånligt för rådhusbyggnaden, beredande grönska mot fasaden och luft kring tornet. Önskligt vore om denna gård för framtiden kunde bibehållas. Men om detta icke kan förutsättas som möjligt, borde midtför rådhusets hufvudingång en mindre öppen plats eller gata intagas i stadsplanen för att bereda utrymme kring rådhustornet.

Om såsom ofvan påpekats, redan nu inom byggnaden finnas två domstolsafdelningar i reserv att tagas i bruk inom närmaste tiden, den ena af dessa torde säkerligen redan från början behöfvas, finnes genom förflyttningar af en del lokaler till undre bottenvåningen möjlighet till inredning af ytterligare en afdelning. Därjämte finnes rätt betydande utrymmen för de behof af flera ämbetsrum, som synnerligen inom Magistraten och Förmyndarekammaren snart komma att göra sig gällande. Men äfven om dessa reservafdelningar och reservrum räcka en ganska lång tid framåt, komma dock senare kraf på nya afdelningar att göras, och frågan blir då, huru kunna utvidga byggnaden, utan att denna och platsen skämmes?

Å situationsplanen är med prickade linier angifvet, hur en sådan utvidgning kan verkställas. Utefter Kungsholms- och Bergsgatorna skulle midtför Agnegatan nybyggnader uppföras med lägre längor stötande till hörnpartierna af den nu projekterade byggnaden och med denna bildande ett sammanhängande komplex. Agnegatan har som trafikgata föga betydelse. Den skulle komma att genom hvalf gå inunder dessa nybyggnader och jämte platsen innanför bilda en stor öppen plantering eller torg, i väster begränsadt af polishuset, i öster samt delvis i norr och söder af rådhuset.

Hvilken form och utsträckning dessa tillbyggnader skulle komma att få, kan naturligtvis ej på detta stadium bestämmas.

BANKBYGGNAD HORNSGATAN 8. ARKITEKT: E. STENHAMMAR.

BANKBYGGNAD HORNSGATAN 8.

Bankaktiebolaget Stockholm — Öfre-Norrland har låtit uppföra åt sig en byggnad, Hornsgatan 8, afsedd för ett dess afdelningskontor, och har denna nyligen tagits i bruk för sitt ändamål. Bottenvåningen och källaren upptagas af lokaler för bankens behof, förutom i källaren utrymmen för värmeledning. Våningarna därofvanför upptaga i hvarje étage endast tvänne rum med tambur och toalett, och äro afsedda dels för kontor, dels för ungkarlsdubletter.

Byggnadens stora höjd 22 m. är beroende på att denna fått hänföra sig till den fastställda större gatubredden för Hornsgatan. Då gatan i framtiden äfven kommer att få ändrad profil, antagligen kommer att vid byggnaden sänkas omkring 2 m.

har anordningar i grund och sockel vidtagits härför. Byggnaden kommer alltså framdeles upp till den för Stockholm säregna taklisthöjden af 24 m.

I byggnadens fasader har rödaktig granit från A.-B. Hilleviken användts till beklädnad af bottenvåningen samt till listverk och orneringar. I öfrigt utgöres fasadmaterialet af handslaget mörkt Helsingborgstegel, som fogstrukits. Taktäckningen är utförd i glaseradt taktegel.

Byggnaden har blifvit uppförd af banken själf under ledning af verkställande direktören för detta Afdelningskontor, byggmästaren Axel Andersson.

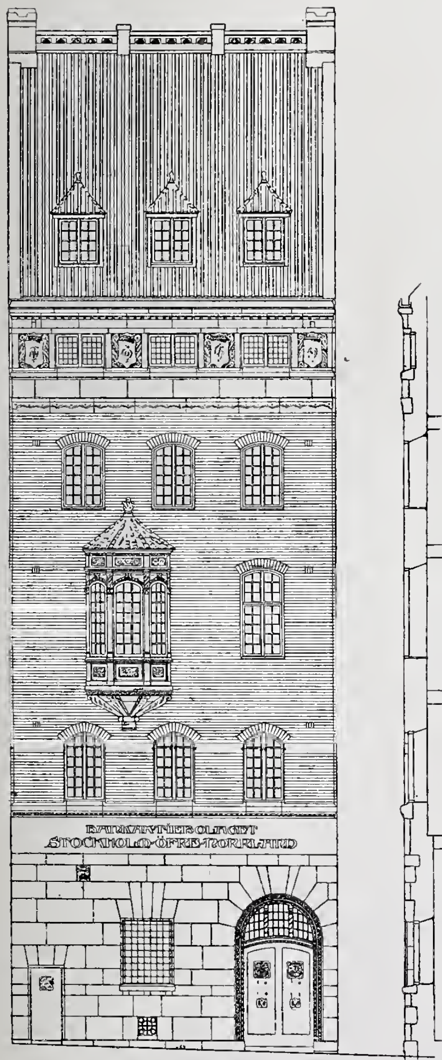
Ritningarna till byggnaden hafva uppgjorts af arkitekten Ernst Stenhammar.

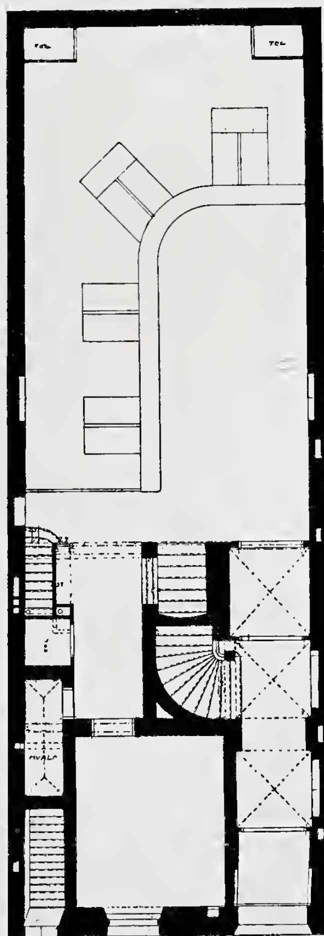
AARHUSUTSTÄLLNINGEN.

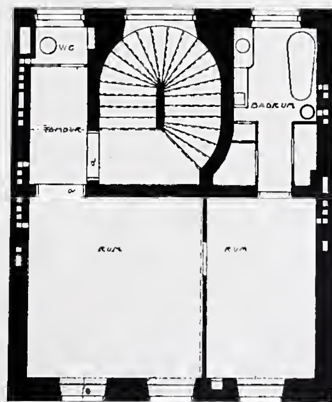
Samtidigt med vår Stockholmsutställning har i Aarhus pågått en s. k. Landsudstilling, ett motstycke till våra Konst- och Industriutställningar och de i samband med dessa afhållna Landtbruksmötena. Som dessa sommarens båda utställningar ha högst olika program, finna vi ej anledning, att uppdraga någon jämförelse dem emellan, men kunna dock ej undgå att med ett par ord omnämna denna utställning i Danmarks till storlek andra stad. Därtill äro den för märklig.

Aarhusutställningen har haft ett härligt läge, i sitt slag än mer storslaget än vår mångprisade Frisens park, vid en vidsträckt hafsbukt infattad af vackra stränder. En ganska kuperad terräng har tillåtit utställningens förläggande i olika planlägen och ha dessa skickligt utnyttjats i samband med byggnadernas grupperingar och planarrangemanger. För en utställning af denna omfattning är därför totalbilden ganska enhetlig och bjuder på många vackra grupperingar.

Utom de vanliga byggnaderna finner man härjämte något man icke sett förut vid liknande utställningar, »Stationsbyen». Här hemma ha vi de sista åren upptagit frågan om landtmannabyggnaders förbättrande och ordat mycket i tal och skrift här-

BANKBYGGNAD HORNSGATAN 8. ARKITEKT: ERNST STENHAMMAR.

»STATIONSBYEN» PÅ AARHUSUTSTÄLLNINGEN. BYGATAN.
»POTTEMAGERNS» HUS. HANDELSBODEN. STATIONSHUSET.

ej bättre önska än att byta sin bostad i sta'n mot ett af dessa små hus i en »stationsby».

Vi kunna inte nog lyckönska våra nabor till denna stationsby och vi äro öfvertygade om, att den kommer att lämna spår efter sig hela landet öfver.

Å utställningens öfriga byggnader är särskildt anmärkningsvärdt det sätt hvarpå arkitekten behandlat trät, hvaraf byggnaderna här helt och hållet äro konstruerade, allt synligt. Svårigheten vid dylika träbyggnader är att vid portaler, entréer lösa

om. Danskarna ha emellertid vid denna utställning slagit ett stort slag för denna sak, och i verkligheten visat dessa idéers genomförbarhet. De ha vid denna utställning ordnat ett helt samhälle, en stationsby, och visat hur verkligt treflig och idyllisk en sådan by ännu i dag med litet god vilja kan bli. Det glädjande är, att landets yppersta arkitekter medverkat, och att man sett praktiskt på saken, och icke uppkonstruerat en idealbild, utan mosvarighet i verkligheten. Just härigenom har denna stationsby sin praktiska mission på samma gång den tjänar estetiska syften.

Utgångspunkten vid byns anläggning har varit stationshuset, och vid den öppna platsen här utanför har krögaren med sitt gästgifveri ockuperat ena sidan och handelsmannen den andra midt emot stationen, och har så byn växt till utefter de båda landsvägarna Här återfinnes »Pottemagerns» hus, »Træskomandens», Smedjan och Församlingshuset med bibliotek, anlagdt omkring en planterad gård, och ha vägarna, alltefter som de bebyggts, omvandlats till bygator, utefter hvilka alla de små husen nu ligga lugnt och trefligt intill hvarandra i bästa grannsämja, alldeles som förr i tiden. En del af husen äro byggda i rödtegel, andra putsade, men alla ha de tegeltak, och kan man konstatera hur välgörande detta är för det enhetliga i totalintrycket, medan de olika fasadmaterialen här endast gifva erforderlig omväxling. Och handtverkarne ha icke försummat att pryda sitt hus med en skylt, och en vacker sådan, och husen äro alla vackra, och jag försäkrar att mången stadsbo skulle

detaljbehandlingen. Att använda sig af sniderier har man ej råd till, och i billiga bräder är det ytterst svårt få en tillfredsställande ej för torftig lösning. Man brukar då ta dekorationsmålaren till hjälp och släppa lös på ett större fält att dekorera. Det ser ju ganska bra ut ett par veckor, men så kommer solen och värmer, och bräderna spricka sönder, och målningen ser ryslig ut. Aarhusutställningens arkitekt, professor Anton Rosen, har varit mycket knepig. Han har gjort en dygd af sprickorna, då han vet, att han ej kunnat undgå dem. I sin arkitektur har han helt klassiska förebilder, doriska kolonner, men verkan af kanneleringen åstadkommer han genom mellanrummet mellan intill hvarandra spikade bräderna, och i kapitälen är han inte mindre påhittig. Dessa gör han genom en mängd tätt i krans, radiellt sittande lameller, utsågade i bräder i den önskade formen, och i gaflarnas tympanonfält har sprickorna — mellanrummet mellan de ohyflade bräderna — fått artikulera ytan, ungefär som varpen i väf, som grängen i ett papper. Bräderna äro ytterst smala, 1 1/2" à 2", och denna enhet har blifvit den genomgående i dekoreringen, på samma sätt som trådarna i en gobeläng. Arkitekten har också varit lycklig att finna en duktig dekoratör, Vald. Andersen som förstått med sina djärfva, dristiga färger och präktiga kompositioner att öfver allt, där det behöfts, gifva byggnaderna lif och must. Det är en glädje att se en arkitekt och en målare så väl arbeta samman, äfven när det bara är frågan om en byggnad af efemär tillvaro.

Det är just detta som gör så godt, när man kommer från all gipsen här hemma, att *se* det verkliga underlaget i byggnaderna, och just detta att göra en konst af det nödvändiga, ha inte bara vi arkitekter att lära af; att när man vill ha utseende på en sak, inte bara ta till första bästa brukliga täckmantel så är det bra. Sluta upp att måla dina dörrar i mahogny, och när du gör stuck, kom ihåg det ej är marmor! Gnugga geniknölarna tills saken blir vacker materialet tarfligt, beror det på dig i sig själf. Finner du själf, som ej mäktar förädla det i dess användning[1]. —N.

»STATIONSBYEN» PÅ AARHUSUTSTÄLLNINGEN. SMEDJAN. »TRÆSKOMANDENS» HUS. BYGATAN. NYKTERHETSVÄRDHUS.

DEN INTERNATIONELLA ARKITEKTURTÄFLINGEN I ROM ÅR 1911.

För att på ett värdigt sätt högtidlighålla minnet af konungariket Italiens 50-åriga tillvaro komma år 1911 stora utställningar och festligheter att afhållas i det nya konungarikets båda hufvudstäder Turin och Rom. I Turin kommer sålunda en stor internationell industriutställning att anordnas, under det att i Rom ett stort antal olika utställningar inom konstens och vetenskapens olika grenar förberedas. En del af dessa äro rent nationella t. ex. den etnografiska utställningen, olika retrospektiva konstutställningar o. s. v. Internationell blifver åter utställningen af modern konst.

Till denna utställning skall sluta sig en internationell arkitekturtäfling, afsedd att genom provisoriskt uppförda, men fullständigt inredda hus visa det bästa, de olika länderna kunna uppvisa inom bostadsarkitekturens och rumsinredningens områden.

Denna täflan, till hvilken äfven Sverige mottagit officiell inbjudan, är organiserad så, att hvarje utländsk stat på ett anvisadt område uppför *en* byggnad (hvars stomme kan vara provisorisk) och förser densamma med fullständig inredning.

Enligt utställningskommitterades första utkast till program skulle byggnaden utgöras af ett bostadshus, afsedt för en förmögen familj och åskådliggörande det utsöktaste respektive länder på detta område kunna framställa. Men enligt det sedermera fastställda officiella programmet synes äfven andra bostadshus än rena lyxhus vara tillåtna. Där heter det nämligen:

»Den exekutiva kommittén utlyser en internationell arkitekturtäfling för uppförande af fullständigt inredda bostadshus, som gifva en åskådlig bild af hvad man under de sista 30 åren inom de olika länderna eftersträfvat för att på bostadsarkitekturens område skapa typer, som motsvara den moderna tidens konstnärliga och praktiska kraf alltefter de skilda ländernas olika behof.»

Och i det särskilda reglementet står det vidare i 2:dra punkten: »Val af arkitekt och *byggnadstyp* är uteslutande förbehållet de särskilda staterna, som deltaga i täflingen.»

Tomtområdet, som ligger mellan Villa Umberto I (= Villa Borghese) och Villa di Papa Giulio, omfattar c:a 60 000 kvm. och kommer att i lika lotter fördelas mellan de täflande staterna.

Byggnaden, som icke får hafva mer än 2 hela våningar, bör täcka ungefär en tredjedel af tomten. Resten af denna skall anordnas såsom trädgård, hvarvid särskild hänsyn tages till hvarje lands flora. Uppförande och inredande sker på respektive staters bekostnad.

I täflingen utdelas 3 pris, ett på 150 000, ett på 100 000 och ett på 50 000 lire.

Prisbedömningen sker af en jury, till hvilken hvarje täflande stat äger utse en medlem, under det att 2 medlemmar tillsättas af utställningskommitténs presidentskap. Anmälan om deltagande skall göras före den 15 dec. 1909.

I denna täflan deltager icke Italien. För italiensk arkitektur är en särskild täflan anordnad, om hvilken mera här nedan.

Den internationella arkitekturtäfling, för hvilken här i korthet redogjorts, torde kunna blifva af ganska stort intresse såsom en *uppvisning* af skilda länders olika sätt att lösa sina bostadsproblem alltefter olika klimatiska, etnografiska och konstärligna fordringar,

[1] Aarhusutställningen finnes utförligt beskrifven och illustrerad i danska »Architekten», septemberhäftena samt »Stationsbyen» i oktoberhäftena 1909.

men såsom *täflan* torde den med skäl kunna kritiseras. Det torde nämligen vara hart när omöjligt att finna några verkliga normer för ett rättvist prisbedömande. En svensk herrgård och en sydamerikansk hazienda, torde vara tvenne alldeles inkommensurabla storheter. Och huru dessa storheter skola taga sig ut sida vid sida på ett begränsadt område torde vara lätt att inse. Det strider ju mot de allra elementäraste förutsättningarne för en god och konstnärlig arkitektonisk samverkan.

Dessa synpunkter framhöllos också med skärpa under den diskussion, som i Afdelningen för Husbyggnadskonst fördes med anledning af väckt fråga om Sveriges deltagande. Senare har också Öfverintendentsämbetet med anförande äfven af andra skäl i skrifvelse till regeringen för sin del afstyrkt Sveriges deltagande.

Den nationella italienska arkitekturtäflingen är anordnad på mera ovanligt sätt och förtjänar därför ett omnämnande. Man har med denna täflan velat vinna äfven ett praktiskt mål, nämligen att med densamma inleda bebyggandet af en ny stadsdel i Rom på ett lämpligt sätt. Inom den nyligen stadfästade stadsplanen för den gamla Piazza d'Armi på högra Tiberstranden hafva vissa kvarter upplåtits för nämnda täflan, som är afsedd att omfatta tre särskilda afdelningar: en för lyxbostäder (villor), en för vanliga hyreshus och en för arbetarbostäder. För de olika afdelningarna äro särskilda kvartér anvisade. Tomterna upplåtas antingen med tomträtt eller genom köp på bestämda, fördelaktiga villkor. Husen skola uppföras enligt för staden Rom gällande byggnadsordning och äro sålunda ämnade att kvarstå efter täflingens slut. Däraf följer också, att byggnaderna skola uppföras med särskild hänsyn till de klimatiska och sociala förhållandena i Rom. I hvar och en af de 3 grupperna utdelas ett pris på 100 000 lire, af hvilka 25 000 tillfalla arkitekten och 75 000 byggherren.

Prisbedömningen verkställes af en nämnd af 5 personer, af hvilka en utses af de täflande arkitekterna, en af de täflande byggherrarne och tre af utställningskommitterade.

Af denna täflan borde man hafva anledning vänta goda och intressanta resultat af bestående värde för staden Rom och dess invånare. S. C—N.

OM TEGEL, DESS TILLVERKNING OCH ANVÄNDNING.

(Reseberättelse för Kommerskollegium).

Af Ernst Thorssell.

Min resa började i Tyskland, där Stralsund var den första plats jag besökte och sträckte sig ner till München med uppehåll å åtskilliga mellanliggande platser. På återresan besökte jag Nürnberg, Heidelberg, Cassel, Hildesheim, Stendal och Tangermünde, Hannover, Lübeck, Flensburg samt en del andra mellanliggande platser, så att jag tillsammans besökte 30 tyska städer. Resan fortsattes sedan genom Danmark, där jag besökte åtskilliga platser, bland hvilka må nämnas Esbjerg, Odense, Roskilde, Köpenhamn och Helsingör.

Under min resa besökte jag åtskilliga tegelbruk. Man var ej alltid så villig att öppna portarna för en främling, men lyckades jag blott vinna tillträde, fick jag röna mycket tillmötesgående samt lämnades välviligt de upplysningar, jag önskade, och tack vare den stora hjälp jag hade af ingeniör G. W:son Cronquists, vid Hyllinge Grufva, rekommendationer till många tegelbruksägare, lyckades det mig få tillträde till 9 stycken tegelbruk, däraf 5 i Tyskland och 4 i Danmark.

Tegeltillverkning. Numera tyckes väl de allra flesta, hvilka hafva något med tegelbyggnader att syssla vara ense därom, att hvad beträffar vanligt rödt murtegel, det handslagna har en del fördelar före det maskinpressade, i synnerhet som fasadbeklädnad, där det med sina små ojämnheter gifver en vacker och liffull yta. Då det emellertid är förenadt med åtskilliga svårigheter att erhålla tillräckligt antal skickliga handslagare och det äfven ställer sig något dyrare, har det svårt att vinna så stor användning, som det bör vara berättigadt till. För att öfvervinna dessa svårigheter, hafva många försök blifvit gjorda att med maskin åstadkomma tegel liknande det handslagna och med dettas goda egenskaper. Sådana maskiner hafva sedan 1870-talet varit i bruk i Nordamerika, hvarifrån de införts i flera europeiska länder; i synnerhet hafva de i Österrike haft mycket stor användning. Flera konstruktioner af sådana maskiner hafva sedan kommit till stor användning i Holland samt äfven i Tyskland.

Principerna för denna tegeltillverkning äro i hufvudsak tvänne: 1) med sandning af formarna, 2) med vattning af formarna, för att få massorna att släppa.

Den förra principen låter sig lättare genomföras men åstadkommer ej så vacker yta.

Den senare användes numera vid nästan all maskintillverkning af »handstruken fasadsten.»

De typer af handstrykningsmaskiner, som visat sig för lerorna i Norra Europa lämpligast, äro: Dornbuschs' (tysk), F. L. Smidths (dansk) Åbjörn Anderssons (svensk) Utförandet är något varierande, men grunda sig samtliga på att såvidt möjligt eftergöra handformningens arbete. Den första typen, Dornbusch's, blef jag i tillfälle att taga i betraktande vid Outzens tegelbruk i Flensburg, där en sådan maskin nyligen var uppsatt. Anläggningen var ej fullt färdig, hvarför jag ej blef i tillfälle att se ifrågavarande maskin i gång eller att se det tegel, som med densamma tillverkades. Ägaren påstod att man med densamma kunde tillverka 30000 tegel (tyskt normalformat 22,5 × 11 × 5,6 cm.), således lika mycket som med en vanlig tegelpress.

Vid det strax utanför Hilleröd liggande Sofieborgs tegelbruk i Danmark var en maskin af andra typen, F. L. Smidth's, uppsatt, hvilken jag blef i tillfälle att bese. Det med denna maskin tillverkade teglet var så likt det verkligen handslagna, att någon skillnad knappast kunde märkas, samt skulle jag tro att det äfven var i besittning af dettas egenskaper. Detta tegel användes till den under byggnad varande hufvudbangården i Köpenhamn.

Dessa ofvan omnämnda handstrykningsmaskiner torde vid tegeltillverkningen ofta hafva stora fördelar

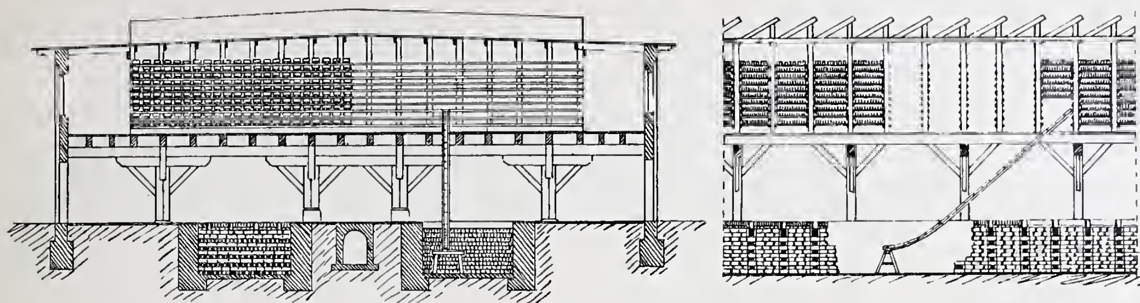

FIG. 1.

framför de vanliga tegelpressarna, emedan leran får vara lösare (innehålla mera fuktighet). Mångenstädes innehåller nämligen lerorna så mycket vatten, att de, för att lämpa sig för tillverkning af tegel med de vaniga tegelpressarna, måste uppblandas med ansenliga mängder torkad lera. Då i stora delar af vårt land detta är förhållandet, torde dessa handstrykningsmaskiner här kunna finna stor användning.

Ett annat försök att med maskin tillverka tegel med ojämnhet i ytan var, att till en vanlig tegelpress vid munstycket upptill samt vid sidorna sätta rullar öfverklädda med blyplåt, å hvilka äro förhöjningar och fördjupningar erhållna genom afgjutning af en handslagen tegelyta. Dessa rullar gingo rundt i mån som »strängen» frampressades samt gjorde aftryck i densamma. På så sätt erhöllos tegel, som hade tre af sina kanter med aftryck efter blyplåten. Det är kanske ej rätta behandlingen af materialet, utan får man lätt den föreställningen, att man hade med hamrade metallplåtar att göra i stället för tegel. Det är ju i öfrigt ett fullständigt maskintegel. Detta slags tegel såg jag användt vid en kyrko- samt en villabyggnad, hvilka voro under uppförande i Flensburg.

Vid flera af de tegelbruk jag besökte lades stor vikt vid att erhålla ett godt verkligt handslaget tegel; särskildt i Danmark gjordes mycket för denna sak. En del särskilda anordningar voro gjorda därför såväl vid lerans bearbetning som vid torkning af teglet. Det att utlägga teglet på den sandade marken i det fria för torkning, som jag på flera ställen såg göras, är nog ett sätt, hvilket mycket bidragit till att gifva teglet en liflig yta. Bland öfriga tegelbruk jag besökte må nämnas det vid Guntershausen $1^1/_2$ mil från Cassel liggande Mergards tegelbruk samt Hedenhusens tegelbruk i Danmark.

Vid det förstnämnda blef jag i tillfälle se en ringugn utan hvalf enligt ingeniör Otto Bocks i Berlin system. Dessa ringugnar utan hvalf synes hafva en del företräden före de hvälfda, dels emedan de ställa sig billigare i anläggningskostnad och dels emedan arbetet med insättningen af det råa teglet blir lindrigare. Dessa ugnar läggas lämpligast, där så för grundvattensförhållandena låter sig göra, nedsänkta så att dess öfverkant kommer i jämnhöjd med marken. Därigenom vinnes att ugnens yttermurar kunna göras tunnare än om de byggas öfver marken, samt det gifves bättre plats för torklador ofvan ugnen. Äfven där det ej låter sig göra att bygga ugnen nere i marken utan den måste läggas ofvan, tyckes den dock erbjuda en del fördelar före den hvälfda.

I stället för hvalf täckes ugnen med antingen ett liggande och ett stående tegelskift eller med två liggande skift af obrändt tegel och däröfver ett cirka 15 cm. tjockt sandlager. Denna täckning pålägges hvartefter som det råa teglet instaplas. Fig. 1 visar en tvärsektion samt en längdsektion genom en sådan ugn.

Vid det andra, Hedenhusens tegelbruk, torde hvad i praktiskt afseende angår den under föregående år, af ingeniörsfirman F. L. Smidth & C:o i Köpenhamn, anlagda delen vara ganska god. I synnerhet torde torkanordningarna, där man tillgodogjort sig såväl värmen från ugnen som afloppsångan från ångmaskinen vara en särdeles god anordning. Torkhuset indelas i små afdelningar hvarje med plats för 7 500 tegel. Dessa afdelningar voro åtskiljda från hvarandra

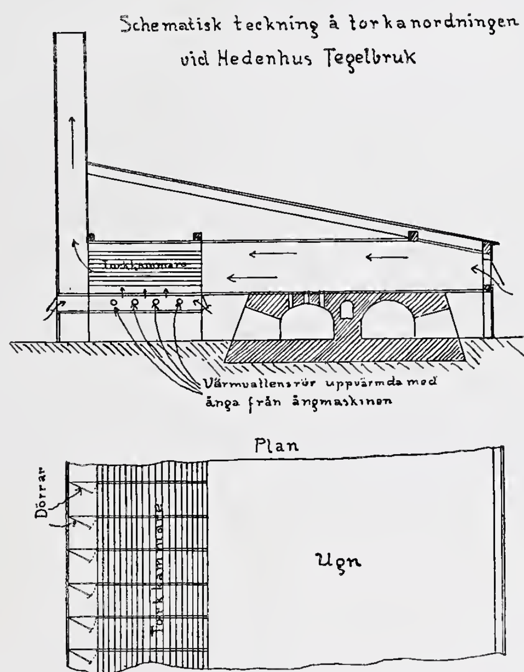

FIG. 2.

genom brädväggar samt försedda med ventiler, så att man efter behag kunde reglera luftdraget till hvar och en af dem. Af fig. 2, som är en schematisk bild af denna torkanordning, torde principerna för densamma framgå.

(Forts.)

SPRIDDA MEDDELANDEN.

FÖR PRISTÄFLINGEN om ny stadsplan för trakten kring Katarina kyrka i Stockholm utgick inlämningstiden den 1 nov. Vid täflingstidens utgång hade 13 förslag inlämnats.

YSTADS STADSPLAN. Den framställning som Afdelningen för Husbyggnadskonst i nov. 1908 gjorde till regeringen med anledning af en föreslagen reglering af gamla Ystad har icke vunnit afseende utan har K. M:t i beslut af den 6 aug. meddelat den af stadsfullmäktige begärda fastställelsen å stadsplanen. Afdelningen hade framhållit önskvärdheten af att från denna fastställelse undantoges den del af regleringen som afsåge äldre partier af staden, hvilket utan olägenhet kunde ske samt påpekat de stora historiska och ideella värden, som stodo på spel. K. M:t har tydligen icke funnit sådana historiska och ideella värden mycket vägande, och så har detta gamla karakteristiska och i många afseenden synnerligen intressanta stadsparti, som det bordt vara en sträfvan för staden att sökt bevara, dömts att försvinna. När skall turen komma till Visby och staden inom broarna, och annat som tilläfventyrs hittills undgått vandalernas framfart?

»BOBERGSRUMMET» på sommarens utställning har af direktörerna för den utställande firman, Nordiska kompaniet, donerats till nationalmuseum. »Arkitektur» har i föregående artiklar närmare omnämndt flera af de värdefulla föremål, som genom denna storartade donation införlifvas med nationalmusei samlingar. Främst bland dessa måste ihågkommas den stora väfda tapeten; men härtill kommer en rad af dyrbara föremål, gedigna prof på sin upphofsmans säkra konst, såväl som på framstående svensk handtverksskicklighet, hvarför de väl förtjäna att för eftervärlden framträda som exempel på vår tids konsthandtverk.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 14 sept., hvarvid till medlemmar i afdelningen invaldes civilingeniör N. Fröman och major C. L. Lundqvist.

En kommitté om fem personer utsågs för att behandla väckt fråga om normer för prisberäkning enligt kubikmasseberäkning af husbyggnader samt enhetlighet vid materialbeteckning i ritningar. Till ledamöter i kommittén utsågos herrar Salin, Hagström, Stenhammar, Örtenblad och Nilson.

Rörande en till Sverige såväl som till andra länder inkommen inbjudan att i Rom 1911 deltaga i en täfling med där uppförda och inredda villor, för hvilken redogöres på annat ställe i detta n:r, uppstod en liflig diskussion, hvarvid de flesta talare afstyrkte ett sådant deltagande.

Herrar Georg Pauli och Filip Månsson höllo därefter intressanta föredrag om »dekorativ målning».

Utställningen för aftonen utgjordes af en rikhaltig samling, af olika arkitekter utförda, reseskisser samt fotografier af och prof på dekorativ målning.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisd. den 12 okt. under prof. Clasons ordförandeskap. Med anledning af gjord framställning beslöt Afdelningen att, då det vore önskvärdt att Afdelningen finge tillfälle att yttra sig öfver det nu till K. M:t inkomna förslaget till ny byggnadsstadga för riket, lämna sin styrelse i uppdrag att höra sig för angående möjligheterna af förslagets remitterande till Afdelningen för yttrande.

I anledning af påpekade vissa otydligheter och oklarheter i de af Afdelningen år 1899 antagna »Grunder för arkitektarvodens bestämmande», den s. k. arkitekttaxan, beslöt Afdelningen, att en revision af taxan i dess helhet skulle företagas, och uppdrogs att uppgöra förslag härtill åt en kommitté bestående af hrr Bergman, Hermansson och Josephsson med den senare som sammankallande.

Intendenten Axel Nilsson höll därefter ett intressant, af skioptikonbilder och teckningar belyst föredrag om takets utveckling i gammal svensk träbyggnadskonst.

Arkitekten Falkenberg lämnade en redogörelse för några svenska ödekyrkor och påvisade, huru dessa utan tvingande skäl öfvergifvits och lämnats åt vanvård och förfall samt ersatts med nya kyrkobyggnader, oftast af både estetiskt och praktiskt mindre värde än de gamla. Efter en stunds diskussion, hvarunder uttalades det största intresse för det af hr Falkenberg väckta ämnet, beslöt Afdelningen att upptaga hela frågan om våra byggnadsminnens vård till behandling vid sammanträdet den 9 nov.

Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar till nytt rådhus för Stockholm af ark. Westman, samt begrafningskapell för Nyköping af ark. Morssing m. m.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST hade tisdagen den 26 sistl. okt. extra sammanträde under ordförandeskap af prof. Clason. Från Afdelningens kommitté, tillsatt för att afgifva förslag till Afdelningens yttrande med anledning af det af hrr Clason, Lallerstedt och Grundström afgifna utlåtandet angående arkitekturundervisningens ordnande, hade inkommit utlåtande, hvilket efter en kort diskussion antogs.

Ingeniör E. Hebbel höll därefter ett intressant med skioptikonbilder och ritningar illustreradt föredrag om: »Graniten som byggnadsmaterial, dess ändamålsenliga, ekonomiska och konstnärliga bearbetning», för hvilket ordf. därefter framförde Afdelningens tack till föredragshållaren.

Utställningen för aftonen utgjordes af profver å olika granitsorter i olika huggning och polering samt af detaljritningar till Norrköpings rådhus af prof. Clason.

ARKITEKTUR :: ÅRGÅNG · 39 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 12 · 4 DEC. · 1909

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA LÖRDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

TÄFLINGEN TILL SVENSKA KYRKAN I PARIS.

VID täflingens utgång hade som förut omnämnts inkommit icke mindre än 42 förslag. Resultatet blef följande: 1:sta pris: Alf Landén, 2:dra pris: Carl Bergsten, 3:dje pris: Tengbom och Torulf. Prisnämnden kunde emellertid icke förorda något af dessa till utförande utan föreslog en omtäflan, i hvilken de 3 pristagarna och ytterligare en af de täflande, hr G. A. Falk, skulle få deltaga. Resultatet blef nu att hr Falks förslag af sakkunnige förordades till utförande. Tidskriften återger i dag detta och de tre öfriga omarbetade förslagen, jämte en del till ärendet hörande handlingar, med afsikt undvikande, på grund af redaktörens ställning till täflingen, att därtill knyta några egna reflektioner:

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS. ARKITEKT: G. A. FALK.

PROTOKOLLET ÖFVER PRISNÄMNDENS FÖRHANDLINGAR anger först de förslag, som efter en första granskning på grund af tekniska eller konstnärliga brister ej kunna ifrågakomma till prisbedömning, hvarefter det ordagrant heter:

§ 3. »Följande förslag, som ej äro utan förtjänster och i tekniskt eller konstnärligt hänseende äro öfverlägsna de i föregående § omnämnda, ha dock icke kunnat ifrågakomma till prisbelöning eller särskildt omnämnande: n:o 7 »Kyrkbol», n:o 10 »Svea», n:o 11 »Sommarjobb 1909», n:o 13 »Excelsior», n:o 16 »Got», n:o 17 »Ansgar», n:o 20 »Zon», n:o 21 »Neh», n:o 32 »Moi», n:o 33 »Flagg».

§ 4. Följande förslag äga så framstående egenskaper, att, om ock nämnden ej varit i tillfälle att belöna dem med pris, de dock ansetts värda ett särskildt omnämnande:

N:o 2, Märke: »Tre Kronor». Förslagets uppslag med hänsyn till kyrkans och föreläsningssalens inbördes läge äfvensom anordningen af de olika ingångarna från den slutna gårdsplatsen synnerligen tillfredsställande. Dock har föreläsningssalen endast en ingång. Tornets placering och spirans svenska karaktär af god effekt. Med hänsyn till det trånga utrymmet verkar likväl tornets fribyggnad alltför splittrande.

N:o 18 »Sanct Ansgar». Planens totalanordning mycket god. Kyrkan har dock endast en ingång. »Snubbelsteg» till föreläsningssalen olämpliga. Bygg-

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS. ARKITEKT: G. A. FALK.

nadsmassorna gruppera sig utan hänsyn till omgifvande brandmurar.

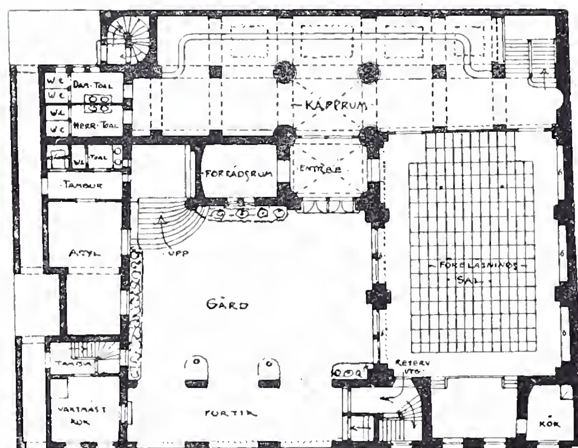
N:o 23 »SI CONTIGIT IN LENOM». Förslagets fasad af ypperlig helgjuten verkan. Planen, äfven frånsedd den otillåtna fönsterrätten mot grannens tomtgräns i många fall otillfredsställande, särskildt beträffande de kombinerade entréerna till kyrka och föreläsningssal äfvensom anordningen af det till sistnämnda sal hörande kapprummet.

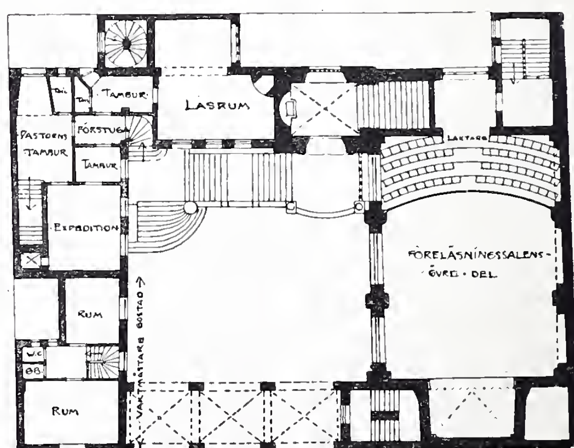
N:o 24 »PERGOLA». Plananordningen redig. Dock är gården alldeles för grund för att densammas motiv af mur och trappor skola göra åsyftad effekt.

N:o 27 »OLLE». Fasadens massgruppering och arkitektur med undantag af tak- och tornkrön synnerligen tillfredställande. Trappor och ingångar till kyrka och föreläsningssal otillräckliga. Kyrkskeppets utbildning god.

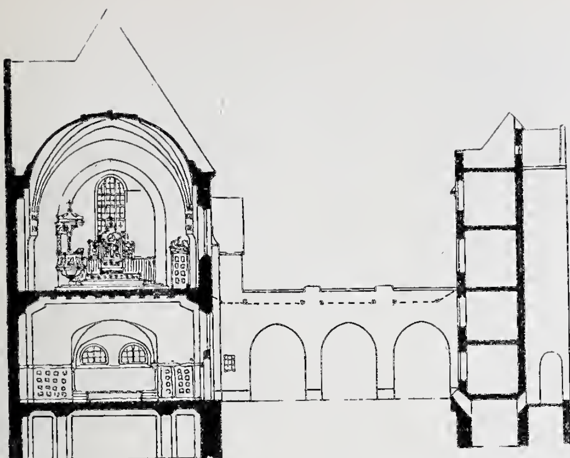
N:o 37 »PUTS». Gårdsinteriören med dess portik äfvensom den perspektiviska fasadgrupperingen afsynnerligen god effekt och svensk karaktär. Föreläsningssalen är illa belyst. Entréer och reservutgångar till kyrkan mindre tillfredsställande, likaså hela den vänstra flygeln innehållande bostadslägenheter m. m.

N:o 41, Märke: »GULT KORS PÅ BLÅ BOTTEN». Planen redig och lätt öfverskådlig. Entréer till kyrkan och föreläsningssalen direkt från gatan, hvilket ur trafik synpunkt är en stor fördel. Förslagets plandetaljer väl studerade, men planbildningen är komponerad utan hänsyn till perspektivisk och arkitektonisk

BOTTENVÅNINGEN. PLAN AF VÅN. 1 TR. UPP. ARKITEKT: G. A. FALK.

SEKTION. ARKITEKT: G. A. FALK.

totalverkan. Därjämte är den yttre fasaden utan någon som helst svensk karaktär, och om än likheten i stil med kringliggande byggnader utgör en förtjänst hos förslaget, är denna stilart dock ej genomförd med någon anmärkningsvärd konstnärlighet.

N:o 42, Märke: »Blått och guld.» Plandispositionen med kyrkan i hufvudaxeln, bildande den centrala midtpunkten, och med föreläsningssalen vid sidan äfvenledes i bottenplanet mycket värdefull. Kyrkan och föreläsningssalen hafva rymliga ingångar direkt från gatan. Kyrkans fasad och än mer kyrkskeppets interiör äro af en god arkitektonisk utveckling. Kapprummen äro mindre väl tillgodosedda. Korridorer otillräckligt belysta. Angående byggnadsverkets gatueffekt må såsom nackdelar framhållas dels det störande i grannbyggnadernas höga gaflar, dels den fullständiga frånvaron af svensk karaktär.

§ 5. Om förslaget n:o 8 »Lars» gjordes följande uttalande: Förslagets jämförelsevis stora gård med dess portik och öppna trappa till kyrkan och sambandet mellan föreläsningssalen och gården af alldeles särskildt god verkan. Mycket god gruppering af fasadens massor. Planen i allmänhet väl löst med undantag af att kyrkan saknar reservutgång. Dock har fasaden en torr och föga svensk karaktär.

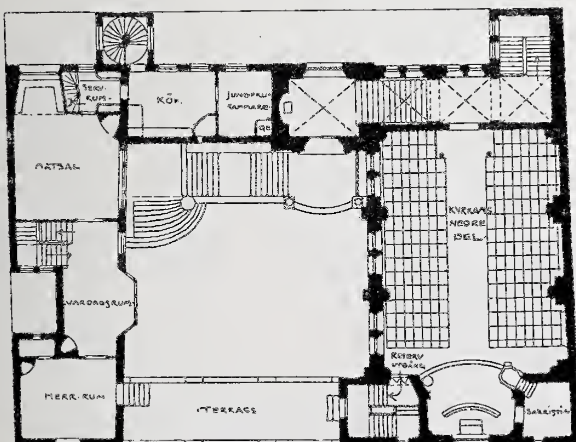
§ 6. Följande trenne förslag tilldelades pris.

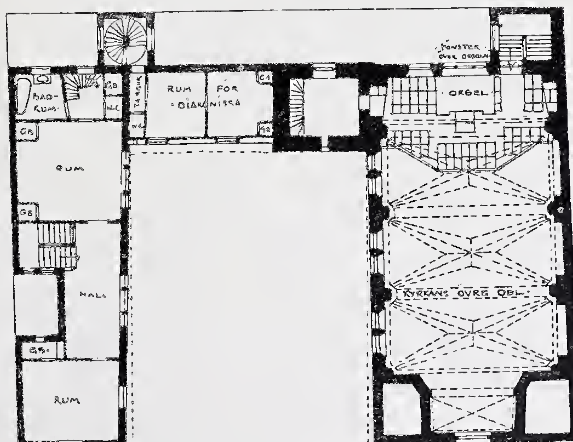
GÅRDSINTERIÖR. ARKITEKT: G. A. FALK.

N:o 30 »Nordman», 1:a priset, 2 000 francs. Den öppna gården med däromkring varande arkitekturmotiv äfvensom byggnadsmassornas gruppering med undantag af partiet mot högra brandgafveln synnerligen tillfredsställande. Byggnadens arkitektur är bland samtliga inkomna förslag af enastående god svensk karaktär. Kyrkointeriören är likaledes af god svensk hållning. Mot planen kan anmärkas, att kyrkan saknar tillräckliga utgångar, samt att de till föreläsningssalen hörande kapprummet är i det minsta laget.

N:o 38, Märke: »Ett dubbelkors», 2:a priset, 1 000 francs. Fasadens gruppering i förhållande till grannbyggnaderna och dessas brandmurar, hvilken uppgift torde höra till programmets svåraste, är på ett ypperligt sätt

PLAN AF VÅN. 2 TR. UPP.

PLAN AF VÅN. 3 TR. UPP. ARKITEKT: G. A. FALK.

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS. ARK.: CARL BERGSTEN.

löst. Fasadens arkitekturmotiv synnerligen skickligt behandlade. Dock saknar man tillräckligt svensk karaktär. Gården är, om ock till sin utbildning väl liten, förträffligt tillvaratagen som entré till de olika lokaliteterna. Plandetaljerna i allmänhetgoda.

N:o 40 »Du Nord», 3:dje priset, 500 francs. Planauordningen med direkt entré från gatan till den i bottenvåningen förlagda kyrkan synnerligen god, likaså det väl placerade, rymliga kapprummet med sina vida om ock ej ur arkitektonisk synpunkt lyckligt förlagda ingångar till föreläsningssalen. Kyrkointeriören förträfflig och utprägladt svensk. Fasadkompositionen, ehuru omsorgsfullt utförd och med intressanta detaljpartier, utvisar dock en väl orolig massverkan och accentuerar för litet det kyrkliga ändamålet. Fasadens totalverkan förefaller snarare vara sydtysk än sveusk.

§ 7. Då intet af de inlämnade förslagen i sitt nuvarande skick kunnat till utförande förordas, men då de tre prisbelönade jämte förslaget N:o 8 »Lars» äga så stora förtjänster, att genom ett bearbetande af desamma ett fullt tillfredsställande projekt bör kunna erhållas, föreslår prisnämnden, att en omtäflan om utförandet anordnas mellan författarna till dessa fyra förslag.»

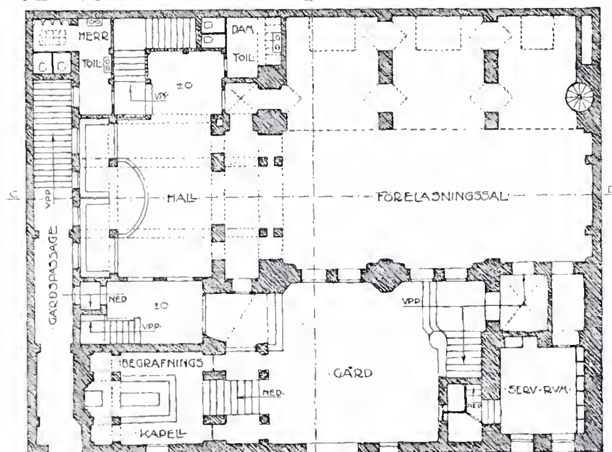
Undertecknadt

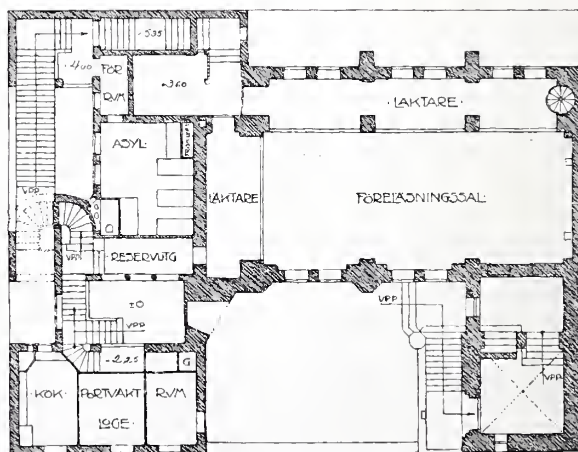
Ernst Stenhammar Erik Lallerstedt
Ragnar Östberg Claes Håkansson
Carl Renström.

UTLÅTANDET BETRÄFFANDE OMTÄFLINGEN har form af följande skrifvelse:

Till kyrkorådet för svenska kyrkan i Paris.

Sedan kyrkorådet bifallit vårt förslag till omtäflan mellan de tre i föregående allmänna täflan till svensk kyrka i Paris prisbelönade förslagen, författade af hrr Landén, Bergsten samt Tengbom och Torulf, jämte ett projekt med motto »Lars», författadt af herr G. Falk, hafva samtliga herrar hörsammat denna inbjudan till omtäflan, och hafva

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

vi ansett oss böra till bedömning äfven upptaga ett projekt, författadt af herr L. Sorel, Paris, enär detta projekt, som varit i rätt tid af författaren expedierat, genom speditörens åtgärd försent anländt för att vid 1:sta täflingen upptagas till bedömande.

Efter granskning af dessa fem projekt hafva vi funnit oss böra, på nedanstående grunder, till utförande föreslå det af arkitekt G. Falk uppgjorda förslaget.

Planläggningen af detta projekt med portiken åt gatan och den rymliga gården erbjuder den största möjligheten till en helgjuten och verkningsfull arkitektonisk totaleffekt genast vid entrén till byggnadskomplexet. Från denna gård leda särskilda uppgångar till de olika lokalerna på ett för trafiken praktiskt och i arkitektoniskt afseende tilltalande sätt.

Kyrkan är väl belyst och vackert formad med riktigt placerad hufvudentré. Till kyrkan leder en hufvudtrappa och två reservtrappor. Den monumentala yttertrappan gifver en öppen och fri entré till det en trappa upp belägna kyrkskeppet, och härigenom äfvensom genom befintligheten af tvänne reservtrapppor förefinnes ej någon olägenhet af kyrkans placering en trappa upp*.

FÖRSLAG TILL NY KYRKA I PARIS. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

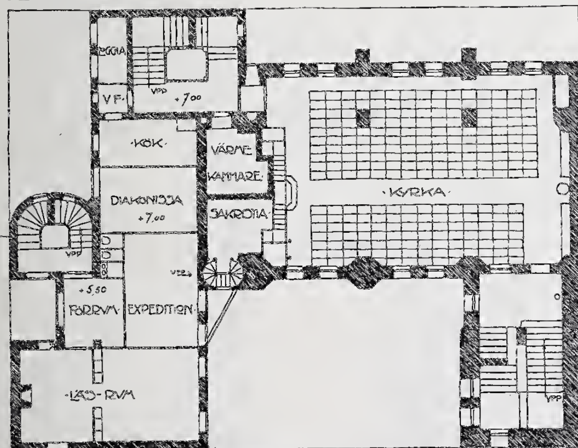
Föreläsningssalen har en lycklig form och är väl belyst med väl placerade entréer och reservutgångar. Det till salen hörande kapprummet är rymligt och försedt med god takdager.

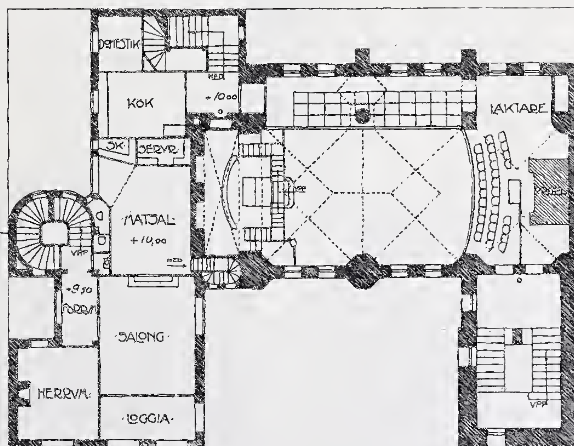
* Då kyrkan ligger ofvanpå stora salen, hvilken går genom tvänne våningar, bör väl rätteligen stå två tr. upp.
Anm. af korr.-läs.

Läsrum och expedition ligga lätt tillgängliga, vettande mot stora gården.

Särskild sidouppgång leder till asyl, vaktmästarebostad och boställsvåningens kök, hvilket är ett mycket godt arrangement.

Pastors boställsvåning ligger i godt samband med expeditionen och är i öfrigt bekväm, ljus och väl belägen.

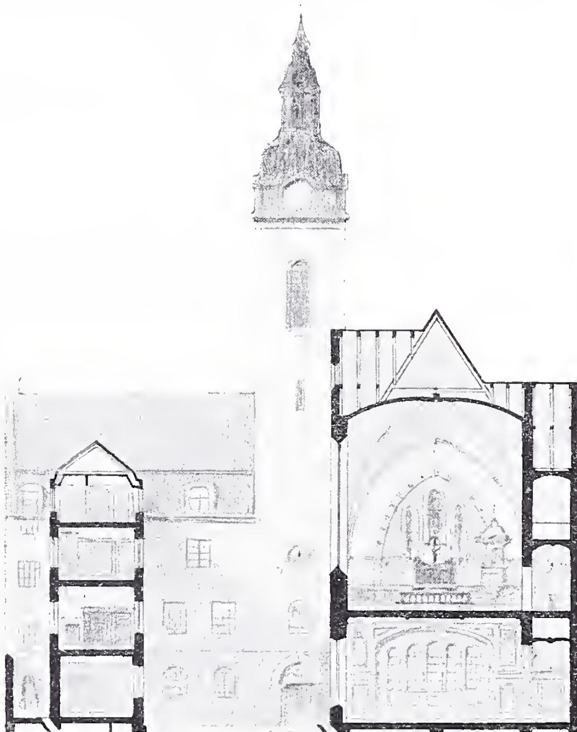
FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA PARIS. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

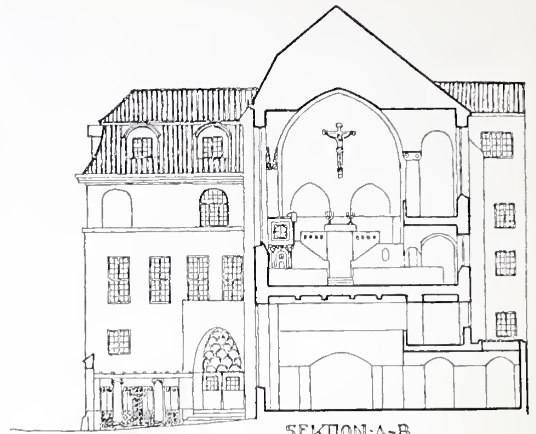
KYRKINTERÖR. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

Vaktmästarebostaden och asylen äro anordnade på ett fullt tillfredsställande sätt.

Exteriören utvisar en god fördelning af massorna, en lycklig totaluppbyggnad och ett godt afvägdt förhållande mellan det kyrkliga och det profana. Den enkelt hållna arkitekturen är, i synnerhet å ett komplex af så rik gruppering, ett sundt grepp, och den borgar äfven för att byggnaden sannolikt låter sig utföra i enlighet med den af förslagsställaren uppgjorda kostnadsberäkningen.

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS.

ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

Vi anse alltså att detta förslag väl kan läggas till grund för byggnadens utförande, men vilja möjligen förorda en något modifierad form af tornhufven, äfvensom att hufvudentrén till kyrkskeppet dubbleras.

Stockholm den 6 november 1909.

ERNST STENHAMMAR.

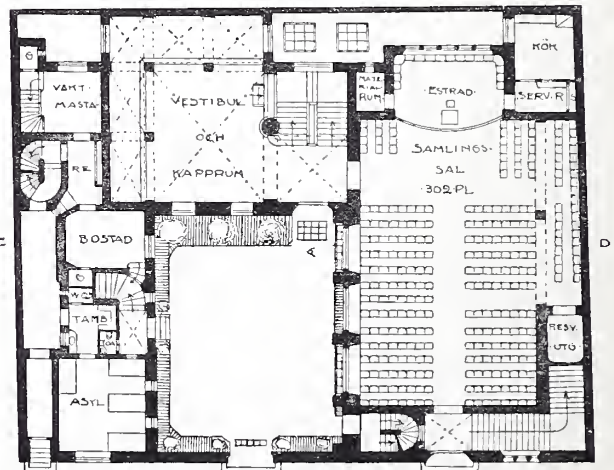
ERIK LALLERSTEDT. RAGNAR ÖSTBERG.

UR TÄFLINGSPROGRAMMET, hvartill fogats ett för täflingen lämpadt utdrag ur Paris byggnadsstadga, må följande återgifvas:

Byggnadskomplexen skall inrymma:

1. En kyrka med omkring 300 sittplatser, däri inräknade de platser, som kunna å orgelläktaren anbringas. Sidoläktare böra helst undvikas. Invid kyrkan skall finnas en sakristia samt bör i lämplig kommunikation med kyrkan anordnas en likkällare.

2. En föreläsningssal med omkring 300 sittplatser å golfplanet. Läktare kan anordnas. Till föreläsningssalen höra kapprum med disk, herr- och damtoaletter samt ett mindre kök, äfvensom utrymmen, möjligen i källaren, till förvaring af stolar och bänkar. Kyrkan och föreläsningssalen bör hafva rymliga ingångar. Om kyrkan och föreläsningssalen förläggas i samma våning, böra de naturligtvis skiljas genom korridor eller ljuddämpande väggar. Föreläsningssalen är afsedd att

ARKITEKT: ALF LANDÉN.

tjäna såsom lokal för koloniens sociala arbete och därjämte att uthyras till konserter, basarer m. m. Densamma måste därför gifvas tillbörlig konstnärlig omvårdnad.

3. Ett läsrum för 10—12 personer.

4. Ett asylrum, afsedt för 4—5 bäddar, med tillhörande toalette. Asylen bör förses med från andra lokaler, så vidt möjligt, skild ingång.

5. En dublett för en diakonissa.

6. Bostadslägenhet för pastor, bestående af 7 rum, däraf ett expeditionsrum, samt dessutom badrum, kök och nödiga bekvämligheter. Önskligt vore om i samband med denna bostad kan anordnas en rymlig terrass. Expeditionsrummet och ofvannämnda läsrum kunna lämpligen förläggas bredvid hvarandra.

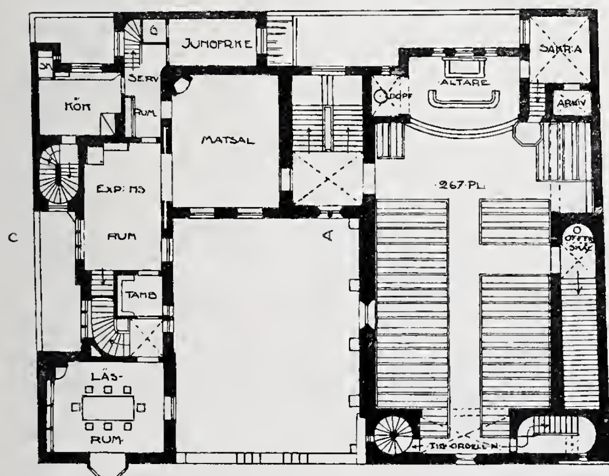
7. Bostadslägenhet för portvakt, bestående af 2 rum och kök. Från portvaktens vaktplats skola byggnadens ingångar kunna öfvervakas; öfvervakningen af ingången till kyrklokalen, där alltid en vaktmästare förefinnes, då lokalen är öppen, är dock af mindre vikt.

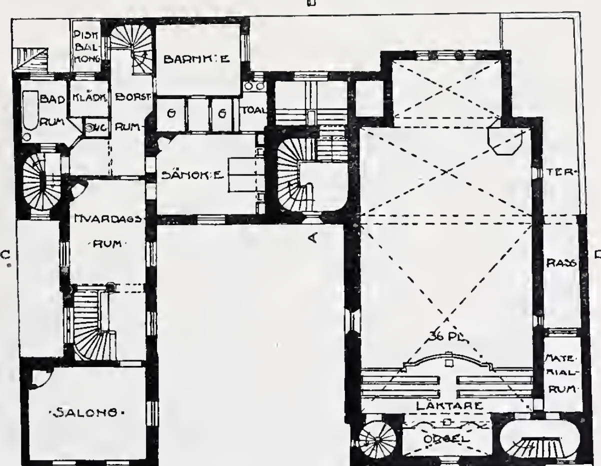
Prisbelönadt förslag blifver svenska församlingens egendom och kan af vederbörande användas på sätt som finnes lämpligt, med den inskränkning dock, att då sådant förslag lägges till grund för byggnadens uppförande, författaren tillförsäkras uppdrag att utarbeta fullständiga byggnadsritningar.

Kyrkorådet och Svenska församlingen i Paris förbehålla sig rätt att till utförande antaga hvilket som helst af de inlämnade förslagen. Af församlingen slutligen antaget förslag skall i vanlig

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS. ARKITEKT: ALF LANDÉN.

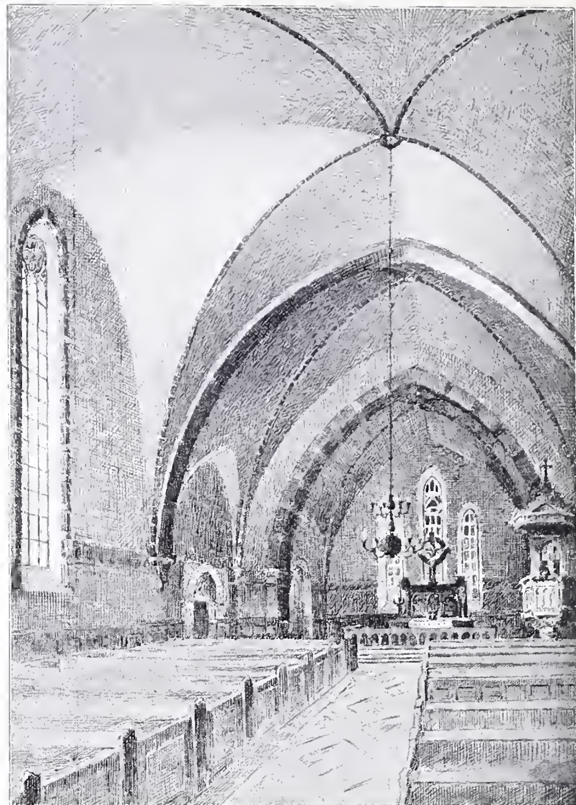

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS. ARKITEKT: ALF LANDÉN.

EXTERIÖR. ARKITEKT: ALF LANDÉN.

KYRKINTERIÖR. ARKITEKT: ALF LANDÉN.

ordning underställas Kungl. Maj:ts nådiga pröfning och stadfästelse.

Efter prisbedömningen komma samtliga förslag att utställas offentligen i Stockholm, hvarvid äfven prisnämndens utlåtande hålles tillängligt.

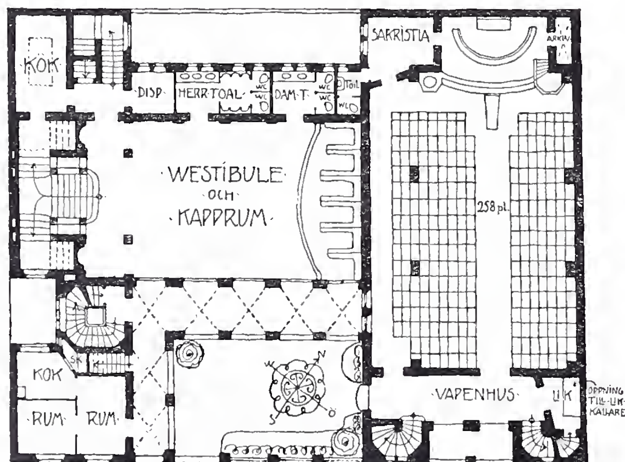
Alla täflingsförslag, utom de som blifvit prisbelönade eller som af församlingen möjligen efter öfverenskommelse med förslagsställarna förvärfvats, få efter utställningen afhämtas.

OM TEGEL, DESS TILLVERKNING OCH ANVÄNDNING.

(Reseberättelse för Kommerskollegium).

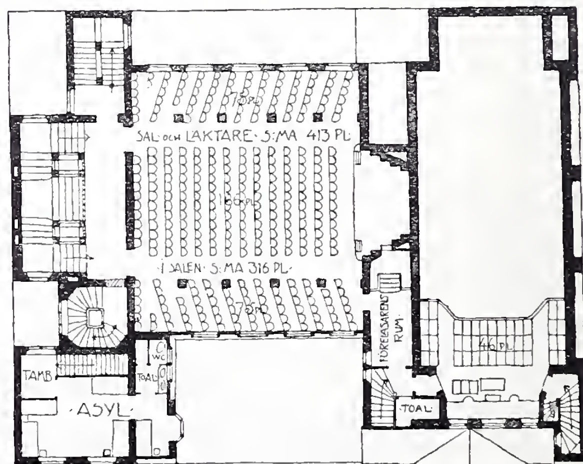
(Forts. fr. föreg. n:r).

Murteglets användning. Det glaserade teglet, som man i Tyskland i ganska stor utsträckning ser användas å fasader såväl å nyare som äldre byggnader, har nog ej alltid, åtminstone hvad byggnader af yngre datum beträffar, åstadkommit den goda dekorativa verkan som därmed åsyftats. Stundom har det dock sin praktiska betydelse t. ex. i stället för solbänkar vid

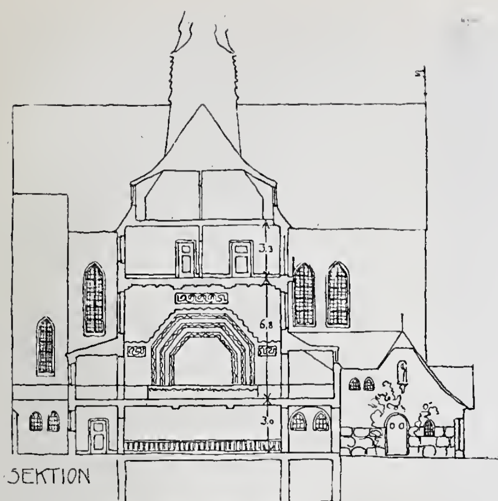
PLAN·AF·BOTTENVÅNINGEN·

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS.

·PLAN·AF·VÅN·1·TR·UPP·

ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

fönsteröppningar, till täckande af sträfpelare och listverk, då vanligtvis lagdt i enlighet med fig. 3 (sid. 171). Detta som är billigare än användandet af naturlig sten samt vackrare än täckandet med plåt skulle nog med för del kunna komma till större användning här i Sverige, än hvad förhållandet är.

Ett ganska godt sätt vid täckandet af dessa fall, är med glaserade eller oglaserade bäfversvansar eller taktegel, som man i Tyskland å en del hus ser användt. Se fig. 4 och 5.

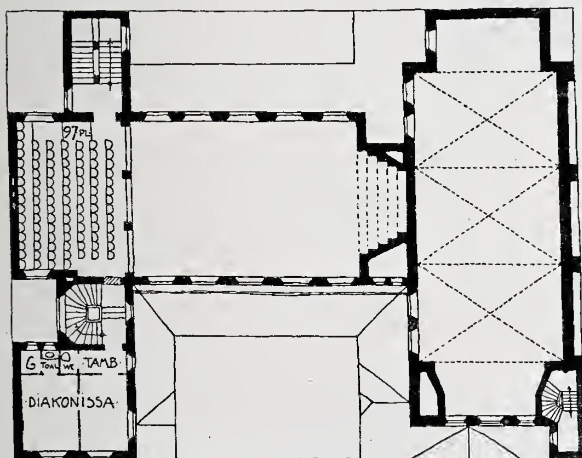
Invändigt förekommmer ju det glaserade teglet samt kakelplattor ganska ofta, ibland uteslutande som dekoration, men understundom äfven för praktiska ändamål såsom golfsocklar och dylikt. Vid det under byggnad varande rådhuset i Dresden voro fönsterbröstningarna klädda med kakelplattor, ett sätt som torde vara att föredraga i stället för de hos oss vanliga träpanelerna, i synnerhet där värmeelementen äro placerade under fönstren.

Det vid äldre byggnader ofta förekommande tegelförbandet, det s. k. munkförbandet, hvilket härleder

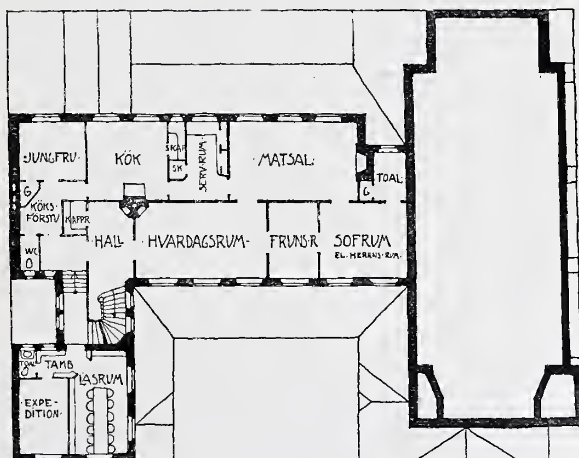

ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

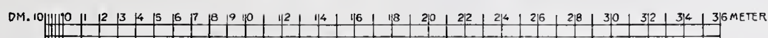
sig från den tid, då det inre af murarna utgjordes af naturlig sten i oregelbundna mindre block och endast det yttre skalet utgjordes af tegel, har nu åter, isynnerhet i Tyskland, mycket kommit i bruk. För att sammanbinda detta yttre skal med den inre delen instuckos dessa bindare (koppar), som gifva detta förband dess karaktär. Detta slags förband har sedan användts äfven då muren alltigenom uppförts af tegel. Det muras med två löpar och en kopp antingen så att fogarna i hvart annat skift (se fig. 6) eller hvart 11:te skift (se fig. 8) komma öfver hvarandra, eller muras det med

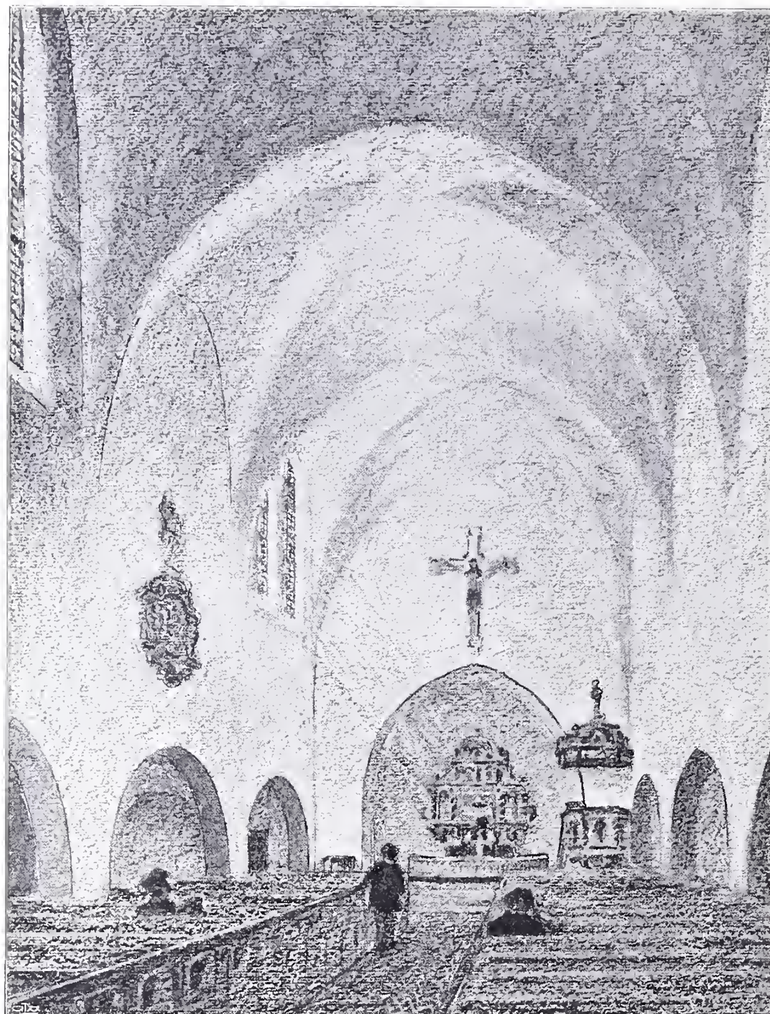
PLAN AF VÅN 2 TR UPP

PLAN AF VÅN 3 TR UPP

FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

KYRKINTERIÖR. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

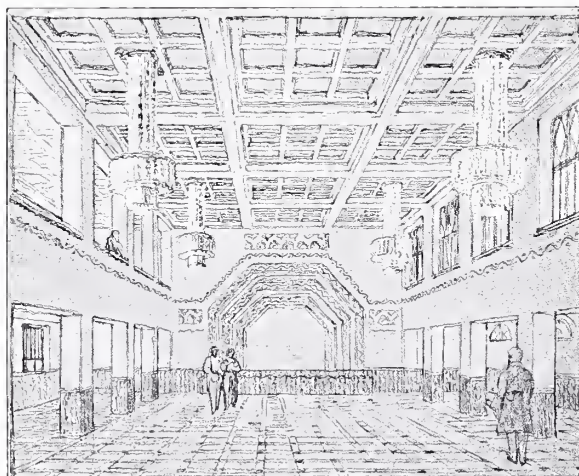
Stadsteatern i Kiel, där tegelstorleken var 24,5 × 12 × 6,2 cm. var murad i munkförband. Här var det äfven utfördt så, att fogarna mellan löparna voro så små som möjligt och med samma färg som teglet för att göras mindre märkbara, enl. fig. 6. Öfriga fogar voro cirka 1,5 cm. breda samt hvita. Dessa osynliga fogar tycktes mig dock ej vara något vidare lyckadt tilltag.

Vid de förut omnämnda kyrko- och villabyggnaderna i Flensburg, där tegelstorleken var 23 × 11 × 5,6 cm., var det äfven muradt med dessa förband. Här med hvarannan löp och hvarannan kopp.

Dessa munkförband gifva en ganska treflig yta men den pedantiska noggrannheten med att få fogarna fullt lodrätt öfver hvarandra i hvartannat, resp. hvart 11:te skift, som man ofta ser vid en del af de nyare byggnaderna, tror jag borde undvikas. Detta finner man ej heller å äldre byggnader utan på en del af dem finner man t. o. m. så att säga de 3 olika variationerna af detta förband kombinerade, hvilket dock ej på minsta sätt verkar störande. Omnämnda murförband hafva äfven den fördelen, att man utan att vara beroende af förhållandet mellan teglets längd och bredd kan göra fogarna lika stora.

Förutom de egentliga tegelförbanden ser man teglet lagdt i många olika slags mönster. Mest förekomma väl dessa tegelmönster vid korsvirkeshusens fyllningar, men äfven å tegelbyggnader finner man ofta mellan fönster, till friser och dylikt, teglet lagdt i många olika slags förband (mönster).

hvarannan löp och hvarannan kopp (se fig. 7). Vanligtvis är vid dessa förband ett större slags tegel, 28 × 13 × 8,5 cm., användt och fogarna cirka 2 cm. breda, men äfven med mindre sortens tegel muras i dessa förband.

INTERIÖR AF STORA SALEN.
ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

Vid tegelbyggnaderna ser man understundom barriärer uppmurade af vanligt tegel och genombrutna i något slags mönster. Dessa barriärer gifva ofta ett godt sammanhang med den öfriga tegelmuren och torde, där de till följd af sin större tjocklek och tyngd ej är förenadt med någon större svårighet att anbringa dem, vara att föredraga i stället för de ej alltid så vackra järnräckena.

Endast fogstrykningen spelar nog en ej oväsentlig roll vid en byggnads utseende, hvilket jag särskildt blef i tillfälle att iakttaga å en byggnad i Köpenhamn där fogstrykningen förnyades. Den gamla fogstrykningen var med fogarna intryckta bakom murlifvet ung. lika mycket som fogens tjocklek, då däremot den som nu utfördes var det i Danmark vanligast använda sättet, att fogarna fyllas jäms med murlifvet. Huset blef därigenom ganska förändradt, det så att säga helt bytte om dräkt. Mestadels bilda såväl de intryckta som de med ena eller andra profilen utanpå liggande fogarna hyllor för damm och sunts att fastna samt göra stort väsen af sig, hvarföre de som ligga i plan med stenen torde vara de lämpligaste samt de som bäst gifva tegelytan en lugn och värdig prägel. Af öfriga fogstrykningssätt

torde det med snedstrykna fogar (fogens profil rak, underkanten i murens lif, öfverkanten indragen) hvilka äfven brukas i Danmark, vara bland de mest praktiska.

Det s. k. skulpturteglet, som jag såg användt å ett privathus i Berlin är ett tegel, som bör kunna få stor andvändning. Vid tegel erhålla äfven de ornerade delarna en med tegelbyggnadens karaktär sammanhållande totalverkan därigenom att själfva tegelmuren samt murningssättet framträda. Man äger ju då äfven fria händer att efteråt efter godtfinnande ornera tegelytan, dock bör det kanske vara med en viss försiktighet som figurer och ornament väljas, för att fogarna ej skola blifva störande.

Att t. ex. midtöfver näsan eller munnen på de människo- och djurfigurer, som framställas, få stora bruksfogar, hvilket fallet var vid omnämnda Berlinerhus torde knappast vara vackert, huru dekorativa stora fogar eljest kunna vara.

Detta tegel måste vara ytterst homogent och af en seg men dock sandstensartad struktur. Inmurningen måste ske med noggrannhet för att teglet vid huggningen ej skall lossna.

Här i Sverige tillverkas ett godt sådant skulpturtegel vid Hyllingeverken.

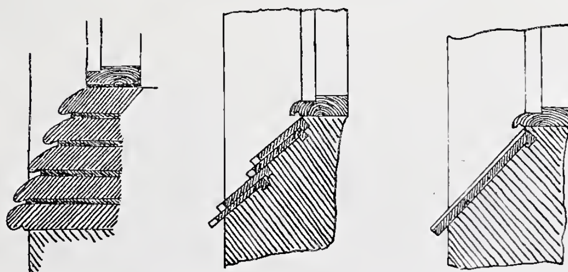
FÖRSLAG TILL NY SVENSK KYRKA I PARIS.
ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

TAKTEGEL.

Husens täckande med tegel förekommer i Danmark och Tyskland i mycket större utsträckning än här i Sverige, väsentligen beroende på materialtillgång samt brandförsäkringarnas låga premier för hus med taktegel i motsats till hus med papp- och spåntak. Den olägenheten med tegeltak, att vid takbrott ej kunna använda samma material, utan man där måste vara hänvisad till plåten torde kanske mången gång vara orsaken till att byggnaderna helt gå miste om de vackra tegeltaket och i stället bli täckta med plåt. För utåtgående takvinklar, där ej så mycket vatten eller snö samlas låter det sig lätt göra med användande af nocktegel eller åspannor, af hvilka förekomma många variationer, och som äfven i Sverige mångenstädes finnes använda. För inåtgående takvinklar (ränndalar), där det är förenadt med större svårigheter, har här ej mycket blifvit gjordt för denna sak. En slags halfrunda pannor, afsedda att kunna användas såväl till inåtsom utåtgående takvinklar tillverkas här men hafva ej kommit till mycken användning, emedan sättet är ganska primitivt och kräfver åtskilliga förbättringar. I Danmark och Tyskland har däremot många försök blifvit gjorda i det afseendet, af hvilka jag vill anföra några.

Vid Amtsgericht Gebäude Berlin-Weddinge vid Brunnenplats i Berlin, där taket var täckt med munk- och nunntegel, voro i de inåtgående takvinklarna lagdt särskildt därtill formadt tegel i enlighet med fig. 9.

Å en restaurangbyggnad Stadt-Park i Lüneburg

FIGG. 3, 4 OCH 5.

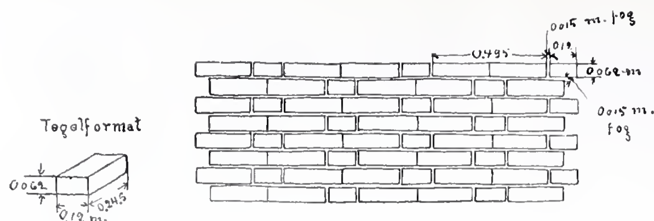

FIG. 6.

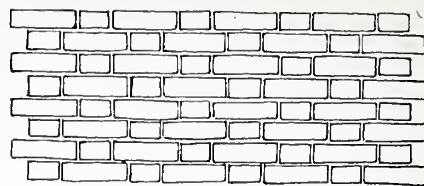

FIG. 7.

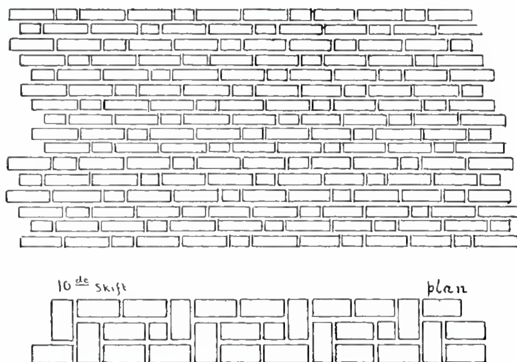

FIG. 8.

var i de inåtgående takvinklarna täckt med särskildt formadt tegel i enlighet med fig. 10. Taket i öfrigt å detta hus var täckt med vanligt enkupigt tegel, men så mycket kupigt att det pålagdt liknade munk- och nunnetegel. Se fig. 10. Detta slags taktegel tycktes i synnerhet i Lüneburg hafva fått stor användning. Tillverkningen af teglet för dessa inåtgående takvinklar kräfver emellertid en mängd formar och blir därför relativt dyrt.

Ett annat sätt vid täckande af ränndalar, som var utfördt å en byggnad i Hannover, där man visserligen ej sluppit från plåten, men där man genom att uppvika densamma undvikit att få de oftast trasiga och krokiga tegelkanterna i ränndalarna synliga, visar fig. 11, som är sektion genom en sådan ränndal. Det mesta vattnet kommer då ej i den egentliga ränndalen utan får rinna ner i plåtrännorna vid sidorna

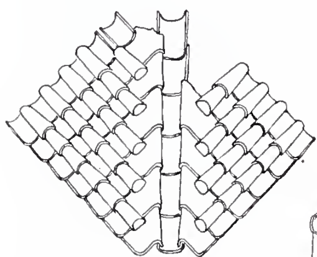

FIG. 9.

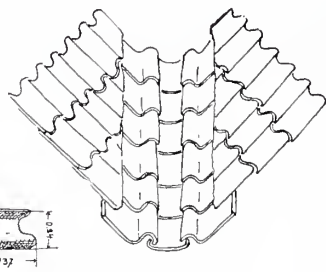

FIG. 10.

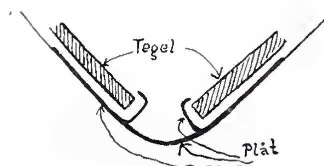

FIG. 11

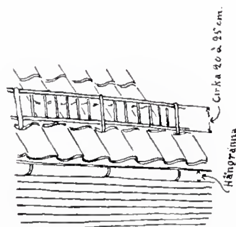

FIG. 12.

till de vid takfoten anbragta rännorna. Bäst är dock att de uppvikna plåtkanterna göras genombrutna (med hål) så att vattnet kan komma igenom. Af stor vikt är att plåten går tillräckligt långt upp under teglet.

Vid tegeltaken voro vanligtvis använda hängrännor för vattnets bortledande samt ofvanom ett litet järnräck fäst medelst järnkrokar, som voro instuckna mellan första och andra tegelraden, se fig. 12. Dessa räck voro väsentligast till för att hindra snöskred samt äfven för att tjäna som fotfäste vid bestigningen af taket. För underlättande vid bestigningen, som vid tegeltak ibland kan vara rätt besvärlig, funnos oftast på cirka 3 meters inbördes afstånd mellan tegelpannorna instuckna krokar, på hvilka små stegar kunde hängas.

Tegelpannorna voro vanligtvis på undersidan försedda med en liten klack med hål igenom, för att, om så erfordras, medelst ståltråd kunna fastbindas vid läkten. Detta då undertak saknades.

Då tegeltak stöta intill tegelmur, skorstenar och dylikt göres i Tyskland och Danmark vanligtvis så, att taktegiet får sticka in i muren antingen direkt eller under murens utkragning, hvarigenom den hos oss vanligen förekommande plåten undvikes.

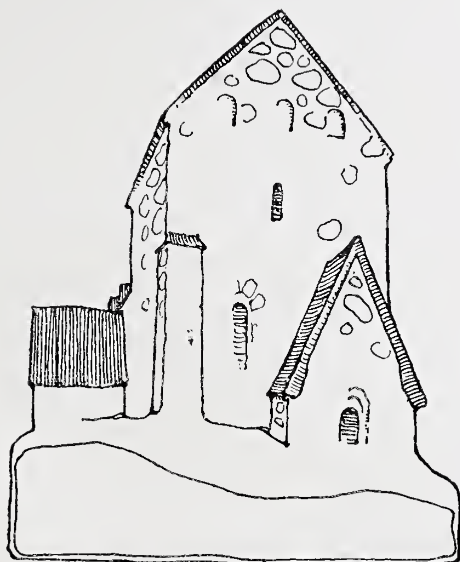
Understundom ser man hela tak täckta med små tegelplattor, de s. k. Bieberschwänze (bäfversvansar), hvilka hafva den fördelen att kunna läggas på buktiga ytor. Denna fördel hafva ju äfven munk- och nunntegel, dock icke i lika hög grad. Dessa bäfversvansar gifva ej ett tak samma karaktär som det vanliga taktegiet utan likna mera våra gamla spåntak. I allmänhet torde där det låter sig göra de vanliga tegeltaken vara att föredraga, emedan de äro vackrare och dels emedan tak af bäfversvansar blir mycket tyngre. Möjligt är dock att någon gång byggnadens karaktär är sådan, att bäfversvansarna kunna vara att föredraga; jag kom därvid närmast att tänka på likheten med spåntak, som äro använda å så många af våra kyrktorn och klockstaplar.

Till följd af sin fördel att kunna läggas på buktiga ytor, ser man ofta å tak täckta med vanligt tegel ränndalar och möjligen förekommande tornpartier med buktiga takytor täckta med bäfversvansar.

Dessa försök att äfven i takbrott använda tegel torde vara att beakta, ty först då man kommit därhän, att vid täckning med taktegel endast tegel behöfver användas, och sådant kan erhållas utan större besvär och kostnader, torde det vackra tegeltaket komma till sin *fulla* rätt.

ERNST THORSSELL.

RÄTTELSE: Å sid. 157, föreg. n:r, har meningen i de tänkvärda slutorden i artikeln om Aarhusutställningen genom omkastningar vid ombrytningen fullständigt förlorats. Meningen skall lyda: Gnugga geniknölarna tills saken blir vacker i sig själf! Finner du materialet tarfligt heror det på dig själf, som ej mäktas förädla det i dess användning.

ARKITEKTUR

ORGAN FÖR SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST.

REDAKTÖR: IVAR TENGBOM
REDAKTIONSMEDLEMMAR
I.G.CLASON & RAGN. ÖSTBERG

ÅRGÅNG 40 AF TEKNISK TIDSKRIFT. ANSVARIG UTGIFVARE: ERLAND NORDLUND

1910.

VIGNETTEN Å FÖREGÅENDE SIDA
AF RAGNAR HJORTH MED MOTIV FRÅN GAMLA UPPSALA.

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1910.

SAKREGISTER.

NAMNREGISTER.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 1 · 19 JAN. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

KATARINATRAKTENS ORDNANDE. PRISTÄFLINGENS RESULTAT.

Den för hela Stockholms utseende så viktiga frågan om ordnandet af södra bergen åt saltsjösidan har genom inträffade omständigheter på senare tiden tilldragit sig mycken uppmärksamhet, icke blott från allmänhetens sida utan äfven hos vederbörande stadsmyndigheter. Detta icke för tidigt vaknade intresse tog sig ett positivt uttryck, då stadsfullmäktige beslöto anordnandet af den nu afslutade pristäflingen. Genom de kinkiga terrängförhållandena och de kräfvande estetiska problem, uppgiften erbjöd, torde detta varit den intressantaste stadsplanetäfling, som ägt rum i vårt land. Det är glädjande konstatera det allmännare intresse, som arkitekterna, enkannerligen då de unga, börja visa stadsplanekonsten, och som kommit till synes vid denna täfling. Stadsplaneproblemet utgör ju i själfva verket en af arkitekturens hörnstenar.

Den nu afslutade täflingen torde lämnat ett synnerligen rikhaltigt material till belysande af det föreliggande problemet; de olika faktorer af estetisk, praktisk och ekonomisk art, som uppgiften innesluter, ha i de olika täflingsförslagen på olika sätt blifvit framhäfda. Täflingsresultatet torde kunna betraktas såsom mycket godt; de förslag som belönats med första och andra pris torde, genom grundlig bearbetning och väl tillvaratagna estetiska synpunkter, få anses såsom särskildt framstående.

Ur det väl uppställda täflingsprogrammets bestämmelser må följande här meddelas.

»Då vid hitintills verkställda byggnadsföretag inom ifrågavarande trakt det visat sig, att densammas bebyggande enligt föreskrifterna uti gällande byggnadsstadga och byggnadsordning skulle kunna komma att förstöra utseendet å en af Stockholms vackraste stadsdelar, skall det blifva de täflandes hufvudsakliga uppgift att föreslå de ändringar i stadsplanen och sådana jämkningar uti byggnadsstadgans och byggnadsordningens föreskifter, som erfordras för att åstadkomma en arkitektonisk helhet med afseende på såväl områdets egen belägenhet som ock dess förhållande till andra stadsdelar.

Särskild uppmärksamhet skall fästas vid att förslaget erhåller en konstnärlig behandling och bör därvid iakttagas: *att* traktens naturliga förutsättningar i möjligaste mån tillgodogöras; *att* stadsdelens utseende, sedd från olika punkter, blir tilltalande; *att* de rika tillfällen, som finnas att erhålla utsiktspunkter, tillvaratagas; samt *att* Katarina kyrka erhåller en lämplig omgifning.

Af täflande föreslagna offentliga byggnader böra om möjligt förläggas å staden tillhöriga tomter.

Täflingsförslag skall omfatta:

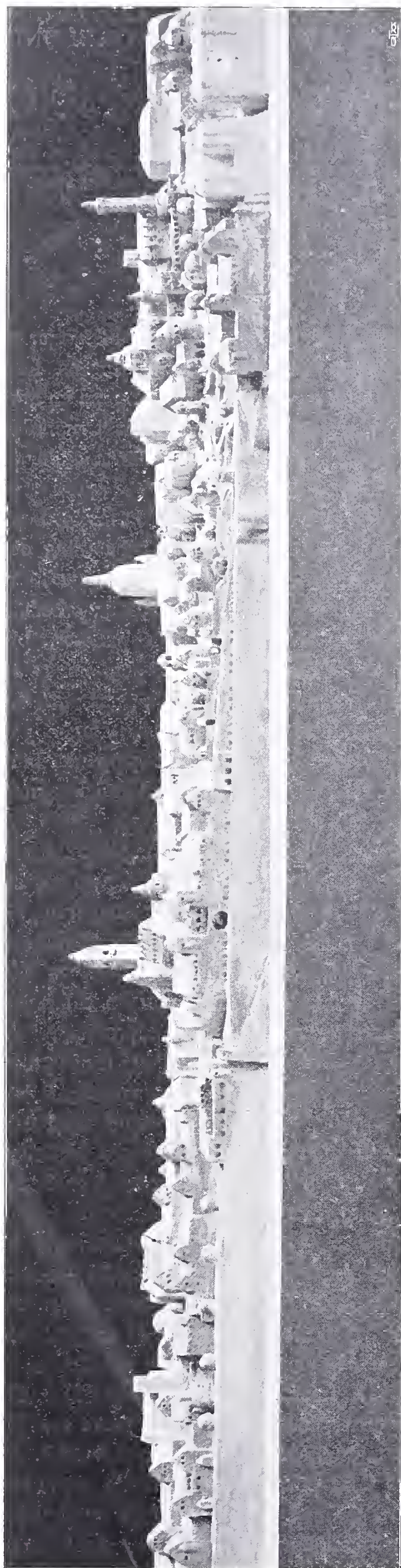
1:o) plankarta i skalan 1:400 upptagande:

a) nya trafikleder, hvilka böra läggas så, att sprängnings- och grundläggningskostnaderna för vidliggande tomter i möjligaste mån begränsas, och bör hänsyn tagas mera till stadsdelens blifvande totalutseende och trafikbehof än till redan fastställda gator (gatulinier och gatuprofiler);

b) byggnadssättet och tomtindelning för samtliga kvarter, hvarvid beträffande byggnadssättet bör åstadkommas största möjliga harmoni med omgifningen, och bör vid tomtindelningen befintliga tomtgränser och värdefulla byggnader i enskildas ägo i möjligaste mån respekteras.

Förslag får uppgöras under förutsättning af andra bestämmelser rörande förhållandet emellan bebyggd och obebyggd del af tomt äfvensom beträffande byggnads höjd, än hvad nu gällande bygnadstadga och byggnadsordning föreskrifva;

c) höjden (i meter öfver slusströskeln) af trafikledernas brytningspunkter i höjdled jämte mellanliggande lutningsförhållanden. För körtrafik afsedda gator böra om möjligt ej erhålla större lutning än 1:15, men på grund af de stora höjdskillnaderna inom området medgifvas såväl trapp-

FÖRSTA PRIS: ARKITEKT CYRILLUS JOHANSSON, INGENIÖRERNA BÄRNH. SANDSTRÖM OCH FERD. EGGERT.

gator som gatukorsningar i olika plan, dock med hänsyn något så när till terrängen;

2:o) profilritningar öfver trafikleder i längdskalan 1:1000 och höjdskalan 1:100;

3:o) beskrifning upptagande till förslaget hörande upplysningar, hvilka ej framgå af plankartan;

4:o) förslaget inpassadt på en gipsmodell i skalan 1:1000 utvisande föreslagna trafikleder, planteringar, kvarter och byggnader, allt i hvit färg.

Täflingsförslagen komma att bedömas ur estetisk, trafikteknisk och ekonomisk synpunkt».

Prisnämnden, som synes ha utfört sitt svåra arbete med stor grundlighet, har utgjorts af: universitetskansleren grefve Fr. Wachtmeister, ordförande, Ober- und Geheimebaurat Doctor J. Stübben, Berlin, rektor P. Hallström, major J. Ekelund samt arkitekten C. Westman.

Resultatet af bedömningen blef, att af de 14 inlämnade förslagen, följande prisbelönades:

FÖRSTA PRIS: 6000 kr.: »Monument», arkitekt Cyrillus Johansson samt ingeniörerna Bärnh. Sandström och Ferd. Eggert.

ANDRA PRIS: 4000 kr.: »Mäster Mikael», ingeniör Nils Gellerstedt och arkitekten L. I. Wahlman med kontrasignering af ingeniör Erik Hübe och arkitekt E. G. Asplund.

TREDJE PRIS: 2000 kr.: »Mosebacke», arkitekt Gustaf Linden och ingeniör John Olsson.

INKÖP: 1500 kr.: »Södra Bergen», ingeniörerna A. E. Påhlman och Hans Elliot.

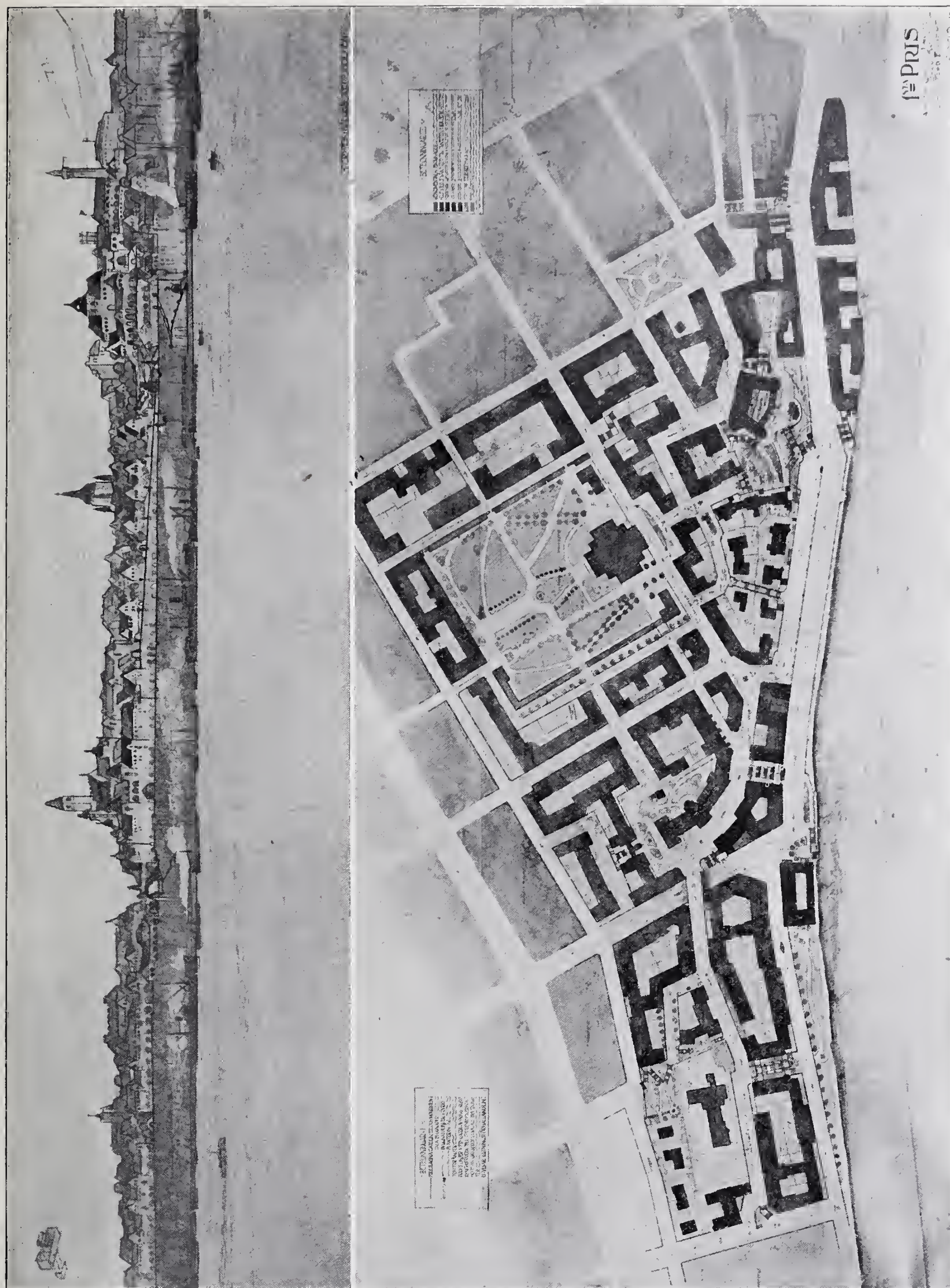
INKÖP: 1500 kr.: »Söder-berg», Tengbom och Torulfs arkitektbyrå och 1:ste stadsingeniör Albert Lilienberg.

Ur handlingar rörande täflingen återgifves här nedan det väsentliga af prisnämndens protokoll samt belysande delar af beskrifningarna till första och andra pristagarens förslag.

TÄFLINGSPROTOKOLLET omnämner först, att vid ett förberedande sammanträde med prisnämnden, två af dess ledamöter, major Ekelund och arkitekt Westman anmodades att underkasta de inkomma förslagen en första granskning, den förre ur trafikteknisk, den senare ur arkitektonisk synpunkt. Den 2 dec. sammanträdde nämnden på nytt, sedan Doctor Stübben dels å platsen och dels från olika punkter i staden tagit terrängen i skärskådande, hvarefter det ordagrant heter:

Sammanträdet inleddes med att täflingsprogrammet genomlästes och diskuterades. Nämndens nästa åtgörande var att granska, huruvida förslagsställarna följt programmets föreskrifter med afseende på de inlämnade handlingarna. Härvid befanns, att det med motto »Himalaya» betecknade förslaget ej åtföljts af modell, hvarför det ej ansågs kunna upptagas till bedömande.

Mottot »Välgörenhetsmärke, 2-öres frimärke» hade ej heller fullt ställt sig programmets föreskrifter till efterrättelse, i det att byggnader ej inlagts på gipsmodellen, men då dessa än-

FÖRSTA PRIS: ARKITEKT CYRILLUS JOHANSSON, INGENIÖRERNA BÄRNH. SANDSTRÖM OCH FERD. EGGERT.

dock markerats med röd färg å densamma samt förslaget åtföljts af en belysande projektionsbild, så har nämnden ansett sig kunna upptaga detsamma till pröfning.

Därefter företogs en gemensam granskning af de under ompröfning kommande 13 förslagen, det ena efter det andra. Denna granskning, som fortsattes äfven under den 3 december, resulterade i att följande åtta förslag uteslötos på i det nedanstående anförda grunder.

1. Rädda hvad som räddas kan. Anordningen med tvänne uppfartsvägar, den ena utgörande den fastställda Katarinavägen öfverbyggd i sin östliga sträckning, och fortsättande i den likadeles öfverbyggda

ANDRA PRIS: INGENIÖR NILS GELLESTEDT/ERIK HÜBE OCH ARKITEKT L. I. WAHLMAN/E. G. ASPLUND.

Renstjärnasgatan, den andra liggande utanför och korsande den förstnämnda, torde ej vara lämplig.

Katarinavägen, från hvilken den alltmer vidgade utsikten öfver staden skulle göra sig gällande, skymmes till att börja med af den utanför liggande appareljen och leder därefter in i ett slags tunnel, föga tilltalande som trafikled genom Stockholms vackraste utsiktsområde.

Appareljgatan afser att föra trafiken upp till det högre belägna planet söder om uppfartsvägen, men för denna jämförelsevis mindre uppgift synes en så vidlyftig apparat, som den föreslagna, vara omotiverad. Genom den höjning af platsen, som uppstår där appareljgatan korsar Katarinavägen, förlorar därjämte den bakom liggande delen af Stigberget sin naturliga effekt som accentuerad punkt. Terrängen kommer i sin helhet föga till sin rätt och Katarina kyrka blir mindre framträdande. Som nu är, blir området mellan Katarina kyrkobacke och Renstjärnasgatan, bebyggdt som det är med ganska höga hus, synnerligen ointressant och en föga tacksam bas för den uppstickande kyrkokupolen.

Anordnandet af en andra trafikled, kallad Turistgatan, gående från Slussen till östra slutpunkten af Katarina Högbergsgatan, och blott medelst trappor förbunden med Katarinavägen, är ej heller någon god lösning.

Anläggandet af nya Fjällgatan mellan Utsiktsgatan och Turistgatan framför Navigationsskolan är en onödig uppoffring af byggnadsmark och så väl för trafik som för tillträde till byggnader fullkomligt öfverflödigt.

Grupperingen af byggnaderna är i afseende på sol och ljus visserligen ändamålsenlig, men åstadkommer en splittring i helhetsintrycket.

Förslagsställaren har tydligen vinnlagt sig om att få Katarina kyrka som den enda accentuerade punkten i profilen, men har likväl genom förbyggnad betydligt beröfvat den dess valör. Han har dessutom förbisett att, såsom söder kommer att framträda i sin nya gestalt, Katarina kyrka ensam ej räcker till att ge intresse åt taflan.

Andra siluettpunkter måste äfven framhållas och terrängen anvisar tydligt, hvilka dessa äro.

Som nu är, blir siluetten långt ifrån tillfredsställande.

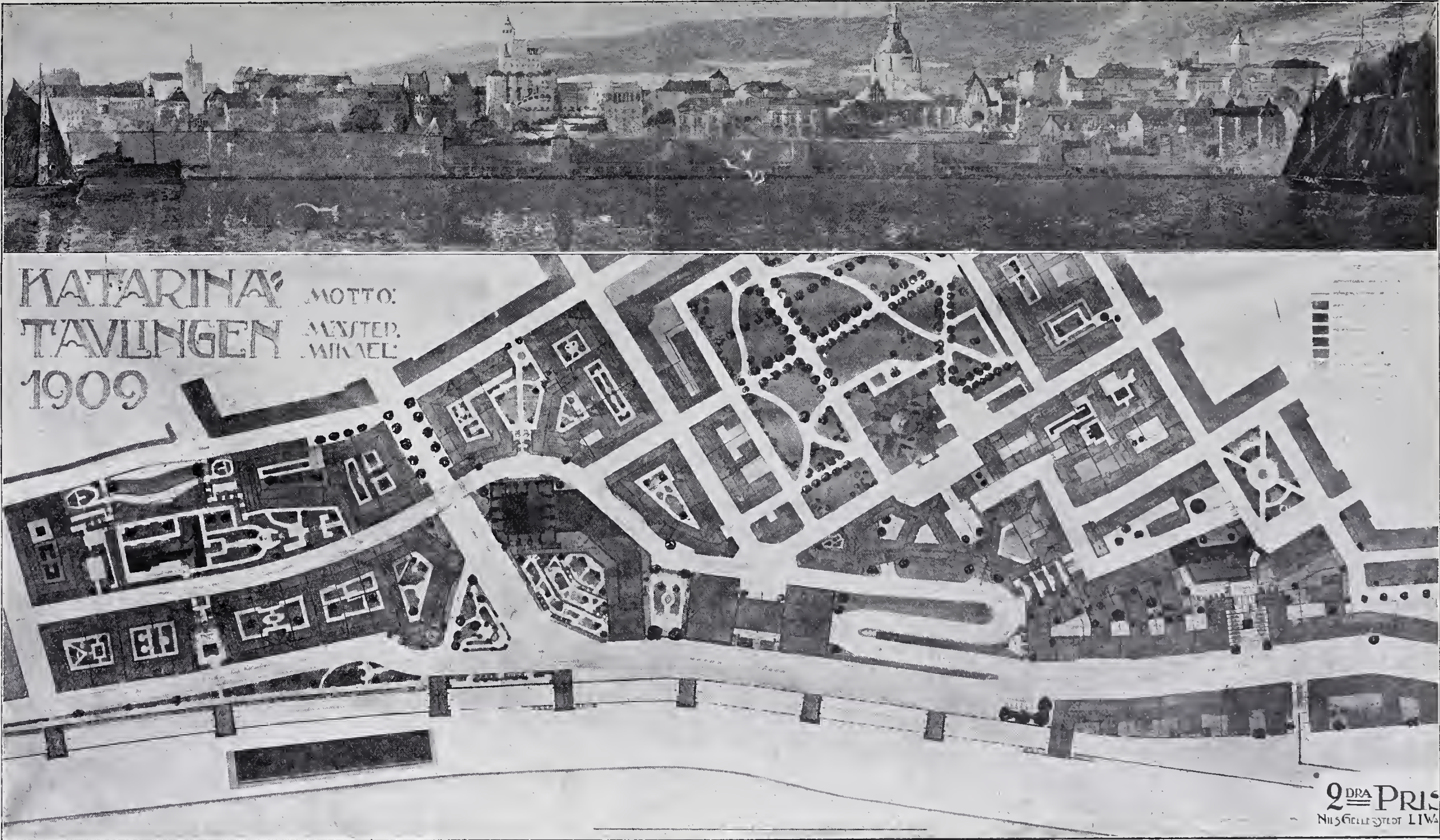
2. KYRKAN MIDT I BYN. Trafikanodningarna äro föga lyckade. Det ofvanför Katarinavägen anordnade gatusystemet är endast genom trappor förenadt med denna i hela dess utsträckning. Trappanordningarna äro föga konstnärligt lösta. De långa kvarteren mot strömmen verka monotont, och Mosebacke är fult bebyggdt. Siluetten i sin helhet är ej tillfredsställande.

4. ALEXIS. Trafikanordningarna äro visserligen i allmänhet väl tillgodosedda men förslaget är ur arkitektonisk synpunkt alltför stelt och enformigt löst.

De långa kvarteren mot uppfartsvägen äro af en tråkig verkan och föga ägnade ett framhäfva Katarina kyrka. De monumentalhus, som föreslagits, hafva inlagts på platser, där de sedda utifrån ej inverka på siluettbildningen, hvilken i sin helhet är föga tillfredsställande.

Trappanordningarna äro i allmänhet för stelt formade, ej naturligt och lefvande inplacerade.

7. TRES FACIUNT COLLEGIUM. Trafikanordningarna äro i allmänhet goda, men anläggandet af tvänne broar öfver Renstjärnasgatan är dyrbart och, som andra förslag visa, möjligt att undvika. Trappanläggningarna sakna konstnärlig gestalt-

ANDRA PRIS: INGENIÖR NILS GELLERSTEDT/ERIK HÜBE OCH ARKITEKT L. I. WAHLMAN/E. G. ASPLUND.

*

ning. Kyrkan är visserligen synlig vid ett genombrott i ett kvarter, men eljest rätt mycket skymd af byggnader i nuvarande kvarteret Glasbruket mindre. Stigberget väster om Renstjärnasgatan är olämpligt bebyggdt med hänsyn till sin bildning, och byggnaden, en skola, ger ej till räcklig valör åt konturen. En del kvarterbildningar äro tillkrånglade och olämpliga för bebyggande med monumentalhus.

Ett lyckligt grepp i förslaget är platsens ordnande framför det tilltänkta folkbadet på nuvarande telegrafverkets tomt, hvilken plats kunde bli af god verkan.

Siluetten i sin helhet är föga tillfredsställande.

9. S:t Erik. Det ofvanför Katarinavägen belägna gatusystemet har icke tillräckliga förbindelser med denna väg. Anordnandet af den midtersta byggnadsgruppen, som mot hamnen vänder de öppna sneda gårdarna, åstadkommer ett söndrigt utseende, men insläpper sol i kvarteren. Den öppna platsen vid Renstjärnasgatan är alltför stor. Tvänne broar leda öfver denna sistnämnda gata. Siluetten i sin helhet är otillfredsställande.

10. Utsikt. Förslaget är såväl ur estetisk och praktisk som ekonomisk synpunkt föga värdt att rekommendera. Den öppna platsen norr om kyrkan är alltför stort tilltagen. Förbindelsen mellan uppfartsvägen och dess paralellgata sker i den västra ändan medels trappor, först vid Renstjärnasgatan är den körbar. Siluetten är föga utvecklad.

11. Radhus. Trafikanordningarna äro visserligen tämligen väl lösta och markerandet af västra delen af Stigberget med monumentalbyggnad riktigt, men Mosebacke är i kontur ointressant och förslaget synes ur ekonomisk synpunkt outförbart, i det att kvarteren äro alltför litet utnyttjade för byggnadsändamål. I kvarteren Mäster Mikael och Sandbacken mindre ligga stora öppna platser för tätt på hvarandra. Anordningarna med de tvänne hopbundna byggnaderna med Katarina kyrkas norra fasad är ej önskvärd, ty kyrkan i sig själf bör lämnas oberörd af traktens omgestaltning. Om modellen beröfvades de insatta träden, hvilka till den utsträckning och stolek, som här visas, näppeligen kunna blifva en verklighet, skulle den främre delen med de glest liggande små byggnaderna säkerligen gifva ett synnerligen söndradt och tråkigt intryck.

14. Välgörenhetsmärke, 2-öres frimärke. Gatusystemet saknar enkelhet. Trafiklederna flyta ej tillräckligt jämt utan i för många skarpa krökar. Äfven taga de särskildt norr om Katarina kyrka allt för stor plats i anspråk. Gatan förbi Mosebacketorg i fortsättning af Hökensgatan vållar betydande sprängningar. För öfvergång af Renstjärnasgatan har tvänne broar användts.

Katarina kyrka kommer väl fram i siluetten, men denna är österut alltför orolig och mångsgestaltad samt saknar enkelhet och koncentrering. Konturen verkar med sina upprepade tornmotiv konstruerad och ger intryck af dekoration.

Sålunda återstodo följande fem förslag till närmare pröfning: 2. Södra bergen. 6. Mosebacke. 8. Monument. 12. Mäster Mikael. 13. Söderberg.

2. Södra bergen. Gatunätet är i allmänhet väl utlagdt med goda riktningar på trafiklederna och lämplig kvarterindelning, där krafven på sol och utsikt väl beaktats. En del gatulutningar 1:13 och 1:11 äro likväl rätt branta. Den ovala anläggningen framför kyrkan är vackert tänkt och förträffligt inramad samt lämnar kyrkan fri. Från andra håll däremot är den för mycket dold. Utåt strömmen hafva för höga hus placerats, de skymma kyrkan och förtaga intrycket af terrängens stigning. Stigberget väster om Renstjärnasgatan är ej väl bebyggdt.

Förslaget är från stadsplanesynpunkt väl genomtänkt och från ekonomisk synnerligen berömvärdt, men den konstnärliga lösningen är sådan den framträder i terrängens accentuering, de enskilda kvarterens arkitektoniska formgifning och i siluettens hopkomponerande mycket otillfredsställande.

6. Mosebacke. Trafikförbindelserna äro i allmänhet lösta på ett tillfredsställande sätt och bebyggandet särskildt med hänsyn till ljus och sol klokt anordnadt. En del anmärkningar mot gatuanläggningarna kunna göras, såsom att Fjällgatans profil öster om bron öfver Renstjärnasgatan blir mindre tillfredsställande genom kombineringen med uppfartsvägen, att en gata är blott 7 meter bred samt att tvänne broar anlagts öfver Renstjärnasgatan.

Västra delen af Stigberget samt Mosebacke äro accentuerade, den förra platsen med en byggnad, som dock väl litet harmonierar med traktens karaktär, den senare väl våldsamt med en skyskrapare, som för mycket nedpressar Katarina kyrka och beröfvar den dess skala.

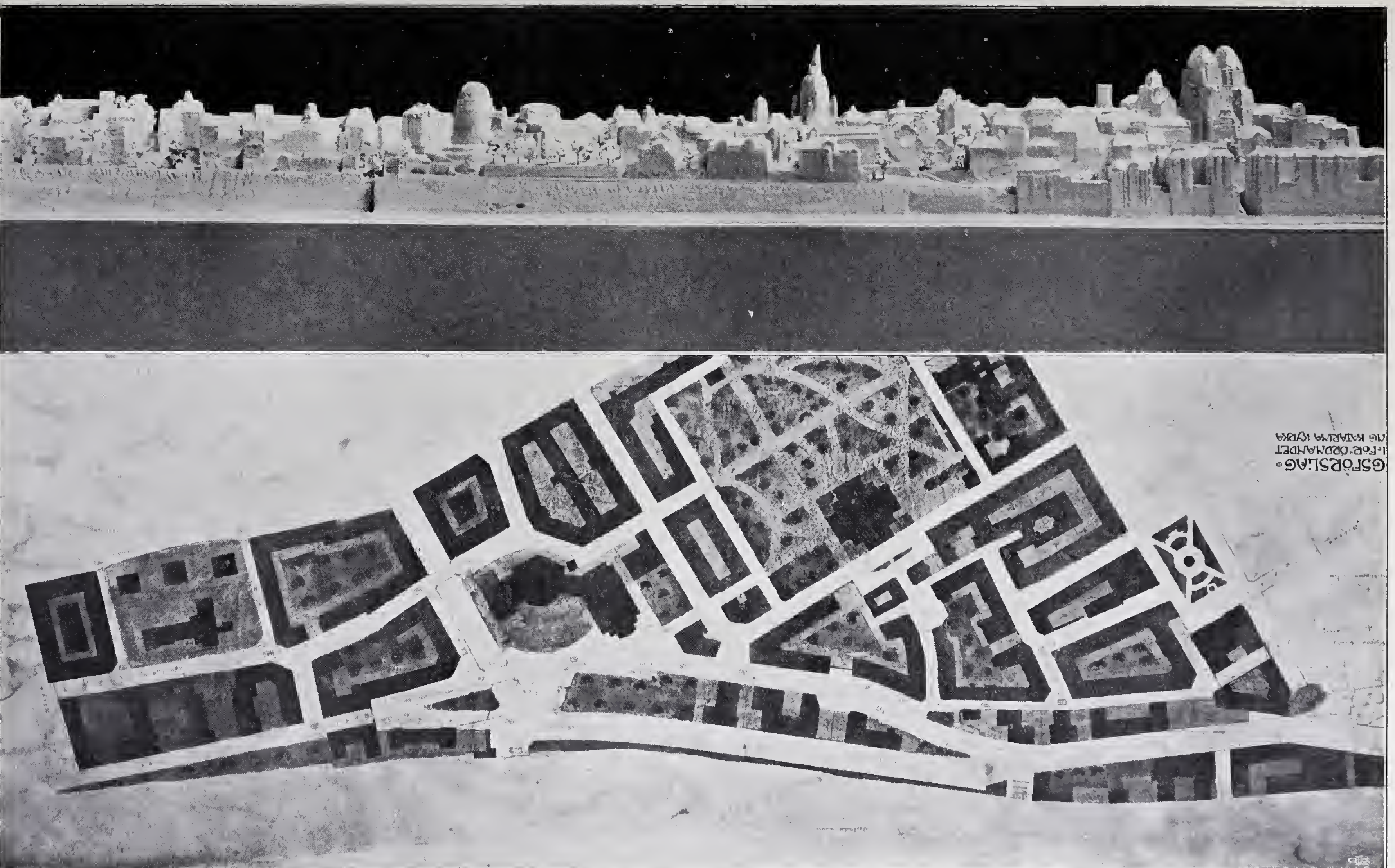
Stigbergsbyggnadens och kyrkans funktion tyckes vara att gradvis understryka Mosebackekomplexets dominerande massa, men härigenom har kyrkan blifvit af väl underordnad betydelse och Stigberget ej utnyttjats så tacksamt, som det inbjuder till.

Att med ett privathus så totalt förändra söders och därigenom hela stadens siluett, såsom här skett genom byggnaden å Mosebacke, torde ej vara önskvärdt, fastän den arkitektoniska utbildningen af platsen i och för sig är intressant och väl löst.

Den öppna platsen norr om Stigbergets monumentalbyggnad är för stor, området verkar för platt, och en del kvarter hafva gjorts alltför små, hvarigenom söndersplittrande af planen på flera ställen åstadkommits och därigenom ett midre godt resultat vunnits.

13. Söderberg. Den nyanlagda trafikleden till Mosebacke med en stigning af 1:15 har visserligen åtskilliga fördelar, men saknar körbar förbindelse med Katarinavägen, hvarigenom trafiken från denna till trakten kring kyrkan blir besvärlig.

Gatuperspektivens, de öppna platsernas och trappornas konstnärliga gestaltning är på flera punkter berömvärd, dock har norr om monumentalhuset på västra delen af Stigberget för stor öppen plats lämnats, som visserligen gör byggnaden synlig, men bort-

TREDJE PRIS: ARKITEKT GUSTAF LINDEN OCH INGENIÖR JOHN OLSSON.

tager för mycket af terrängbildningen. De höga husen i kvarteret Glasbruket mindre och Glasbruket östra skada verkan af Katarina kyrka, som ej får tillräckligt framträda utåt.

Trakten väster om Renstjärnasgatan verkar genomgående för kompakt.

Silnetten i sin helhet är rik, men intrycket skadas genom den splittrade verkan monumentalhuset på västra delen af Stigberget ger.

12. Mäster Mikael. Trafikanordningarna äro mycket tillfredsställande med vackra gatulinier och goda lutningar. Den stora rampanläggningen framför Katarina kyrka har visserligen skäl för sig genom afsikten att hålla kyrkan såvidt möjligt fri, men tager för mycket plats i anspråk och kan konstrueras enklare om skarpare lutning tillgripes, hvilket för trafiken ej är hindrande.

Tanken att markera Mosebacke och västra delen af Stigberget, på samma gång som området norr om kyrkan hållits lågt, är utmärkt. Placerandet af ett monumentalhus i kvarteret Häckelfjäll större, så nära inpå andra monumentala byggnader är nog ej lyckligt i en så kuperad terräng. Det synes för byggnaden svårt att organiskt växa upp. Den ger en dekorationsmässig verkan, och skalan på trakten blir väl stor.

I kvarteren norr om Mosebacke saknas delvis tillräcklig solbelysning.

Goda utsiktspunkter finnas i rik mängd. Genom den föreslagna rampanläggningen, från hvilken man liksom från anläggningen norr om Stigbergets monumentalbyggnad erhåller fri öfverblick öfver staden, kan till och med ifrågasättas om ej för mycket öppna platser erhållas ofvanför uppfartsvägen. De frilägga för mycket af bergets framsida, hvarigenom intrycket af dettas växande uppåt något förtages.

Anordnandet af de kontreforliknande utsprången på uppfartsvägen är ett godt grepp, blott den praktiska nyttan af desamma kan blifva tillräckligt stor.

I sin helhet är förslaget från stadsplanesynpunkt synnerligen väl genomtänkt och konstnärligt löst, och siluettbildningen af god verkan.

8. Monument. Trafikanordningarna äro i allmänhet mycket goda. På somliga punkter kan dock en förbättring lätt åstadkommas. Den för flere områden föreslagna inskränkningen af byggnadernas höjd är fullt berättigad, och är förläggandet af enfamiljshus framför Katarina kyrka ett synnerligt godt grepp. Kyrkan blir härigenom relativt fri och dess skala kommer med tillhjälp af de små husen till sin rätt på samma gång som man af området får en erinran om det forna söder.

Det ekonomiska utnyttjandet af områdena, där nämnda inskränkning i hushöjd skulle gälla, blir visserligen mindre, men är ett oeftergifligt villkor för att kunna af regleringen få ett konstnärligt fullgodt resultat.

Den konstnärliga gestaltningen af gatuperspektiv och öppna platser, är god, trappanordningarna utmärkta, men deras antal kan inskränkas utan olägenhet för trafiken och till fördel för förslagets ekonomiska genomförande.

Bebyggandet af Mosebacke och västra delen af Stigberget är utmärkt, väl afvägdt i kontur och skala.

Genom placerandet vid Renstjärnasgatans mynning af en byggnad framför Stigberget har monumentalhuset där bakom ytterligare vunnit i intresse och växt.

Trakten kring Navigationsskolan är väl bebyggd och den långsträckta platån lyckligt accentuerad. Öfver hufvud taget är terrängbildningen klokt utnyttjad och väl framhäfd. Goda utsiktspunkter finnas i tillräcklig mängd. Förslaget är från konstnärlig synpunkt synnerligen framstående och från stadsplanesynpunkt väl genomtänkt. Silnetten i sin helhet är på samma gång lugn och rik samt visar väl afvägda proportioner. Den ur ren arkitektonisk synpunkt goda verkan, förslaget gifver, beror i ej ringa mån på den enhetlighet, med hvilken såväl monumental- som privathus blifvit komponerade. Författaren föreslår äfven, att i de bestämmelser, som skola gälla för stadsdelens bebyggande, särskilda byggnadstyper beträffande fasadbehandlingen skola fastställas. Huru stränga bestämmelser i detta hänseende, staden kan uppställa, är svårt att afgöra, men utan några sådana kan ej heller bilden af söder framträda enhetlig.

Enligt af prisnämnden uppgjorda kostnadsberäkningar skulle »Monuments» genomförande kräfva en kostnad af tillsammans 1,618,300 kr., hvaraf för bergsprängning 400,100 kr., för trappor, stöd, murar och viadukter 864,200 kr., för planteringar och anläggande af grusade gångar i parkerna 47,200 kr. och diverse 306,800 kr.

»Mäster Mikael» skulle draga en totalkostnad af 1,798,200 kr., däraf för bergsprängning 749,700 kr., för trappor etc. 722,400 kr., för planteringar 55,600 kr. och diverse 270,500 kr.

Förslaget »Mosebacke» är beräknadt till 1,286,200 kr. Sprängningsarbetena draga 372,100 kr., trappor etc. 621,800 kr., planteringar 47,300 kr. och diverse 245,000 kr. »Södra bergen» har beräknats till 1,140,100 kr. och »Söderberg» till 1,550,800 kronor.

Beskrifningen till första pristagarens förslag: Södra bergen med den gamla vackra Katarina kyrkan och de nedanför pittoreskt utplockade små husen har ju alltid varit ett af hufvudstadens bästa smycken, och alltid väckt främlingens beundran. Som täflingsprogrammet påvisar, hafva dock senare tiders byggnadsföretag hotat att i grund förstöra den mäktiga helheten och undanskymma kyrkan.

Föreliggande förslag utgår från att söka få kyrkans kupol synlig inom den vinkel som begränsas i väster af »skandalhuset» och de nya kolosserna vid Stadsgården, samt i öster af det stora hyreshuset i kvarteret Katarina mindre. Inom denna vinkel, d. v. s. inom området A, äro därför byggda låga fristående hus med gaflarna framåt, för att på samma gång bevara något af den gamla tidens idyll och grönska, och för att genom skalan låta kyrkan än mera dominera.

Höjderna vid Mosebacke och Stigbergsgatan poäng-

teras ytterligare genom höga från inloppet synliga monumentalbyggnader; så blir Söders siluett lifligare och djärfvare. Genom att en ny rampväg inlagts och studerats i sammanhang med höjden vid nya viadukten, har ett försök gjorts att i hela kroppens bas få in en stor hel linie, utifrån ett ordnadt uttryck för stadsplanens inre sammanhang.

Trafiklederna ordnas på följande sätt: Katarinavägen och Renstjärnasgatan upptaga den genomgående trafiken. Från Katarinavägen till kyrkans plan är förbindelse gjord genom förutnämnda rampgata stigande mot öster från den punkt där äfven trappgatan, som leder till kyrkan, begynner, och andra trappförbindelser anknytas. Denna rampväg ansluter sig sedan till Katarina Högbergsgata och Nytorgsgatan, och fortsätter i en ny gata på en viadukt öfver Renstjärnasgatan till Östra Stigbergsgatan. Östra Fjällgatan sättes i förbindelse med Renstjärnasgatan och genom den förbättrade Klippgatan med det öfre planet vid Navigationsskolan.

Förbindelsen från Katarina kyrka till Mosebacke torg öfver Svartens- och Fiskaregatorna utvidgas och förbättras.

Utom nu nämnda körbara trafikleder, tillgodoses gångtrafiken genom trappor, från Katarinavägen upp till Mosebacke torg, och till Katarina kyrka från Renstjärnasgatan till Stigbergsgatan i förening med viadukt. En annan trappförbindelse är den från Katarinavägen upp mot *västra Fjällgatan*; i den Clason-Nilssonska motionen i stadsfullmäktige af dec. 1900, säges mycket riktigt: »på intet annat ställe och från ingen annan punkt i kyrkans närhet ter sig detta erkända mästerverk från ett förgånget sekel mera tilltalande». Denna trappa har ock utbildats till en port med terrass. Jämte trapporna äro hissar föreslagna, från Katarinavägen till Mosebacketorg, från Katarinavägen event. Stadsgården till Konstindustrimuseet och från Stadsgården till Katarinavägen—Renstjärnasgatan.

Vid platsen väster om viadukten lägges en hög monumental byggnad med tornspira, förslagsvis handelshögskola. Till platsen ofvan Katarinavägen, öster om Katarina kyrkobackes trappor, förlägges en annan offentlig byggnad, ett museum för svensk konstindustri, med utsiktsterrasser och parkartad anordning samt omfluten af trappor. Bredvid Navigationsskolan har plats reserverats för skola af ett eller annat slag. Mosebacke-etablissementet har utvidgats och försetts med utsiktstorn och nya terrasser.

INKÖP: INGENIÖRERNA A. E. PÅHLMAN OCH HANS ELLIOT.

På Katarina kyrkogård äro smärre ändringar gjorda med bibehållande af dess gamla gångar och grafvar; detta för att ge den lummiga och vackra parken form och rumverkan, med kyrkan och dess historiska trappa som fond.

I den gamla Stigbergsgatan är vidare en plantering anordnad, för att åt denna punkt bevara något af lugn idyll. Rampgatan konstrueras af betong och utrymmet under samma utnyttjas till butiker o. d.

För bebyggandet af föreliggande stadsplaneområde, böra följande bestämmelser tillämpas utöfver och med ändring af gällande byggnadsstadga och byggnadsordning: *Område A:* Inom detta område få endast uppföras boningshus, till en höjd af högst 10 m. till takfoten, räknadt från tomtens medelhöjd, med en taklutning af högst 60°. Högst en tredjedel af tomten får bebyggas. Afståndet till grannes tomtgräns får ej understiga 6 m., utom för lägre partier, paviljonger etc., men kunna husen efter öfverenskommelse med resp. grannar sammanbyggas enligt plankartan. Husen skola byggas med gaflarna framåt, som tillhörande modell anvisar, och hafva enhetlighet i arkitektur och material.

Öfriga byggnadsområden: Byggnad får uppföras endast inom en profil, bestämd af vertikaler genom de å plankartan angifna byggnadslinjerna till den å samma karta angifna höjd, samt med en takvinkel, ej öfverstigande 45°. Brutet takfall får förekomma *inom* den tillåtna profilen. Planteringar å gårdar böra utföras, där så är lämpligt. — Byggnadsnämnden må för fastställandet af ritningarna fordra en för exteriören från norr nödvändig öfverensstämmelse med modellen.

I förslaget har särskild hänsyn tagits till den invid Katarina Högbergsgata midt emot kyrkan belägna gamla arkitektoniskt intressanta byggnaden (med årtalet 1757) samt gamla prästgården vid samma gata m. fl., samt att planen kan i hufvudsak genomföras, utan att nyare, bättre hus behöfva borttagas. Vidare äro på de flesta ställen större träd kvarlämnade.

I stort sett är hela förslaget grundadt på största hänsyntagande till Södra bergens terräng och karaktär, men med en sträfvan att fullt modernt och rationellt utnyttja stadsdelen, som bör blifva, hvad dess läge förpliktar till: *Stadens stolthet, en manifestation af svenskhet, ett monument.*

UR 2:DRE PRISTAGARENS BESKRIFNING: Vid förslagets utarbetande hafva programmets principer noga beaktats för såväl de stora synpunkterna som för detaljernas behandling.

Den ledande principen har varit att erhålla ett i verkligheten ekonomiskt genomförbart stadsplaneförslag. Förslaget har därför icke väsentligt inskränkt på den enskilde markägarens fria bestämmanderätt öfver sina tomter. Ej heller har föreslagits dyrbarare anordningar, än som man kan tänka sig stadens styrelse kan acceptera.

Den viktigaste nya trafikgata, som inom området torde vara behöflig, är en *uppfart från Katarinavägen til de högre belägna områdena* kring Katarina kyrka och Mosebacketorg. Å den fastställda stadsplanen har denna uppfart upptagits som en »parallellgata» till Katarinavägen, men har denna gata å förslaget af flera skäl gifvits ett annat läge; den har dragits som en sicksackramp (på förslaget benämnd *Stigbergsliden*) i sluttningen framför Katarina kyrka, ledande i sakta stigning upp mot höjden och fortsättande bort till Stigberget. Genom detta läge å uppfartsgatan vinnas åtskilliga fördelar; dels hålla sig terrasseringsarbetena för gatan och de vidliggande tomterna inom måttliga gränser; dels blifver uppfartsvägens lutningsförhållanden väsenligt bättre, i det att den brantaste stigningen blir 1:30, under det att den fastställda »parallellgatan» visar en största stigning af 1:15, och slutligen vinnes att trakten framför Katarina kyrka kan på ett naturligt sätt och utan väsentliga ekonomiska uppoffringar hållas fri från höga, kyrkan skymmande byggnader.

En annan trafikled af betydelse, den utanför området belägna, af stadens byggnadskontor föreslagna, *viadukten längs Stadsgården*, har, då den inverkar på områdets allmänna utseende, å förslagsritningarna angifvits, och har i samband härmed utanför den sprängda bergväggen öfver den nyssnämnda viadukten projekterats *en rad utspringande tornbyggnader* afsedda för lagerlokaler och kontor, hvilka utbildats med portöppningar medgifvande fri genomfart vid Stadsgården och viadukten, så att de ej inkräkta på trafikutrymmet. Härigenom löses på ett ekonomiskt sätt det trängande behofvet af invid Stadsgårdshamnen belägna kontors- och lagerlokaler, hvarjämte uppmärksamheten drages från den nuvarande långa, raka, fula och enformiga bergväggen, och en lifgifvande omväxling förlänas dess kontur.

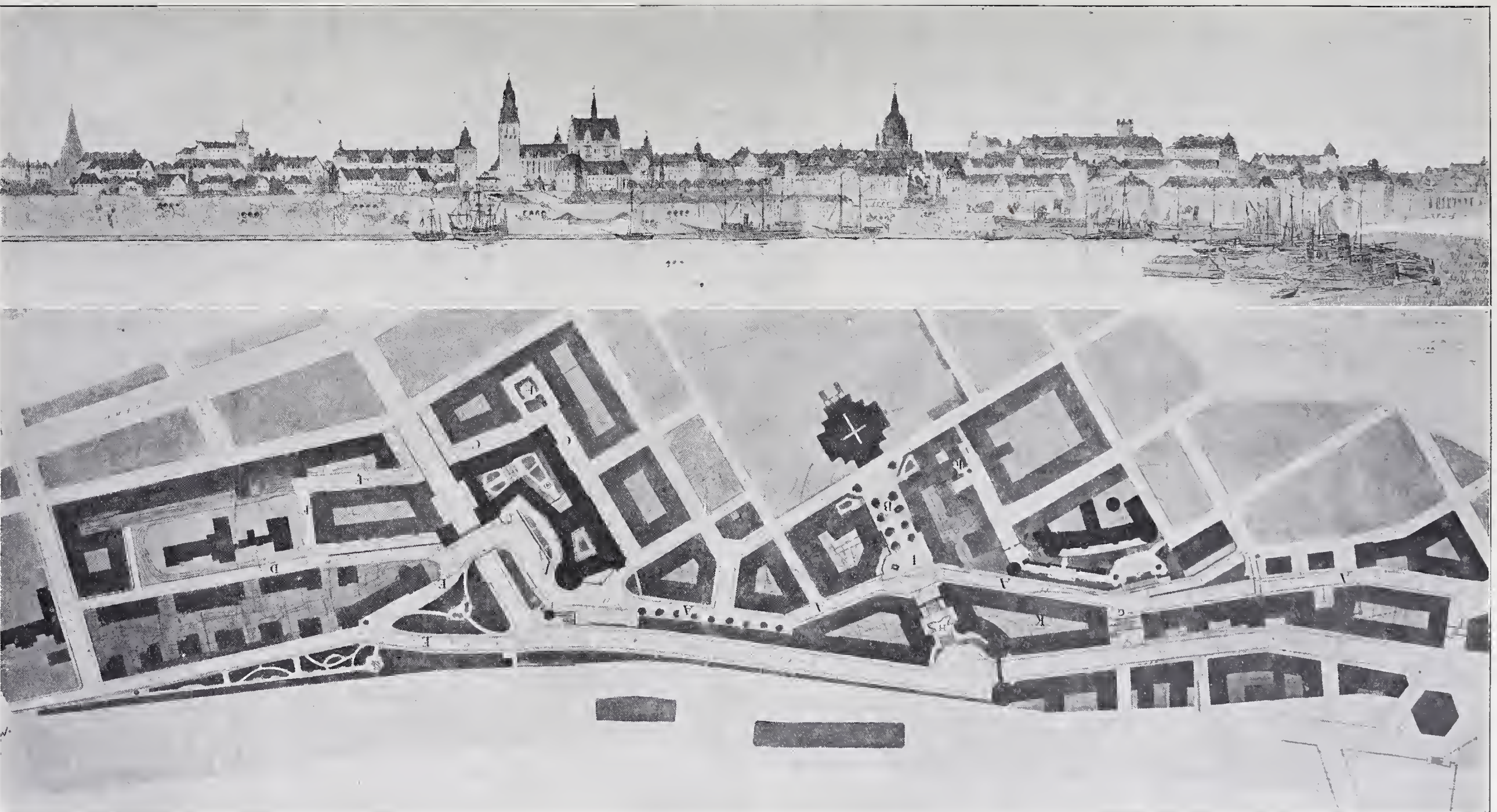
Vid utformande af siluetten och grupperande af byggnadsmassorna hafva vi sökt fasthålla de naturliga betingelserna och traditionerna från äldre byggnadsperioder. De ännu kvarstående små idylliska trähusen kunna af ekonomiska skäl ej bibehållas, men *de vackra, lugna linierna*, som varit karaktäristiska för södra bergen, *dess terrasser* och *lummiga grönska* hafva i förslaget upptagits. Ytterligare skäl för utformande af siluett och byggnadsdelar i terrassform är att Katarinavägens och Fjällgatans raka linier skarpt framträda mot sjön, att kajen, stadsgårdsviadukten, nya tullhuset och Navigationsskolan markera sig med terrassartade afsatser.

De privata byggnaderna hafva å fasad- och perspektivbilderna samt å modellen afsiktligt angifvits med arkitektur i olika stilarter, för att på så sätt efterlikna verkligheten, enär vid bebyggandet detta i hvarje fall måste blifva fallet.

Kvarteren norr om kyrkan ägas till allra största delen af staden, och hafva de få återstående enskilda tomterna föreslagits att inköpas af staden dels för framdragande af Stigbergsliden och dels för erhållande af en stor byggnadstomt för allmänt behof mellan Stigbergsliden och Katarina Högbergsgatan.

Äfven bergpartierna öster om kyrkan ägas till allra största delen af staden, och föreslås, att de få återstående tomterna inköpas. Å denna i ovanligt hög grad för monumentalbygnader lämpade terräng bör åt vår stad skapas en verkligt storslagen anläggning, som låter berget på ett fördelaktigt sätt stiliseradt framträda i dagen.

Den nuvarande tomtindelningen, som å planen

INKÖP: ARKITEKTERNA TENGBOM OCH TORULF SAMT 1:STE STADSINGENIÖR ALBERT LILIENBERG.

FÖRSLAG TILL GRAFKAPELL I NYKÖPING. ARKITEKT: GUNNAR MORSSING.

angifves med grofva, svarta linier, har enligt programmets bestämmelser i möjligaste mån respekterats, men i åtskilliga fall hafva de nuvarande tomterna, där de varit för små, tillökats med delar af stadens vidliggande tomter, och i ett par fall ha äfven tomter måst sammanslås för erhållande af ett hygieniskt och tillfredsställande byggnadssätt. Vanprydande brandgaflar vid de stora nivåskillnaderna hafva undvikits medelst stora genomgående tomter. Med stöd af stadsplanelagen möter genomförandet af tomtindelningsförslaget ej afsevärda svårigheter.

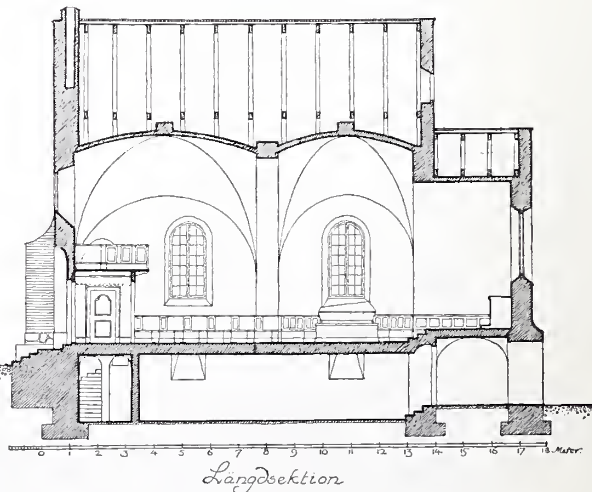
Beträffande bebyggandet af de *enskilda tomterna* har å projektet den princip följts att tomterna, med nedan nämnda få undantag, skola få bebyggas till så stor del och med så stor höjd som byggnadsstadgan och byggnadsordningen tillåter, och äro gårdarna och byggnadshöjderna angifna på projektet i full öfverensstämmelse härmed. De inskränkningar, som för öfrigt föreslås, angifvas i nedanstående *särskilda bestämmelser*. Endast i följande fall hafva inskränkningar beträffande den eljest tillåtna byggnadshöjden föreslagits: a) å tomterna på hvardera sidan om Mikaels trappor för förhindrande af Navigationsskolans bortskymmande, b) å restaurantbyggnaden i hörnet af Katarinavägen och Höga stigens trappor samt c) å tomten n:r 3 i kv. Glasbruket nedre, för förhindrande af Katarina kyrkas bortskymmande.

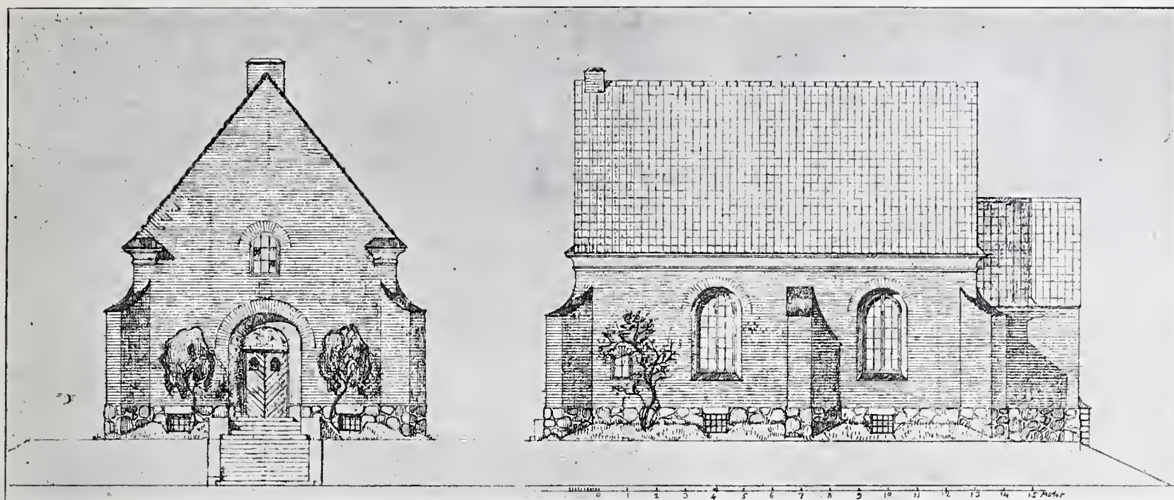
Det hufvudsakliga intrång på tomtägarnes nuvarande bestämmanderätt öfver sina tomter, som förslagets fastställande skulle medföra, gäller bestämmandet af de inre byggnadslinierna, gårdarna, och hafva dessa å förslaget upptagits så, att de förhindra ett ohygieniskt byggnadssätt och uppkomsten af vanprydande brandgaflar utan att inskränka på den areal, som enligt förut gällande bestämmelser får bebyggas.

Då emellertid härigenom vinnes väsentliga fördelar såväl för det allmänna som äfven för tomtägarna själfva, så bör ett fastställande af dessa särskilda bestämmelser ej möta hinder.

Sammanfattning: De viktigaste *grundtankar*, som förslagets författare med projektet sökt förverkliga kunna sammanfattas sålunda:

Inramade af den med murtorn späckade bergväggen öfver Stadsgårdshamnen resa sig södra bergens olika partier. — *Mosebackehöjden*, belägen som den är närmast stadens hjärta, får prägel af köpmannastad med skeppsbro och terrassformigt stigande byggnadsmassor för kontor, bostäder och half-offentliga byggnader;

FÖRSLAG TILL GRAFKAPELL I NYKÖPING. ARKITEKT: GUNNAR MORSSING.

Katarina kyrkas imponerande verkan framhäfves på att naturligt sätt med hjälp af uppfartsvägen;

Offentliga monumentalbyggnader placeras framför kyrkan och på bergen i kvarteren *Häckelfjäll* och *Mäster Mikael* och med en ny arkitektonisk tyngdpunkt förlagd till den senare platsen. Till Stigberget och kvarteren längre söderut förläggas de egentliga bostadsstadsdelarna.

Särskilda bestämmelser beträffande sättet för byggnadstomternas användande, hvilka i enlighet med § 3 i stadsplanelagen skola fastställas af Kungl. Maj:t.

1) Den del af området, som är belägen väster om Renstjärnasgatan, skall fortfarande hänföras till »gammal stadsdel», den återstående delen till »ny stadsdel».

2) Å planen angifven höjd på taklist eller taknock får icke öfverskridas.

3) Tomt får icke bebyggas till större del än planen angifver; ej heller må å gård byggnader af något slag uppföras.

4) Gård skall gifvas det läge, som å planen angifves. Mindre förändringar af byggnads begränsningslinie åt gårdsida må dock efter byggnadsnämndens pröfning tillåtas, där så för byggnadens planläggning oundgängligen erfordras, och där sådan förändring ej medför vanprydnad genom brandgaflar eller annorledes.

5) Byggnadsnämnden äger rätt föreskrifva att plantering å gård skall anläggas och vidmakthållas.

FÖRSLAG TILL GFAFKAPELL Å NYKÖPINGS NYA KYRKOGÅRD.

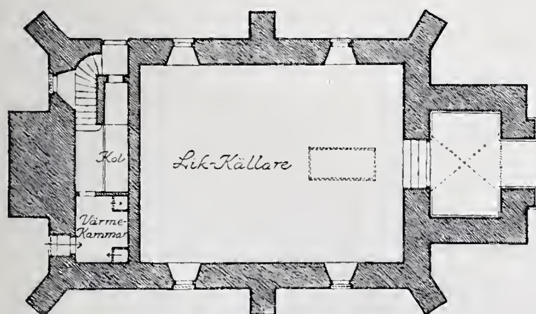
Vidstående förslag till kapell å den under anläggning varande nya kyrkogården utanför Nyköping har på uppdrag utförts af Gunnar Morssing.

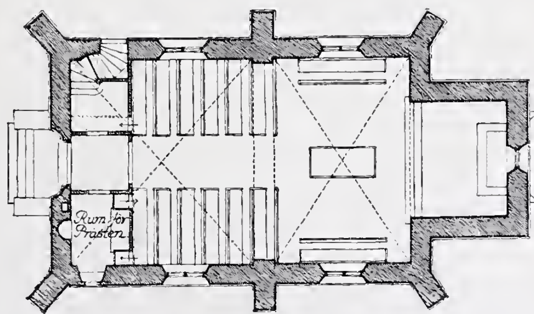
Prof. Clason, som haft tillfälle granska förslaget har om detsamma fällt följande omdöme, hvilket vi tillåtits återge som en presentation af detsamma:

»... Jag har sedermera granskat ritningarna och icke kunnat finna skäl till några anmärkningar emet desamma. Förslaget synes mig mycket tilltalande och märkvärdigt fritt från denna tidens nervösa behagsjuka. Det är enkelt, flärdlöst, manligt och bygger sig sundt och naturligt upp omkring ändamålet, hvarför jag på det varmaste skulle vilja rekommendera dess utförande.»

Kapellet är afsedt att rymma 70 personer och är förlagdt till en kulle midt å kyrkogården, hvilken höjer sig cirka 1,5 m. öfver den omgifvande plana terrängen.

I jordvåningen äro förlagda likkällare samt varm-

FÖRSLAG TILL GRAFKAPELL I NYKÖPING. PLANER. ARKITEKT: GUNNAR MORSSING.

kammare för uppvärmning med varmluft, väl isolerade från hvarandra samt med skilda entréer utifrån. Intill kapellets vindfång är lagdt ett litet rum för den tjänstförrättande prästen samt öfver dessa utrymmen en läktare med plats för orgel och sångare.

Kapellet tänkes uppfördt af tegel på grund af betong, med sockel af rullsten. Utvändiga murytor af handslaget tegel, som fogstrykes, taklist samt utvändiga smygar putsas. Fall å murverk, såsom å sträfpelare, solbänkar o. s. v. täckas med koppar. Kapellet samt entréen till likkällaren täckas med hvalf af tegel. Yttertak af enkupigt svenskt taktegel på takkonstruktion af trä. Väggar och tak i kapellet putsas. Golf af kalkstensplansten, snickeri af furu, som oljemålas. Då byggnadssumman är synnerligen begränsad, den bör helst ej öfverstiga 15 000 kr., har den dekorativa utsmyckningen måst inskränkas till det minsta möjliga. Ett måladt fönster öfver altaret, en sparsam dekorering i kalkfärg samt om möjligt en relief i naturlig sten öfver ytterdörren är därför det mesta som kunnat ifrågasättas.

I ENTREPRENADFRÅGAN.

I »The American Architect» för 27 okt. 1909 läses: Att det nuförtiden allmänt tillämpade entreprenadsystemet, enligt hvilket en afsevärd del af alla byggnader utföras, är långt ifrån idealiskt, så som det vanligen bedrifves, blir dag för dag mer tydligt. Frågan har under de sistförflutna åren varit föremål för många arkitekters uppmärksamhet, och med hänsyftning därå gjordes af en kommitté ett uttalande, framlagdt inför »the convention of the American Institute of Architects 1908.»

(Följande uppfattning betonas i detta referat: Det kan förekomma tillfällen då vi böra förorda användandet af samlad entreprenad, men som regel bör det vara arkitekternas önskemål: »att ha att göra med de män, som göra arbetet», och vi böra påverka våra klienter och så långt som möjligt återvända till det gamla systemet, att göra upp skild entreprenad för hvarje viktig del af arbetet.)

Af de uttalanden, som hafva gjorts i ämnet, framgår att det är en allt allmännare uppfattning bland arkitekter att bättre kontroll, och som en följd däraf bättre gång på arbetena kunna åstadkommas genom att i allmänhet utföra byggnadsarbeten under delade entreprenader. Ett sådant förfaringssätt ökar med nödvändighet arkitektens arbete högst betydligt, och i viss mening hans ansvar. Då han under det nuvarande entreprenadsystemet har att befatta sig med endast en mans finansiella ställning och ansvar, så måste han, i händelse af delad entreprenad, taga reda på hvarje enskild entreprenörs resurser och allmänna kvalifikationer. Dessutom måste friktionen och tvister mellan entreprenörerna rörande ansvaret för misstag eller orsaken till dröjsmål falla under arkitektens domvärjo, då ingen hufvudentreprenör finnes, på hvilken bördan kan läggas. Det kan ju vara möjligt, å andra sidan, att de tråkiga erfarenheterna härrört från ett olyckligt personval, och icke från det system, enligt hvilket arbetet utförts. En kompetent hufvudentreprenör, rikt utrustad med kunskap och färdighet, i fullständig förståelse för och samverkan med arkitekten, bör ju vara en faktor af sådan styrka och betydenhet att det skulle vara oklokt att förkasta honom som institution, om endast enstaka fall gifva anledning till missnöje, hvilket möjligen kan tillskrifvas bristen på urskiljning i valet, eller andra orsaker, för hvilka skulden måhända icke kan gifvas själfva systemet.

De här framställda reflektionerna åsyfta förhållanden och missförhållanden, hvilka finnas i olika mån inom alla industrier, och hvilka f. n. äfven här i Sverige äro föremål för mycken uppmärksamhet. En författare har nyligen i denna tidskrifts allmänna afdelning påpekat det önskvärda i en förändring i detta afseende med exempel från järnindustrien.

Undertecknad vill, med tanke särskildt på det privata boningshuset, söka klargöra huru önskemålen: minskade omkostnader och klart besked rörande arbete och kostnader skola ernås.

Långt ifrån att vilja afskaffa den samlade entreprenaden, vill jag tvärtom påvisa huru densamma bör förberedas och entreprenörens arbete underlättas genom att arkitektens formande och detaljerande arbete först föres till slut. Arkitekten, som i skissen fattat idén till byggnaden, i hufvudritning utformat bilden till en färdig helhet, i arbets- och detaljritningar samt beskrifning gifvit den fasta, bestämda former, har icke därmed fullgjort allt, som han är i stånd till, för att betrygga arbetets slutliga resultat. Han bör därefter själf sönderdela sitt verk i så många beståndsdelar som det för sitt färdigblifvande kräfver i skilda material och skilda yrkens utöfning. För detta ända-

mål måste han sätta sig i förbindelse med motsvarande leverantörer och yrkesmän och i samråd med dem så klarlägga hvars och ens uppgift i arbets- och detaljritningars märkning och specificering, i beskrifningens koncisa formulering och leverans-specifikationers upprättande, att de på grund af dem kunna både gifva sitt billigaste pris och utföra arbetet från början till slut. Härunder torde mången detalj- och materialfråga för honom själf vinna i klarhet och han kan med lugn och mera frihet ställa vågen i jämvikt mellan kostnad och stilfull ändamålsenlighet.

När byggnaden på detta sätt är i bild och ord framställd till sina smådelar, är den färdig att på en gång öfverlämnas till hufvudentreprenörer för anbuds afgifvande. Dessa kunna då i sin ordning omedelbart infordra bindande anbud från alla de specialfirmor, hvilkas yrken de icke själfva fullkomligt behärska. Arkitektens bildande arbete är då fördt till slut, den sålunda förberedda entreprenaden verkställes med trygghet och självständighet af entreprenören, och för byggherren med arkitekten återstår endast kontrollen.

Detta förfaringssätt kräfver ett betydligt ökadt arbete af arkitekten, hvars ersättning dock inbesparar den indirekta ersättningen till entreprenören för samma arbete och, ur det allmännas synpunkt, alla de icke antagna entreprenörernas omkostnader för samma sak, samt, icke minst viktigt, undanröjer till stor del risken af oväntade efterräkningar och oenigheter. För att bestämma arkitektens ersättning för ett sålunda genomfördt arbete. hvilket stundom utan vederlag nu torde presteras, böra de i arkitekttaxan befintliga rubrikerna: »arbetsbeskrifning, kostnadsberäkning och arbetsledning» dels till sina betalningsbelopp något höjas, dels de två sistnämnda så specificeras, att man med ledning af dem kan beräkna ersättningen för ett arbete, då det endast delvis motsvarar deras omfång.

Stockholm i dec. 1909. JACOB RHODIN.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST VERKSAMHET UNDER 1909.

Under det gångna året har Afdelningen haft 10 ordinarie samt 3 extra sammanträden: utaf dessa extra sammanträden var ett ordnadt såsom allmänt möte och ägde rum den 1 och 2 juli under liflig tillslutning af arkitekter från skilda delar af landet.

Afdelningen har fått åtnjuta det förtroendet att genom kunglig remiss få tillfälle yttra sig öfver af hrr Clason, Lallerstedt och Grundström afgifvet utlåtande ang. arkitekturundervisningen och för denna frågas behandling tillsattes en särskild kommitté af hrr Östberg, Westman, Tengbom, Lindgren och Wahlman jämte Stenhammar såsom suppleant. Vidare blef afdelningen af Rådhuskommittén anmodad utse en af de tre arkitekter, hvilka å kommitténs vägnar skulle granska inkomna skissritningar till nytt rådhus i kvarteret Fruktkorgen, Stockholm. Slutligen har Afdelningen äfven blifvit satt i tillfälle att få taga del af och afgifva yttrande öfver nytt förslag till byggnadsstadga för riket.

Utom dessa här nämnda frågor af mera officiell natur har under året följande ämnen behandlats och föredrag hållits: af ark. W. Klemming: »några stadsplanefrågor för Stockholm»; af dr B. Salin: »byggnader för kulturhistoriska samlingar»; af ark. C. Lindholm: »det dekorativa i konst och natur»; af ark. G. H. Sandberg: »Råsunda förstad och dess bebyggande»; af ark. K. Nissen: »svensk kultur och svensk byggnadskonst»; ing. C. Forsell: »eldfasta byggnadskonstruktioner»; löjtnant R. Blomquist: »kontroll och arbetsledning vid våra byggnader»; docenten J. Roosval: »de gotländska landskyrkorna från 1250—1375»; dr S. Curman: »äldre ritningar ur kungl. öfverintendentsämbetets arkiv»; af ark. C. Bergsten: »några reseintryck från Konia i mindre Asien»; ark. R. Enblom: »några synpunkter och önskemål rörande afdelningens arbetssätt»; stadsark. K. Salin: »om normer för kostnadsberäkning af husbyggnader enligt kubikmassa»; ing. Ivar Kreüger: »modern byggnadsteknik»; prof. Lallerstedt: »kungl. kommitténs förslag till arkitektundervisningens ordnande»; artisten G. Pauli och målaremästare F. Månson: »dekorativ målning»; int. A. Nilsson: »takets utveckling i gammal svensk träbyggnadskonst»; ark. A. Falkenberg: »några svenska ödekyrkor»; ing. E. Hebbel: »graniten som byggnadsmaterial; dess ändamålsenliga, ekonomiska och konstnärliga bearbetning»; prof. I. G. Clason: »om våra byggnadsminnens vård»; samt af ing. Holmberger: »om flygmaskiner».

Vid sammanträdena hafva i regel utställningar varit anordnade och bland dessa märkas:

Ritningar till Danvikens hospital, ombyggnad af gamla riksdagshuset, ny rikstelefonstation i Stockholm, stadsplan och ritningar till Råsunda förstads bebyggande; konstruktionsritningar till Myrstedt och Sterns nya affärshus samt nybyggnaden Drottninggatan 98 i Stockholm; täflingsritningarna till skolhus i Hudiksvall samt ritningar till skolhus i Stockholm och Djursholm; äldre ritningar från kungl. öfverintendentsämbetets arkiv; fotografier från Konia m. fl. platser i mindre Asien; ritningar till kyrka i Hjorthagen, samt hyreshus i Stockholm; ritningar och fotografier af konstruktioner för husbyggnader utförda af Skånska Cementgjuteriet, Kreüger & Toll, ing. C. Forsell samt Cement- och betongbyggnadsaktiebolaget Arcus; studier och reseskisser af hrr Clason, Lallerstedt, A. Johansson och Östberg; Väggdekorationer i färg och relief; ritningar till nytt rådhus i Norrköping; täflingsritningarna till ny kyrka i Paris för Svenska församlingen; fotografier och uppmätningar af äldre svenska

byggnadsminnen; därjämte hafva utställts profver af olika material, järn för inlägg i betongkonstruktioner, fönster- och dörrstängningsanordningar m. m.

Under året hafva till medlemmar i Afdelningen invalts: ark. dr. S. Curman, arkitekterna Joel Norborg, Anders Roland, Cyrillus Johanson, Wilhelm Klemming, O. Hökerberg, E. Kjellin, G. Linden, K. Nordenskjöld, Stockholms stads byggnadschef major H. Kinberg, major C. L. Lundquist samt ingeniörerna Hjalmar A. Anderson, Henrik Kreüger, Ivar Kreüger, Fritz Söderbergh, Nils Frömau.

Styrelsen har under året utgjorts af I. G. Clason ordf., C. Westman v. ordf., S. Cronstedt, sekreterare samt A. R. Bergman. G. A. Nilsson, K. Salin och I. Tengbom.

Afdelningens representant i föreningens styrelse har varit E. Josepson med T. Grut såsom suppleant.

Redaktör för Afdelningens organ har varit I. Tengbom och klubbmästare A. Sjögren.

Byggnadssamfundets donationsfond uppgick vid årets slut till c:a kr. 4,080 och arkitektkassan till c:a kr. 2,181 allt utom därå upplupna räntor.

ETERNITEN KRITISERAS I SITT HEMLAND.

Ett af de senast utkomna numren af den ansedda tyska tidskriften »Die Denkmalpflege» lämnar följande beaktansvärda meddelande om den s. k. eterniten, en konstgjord skiffer af österrikiskt ursprung:

Den s. k. eternitskifferns användande såsom taktäckningsämne har af det tyroliska ståthållarämbetet blifvit förbjuden för konsthistoriskt viktiga byggnader inom dess förvaltningsområde. Detta förbud har utfärdats, emedan den österrikiska centralkommissionen för utforskande och bevarande af historiska minnesmärken principiellt uttalat sig mot användande af denna konstgjorda skiffer, »emedan detta slags taktäckning fullständigt förändrar byggnadens historiska karaktär och äfven förstör den konstnärliga verkan hos alla sådana byggnader, hvilka, såsom just fallet är med gamla byggnadsverk, äro beräknade på materialverkan. Genom den totala brist på stämningsvärde, som beklagligtvis vidlåder eternittaken, blir till och med den omgifvande landskapsbilden i de flesta fall betydligt störd».

Det tyroliska ståthållarämbetet hänvisar vidare på det förhållandet, att de tyroliska bondgårdarna på sista tiden genom användande af eternit såsom tak- och väggbetäckning på åtskilliga håll hota att förlora sin karakteristiska prägel. Ämbetet rekommenderar därför, att på sådana ställen, där träbetäckning af taken af hänsyn till brandstadgan icke tillåtes använda lämpligt taktegel. Ännu skarpare vänder sig det tyroliska landstinget mot den »främmande, stillösa eterniten» såsom taktäckningsmaterial för nybyggnader af kyrkor, kapell m. m. liksom vid omtäckning af kyrkor, tornhufvar o. dyl.

Då det tyvärr äfven i Sverige på senare tid visat sig en tendens att utbyta de gamla, goda och vackra spåntaken, särskildt på våra kyrkor, mot tak af eternit, saknar det icke sin stora betydelse att nu ifrån det land, där eternitskiffern längst varit använd, få ett officiellt intyg på att det konstgjorda materialets förment stora praktiska fördelar dock icke äro större, än att de öfvervägas af dess estetiska och andra olägenheter.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 9 nov. hvarvid förrättades val till styrelse och funktionärer för kommande arbetsår.

Till ordförande utsågs prof. I. G. Clason och till vice ordförande ark. R. Östberg. Afdelningen beslöt på förslag af styrelsen tillsätta två sekreterare, men, enär arbetsordningen härför först vid ett kommande sammanträde kunde vinna fastställelse, beslöt afdelningen vid sammanträdet att val af de båda sekreterarne skulle förrättas, och att valet skulle träda i kraft så snart arbetsordningens förändrande vunnit fastställelse.

Till sekreterare utsågs hrr Bergsten och Bergman och till bisittare i styrelsen hrr Nilson, Salin, Tengbom och Wahlman. Till afdelningens representant i Sv. Teknologföreningens styrelse utsågs ark. Grut och till dennes suppleant ark. Bergman. Till redaktör omvaldes ark. Tengbom och till klubbmästare ark. Sjögren, och skulle enligt förslaget till ny arbetsordning styrelsens antal så ökas, att klubbmästaren jämväl finge säte i styrelsen.

Efter förrättade val vidtog diskussion »om våra byggnadsminnens vård» och inleddes denna af prof. Clason, som därvid påvisade, dels huru dessa i allmänhet vårdas eller vanvårdas samt att det icke behöfver vara eld eller annan naturkraft som förstör dem, dels äfven hvilka lagar som hos oss finnas till skydd för desamma. Efter föredraget* uppstod en stunds liflig diskussion under hvilken ordförandeplatsen intogs af ark. Westman, hvarvid flera talare påpekade nödvändigheten att något i lagform snart åtgjordes till skydd åt våra kulturminnesmärken.

Afdelningen tillsatte en kommitté på fem personer för att förberedande behandla uttalande öfver förslag till ny byggnadsstadga för riket och valdes till medlemmar i denna kommitté hrr Westman, Hagström, Örtenblad, Westholm och Wickman med Bergsten som suppleant.

Utställningen för aftonen utgjordes af täflingsritningarna till svenska kyrkan i Paris samt diverse fotografier och uppmätningar af svenska byggnadsminnen.

Sammanträdet som var ovanligt talrikt besökt bevistades förutom af kronprinsen af ett tjugutal för ämnet särskildt intresserade inbjudna gäster.

* Prof. Clason har välvilligt utlofvat ett utförligt referat af det intressanta föredraget för ett kommande häfte.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 2 · 9 FEBR. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

DETALJ TILL GLASMÅLNING I KORFÖNSTER.

HJORTHAGENS KAPELL.

ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

I flygande fart bilar jag från Stureplan norrut; uppför Sturegatan med dess gamla putsarkitektur, — fastklistrade historiska stilformer, och själfva gatan »riktigt» utlagd efter två raka parallella streck. Huru längtar man ej efter att få se något *nytt,* något vackrare och sundare. Förbi idrottsparken med tennispaviljongens kropp på höjden går det ut på landet — se där ligger Värtans elektricitetsverk med de bolmande skorstenarna, ett riktigt industrimonument. Och där uppe ser jag redan föremålet för resan, Hjorthagens kapell med sin mäktiga takresning och sitt vackra spänstiga torn, det senare »lidt tegnet — maaske».

Högst uppe på backens krön, väl uppbyggd på och med terrängen förmedlad genom sina terrasser och trappor, ligger nu den lilla kyrkan, i det yttre enhetlig i sitt material, med massan pittoreskt fördelad genom de små ingångshallarna, lugn, kyrklig, klar, välproportionerad, ny — individuell och originell äfven.

*

Hjorthagens kapell har en rätt lång byggnadshistoria. Bergsten erhöll redan 1904 1:sta priset i en täflan och fick så i uppdrag att uppgöra ritningarna. Efter mycken kritik från både ämbeten och kommitté och efter många omarbetningar, gjorda med arkitektens alltid allvarliga energi och entusiasm, står den nu färdig (så när som på orgeln och en skulpturdekoration i koret) till både församlingens och prästerskapets belåtenhet — och utgörande det bästa, Bergsten hittills gjort. Här har hans klara reflekterande lyckligt blifvit sammansmält med för en kyrka motiverade traditionella hänsyn och fordringar.

Också däruti är denna kyrkobyggnad glädjande: att vår protestantiska kyrka, om ock i början motvilligt, som sin upptagit en nyare, friskare byggnadskonst, ur tidsandan framsprungen och passande för nuvarande ritual; många (och säkert de mera framsynta) af våra präster hafva ock, efter hvad jag vet, fullt gillat denna kyrka och i den funnit den symbol de begära.

*

Plandispositionen är genom de många af kommittén begärda ingångarna oekonomisk; totalbredden af dörrarna behöfde ej vara så stor för ett platsantal af 600. I exteriören ha dessa entréer emellertid gifvit arkitekten flera intressanta och vackra motiv, den sydvästra ingången med i putsen sirade ornamenter; den östra med sin lilla hvälfning bildar ett litet stämningsfullt parti.

Fasadmaterialet är vackert handslaget Minnesbergstegel, taket är lagdt med rödt Börringetegel med nockar och rännor af koppar. I norra gafveln finnas vackra tegelmönster; själfva portalen här liksom ingången till grafkapellet med sina effektfulla men ej naturliga, och ej för ögat lugnt uppburna putsytor förstår man mindre; arkitektens stora lätthet att behandla sin konsts teknik kanske narrar honom till missbruk ibland, till att negligera hvad han klarare än många andra förstått: att ur konstruktion och ändamål härleda formgifningen — det, som man i hvarje byggnadsverk söker och i en kyrka vill ha än bättre och mera kärleksfullt uttryckt.

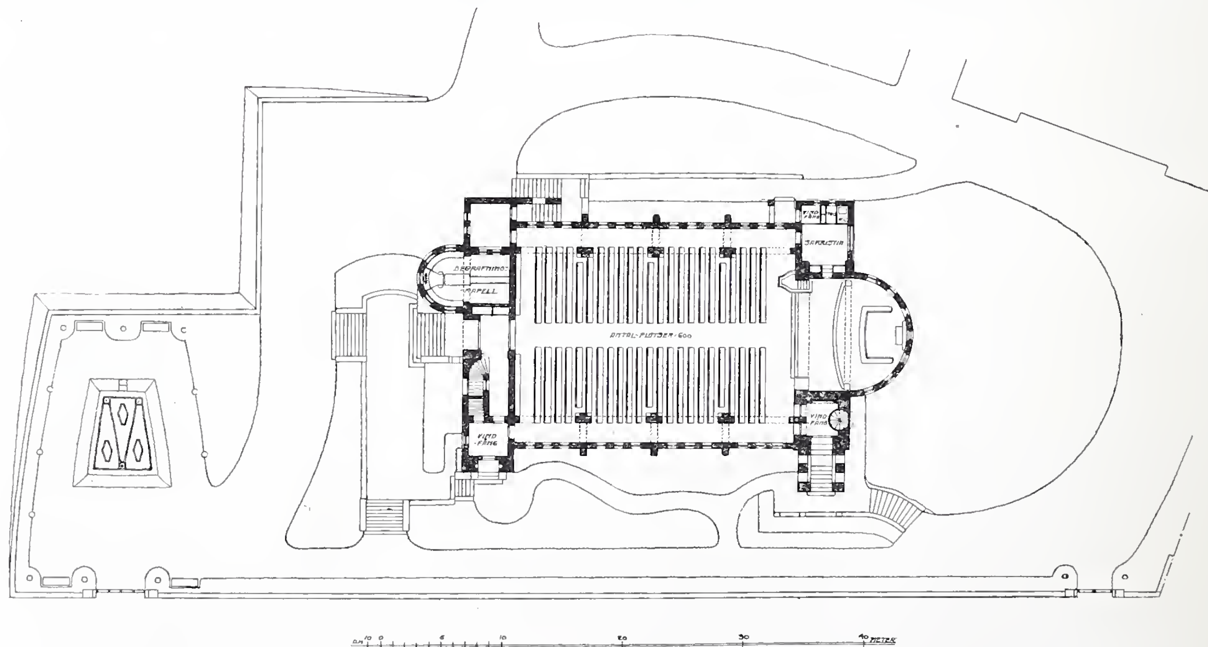
*

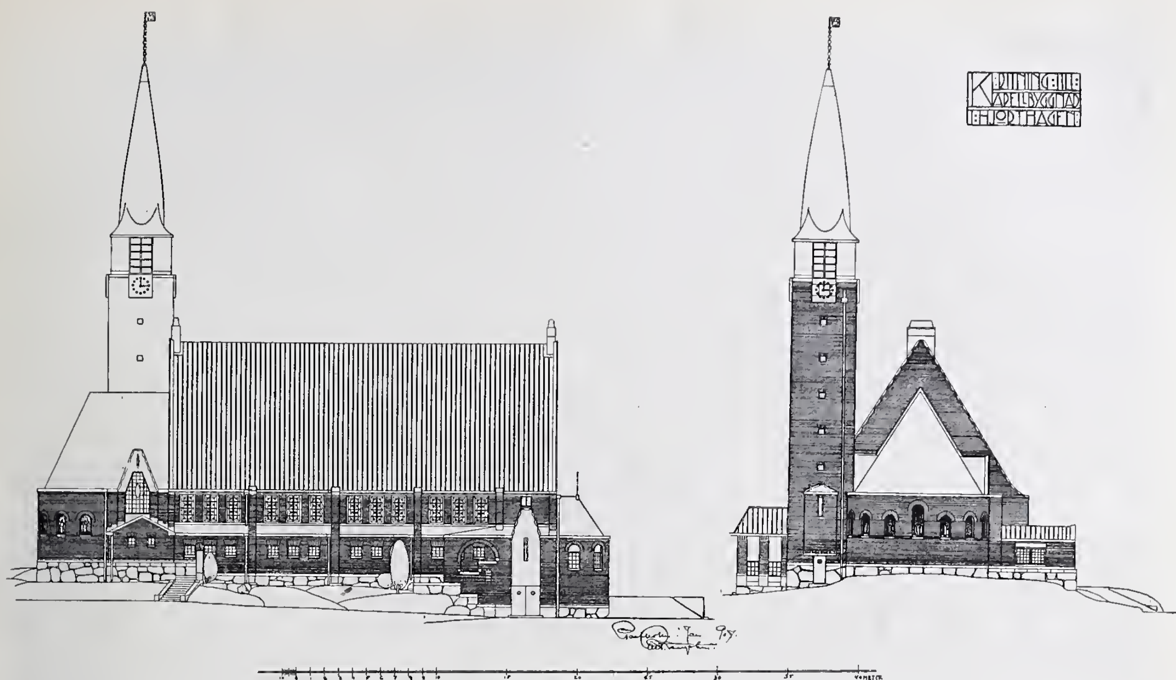
HJORTHAGENS KAPELL, FRÅN VÄSTER. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

Hvad som först berör en då man går in i kyrkan är dess *lugna*, ljusa, vackra rumverkan, hvartill väl först bidrar täckningen bildad genom hvalfringar (parabelbågar) slagna i tegel, och taket mellan dem utfördt i sågadt hyfladt trävirke, det hela enhetligt i gråhvit färg. En på samma gång vacker, ekonomisk och praktisk hvalfform. Akustiken är ock utmärkt.

I sträfvandet att åt en kyrkointeriör ge ett arkitektoniskt uttryck för högtidlig stämning, för män-

HJORTHAGENS KAPELL, PLAN. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

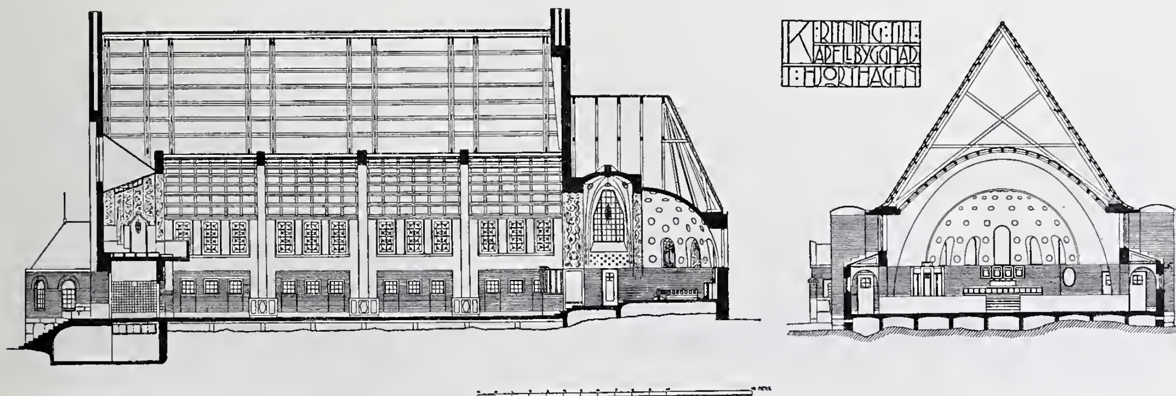

HJORTHAGENS KAPELL, FASADER MOT ÖSTER OCH SÖDER. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

niskans försänkande i sig själf, d. v. s. för att få såväl *lugn* som värme, är väl de medel, som arkitekten äger, färgdekoration samt *ljusets fördelning*. En praktisk fordran är att skeppet är väl belyst. I Hjorthagskapellet kunde kanske fönstren i skeppet ha gjorts något mindre eller hellre ha placerats längre ut i muren, då intrycket kunnat bli varmare, utan att nämnda praktiska kraf åsidosatts. Här är all mystik koncentrerad framme i koret; stegringen i rummet härigenom lyckligt funnen; en ekonomi i dekorationens fördelning. I korets glasmålningar och altaret har arkitekten lagt ned, hvad han velat säga.

Att, som arkitekten först tänkt ut det, komponera in predikstolen i koret och naturligt göra den svartklädda predikanten till centrum, har på ett naturligt sätt fått ge vika för tanken att framhäfva altaretjänsten och nattvardens högtid. Predikstolen får som pendant en skulpterad hjort, ej ännu färdig. »Problemet» om kyrkomöblernas placering löser sig olika allt efter omständigheter, utrymme o. s. v. Det häfdvunna och traditionella spelar ju ock en bestämmande roll; för en liten kyrka synes den här gifna lösningen lycklig.

Målningen är på grof kalkputs med tunna laserande kalkfärger, utmärkt utförd af allas vår Filip Månsson. Ornamenten på hvalfringarna i skeppet, de först gjorda, tyckas ännu något hårda och afslutningarna där framme öfver siffertaflorna rycka sig ut ur det öfriga. I korhvalfvets vackra, mustiga bemålning med ett gammalt motiv och ännu mera i triumfbågens poesifyllda dekoration har arkitekten kommit längst, frigjort sig från sin tidigare hårda, kyliga, geometriska ornamentik — och bäst

HJORTHAGENS KAPELL, SEKTIONER. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

HJORTHAGENS KAPELL, INTERIÖR. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

funnit sig själf. Färgerna äro gult, grått, svart och en rödaktig ton.

Glasmålningarna äro med ledning af arkitektens förberedande skisser komponerade af Eigil Schwab med god teknik och sällsynt färgkänsligt. De framställa i sex bilder, grupperade omkring Kristus, olika människoåldrars tillbedjan. De äro utförda af Neuman & Vogel.

Den vackra altaruppställningen är i skulpteradt murbruk af Tore Strindberg. Godt samarbete med arkitekten har nog ock bidragit till de goda resultaten.

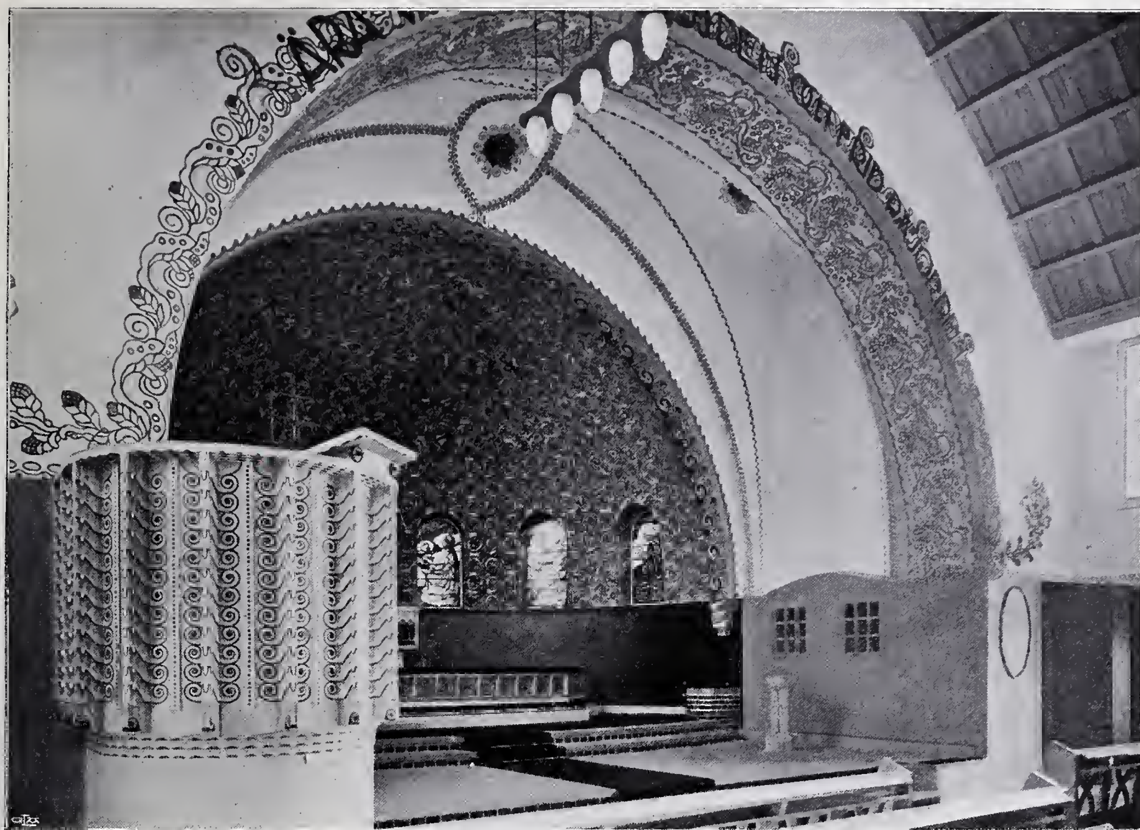
Öfverallt i kyrkan finnas intressanta detaljer vittnande om kärleksfullt studium; dörrar och dekorerade fönster m. m.; allt är enhetligt, utom möjligen bänkarna. Orgeltrappans raka täckning hade bättre ersatts af hvälfning. Skeppets nedre panelparti var först tänkt i fogstruket tegel, men måste tyvärr utbytas mot oljefärg.

Terrasserna äro utförda i sprängsten tagen på platsen, de rullstenar, som funnos äro inlagda i kyrkans sockel. Huggna partier i Norrtälje-granit; utvändig skulptur, hufvudena öfver norra portalen m. m. i täljsten.

Kostnaden för byggnadens uppförande fördelar sig på ung. följande sätt: sprängnings-, terras-

ALTARTAFLAN i HJORTHAGENS KAPELL. SKULPTUR I MURBRUK OCH FÄRG AF TORE STRINDBERG.

HJORTHAGENS KAPELL. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

seringsarbeten, stängselmur (stenhuggare P. Olsson) värmeledning, åskledare och allt målningsarbete .... cirka 184,000.—
Elektr. ledningar (Luth & Rosén) » 2 500.—
Belysningsarmatur (Luth & Rosén) » 3 700.—
Ringklockor, (Beckman & Comp.) » 3 200.—
Elektrisk ringningsanordn. (A.-B. Elektriska Företag, Göteborg) » 1 600.—
Tornur (Tornbergs Urfabrik) ... » 1 250.—
Altare .... » 1 200.—
Bänkar, predikstol, altarrund, nummertaflor, fast inredning i begrafningskapellet, exkl. måln. (Tranås Snickerifabrik) c:a 3 800.—
Dopfunt (Bildh. N. A. Sandin) » 400.—

Byggnadsarbetet har fördelats på en hufvudentreprenad för det egentliga byggnads- och terrasseringsarbetet och skillda småentreprenader för specialarbeten, hvilka utförts af ofvan nämnda firmor. Hufvudentreprenör har varit byggnadsingeniör Wilh. Norrbin. Orgel är under utförande och har härför antagits till entreprenör E. A. Setterquist & Son, Örebro.

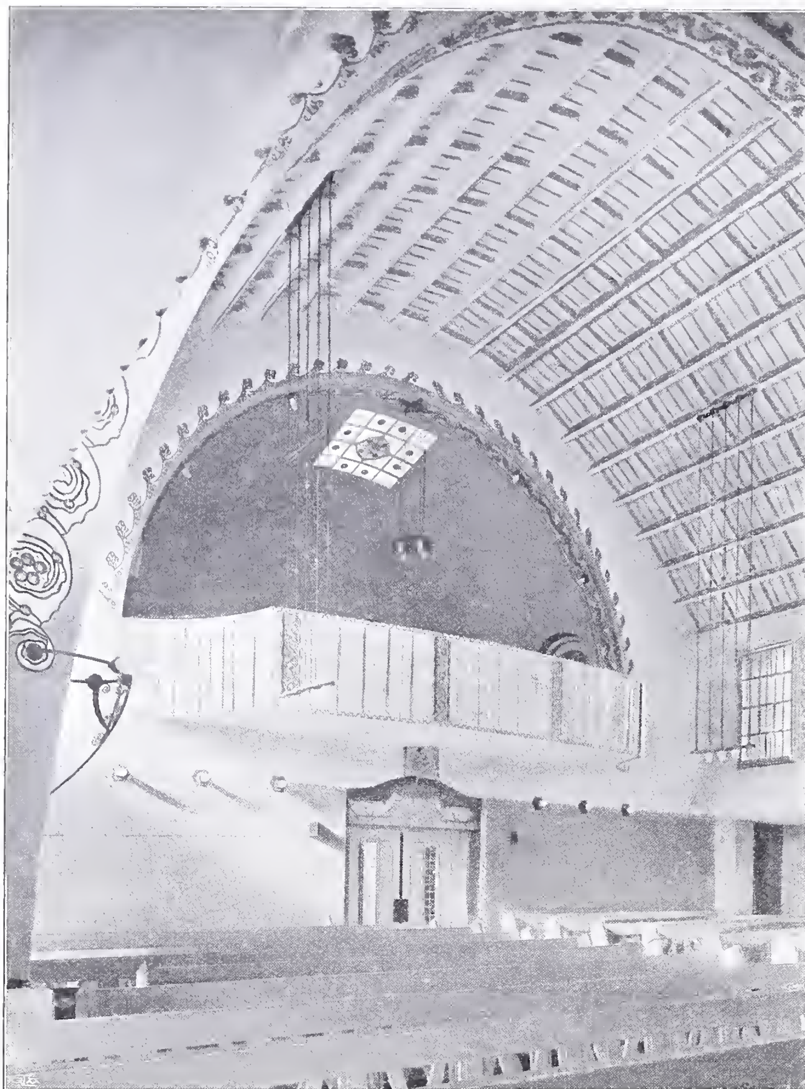
*

I det hela gör kapellet på mig ett värdigt och för en svensk modern kyrka passande intryck; det ges väl inte nu som i gamla tider några enkla normer, vid kyrkobyggande, några gilleshemligheter — men här är en kyrka, tror jag, för nutidsmänniskor.

GLASMÅLNINGAR I KORET I HJORTHAGENS KAPELL. SKISSER AF EIGIL SCHWAB.

*

HJORTHAGENS KAPELL, INTERIÖR. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

Konstnärligt sedt är den väl fullt jämförlig med de bästa kyrkor, jag sett — här hemma och utländska —. Den är skapad af en i ständig utveckling stadd konstnär, intensivt sökande och just i sin orolighet så äkta svensk.

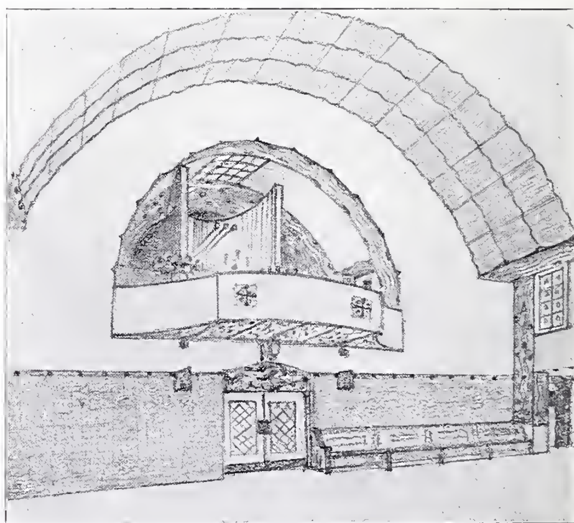
*

Då redaktören gaf mig det svåra uppdraget att med några orienterande ord införa bilderna af denna kyrka, så har jag helt och hållet sökt se den från vår, *de yngres*, synpunkt och med den fulla förståelse *vi* ge den; något fackmässigt bedömande hade allraminst undertecknad tänkt prestera. *Det* lärde vi i våra studier: att inte bindas af än så riktiga »recepter» och historiska dogmer och inga andra band heller, nej för all del.... Optimistiskt tänker jag med glädje på de många goda byggnadsverk, som just för närvarande här i landet nalkas sin fullbordan; genom enkelhet och ekonomisk naturlighet tycker jag de i särskildt hög grad samla sig till en frisk, svensk byggnadskonst. Vi yngre räkna denna lilla kyrka dit, här ha vi ock mycket att lära och studera; vi äro Bergsten tacksamma för att han riktat vår byggnadskonst med en modern konstnärligt utformad kyrkobyggnad.

Cyrillus Johansson.

ARKITEKTUR-UNDERVISNINGENS ORDNANDE.

Närmast med anledning af ett föredrag af arkitekt C. Westman vid Afdelningens för husbyggnadskonst sammanträde den 28 okt. 1907 tillsatte Afdelningen en kommitté bestående af herrar Clason, Lallerstedt, Tengbom, Westman och Östberg, för utredande af frågan om lämpligaste sättet att ordna arkitektutbildningen i vårt land. Frågan hade nämligen vid denna tidpunkt kommit i ett kritiskt läge, i det att såväl Akademien för de fria konsterna till

SKISS AF LÄKTAREN MED ORGEL.
ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

Kungl. Maj:t ingifvit förslag till omorganisation af Statens under dess inseende ställda Konsthögskola som en Kungl. kommitté aflämnat sitt förslag till omorganisation af Tekniska Högskolan. Beträffande arkitekturundervisningen hade man på ömse håll arbetat oberoende af hvarandra; i den Kungl. kommittén hade ej ens en arkitekt haft säte.

HJORTHAGENS KAPELL, KORPARTI. ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

På förslag af ofvannämnda kommitterade ingick Afdelningen den 12 nov. 1907 till Kungl. Maj:t med en underdånig skrifvelse, i hvilken påpekades bristen på enhetlighet i den föreslagna undervisningen och framhölls dels vikten af att denna ordnades i ett sammanhang för de förberedande skolorna och Konsthögskolan, dels några andra önskemål; i första rummet, att ett särskildt professorat i svenska byggnadskonstens historia upprättades vid Konsthögskolan. Med anledning af denna skrifvelse framlades för 1908 års Riksdag endast den del af Konstakademiens organisationsförslag som rörde målare- och bildhuggareskolorna, samt utsågos af ecklesiastikministern 3 sakkunniga att biträda i departementet vid utredningen af frågan om ordnandet af arkitektundervisningen. De sakkunnigas, herrar Clason, Grundström och Lallerstedt, utlåtande, som afgafs den 23 januari 1909, har sedermera varit remitteradt till Tekn. Högskolan, Chalmers tekn. läroanstalt, Svenska teknologföreningens Afdelning för husbyggnadskonst samt sist till Konstakademien för afgifvande af underdåniga yttranden.

I och för uppsättande af förslag till underdånigt yttrande tillsatte Afdelningen den 30 mars 1909 en kommitté bestående af herrar Lindgren, Tengbom, Wahlman, Westman och Östberg jämte Stenhammar som suppleant. Denna kommittés skrifvelseförslag antogs af Afdelningen oförändrad den 26 oktober 1909 och hade följande lydelse:

TILL KONUNGEN.

Genom nådig remiss af 9 mars innevarande år har Eders Kungl. Maj:t täckts lämna Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst tillfälle att afgifva yttranden öfver ett af herrar I. G. Clason, E. Lallerstedt och C. Grundström till statsrådet och chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet den 23 januari 1909 afgifvet utlåtande angående arkitekturundervisningens ordnande i vårt land, och får Afdelningen med anledning häraf i underdånighet yttra följande.

Vid flera tillfällen har Afdelningen diskuterat frågan om arkitekturbildningen. Vid allmänt arkitektmöte

HJORTHAGENS KAPELL FRÅN SÖDER.

våren 1907, som Afdelningen anordnade, beslöts att aflåta en skrifvelse till Kungl. Akademien för de fria konsterna, i hvilken upprättandet af en professur i svensk byggnadskonst vid Konsthögskolan påyrkades. Skrifvelsen blef ej afsänd, enär Afdelningen sedermera upptog frågan i större utsträckning till behandling, och senast i juli detta år har den på allmänt möte åter dryftats. Att förändringar inom arkitekturundervisningen äro nödväudiga, har länge stått klart för Afdelningen, och synes det Afdelningen, att de synpunkter, hvilka i ofvannämnda utlåtande framhållits, äro de riktiga nämligen:

att enhetlig arbetsplan för samtliga arkitekturskolor utarbetas, så att undervisningen vid läroverken sker efter samma princip, och att det ena läroverket blir en verklig fortsättningsskola till det andra. Vid Chalmers tekniska läroanstalt anlägges därför tills vidare undervisningen sålunda, att elev därifrån kan öfvergå till 4:de årskursen vid Tekn. Högskolan för att efter ett års studier kunna tillsammans med de från denna skola utexaminerade vinna inträde vid Konsthögskolan;

att 4:de afdelningen vid Tekn. Högskolan därjämte anordnas som afslutningskurs för dem, som, utan att öfvergå till Konsthögskolan, direkt söka sig ut i praktiken;

att tiden för de teoretiska studierna förkortas därigenom, att kursen vid Konsthögskolan göres tvåårig;

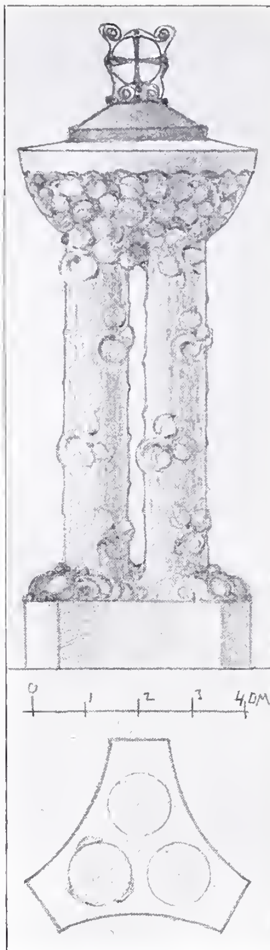
att med borttagandet från undervisningen af en del för arkitekten mindre viktiga ämnen vid Tekn. Högskolan och Chalmerska institutet bättre tillfälle bör beredas, att därstädes grundligare inhämta själfva hufvudämnena, och att stilstudiet till hufvudsakligaste del bedrifves vid dessa skolor;

att mer tid än hvad nu är fallet ägnas åt de praktiska öfningarna, så att eleven genom anställning å byggnadsplatser kan göra sig bättre förtrogen med de olika arbetsmetoderna vid en byggnads uppförande;

att vår svenska byggnadskonsts historia göres till självständigt ämne vid Tekn. Högskolans 4:de afdelning och vid Konsthögskolan, och att eleverna genom uppmätningar sättas i tillfälle taga kännedom om, hvad vi af gammal god byggnadskonst äga i vårt land;

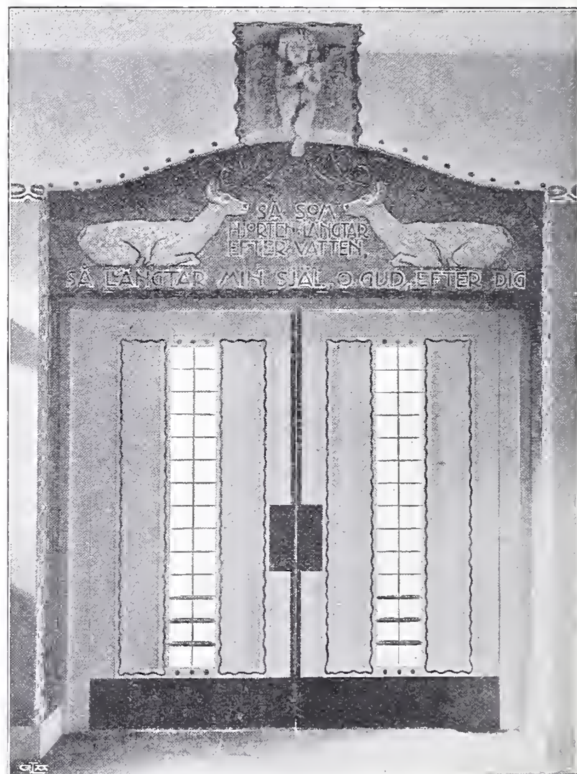
att eleverna vid Konsthögskolan genom inkallande af tillfälliga lärare komma i åtnjutande af undervisning i olika specialämnen.

Liksom Afdelningen sålunda fullständigt ansluter sig till dessa hufvudsynpunkter, kan den äfven underskrifva den detaljerade planen, hvilken synes väl genomtänkt och anpassad efter de uppställda fordringarna och de nuvarande förhållandena.

DOPFUNT.

BEGRAFNINGSKAPELLET I HJORTHAGENS KAPELL.
ARKITEKT: CARL BERGSTEN.

DÖRRPARTI.

Några smärre erinringar vill dock Afdelningen göra till det föreslagna programmet.

1:o. De föreläsningar, som vid Konsthögskolan af professorn i arkitektur skulle hållas, borde vara gemensamma för båda årskurserna. I förslaget äro icke några föreläsningar under andra studieåret upptagna. Dessa föreläsningar kunna säkerligen anläggas så, att olika ämnen behandlas under tvenne följande år, hvarigenom upprepning för den ena kursen undvikes.

2:o. Den rättighet, som enligt § 25 i nu gällande stadgar för Konsthögskolan tillkommer f. d. elev att deltaga i den årliga pristäflingen, borde kvarstå i den form, att det i särskilda fall efter lärarerådets pröfning borde kunna tillåtas elev, som vid Konsthögskolan afslutat kursen och icke erhållit Kungl. medaljen, att följande år inlämna ett själfständigt utarbetadt förslag behandlande årets prisämne.

Fastän akademiens resestipendier ej i utlåtandet omnämnas, vill dock Afdelningen påpeka önskvärdheten af, att bestämmelserna om desamma ändras därhän, att tiden för åtnjutande af de större stipendierna i regel förkortas, och att någon del af stipendietiden kunde tillbringas inom landet i och för studier af vår svenska byggnadskonst.

En olägenhet, som f. n. icke kan undvikas vid den föreslagna undervisningsplanen är, att de från Chalmerska institutet utexaminerade eleverna icke som hittills ofta skett direkt finge inträda vid Konsthögskolan, utan först skulle som specialelever genomgå Tekn. Högskolans 4:de årskurs, och att de vid sin utbildning därigenom skulle nödgas begagna tre olika undervisningsanstalter. Det har därför från det håll, där denna olägenhet framhållits som synnerligen stor, föreslagits, att Tekn. Högskolan borde såsom Chalmerska institutet vara treårig, så att eleverna från Chalmerska institutet sålunda fortfarande direkt kunde öfvergå till Konsthögskolan. Flera vägande skäl tala dock mot detta förslag.

Vid en tre-årig kurs vid Tekn. Högskolan medhinnes ej att bibringa eleverna tillräckliga kunskaper i de tekniska ämnen, de för sitt yrke behöfva, om vederbörlig hänsyn skall tagas till allsidig fackutbildning. Man skulle blifva tvungen, att till Konsthögskolan förlägga en del tekniska ämnen, hvilket skulle medföra betydande budgetförändringar för denna skola, eller ock skulle den tekniska undervisningen vid de båda skolorna så ensidigt komma att upptaga studietiden, att elever, som därifrån gå direkt ut i det praktiska lifvet, ej blifva rustade för t. o. m. ganska blygsamma arkitektoniska uppgifter. Samtliga elever skulle därför tvingas in på Konsthögskolan för att få sin arkitektutbildning där afslutad. Men i våra dagar mötes arkitekten af så olikartade uppgifter, och den grad af kompetens, som kan erfordras, är därför så olika, att det vore synnerligen välbetänkt att icke betunga dem, som kanske uteslutande komma att ägna sig åt mindre uppgifter, med för lång studietid.

Därjämte synes det väl mindre lämpligt, att, då vi äga en teknisk högskola, där arkitekturundervisningen fått en högre grad af utveckling, söka skrufva ned den i öfverensstämmelse med en skola, där undervisningen i detta afseende är mindre utvecklad, blott för att den senares elever ej skulle behöfva komplettera sina studier vid högskolan. Då är väl riktigare omorganisera den lägre skolan, så att eleverna direkt från denna kunna vinna inträde i afslutningsskolan. Till dess en sådan omorganisation kan ske, synes enda möjligheten för att erhålla homogenitet i undervisningen vara, att, såsom är föreslaget, elev från Chalmerska institutet får komplettera vid Tekn. Högskolans 4:de afdelning.

Då Afdelningen så fullständigt som skett kunnat biträda förslaget ifråga, har den naturligen icke funnit det särskilda yttrande reservanten, professor C. Grundström, i trenne punkter afgifvit, välbetänkt eller de skäl, han framlagt, öfvertygande.

De punkter, i hvilka reservanten skiljer sig från sina medkommittenter, äro studietidens längd vid Konsthögskolan, stilstudiernas bedrifvande vid Tekn. Högskolan samt inrättandet af en professur i svensk arkitektur vid Konsthögskolan.

Då reservanten som stöd för sin åsikt, att studietiden vid Konsthögskolan ej kan minskas från tre till två år anför, att erfarenheten visat dessa tre år välbehöfliga för att bibringa eleven nödiga kunskaper, förbiser han, att enligt det nya förslaget arkitekturundervisningen vid Tekniska Högskolan skulle begynna vida tidigare än hittills, att redan andra årskursen där blir en ren fackskola för arkitektur och att husbyggnadslära och ornamentik begynna redan i 1:sta afdelningen. En del af nuvarande undervisningsämnen vid Konsthögskolan skulle därjämte öfverföras på Tekn. Högskolan. Eleven kommer sålunda till Konsthögskolan långt bättre förberedd än nu är fallet. Att det år, som ovillkorligen bör borttagas från studietiden, tages från Konsthögskolan, synes under sådana förhållanden riktigt. Reservanten vill göra tre år vid Konsthögskolan till regel, en förkortning till två år som möjligt undantagsfall. Afdelningen vill sätta två års studietid som regel och det tredje året som möjligt undantagsfall.

Reservanten synes hafva stora betänkligheter mot att »stilstudier» skulle bedrifvas vid Tekn. Högskolan, där han anser dem ej höra hemma.

Skälen för stilstudiets kraftigare bedrifvande vid Tekn. Högskolan äro dels, att det är ett *grundläggande* ämne, dels att ämnet blir mer lefvande och behållningen däraf större, om undervisningen bibringas jämsides med de tekniska ämnena, dels att de elever, som ej fortsätta vid Konsthögskolan, måste erhålla nödiga kunskaper i de historiska stilarna och dels, att vid Konsthögskolan härigenom beredes rum för ett grundligare studium af den svenska arkitekturen.

Det är säkerligen bättre, att eleven på ett tidigare stadium, då hans själfständighet är mindre utvecklad, får sysselsätta sig med de gamla stilarna. För öfrigt att gifva eleven vid Tekn. Högskolan enbart teknik och konstruktion för att sedan vid Konsthögskolan gifva honom enbart estetik och arkitektonisk form, vore att beröfva eleven under de första undervisningsåren åtskilligt af det för hans yrke mest intresseväckande och ett beklagligt försök att klyfva byggnadskonsten i två delar: arkitektonisk konstruktion och arkitektonisk form. Det tekniska och det konstnärliga

skall gå hand i hand vid undervisningen såsom i verkligheten.

Reservanten vill låta de *främmande* stilarna blifva den grund, på hvilken arkitekten efter slutade studier kan bygga vidare i modern anda och anser, att all modern arkitektur visar tendenser att gå i internationell riktning, samt att däremot de folk, som envist hålla fast vid sin egen gamla konst, anses som efterblifna; någon professur i svensk arkitektur anser han därför icke önskvärd.

Man har svårt att förena de två omdömena om de främmande stilarnas förträfflighet som grund vid utbildningen och våra inhemska stilars oförmåga i samma syfte. Hvarje god arkitektonisk stil har varit nationell. Den har fått sin utdaning under inflytande af landets säregna förhållanden, dess klimat, materialtillgångar och folklynne. På samma sätt sker nu och kommer att ske i framtiden. Om, såsom reservanten säger, en ny stil alltid fotats på en gammal, blir det väl sålunda framför allt i det egna landets gångna stilar den kan få sitt säkraste fotfäste. Om, såsom reservanten säger, stilstudiet är medel, icke mål, har man svårt att förstå, att icke studiet af våra egna arkitekturepoker är säkrare medel att nå målet än enbart studium af andra länders motsvarande skeden, för såvidt detta mål är en modern nationell byggnadskonst. Att därjämte äga kännedon om de stora kulturländernas byggnadskonst är nödvändigt. Utan denna kännedom kunna vi icke förstå den plats i utvecklingen, som intages af vår egen stenarkitektur, hvilken alltid stått i liflig beröring med utlandets, i en rikare jordmån uppvuxna byggnadskonst, som därför alltid blir lärorik och sporrande att iakttaga.

Att utvecklingen skulle gå i den af reservanten utstakade riktningen till en internationell byggnadskonst är så långt ifrån fallet, att den tydligen går i motsatt nationell riktning. Att den så kommer att göra äfven i vårt land står klart för den, som lefver i kontakt med tidens strömningar. Nödvändigheten af, att vår egen arkitektur står såsom själfständigt ämne vid arkitekturundervisningen, kunna reservantens motskäl icke jäfva.

Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst får på ofvan anförda grunder i underdånighet förorda, med de smärre förändringar, som ofvan nämnts, den af de för utredningen af frågan om arkitekturundervisningens ordnande tillkallade sakkunnige föreslagna planen för denna undervisnings ordnande, men på det bestämdaste afstyrka de i reservationen gjorda ändringsförslagen.

Stockholm den 26 oktober 1909.

Underdånigst

I. GUST. CLASON.

SIGGE CRONSTEDT.

Konstakademien, hvilken, såsom den i frågan mest intresserade, hade förmånen af att sist få yttra sig och sålunda taga del af de öfriga yttrandena, slutbehandlade frågan vid sitt senaste sammanträde den 29 januari 1910. Akademien hade låtit trycka och till sina ledamöter utdela såväl Tekn. Högskolans och Chalmerska institutets som Afdelningens underdåniga yttranden. Tekniska Högskolans yttrande var utarbetadt af professor C. J. Magnell och arkitekterna G. Lindgren och L. I. Wahlman. I detsamma förordades »på det lifligaste genomförandet i väsentligen oförändrad form och snarast möjligt det af sakkunnige uppgjorda förslaget». Lärarerådet vid Chalmers tekn. läroanstalt biträder i mycket sakkunnigas förslag; men anser tiden för praktisk verksamhet före inträdet vid Konsthögskolan icke böra förlängas utöfver nu fordrade 6 månader samt motsätter sig på det bestämdaste förkortandet af undervisningen vid Konsthögskolan till endast 2 år, äfven som den i samband därmed föreslagna anordningen med ett studieår vid Tekniska Högskolans 4:de afdelning för de elever från Chalmerska institutet, som önska fortsätta sina studier vid Konsthögskolan.

Konsthögskolans lärareråd, som förberedt ärendet för Akademien och såsom särskildt sakkunniga tillkallat öfverintendenten Möller och arkitekt G. Wickman, hade med 7 röster mot 2 tillstyrkt Akademien att förorda det föreliggande förslaget oförändradt. Vid Akademiens ofvannämnda sammanträde blef också detta Akademiens beslut, endast upptagande, på förslag af professor F. G. A. Dahl, Afdelningens förslag till tillägg N:o 2 rörande rättighet för f. d. elev vid Konsthögskolan att deltaga i den årliga pristäflingen om Kungl. medaljen. De intresserade parterna hafva alltså nu fått yttra sig och med undantag af Chalmers tekn. läroanstalt förordat det af de sakkunnige upprättade förslaget till arkitekturundervisningens ordnande. Det är nu blott att hoppas att Kungl. Maj:t måtte snarast möjligt vidtaga nödiga åtgärder för att kunna sätta Kungl. Akademien för de fria konsterna i tillfälle att redan nästa läsår tillföra sin arkitekturskola de förordade nya lärarekrafterna.

VÅRA BYGGNADSMINNENS VÅRD.

Vid Afdelningens sammanträde den 9 november 1909 inledde ordföranden prof. I. G. Clason diskussionen »om våra byggnadsminnens vård» med ett anförande af ungefär nedanstående innehåll. Sammanträdet bevistades af H. K. H. Kronprinsen samt ett större antal för ämnet särskildt intresserade inbjudna gäster.

Eders Kungliga Höghet! och öfriga ärade gäster! Ni stå här midt ibland svenska representanter för den kår af yrkesmän, som i alla land beskyllts för att hafva mer än andra skändat gamla byggnadsminnen. Det har sagts (af en engelsk arkitekt på tal om ett svenskt monument), att svårare olycka kan öfvergå en gammal byggnad än eld eller jordbäfning, nämligen att blifva föremål för restaurering. I restaureringens, i 1870—1880 talets »stilenliga restaurerings» tecken hafva i alla land begåtts verkliga illdåd — allt i bästa välmening och tro, att bättre hade aldrig förut gamla byggnader behandlats.

Emellertid började på 90-talet allt flera röster höjas emot den stilenliga restaureringen. Ur arkeologisk och historisk synpunkt blefvo dessa restaureringar förfalskningar, och just det, som för det stora flertalet var det värdefullaste, den uråldriga prägeln, den minnesmättade stämningen, den för målaren särskildt tilltalande, härliga patinan — allt utplånades ohjälpligt — och oftast fullkomligt i onödan.

Pendeln har nu svängt åt motsatt håll, man predikar: *rör ej de gamla monumenten!* Jag tror icke någon arkitekt nu längre ansluter sig till stilrenhetsläran.

Man har tämligen allmänt enats om den principen: *att söka* ***underhålla*** *ett byggnadsminne så vidt möjligt i det skick vi mottagit detsamma*, och att, om på grund af trängande behof *ändringar* eller *tillbyggnader* behöfva göras, hufvudvikten ligger uppå att linieförningen och proportionsförhållandena klinga samman med den gamla omgifningen. Om detaljbehandlingen utföres i den beträffande historiska stilen eller i någon annan, är en underordnad fråga, som i hvarje fall kommer att bero på sig företeende omständigheter och den ledande arkitektens smak.

Vid de 5 internationella arkitektkongresser, hvilka jag såsom ombud för Sverige bevistat under de senaste 13 åren, har frågan om byggnadsminnenas vård varit en stående, alltid återkommande fråga. Sedan man nu omsider enats om nyssnämnda grundsatser i själfva restaureringsfrågan har man öfvergått till frågan om *Statens skyldigheter och rättigheter i fråga om vården och underhållet af byggnadsminnen af historiskt och konstnärligt värde.*

*

Vid senaste kongressen i Wien 1908, förelåg en synnerligen omfattande och intressant redogörelse för hvad som i de olika länderna åtgjorts i denna fråga af arkit. *Besnard*, Paris.

Han sammanfattar de efter hand mera allmänt påyrkade önskemålen i följande förslag:

1) Förbud för myndigheter och enskilda att utan absolut tvingande skäl utföra arbeten, som kunna bidraga att förinta eller förstöra ett dylikt byggnadsminne;

2) att, där omgifningen bildar den naturliga ramen för ett monument, denna måste vara ställd under samma skydd som monumentet själft;

3) att, vid anläggande af vägar och uppgörande af stadsplaner, dylika monument måste tagas som utgångspunkter, samt att stadens *karaktär* bevaras;

4) att, vid lämnande af byggnadslof i närheten af ett byggnadsminne, den största hänsyn måste tagas till nybyggnadens förhållande till detsamma;

5) att, i händelse ett byggnadsminne måste förstöras, myndigheterna hafva *skyldighet* att dessförinnan fotografera och noggrant uppmäta detsamma, och att särskilda instruktioner gifvas för dess rifning;

6) att regeringarna erhålla rätt att *expropriera*, då enskild ägare ej vill underhålla honom tillhörligt konstnärligt, historiskt eller arkeologiskt värdefullt byggnadsminne;

7) att fullständiga *inventarier* på landets historiska och konstnärliga minnen upprättas;

8) att regeringarna erhålla rätt att fridlysa dylika byggnadsminnen genom att förklara dem för *»historiska monument»*, hvarvid de uppföras å ett *särskildt register.*

De ställas härigenom under *statens skydd* d. v. s.: byggnaden, föremålet, o. s. v. får icke förstöras, icke restaureras, repareras eller ändras, ej heller lämnas att förfalla, utan vederbörande myndighets medgifvande och vid äfventyr af visst straff eller vite.

Beträffande enskild ägare af dylikt byggnadsminne kunna alltså följande situationer uppkomma: endera anhåller han att få sin egendom införd i registret, eller ock kan staten eller kommunen förmå honom till registrering, genom att förbinda sig att bidraga till monumentets underhåll (Grande Place i Bruxelles), slutligen kan Staten eller kommunen tillgripa expropriation,

9) att i hvarje land inrättas någon central myndighet att handhafva alla hithörande frågor;

10) att vården och underhållet af de historiska monumenten må handhafvas endast af fullt kom-

petenta arkitekter under konstnärlig, arkeologisk och teknisk kontroll af staten;

12) att undervisning i läran om vården och underhållet af gamla byggnader meddelas vid arkitekturskolor.

Föredraganden öfvergick därefter till förhållandena på hithörande områden i Sverige. Han framhöll därvid, att Sverige ingalunda vore så efterblifvet, som man stundom vill låta påskina. Tvärtom hade Sverige tidigare än de flesta andra länder utfärdat skyddsbestämmelser för sina fornminnen. Men hufvudvikten hade lagts vid de förhistoriska minnesmärkena, som voro utomordentligt väl skyddade genom lagen.

En annan grupp af minnen äro äfven ställda under lagens skydd nämligen de *i bruk varande kyrkorna* och deras inventarier, som ju icke få på något sätt förändras utan Kgl. Maj:ts tillstånd efter sakkunniga myndigheters pröfning. Tyvärr saknas förbud mot *försäljning* af inventarier, endast skyldighet att först hembjuda dem till staten för inlösen förefinnes. Likaså äro de öfvergifna kyrkorna, ödekyrkorna, utan något skydd, emedan församlingarna icke kunna åläggas att underhålla desamma. Hvad som emellertid brister i vården om våra kyrkor och kyrkoinventarier är en tillräckligt koncentrerad och kraftigt utrustad organisation af de vårdande myndigheterna. Skyldigheten att visitera kyrkorna och deras inventarier åligger t. ex. närmast biskopar och kontraktsprostar. Och dessa äro ju icke sakkunniga ur fornminnessynpunkt. Icke heller kan det vara till fördel, att den konstnärligt-tekniska och den historiskt-arkeologiska pröfningen af ett restaureringsförslag såsom nu handlägges af helt skillda myndigheter.

Vidare finnes ingen möjlighet att reglera själfva utförandet af ett godkändt restaureringsförslag. Ett väl utarbetadt och planlagdt förslag kan sålunda af en församling lämnas till utförande åt en fullkomligt inkompetent byggmästare, som helt och hållet förfuskar arbetet.

Önskemålet vore därför *en* kraftigt och mångsidigt utrustad centralmyndighet för handläggandet af frågor rörande vården af våra byggnadsminnen samt möjlighet och skyldighet för denna att utöfva en verkligt effektiv kontroll öfver de *under utförande varande* arbetena, ej endast inspektion *efter* arbetets slutförande. Vidare att dylika arbeten endast må få planläggas och utföras af kompetenta personer.

Under det att de kyrkliga minnesmärkena redan nu åtnjuta ett ganska starkt skydd, saknas sådant så godt som fullständigt för *profanbyggnader* i statens och kommunens ägo. Endast undantagsvis komma dessa byggnader att behandlas ur fornminnessynpunkt af sakkunniga myndigheter. Då emellertid dylika byggnader ofta nog kunna vara fullt ut lika värdefulla ur byggnadshistorisk synpunkt som kyrkorna, vore det synnerligen önskvärdt, att äfven dessa byggnadsminnen blefve ställda under lagens skydd i lika grad som kyrkorna.

Hvad de *i enskild ägo* befintliga byggnadsminnesmärkena beträffa, så sakna de ju helt och hållet lagligt skydd. Tills vidare torde enda vägen att skydda dessa från förstörelse vara ökad upplysning om deras värde samt, såsom en sista utväg, rätt för staten att expropriera ett dylikt minnesmärke, då det af ägaren vanvårdas.

Förslag till bestämmelser i den antydda riktningen vore äfven sedan någon tid tillbaka under utarbetande, och om det icke ginge så hastigt därmed, berodde det nog icke på bristande intresse hos vederbörande, utan snarare på grund af de många och betydande svårigheter, som under arbetet uppenbarat sig på grund af frågans invecklade natur. Talaren hoppades emellertid att frågan inom en icke aflägsen framtid skulle kunna nå en lycklig lösning.

Efter föredraget följde en kortare diskussion, i hvilken deltogo bl. a. hrr Ax. Lindegren, O. Janse, E. Lallerstedt, Ax. Nilsson, I. Tengbom, kanslisekr. Lindhagen, dr. Looström m. fl.

»GAMLA SVENSKA STÄDER.»

Andra volymen af detta värdefulla arbete har utkommit. Det är glädjande att konstatera att fortsättningen är den goda början värdig. Det kan t. o. m. sägas, att det program, hvilket redaktionskommittén förelagt sig för första delens utgifvande, blifvit ännu mer tillgodosedt och utvidgadt i den andra. Af sådana utförliga beskrifningar öfver märkliga svenska städers utveckling, som förut lofvats, bjuder denna del på tvänne af stort intresse och med belysande illustrationer. Textafdelningen synes äfven fylligare, utan att detta vållat något intrång på illustrationsmängden, hvilken snarare ökats genom en del intressanta och belysande småvignetter och teckningar, hvilka inryckts i den till planschernas baksida förlagda texten. Det är att hoppas, att i vida kretsar skall

DEKORATION I KALKBRUK OCH FÄRG. SKULPTÖR: TORE STRINDBERG.

uppskattas det energiska och intresserade arbete, som här nedlagts. Afdelningen för Husbyggnadskonst, som står som arbetets utgifvare är sannerligen att lyckönska till det uppoffrande och värdefulla arbete, som dess kommitté här presterat.

Med en förhoppning om att denna icke måtte förtröttas utan snarast fortsätta sitt gagnande värf, afsluta vi dessa rader.

MURBRUK SOM MATERIAL FÖR KONSTNÄRLIG UTSMYCKNING.

Murbruket som dekorationsmaterial är som bekant ingen nyhet; tvärtom, det har i långliga tider användts här i landet, om hvilket de många stuckaturarbetena i t. ex. Kalmar, Drottningholms, Karlbergs m. fl. slott bära vittne. Äfven nu för tiden begagnas andragningar rätt allmänt, merendels å fasader, men oftast af ganska ringa intresse.

Det vanliga murbruket är emellertid ett material, som i all sin enkelhet är värdt att beaktas framför de alltför vanliga gjutna gipsornamenten och som med fördel borde kunna komma till användning äfven vid tillfällen, då en mer konstnärlig utsmyckning kräfves. Den smidighet och lätthet, med hvilken bruket låter sig handteras, inbjuder t. o. m. till kompositioner af mer intim och känslig art, t. ex. konstnären Ackes fris i bankdirektör Thiels villa, och de resultat, som kunna uppnås genom riktig behandling af materialet, blifva af mycken god verkan. Den vackra, lefvande kalkfärgen låter sig med effektivitet användas i förening med bruksdekorationer, och återupptages därmed i användning den i träde liggande målade skulpturen, vore ingen skada skedd, blott påläggningen af färg sker med smak och måtta.

De resurser, som skulptur i bruk erbjuda arkitekten, ha följaktligen ganska vida gränser; i en väggyta kan insättas en liten intressant detalj; ett dörröfverstycke, en fris, en takdekoration eller en dekoration å monumentalspisel o. s. v. få i orginalbehandlingen sin omedelbara prägel af konstnärens hand. En omständighet, som äfven må beaktas, är materialets billighet.

Af arbeten i bruk med pålagda färger återgifves altartafla i Hjorthagens kapell i artikeln härom, hvarjämte vidstående bilder visa fragment af figurfris, och torde dessa arbeten kunna i någon mån belysa, i hvilka riktningar materialet kan komma till användning. T. S.

DEKORATION I KALKBRUK OCH FÄRG.
SKULPTÖR: TORE STRINDBERG.

UTSTÄLLNINGEN AF ÄLDRE KYRKLIG KONST.

Utställningen i Strängnäs i sommar af äldre kyrklig konst lofvar att bli synnerligen intressant. Som bekant är det kyrkorna i Strängnäs stift, som skola lämna materialet. De förberedande undersökningarna äro nu i hufvudsak afslutade, i det att alla kyrkor inom stiftet, möjligen med något enstaka undantag, blifvit besökta af sakkunniga

personer för att uppspåra lämpligt utställningsmaterial. Från dessa rekognosceringsfärder föreligger nu ett omfattande antecknings- och fotografimaterial, som ensamt för sig är af stort värde för vår inhemska konstforskning, och med hvars tillhjälp själfva utställningsföremålen kunna utväljas. Bland dessa förekomma konst- och kulturhistoriskt intressanta saker af alla slag, såsom trä- och stenskulptur, taflor och porträtt, altarskåp, möbler, textilier, vapen, altarkärl m. m. Särskildt hafva inom träskulpturens område mycket intressanta fynd blifvit gjorda, härstammande delvis från medeltidens allra tidigaste skeden och hittills så godt som okända. Öfver hufvud taget hafva undersökningarna tydligt gifvit vid handen, hvilket utomordentligt rikt förråd af äldre konstföremål, som gömmas i våra aflägsna landtkyrkor.

Utställningen är ämnad att hållas öppen under c:a 2 månader och såsom lokal har upplåtits det rymliga, nya gymnastikhuset i Strängnäs, liggande omedelbart invid den gamla ärevördiga domkyrkan, som ju vid tiden för utställningens afhållande åter öppnas efter genomgången restaurering. Ett besök i domkyrkan och på utställningen bör därför kunna gifva en synnerligen vacker och instruktiv inblick i denna landsändas kyrkliga kultur särskildt under medeltiden och lämna skönhetsintryck af betydande värde.

För att göra utställningen så fruktbringande som möjligt är det meningen att i sammanhang med densamma anordna föredrag och kurser, hvarjämte äfven en fullt museimässig konserveringsbehandling skall ägnas sådana föremål, som äro i behof däraf.

Utställningen, hvars anordnande är lagdt i energiska och erfarna händer, synes värd att omfattas med det allra största intresse af alla konstvänner. Vi vilja ej underlåta att härvid påpeka önskvärdheten af, att ett sådant välförtjänt intresse toge sig uttryck äfven i form af ekonomiskt understöd till företaget, hvaraf detta liksom andra ideellt anlagda lär vara i behof. Bidrag kunna tecknas å lista som tillhandahålles af denna tidskrifts redaktion.

LITTERATUR I TRÄDGÅRDSKONST.

SCHÖNE GARTENKUNST af JOSEPH AUGUST LUX. Stuttgart 1907. Pris 1 M.

Denna bok vänder sig lika mycket till den estetiskt intresserade lekmannen som till fackmannen, det vill i detta fall säga arkitekten. Det är en estetikers tankar om trädgårdskonstens förnyelse i modärn anda till att äfven den bli arkitektur, d. v. s, ett förmänskligande af naturformen efter vårt sinne och våra behof. I motsättningen »Kunstgärtnerei» — »Gartenkunst» är krafvets innebörd pregnant formulerad. Mot landskapsträdgårdens »formlöshet», kunstgärtnerns triumf, sätter författaren krafvet på arkitektonisk bundenhet och rytm, mäsklig vilja och ordning mot den naturliga villkorlighetens efterhärmning i förminskade mått. Den tyska och engelska renässans- och barock- samt Biedermeierkonstens förverkligande af denna generella fordran är en rik och oskattbar tradition, till hvars estetiska karaktäristik författaren lämnar ett förträffligt bidrag. Det torde knappt behöfva sägas att denna hänvisning till historisk konst som stimulerande förebild afser dess grundtankar, dess allmänt estetiska karaktär, icke det speciella tidsuttrycket, detaljformen. Den retrospektiva framställningen är här icke väsentligen själfändamål, kulturhistorisk, utan agitatorisk. Och den kulminerar därför i en analys af väsensgemenskapen i all trädgårdskonst, som fått en utomordentligt besjälad tolkning, poetisk intuitiv och energiskt uttrycksfull i sina starka och tidsmedvetna kraf. Hur vidt den tyska arkitekturen hunnit rödja på sin nya odlingsmark är i boken endast flyktigt antydt genom några ganska intressanta trädgårdsskisser. I sitt begränsade omfång är den väsentligen ett friskt och kraftfullt uttryck för trädgårdskonstens framtidsvilja och den skall säkert läsas med nöje — och nytta — af enhvar, skrifven som den är med vederhäftighet och betydande formell talang. N. H.

HAUSGÄRTEN. Skizzen und Entwürfe aus dem Wettbewerb der »Woche». 3 M.

Den pristäflan, som af den kända tyska tidskriften »Die Woche» på sin tid anordnades om skisser till »Sommer- und Ferienhaüser» och hvilken förut omnämnts af denna Tidskrift följdes af en annan dylik för erhållande af utkast till trädgårdsanläggningar. Resultatet af denna sista täflan finnes offentliggjordt i ett häfte, som torde förtjäna att observeras. Trädgårdskonsten är ju på det intimaste förbunden med villa- och egnahemsbyggandet, och är det därför af intresse att konstatera att denna konstart verkligen blir beaktad som sig bör. Täflingen tillvann sig en storartad anslutning, så att 53 st. utkast prisbelöntes eller inköptes. Det är dessa jämte 6 färgplanscher, samt textbidrag af bl. a. Dr. Herm. Muthesius, som utgifvits af »Die Woche». De olika trädgårdsförslagen äro tänkta på bestämda platser i olika delar af Tyskland och åtföljes af en kort beskrifning öfver läge, anordning, använda växter samt kostnad. Sedermera följer en afdelning af detaljer och anordningar vid trädgårdsanläggningar. Det hela är intressant och visar många goda uppslag, som böra vara till väckelse och sporre för alla egnahemsbyggare.

DIE GARTENGESTALTUNG DER NEUZEIT af Willy Lange under medverkan af Otto Stahn. Förlag J. J. Weber. Leipzig 07.

Med vanlig tysk omständlighet och grundlighet redogöres för trädgårdar i olika »stilar» och typer, geo-

metriska och naturträdgårdar; terrasser, vattenanordningar, klippor m. m. Författarne synas utgå från den principen att den naturliga terrängen bör i det närmaste lämnas orörd; de talrika illustrationerna äro emellertid af mycket växlande värde. Nyttiga torde de många rikhaltiga förteckningarna öfver trädslag och blommor för olika ändamål vara. Om boken således ej kan jämföras med det i förra årgången anmälda engelska arbetet af Mawson, »Garden Making», så får man dock här en bok om 400 sidor med 269 illustrationer för att ej nämna de 8 färgtaflorna för det låga priset af 12 kronor.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

KATARINATÄFLINGEN. Med hänsyn därtill, att ett af de inlämnade täflingsförslagen med motto »Rädda, hvad räddas kan», författadt af arkitekten W. Klemming, befunnits innehålla en del beaktansvärda detaljer, särskildt med hänsyn till trafikledernas ordnande i trakten af Slussen, har drätselnämndens första afdelning beslutat att ställa ett belopp af 1 000 kr. till förfogande för inköp af detta förslag.

PRISTÄFLAN FÖR SVENSKA ARKITEKER. Föreningen för Göteborgs förskönande inbjuder härmed svenska arkitekter till täflan, omfattande ritningar till hyreshus af en våning sten och tvåvåningar trä (s. k. landshöfdingehus).

Täflingsförslagen skola vara inlämnade den 15 mars 1910 och komma att bedömas af en nämnd, bestående af häradshöfding O. Mannheimer, arkitekt C. Westman, arkitekt Ch. Lindholm, förste stadsingeniör A. Lilienberg och byggmästare C. G. Winkvist. Till nämndens förfogande är ställd en summa af 1 800 kronor, hvaraf ovillkorligen komma att utdelas minst 1 500 kronor, fördelade på tre pris, däraf ett om minst 800 kronor. Handlingar rörande täflan erhållas hos doktor A. Romdahl, Göteborgs Museum.

Något som väcker förvåning är, att program med tillhörande handlingar icke bekommas annat än mot deposition af 8 kr., en fullständigt meningslöst åtgärd vid en liten täfan som denna.

KOMMERSKOLLEGIUMS RESESTIPENDIER. Dessa stipendier som årligen utdelas till ett antal teknici för att sätta dessa i tillfälle att utrikes göra studier inom ena eller andra området af sitt yrke, skola för 1910 sökas hos Kommerskollegium *senast den 15 febr.* Ansökningen bör innefatta nöjaktig redogörelse beträffande ändamålet med och tiden för den tilltänkta vistelsen utomlands äfvensom uppgift å de orter, som tänkas skola besökas samt åtföljas af vederbörliga betyg.

RESESTIPENDIUM. Löfvensköldska resestipendiet å 600 kr. är till ansökan ledigt. Det utdelas af K. Landtbruksakademien och afser studium, å inrikes och utrikes orter, af ändamålsenliga och för smakfull enkelhet utmärkta samt hälst för mindre jordbruk afsedda landtmannabyggnader, jämte deras inredning. Ansökningar åtföljda af betyg skola vara inlämnade till Förvaltningskommittén före kl. 2 e. m. den 31 nästkommande mars. Bland kompetensfordringarna för stipendiets erhållande märkas: ålder under 35 år, styrkta kunskaper i byggnadskonst och ritning samt minst sex månaders praktiskt deltagande i nyuppförande eller reparerande af landtmannabyggnader och deras inredande. Resetid minst två månader. I öfrigt hänvisas till i dagens nummer införd annons rörande stipendiet.

»ARKITEKTURS» UTSTÄLLNINGSNUMMER. Fastän det af utrymmesskäl kommer något seut, vilja vi ej underlåta att återgifva ett uttalande om våra specialnummer med anledning af den gångna sommarens utställning, som den kände konstkritikern Georg Nordensvan gjort i en af stockholmstidningarna. Efter ett omnämnande af tidskriften heter det: »Det bästa, det mest träffande och mest beaktansvärda som blifvit sagdt om 'den hvita staden' och om dess innehåll finner man i Arkitekturtidskriftens fyra sommarnummer — artiklar af den tyske fackmannen professor Herman Muthesius och af svenskarne Ivar Tengbom (om arkitekturen), Sigfrid Erikson (om textil konst och om sättet på hvilket denna exponerades och kunde ha blifvit exponerad), O. Hökerberg (om de egna hemmen) och Carl Bergsten (om möbelkonst och annan konstindustri). Det är alls icke uteslutande blommor och rökelse som här serveras, men anmärkningarna äro berättigade, aldrig öfverdrifna och aldrig klickfärgade.

Utställningen tillhör ju redan det flydda, och det finns kanske ej många som tänka så långt tillbaka i tiden som till den sommar som varit eller som påminna sig att det fanns annat i den hvita staden än dansbanan och vattenrutschen, den upptagna Bispen och det hemska spökhuset för barn, under ett halft år. Den minnesgoda bör läsa och begrunda Arkitekturtidskriftens sakrika uppsatser*.»

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST sista sammanträde under år 1909 hölls tisdagen den 14 dec. Därvid beslöts att afdelningens styrelse skulle bestå af, förutom ordförande, vice ordförande och sekreterare, 6 bisittare. Till medlemmar i Afdelningen invaldes hrr Hökerberg, Kjelliu, Linden och Nordenskjöld.

Från Barcelona hade inkommit en inbjudan att deltaga i en blifvande utställning därstädes af stadsplaner, men som denna utställning skulle öppnas under kommande januari månad, ansågs att tiden var för knapp att vidtaga åtgärder för deltagande från afdelningens sida,

* De fyra specialnumren säljas separat och kunna erhållas å Tekn. Tidskrifts exp. för kr. 2.50 tillsammans.

dock borde inbjudningen publiceras i Teknisk Tidskrifts allmänna afdelning.

Ingeniör Holmberger höll därefter ett intressant föredrag om flygmaskiner samt visade däröfver en rikhaltig samling skioptikonbilder.

Efter intagen gemensam supé höll ark. Fagerström ett humoristiskt föredrag om flygmaskinens inverkan på arkitekturen; stadsark. Salin visade en serie skioptikonbilder från en automobilfärd i Frankrike samt ing. Dahlgren en del bilder från Wien, Budapest, Prag m. m.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 18 januari under ordförandeskap af prof. Clason, hvarvid till medlemmar af Afdelningen invaldes intendenten Axel Nilsson, stadsarkitekten Salomon Sörensen, Malmö och arkitekten Carl R. Lindström, Uppsala.

Årsberättelse för Afdelningens verksamhet under det gångna året upplästes af förutvarande sekreteraren, Grefve S. Cronstedt, hvarpå Ordföranden till honom framförde Afdelningens tack för hans arbete för Afdelningen. I anslutning till den upplästa årsberättelsen pointerade ordföranden att *detta*, resultatet af arbetet under det gångna året, representerade för kåren viktiga intressen, som Afdelningen förntan säkerligen ej blifvit tillgodosedda. Ordföranden vidrörde härpå några af de frågor som stodo på dagordningen. Betr. *arkitektens ledande ställning på byggnadsplatsen* vill ingeniören göra honom platsen stridig. Ordföranden betonade hur viktigt det är att här hålla rätta kursen: Arkitekten — husbyggaren. Betr. *det konstnärliga området* har arkitekten att öfvervägande sysslat med fasaden mer och mer inriktat sig på ***rummet***, icke blott då detta är begränsat till fyra väggar, golf och tak, utan äfven i exteriören tages byggnaden i relation till rumsförhållandena, och detta visar sig särskildt i ett ökadt intresse för stadsplaner.

Bland viktiga ärenden som Afdelningen under det kommande året hade att behandla erinrade ordföranden om förslaget till ny byggnadsstadga, som remitterats till Afdelningen i och för yttrande, och med hvilket Afdelningen nu skulle börja årets förhandlingar. Under uttalande af goda förhoppningar för det kommande arbetsåret, önskade ordföranden Afdelningens medlemmar välkomna till årets första sammanträde.

Afdelningens kommitterade för behandling af förslag till byggnadsstadga för riket af d. 20 mars 1909, som delgifvit Afdelningen att den var färdig med hufvudpunkterna i sitt yttrande, önskade förelägga dessa före slutredigerandet för Afdelningen. Afdelningen upptog till behandling stadgeförslagets § 48 om hushöjder. Ark. Westholm lämnade i ett inledande föredrag en ingående redogörelse, beledsagadt med skioptikonbilder, om de nuvarande bestämmelserna om hushöjder och våningsantal, deras ofullständigheter, och hur de i praktiken kringgås, samt de utvägar, man hade att hålla sig till, för fastslående af normerande bestämmelser, redogjorde för k. kommittéförslaget och kommitterades yttrande, hvilket i hufvudsak anslöt sig till k. kommittéförslaget, dock med reducering af den högsta tillåtna hushöjden inom större stad till 20 m. och inom de mindre städerna i proportion härefter, dock med undantag för kvarter, där vid denna stadgas trädande i kraft byggnad finnes uppförd till större höjd, det må kunna medgifvas samma höjd och våningsantal, som den redan uppförda byggnaden innehar, dock ej mer än 1 våning öfver hvad k. stadgeförslaget medger, äfvensom må i byggnadsordning kunna stadgas, att för byggnad, som utföres med större monumentalitet, och som förlägges vid öppen plats eller gata af större bredd än som erfordras för den eljest för staden högsta tillåtna höjden, må medgifvas ökning af denna höjd för första klassens städer med 2,0 m. och för öfriga klasser i proportion härmed.

Efter en liflig diskussion i principfrågorna *om indelning af städerna i grupper, afseende graderade bestämmelser om högsta tillåtna hushöjden* äfvensom *om, sedan en bestämd mall uppdragits för byggnadens ytterkontur, våningarna härigenom skola fixeras till antal eller icke.* anslöt Afdelningen sig efter i båda frågorna företagen omröstning i likhet med hvad kommitterade förslagit till kgl. kommittéförslaget.

Under diskussionen betonades å ena sidan hur viktigt det är för våra städers arkitektur, att genom fixerandet af våningsantalet förebygga att kubikmassan utnyttjas i *minsta möjliga våningshöjder* för att på så vis inrymma *flesta antal etager*, då härigenom fasadarkitekturen helt skulle klafbindas vid minimihöjderna. Att få en byggherre helt att afstå från en hel etage för erhållande af högre rumshöjder och bättre arkitektur blefve säkerligen svårt. Att däremot, sedan man inrymt det största enl. stadgan tillåtna antalet våningar, en byggherre går med på att gifva våningarna en lämplig och för arkitekturen passande våningshöjd torde vara sannolikare. Å andra sidan framhölls det oekonomiska i att den, som vill bygga ekonomiskt med låga våningshöjder, ej får tillfälle att utnyttja hela sin maximikubik och befarades följderna häraf blifva suspension af stadgandet.

Beträffande hushöjden som i samband med den förda diskussionen behandlats, anslöt sig Afdelningen till kommitterades förslag, maximihöjd 20 m. för större städer, med förut angifna afvikelser.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 3 · 2 MARS · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

FIG. 1. MUSEUM I DARMSTADT. ARKITEKT: ALFRED MESSEL.

ALFRED MESSEL.

Ingen stad på Europas kontinent kan uppvisa en växtkraft som Berlins. Under knappa tre decennier har det, inbegripet förstäderna, ökat sin folkmängd med mer än två miljoner, och växer alltjämt efter samma skala. När Tyskland efter 1870—71 års krig fick sin politiska enhet tryggad, blef hufvudstaden i det i sammanslutningen initiativtagande Preussen brännpunkten i det nya kejsarväldet, och Berlin växte därunder på brandenburgska sandslätten fram från en betydande handels- och garnisonsstad till en världsstad. I världsstädernas krets lyser det nu som den germanska världens metropol. Dess proportionsvis snabbaste utveckling börjar mot midten af 1870-talet. Därunder lämnades den största verksamhet åt byggnadskonsten. Sällan har arkitekten haft ett så stort arbetsfält som här, men ej heller arbetat under så förvirrande förhållanden.

I detta verkningsvimmel kommer Messel i tjuguårs åldern till storstaden för att söka utbildning vid dess byggnadsakademi. Han hade då, utgången från en köpmanssläkt i Darmstadt, sin första skolutbildning och förberedande studier vid Düsseldorfs konstakademi bakom sig. I Berlin vinner han efter akademiträning och några års praktisk verksamhet 1881 det stora Schinkelpriset, som leder till resor genom de gamla kulturländerna. Dessemellan aflägger Messel den i Tyskland för tillträde till ämbetsverk nödiga examen, hvars fördelar han emellertid ej länge skulle utnyttja. Hade hans konstnärliga afsikter på ämbetsvägen ej tillräcklig expansionsmöjlighet, eller låg arbetsfältet där för trångt, allt nog, när Gersonska varuhuset i Berlin 1888 står färdigt, lämnar han sin befattning som »Regierungsbaumeister». Först därefter skulle han framträda mer själfständigt i

sin konst. Detta affärshus liksom flera privatbyggnader från denna tid äro visserligen väl disponerade och alla af klar, arkitektonisk verkan, i hvilken den i hans senare formgifning förhärskande vertikala tendensen äfven är skönjbar, men fantasien är alltjämt suggererad af skolans stilschema.

Ännu kvarstår Messel vid en assistentbefattning vid Berlins tekniska högskola, som han 1893 fick utbytt mot en professur vid konstslöjdmuseet. Som ledare af dess arkitekturafdelning öfverlämnar man åt honom inredningen af ministersalen i preussiska landtingsbyggnaden. Det blef hans debutarbete till 1896-års konstindustriutställning i Berlin, och profvet består han så, att salen blir utställningens krona. Inom en ren linjeföring har arkitekten vid denna interiör bundit ett djupt stämningsinnehåll, som leder tanken till Italiens bästa palatsarkitektur, men dock är totalkaraktären afgjordt nationell. Rummet är till största delen inklädt med trä. En härligt dekorerad fris i läder förmedlar öfvergången mellan den höga ekpanelen och det nobelt utsirade bjälktaket. Både i läderplastiken och sniderierna har nedlagts största omsorg i handens arbete, som förlänar de konventionella motiven oförgänglig friskhet. Genom byggnadens renässans voro dessa på förhand gifna, och äro underordnade leder i detta rums skönhetsbild, som är skapad af harmonien mellan vackra material i verkningsfullaste behandling Härigenom vann det sin framgång och seger midt upp i 90-talets sminkade »jugend»-elände. Ehuru åt ett förnämare ändamål uttryckes här allmängiltiga principer för en sundare interiörkonst. Och det var nu mer än slumpen, som ledde Messel att på detta område först framlägga sitt program, hvilket nu är den allmänna konststräfvans.

Fastän Messels lifsverk i hufvudsak tillhör monumentalarkitekturen, ställes man aldrig så omedelbart inför personen som uti hans mindre privatbostäder (fig. 3 o. 4), i synnerhet dem på landet. Här bekänner han sin samhörighetskänsla med naturen och kärleken till henne. De äro så först och främst färgkompositioner, stämda efter landskapsbilden. Med lättnad lägger han här bort den i staden stränga hållningen, och inkomponerar massorna i grönskan. Den ornamentala utsmyckningen får omgifvande blad och blommors skugglek på de släta ytorna ersätta. Och slutligen öfverskygger han det hela med ett stort beskyddande tak.

När ministersalen var under utförande, dominerades redan verksamheten i Messels atelier af två stora uppgifter, hvilkas utveckling sedan skulle taga hans mesta tid i anspråk. Jag vill här omnämna dem i den ordning, han fick dem om händer.

Vid början af den nuvarande hessiske landsherrens regering utlystes en täflan om skisser till en museibyggnad, som skulle upptaga de i hans slott inrymda samlingarna. Täflingen resulterade i den traditionella lådtypen, som under gemensamt tak skulle upptaga de mest olikartade samlingar från jätteskelett från tertiärformationen till konstens nyaste färg- och formtankar. Rådfrågad var Messel nu af en annan åsikt, och framlade genast sina tankar om de olika sam-

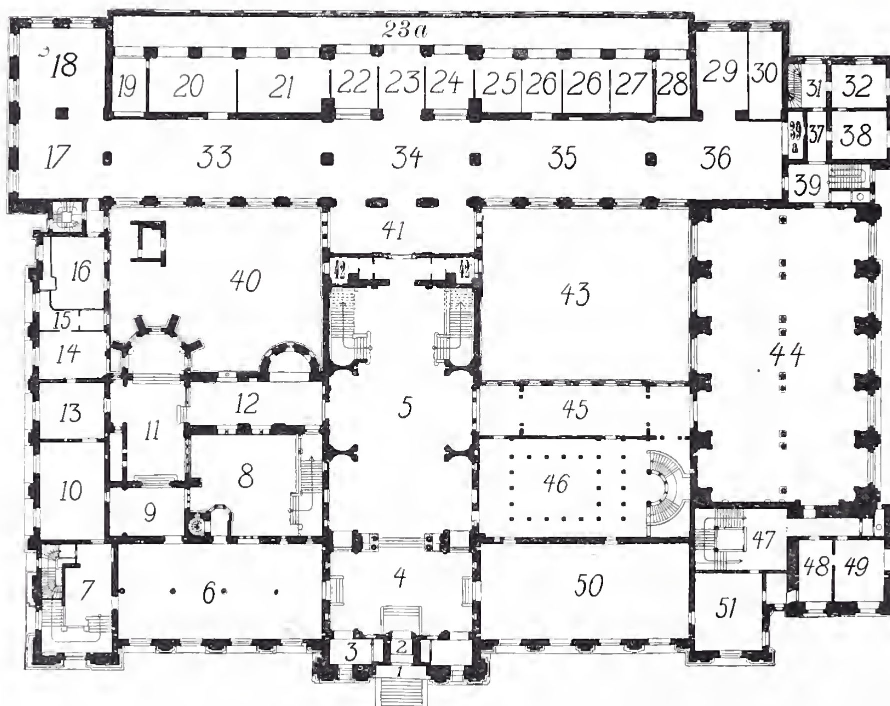

FIG. 2. MUSEUM I DARMSTADT, BOTTENPLAN. ARKITEKT: ALFRED MESSEL.
(FIG. BEN. UTL. AF ERNST WASMUTHS FÖRLAG, BERLIN, UR 5 SONDERHEFT DER BERLINER ARCHITEKTURWELT).

FIG. 3. VILLA BACH, DARMSTADT. ARKITEKT: ALFRED MESSEL.
(FIG. BEN. UTL. AF ERNST WASMUTHS FÖRLAG, BERLIN, UR 5 SONDERHEFT DER BERLINER ARCHITEKTURWELT).

lingarnas inkapslande hvar för sig, och fick därmed uppgiften till lösning (fig. 1—2).

Tomten var den förnämaste staden kunde bjuda, vid sidan af dess i grönska inbäddade teater och i fonden af en långsträckt plats. På ena sidan begränsas denna af låga privatbostäder, på den andra utom teatern af en hög flygelbyggnad till slottet. Början gjordes med omfattning till de rika zoologiska samlingarna, i en rektangulär byggnad i två våningar, ofvan hvilka tafvelsamlingarna inrymdes i öfverljussalar. Arkitekturen är här den enklast tänkbara. Släta putsytor med muröppningar utan dekorativ utsmyckning. De undre lokalerna äro stämda i grått och hvitt, galleriernas däremot efter rika färgskalor. Det är nästan som arkitekten här ur taflornas olika färganslag fått fram en för alla gemensam grundton. Så lugnt stå konstverken sida vid sida. I synnerhet har detta lyckats i filen smårum längs de stora salarnas långsidor.

Som flygelbyggnader till denna hufvudkropp framväxte sedan mot platsen, allteftersom penningar tillflöto, lokaler för de öfriga samlingarna och den orienterande vestibulen, hvilka slutligen sammanbundna med komplexets vackraste rum, vapen- och konstindustrisalarna, bilda en rik fasad mot torget. Ofvan frampartiets taklinje ser man blott galleriernas slutna murmassor.

Mig bekant är det första gången principen för en museibyggnad att utgöra en ram för samlingarna så strängt genomförts som här. Men man finner ej blott hvarje föremål i sin rätta omfattning, utan afdelningarna sinsemellan äro fördelade så, att besökaren så litet som möjligt skall tröttas af för stora motsatser i det exponerade. Och beundransvärdt är det huru allt, utåt berättadt, där får den lyckligaste lösning; huru jämvikten förmedlas mellan de på ena sidan låga boningshusen och de från den andra påträngande massorna från slottet och teatern. Som en motvikt mot dem uppfördes tornet och i ljus kalksten med finare behandling mot teaterns ljusa putskåpa, under det att själfva museibyggnaden uppvisar större språngförhållande, och är af en mörkare musselkalksten. Temat för fasadutbildningen var för öfrigt gifvet af grannarnas barock, men som i Messels händer får en ny charm och lyftning. Omsorgsfullt föras alla vertikaler upp mot det öfverhängande,

FIG. 4. STALLBYGGNAD VID MARGARETENSTRASSE I BERLIN.
ARKITEKT: ALFRED MESSEL.

horisonten starkt betonande taket. Kontrastverkan häraf är den kraftigaste, men mildras af materialens färgsammanstämning.

Här som genom Messels hela produktion ingår färgen som det primära, som stommen, på hvars yta sedan hans starka linjerytm ej rubbar den monumentala tyngd, som för honom är egen. Detta är visserligen en följd af hans sträfvan att låta materialen genom strukturmässig behandling framträda med makten af sin skönhet, men han blottar samtidigt med urval och deras inbördes samverkan omisskänligt den behärskade känslomänniskan. Hans kolorit är alltid diskret, utan förkärlek för vissa färger. Tillsammans bilda de dessa djupa toner i silfvergrått, brunt och mattgrönt, som färgerna i spektralskalan det hvita ljuset.

Några minuters väg från denna byggnad ligger Mathildenhöhe, de idéers Akropolis, som representerar Olbrich's genis korta sommarsaga. Häremot står museibyggnaden som lifvets allvar mot dess lek, väl något sträf, men manligare och mer rotfast, och förkroppsligar utan tvifve uppmaningen, som står att läsa där uppe på en af konstnärskoloniens byggnader: »Steht fest mein Haus im Weltgebraus.»

Med erfarenheter från denna byggnad går Messel till uppgiften att inreda ett hem åt en fint bildad privatman med obegränsad penningtillgång och stora konstskatter. Dessa skulle kombineras med en tidsenlig apparat för höga lifsvanor, och detta gör Messel med djup insikt om gammal konst och en öfverlägsen smak, så att man knappt märker gränsen mellan nytt och gammalt. Och dock är denna alltid klar, utan försök till imitation. Genom ett lyckadt materialval och i all sin enkelhet utsökt materialbehandling får han fram denna helhetsverkan, som är fri från antikvarisk bismak. Ty allt det rika konstnärliga stoffet, sinnrikt inympadt, lefver upp på nytt i en organism, som motsvarar nutidens kraf på komfort och trefnad. Från den klara rumsdispositionen, fasadens måttfullhet och utsökta bearbetning till omsorgen om den minsta detalj, finns ingen byggnad, som bättre än det Simonska palatset (fig. 5—6), Victoriastrasse 7 i Berlins Westend, uttrycker hvad Messel ville och kunde.

Wertheim är nu namnet, som presenterar honom för världen (fig. 7—10).

När en gång vår tid glidit bort och ligger som begränsadt led i händelsernas ändlösa orsakskedja, skall förvisso den genom det senaste halfseklets uppfinningar enormt ökade industri- och handelsmakten dominera ej blott som orsak till våra dagars vånda, utan äfven deras storhet. Med arkitektur skrifves bäst historia. Man behöfver blott gå till en storstad för att se omhvälfningarna de senaste årtiondena medfört. Liksom förr i tiden gudsidéen var det enande intresset, och hade sin symbol i den väldiga katedralen i samhällets midt, dominenar nu affärsverksamheten världens stora mötesplatser med palats vid palats. Bland dem intager varuhusens jättemagasin, där allt under solen är falt, en viktig plats ej blott som de största, utan framför allt genom sina nya kraf. Här gäller det att i djupa byggnadskomplex få in

oerhörda ljusmängder. Otaliga försök att genom gamla kulisser få in det nödvändigaste äro gjorda. Äfven Messel pröfvade sina krafter härpå, innan han orkade ta steget fullt ut som i Wertheim.

Messel hör ej till de konstnärer, som från början synas stå färdiga, hvilkas lif ter sig som en direkt fortsättning på ett redan genomlefvadt eller till de fantasimänniskor, som hänsynslöst framlägga oerhörda värden, utan ställer vid en stor fond af fantasi och skarpsinne ett outtröttligt arbete. Därunder söker han i det förflutna efter principen, som är all ädel byggnadskonsts kärna, och finner så med tiden sammanhanget, på hvilket en utveckling uteslutande kan byggas. Häruti ligger hemligheten med detta konstnärskap, som öppnar allt vidare och vidare perspektiv, och som vid hans bortgång var djupast. Blott ur en sådan jordmån af erfarenheter kunde ett Wertheim uppstå. Fullt behärskande våra stora resurser ställer sig Messel inför varuhus-problemet som en gång goten fullt i sakens tjänst. Denna var nu ny, och så blef Wertheim en i ädlaste bemärkelse ny byggnad.

Under nio år och tre perioder uppbyggdes Wertheim. Att här ingå på en beskrifning af detta jättekomlex skulle föra för långt. Jag vill blott understryka den utveckling, hvarje byggnadsepok uppvisar i jämförelse med den föregående.

Med den mindre af de två stora ljusgårdarna och motsvarande granitpelare vid Leibzigerstrasse var temat gifvet. I graniten upphängdes stålkonstruktionerna, och pelarna afrundades för att så litet som möjligt hämma ljusflödet utifrån. Här begär ögat dock större samband mellan pelarna, och den skulpturala utsmyckningen öfver entrén är ej inarbetad i linjearkitekturen. Detta gäller i ännu högre grad för ljusgården, hvilkens orediga stuckdekoration i pelarfyllningarna intet har att skaffa med rummets stora linjer. Ett fäste för ögat är i detta stora rum den vackra allegoriska figuren »arbetet», något för stor och framför allt utan nödig dekorativ bredd.

Ett afsevärdt tillskott får byggnaden med utvidgningen mot Vossstrasse (fig. 9). Från denna gata sker inmatningen af varorna till en stor gård, som utom en del försäljningslokaler omgifves af lagerrum, maskinhus och komplexets restaurant. Utåt erhålla dessa rum sitt samband genom den slutna tornkroppen, inom hvilken varuhissarna löpa. På arkitektens enträgna tillrådan kom denna af trafiken betingade indragning af byggnaden från gatan till stånd, och gör med Messels lösning en gatubild af stor skönhet. Fasaderna äro här hvar för sig fastare och af större omväxling, dock utan

FIG. 5. SIMONSKA PALATSET. ARK.: ALFRED MESSEL.

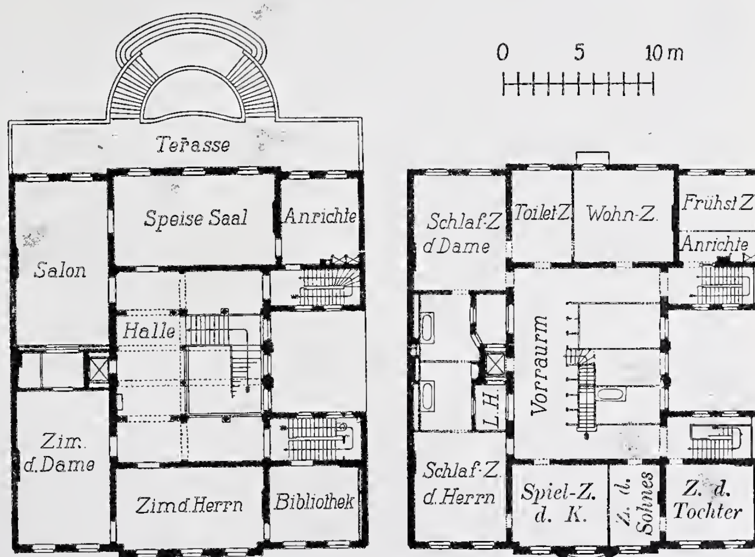

FIG. 6. SIMONSKA PALATSET, BERLIN. ARKITEKT: ALFRED MESSEL.
(FIG. BEN. UTL. AF ERNST WASMUTHS FÖRLAG, BERLIN, UR 5 SONDERHEFT DER BERLINER ARCHITEKTURWELT).

*

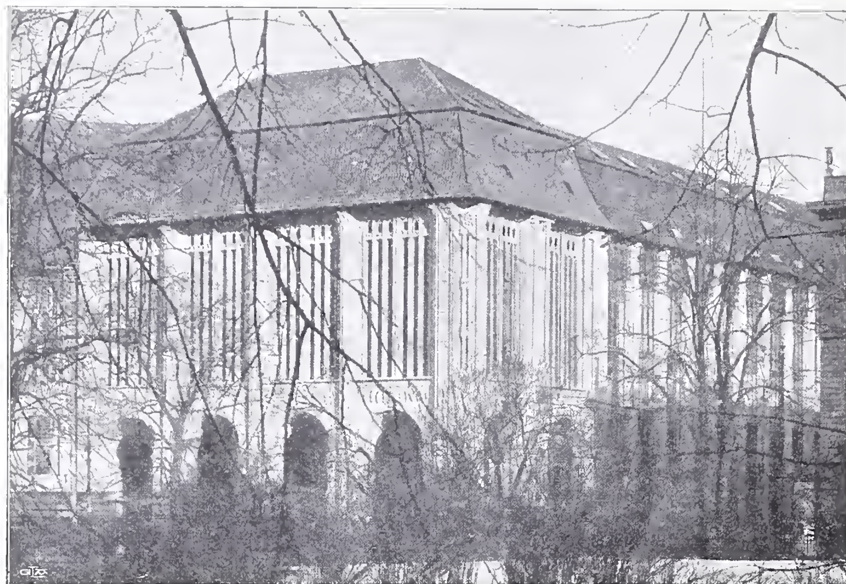

FIG. 7. WERTHEIM FRÅN LEIPZIGERSTRASSE. ARK.: ALFRED MESSEL.

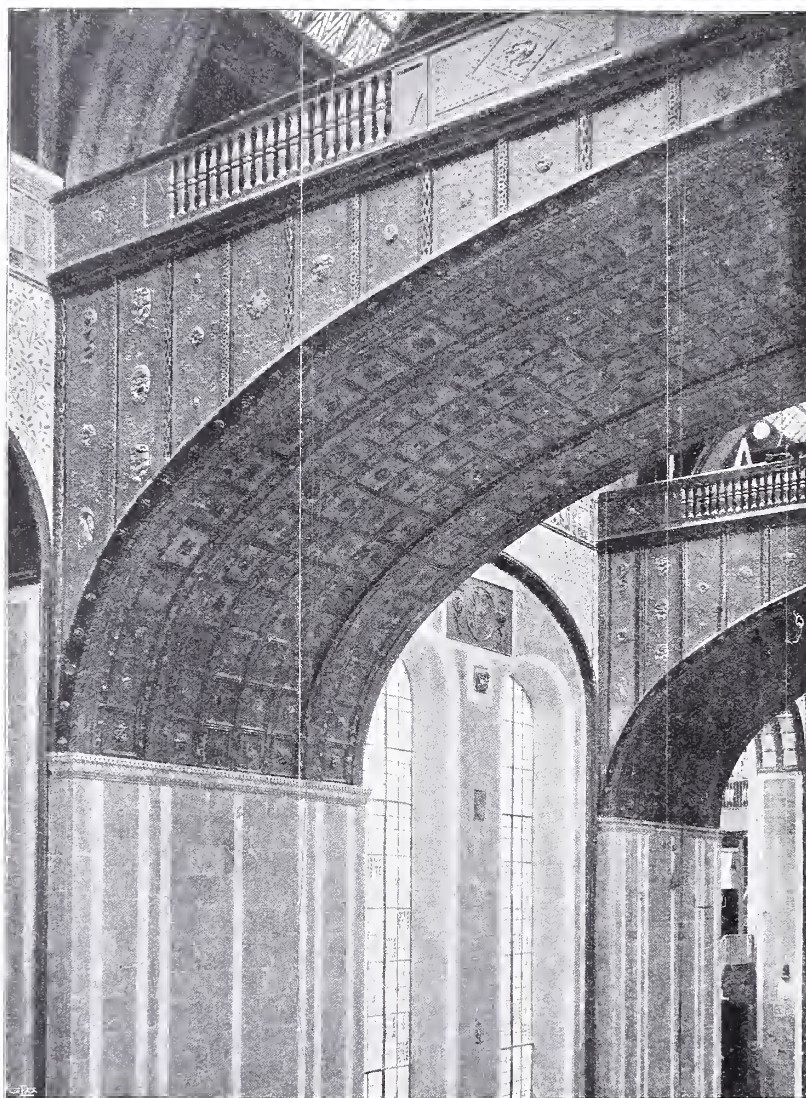

FIG. 8. STORA LJUSGÅRDEN I WERTHEIM. ARK.: ALFRED MESSEL.

att störa den för helheten erforderliga, strängt genomförda vertikala ledbildningen, som jämte massornas öfverlägsna fördelning och med materialens härliga färgharmoni bilda ett storvulet helt med nästan nya värden för monumentaliteten. Man tänker närmast på en engelsk katedral.

Sin kulmen och afslutning får emellertid Wertheim genom utvidgningen mot Leipziger platsen. I den grandiosa ljusgården (fig. 8) får en väldig fantasi kött och blod uti ett ädelt material. Pelarna och den rummet omkransande frisen äro af grå marmor med inkrusteringar af sten och metall; de öfverhvälfvande broarna och glashvalfvets rutinfattning af hamrad brons, delvis förgylld. Inom de stora måtten gör besökaren intimare bekantskap med en mängd individuella konstverk, som berätta om handelns förgreningar till lifvets alla former. Men all detaljrikedom hänför sig här till det hela, som genom öfverskådlig klarhet bevarat ögonblickets ingifvelse.

Utom denna ljusgård har blott representationsrummet fått en rikare utsmyckning med en bredt skuren träskulptur och ett duktigt, kasettutbildadt träbjälktak med sparsam förgyllning. Rummet är stämdt i en varm sepiaton anslagen af träets naturliga färg, som fördjupas af det genom en mängd smårutor i matt-gult, brunt och grått silade ljuset.

Öfriga lokaler äro hållna i dämpadt hvitt. Här

få varorna träda i det dekorativas tjänst.

All denna inre härlighet skulle nu presenteras mot den pretentiösa Leipzigerplatsen i en några tiotal meter bred fasadbit (fig. 7 och 16). Dess höjd var äfven enligt Messels uppfattning begränsad med hänsyn till omgifningarna och byggnaden, den skulle kröna. Han lär ha förkastat framlagda förslag om en tornuppbyggnad med motiveringen, att begreppet »hus» därigenom skulle blifva för öfverdrifvet. Ej med stora later skulle hans skapelse fram i världsstadens trängsel. Inom en anspråkslös ram förtätar han så i kalksten, hvad varuhuset har karaktäristiskt och skönt, och får därunder fram denna sällsamt rytmiska fasad, som trots den starka uppdelningen är af öfverväldigande tyngd. Här har nordtyskt verklighetssinne sammansmälts med ett sydligare fantasilif, som med lätt gemyt leker på ytan. Naturligt som musslorna i stenen kommer dekorationen fram ur stommen och mildrar dess allvar.

Vid sidan af att vara en organism till fullkomlighet fyllande mångfalden af funktioner i varuhuset, hvilket bäst torde kunna ställas som symbol för det nuvarande Berlin, har denna byggnad därjämte blifvit ett nationellt byggnadsmonument, som midt upp i folkvimlet genom sin afskildhet och ro fyller sinnet med glädje och stolthet.

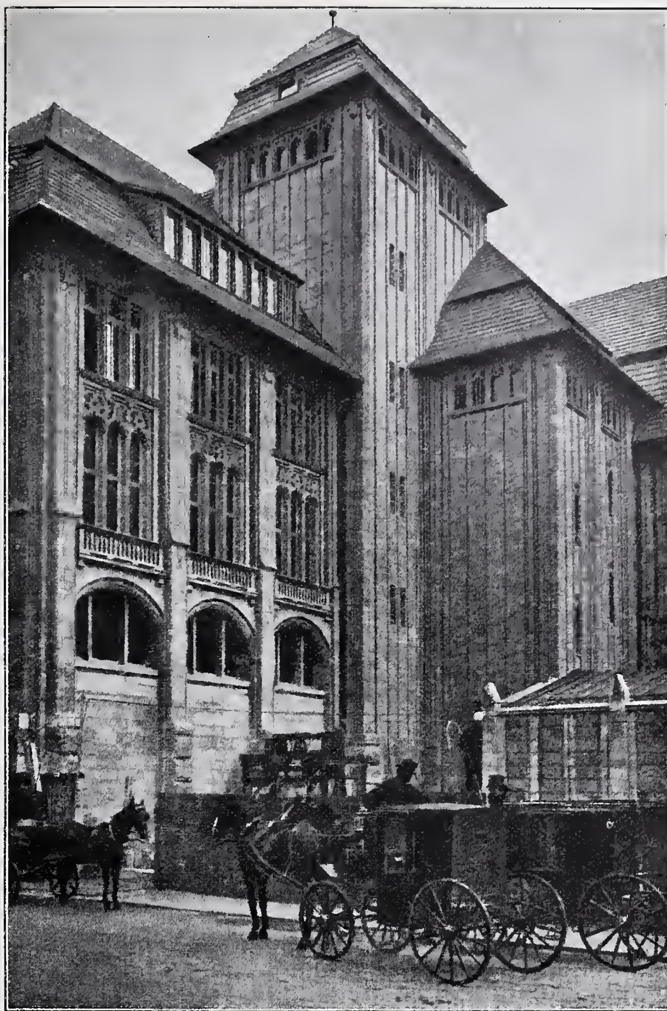

FIG. 9. WERTHEIM FRÅN VOSS-STRASSE.
ARK.: ALFRED MESSEL.

Den som vandrar genom Wertheim i den ordning, vi här antydt, skall ingenstädes finna en tvär öfvergång. Osökt fogar sig afdelning vid afdelning, och man beundrar den kraft, med hvilken den konstnärliga afsikten utvecklas och genomföres. Tager man därvid i betraktande, att samtidigt med Wertheim byggdes den stora filialen vid Rosenthalerstrasse, och dessutom bank- och affärspalats (fig. 12), rådhus (fig. 11), slott och privatbostäder, som samtliga utan undantag mästerligt afpassats efter de olika ändamålen, och alla från de stora måtten ut i detaljbildningen genomträngts af Messels ande, får man ett begrepp om bärkraften af hans administrativa förmåga. Med henne kunde Messel utan offentliga uppdrag föra sin gedigna konst in på lifvets alla områden, och vann därigenom med tiden sin obestridda ställning som Berlins störste arkitekt. Där framträder också hans stora kulturella insats klarast.

Af det sagda torde det framgå, att denna insats i hufvudsak fått sin konstnärliga gestaltning af en utpräglad stilkänsla och realism. Samlade skulle Messels byggnadsverk bilda en stad för sig med rik omväxling. Men däruti står hvarje byggnad med en efter ändamålet afpassad verkan och följande en bestämd arkitektonisk idé, som befruktas af hans fina realism. Denna gör honom till en oefterliknelig förespråkare för materialens naturliga skönhet.

Af dessa egenskaper får Messels produktion sin grundton och sitt monumentala drag. I lugn relief projicerar den sig på den unga världsstadens ojämna struktur.

Dessa rader kunna ej göra anspråk på att gifva en helbild af den nyligen bortgångne mästaren såsom konstnär. Här berätta illustrationerna bäst. Med deras urval och ordnande och ofvanstående text har undertecknad blott kunnat peka på huf-

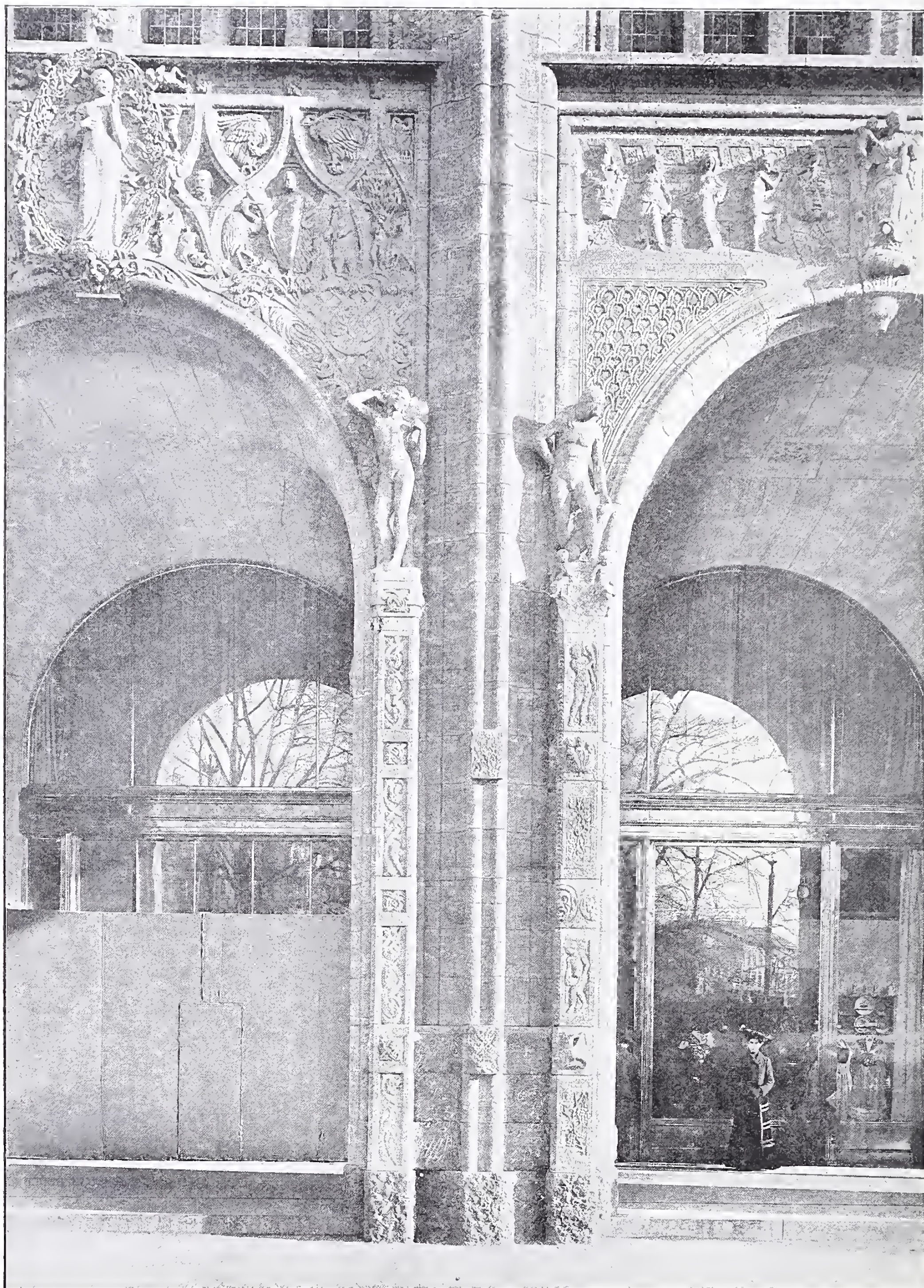

FIG. 10. WERTHEIM, DETALJ FRÅN PORTIKEN VID LEIPZIGERPLATZ.

ARKITEKT: ALFRED MESSEL.

(FIG. BEN. UTL. AF ERNST WASMUTHS FÖRLAG, BERLIN, UR 5 SONDERHEFT DER BERLINER ARCHITEKTURWELT).

FIG. 11. VY ÖFVER BALLENSTEDT MED MESSELS RÅDHUS.

vudmomenten i hans successiva utveckling och dess miljöer. Utgången från ett aktadt hem hade Messel i sällsynt förening nedärft ett öppet verklighetssinne paradt med en af äkta germansk fantasi buren idealitet, som höjde honom öfver hvardagslifvets vedermödor. Och liksom den för honom typiska förmågan att helt underordna sig saken med åren ökas, och denna orubbliga logik, som behärskar hans alstring skärpes, så har väl aldrig hans fantasi varit så yppig som mot slutet.

Detta afbröt därför en utveckling, som ännu bar på löften för framtiden.

Berlin, Juli 09.

Gustav Holmdahl.

IN MEMORIAM.

Danska arkitektkåren har i dagarna förlorat tvänne af sina medlemmar, som från arkitektmötena äro personligt kända af åtskilliga bland oss svenska arkitekter, nämligen arkitekterna Leuning Borch och Johannes Jensen. Den senare var en helt ung man, som ännu ej hunnit göra sig särskildt bemärkt, men hvars sympatiska, hurtiga väsen deltagarne i Finlandsmötet i somras säkert skola erinra sig, beklagande att han han så tidigt gått bort. — Leuning Borch var en äldre, mångfrestande man, som bl. a. var ledaren för dem, som åstadkommo den s. k. »stationsbyen» på Aarhusutställningen i somras. Hans egentliga intresse var dock icke så mycket arkitektur som allt hvad till konstindustri (»Skønvirke») hörer, och hvar och en som resonnerat med honom i dessa ämnen inser, hur mycket Danmark förlorat i en kärnkarl som Leuning Borch.

Rudolf S. Enblom.

FIG. 12. KONTORSBYGGNAD FÖR »A. E. G.», BERLIN.
ARKITEKT: ALFRED MESSEL.

ÖFVERINTENDENTS-ÄMBETET UNDER 1909.

KYRKOR. Genom till Öfverintendentsämbetet expedierade Kungl. bref hafva under året slutgiltigt afgjorts 89 kyrkobyggnadsärenden, hvaraf 9 rört nybyggnader eller inredningsföremål för nybyggnader; 80 hafva rört ändrings-, tillbyggnads- eller restaureringsarbeten samt inredningsföremål till äldre kyrkor. Dessutom har ämbetet under året handlagt 109 andra kyrkobyggnadsfrågor, hvilka antingen ännu icke blifvit af Kungl. Maj:t afgjorda eller också icke påkallat något afgörande af Kungl. Maj:t.

Bland nybyggnaderna märkas: i Stockholm *Engelbrektskyrkan* (L. I. Wahlman), *Grafkapell* på *Kungsholms kyrko-*

gård (Aron Johansson), ny svensk kyrka i *Köpenhamn* (Th. Wåhlin), *Sundbyberg* (Sjögren) *Härjevad* (I. Tengbom); vidare 2 träkyrkor: i *Kiruna* (G. Wickman) och i *Stengårdshult* (T. Grut).

Bland ändrings- och restaureringsarbetena må nämnas: *Riddarholmskyrkan* i *Stockholm* har varit föremål för fortsatta undersökningar och utredningar; i det Karolinska grafkoret hafva reparationsarbeten invändigt bedrifvits.

Uppsala domkyrka har kompletterat sin förra året så utmärkt ordnade klädkammare genom att på liknande sätt inreda och ordna en silfverkammare. Inredningsritningarna äro utförda af intendenten Axel Nilsson. Ordnandet af samlingarna har ledts af dr. G. Upmark. I *Strängnäs domkyrka* har restaureringsarbetet fortfarande pågått. Målningsrestaureringen är fullt afslutad. Endast inredningsarbeten återstå numera. Till den omfattande restaureringen beviljade 1909 års riksdag ett ökadt anslag af 70 000 kronor. Rörande *Kalmar domkyrka* har ett förslag till omfattande reparation varit föremål för behandling. Under sommaren har ämbetet på Kungl. Maj:ts uppdrag verkställt framknackning och restaurering af medeltida hvalf- och väggmålningar i *Neder-Luleå* kyrka, sannolikt de nordligast kända medeltidsmålningar i världen. Arbetet har på ämbetets uppdrag ledts af dr. S. Curman. Den omstridda frågan angående flyttning af *Råda ödekyrka* till Skansen har varit föremål för ämbetets behandling. För att söka rädda *Gösslunda* gamla kyrka (Västergötland), som församlingen önskade öfvergifva för att i stället bygga ny kyrka, har ämbetet låtit ark. R. Östberg utarbeta förslag till den gamla kyrkans värdiga iståndsättande.

En ständigt återkommande fråga rörande kyrkorna är frågan om användande af spån såsom taktäckningsmaterial. Alltjämt inkomna ansökningar att få utbyta gamla spåntak mot tak af plåt eller eternit. Ämbetet har konsekvent afstyrkt dylika ansökningar, såvida ej särskilda förhållanden förelegat. Såsom ett led i denna ämbetets sträfvan att bibehålla de gamla vackra och bepröfvade taken af täljd spån må framhållas, att ämbetet ingått med en skrifvelse till Allm. brandförsäkringsverket för byggnader på landet med hemställan om lindrigare brandstodsafgifter än hittills för kyrkor med spåntak.

Äfven detta år har ett antal kyrkor i olika delar af landet inspekterats af ämbetets arkitekter och åter har det visat sig, huru nödvändig denna inspektion är. Önskemålet är, att sådan inspektion kunde företagas äfven till sådana arbeten, som äro under utförande, ej endast till redan afslutade sådana.

Under sommaren och hösten har arbetet med den yttre restaureringen af *Ystads Gråbrödrakloster* i det närmaste fullbordats under ark. Wåhlins ledning. Såsom daglig kontrollant för arbetet har ark. A. Roland tjänstgjort. Reparationsarbetena å *Leckö* slott ha denna sommar fortsatts under öfverinseende af ark. R. Östberg.

STADSPLANER. Inom ämbetet hafva icke mindre än 104 stadsplaneärenden behandlats. Den stora ökningen i antalet dylika ärenden beror på ikraftträdandet af den nya stadsplanelagen af 1907, som framkallat ett intensivt arbete på området. Ärendena gälla merendels revision af äldre stadsplaner eller anstånd med genomförande af stadfästade planer, samt byggnadsbestämmelser för sådana områden, som afsetts till villakvarter o. dyl.

För Stockholm med omnejd märkas bl. a. följande: Ämbetet har till Kungl. Maj:t öfverlämnat ett af ark. Hallman omarbetadt förslag till stadsplan för vissa delar af *Ladugårdsgärdet* samt förslag till särskilda byggnadsbestämmelser för det föreslagna villaområdet kring nuvarande Skogsinstitutet. Stadsplanekommissionen har begärt samarbete med ämbetet beträffande ordnandet af Stockholms vägförbindelser öfver *Frescatiområdet å Norra Djurgården*. Vidare har till behandling förelegat Hallmans förslag till stadsplan för *nordvästra Norrmalm* samt beträffande förstäderna förslag till stadsplaner för *Råsunda*, *Öfre Frösunda*, *Dufbo*, *Ekensberg* m. fl. Ämbetet har af Kungl. Maj:t fått befallning att uppgöra förslag till stadsplan och tomtindelning för östra delen af *Mörby* jämte kostnadsförslag för dess ordnande samt att upprätta kalkyl öfver medelkostnaden för uppförande därstädes af bostadshus för en familj. Området är afsedt till upplåtande åt statstjänstemän och betjänte. Ämbetet har uppdragit åt ark. grefve S. Cronstedt att upprätta förslaget.

Under årets lopp har Kungl. stadsfästelse utfärdats rörande den på sin tid omdebatterade stadsplaneändringen i *Ystad*, hvarigenom några af stadens intressantaste och vackraste kvarter för framtiden förstöras.

Däremot synas möjligheter finnas för bevarande af det lilla *Sigtunas* idyll. Ämbetet, som låtit ark. R. Östberg granska planen, har nämligen föreslagit åtskilliga modifikationer i det inlämnade stadsplaneförslaget (af Hallman), hvarigenom nu bestående stadsplan för de äldre delarna kvarstår oförändrad.

OFFENTLIGA BYGGNADER I STOCKHOLM OCH I LANDSORTEN. För Stockholms vidkommande har det hufvudsakligen rört fortsatt behandling och utredning af redan förut ifrågasatta byggnadsföretag såsom *Allmänna Barnbördshuset* (G. Wickman), hvartill statsanslag under året beviljats, *Farmaceutiska institutet* (B. Almquist), *Tandläkareinstitutet* (B. Almquist), *Krigshögskolan* (E. Josephson) m. fl.

För landsorten torde de viktigaste byggnadsfrågorna varit: ny telegrafstationsbyggnad i *Norrköping* (A. Johansson), post- och telegrafstationsbyggnad i *Västerås* (E. Lallerstedt), biblioteks- och museibyggnad i *Östersund* (Wallberg), nytt domkapitelhus i *Skara* (Sundberg). Till sistnämnda byggnad har ämbetet låtit ark. T. Grut utarbeta ett nytt förslag.

I detta sammanhang må nämnas, att ämbetet haft i uppdrag att å svenska statens vägnar uppgöra kontrakt om och kontrollera leveransen af granit till det nya *fredspalatset i Haag*.

LÄROVERKSBYGGNADER. Rörande läroverksbyggnader hafva frågor till ett antal af 18 blifvit behandlade inom ämbetet. Bland dessa märkas förslag till nybyggnader för folkskoleseminarierna i *Falun* (E. Lallerstedt) och *Uppsala* (Ax. Lindegren) samt ny samskola i *Södertelje* (Edv. Ohlsson).

SJUKHUSBYGGNADER. 36 ärenden rörande sjukhusbyggnader hafva handlagts af ämbetet. Bland dessa röra icke mindre än 22 stycken tuberkulossjukhus, af

hvilka 20 äro helt och hållet nya. De förnämsta af dessa äro tuberkulossjukhusen vid Söderby (G. Wickman) och Kålltorp (Tengbom och Torulf) för respektive Stockholm och Göteborg. I öfrigt hafva de flesta länen och åtskilliga af de större landsortsstäderna planerat dylika anläggningar. Tyvärr är det ytterst sällan, som vederbörande för förslagens upprättande vändt sig till arkitektoniskt kompetenta personer. Bland sjukvårdsbyggnaderna förtjänar äfven nämnas *Vadstena hospital*, för hvars förseende med modärn värmeledning och elektrisk belysning ett större anslag begäres. Ämbetet har för sin del afstyrkt ansökningen och hemställt, om icke de för modärn hospitalsvård föga lämpliga, men ur historisk synpunkt ytterst värdefulla gamla klosterbyggnaderna kunde utrymmas och anslaget hellre användas i sammanhang med uppförande af nybyggnader för hospitalet. Klosterbyggnaderna skulle då kunna iståndsättas och hållas tillgängliga för allmänheten såsom historiska monument.

ÖFVERINTENDENTSÄMBETET SÅSOM BYGGHERRE. Bland de byggnadsföretag, som äro anförtrodda åt ämbetet att utföras genom dess försorg och på dess ansvar märkas:

a) *under året afslutade:* tillbyggnad vid *Karolinska Institutet* för farmakologiska institutionen m. fl. (F. Zetterwall); landstatshus i *Härnösand* (A. Johansson); nytt gymnastikhus vid folkskoleseminariet i *Växiö* (G. Hermansson); ny vaktmästarebostad vid *Kalmar slott* (G. Lindgren); inredande af arkivlokaler m. m. i domkapitelshuset i *Västerås* (E. Hahr).

b) *pågående:* om- och tillbyggnad af *gamla riksdagshuset* (A. Johansson); nybyggnad för *hofhållningen* å f. d. Indebetouska husets tomt (E. Josephson); nytt landshöfdingeresidens i *Karlskrona* (G. Lindgren); tillbyggnad till länsresidenset i *Östersund* (G. Ameén); landsarkiv i *Göteborg* (G. Ameén); folkskoleseminarier i *Växjö* och *Luleå* (G. Hermansson).

c) *planlagda:* uppförande af nytt *Riksmuseum* jämte byggnad åt Sveriges Geologiska Undersökning. Detta stora byggnadsföretag har under året ordnats för utförande så, att A. Anderberg antagits som arkitekt och arbetsledare, under det att ark. G. Hermanson är ämbetets kontrollant. Ritningarna hafva under året fullbordats, så att byggnaden nu kunnat utlysas på entreprenad. Vidare märkas: tillsyningsmannabostad vid Vasamonumentet i *Utmeland* (G. Améen) och folkskoleseminarium i *Göteborg* (G. Hermansson).

SPRIDDA MEDDELANDEN.

ALLMÄN UTSTÄLLNING FÖR STADSBYGGNADSKONST I BERLIN I SOMMAR. I anslutning till pristäflingen för erhållande af en stadsplan för bebyggande af framtidens Stor-Berlin af hvilken prisbedömningen f. n. pågår, kommer en allmän utställning att äga rum i Berlin i maj och juni 1910, afsedd att sammanföra in- och utlandets mönstergilla prestationer på stadsplanekonstens område. Särskildt skola de frågor, som äro brännande i de stora städernas utveckling, belysas. En stor mängd ritningar, modeller och åskådliggörande statistiker skola lämna såväl lekmannen som fackmannen tillfälle att skaffa sig en uppfattning om planerna för storstäders framtida bebyggande. Utställningen kommer att få en stor tillslutning af såväl stats- och stadsmyndigheter som enskilda både inom och utom Tysklands gränser

Programet för utställningen upptager:

1. Kommunikations- och transportmedel (Planer och framställningar af kommunikationssystem).
2. Skogs- och parkanläggningar, parkvägar, lek- och sportplatser, kyrkogårdar.
3. Gator, torg, broar, gatuprydnader (brunnar, uppställning af monument).
4. Storstäders historiska utveckling.
5. Nutidens centrala stadsdel, affärskvarter, bostadsförhållanden, gatusektioner.
6. Utvidgningsanläggningar, bebyggande i zoner, förstäder, trädgårdsstäder, arbetarekvarter.
7. Anläggandet af nya städer
8. Läsrum med stadsplanelitteratur.

Framstående fackmän komma att under utställningen hålla föredrag, hvilka i samband med diskussioner om den närvarande täfligen skola behandla de viktigaste uppgifterna i stadsbyggnadskonsten.

UTVIDGNING AF WERTHEIM I BERLIN. I samband med redogörelsen i detta nummer för Messels verksamhet kan nämnas, att tillbyggnader af Wertheims varuhus äro planerade. En pristäfling för erhållande af förslag till en sådan tillbyggnad har nyligen afslutats. Sällan har väl utgången af en täflan motsetts med sådan spänning — helt naturligt då det gälde att bygga vidare på ett af Messels största verk. Förste pristagare blefvo Dresdenarkitekterna Schilling & Gräbner.

EN INTRESSANT UTSTÄLLNING för lervaru-, cement- och kalkindustri äger rum i sommar i Berlin från 1 juni till 18 juli. Den kommer att omfatta tvänne afdelningar, den ena upptagande alla hithörande byggnadsmaterial, som komma till användning vid en byggnads utförande, samt finare keramik, den andra omfattande maskiner, apparater och förnödenhetsartiklar, som komma till användning i de representerade industrierna. Särskildt torde ju den första afdelningen bli intressant med dess omfattande uppvisning af byggnadsmaterialer såsom tegel, lervaror af alla slag, takbeläggning, betong och konststen, cement, kalk, kalksandsten, gips, stengods, porslin m. m., hvilka material emellertid icke komma att visas endast i och för sig utan äfven såsom använda vid utförandet af byggnader och byggnadsdelar såsom t. ex. golfbeläggning, skyltfönsterutrustning, trappor, värme- och ventilationsanläggningar, sanitära inredningar, väggbeklädnader m. m. Äfven lämnas rum för anordningar vid belysning, hissar, telefoner etc., när de beröras af dessa industrier. För byggnadsintresserade torde det blifva ett utmärkt tillfälle att lära känna de stora tekniska framstegen på dessa områden liksom att studera de olika byggnadsmaterialen samt deras konstruktiva användning och deras verkan i byggnaden.

ETERNITEN.

Plats har begärts för följande förklaring, för hvilken, då den endast understryker den mening, som kom till uttryck i vår åberopade artikel, nämligen att eterniten bör undvikas vid konsthistoriskt viktiga byggnader, gärna beredes plats. Red.

Herr Redaktör!

Det i Eder v. tidskrift Arkitekturs januarinummer i år under rubriken »Eterniten kritiseras i sitt hemland» refererade meddelandet ur »Die Denkmalpflege» rör sig om en del af innehållet i en af »k. k. Statthalterei für Tirol und Vorarlberg» utfärdad kungörelse af den 2 juni 1909, som ledde till en sådan mängd beklagliga feltolkningar och missuppfattningar, att »Die Statthalterei» inom kort såg sig förorsakad att dels tillsvidare inhibera kungörelsens fortsatta offentliggörande, dels den 19 aug. 1909 utfärda en ny kungörelse, hvars ordalydelse i öfversättning är följande:

»Cirkulär angående eternits användande såsom taktäckningsmaterial till gamla byggnadsminnen.

Den nådiga kungörelsen af den 2 juni d. å., cirkulär 30 045, angående eternits användande såsom taktäckningsmaterial till byggnadsminnen har ledt till beklagliga feltolkningar och isynnerhet ingifvit den uppfattningen, att ämbetet därmed skulle gjort front mot eternitens användande och dess byggnadstekniska användbarhet i allmänhet.

Detta var dock ingalunda fallet och har icke heller någonsin åsyftats.

Den ofvannämnda kungörelsen afsåg endast tillkännagifva, att »Die Denkmalschutzbehörden» ur konsthistorisk och estetisk synpunkt lägga vikt vid att de historiska taktäckningsstilarna bibehållas på gamla byggnadsminnen och att till sådana byggnader om möjligt användandet af eternit bör undvikas; bland dessa gamla byggnader inräknade ämbetet äfven de gamla karakteristiska boudgårdarna i Tirolen, hvilka i viss mening också representera ett konstvärde.

Den merbemälda kungörelsen hänsyftar följaktligen *endast* på dessa byggnader, alltså på ett mycket begränsadt antal sådana och *icke* på några slags byggnader för öfrigt, alltså icke heller på nybyggnader af något slag.

Men äfven i afseende på de förstnämnda gamla byggnadsminnena antyddes det, att användning af eternit kunde få äga rum i sådana fall, som då den befintliga takstolen är för svag eller andra förhållanden[1], som måste medtagas i beräkningen, tala därför.

Denna förklaring torde delgifvas *alla* de myndigheter, som *före* inhiberingskungörelsen af den 31 juli d. å., cirkulär 47 857, delgifvits kungörelsen 30 045 1909.

»Der k. k. Statthalter
Spiegelfeld».

[1] Nämligen brist på penningemedel till takstolarnas förstärkande och brandstadgans förbud mot spåntaks användande.

Det saknar sålunda icke sin stora betydelse att nu ifrån det land, där eterniten varit längst använd, få officiellt framhållet, att eternitens praktiska och ekonomiska fördelar icke genom den ifrågavarande kungörelsen bestridas, utan att denna kungörelse, som refererats i Eder tidskrift efter meddelandet i »Die Denkmalpflege», uttalat sig *uteslutande* mot eternitens användande till restaurering af gamla konsthistoriskt viktiga byggnadsminnen, där man eftersträfvar att fortfarande bibehålla byggnadsminnets ursprungliga takmaterial och täckningssätt, hvartill eterniten naturligtvis lämpar sig lika litet, som flertalet andra nyare takmaterial.

Till bestyrkandet af dessa våra uppgifter närslutas vederbörligen legaliserade handlingar.

Stockholm den 25 februari 1910.

Skandinaviska Eternit Aktiebolaget.
K. A. Funke.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

SVENSKA TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde torsdagen den 3 februari till extra sammanträde under ordförande af ark. Östberg. Från Tekniska Samfundets i Göteborg Afdelning för Husbyggnadskonst hade inkommit en skrifvelse med förslag att förlägga årets utvidgade sammanträde (arkitektmöte) till Göteborg. Då under föregående år en liknande framställning ingått från Södra Sveriges Byggnadstekniska Samfund i Malmö, bordlades frågan för inhämtande af upplysningar från Samfundet med anledning af Afd:s då afgifna svar. Fortsattes från föregående sammanträde behandlingen af byggnadsstadgeförslaget.

Afdelningen sammanträdde åter tisdagen den 8 februari till ordinarie sammanträde under ordförande af prof. Clason. På förslag af ordföranden beslöt Afdelningen ingå till ecklesiastikdepartementet med anhållan om omedelbart vidtagande af åtgärder för att Sverige måtte kunna ansluta sig till den i Berlin 1909 reviderade Bernkonventionen, hvad den rörer konstnärlig äganderätt och speciellt arkitektens konstnärliga äganderätt, äfvensom, om möjligt, få speciellt denna sistnämnda fråga afgjord af årets riksdag, oberoende af öfriga frågor på detta område. Fortsattes behandlingen af byggnadsstadgeförslaget, som under sammanträdet slutbehandlades. Afdelningen biträdde i det hela taget sina kommitterades mening med en del smärre förändringar och tillägg, såsom: beträffande »bestämmelserna om gemensamt gårdsrum för flera intill hvarandra liggande gårdar inom samma kvarter», i afsikt att härigenom underlätta ett sundt och ändamålsenligt byggnadssätt, betr. »ljusgårdar i ny stadsdel», hvilket Afd. uttalade sig emot, samt betr. »anbringande af fönster emot grannens tomt inom område för öppet eller koppladt byggnadsätt» i afsikt att äfven för hus med större höjd än 6 m. göra tillåtelsen härför afhängig af, att afståndet mellan byggnadslinierna mera proportionerligt rättar sig efter hushöjden.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 4 · 13 APR. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

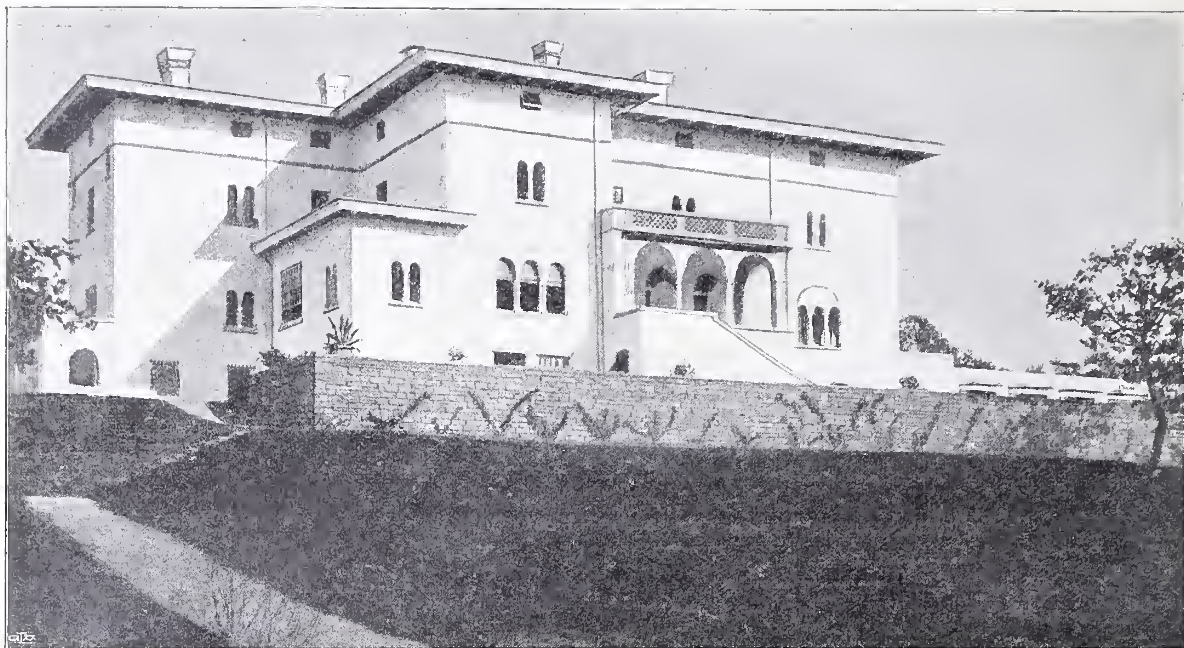

SOL-LIDEN PÅ ÖLAND. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

SOL-LIDEN. H. M. DROTTNINGENS LANDTHUS PÅ ÖLAND.

Sol-Liden ligger c:a 1 km. söder om Borgholms slottsruin, på sluttningen mot Kalmarsund. Ölands kustformation här är nogsamt bekant: den mäktiga »landborgen», som bildar vestbranten till öns kalkstensplateau, och den c:a 1 km. breda, af ek, murgröna, rosensnår, haggtorn och hassel bevuxna rullstenssluttningen ned till hafvet. Står du ett stenkast från »landborgen» inne på »alvaren» skulle du kunna tro dig förflyttad till Roms campagna. Endast akvedukterna och Albanerbergen fattas i landskapet, färg och formationer äro desamma, och i norr reser sig den mäktiga slottsruinen, italiensk i form, ton och karakter. Sjön ser du ej, ty landborgen höjer sig vid kanten som en milslång skans, löpande i norr och söder. Går du upp på denna, ser du under dig det blånande Kalmarsund och der bortom fastlandet som en tunn, mörk strimma längs hela vestra horisonten. I norr är öppet haf, och midt i gattet simmar »Blå jungfruns» låga kägla. I söder glittrar sundet äfvenledes öppet mot haf, och där skymtar du Kalmars konturer i soldiset. Visste du ej bättre, skulle du tro dig landad på någon ö i sydvestra Europa. Allt är så olikt nordisk natur som väl möjligt. De tvärhuggna kalkbergsformationerna, den silfvergrå floran, den högblå, djupa färgen på haf och luft, de vida, horisontala linierna, de blommande träden och buskarna, näktergalssången från lunderna under branten, den öfverallt, på hvarje klippa, hvarje trädstam klängande murgrönan — allt talar söderns språk. Du gnuggar dina ögon — drömmer du eller är du vaken? Detta är ju som en dikt — en solig dikt om fjerran land, en asarnes milda dröm om Sunnanled, framtrollad och kvarglömd af den mäktige under en hvilostund, då han skapade nordanlanden, och sedan aldrig af de mörka jättarna funnen.

I detta arkadiska landskap har Drottningen byggt sig ett hem. Området är omkring 1 km. långt

SOL-LIDEN PÅ ÖLAND. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

TERRÄSS
PERGOLA
LOGGIA
KOK-RUM
ALTAN
SKRIF-RUM
SALON
MAT-SAL
THÉ-RUM
LOGGIA
PASSAGE
HALL
SER-VE-RINGS-RUM
DISK-RUM
KAPPR
SOF-RUM
KAPELL
GÅRDS-PLAN
0 5 10 20 METER

SOL-LIDEN PÅ ÖLAND. PLAN AF BOTTENVÅN. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

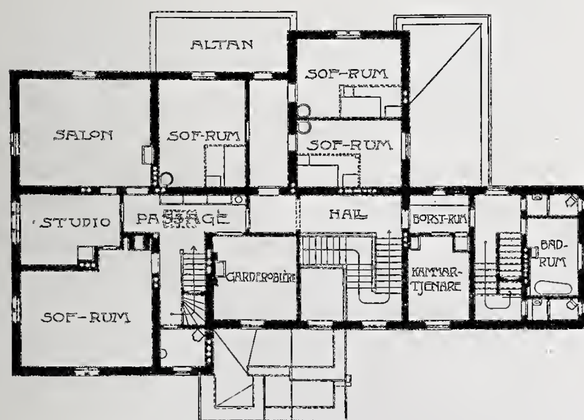
SOL-LIDEN PÅ ÖLAND. DETALJ FRÅN TRÄDGÅRDEN.

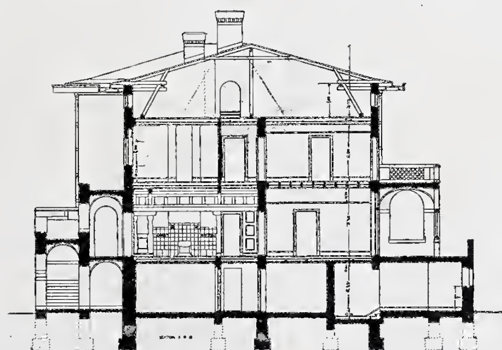
och omfattar hela sluttningen, från stranden till en rät linie dragen ett stenkast innanför landborgen på Alvaren.

Huset ligger tätt under landborgen, på sluttningens öfversta naturliga terass, skyddadt för de östliga vindarne. Sluttningen bildar nämligen under landborgen och ofvanför eksnåret tvenne afsatser, och trädgården och parken kring huset utgöra en tacksam konstellation af dessa båda. En vacker körväg och flera förtjusande stigar leda därifrån i zigzag ned till hamnen. Längs stranden löper därifrån en körväg fram till Borgholm, och halfvägs i sluttningen går en gångväg parallelt med denna och tätt under borgruinen äfvenledes in till staden. Husets anknytning till trädgården förmedlas dels genom en pergola, dels genom en terrassanläggning med trappor. Från båda ser man öfver skogssluttningen ett bredt band af det blåa sundet.

Under våren och försommaren lyser hela ekskogen som guld, och i junikvällarna genljuder den af jublande näktergalssång. I september skiftar parken i rödt, rosa, grönt, gult och guld, luften är klar och ljum, och tranor och vildgäss mötas då här i stora skaror från fastlandet, bilda falang högt högt däruppe i det blå, kretsa, trumpeta, och begynna så resan mot söder. Hela eftermiddagarna speglas solen af det breda sundet och faller nedifrån upp mellan trädkronorna och in i husets innersta vrår.

År 1903 i juni kallades undertecknad att i täflan med en annan yngre arkitekt uppgöra skisser till Sol-liden. Flera förslag af tvenne äldre arkitekter förelågo redan, och täflingen anordnades egentligen för att erhålla nya uppslag. Resultatet blef emellertid att undertecknad en vacker sommardag kallades att utföra uppdraget på basis af min med entusiasm utförda skiss — men med villkor, att det yttre skulle omarbetas från svensk till syditaliensk hållning. Till att börja med misströstade jag om möjligheten häraf. Men Prinsessans vilja var oböjlig. Jag beslöt att

SOL-LIDEN PÅ ÖLAND. PLAN AF ÖFVERVÅN. SAMT TVÄRSEKTION. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

SOL-LIDEN PÅ ÖLAND. HALLEN. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

Jordvåningen rymmer alla lokaler för kök och kökspersonal. Hufvudvåningen innehåller de officiella rummen, och öfre våningen mestadels sof- och gästrum.

Byggnaden uppfördes på grund af beton och sockel af granit af saltfritt tegel från Berga tegelbruk i Småland. Entreprenör var byggmästare C. J. Blomqvist i Nybro, som på ett utmärkt sätt fullgjorde alla till huset hörande byggnadsarbeten. Samtliga förnämligare rum i hufvudvåningen hafva golf af ekparkett i stafmönster. Hallen och matsalen hafva paneler af tunnt van-Dyck-laserad, kvistren furu. Alla målningsarbeten äro för öfrigt utförda i matolinvattenfärg, som ger en matt, tvättbar, särdeles god yta. Loggians golf är belagdt med slipad marmormosaik, af stycken, som Egarinnan själf samlat i Italien.

Äfven till parken gjordes ritningar, och har densamma sedermera årligen kompletterats, så att den numera är en fullkomligt förtjusande anläggning. Utmärkta frukt- och köksträdgårdar äro äfven färdiga, och växtligheten är förträfflig.

Torben Grut.

försöka — och sedan jag sett platsen, måste jag äfven erkänna villkorets berättigande. Den vackra drömmen var möjlig. Här, just här, men på ingen annan plats i kungariket Sverige! Sedan utarbetades ritningarna, som af den Höga Egarinnan i hvarje detalj granskades och modifierades, så att resultatet i mycket stor utsträckning är Hennes eget verk. Arkitekten tog sin uppgift som ansvarig, vägledande och verkställande fackman, problemet blef att gifva form åt Furstinnans intentioner, att utgå från dessa och söka träffa dem, analogt med porträttmålaren, då han målar ett porträtt. Och då huset var färdigt, var det just så, som Egarinnan önskade det.

Det är uppfördt af tegel och kalksten och hvitputsadt utan och innan. Fönsterkollonnetterna äro af hvit marmor och huggna på Capri. Taket är kopparklädt. På murarna äro infällda en myckenhet antika marmorfragmenter.

BOSTADSFRÅGAN.

Vid svenska Teknologföreningens årsmöte 17 och 18 mars 1910 var bostadsfrågan (särskildt ur ekonomisk synpunkt) ett af de intressanta ämnen som upptagits till behandling. Det omfattande problemet fick genom de båda inledningsföredragen af Direktör Carl H. Meurling och Kapten Ingemar Petersson samt genom den därpå följande diskussionen en ganska mångsidig belysning. Den förre påvisade, hurusom bostadsfrågan utvecklat sig till en hel vetenskap, som stälde stora kraf på teknikern. Problemet omfattade en hel mängd faktorer, bland hvilka tal. särskildt uppehöll sig vid byggnadsverksamhetens tillräcklighet, reglering af marktillgången, markpris och markspekulation, byggnadskostnaderna samt kommunikationerna, och

SOL-LIDEN PÅ ÖLAND. MATSALEN. ARKITEKT: TORBEN GRUT.

ställandet af öfverdrifna fordringar tynger utvecklingen.

Den andre inledaren, Kapten Petersson, utvecklade ytterligare kommunikationernas betydelse för våra bostäder. Han framhöll, hurusom de moderna trafikmedlen åstadkommit revolution i storstadens utveckling och möjliggjort markfrågans reglering genom införande af nya markområden inom bostadsrayonen. Vidare lämnades en utredning öfver förutsättningarna för spårvägar och förstadsbanor och dessas möjligheter. I den därpå följande diskussionen blef denna fråga ytterligare belyst genom flera värdefulla inlägg.

gjorde tal. följande sammanfattning öfver sina önskemål beträffande bostadsfrågan:

1:o. Utvidgning af bostadsstatistiken till att omfatta ej endast vånings- och hyresförhållanden utan äfven markvärden, tomt- och husspekulation, byggnadskostnader m. m., som kan tjäna till ledning för bostadsfrågans varaktiga lösning.

2:o. Ett intresseradt studium från kommunalteknikernas sida af bostadsfrågan i alla de delar, som kunna inverka på planer för samhällenas utvidgning.

3:o. Ekonomisk och teknisk organisation af byggnadsverksamheten i utvecklingskraftiga samhällen.

4:o. Uppgörande i god tid af utvidgningsplaner för såväl kommunikationer som stadsplaner samt grundläggande åtgärders vidtagande för dessas genomförande i erforderlig utsträckning.

5:o. Utfärdande i god tid af sakkunniga och väl afvägda graderade stadsplaner och byggnadsordningar.

6:o. Ökadt ekonomiskt-tekniskt inflytande vid stadsplanernas uppgörande samt största sparsamhet vid arbetenas planläggande.

7:o. Noggrann pröfning af möjligheten att införa enklare byggnadsbestämmelser vid visst byggnadssätt och viss husstorlek.

8:o. Försök till billigare planläggning och enklare utförande af billiga bostäder samt

9:o. Kommunikationsfrågornas snabba lösande på ett framsynt sätt, dock så att man ej genom tillfreds-

Beträffande det specifika bostadsproblemet, yttrade sig äfven flera talare.

Arkitekt Tengbom påpekade svårigheten att från bostadsproblemet för särskild behandling lösrycka den ekonomiska delen. Denna del sammanhängde på det intimaste äfven med trefnads- och andra synpunkter och måste behandlas i detta samband. Ville man en fackmässig lösning, måste således äfven ett ökadt estetiskt inflytande göra sig gällande vid stadsplanernas uppgörande, *vid sidan* af det ekonomiskt-tekniska, hvarom hr Meurling talat. För byggnadskostnadernas nedbringande påpekade talaren vikten af en genomförd organisation vid byggnadsföretag och nödvändigheten af fackmässiga arbetsledare, med såväl arkitektonisk som teknisk och ekonomisk skolning, hvarpå vårt land f. n. led en betänklig brist. Betr. särskildt arbetarbostaden, skulle säkerligen likheter i behof och andra förhållanden så småningom framtvinga bestämda typer, och vore det antagligt att en sådan standardisering af bostadstyper skulle bidraga att minska kostnaden.

Öfveringeniör Forsberg ansåg att skolade arbetsledare, såsom förut påpekats, vore af stor betydelse, men att den största orsaken till de stegrade byggnadskostnaderna vore att söka i den bristande arbetsintensiteten hos arbetarne, hvilket tal. särskildt ville betona, oaktadt denna brist vore ett faktum, som i dessa tider ofta blifvit omtuggadt ända till leda. Genom flera talande exempel påvisades, huru en sorglig brist på ambition

gjorde sig gällande hos arbetarne på byggnadsplatserna och hur detta förhållande med säkerhet haft ett stort inflytande på byggnadskostnaderna. Skulle något verkligt göras för dessas nedbringande borde en ändring söka åstadkommas på detta område.

För öfrigt framhäfde tal. med skärpa nödvändigheten för en kommun som Stockholm att vara tillmötesgående mot industrien, som ju var hela förutsättningen för den koncentration, som var den moderna storstaden. Detta borde ske genom lämpliga markupplåtelser till rimligt pris för fabriks- och arbetarbostadsområden. De försyndelser, som Stockholm i detta afseende under senare tider låtit komma sig till last resulterade i den nu pågående utflyttningen af industrien.

Arkitekt Enblom påpekade en faktor, som vore af stor betydelse vid bostadsfrågan, nämligen tillgången på förstklassiga ritningar till billigt pris och antydde, hvad som gjorts i detta syfte. Såsom ytterligare önskemål, hvilka med fördel borde kunna upptagas af just Svenska Teknologföreningen, vore anordnande af en permanent pristäflan för erhållande af sådana ritningar, samt uppförande i olika delar af landet af lämpliga modellhus.

Prof. Clason påpekade de möjligheter den nya stadsplanelagen gaf att reglera byggnadssättet i städerna. För öfrigt trodde tal. icke på möjligheten att åstadkomma några typer för arbetarbostäder. Människan har olika vanor och olika behof och i hvarje fall måste tas hänsyn till dessa liksom till läge och andra omständigheter. Därjämte ifrågasatte tal. lämpligheten af att anordna hela stadsdelar till arbetarkvarter etc. Vid diskussionerna i denna sak på de internationella arkitektkongresserna hade tvärtom uttalats önskvärdheten af att de olika klasserna icke afskildes på hvar sina begränsade områden, utan att de tvärtom borde blandas om hvarandra. Framställde därjämte några anmärkningar mot hr Meurlings önskemål.

Ingeniör Hj. Andersson var förvånad öfver, att ingen af alla talarna rört vid en fråga, som hade den allra största betydelse för bostadsproblemet och alldeles kunde omskapa detsamma, nämligen det nya lagförslaget till jordvärdestegringsskatt. Rekommenderade alla kommunaltekniker att icke se för ensidigt på problemet, utan intressera sig äfven för frågor af detta slag, hvilka icke sällan förekommo.

På förslag af dr Ekman beslöt Föreningen att diskussionen skulle få utgöra svar på frågan, och att åt styrelsen skulle uppdragas, att för frågans vidare utredande vidtaga de åtgärder, som den kunde finna lämpligt.

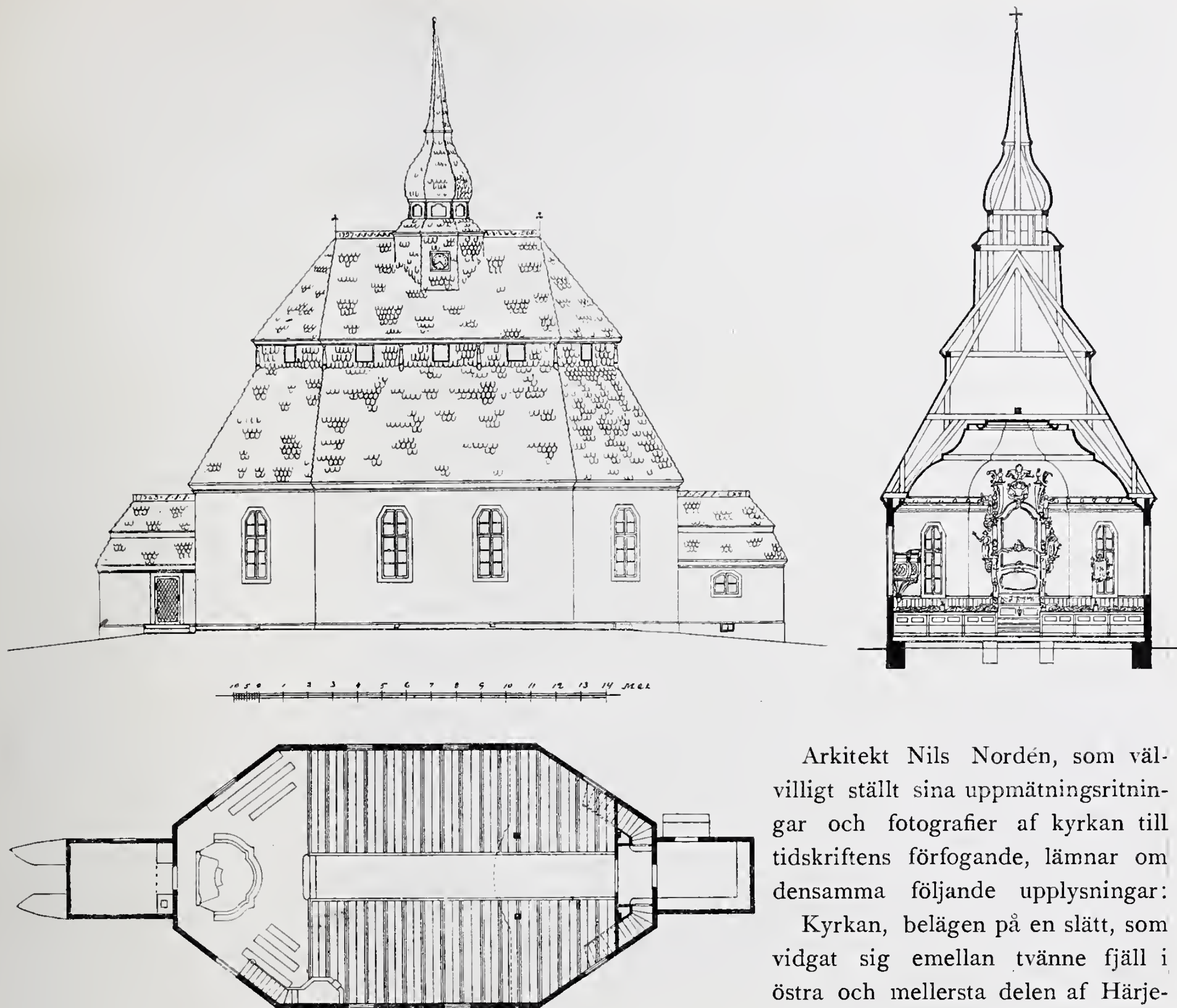
*

Utom de antydningar som ofvan lämnats af diskussionen, förekom flera intressanta inlägg äfven af andra talare. För utförligare referat hänvisas emellertid till mötesförhandlingarnas återgifvande i veckoupplagan. Såsom var att vänta gaf behandlingen af frågan intet positivt resultat, men den belysning, som gafs var i många fall mycket lärorik. Kommunikationerna var väl den del, som behandlades mest ingående, medan andra icke blefvo så företrädda, som de förtjänade. I detta sammanhang kan man ej tillbakahålla en stilla undran, om icke bostadsfrågan vore ett ämne, som mer än hvad vid detta tillfälle syntes vara fallet borde intressera äfven arkitekterna.

Det är emellertid mycket lyckligt, att Svenska Teknologföreningen upptagit frågan, och man må hoppas att det icke stannar härvid. Det är af stor vikt för att så småningom nå till ett positivt resultat, att allt fleres intresse väckes för detta arbete, icke minst inom de fackområden, som representeras af denna förening.

WEMDALENS KYRKA.

Det är lärorikt att ibland skåda tillbaka på den tid, då byggandets svåra konst uppbars af en folklig tradition. Man ser där hur former och konstruktioner handtverksmässigt utvecklats ur äldre dylika och anpassat sig efter ändamål och smak, och därmed gifvit byggnadsverket säkert fäste i sin omgifning. Hur mycket har icke vår tid med dess originalitetsjakt och stilhänsyn att lära af dessa gamla byggnadsverk, som vuxit fram ur jorden till synes lika naturligt som den bredvidstående björken. Wemdalens kyrka, hvarifrån tidskriften i dag visar några bilder, är exempel på ett sådant byggnadsverk. Det skulle vara intressant att se, hvem af våra modärna byggnadskonstnärer med all deras lärdom hämtad från alla tiders och alla länders arkitektur och deras färdighet i handterandet af siffror och formler, hvem som skulle kunna åstadkomma ett så helgjutet byggnadsverk, så sirligt, så säkert i form och konstruktion som det, hvilket byggmästaren Killberg åstadkommit med uppsättandet år 1755, för 240 rdr, af Wemdalens

WEMDALENS KYRKA I HÄRJEDALEN.

klockstapel, eller det som RYTTAREN H. MÅNBERG FRÅN HACKÅS år 1763 uppfört med den vidliggande kyrkan.

Hvem af vår tids arkitekter skulle, trots sina blanka nutidsvapen, våga sig på ett envig med ryttaren H. Månberg från Hackås eller byggmästaren Killberg? —

Hur långt ha vi hunnit sedan dess? Tiden, som ligger emellan då och nu, har användts till att klippa af all tradition, till att förlöjliga känslan för, hvad våra fäder byggt före oss, till att söka få oss att gå öfver ån efter vatten. Vi ha ju börjat märka att det hela härigenom barkat på sned och nu skulle vi gärna vilja ta vid, där ryttaren H. Månberg från Hackås eller byggmästaren Killberg slutade. Ty det måste vi ju erkänna, att för oss, som läras upp med papper, penna och passare, behöfs ett närmande till de tider, då arkitektur mer än nu var konsten att ***bygga.***

*

Arkitekt Nils Nordén, som välvilligt ställt sina uppmätningsritningar och fotografier af kyrkan till tidskriftens förfogande, lämnar om densamma följande upplysningar:

Kyrkan, belägen på en slätt, som vidgat sig emellan tvänne fjäll i östra och mellersta delen af Härjedalen, är uppförd af liggande timmer, laxade samman i hörnen, inpanelad slät med stående bräder in och utvändigt. Grundplanen är en aflång åttkant, med en utbyggnad i längdaxelns riktning åt öster för sakristia och åt väster för vapenhus.

Taket, täckt med handgjorda fjäll, har mansardform, på midten afbrutet med ett galleri, afdelad med svarfvade pilastrar. Fälten däremellan, äfven de inklädda med fjäll, äro i midten försedda med en lucka.

En takryttare bygger sig sirligt upp från takets midt försedt med ett slutet åttkantigt galleri, öfvertäckt med en lökformig kupa, som sedan öfvergår i spirform och afslutas med en kula hvarpå ett träkors är anbragt. Korset har fordom varit af smidt järn, men tidens tand har bringat det på fall och så har träkorset tillkommit. Takryttaren är liksom taket täckt med handgjorda fjäll.

Kyrkan, som daterar sig från året 1763, då den uppfördes af ryttaren H. Månberg ifrån Hackås, är ett vackert prof på svensk byggnadskonst, ett

WEMDALENS KYRKA OCH KLOCKSTAPEL.

af de få minnesmärken med denna form vi äga af träarkitektur.

Den genomgick 1797 en större restaurering. På takets kam står detta årtal angifvet, liksom årtalet 1763, då kyrkan byggdes, är utskuret i takkammen på vapenhuset.

Till sin konstruktion är kyrkan väl bibehållen. Timret i väggar och taklag är synnerligen godt.

Kyrkan består af ett enda skepp med golfvet i ett plan; endast altarrunden höjer sig ett steg. Omkring en och en half meter från altarrunden höjer sig på främsta bänkarnas skärmar en s. k. triumfbåge. Denna uppbyggnad, en liknande finnes i Torneå kyrka, består af tvänne flata, fristående pilastrar som uppstiga från postament, med svag böjning i svanhalsform afslutade upptill med kapitäl, som uppbära en urna.

Från hvardera kapitälet utgå mot hvarandra palmkvistar, bildande en segmentformig båge, som i midten prydes med en af palmkvistar formad krona. Från hvardera pilasterns bas uppstiger en förgylld murgrönsslinga, som genom befintliga hål i pilastern ledes än på dess ena och än på dess andra sida.

Kyrkans väggar, som äro släta, afslutas upptill mot taket med en konsollist i hvars öfre fördjupade del kulor, på omkring en half meters afstånd från hvarandra, äro anbrakta.

Inre taket som uppstiger från listen bildar först en större hålkäl på något öfver halfva höjden, därefter en lodrät platta med en kvartsstaf samt sedan en mindre platta. Där ofvanpå hvilar plafonden indelad i tre kasetter. Den mellersta i oval bruten form större och djupare än de båda andra, som bilda åttkanter. Kyrkans väggar och tak äro målade i grå färgton.

Läktaren uppbäres af tvänne pelare afdelade närmast midten med en kälad list. Den undre delen är kvadratisk och den öfre rund.

Till läktaren leda tvänne trånga, nästan lodrätt gående trappor, mera liknande stegar.

Altarbyggnaden, ett barrockarbete, skulpteradt i trä och måladt, är prydt med diverse ornament och konsoler, försedda med förgyllningar. Altaret bär spår af äldre, varmare och klarare färger än

WEMDALENS KYRKA. INTERIÖR MOT ALTARET.

dess nuvarande hölje. Predikstolen är ett vackert, i barockstil hållet Härjedalsarbete, med fält uppdelade af rikt skulpterade pilastrar och förkroppade lister. Fälten bestå af inläggningar i romboidform af ljus och brun hägg. Ornament och blad äro delvis förgyllda. Under den nuvarande gråa ytan skymta Härjedalsfärgerna fram: gult, rödt och grönt på blad och lister. Arbetet är utfördt af schatullmakaren Jöns Ljungberg från Ljungdalens by.

Den äldre kyrkan, ty en sådan har funnits, var byggd enligt traditionen år 1624 och torde varit belägen midt emot den nuvarande, på andra sidan om vägen. Denna kyrka är betydligt mindre, därom vittna de gamla bänkarna, som ännu finnas i behåll. Församlingen som är en af de mindre och fattigare har velat tillgodogöra sig, då de byggde ny kyrka, de delar från den gamla, som voro brukbara, däribland bänkarna, och ha dessa sålunda fått plats närmast dörren där de ännu återfinnas.

WEMDALENS KYRKA. KORET.

Stapeln är en af de vackraste sådana vi äga i Sverige. Ett verkligt konstprof på nationell stil. Den uppsattes af byggmästaren Killberg år 1755 för 240 rdr. Stapeln har en höjd från foten till plattformens bröstvärn af 8,90 meter. Basen består af en kvadrat, hvars sida är 6,55 meter, vid plattformen mäter sidan 4,30 meter.

De yttre sträfvorna likasom taken och löken äro beklädda med handtäljda fjäll.

Under öfversta tälttaket hvilar på en ställning klockorna, två till antalet. Å storklockan läses:

WEMDALENS KYRKA. INTERIÖR MOT LÄKTAREN.

»NÄR LIUDET MITT DET BÖRIAR SKALLA
OCH KALLA ER TILL HERRENS HUS;
SÅ SKYND ER FORT DALKARLAR ALLA
AT LYFTA HIERTAN UP TILL GUD,
AT SÖKA NÅD MED BÖN OCH TÅRAR
MOT SYNDEN, SOM VÅRT SAMVET SÅRAR,
OCK HÖRA GIFRNA ORDETS RÖST,
SOM GIFVER SIÄLAR KRAFT OCH TRÖST.»

T—M.

UTSTÄLLNINGEN AF ÄLDRE KYRKLIG KONST I STRÄNGNÄS.

Då det visat sig svårt att åstadkomma det för den i denna tidskrift förut omnämnda Strängnäsutställningens värdiga realiserande nödvändiga penningbeloppet, har i dagarna af en del intresserade personer bildats ett »Samfund för Strängnäsutställningens befrämjande» i syfte dels att ekonomiskt understödja själfva utställningen, dels att möjliggöra utgifvandet af en rikt illustrerad redogörelse för dess resultat. Föreningens verksamhet är afsedd att begränsas till åren 1910—1911.

För årsafgiften, som är satt till 5 kr., erhålles första året tvenne seriekort till utställningen och en utställningskatalog. Andra året erhålles ett exemplar af en rikt illustrerad publikation öfver utställningen.

Samfundets styrelse består af: lektor Isak Fehr, Strängnäs, ordf.; folkhögskoleföreståndaren d:r J. V. Jonsson, Käfvesta, v. ordf.; ark. fil. lic. S. Curman, Stockholm, sekr., och d:r S. Ambrosiani, Stockholm, skattmästare.

Då det här gäller att understödja ett företag, som borde äga det allra största intresse för hvarje arkitekt, torde man utan vidare kunna antaga en allmän anslutning till samfundet från arkitekternas sida, desto mer som den planlagda utställningspublikationen säkerligen kommer att bjuda ett intressant studiematerial. Dess bokhandelsvärde torde blifva omkring 10 kr. Listor för anteckning finnas, dels hos Redaktören för Arkitektur, dels på Sv. Teknologföreningens kansli.

NÅGRA ORD I ÖSTERMALMSSKOLEFRÅGAN.

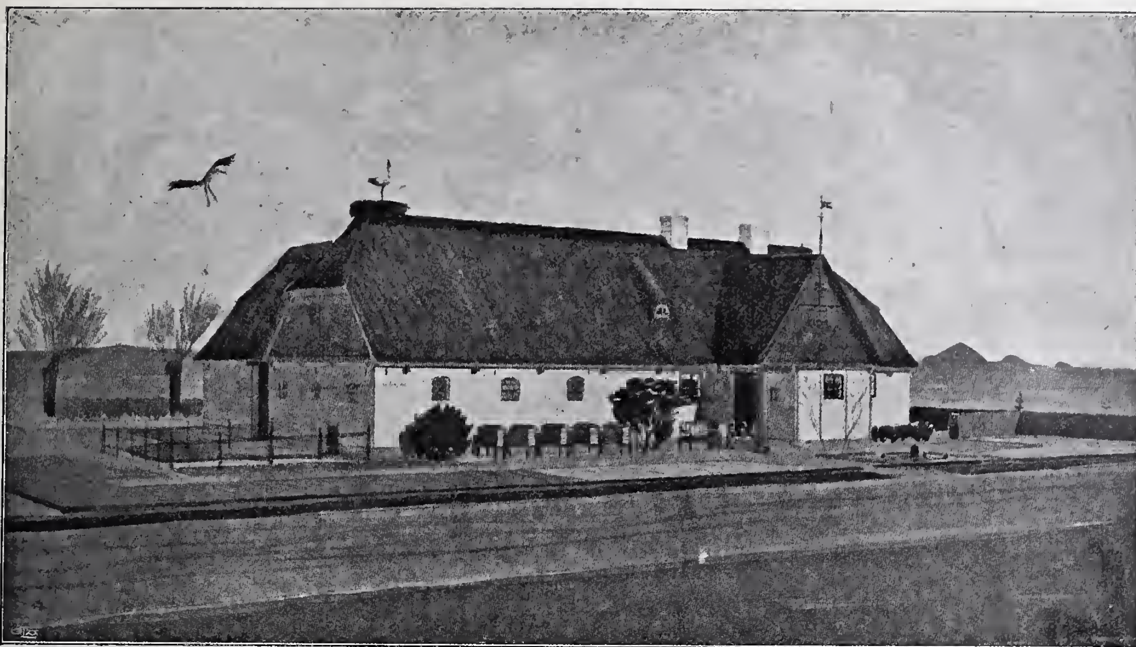
MED ANL. AF ARKITEKT JAC. AHRENBERGS INLÄGG I DENSAMMA.

I de dagliga tidningarna ha under senaste veckorna förts en liflig debatt angående nybyggnaden för Östermalms läroverk i Stockholm. Muren kring skolgården har mött motstånd från åtskilligt håll, och det göres nu i elfte timmen ansträngningar att hindra dess uppförande. I denna debatt har äfven en utländsk fackman, den finske arkitekten Jac. Ahrenberg deltagit. I en intervju i Aftonbladet har han riktat en del anmärkningar mot skolbygget. Det kan ju vara af intresse höra främmande arkitekter bedöma vår byggnadskonst, bedömandet må vara ros eller tadel, men det synes som hade herr A. bort vänta med sin kritik, tills byggnaden stått färdig, och dess arkitekt fått tala ut, hvad han i sitt arbete velat säga. Nu har herr A. gett sig in på detaljer utan att genomtänka, hur dessa färdiga en gång skola te sig, och kritiken blir därför, synnerligen då den kommer från en fackman, lättvindig och ovederhäftig.

En del af anmärkningarna bli rena smakuttalanden och löna ej att tvista om. Så att det ej skall ligga en spartansk utan en ateniensisk tanke bakom ett pojkskolhus (hvarför icke spartansk?), eller att aulan i sitt ofullbordade skick på herr A. verkar beklämmande. Att byggnaden på herr A. verkar dansk lönar ej heller diskutera, fast hans karaktärisering af densamma »det tunga mörka allvaret utgör dess särmärke» just ej för tanken på danska märken. Yttrandet att byggnaden i det öppna ljusa glada Stockholm bryter af på ett besynnerligt sätt, förvånar kanske mindre. Det glada Stockholm har nu tjusat främlingen så länge, att han känner sig litet bortkommen när han möts af en kyligare min.

Men uttalandet om korridorerna, att de med sina krysshvalf förefalla så mörka, att han måste betvifla möjligheten att där kunna läsa, går från ren smakfråga öfver till en praktisk fackfråga, och här borde herr A. något grundligare funderat på saken, innan uttalandet gjordes. Ty korridorerna blifva säkerligen icke mörka. Putsen har ännu ej fått sin hvita kalkfärgning, och hvad detta betyder för rummets belysning borde en fackman förstå. Inom parentes: Tror herr A. korridorerna varit ljusare om de ej haft krysshvalf utan plana tak?

Beträffande muren d. v. s. själfva pudelns kärna, fäller herr A. yttrandet, att man ej kan komma till någon annan uppfattning än att den är ful. Han saknar tydligen en korrekt och beskedlig kryssmur, men — hans smak åsido — uttalandet visar, att han ej haft reda på hvad frågan gäller. Det kan ju hända, det är intervjuaren, som här spelat herr A. ett spratt och icke talat om, att muren ännu ej är uppförd, att det som nu synes är terrängens stödjemur och endast sockel till den blifvande tegelmuren. Yttrandet är i alla fall fatalt. Idén med lekplatsens bevarande i sitt nuvarande tillstånd, kuperad och trädbevuxen, till följd hvaraf stödmuren måste anbringas har tydligen gått herr A. totalt förbi. Hans anmärkning att muren skymmer bygg-

GÅRD I JYLLAND. FÖRSLAG AF PROF. H. KAMPMANN. UR »TEGNINGER TIL HUSMANDSBOLIGER».

naden, visar hur olika han känner inför byggnaden mot dennes egen arkitekt. Den senare har tänkt på interiören, gården kring hvilken allt, byggnad och mur, sluter sig och på pojkarnas trefnad, den förre tänker på byggnaden i parad.

Hvad nu hela byggnaden beträffar är, som sagdt tiden ännu ej inne att kunna fullt bedöma den, men säkert är, att de flesta arkitekter, som sett den växa upp, gladt sig åt dess växande och ställa mycket stora förväntningar på densamma. De skola nog fullt infrias, får blott arkitekten i lugn fullfölja sitt arbete, men beklagligt vore, om den framkomna kritiken skulle störande inverka vid arbetets slutförande.

C. WESTMAN.

LITTERATUR.

TEGNINGER TIL HUSMANDSBOLIGER. MED VEJLEDENDE TEKST UTGIVET AF DET AF LANDBRUGSMINISTERIET NEDSATTE UDVALG TIL TILVEJEBRINGELSE AF BOLIGER FOR STATSHUSMÆND VED VILH. LORENZEN.

Det är icke endast i Sverige, som landsbygden på de senaste åren hugnats med den smaklösa, schablonmässiga och i alla afseenden underhaltiga byggnadskonst, som vi nu möta öfverallt i vårt land, utan äfven i andra länder har den uppträdt, ehuru med andra, dock ej mera tilltalande, former.

Som bekant arbetas hos oss på införandet af bättre förhållanden och ett återknytande till de gamla goda, nu delvis öfvergifna, traditionerna, men äfven i våra södra grannländer har man börjat ett målmedvetet och framgångsrikt arbete i samma syfte.

I det stora kulturlandet Tyskland verka för detta ändamål bland annat flera lokalföreningar »für Heimatschutz» och af den litteratur, som finnes i ämnet, torde bland de betydelsefullaste arbetena vara Paul Schultze-Naumburgs Kulturarbeiten, som äfven hos oss hafva väckt många sinnen och riktat många tankar på den enkla och anspråkslösa byggnadskonstens betydelse ur kulturell och smaksynpunkt.

I Danmark började rörelsen mot »Byggeriet paa Landet» för flera år sedan, då amiralinnan Gad skref i Architekten och uppmanade de danska arkitekterna att taga sig an denna del af byggnadskonsten. Dessa mottogo uppmaningen med lifligt intresse och togo itu med uppgiften på ett effektivt sätt. Ett bland deras åtgöranden var inrättandet af den s. k. Tegnehjælpen, till hvilken den, som önskade hjälp med ritningar till sina hus, kunde få denna gratis eller mot en obetydlig afgift. Detta är ju ett synnerligen verksamt sätt att hjälpa, men som dock hos oss torde vara outförbart på grund af vårt lands stora utsträckning.

Det sista profvet på arkitekternas arbete i denna riktning är den i fjol utkomma boken om Husmandsboliger, utgörande resultatet af en för ändamålet anställd pristäflan, som omfattats med stort intresse.

Oaktadt uppgiften att bygga husmandsboliger, eller hvad vi kalla dem, småbrukarhem, är så olika i Sverige och Danmark, torde det dock vara af intresse att anföra några af programmets hufvudpunkter.

Täflingen (som för öfrigt förut omnämnts här i tidskriften) skulle omfatta 6 typer på husmandshem, svarande mot typer som äro vanliga på Själland, Låland-Falster, Bornholm, Fyen, Öst-Jylland och Väst-Jylland, hvarvid det i de olika byggderna karaktäristiska och traditionella borde söka bibehållas.

Icke mindre än 193 olika förslag voro inlämnade

Af dessa äro nu 21 stycken, representerande olika typer, återgifna i boken och till hvar och en är kortare förklarande text bifogad.

För oss svenskar, d. v. s skåningarna undantagna, förefaller det egendomligt att se dessa små byggnader helt och hållet uppförda af sten, stundom putsade. stundom med synliga, »haandstrogne» tegel. Detta är nog ett af skälen, hvarför det lyckats författarna af de publicerade förslagen att få så lugna och präktiga väggytor, hvilket är svårare att åstadkomma med de panelade träväggar, som vi i allmänhet hafva till vårt förfogande.

En annan sak, som frapperar oss, är att af alla de 21 förslagen icke mindre än 18 stycken äro försedda med halmtak. Hos oss torde halmtakens dagar vara räknade. De åstadkomma ju högre brandförsäkringspremier och med de moderna tröskverken lär man ej heller kunna få s. k. långhalm, som skall användas till taktäckning. I det föreliggande arbetet betonas emellertid på flera ställen, att halmtaken har så stora fördelar, att det lönar sig att betala högre brandförsäkringspremier. Kunna danskarna få bibehålla sina halmtak och slippa asfaltpapp, galvaniserad plåt och eternit kunna vi sända dem våra hjärtligaste lyckönskningar, ty det torde icke finnas många material, som ger ett tak sådan fyllighet som detta och som särskildt på dylika landsbyggnader verkar täckande, och icke endast ser ut som ett tunt pålagdt lock.

Ett tredje för de olika förslagen karaktäristiskt drag är den totala frånvaron af all utvändig pynt, endast goda proportioner, samt fördelningen och placeringen af fönster och dörrar göra husen tilltalande och lämpliga som förebilder för den byggande allmänheten.

Att ingå på en mera detaljerad beskrifning öfver de olika förslagen skulle taga allt för mycket af tidskriftens utrymme i anspråk. Det må därför vara nog med att hafva påpekat de för dem alla karaktäristiska egenskaperna.

Boken innehåller dessutom några afhandlingar, såsom: Kort beskrivelse af arbejde og materialer. Vejledning ved arbejdets udforelse. Fjærkræholdet. Svinestalden m. fl. för den byggande husmanden nyttiga uppsatser. Bland de till arbetet medverkande märkes Martin Nyrop, som utom det arbete, som han genom sitt prisdomareskap och medlem af kommittén indirekt lämnat till bokens uppkomst, har författat ett motto till denna, ett motto, som i korthet framhåller det viktigaste af hvad icke blott en husmand utan en hvar byggande har att följa och som äger tillämpning icke blott i Danmark utan äfven hos oss. Jag kan därför icke underlåta att som afslutning på detta lilla meddelande citera detta Nyrops motto:

»Tag Hensyn til Omgivelser, Sol og Vind.
Byg heller hojt og tort end lavt og fugtigt, men
Glem ikke, at fri Beliggenhed giver Blæst og
Kulde mere Magt og
Sog at skaffe Lœ ved Plantning og Husenes
indbyrdes Ordning.
Vælg Pladsen til store Træer i Husenes
Nærhed med Omtanke.
Betænk, at jo flere Yderdore, des mere Træk
i Huset.
Sky Gange og læg den sparede Plads til
Nytterummet.
Læg ikke Verandaer udenfor Vinduer, hvis
Lys er nodvendigt for Stuen.
Tag mest Hensyn til dagligt Behov.
Sky store Dore i smaa Rum.
Lad enhver Ting gælde for, hvad den er:
Sky unyttig Pyut, men giv de nyttige Ting
en smuk og formaalstjenlig Form.
Fremtving ikke Symmetri paa Nyttens Bekostning.
Husk, at Hygge og Harmoni kan skabes uden
Symmetri.
Vær betænkelig overfor ny Bygningsæmner,
der ikke endnu har vundet Hævd.
Værn og opfrisk gamle Minder.»

KARL BERLIN.

EN UTSTÄLLNING AF ENGELSKT KONSTHANDTVERK kommer att arrangeras af KONSTHANDTVERKARNES GILLE. Utställningen, som omfattar cirka 700 nummer, är särskildt hvad silfverarbeten och smycken, glas, keramik och boktryck beträffar synnerligen representativ, men innehåller därjämte järnarbeten, textil och tapeter m. fl. konstgrenar. Bland utställarna återfinnas flera af Englands förnämsta konstnärer. Konsthandtverkarnes Gille är att gratulera att de hit till Stockholm lyckats öfverföra denna utställning, och vi må hoppas, att densamma skall bidraga att hos allmänheten öka intresset för ett godt konsthandtverk, liksom den säkerligen skall utgöra en sporre till utveckling af vårt svenska konsthandtverk.

Utställningen öppnas den 23 dennes i Konstnärshuset.

PRISTÄFLINGAR. På grund af att sent inkomna bidrag inkräktat på utrymmet, måste ett tillämnadt omnämnande af de senaste täflingarna t. v. anstå. Det gällde först TÄFLINGEN TILL »LANDSHÖFDINGEHUS» i Göteborg med 42 förslag. Första pris: Arvid Bjerke och Ragnar O. Svensson, Göteborg, andra pris: F. B. Wallberg, Stockholm, tredje pris: Hjalmar Hammarling och Teodor Kellgren, Stockholm samt inköpta förslag: ett af Hans och Björner Hedlund, Göteborg, ett af Gustaf Holmdahl, Tvååker, samt ett af Sven Erik Lundqvist, Stockholm och Gust. E. Pettersson, Elfsjö. — Den stora STADSPLANETÄFLINGEN FÖR GROSS-BERLIN har lika ledes blifvit afgjord. Vidare erinras om två utlysta pristäflingar: Den ena är en skandinavisk STADSPLANETÄFLAN FÖR TRONDHJEMS UTVIDGNING, hvartill tiden utgår den 1 nov. 1910. Program erhålles hos *Kæmneren, Trondhjem* mot 30 kr. Den andra är internationell och afser en ANLÄGGNING FÖR OLYMPISKA SPEL. Program i decembernumret 1909 af »Revue Olympique» eller hos Monsieur Gaston Trélat, Architecte, Boul. Raspail 254, Paris, som äfven lämnar upplysningar.

T.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 5 · 4 MAJ·1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

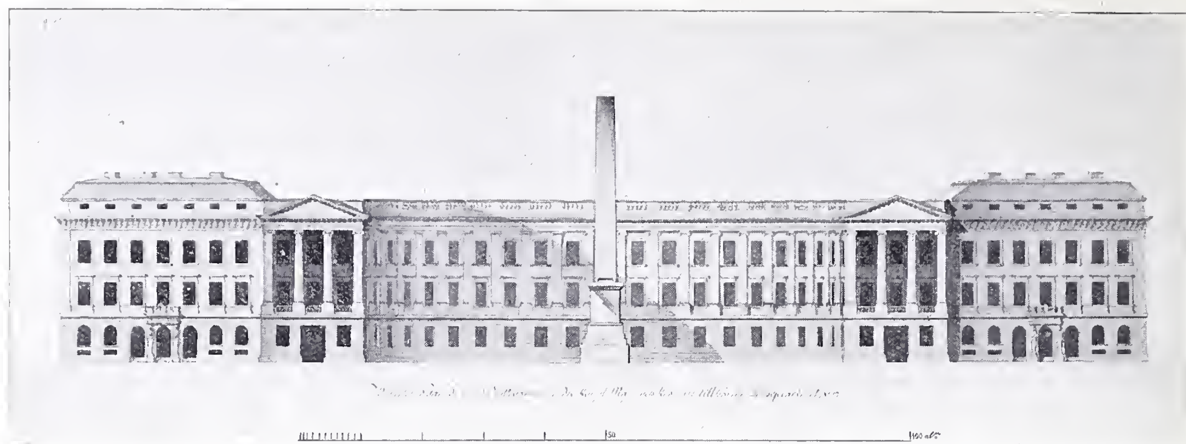

SLOTTSBACKEN 1907 MED DET INDEBETOUSKA HUSET.

SLOTTSBACKEN.

DEN som sista tiden hufvudsakligen i pressen sökt följa med Stockholms stadsplane- och byggnadskonstnärliga utveckling har ovillkorligen fått det intrycket, att det på dessa områden måtte vara ganska väl beställdt. Man har läst hur staden tillsatt sina trafik- och stadsplanekommissioner, utlyst en stadsplanetäflan om ett viktigt höjdpartis konstnärliga ordnande, och tidningarna ha — med undantag för ett nytt trafikprojekt och en skola å Östermalm — haft så få stadsanläggningskonsten tillhörande frågor att kritisera, att de t. ex. haft tid och tillfälle att skrifva långa artiklar om några träd, som efter en gatas vidgning skulle komma att stå i en trottoar i stället för i en park — alldeles som om vore affären med dessa träd den viktigaste stadsplaneangelägenhet, som för närvarande existerar i staden.

Men reser man upp till Stockholm och studerar förhållandena närmare, så finner man snart, att man blifvit vilseledd, emedan den minimala kritik, som förekommer inom stadsanläggningskonsten, ingalunda är af samma vederhäftiga och sakliga natur som inom andra konstarter. Medan t. ex. några nya kolteckningar hos Hallin eller Hultberg behandlas såsom något mycket viktigt, får sålunda hela stadsdelars förstöring — såsom t. ex. Birkastadens — passera utan saklig kritik. Redan alltför länge har också Slottsbackens märkliga omdaning förtegats — snart ett år nu — fastän där vuxit upp en byggnad, som till stor del förtagit Slottsbacken den karaktär, som väl alla lärt sig hålla af och vörda.

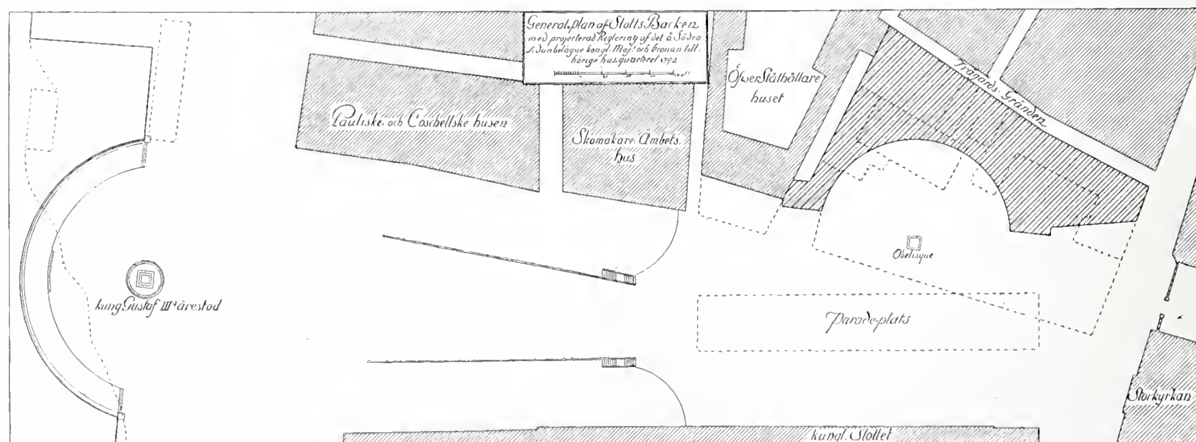

PROJEKT TILL ORDNANDE AF SLOTTSBACKENS SÖDRA DEL. AF ÅR 1792. FAÇADE.
UR K. ÖFVERINTENDENTSÄMBETETS ARKIV. RITADT SANNOLIKT AF SILLÉN OCH PALMSTEDT.

Låt oss först helt hastigt återkalla i minnet hur Slottsbacken var innan ännu det Indebetouska huset rifvits och fått lämna plats för det, som nu står där. Med den konkava och brutna södra begränsning, som platsen hade i den gamla byggnaden och Öfverståthållarehuset, lät den både slottet och Storkyrkan få sina rätta valörer, och den gaf ett omedelbart intryck af att vara, hvad den skulle vara, nämligen en förplats till slottet. Visserligen hade de gamla husen icke något större arkitektoniskt värde i och för sig, och deras arkitektur anslöt sig ingalunda direkt till slottet, men de hade dock den fördelen, att de voro ganska neutrala och passade in i den gamla stadsdel, som låg bakom dem.

Den nya byggnaden däremot står helt främmande i sin omgifning och drar till sig en hel del uppmärksamhet af oangenämaste slag, som, om byggnaden varit den rätta, i stället med mera oblandad njutning skulle riktats på slottet och Storkyrkan. Den har nämligen skjutits fram emot slottet och kritiklöst förlagts i den som fortsättning på öfverståthållareämbetets fasad gående gatulinie, som på linealestetikens tid föreslogs af ingeniör R. Brodin, hvarigenom platsen förlorat en del af sin karaktär som entréplats till slottet, obelisken kommit att stå än sämre och Börsen skymts än mera än förut.

Något hade väl dock felplaceringen kunnat försonas af en neutral eller af platsens öfriga byggnader bestämd arkitektur, men den, som nu fått komma till torde man nödgas rubricera såsom modärn hyreshus-barock och står såsom sådan lika främmande för »staden mellan broarna», öfverståthållarehuset, kyrkan och slottet, som det skulle stått väl i en modärn bättre schablon-stadsdel af stora våningshus. En väldig brandgafvel, slutligen, vänder denna byggnad emot strömmen och Blasieholmen. Någon gång i en framtid blir den väl förbyggd, men vi ha ingen garanti för att icke ännu länge få ha den stående där såsom den mest iögonenfallande af Slottsbackens södra

PROJEKT TILL ORDNANDE AF SLOTTSBACKENS SÖDRA DEL. AF ÅR 1792. PLAN.
UR K. ÖFVERINTENDENTSÄMBETETS ARKIV. RITADT SANNOLIKT AF SILLÉN OCH PALMSTEDT.

SLOTTSBACKEN 1910 MED DET NYUPPFÖRDA HUSET FÖR HOFSTATEN.

murytor, till vår grämelse, när vi båtledes komma till Stockholm eller skola promenera utåt Skeppsholmen, till vår skam, när furstliga gäster skola från Logårdstrappan färdas upp till slottet.

Och likväl fanns det sedan mer än ett århundrade tillbaka ett godt föredöme till platsens ordnande. År 1792 hade nämligen färdiggjorts ett förslag (antagligen af Sillén och Palmstedt), som lämpar sig ganska bra att uppställas som motsats till det sätt, hvarpå Slottsbacken nu blifvit behandlad. Som synes tänkte de sig denna i plan utbildad till en verklig förplats till slottet genom en rund uttagning i kvarteret midt emot detta. Fasaderna skulle utföras i anslutning dels till öfverståthållarehuset — å fasadritningen huset längst till vänster — dels till slottet, så att hela platsen skulle få en enhetlig karaktär med Storkyrkans gafvel och obelisken som lagom och välgörande afbrott. Men förslaget har också goda detaljer, i det att obelisken fått en bättre om ock icke fullgod placering, och det sevärda, med Storkyrkan förbundna hörnet af börsen — se bilden med gamla Indebetouska huset — har på ett behagligt sätt gjorts mera synligt från platsen, därigenom att komplexets västra del vikits undan i ungefär samma vinkel som öfverståthållarehuset.

Vare härmed inte sagdt, att förslaget är mönstergillt, ty det är nog något stelare och precisare, än önskvärdt är. Men dess tendens är dock den, som här är på sin plats, men som just saknas hos den nu utförda anordningen, nämligen att göra något enhetligt — en anläggning — af hela Slottsbacken.

Den brist på hänsyntagande till omgifningen, som den nya byggnaden sålunda vittnar om, märks tyvärr alltför ofta hos våra arkitekter: man ritar efter sitt eget kynne en fasad till en plan utan känsla för stadspartiets individualitet eller den gatuperspektiviska totalvyn. Men ett land får nog i det stora hela just sådana offentliga byggnader, det är värdt att få, och vi böra därför icke kasta skulden enbart på arkitekten. Byggnaden har ju granskats af myndigheter, bekostats af riksdagen, gillats på högsta ort — och ändock står den där, vittnande om huru liten känslan måtte vara för, huru Stockholms slott bör vara det centrala och normgifvande i sin omgifning. Äfven Skomakarekällarens nyligen fullbordade ombyggnad ger oss i viss mån samma vittnesbörd. Skall det behöfvas ännu fler missgrepp, innan man fått den lärdom, som redan riksdagshuset bordt ge?

Göteborg i april 1910. ALBERT LILIENBERG.

ARKITEKTEN FÖR DEN BYGGNAD, som närmast beröres af ofvanstående artikel, har lämnats tillfälle att taga del af densamma, och anhållit att få komplettera den genom följande upplysningar samt genom en redogörelse för själfva byggnaden. På grund af utrymmesskäl måste tyvärr den senare anstå till följande häfte:

Såsom arkitekt för den vid Slottsbacken liggande nya byggnaden för hofstaten har jag ju med intresse tagit del af ingeniör A. Lilienbergs uppsats om »Slottsbacken» och är jag i afseende på *hufvudfrågan*, önskvärdheten af att Slottsbacken blifvit enhetligt arkitektoniskt ordnad, naturligtvis af samma uppfattning som han, af den enkla orsa-

PROJEKT FÖR ORDNANDE AF OMGIFNINGARNA TILL STOCKHOLMS SLOTT.

UR K. ÖFVERINTENDENTSÄMBETETS ARKIV.

ken, att en annan mening icke *kan* hysas, ännu mindre diskuteras.

I afseende på ett par omständigheter torde uppsatsen dock behöfva kompletteras.

Det Sillén-Palmstedtska förslaget, som jag väl känner förut, är ju onekligen mycket ståtligt på papperet, men torde knappast hafva varit utförbart, enär det icke lämnade plats kvar på tomten för några användbara hus bakom den storstilade fasaden. Sillén har dessutom gjort ett par andra förslag till platsens ordnande, ehuru af mindre betydelse. Af ojämförligt större intresse är då det i K. Öfverintendentsämbetet bevarade förslaget till enhetlig arkitektonisk behandling af slottets omgifningar åt alla väderstreck, af hvilket jag här meddelar en afbildning. Hvem som är mästare för förslaget torde ej med visshet kunna uppgifvas, men att det är äldre än börsbyggnaden framgår af att på ritningen ligger på dennas plats det gamla rådhuset. Att döma af planarkitekturen (fasadritningar finnas icke) är det sannolikt att förslaget har självfva Tessin till upphofsman, eller möjligen Adlercantz. I alla händelser finnes antydan i Tessins graverade arbete öfver slottet till samma indelning af Slottsbackskvarteret. I det förstnämnda förslaget upptages Slottsbacken af tre byggnader liggande så godt som i en linie. Den östra byggnaden utgöres af Tessins eget palats, den västra af ett af samma bredd men större arkitektur och den midtersta af en byggnad innehållande en väldig oval sal samt mindre lokaler, jag vet ej för hvilket ändamål. Förslaget är så storslaget och innehåller så många härliga uppslag att det är väl värdt ett ingående studium af herrar fackmän.

Af hvilka anledningar detta storartade projekt ej kom till utförande känner jag ej, men de måste hafva varit tungt vägande i en tid, då så mycket kunde genomföras med maktspråk från de styrande.

Ingeniör L. tyckes emellertid tro, att ej äfven i senare tider allvarliga försök hafva gjorts att lösa frågan i den önskvärda riktningen. — Så är dock icke fallet, äfven om det arbete som därpå nedlagts icke kommit till den stora allmänhetens kännedom och diskuterats i pressen.

Inom K. Öfverintendentsämbetet har nämligen flerfaldiga försök gjorts att få inköpa tomten bredvid Indebetouska huset för att å båda tomterna tillsammans kunna uppföra en monumental offentlig byggnad. Ritningar till kanslihus hafva t. o. m. upprättats för dessa tomter. Alla försök hafva emellertid strandat på ekonomiska hinder.

Öfver enskild egendom kan icke staten befalla och någon utsikt att få frågan löst syntes icke visa sig. När därför tomt behöfdes för nybyggnad för hofstaten var det rätt naturligt att man använde sig af den nu ifrågavarande, som redan sedan Gustaf III:s tid användes för ändamålet, som hade ett synnerligen lämpligt läge och som redan var statsverkets. Att det på tomten befintliga huset var fult och skräpigt, liksom dess närmaste granne, finska kyrkan, kan ju icke förnekas.

Jag tror icke att mången kan biträda ingeniör Lilienbergs åsikt, att »den konkava och brutna södra begränsningen», som platsen förr hade, lät slottet och Storkyrkan få sina rätta valörer och att platsen förr var, hvad den skulla vara, nämligen en »*förplats till slottet*». Det är ju endast ord. Jag tycker att där snarare såg ut som en »bakgård». I alla händelser skulle enligt detta resonnemang, det af mig refererade förslaget vara förkastligt.

Att den nya byggnaden har en iögonfallande brandgafvel är odisputabelt, men också oundvikligt. Den hade visserligen kunnat vara mera dekorerad med blindarkitektur, men jag tror inte att mycket härmed vunnits.

Byggnadens fasad är emellertid indragen till samma linie som Finska kyrkans tomtgräns (oaktadt tomten sträcker sig mycket längre mot norr) och jag hoppas i likhet med ingeniör L. att det ej skall dröja alltför länge innan den ledsamma brandgafveln blir helt bortskymd af en blifvande granne.

Erik Josephson.

MYRSTEDT & STERNS AKTIEBOLAGS NYBYGGNAD I STOCKHOLM.

Arkitekt: Ernst Stenhammar.
Konstruktör: H. Kreüger.

DÅ Myrstedt & Sterns nya affärshus på sätt och vis bildar en epok inom Stockholms byggnadshistoria, emedan det är den första byggnad härstädes med genomförd skelettkonstruktion af armerad betong, och då exemplet tycks följas i allt större utsträckning, vore det kanske lämpligt att nämna några ord angående en del allmänna synpunkter vid detta slag af byggnader, innan särskild beskrifning öfver speciellt ofvannämnda byggnad lämnas.

Den konstruktionsmetod man väljer vid byggandet af ett hus är beroende af många omständig-

FIG. 1. MYRSTEDT & STERNS AKTIEBOLAGS NYBYGGNAD, FASAD MOT KUNGSGATAN. ARK.: E. STENHAMMAR.

torde vara de delar, på hvilka de största besparingarna kunna göras, om lämpliga materialier på rätt sätt användas, under det att utsmyckning, dekorationer o. d. blifva i allmänhet ungefär desamma vid samma byggnad, vare sig den bygges på ena eller andra sättet.

Att här tala om ekonomisering vid grundläggningar skulle föra för långt, hvadan jag inskränker mig till att omnämna, att byggnadsstommen kan ha en afsevärd inverkan på grundens kostnad. Så t. ex. är vid dålig undergrund en lätt stomme att föredraga framför en tung och massiv byggnad.

Då man numera förutom att bygga billigt sträfvar att på grund af höga räntor snabbt få byggnaden färdig att tagas i bruk samt i många fall att få den möjligast brandfri, har man kommit till en helt annan byggnadstyp än den, som användes för ett eller ett par tiotal år sedan. Detta gäller särskildt affärs- och varuhus, men äfven bostadshus i synnerhet då de blifva af större dimensioner.

heter såsom dess ändamål, läge m. m. samt tillgång på ena eller andra slaget af materialier.

En synpunkt, som dock torde vara densamma öfverallt, är den beträffande kostnaden.

Det finnes nu för tiden så mycket att välja på af byggnadsmaterialier, att det ofta kan vara svårt att på förhand veta, huru man i ett visst fall skall bygga billigast och dock få alla uppställda fordringar inlösta. Det är därför bäst, att vid planläggandet af en byggnad göra en noggrann jämförelse mellan olika metoder. Kostnaden för en dylik undersökning är alltid ofantligt liten i förhållande till byggnadskostnaderna och täckes vanligen mångdubbelt af den därigenom vanligen gjorda besparingen. Detta är ju ingalunda något nytt, men då jag varit i tillfälle se, huru ofta det syndas däremot, anser jag det vara lämpligt fästa uppmärksamheten därpå.

Själfva de bärande partierna af en byggnad såsom grund, väggar och pelare, bjälklag och tak

Den antydda byggnadstypen är den numera ofta använda skelett- eller stombyggnaden, som på enskilda punkter genom pelare nedför de vertikala lasterna, till skillnad från de byggnader, där murar med viss längdutsträckning äro bärande. Stommen till en dylik skelettbyggnad utgöres för mycket höga byggnader, såsom de större amerikanska skyskraporna af valsadt, på lämpligt sätt hopnitadt fasonjärn för att dimensionerna af kolonnerna i de nedersta våningarna ej skola bli alltför skrymmande.

För byggnader upp till cirka 12 våningar samt lägre, har det visat sig, att en stomme af armerad betong i allmänhet lämnar passande dimensioner samt blir billigare och ur eldsäkerhetssynpunkt bättre.

För svenska förhållanden, då väl sällan mer än 12 våningar komma ifråga, är således en betongstomme att föredraga vid sådant tillfälle, där öfverhufvud taget en stombyggnad lämpar sig, så

mycket mer som vi här hemma hafva alla därtill erforderliga materialier af utmärktaste slag, under det att till en järnstomme man är nödsakad taga fasonjärnen från utlandet.

Af den nuvarande byggnadsverksamheten inom landet framgår, att betongbyggnader vunnit god terräng, och att de motsvarat de förväntningar man ställt på desamma.

Emellertid bör starkt framhållas, att en undersökning angående lämpligaste konstruktionssätt bör för hvarje fall göras, så att en tegelbyggnad användes på *sin* plats och en betongbyggnad på *sin;* man bör således ej utgå från den förutsättningen, att det ena eller det andra är för hvarje fall det allena saliggörande.

Tillkomsten af en betongbyggnad fordrar ovillkorligen, om ett godt resultat skall vinnas, samarbete mellan arkitekt och ingeniör, då området är för stort att fullt behärskas af *en* person. Möjligen skulle en omläggning eller ändring i den tekniska undervisningen kunna möjliggöra en allsidigare utbildning och arkitekten härigenom erhålla en vidare blick för det konstruktiva.

Hittills har ofta tillgått så, att en byggnad planlagts för äldre byggnadssätt, och därpå har en betongfirma genom ett lågt anbud erhållit i uppdrag utförandet af en betongstomme, och då fått så godt sig göra låter stufva om ritningarna för annat byggnadssätt. På detta sätt ernås ej den helhet i konstruktion och arkitektur, som är önskvärd.

Exempelvis må nämnas att ekonomiska afståndet mellan järnkolonner ej är detsamma som mellan betongkolonner. Om således en järnstomme är planerad och ersättes med en betongstomme, som betingar ett visst lägre pris, äfven då kolonnerna kvarstå på de för järnstommen fixerade platserna, skulle ett ännu lägre pris kunna erhållits, om ritningarna från början lämpats för betongpelare.

Då undertecknad varit i tillfälle utarbeta konstruktioner till en stor del af våra betongbyggnader i samråd med arkitekter, lämnas här nedan en beskrifning med ritningar och fotografier öfver den första af dessa, hvilken nu är färdig, nämligen den, hvars namn står som rubrik till denna uppsats.

Myrstedt & Sterns affärshus, som är beläget i hörnet af Norrlandsgatan och den blifvande förlängningen af Kungsgatan kan ej gärna undgå den passerandes blickar, emedan det till sitt utseende i hög grad afviker från de byggnader vi äro vana att se i Stockholm. Fig. 1 visar fasaden mot Kungsgatan.

Hela fasadytan är linierad af vertikala stenpelare, af hvilka de gröfre inom sig dölja bärande betongkolonner, å hvilka bjälklagen hvila. Dessa stenpelare gifva således en god markering åt de bärande delarna.

Det har af mången, såväl arkitekt som annan, framkastats såsom falskt att på detta sätt *dölja* konstruktionen samt det oriktiga i att använda så grofva stenpelare, då de ej ha uppgiften att bära byggnaden. Häremot vill jag på det bestämdaste protestera; skulle man draga ut konsekvenserna vore ej mycket af sanning kvar i flertalet af våra byggnadsverk. Då en person betraktar byggnaden utan att känna dess konstruktion, är det visserligen antagligt, att han får det intrycket, att stenpelarna äro bärande; någon skada är ej skedd, om han förblir i denna tro, men därmed är ej bevisadt, att konstruktionssättet är oriktigt. Stenen får här liksom på så många andra ställen betraktas som beklädnad och har gifvits sin form mera för att *markera* än för att *dölja* konstruktionen.

Man har sagt, att stenpelarna i sig själfva äro tillräckligt stora att med sin bakmurning bära bjälklagen; detta är sant, men kan dock ej motivera ett sådant byggnadssätt, ty det skulle varit omöjligt att på rimlig tid uppföra huset, om man skulle byggt med inväntande af stenleveransen och dess tidsödande uppsättning.

Då byggnadstiden var kort, var det nödvändigt att först bygga en stomme och därefter fastsätta stenen. Jag vill härmed ej förneka, att det mången gång vid vissa byggnader är riktigt och önskvärdt

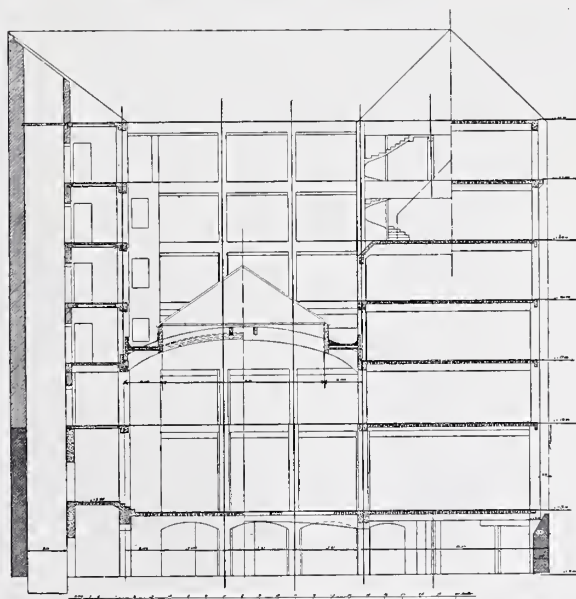

FIG. 2. SCHEMATISK TVÄRSEKTION GENOM STOMMEN TILL MYRSTEDT & STERNS AFFÄRSHUS.

FIG. 3. ARBETSRITNING TILL BJÄLKLAG AF ARMERAD BETONG ÖFVER KÄLLAREN TILL MYRSTEDT & STERNS AFFÄRSHUS.

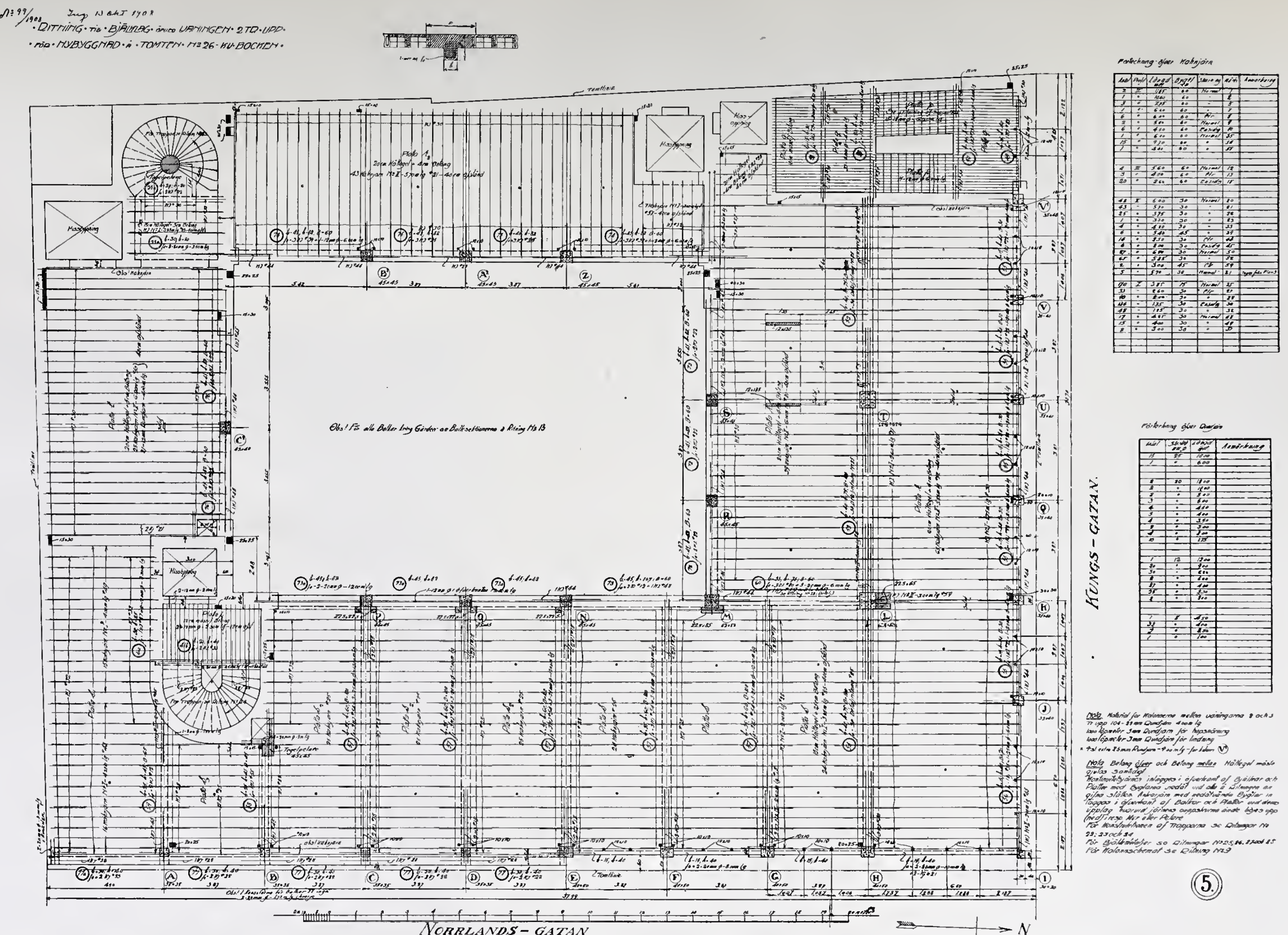

FIG. 4. ARBETSRITNING TILL BJÄLKLAG AF ARMERAD BETONG ÖFVER VÅNINGEN 2 TR. UPP I MYRSTEDT & STERNS AFFÄRSHUS.

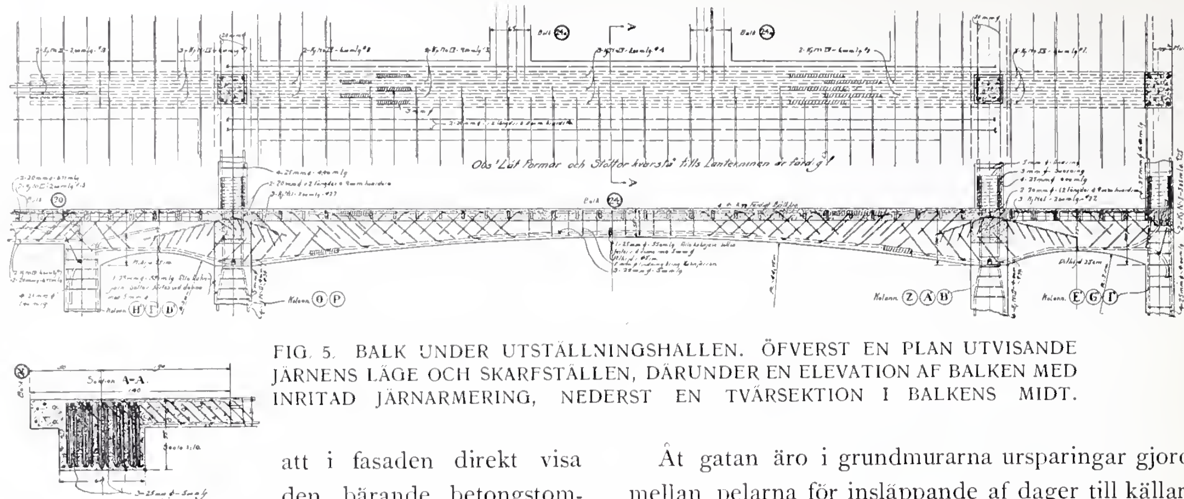

FIG. 5. BALK UNDER UTSTÄLLNINGSHALLEN. ÖFVERST EN PLAN UTVISANDE JÄRNENS LÄGE OCH SKARFSTÄLLEN, DÄRUNDER EN ELEVATION AF BALKEN MED INRITAD JÄRNARMERING, NEDERST EN TVÄRSEKTION I BALKENS MIDT.

att i fasaden direkt visa den bärande betongstommen. Inom detta område är ett stort fält öppnadt för arkitekten, och säkerligen är den armerade betongen ett för honom särdeles tacksamt material.

I förbigående omnämnes, att Myrstedt & Sterns affärshus från början var afsedt att uppföras med kolonner af järn och bjälklag af betong mellan järnbalkar, men visade det sig direkt genom inkomna anbud, att betongstommen ställde sig cirka 25 % billigare. Dessutom vanns fördelen af ett snabbare utförande samt möjligheten att utföra putsning under bjälklagen direkt på betong och tegelyta i st. f. på rörad träpanel.

Grundmurarna äro öfverallt neddragna till fasta berget, hvilket ju alltid är en god sak i synnerhet vid en byggnad som denna, där lasterna nedkomma koncentrerade genom pelare.

Åt gatan äro i grundmurarna ursparingar gjorda mellan pelarna för insläppande af dager till källarevåningen. Detta framgår af fig. 2, som utvisar en schematisk tvärsektion genom byggnadens grund och stomme.

De inre betongpelarna äro vid basen medelst särskilda dubbar förankrade i berget, och de yttre ansluta sig direkt till grunden, där en fetare betongplint öfverför lasten till den magrare betongblandningen. Den gröfsta kolonnen är i källarvåningen 90 × 90 cm. och uppbär i det närmaste 300 ton. Då dimensionerna på kolonnerna i allmänhet blifvit små, har det ej varit nödvändigt tillgripa användandet af spiralarmering, som annars ganska afsevärdt kan reducera sektionsarean.

Armeringen består af 4 st. rundjärn, ett i hvarje hörn af den kvadratiska eller rektangulära sektionen på cirka 5 cm. afstånd från kanten.

Dessa vertikala järn äro förbundna med horisontella byglar af 4 à 5 mm. rundjärn på 30 à 40 cm. afstånd i höjdled. Skarfningen af den vertikala armeringen har tillgått så, att vid hvarje bjälklag undervarande pelares armeringsjärn fått uppsticka cirka 40 cm. öfver golfvet. Vid dessa har med fin järntråd lindats kommande pelares armeringsjärn. Armeringen af kolonnerna framgår af fig. 7. Den för kolonnerna använda betongblandningen har varit $1_c + 3_s + 3_m$, hvilken gjutits i halfflytande tillstånd för att väl fylla ut formarna och mellanrummen mellan järnen. För att motstå trycket från denna betongmassa hafva formarna för pelarna varit väl kringbundna med kilade ramar.

FIG. 6. KÄLLARLOKALEN UNDER UTSTÄLLNINGSHALLEN UTVISANDE DE STORA HVÄLFDA BALKARNA I TAKET.

Bjälklagen, hvilkas utseende i plan framgår af figur 3 och 4 utgöras af i en riktning armerade håltegelplattor mellan armerade betongbalkar. Hålteglen utläggas i långa strängar direkt på formen med cirka 10 cm. mellanrum. I dessa mellanrum nedläggas armeringsjärnen på en tunn bädd af betong. Därefter gjutes betong i plastiskt tillstånd öfver det hela till å ritningarna angifven tjocklek. Betongen mellan och öfver hålteglen får således formen af ett T. Bjälklagen gjutas samtidigt med det att huset stiger i höjden, således ej som vid byggnader med bjälklag af betong mellan järnbalkar, där betonggjutningen vanligen sker efteråt sedan huset är uppfördt. Spännvidderna för bjälklagen äro ganska varierande. I den lägre delen åt Norrlandsgatan är bjälklagets spännvidd 9,5 meter och utgöres af 18 cm. tjocka håltegelplattor mellan betongbalkar, hvilka sticka 42 cm. nedanför plattans underyta.

Balkarnas läge midtför pelarna framgår tydligast af fig. 4, som visar en plan af bjälklaget öfver vån. 2 tr.

Åt Kungsgatan ligga, som af samma figur synes, de bärande balkarna parallella med fasaden upptagande 6,0 meters håltegelplattor. Största spännvidd å håltegelplatta i hela byggnaden är 7,0 meter och återfinnes under namn af platta t med sitt ena upplag på södra brandgafveln fig. 4.

Enligt beskrifningen å ritningen är dess totala tjocklek 25 cm.

Då spännvidderna för plattorna variera mellan 3 och 7 meter variera totaltjocklekarna mellan 15 och 25 cm.

Största svårigheten vid bjälklagskonstruktionerna låg i öfvertäckandet af källarens midtparti under utställningshallen. Det rum, som skulle öfvertäckas, var ungefär 14 × 19 m., hvarvid ingen pelare fick placeras inom detta område. Dessutom var konstruktionshöjden mycket inskränkt.

En god lösning erhölls genom användande af baklastade kontinuerliga balkar, mellan hvilka spändes håltegelplattor med urtagningar för järnramar med glasprismor för nedsläppande af ljus. Dessa balkar äro å fig. 3 betecknade med n:r 24. Konstruktionen framgår af fig. 5, som visar sektion, plan och elevation af en dylik balk.

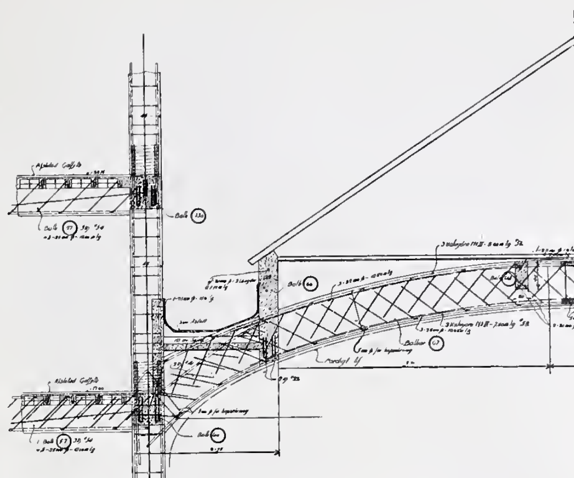

FIG. 7. RITNING TILL HVALFBÅGE AF ARMERAD BETONG ÖFVER UTSTÄLLNINGSHALLEN.

Balkarna hafva gifvits en hvälfd form på undersidan, hvarigenom erhölls större konstruktionshöjd vid upplagen, där böjande momentet var störst samt en liten höjd på midten, där momentet genom balkarnas kontinuitet blef mindre. Af utrymmesskäl önskades äfven minsta konstruktionshöjden på midten.

Fig. 6 visar balkarnas utseende i färdigt skick. Af denna figur framgår äfven, huru såväl balkar som pelare gifvits ett tilltalande utseende genom att i hörnen förses med i puts dragna lister.

Vid bjälklagens gjutning hafva alla hål för värmeledning, vatten etc. genom samarbete med mot-

FIG. 8. INTERIÖR AF UTSTÄLLNINGSHALLEN.

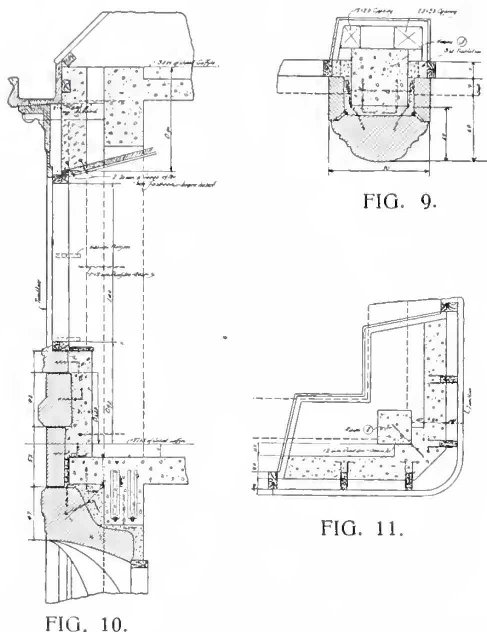

FIG. 9.

FIG. 11.

FIG. 10.

FIG. 9. SEKTION AF FASADPELARE MED STENBEKLÄDNAD, HÅLTAGNING FÖR OCH INKLÄDNAD AF RÖRLEDNINGAR.

FIG. 10. SEKTION GENOM YTTERVÄGG AF ÖFRE VÅNINGARNA.

FIG. 11. SEKTION GENOM BOSTADSVÅNINGENS YTTERVÄGG I HÖRNET AF KUNGS- OCH NORRL.-GAT. VISAR TRÄPANELENS FÄSTANDE VID DEN GJUTNA BETONGVÄGGEN.

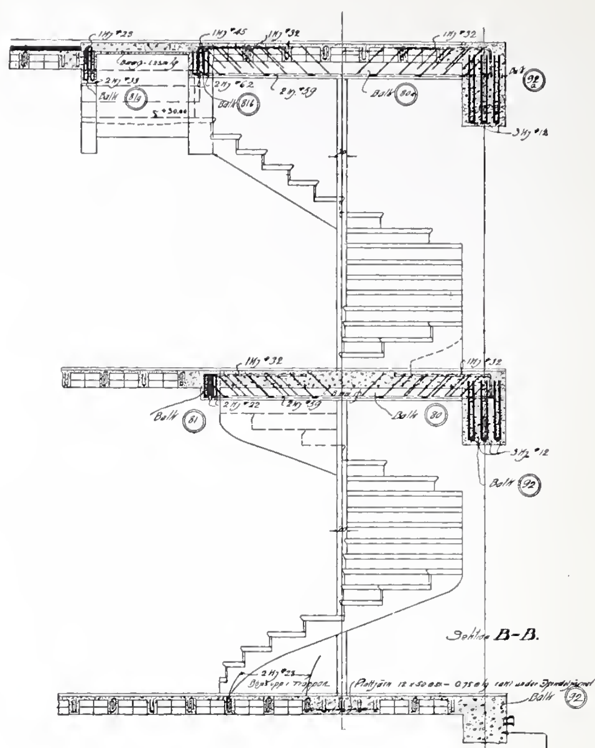

FIG. 12. TRAPPA I ÖFRE VÅN. INSPÄND MELLAN BJÄLKLAGEN.

svarande firmor kunnat i tid bestämmas och ursparingar för desamma gjorts, hvarigenom man i största möjliga grad undvikit bilningsarbeten, sedan betongen bundit.

De å planerna fig. 3 och 4 med svart ifyllda och streckade rektanglarna utvisa storlek och läge af dessa hål.

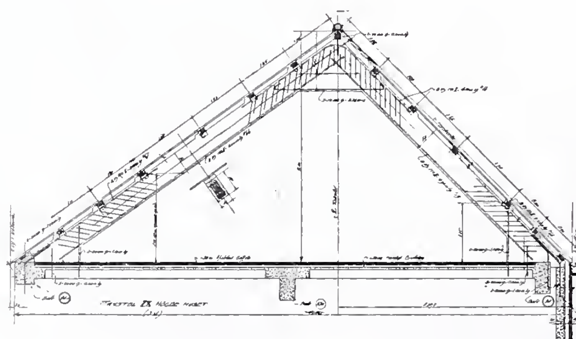
En annan konstruktion af intresse är betonghvalfskonstruktionen öfver utställningshallen.

Rakt öfver de nyssnämnda balkarna öfver källarens midtparti äro spända hvalfbågar af betong, hvilka uppbära lanternin af järn och glas, asfalterad gård samt innertak. Fig. 7 visar konstruktionen af hvalfbågarna med gård och lanternin. Bågarnas sektion är rektangulär 45 × 70 cm. med inlagda järn i öfver- och underkant. Spännvidden är cirka 14 meter.

Fig. 8 visar en interiör af utställningshallen. I taket synas underkanterna af betongbågarna och det mellan desamma upphängda innerglastaket. I hjässan stagas hvalfbågarna af två st. vinkelrätt mot desamma gående betongbalkar.

I allmänhet hafva betongkonstruktionerna under byggnadens uppförande varit utsatta för mycket stora belastningar genom uppläggning af tegel, nat. sten och cement. Direkta profbelastningar hafva också utförts med laster, som varit cirka 1,5 ggr de beräknade. Nedböjningarna uppgingo i allmänhet endast till $^{1}/_{6000}$ af spännvidden, hvilket ju är att anse som ofantligt litet.

Antalet våningar i byggnaden varierar i olika

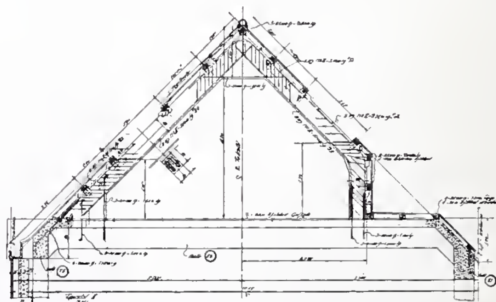

FIG. 13. TAKKONSTRUKTIONER AF ARMERAD BETONG.

FIG. 14. BETONGTAKSTOLAR. MELLAN ETT PAR AF STOLARNA SYNES UTLAGDA TRÄÅSAR.

delar af densamma. Åt den bredare Kungsgatan är antalet 7 st. förutom vindsvåningen och åt den smalare Norrlandsgatan finnas 5 st. Den öfversta våningen åt Kungsgatan är afsedd för bostadsändamål, de öfriga för affärs- och lagerlokaler. I bostadsvåningen är betongbjälklaget belagdt med fyllning och trägolf. I öfriga delar har som golfbeläggning inlagts 4 à 5 cm. tjock stålslipad betong utom i trappor och trapplaner, där man användt marmor eller kalksten samt viktoriaplattor i toiletter.

Alla elektriska belysningsledningar äro lagda ofvan bjälklagen och äro ingjutna i den ofvan omtalade stålslipade betongmassan.

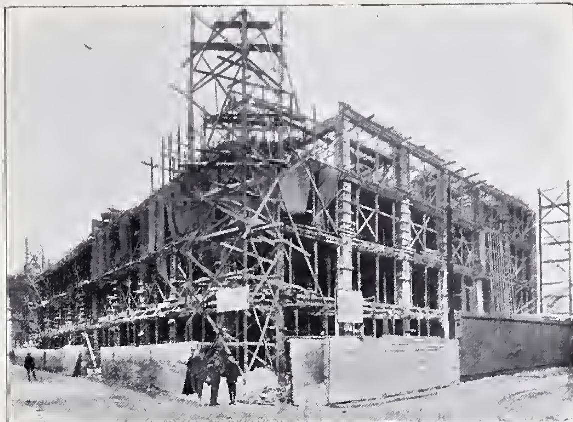

FIG. 15. BYGGNADENS UTSEENDE I BÖRJAN AF DECEMBER 1908.

Rör och ledningar för värme, vatten etc. äro uppdragna tätt innanför fasadpelarna i särskildt ursparade hål och döljas af rabitzvägg. Fig. 9 visar sektion af en fasadpelare, försedd med dylik anordning.

Stenbeklädnaden åt gatan utgöres af röd Grennasandsten. Blockens fastkramling vid betongstommen framgår af fig. 9 och 10.

Mellan sten och stomme bakgöts med betong.

Öfre delen af gatufasaderna är klädd med hamrad kopparplåt, fästad på träpanel. Konstruktionen af denna yttervägg framgår af fig. 10 och 11.

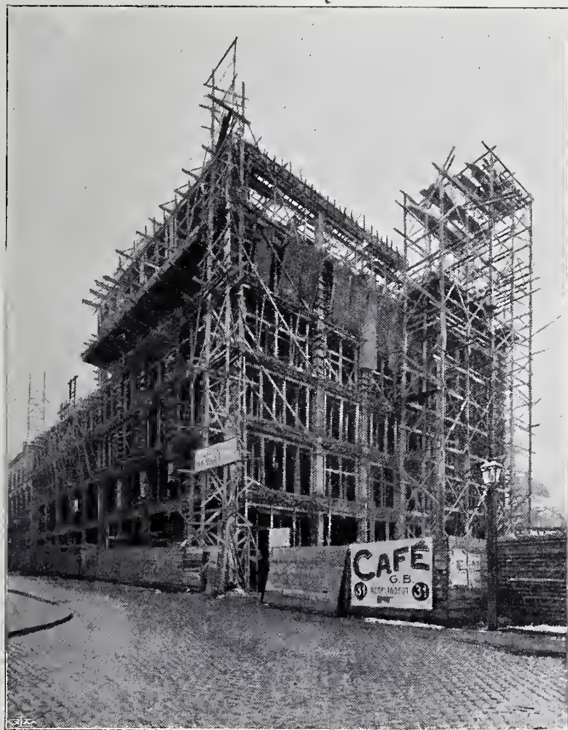

FIG. 16. BYGGNADENS UTSEENDE I MIDTEN AF JAN. 1909.

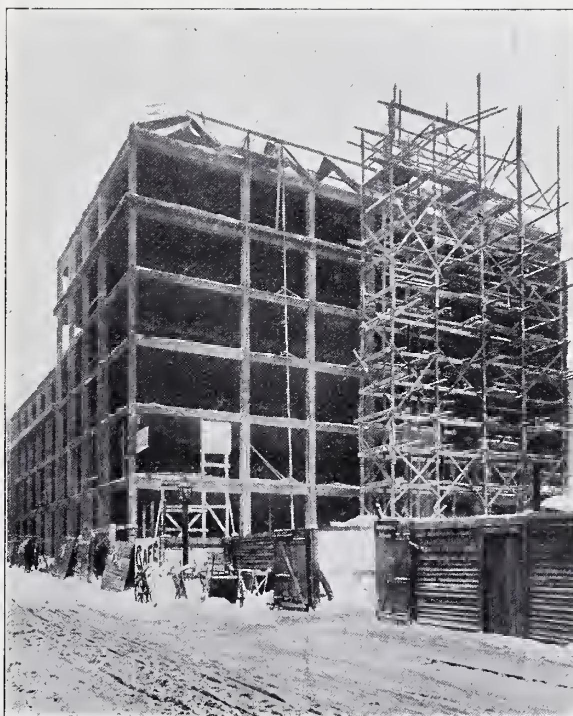

FIG. 17. BYGGNADENS UTSEENDE I MIDTEN AF FEBR. 1909.

At gården äro alla fasadytor putsade. Fönsterytorna äro äfven där mycket stora, så att ytterväggen på sina ställen utgöres endast af kolonnerna, hvilkas tjocklek är 45 cm. Denna tjocklek har ansetts tillräcklig ur isoleringssynpunkt och jämnställts med tegelmur, hvilket väl torde kunna göras, då betongen i kolonnerna ju är särdeles fet, och isoleringsförmågan hos fet betong är ungefär lika med teglets. Någon olägenhet af denna anordning har ej visat sig. Däremot skulle det ej vara rådligt att låta en mager betongvägg af samma tjocklek tjänstgöra som yttermur utan vidare isolering.

Alla trappkupor äro utförda af armerad betong. De i trapphusen åt gata befintliga äro fribärande. Af särskildt intresse är en kommunikationstrappa i de öfre våningarna. Den är nämligen fullt fribärande och inspänd mellan bjälklagen (se fig. 12).

Innerväggarna utgöras i allmänhet af s. k. santorintegel, som har många goda egenskaper och betydligt öfverträffar de vanliga plattväggarna. Det är mycket lätt, värmeisolerande och ljuddämpande samt utmärkt att putsa på.

Brandgaflar och trappmurar äro utförda af tegel, ehuru det varit önskvärdt att få äfven dessa partier utförda enligt skelettprincipen. Då en del af bjälklagen således hvila med ena upplaget på tegelmur och med det andra på betongstomme, kunde man befara, att sprickor skulle uppstå, då ju sättningen i en tegelmur är större än i en betongstomme. Genom användande af cementbruk i ansträngda delar af tegelmuren, motverkades denna ojämna sättning, så att någon olägenhet af ofvan antydda art ej kunnat observeras.

Då största möjliga utrymme under taket önskades, befanns det vara lämpligt utbyta de först tilltänkta trätakstolarna mot betongtakstolar, hvilka utfördes på sådana afstånd från hvarandra, som var lämpligt för kolonnindelningen i undervarande våningar samt så, att träåsar af ej alltför stora dimensioner kunde inväxlas mellan stolarna. Fig. 14 visar takstolarna, sedan formarna äro borttagna, och utläggningen af åsarna börjat.

Åsarna kvarhållas i sina lägen genom gjutna klackar å stolarnas öfversidor samt genom i betongen ingjutna bandjärn, hvilka böjas om åsen och spikas i densamma. Se ritn. till takstolar fig. 13.

På åsarnas yttersida befinner sig ytterpanel med tegelbeläggning åt gatan och plåtbeläggning åt gården. Mellan åsarnas underkanter är rabitzduk spänd.

Själfva betongarbetet för stommen utfördes under ogynsam årstid, under november—januari.

Hela stommen från källaren och upp till taknocken utfördes på en tid af 2 1/2 månad, hvilket måste anses som särdeles snabbt, då ju tomtytan är ungefär 1 000 m² och bjälklagens antal 7 st. i större delen af byggnaden. Vid gjutning i kyla måste man arbeta med största försiktighet, ej blott genom uppvärmning af materialierna utan äfven genom intäckning och eldning under de bjälklag, där gjutning pågick, samt påläggande af tjocka halmmattor efter gjutningen. Fig. 15 visar huru man med säckväf spikat för mellanrummen mellan kolonnerna för att hålla den genom eldning i koksgrytor uppvärmda luften kvar under bjälklaget. På detta sätt kunde bjälklagen, oaktadt kylan ibland gick till — 12° C., hållas öfver fryspunkten.

Formarna under bjälklagen fingo kvarstå cirka 45 dagar.

Fig. 15, 16 och 17 visa byggnaden i olika utföringsstadier.

Stockholm i april 1910. H. Kreüger.

SVENSKT ARKITEKTMÖTE I SKÅNE I SOMMAR.

Efter påstötningar från flera håll i Skåne har Afdelningen för Husbyggnadskonst beslutat att förlägga sommarens möte till Malmö. Skåningarna, som redan förra året önskat ett sådant arrangemang, fick som bekant då släppa den tanken på grund af kollision med det skandinaviska arkitektmötet i Helsingfors. Nu tyckas de emellertid stå redo att mottaga det vildaste angrepp från uppsvenskarna. Hör, hvad talmannen för Afdelningens malmömedlemmar, arkitekt Wåhlin, själf yppar för Styrelsen om skånekollegernas igångsatta rustningar:

»Till den ändan hafva vi här om dagen haft ett sammanträde och därvid beslutat att för Afdelningen föreslå, att tiden för mötet förlägges till dagarna den 30 juni—2 juli eller eventuellt till den 16—18 juni. Mötet skulle således räcka i tre dagar, hvilket väl får anses som ett minimum, om vi skola hinna att något så när visa vårt hörn af provinsen.

Vi hade då tänkt oss att första dagen skulle mötet öppnas, förslagsvis på landstingssalen på rådhuset och därefter »förhandlingarna» undanstökas på möjligaste korta tid. Vi föreställa oss nämligen att Ni ej vilja resa från Stockholm till Malmö för att sitta inom fyra väggar och diskutera, utan längta ut för att se Er om. Vi göra

då först en rundtur i staden med besök vid en del intressanta byggnader — Petrikyrkan (1300-talet), Kompanihuset (omkr. 1500), en del nu afknackade korsvirkeshus, Malmöhus slott (1400 och 1500) samt med lunch i en hvälfd källare i ett gammalt patricierhus från 1300-talet. Så sticka vi af till Lund och bese domkyrkan och det nu nyordnade historiska museet med goda medeltidssaker och så tillbaka till Malmö, där vi få middag vid 7-tiden i Kungsparken, och sedan tillbringa aftonen i kamratligt samkväm.

Nästa dag göra vi en rundtur i lånta automobiler (billigt) och komma då först till Borgeby gamla gård (fr. omkr. 1500), därifrån förbi Löddeköpinge och möjligen Dagstorps romanska kyrkor till Skarhults gamla borg, så till det något yngre Svenstorp med sin fina renässansarkitektur, vidare till Dalby gamla biskopskyrka, förbi Genarps år 1590 i götiska former byggda resliga landtkyrka till Torups gamla härliga slott, hvarefter middag under bokarnas kronor ute i »restaurant Bokskogen». Förtäring skall naturligtvis ordnas äfven under dagens lopp med lämpliga mellanrum. Jag hoppas att Ni i det fallet lita på skåningarna. På aftonen ta vi oss hem till Malmö i bilarna.

Tredje dagen begagna vi oss af dels tåg, dels skjuts efter hästar. Vi ha då tänkt att ge oss direkt ned till Glimmingehus, den finaste profanbyggnad vi äga, och därifrån öfver Hammenhög (gästgifvaregård) och förbi Hännas gamla romanska och sedan 1600-talet nästan orörda kyrka förbi Bollerups herrgård med väl bevarade götiska byggnadspartier (äfven interiörer) och Tosterups herresäte till närmaste järnvägsstation hvarifrån vi nå till Ystad, där vi bese klostret, diskutera stadsplanefrågan, taga oss ett »saltsjöbad» och äta middag, hvarefter så småningom mötet upplöses och medlemmarna, ännu i något så när samlad trupp, fara till Malmö.

Nästa dag är söndag, och vill jag ej underlåta att påpeka behaget af en tur öfver sundet, middag i Köpenhamn och hemresa på aftonen. Kunde en sådan tur möjligen tagas med i programmet, så tror jag det skulle vara en treflig afslutning på det hela. Gillas nu detta program i sina grundlinier, så be vi dels om ett förtroendevotum, dels ock om en ungefärlig beräkning på huru många deltagare vi kunna påräkna. Det vore af stort gagn för kostnadsberäkningen att veta det.

Slutande med hvad jag egentligen hade bort börja, nämligen med att uttrycka allas vår, malmö medlemmarnas, stora tillfredsställelse med Afdelningens beslut att göra vår landsända hedern af ett besök, hälsa vi så många som möjligt välkomna, i det vi hoppas att kunna stå till de förespeglingar vi redan från början gjort Eder, att nämligen på ett något så när hyggligt sätt kunna utfylla de tre (eller fyra?) mötesdagarna».

Afdelningens Styrelse har med stor tillfredsställelse tagit del af ofvanstående bref och med stöd däraf fastslagit tiden till 16—18 juni, detta särskildt med tanke på de deltagare, som önskade kombinera mötet med en utflykt till Berlin för att där studera utställningarna öfver stadsbyggnadskonst (1 maj—15 juni) och öfver byggnadsmaterialier (1 juni—18 juli). Därjämte har Styrelsen utsett arkitekterna Bergman och Bergsten i Stockholm att i samarbete med Wåhlin i Malmö vidtaga anordningar med mötesbyrå etc. Dessa herrar komma sålunda att inom kort lämna fullständigare meddelanden om mötet samt mottaga anmälningar. Det faller af sig själft att skåningarna i god tid önska uppgift på antalet deltagare. Att döma af lockelserna torde de kunna vänta sig manstarkt anlopp.

STADSPLANEKONST.

I SAMBAND MED ALLMÄNNA STADSPLANEUTSTÄLLNINGEN I BERLIN 1 MAJ—15 JUNI 1910 äga tvänne föredragsserier rum. I den första serien från 1 till 21 maj förekomma följande föredrag: Landesbaurat prof. Goecke: »Hvilka resultat kunna vi vänta af täflingen för Gross-Berlin». — Geh. Baurat und stadtbaurat Krause: »Gross-Berlins kommunikationsfrågor». — Prof. d:r Eberstadt: »Arbetarbostaden i Tyskland och England» (skioptikon). Kgl. Baurat Schliepman: »Nödvändigheten af stränga byggnadsförordningar och gränsen för deras användning». — Kgl. Ober.- och Geh. Baurat Stübben: »Regelbundenheten och oregelbundenheten i stadsanläggningar» (skioptikon). Prof. Högg, direktör för konstindustrimuseet i Bremen: »Parker och kyrkogårdar» (skioptikon). Fritz Stahl: »Staden såsom konstverk» (skioptikon). Prof. Blum, Hannover: »Om kommunikationsväsende» (icke definitivt bestämdt). Docent d:r Brinckmann, Aachen: »Uppställning af monumental plastik» (skioptikon).

I den andra serien från den 23 maj till 15 juni Geh. Hofrat prof. d:r-ing. Cornelius Gurlitt, Dresden: (Ämne ännu obestämdt). Geh. Hofbaurat prof. Genzmer: »Interiörkonst och stadsbyggnadskonst». Geh. Reg. Rat. D:r-Ing. Muthesins: »Trädgårdsstadsrörelsen (skioptikon). D:r Südekum: »Rättsförhållanden och seder i bostadsväsendet». Prof. Diestel, Kgl. Brt, Dresden: »Nutida åskådningar med afseende å byggnadsförordningar». Ob.-Ing. R. Petersen: »Storstadskommunikationer» (skioptikon). D:r Hegemann: »Sträfvanden i amerikansk stadsbyggnadskonst (skioptikon).

Geh. Brt Eger: »Utvecklingen af kanaler (Wasserstrassen) i Berlin och andra storstäder» (skioptikon). Ark. H. Jansen: »Framtidens Berlin» (skioptikon).

EN INTERNATIONELL STADSPLANETÄFLAN är utlyst för Antwerpen. Täflingshandlingar erhållas mot 100 frs. från *»La commission d'études de l'aménagement de l'Agglomération Anversoise*, **rue du Jardin des Arbalétries n:r 57, Anvers.** Täflingstiden utgår 1 okt. 1910.

En redogörelse af ing. Erik Hübe för stadsplanetäflingarna måste stå öfver till nästa nummer.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 8 mars under ordförandeskap af ark. Östberg. Till medlem af Afdelningen invaldes ark. August Stoltz, Malmö. Afdelningen beslöt förlägga årets utvidgade sammanträde till Malmö med omnejd. Ett af ark. Nilson uppgjordt förslag till minnestafla, afsedd att uppsättas i Föreningens byggnad, godkändes af Afdelningen. Ark. Rodin höll ett föredrag öfver »Den moderna trävillans tilkomst, dess beståndsdelar».

Utställningen för aftonen utgjordes af en serie fotografier och vaxaftryck, som ihopabragts för den till sommaren planerade utställningen i Strängnäs af gammal kyrklig konst. Den synnerligen intressanta utställningen demonstrerades, delvis i skioptikonbilder, af fil. kand. af Ugglas i ett längre sakrikt anförande, där särskildt betonades hur i förhållande till andra länder vårt land är rikt på medeltida konst, och att detta material först under de senaste åren vetenskapligt bearbetats. För åstadkommande af medel till bestridande af med utställningen förenade kostnader framlade ordföranden en lista med uppmaning till Afd. medlemmar att i möjligaste mån ekonomiskt understödja saken. Lista finnes äfven hos redaktionen och anbefalles högeligen åt intresserades hågkomst.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 12 april under ordförandeskap af prof Clason. Till sammanträdet hade inbjudits läkare och skolmän att deltaga i diskussion om »Skolhus, hygien och pedagogik». Diskussionen inleddes af ark. Östberg, som i sitt föredrag påpekade de stegrade kostnaderna för våra skolhusbyggen, och huru skulden härför ofta lägges arkitekterna enbart till last, utan att man tar i betänkande den kostnadsökning, de ökade krafven ur såväl hygienisk som pedagogisk synpunkt, man numera ställer på en skolbyggnad, fört med sig. Som en illustration härtill omnämnde talaren den skola, där han mottagit sin första undervisning, och beskref dess lokaler. Talaren redogjorde härpå för öfverstyrelsens program för de allm. läroverken och dess detaljerade bestämmelser för korridorer, lärosalar och belysningen af dessa, hvarvid ingen åtskillnad göres på salar som ligga åt olika väderstreck eller om de ligga i bottenvåningen eller i öfversta våningen. Tal. öfvergick härpå till en ingående beskrifning af Östermalms nya läroverksbyggnad (realskola), som är planlagd efter öfverstyrelsens program, samt redogjorde härefter för några andra skolhusbyggnader, Åhlinska skolan (flickskola), Stockholm, S:t Olofs skolan (folkskola) Norrköping, anlagd efter midtelkorridorsystem samt relaterade en del jämförande kostnadssiffror för dessa bygganders samt afslutade föredraget med några skioptikonbilder från friluftsskolor i Frankrike.

Under den härpå följande diskussionen biträddes inledarens synpunkter och skärptes ytterligare af prof. Lallerstedt, som ansåg att korridorbredden kunde minskas och förordade en del öfningars förläggande ute i det fria, och beträffande de hygieniska krafven gjorde gällande att de allmänna läroverken icke behöfde dessa bättre tillgodosedda än folkskolorna utan tvärt om. Prof. v. Schéele ansåg de ökade kostnader de hygieniska krafven medförde vore en god kapitalplacering, då denna tillvaratog folkets andliga kraft, och ansåg att man häruti icke borde göra några afprutningar, men meddelade att man inom öfverstyrelsen för Stockholms folkskolor hölle på att utarbeta en ny typ för skolor efter det engelska hallsystemet, apteradt efter våra förhållanden, samt hoppades härvid kunna nedbringa kostnaderna. Ark. Nilsson redogjorde närmare för planarrangemangen i denna skoltyp. Läroverksrådet Falk ställde sig sympatisk för en plananläggning af de allmänna läroverken efter samma system som S:t Olofs skolan, samt påpekade skiljaktligheten i lokalbehof för en realskola och ett annat läroverk på grund af det stora utrymme undervisningen i de naturhistoriska ämnena med tillhörande laborationer och samlingar kräfva, hvarför denna skoltyp ur kostnadssynpunkt icke kunde jämställas med andra skolor, men medgaf att man skulle kunna afvara den ena af skrifsalarna.

Ark. Hallman jämförde kostnaderna för Östermalmsläroverket med Hernösands nya läroverksbyggnad, men erinrades om att jämförelsen icke höll streck, då den förra är realläroverk och den senare latinläroverk.

I diskussionen som var synnerligen liflig yttrade sig dessutom herrar Wickman, Kinberg, Johanson A. Lindegren Axel, Falkenberg, Klemming och Dahlgren.

Ing. W. Dahlgren redogjorde därefter för uppvärmning af Stora Börssalen, särskild anmärkningsvärd därför att genom den nya installationen den värdefulla salens utseende på intet sätt äfventyrats.

Ark. C. A. Flodquist demonstrerade de af honom konstruerade »hygienfönstren» med patenterade stängningsanordningar, s. k. fjäderespagnoletter, hvilka i modell förevisades samt redogjorde för kostnaderna för desamma. Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar till skolor af ark. Hagström och Ekman, Lallerstedt, G. A. Nilsson, Tengbom & Torulf, Östberg m. fl. samt täflingsritningar till byggnadskomplex i Örebro.

På förmiddagen besågs under ledning af prof. Lallerstedt lifförsäkringsbolaget Tryggs nybyggnad, hvarefter middag intogs å Dramatiska Teaterns restaurant.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 6 · 1 JUNI · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

TRYGG.

Med Svenska lifförsäkringsanstalten Tryggs hus har trakten kring södra Humlegården fått en helt ny fysionomi. Det är för Stockholm karaktäristiskt, hvilken stor betydelse bank- och andra bolagshus äga för våra gators utseende, men utom Bobergska huset vid Rosenbad är det intet af dessa affärshus, som genom sitt läge och utseende så framträder och gör sig gällande som Tryggska byggnaden.

Ha vi i långliga tider varit vana vid att få se, huru vid uppförande af hörnhus hörnets accentuerande varit i tid och otid vitsen för hela den arkitektoniska kompositionen, ha vi i Tryggska byggnaden fått ett exempel, där detta varit fullt berättigadt. Så som byggnaden kommer ned utefter den fallande Engelbrektsgatan och den svängande Birger Jarlsgatan, tillspetsad mot den öppna gatukorsningen, och däraf att själfva byggnaden skall tjänstgöra som ett slags skylt för den byggande anstalten, har arkitekten haft rätt att, så som han gjort, klämma till med hörnet så det käns. Han har gjort det med en våldsamhet, som få skulle vågat, och få redt sig med, men professor Lallerstedt har vågat och lyckats.

Ur fasadernas rörliga massor skjuter hörnet fram och upp, de oregelbundna fasadlinierna knytas fast i en stadig knut, och byggnaden blir liggande djärf och säker bildande en enastående god fond, hvarifrån man än kommer. Hela trakten omkring har fått en medelpunkt, hvilken allt underordnar sig. Byggnaderna omkring tyckas ha sjunkit ihop, de se förtryckta ut — det är sant — men hvarför också uppträda som t. ex. K. F. U. M.:s nybyggnad. Med något mer af kristlig flärdlöshet och allvar hade den redt sig bättre.

Sannerligen en mer iögonfallande och karaktäristisk skylt kunde en försäkringsanstalt, som till bär namnet Trygg, icke få än detta dominerande hörn. Ty syns gör det, och säkert och tryggt ligger det, och anstaltens namn skulle helt visst äfven utan förgyllningen uppe vid taket inpränta sig i stockholmarnas hjärnor.

Jag vet få byggnader, som, om jag ser på

SV. LIFFÖRSÄKRINGSANSTALTEN TRYGG,
ENTRÉN MOT ENGELBREKTSPLAN. ARKITEKT: PROF. ERIK LALLERSTEDT.

TRYGGS HUS I STOCKHOLM. ARKITEKT: PROF. ERIK LALLERSTEDT.

tegel och det stora dominerande yttertaket. Samma motiv återfinnas i Tryggs byggnad, blott att det synliga teglet i fasad här ersätter putsen, och att ytorna fått en, fast svag, artikulering. Eljest är det samma grepp i Tryggska som i Västeråshuset, fast djärfvare. Med användandet af tegel för fasaderna har det kommit en tyngd öfver byggnaden, som Lallerstedt eljest undviker, men byggnaden framträder ändå fullt typisk för arkitekten.

Det karaktäristiska i byggnaden är först och främst det stora greppet: den lifliga sönderdelningen af fasaderna och på samma gång dessas underordnande under det våldsamma hörnpartiet. Men konturen blir icke brutal, den löser upp sig genom kupor, skorstenar och utsprång, hvilka förbereda och förmedla hörnets allt dominerande massa. De genomgående balkongerna med deras alldeles justa språng stryker ett lugnt streck öfver fasaderna och binda dessa samman genom det mörka järnräcket med takets ytor. Kanske bottenvåningen borde i graniten fått en distinkt horisontal afslutningslinie i stället för den nu insatta våglinien för att ge en mer kraftig och lugn skillnad mellan bottenvåningens granit och öfverliggande tegelytor. Den vertikala artikuleringen i fasaderna är så svag, att den icke styckar sönder dessa, blott ger dem stadga och balkongerna bärning. Och så dessa monumentala mått! Jag menar icke hörnpartiets men murytornas mått, hvilka möjliggöra de förra. Man är ej van i privatbyggnader få se fönstren så väl insatta d. v. s. med sådan vidd af mur omkring. Fasaderna bli murar, i hvilka fönsteröppningar tagits upp, ej fönsteröppningar med litet murverk omkring. Och för rummen blir det bara till trefnad få väggar äfven utåt, på samma gång dagern blir tillräcklig och behaglig.

massorna, deras formande och fördelning, på kontur, på allt det väsentliga, verka så direkt skapade på platsen. Om man jämför byggnaden, som den nu står där, med arkitektens täflingsskiss, ser man att föga ändrats i det stora hela. Sofringen och detaljstuderandet ha ej tagit bort friskheten och det impulsiva i skissen.

Professor Lallerstedt har under årens lopp utbildat sin egna stil. Han har sökt sig ut ur inflytandet från de gamla stilarna, aldrig som så många andra sträfvat att med barocken återknyta den gamla traditionen utan genom ett rationellt och sundt byggande sträfvat till fria former. Det sista stora greppet i hans konst var Västeråsbanans hus vid Centralplan. Det karaktäristiska i hans stil framträder där: de stora, lugna, putsade ytorna, en sparsam dekorering, på ett ställe stegrad från liten till stor skala, de små ikittlingarna med glaseradt

Det är anmärkningsvärdt att utan särskildt stora våningshöjder sådan monumentalitet kunnat åstadkommas.

Färgen på byggnaden är för denna af den största betydelse. Teglet, det i violett stötande helsingborgsteglet, är ju af utmärkt verkan, hvartill den väl afpassade breda, släta fogningen bidrar. Teglet är i sig själf rätt mörkt, och många voro ju under byggnadens uppförande rädda, att huset skulle verka dystert. Tack vare det i färg kraftiga takteglet är så ej förhållandet. Då solen ligger på, framträda murytorna ljusa, och färgeffekten från det gröna glaserade takteglet, från kopparn, från fasadteglet och graniten blir utomordentligt vacker. Hvilken mustig färgklick insätter icke byggnaden i stadsbilden. Vi må hoppas teglet fortsätter sitt inträgande i Stockholm. Jag vill därmed ej säga det bör vara de skånska tegelsorterna, som skola utgöra den väsentliga beståndsdelen. För enstaka fall äro de ovärderliga, men närmare byggnadsplatsen borde teglet i regel slås. Må skåneteglets stigande popularitet blifva en sporre för våra tegelbruk i Mälardalen att söka åstadkomma material, som icke bara beträffande priset kan konkurrera med det skånska. Det synliga teglet i fasad ger en särskild must åt arkitekturen. Man får fram den nakna formen utan putsens beklädnad, får intryck af själfva muskulaturen i byggnaden, och de på Tryggs hus använda dekoreringarna i tegel öfver hufvudvåningens fönster och på andra ställen visa, att behandlingstemat ej behöfver bli enformigt. Denna nämnda dekorering synes mig vara särdeles god — pass på — den kommer nog att gå igen!

TRYGGS HUS, FRÅN SNICKAREBACKEN. ARKITEKT: PROF. ERIK LALLERSTEDT.

Innan jag lämnar det utvändiga, vill jag påpeka, man ej skall förbigå fasaden åt den smala gränden. Med sin öfverbyggda gård och sina hopträngda gårdslängor är den af synnerligen pittoresk och intressant verkan. Och behandlingen är densamma som för de öfriga fasaderna, samma äkta material och samma vederhäftiga omvårdnad af detaljerna.

Om man aktger på tomtens form, hur hopklämd den är genom gatornas lägen, förstår man det ej varit lätt lösa själfva planproblemet, fast den gifvit uppslag till själfva byggnadskroppens säregna skapnad. De större lokalerna för anstaltens eget behof ha nog vållat svårigheter vid deras placerande så nära hufvudingången som möjligt. Genom inskjutandet af den stora arbetssalen till en del under ofvanliggande våningar med gårdsfasaderna uppburna af pelarna i salen har denna fått sin behöfliga storlek och förbindelsen lätt till andra lokaler, men i den stora hallen, dit allmänheten

TRYGGS HUS I STOCKHOLM. LÄNGDSEKTION. ARKITEKT: PROF. ERIK LALLERSTEDT.

kommer, har det ej kunnat undvikas, att icke entrén från vestibulen till denna hall är något trång. En större volym åt denna halls främre del hade ju varit önsklig att få, då man med det utvändiga hörnets massa för ögonen inträder genom hufvudentrén. Detta har just bristen på utrymme i hörnet hindrat. Kontrasten mellan det yttre och inre framträder synes mig väl skarp genom det hastiga afbrottet af material på ömse sidor om hufvudporten. Man tycker den yttre vestibulen kunde fått med sig något af fasadernas material och kraftigare behandling. För öfrigt utgöres bolagets kontor förutom ofvannämnda stora glastäckta arbetssal blott af mindre arbetsrum liggande omkring hallen och dennas öfra galleri. Bottenvåningen upptages eljest af butiker och öfriga våningar af bostadslägenheter, större och mindre. Dessa synas vara mycket goda. Hvardagsrummen verka med sin fina måttfulla behandling synnerligen både ståtliga och hemtrefliga, hallarna äro väl behandlade med öppna spislar, och köken ha med sina afskilda diskplatser blifvit ytterst praktiska. En gedigen fin enkelhet är utmärkande för våningarna, allt bekvämt och, som det heter, efter nutidens fordringar, men utan denna vräkiga lyx, som så ofta räknas till detta begrepp.

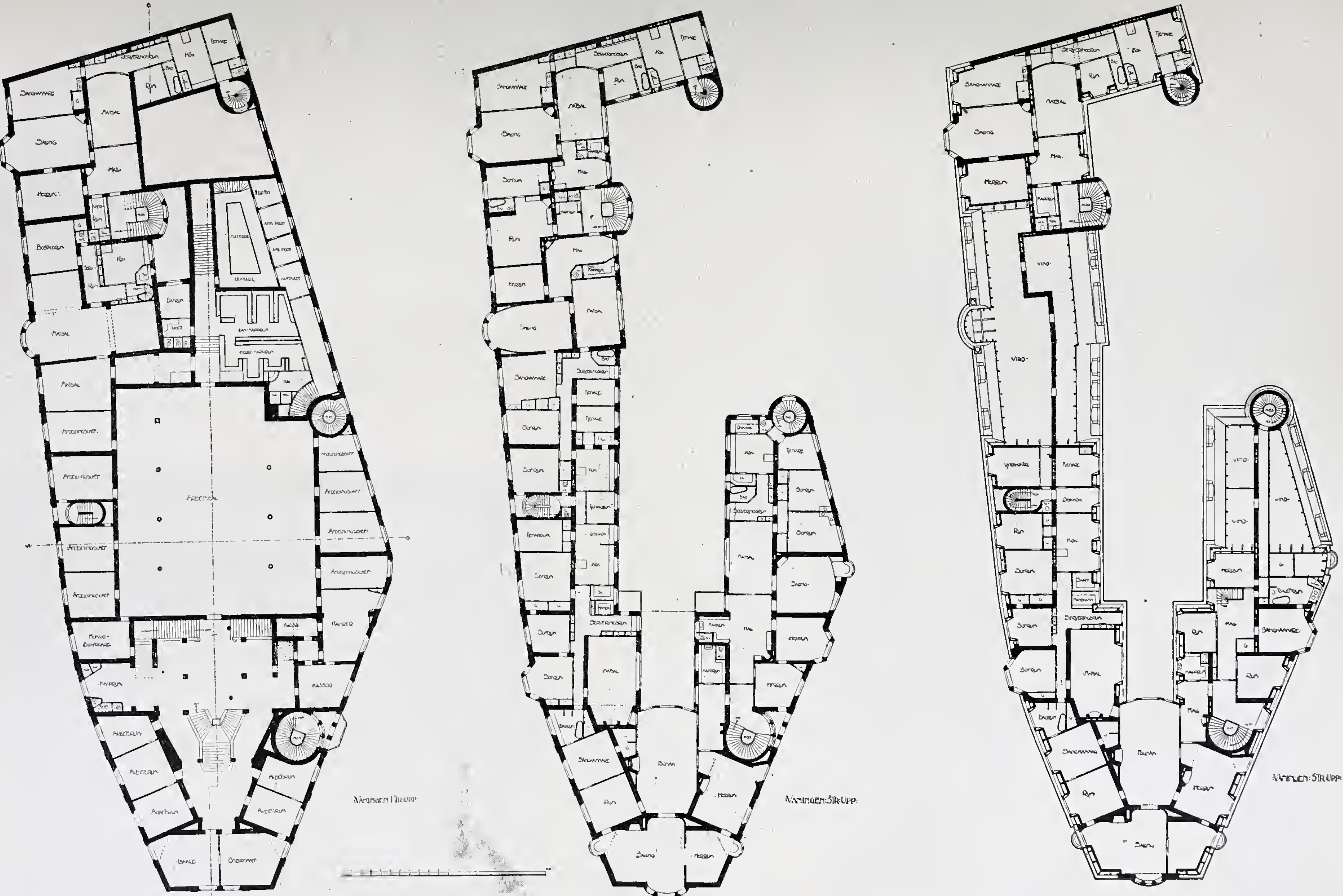
Så som den Tryggska byggnaden sålunda formar sig, originell och lefvande, dominerande trafikleder och kringliggande byggnader, är den en individ för sig, på samma gång den är en fullödig exponent för modärn storstadsarkitektur, med detta tusan djeklar i sin konstnärliga och förnäma hållning, som afväpnar hvarje småaktig kritik och fångar en så, som det djärfva och manliga alltid gör.

C. WESTMAN.

Utom det ofvan sagda må här ytterligare några uppgifter meddelas:

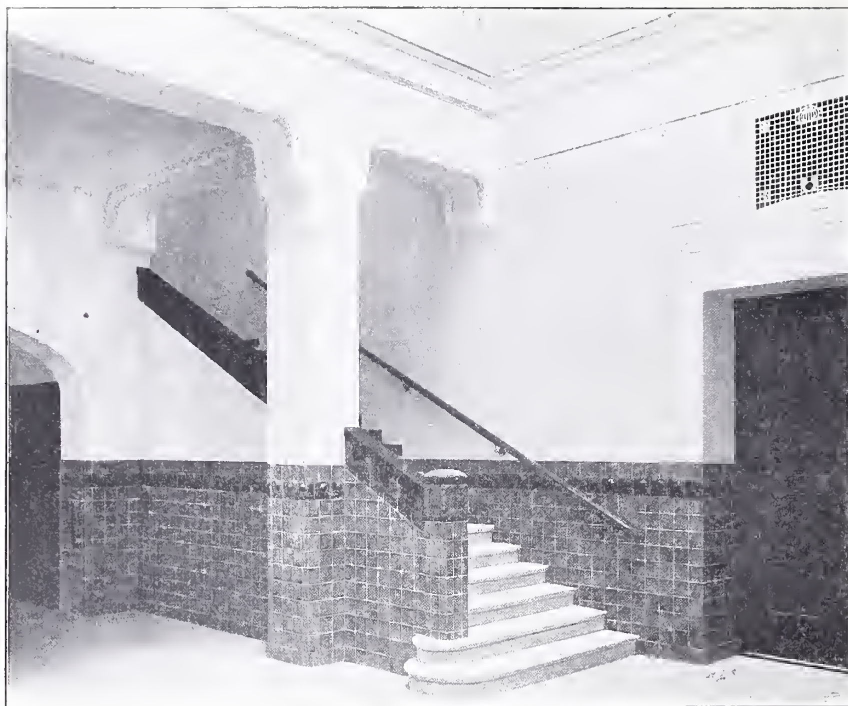
Byggnaden innehåller förutom lokaler för anstaltens hufvudkontor, motsvarande cirka 80 rums utrymme, till uthyrning afsedda 158 rum och 20 större och mindre butiker med därtill hörande stora lagerrum och källare.

Uppgången till hufvudkontorets lokaler är från Engelbrektsplan. Från vestibulen leder hufvudtrappan upp till en stor, genom två våningar gående hall. Kring hallens öfre del, dit en dubbeltrappa leder, äro belägna rum för styrelsen, verkställande direktören, bibliotek, sammanträdesrum samt tre arbetsrum för statistiska afdelningen. Kring nedre hallen äro förlagda rum för kamreraren, hufvudbokföraren, kassan, ombudsmannen, aktuarien, öfverläkaren, två stora arbetsrum för aktuarieafdelningen och korrespondenterna, hvarjämte tvänne rum förhyres af Återförsäkringsaktiebolaget Atlas. Från samma hall leder en trappa ned till tvänne under densamma belägna brand- och inbrottsfria arkivhvalf, hvardera om cirka 90 kvadratmeters utrymme, hvilka äro afstängda medelst pansardörrar. Med ingång från nedre hallen ligger stora arbetssalen, ett rum om cirka 450 kvms golfyta, afsedd att bereda arbetsplatser för cika 100 kontorsbiträden; väggarna äro här klädda med ljust kakel och salen i öfrigt hållen i hvitt med takljus, anordnad med en för arbetet

TRYGGS HUS I STOCKHOLM. PLANER AF VÅN. 1, 3 OCH 5 TR. UPP.

ARKITEKT: PROF. ERIK LALLERSTEDT.

TRYGGS HUS. PARTI FRÅN STORA HALLEN. ARKITEKT: PROF. ERIK LALLERSTEDT.

andra till tvänne stora kapprum för kontorspersonalen, toalettrum m. m.; till dessa kapprum leder en direkt ingång från Rimbogatan. Genom samma ingång kommer man in i vaktmästarafdelningen, lämnande utrymme för vaktmästarne och kontorsgossarne; där bakom ligga rum för portvaktmästaren och materialförvaltaren samt 1 trappa ned stora utrymmen för material och arkiv.

Lokalerna uppvärmas med centralvärmeledningar med varmvattens- och varmluftsystem, och för ventilation och belysning är sörjdt på bästa sätt.

Byggnadsarbetet har utförts på entreprenad af byggmästaren Oskar Herrström.

utmärkt belysning. På ömse sidor om arbetssalen äro belägna 7 rum för afdelningschefer. Från stora arbetssalen leder en bred korridor till en bakom densamma belägen mindre arbetssal om cirka 70 kvms utrymme.

Från nyssnämnda korridor kommer man på ena sidan till telefoncentralen, en större och en mindre matsal jämte därtill hörande utrymmen och på den

TRYGGS HUS. PARTI AF HALLEN I EN AF VÅNINGARNA.

De särskilda leveranserna och detaljarbetena hafva utförts af följande personer och bolag: Den huggna fasadstenen är levererad af *Skandinaviska Granit-A.-B.*, alla sprängnings- och cementarbeten äro utförda af *A.-B. Skånska Cementgjuteriet*, fasadteglet har levererats från *Helsingborgs Ångtegelbruk*, murteglet från *Haga tegelbruk*, takteglet från *van Oordt & C:o*, Holland, alla marmorarbeten äro utförda af *Graversfors stenhuggeri*, kalkstensspislar från *Sköfde stenhuggeri*, täljstensspislar från *Handöls Täljstens A.-B.*, järnkonstruktioner till torn och hallar från *A.-B. Södra Varfvets Maskinverkstäder*, konstsmidet från *A.-B. C. J. Nyqvist & C:o*, kassahvalfsanläggningar och arkivinredningar från *Skånska Cementgjuteriet*, *A.-B. C. J. Nyqvist & C:o*, *E. A. Rosengren* samt *Arnheim & C:o*, kakel till hallar och arbetssalar m. m. från *Ullersdorfer Werke* i Schlesien, värmeledningsanläggningar från *A.-B. Calor*, gas-, vatten- och afloppsledningar från *P. A. Sjögren*, elektriska belysningsanläggningar från *Allmänna Svenska Elektriska A.-B.*, elektriska hissar från *Graham Brothers*, plåtslageriarbeten från *Stenberg & C:o*, samtliga snickeriarbeten från *Uppsala Industrifabrik*, gipsarbeten från bildhuggaren *Aug. Larson*, stuckarbeten från *H. Rossi*, mosaikarbeten från *Luigi Bovo*, fönstermålningar från *A.-B. Frithiof Jonsson*, och alla måleriarbeten från målerifirmorna *Filip Månsson* och *P. Olsson*.

Modellerna till emblemet å fasaden äro utförda

af bildhuggaren *Carl Eldh,* hvilken äfven modellerat en grupp i nedre hallen.

Till anstaltens lokaler äro de möbler, som nyanskaffats, levererade af *A.-B. C. E. Jonsson* samt till en mindre del af *Nordiska Möblerings A.-B.*, korkmattor och gardiner af *Heyman & Olesen,* samt den elektriska armaturen af *Nordiska Kompaniet.*

Kostnaden för egendomen i dess helhet, inklusive tomt, räntor och alla öfriga omkostnader, beräknas uppgå till omkring 2,700,000 kronor, hvaraf inemot 1 million kommer på tomten.

TRYGGS HUS. PARTI FRÅN HALLEN I EN AF VÅNINGARNA.
ARKITEKT: PROF. ERIK LALLERSTEDT.

STADSPLANETÄFLINGEN FÖR GROSS-BERLIN.

Denna täfling, den största af detta slag som hittills afhållits, omfattade som bekant förutom staden Berlin ett stort antal kommuner intill staden, hvilka efter långvariga underhandlingar enat sig om samarbete.

På grund af det oerhörda arbete, som begärdes i förhållande till priserna, hade vid täflingstidens utgång ej inkommit flera än 27 förslag, hvaraf 6 detaljplaner, trots det att en mängd program blifvit utlösta. Fastän i tyska tidningar med bestämdhet uppgifves att flera kända framstående fackmän från andra orter deltagit i täflingen, ha samtliga de fyra utdelade prisen tillfallit i Berlin bosatta täflande, hvarför det förefaller som om det för icke infödingar vore lönlöst att deltaga i täflingar af detta omfång, där så stor detaljkännedom erfordras. En af första pristagarna, arkitekt Jansen, meddelar själf i beskrifningen till sitt förslag att han under två års tid bedrifvit omfattande lokalstudier för att, utöfver den kunskap om Berlin-förhållandena han förut innehade, blifva ingående orienterad i alla de frågor som inverka på det stora problemets lösning.

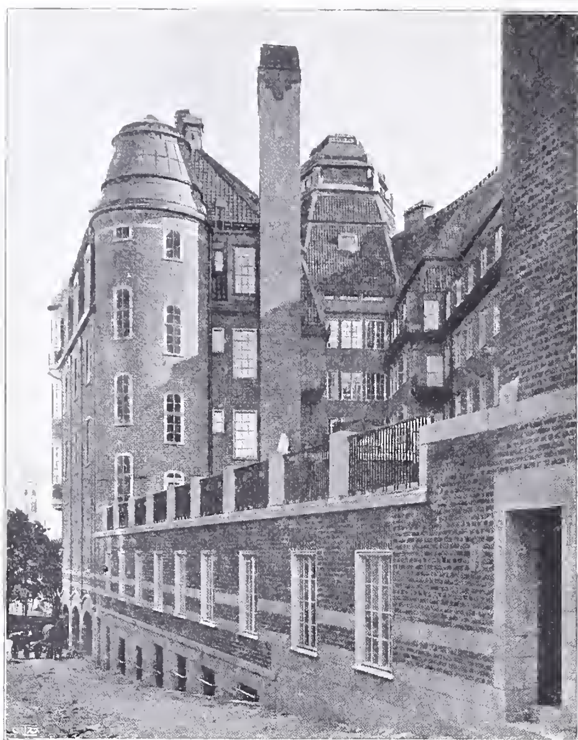
Ej häller synes täflingsresultatet ha helt motsvarat förväntningarna, så tillvida att afsevärda förändringar i prisernas storlek vidtagits. 1:sta och 2:dra pris ha sammanslagits och delats i två lika hälfter à 25 000 mark, femte pris à 10 000 mark har ej alls utdelats och af den till förfogande stående inköpssumman af 30 000 mark ha blott 12 000 kommit till användning till verkliga inköp, fastän 19 500 mark utbetalats i »arbetsersättningar». Protester häremot ha äfven framkommit, hvar protesteras det ej efter en pristäflan?

Resultatet af prisbedömningen blef:

Första hälften af första och andra pris, 25 000 mark tilldelades enhälligt arkitekt Hermann Jansen, utgifvare af tidskriften »Der Baumeister», i Berlin, för förslaget »In den Grenzen der Möglichkeit», som vill omdana Berlins byggnadsförhållanden genom att öppna det hundratal kommuner, som omgifver Berlin, för ett efter storstadsbegrepp landtligt bebyggande.

TRYGGS HUS. ÖPPEN SPIS I ETT AF FÖRMAKEN.

TRYGGS HUS FRÅN RIMBOGATAN.

Detta mål söker han nå genom anordnande af ett tätt nätverk af parker rundt staden, med bostads- och industrikvarter, ordnade om de redan befintliga byarna, i maskorna, allt matadt af stora radiala trafikleder och ett vidt utgrenadt system af lokalbanor. Samtidigt har han lagt stor vikt vid de arkitektoniska och stadsplanetekniska detaljerna, följande principen att skapa nya skönhetsvärden bredvid och anpassade efter de, som redan finnas, utan att vilja förstöra de för Berlins utveckling karaktäristiska dragen.

Järnvägstrafikfrågorna äro här ej så väl lösta som i de öfriga prisbelönade förslagen, helt naturligt, då författaren ej är fackman på detta område. Han föreslår, förutom de två befintliga ringbanorna ytterligare två mellan dessa liggande koncentriska ringar samt ett stort antal med ringbanorna sammankopplade radiallinier.

I programmet hade sammanhängande parkgördlar begärts. Arkitekt Jansen synes ha lagt största vikten härvid och vid bostadskvarterens planläggning. Han har omslutit det nuvarande Berlin med en större och en mindre parkzon, med i alla riktningar utlöpande förgreningar, hvarvid han tagit vara på all grönska af värde och förlagt stora nya parker på kommunernas eller statens ägor. Hvarje Berlinare måste kunna vandra till sitt arbete genom grönskande parker.

Fem stora radiella »Ausfallwege» afsedda att hastigt kunna slunga ut befolkningen till stadens omgifningar bilda stommen i trafiknätet. Till dem ansluter sig ett vidlyftigt system af radial- och diagonalgator, utdragna med svaga krökningar och utan omotiverade stadsplanegrannlåter eller trafikstörande stjärnplatser. De viktigaste trafikgatorna ha ända till 600 m. långa kvarter, för att gatukorsningarnas antal må inskränkas; lokaltrafiken afledes sedan genom parallellgator af sekundär rang, i hvilka tvärgatorna inmynna. Afskiljda från trafikgatorna och anslutande sig till de nuvarande förstäderna ligga bostadskvarteren, till stor del utbildade såsom trädgårdsstäder, och blott undantagsvis med fristående hus. Hyreskasernerna vill arkitekt Jansen utbyta mot radhus af begränsad höjd, utan gårdshus eller flyglar, men omgifna af trädgårdar.

Hans plan synes bland de prisbelönade förslagen vara det som tager mest hänsyn till de olika kommunernas egenartade utvecklingsmöjligheter och torde därför vara lättast att utföra, så mycket mer som författaren arbetat med en sträng enkelhet i formgifningen och städse haft för ögonen att realiserandet af hans hufvudmål, skapandet af sunda och vackra bostäder med goda förbindelser, måtte hålla sig »in den Grenzen der Möglichkeit».

Andra hälften af första och andra pris gafs åt Hochbahngesellschaft i samarbete med professorerna Genzmer och Brix, ledare af »Städtebauseminar» vid Tekn. Högskolan i Berlin, den förre nya operans arkitekt. Här tyckes Hochbahngesellschaft ha dominerat, så att förslagets tyngdpunkt ligger i trafikfrågornas lösning. Förslagsställarna ha förutom lokaltrafiken äfven behandlat Berlins fjärrtrafiksfrågor och bl. a. föreslagit en stor fyrspårig tunnel under staden från norr till söder för direkt sammanbindning af de nu blott med ringbanor förbundna stora personbangårdarna, hvilka dock bibehållas såsom säckstationer. Lokaltrafiknätet är synnerligen väl utarbetadt, och ha författarne sökt gestalta detsamma så, att några af de af stadsförvaltningen förut utarbetade banförslagen kunna oförändrade inpassas i systemet. Största svårigheterna ha härvid mött vid liniernas sammanknytning i stadens centrum, som torde kräfva efter Berlinförhållanden högst afsevärda kostnader.

Ur stadsplanesynpunkt är detta förslag mindre tilltalande, det förefaller som om författarne icke rätt uppfattat frågans allmängiltiga innebörd, utan på vissa håll hängifvit sig åt storslagna praktanläggningar, på andra förlorat sig i oviktiga detaljer. Ensamt inom Berlin upptager detta förslag nära ett hundratal gatugenombrott, hvaraf flera af hänsynslös art.

Tredje pris, 15 000 mark, tilldelades arkitekten, professor Möhring, Oberingenieur Richard Petersen, bekant genom sina projekt till hängbanor för Berlin, och professor Eberstadt, en af Tysklands främste auktoriteter i social bostadspolitik. Detta förslag påstås ha varit en svår medtäflare till de båda med första pris utmärkta och anses skola vinna den största populariteten, på grund af sina stora järnvägstekniska och arkitektoniska förtjänster. I järnvägstrafikhänseende visar förslaget, liksom fjärde pristagarens, betydande likheter med Hochbahngesellschafts förslag, hvilket tyder på att nu en fast grundval för lösandet af Berlins järnvägsfrågor skulle ha erhållits. Den stora tunneln för fjärrbanorna återfinnes sålunda äfven här, men ha säckstationerna utbytts mot genomgångsstationer, som bättre förmå betjäna millionstadens trafik.

Ett intressant uppslag beträffande parkernas fördelning gifva författarna genom att helt afstå från gördelparker och i stället införa kilformiga radialparker, hvilket måste anses såsom ett af täflingens vikti-

gaste principresultat. Då en stads naturliga tillväxt sker i radial riktning måste ringparker verka hämmande på utvecklingen, under det stadens successiva utväxande längs de stora radiala trafikvägarna kan ostördt fortgå om parkerna gifvas sektorform och läggas mellan hufvudtrafiklederna i stället för att afskära dem.

För ett likformigt tillgogogörande af markvärdet föreslås vidare att byggnadssättet göres blandadt, så att bostadskvarteren visserligen afskiljas från affärskvarteren, men förläggas nära dessa, och olika befolkningsklasser ej isoleras i skilda stadsdelar, utan sammanföras i intill hvarandra belägna kvarter. Förslaget har därför till riklig användning upptagit systemet med inkråm af villa- och bostadskvarter, parker och lekplatser i större kvarter omslutna af trafikgator med höga hus om efter mönster af vår berömda och för längesedan i »Arkitektur och dek. konst» beskrifna svenska stad »Mönster» är icke bekant.

Fjärde pris, 10 000 mark, erhöll firman Havestadt & Contag, Berlin (som byggt Teltowkanalen) professor Bruno Schmitz, Charlottenburg, »Rheingolds» arkitekt, samt professor Blum vid Tekn. Högskolan i Hannover.

Detta förslag utmärker sig särskildt genom sina storslagna och kraftiga, om ock något utopiska monumental-anläggningar, utförda af prof. Schmitz.

Dessutom inköptes ett förslag af Bauunternehmer Sprickerhof för 5 000 mark, ett af arkitekt Gessner för 3 000 mark, ett af reg. baumeister Kritzler för 2 000 mark och en synnerligen lyckligt löst detaljplan för Tempelhofer Feld, uppgjord af förste pristagaren Jansen, för 2 000 mark.

Slutligen utdelades 19 500 mark i skadeersättning åt 13 olika förslag i poster à 1 500 mark hvardera, en ringa tröst för nedlagdt arbete.

Täflingsresultatet utställes till 15 juni i Allgemeine Städtebauausstellung i Berlin.

ERIK HÜBE.

BYGGNAD FÖR HOFSTATEN, VID SLOTTSBACKEN I STOCKHOLM.
ARKITEKT: ERIK JOSEPHSON.

DEN NYA BYGGNADEN FÖR HOFSTATEN.

(I anslutning till artikeln i föregående nummer om SLOTTSBACKEN visas i dag den kritiserade byggnaden. RED.)

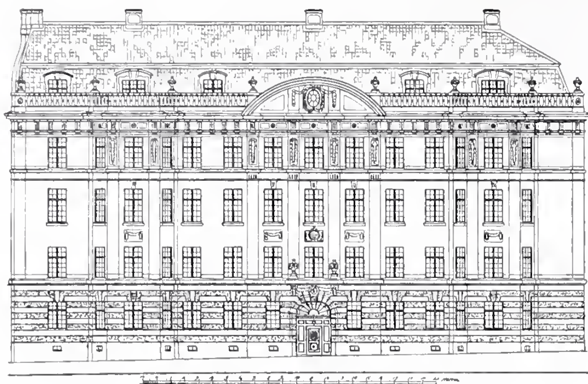
Nittonhundrasju års riksdag beviljade 470 000 kr. till uppförande af en nybyggnad å tomten N:r 3 i kv. Europa (N:r 2 Slottsbacken) till hofstatens disposition i stället för d. s. k. Kronprinsens stall vid Vasagatan, hvars försäljning i sammanhang härmed beslöts. Inom stallkomplexet fanns nämligen bostäder för två hofmarskalkar samt för en hel del betjäning, och skulle den nya byggnaden innehålla motsvarande bostäder samt dessutom lika många som innehölls i det då på tomten befintliga s. k. Indebetouska huset.

Detta hus, som troligen anlagts på 1600-talet, inköptes af Gustaf III då han låg på sin dödsbädd samt betalades med 20,000 R. B:o, som enligt Hedvig Elisabeth Charlottas memoarer ansågs oskäligt mycket. Huset afsågs redan då för hofhållningen och tjänade sitt ändamål ända till sin hädanfärd våren 1908. Bland dem som där haft sitt hem lär vara C. M. Bellman, liksom hans »verk» — nummerlotteriet.

Sedan ritningar uppgjorts af undertecknad, godkänts af K. Öfverint.-ämbetet och gillats af K. Maj:t, fick ämbetet i uppdrag att gå i författning om byggnadens uppförande, hvarvid undertecknad utsågs till arbetschef för byggnaden.

BYGGNAD FÖR HOFSTATEN. ENTRÉEN.

BYGGNAD FÖR HOFSTATEN. FASAD MOT SLOTTSBACKEN.
ARKITEKT: ERIK JOSEPHSON.

Vid grundläggningen som tog sin början i april 1908 märktes dels en djup graf gående snedt öfver tomtens nordöstra hörn, och dels en tegelmurad gång, som från norra fasadens midt gick några meter in rätt emot K. slottet. Troligen har denna gång varit en förbindelse mellan yttre grafvarna och gamla slottet. Nordiska muséets tjänstemän följde gräfningarna, hvarvid märkvärdigt nog intet öfrigt af intresse påträffades.

Den nya byggnaden innehåller i vån. 2 och 3 tr. upp våningar om 10 rum, toaletttrum, bad, m. m. för H. M. Konungens och H. K. H. Kronprinsens första hofmarskalkar, i vån. 1 tr. upp en våning om 8 rum för chefen för K. husgerådskammaren, samt innehåller huset f. ö. tre bostadsvåningar om 4 rum och kök för lägre hofpersonal och 20 lägenheter om 2 rum och kök för hofbetjäningen. Under gården finnes anordnad en större lagerkällare.

Genom att lägga den rymliga gården öppen mot söder har sol beredts tillträde till alla mot denna vettande rum och genom att å norra fasaden framdraga ett par brutna partier har äfven sol kunnat beredas många lokaler åt denna sida liksom äfven en hänförande utsikt öfver strömmen. —

Några nyheter i afseende å konstruktion innehåller icke byggnaden utan är den uppförd på gammalt och vanligt vis, med undantag för grunden som är af beton. Byggnaden är naturligtvis försedd med alla nutida bekvämligheter såsom varmvattenvärmeledning, W. C., elektr. belysning, elektriska hissar, varmt vatten, badrum m. m.

Utvändigt är huset putsadt med några dekorationer upplagda i bruk. Taket är täckt med svartglaceradt falstaktegel (Lüdovici).

Byggnaden är till alla delar uppförd på entreprenad och af följande entreprenörer:

Byggnadsarbetena: byggmästaren Olof Holst.

Värmeledningen: Axel Sjögren & C:o.

Vatten, afloppsledningar och W. C.: Axel Sjögren & C:o.

Elektrisk belysning: Aug. Heilborn.

Hissar: A.-B. Luth och Rosén.

J. Gerlofsen har lagt grunden åt entreprenören. Norén har satt upp ringledningarna och bildhuggaren B. Säflund gjort bruksuppläggningarna i fasaden. Marmorarbetena äro levererade af Skånska Cementgjuteriet.

Kontrollant och konstruktör för värmeledningen har varit ing. H. Theorell, d:o för vatten- och afloppsledningarna ingeniör J. Berlien, d:o för elektriska belysningen Elektriska pröfningsanstalten. Byggnadskontrollant har varit ing. Ivar Looström och verkmästare herr J. Berglund. Arkitekt och arbetschef var undertecknad.

Byggnaden har trots de dyra tiderna kunnat uppföras inom det beräknade anslaget, dock har förutnämnda källare under gården samt några

BYGGNAD FÖR HOFSTATEN. PLAN AF BOTTENVÅN.

PLAN AF VÅN. 2 OCH 3 TR.

lägenheter på vinden, hvilka ej ingingo i anslaget, bekostats af H. M. Konungen. Byggnadskostnaden utgör 24 kr. per kub.-meter räknadt från marken och till taklisten med tillägg för källaren under gården och de inredda vindslokalernas volym. Byggnaden öfverlämnades af Öfverint.-ämbetet till Riksmarskalksämbetet den 19 april.

Erik Josephson.

ARKITEKTMÖTET I SKÅNE 16—18 JUNI.

Mötet anordnas i hufvudsaklig öfverensstämmelse med i föregående nummer lämnade meddelanden. Samlingen sker i Rådhuset i Malmö torsdagen den 16 juni kl. 9,30 f. m. Omkostnaderna för mötesdagarna torde belöpa sig till cirka 45 kr.

Anmälan om deltagande i mötet, ställd till Svenska Teknologföreningens afdeln. för Husbyggnadskonst, skall insändas senast den 6 juni. Detaljeradt program jämte öfriga upplysningar tillsändas sedermera blifvande deltagare.

PRISTÄFLAN.

Med anledning af Afdelningens för Husbyggnadskonst beslut den 28 april 1910 inbjudas härmed Afdelningens medlemmar samt elever vid Tekniska Högskolans eller Konsthögskolans arkitekturskolor till pristäflan om förslag till nytt omslag för Afdelningens organ »Arkitektur». Förslaget skall omfatta omslagets första sida samt hufvudet å första textsidan, (d. v. s. den i hvarje nummer återkommande hufvudrubriken).

Önskemålen beträffande förslaget äro:

att i kompositionen ingår ett märke eller en vignett, som i oförändrad form (event. ändrad till storleken) kan blifva Afdelningens märke, att användas på dess papper, diplom, trycksaker, pärmar för tidskriften m. m.;

att de upplysningar med afseende å redaktion, prenumerationspris m. m., som nu upptagas å första textsidan, böra anbringas å omslaget, hvarigenom undvikes att texten vid inbindning belastas med dessa återkommande, då tämligen öfverflödiga upplysningar;

att den å omslaget anbringade texten göres tydlig och läsbar;

att texten i första sidans hufvud inskränkes till de nödvändiga uppgifterna om häftets namn och nummer;

att omslagets papper skall vara af ungefär samma tjocklek som det nuvarande, men att beträffande dess färg, täflande äger fria händer, dock bör ihågkommas, att för mörkt papper bör undvikas för att icke minska värdet af annonserna på omslagets öfriga sidor.

Föröfrigt står det den täflande fritt att föreslå de förändringar i tidskriftens utstyrsel, som kunna anses ur ena eller andra afseendet önskvärda.

Skisserna skola vara utförda i naturlig storlek.

Täflingsförslag skola vara inlämnade å Teknisk Tidskrifts redaktion, Jakobsgatan 19, före måndagen den 10 okt. 1910 kl. 12 på dagen, och komma att bedömas af en nämnd, bestående af redaktionen för »Arkitektur», hrr Clason, Tengbom och Östberg samt Teknisk Tidskrifts hufvudredaktör.

En summa af 300 kr. står till prisnämndens förfogande att utdelas som pris till de däraf förtjänta förslagen. Af dessa 300 kr. skola 200 kr. ovillkorligen utdelas, däraf ett pris om minst 100 kr.

Afdelningens styrelse.

PÅGÅENDE STADSPLANETÄFLINGAR.

STADSPLANETÄFLING I ANTWERPEN.

»La Commission d'études de l'aménagement de l'Agglomération Anversoise, rue du Jardin des Arbalétriers, n° 57, *Anvers* inbjuder till en internationell täfling för uppgörande af stadsplan för de områden, som upptagas af den till nedläggning bestämda befästningsringen kring Antwerpen, samt öfningsfälten vid Berchem. Prisdomare äro:

direktören för staden Paris arkitektur- och parkdepartement, Bouvard,

stadsarkitekten i Paris Hénard, (energisk förespråkare för stadsplanekonst efter Parisprinciper,)

f. d. borgmästaren i Brüssel, Buls (föregångsman för den moderna stadsplanerörelsen),

arkitekten professor Mayreder i Wien,

dr ing. Stübben i Berlin, (lika energisk målsman för tysk stadsplanekonst,)

Belgiska väg- och vattenbyggnadsdirektören, presidenten i Kungl. monumentkommissionen Lagasse de Locht,

Belgiska arkitektföreningarnas förbundspresident, Stordiau,

Centrala arkitektföreningens i Brüssel president, Simon.

Täflingens ändamål är att skapa en storslagen boulevardring omkring staden på de gamla vallarnas plats, att öppna de utanför liggande områdena för bebyggande, planera förstadsbanor och spårvägslinier, automobilvägar, parker, monument och offentliga byggnader, gatugenombrott i gamla staden, nödvändiga på grund af stadens tillväxt, utsiktsgator vid Schelde m. m.

Det begäres fullständig plan i skala 1 à 2 000 i 4 blad, vissa detaljplaner och profiler för några hufvudgator samt beskrifning. Å planerna skola upptagas alla trottoarer, kör-, rid-, cykel- och automobilvägar, trädrader, spårvägsspår och spårväntor och mycket annat, och belöningen för detta arbete utgår med tre pris å resp. 25 000, 10 000 och 5 000 francs. Juryn har emellertid rätt att förändra och innehålla priserna efter behag. Inköpsgodtgörelsen är bestämd till 1 000 fr., hvilket är ovanligt lågt i en så stor täfling. Ej

prisbelönade förslag, som ej afhämtas inom tre månader efter förslagens utställande, blifva utan vidare statens egendom. Täflingshandlingar erhållas mot 100 fr. från den 2 maj hos ofvannämnda kommission, dock finnes intet nämndt om skyldighet för kommissionen att återbetala beloppet vid handlingarnas återställande.

Täflingstiden utgår den 1 oktober 1910.

STADSPLANETÄFLING FÖR TRONDHJEM.

Som i aprilnumret i korthet omnämndes har en stadsplanetäfling utlysts i Trondhjem, enligt uppgift den första i Norge. Till deltagande i täflingen inbjudas arkitekter och ingeniörer i Norge, Sverige, Danmark och Finland, hvilka länder, äfven, utom Danmark (betecknande nog), äro representerade bland prisdomarna. Dessa utgöras af ingeniör Ernst Bjerknes Kristiania, dr. Halfdan Brun och stadskonduktör Joh. Christensen (motsvarande stadsingeniör), Trondhjem, arkitekt Per Hallman, Stockholm, och arkitekt Lars Sonck, Helsingfors. Täflingstiden utgår den 1 nov. 1910 och priserna utgöras af:

1:sta pris kr. 5 000: —, skall oförändradt utdelas.

2:dra » » 2 500: —,

3:dje » » 1 500: —, 2:dra och 3:dje pris kunna förändras, dock måste 3:dje pris utgöra minst 1 000: — kr. och summan af båda minst 4 000: — kr. Dessutom kunna goda förslag inköpas för 900: — kr.

Program, uppgjordt med ledning af de vid våra svenska täflingar vunna erfarenheter, samt erforderliga kartor i skala 1 à 2 500 och 1 à 5 000, byggnadsordning och fotografier af staden erhållas från Kæmneren i Trondhjem mot deposition af kr. 30: —.

Täflingen omfattar ett utvidgningsbälte af 8—900 hars areal omkring den bebyggda staden. Uppgiften synes vara af stort intresse, då området är mycket vackert, med starkt kuperad terräng, som å tre sidor höjer sig rundt staden, med utsikt öfver denna och Trondhjemsfjorden. Dess lösning underlättas af det lämnade kartmaterialet, hvilket gör intryck af att vara omsorgsfullt och noggrant utarbetadt.

Förslagen skola omfatta fullständig stadsplan i skala 1 : 2 500 med gatornas höjder och lutningar angifna samt gatuprofiler för sådana gatudelar, där planeringsarbeten till mer än 2 m. höjd föreslås. Prisbedömningen skall vara afslutad i midten af december detta år.

E. H.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde torsdagen den 28 april till extra sammanträde under ordförandeskap af ark. Östberg, hvarvid föredrogs en skrifvelse från organisationskommittén för de Olympiska spelen i Stockholm 1912 med begäran om afdelningens utlåtande rörande förslag att i samband med dessa afhålla en internationell »concours d'art» omfattande förutom målning och skulptur äfven arkitektur, samt huruvida denna coucours borde gifvas form af täflan eller utställning. Efter en stunds diskussion, hvarvid uttalades farhågor för att resultatet af täflan skulle blifva relativt liten i förhållande till de stora kostnader den kräfde — hvaröfver styrelsen gjort en ungefärlig öfverslagsberäkning — beslöt afdelningen att i sin svarsskrifvelse afstyrka afhållandet af denna föreslagna »concours». Till medlemmar af kommittén för ett svenskt tekniskt museum valdes intendenten Axel Nilson med ark. R. Enblom som suppleant. Ett af styrelsen uppgjordt förslag till täflan om afdelningsmärke i samband med nytt omslag till afdelningens publikation »Arkitektur» antogs.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde ånyo tisdagen den 17 maj under ordförandeskap af Prof. Clason och hade till sammanträdet inbjudan utsändts till representanter för landets stenhuggerier för deltagande i diskussionen om »Klassificering af de svenska naturstenarna för byggnadsändamål.» Då inledaren ark. Flodquist till följd af sjukdom var förhindrad att själf närvara, upplästes inledarens föredrag, som utmynnade i ett förslag till klassificering af de svenska naturstenar, som bearbetats och användts inom byggnadskonsten under de senaste årtiondena, hvilket förslag i tryck i samband med sammanträdeskortet distribuerats. Af de följande talarna möttes förslaget till klassificering af stark opposition, hvilket särskildt gaf sig uttryck i ett längre anförande af Ing. Zickerman — hvilket i ett följande nummer skall återgifvas — och hvilket utmynnade i att en klassificering vore oriktig, utan att samtidigt hvarje där omnämnd sten beskrefs och dess lämpligaste användnings- och behandlingssätt samtidigt angåfves. Dr Svedmark opponerade sig emot att alla graniterna voro upptagna i en klass. Ing. Hebbel rekommenderade införandet af den tyska leverensbestämmelsen »lagerhaft». Dr. Grönvall framhöll vikten af studiet af stenen uti historiska byggnader samt ansåg att man inom hvarje stenart borde genomföra en gruppering. Prof. Clason meddelade att inledarens klassificeringsförslag icke utgjorde något kommitterades slutliga förslag utan utsändts som utgångspunkt för diskussionen, för att med ledning af denna erhålla riktlinier för fortsatt arbete. — Ordföranden sammanfattade den förda diskussionen samt framställde proposition, om de närvarande i stället för en »klassificering» önskade en »beskrifning» öfver de olika stenarterna, belysande de olika naturstenarnas användning såväl ur konstruktiv, geologisk (lagerhaft) och geografisk (klimat) synpunkt, dess historiska användning samt ett omnämnande af de utländska konkurrentstenarna m. m. anmärkningsvärda egenskaper, hvilket godkändes, hvarpå styrelsen fick i uppdrag att till afdelningen inkomma med förslag om frågans vidare behandling.

Ark. Cronstedt lämnade meddelande om den Sunnerdahlska stiftelsen samt redogjorde för täflingsritningar af ark. Tengbom, Wahlman och Westman äfvensom de af honom omarbetade ritningarna till hemskolor för samma samt utställda ritningar och lämnade meddelande om Svenska Paviljongen på Jaktutställningen i Wien, hvilken såväl som en del resebilder från alpbyarna i Norra Italien visades i skioptikonbilder. Till medlemmar af Afdelningen invaldes Ing. F. O. Nilson och ark. Gust. Holmdahl samt stadsarkitekten J. Fr. Ohlson i Kalmar.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 7 · 6 JULI · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 82 81. AT. 68 58

LAGERCRANTZ' BOSTAD, DJURSHOLM.

ARKITEKT: ELIS BENCKERT.

VÅRA villastäder ha en märkvärdig förmåga att irritera den goda smaken, äfven om man är nog lycklig att endast passera dem per tåg. Det är en halfhet och en oreda i hela deras växt, en pinande bråkaktighet som sedan ganska regelbundet och lika oregelbundet går igen — hvar särskild byggnad, ett huller om buller och höger ä' vänster som nog ligger för skolgossar, men icke borde tilltala vuxet folk — att leka sommarnöje hela året om, vända grannen ryggen och ge hvarann goddag, fast byggena stå slutna till hvarann som gäster i samma sal! Men vi äro ett omeddelsamt släkte och vi ha långt till samkänslan, som lär vara grundackordet för kultur, och därför är det väl rätt åt oss med våra villastäder och vårt hundskall.

Men glada bli vi när vi komma till Sigtuna och se de enkla huslängorna som lugna, goda viljor i långa rader utmed den böjda gatan med trädgårdarna bakom och kronorna öfver — all-

LAGERCRANTZ' BOSTAD DJURSHOLM. ARKITEKT: ELIS BENCKERT.

deles som i Englands och Frankrikes förtjusande bysamhällen, där de blommande murarna som ett handslag binda byggnaderna hop till vänner. Men det blefve för billigt, för idylliskt för oss att ordna det så — vi som i behaget se en fiende.

Det är Djurholmståget som ger dylika tankar. Vid Svalnäs, där verkligen ett stycke »land» möter, blir det bättre. Tomtområdena äro nog stora och kraftigt trädbevuxna för att hålla byggnaderna tillbaka, och då man vid utförsbacken med ens skymtar Lagercrantz' hvita byggnad, ligger den där nere med en fasthet och ett lugn som om den vuxit samtidigt med träden som stå invid, björken, ekarna och granen. Den har tydligen vältats långsamt och säkert i sin arkitekts hjärna, med terräng och belysningsförhållanden som en permanent bädd. Från den strängt rektangulära grundplanen resa sig begränsningsmurarna, med ett mindre mursprång vid hörnet, absolut släta upp mot det branta gafveltaket. Den hvitslammade muren, det röda tegeltaket, den svarttjärade skorstenen och gafvelbalkongen ge en målmedveten färgeffekt. Fönsterhålen stärka genom sin oregelbundet symmetriska anordning det intryck man får af fasaden som murverk, liksom trängde det inifrån kommande ljusbehofvet med nödvändighet igenom muren just på dessa ställen. Jag har svårt att förklara det intryck af sluten intimitet som dessa fasader bibringa på annat sätt än genom att fönstren ej tyckas anlagda efter yttre pretention utan snarare liksom upptagits i muren efteråt och på så sätt både markera en rörelse inifrån och framhäfver murytorna. Härigenom lockas hela denna stämning fram som man eljest endast får njuta af inför gamla rogifvande byggnadsverk och en klang utaf mystik slår emot som talar om medeltid — hur moderna än nottecknen äro. Men jag hälsar den innerlighet som arkitekturen här gett uttryck åt med den allra största glädje.

Kombineringen af kärfhet och hemtrefnad som ligger i denna byggnad kom mig vid första anblicken att tänka på de enstaka stående landthusen i Normandiets bergsbygder, dessa små mossbelupna byggnadsverk i granit och skiffer, som sitta inne med en så nordisk prägel midt i Frankrike. Det kunde icke vara annat än byggnadens kraftiga

MATSALEN. ARKITEKT: ELIS BENCKERT.

känsla för homogenitet som framkallade detta minne, och läget vid skogsbrynet. Både material och konstruktion äro helt andra.

När man träder byggnaden närmare, granskar den i sömmarna och tar reda på de tekniska hemligheterna till den framkallade effekten blir man glad öfver att så bondenkla och reella medel åstadkomma en så förträfflig verkan — eller rättare sagdt det trodde man sig veta förut, nu när krummelurernas tidehvarf håller på att dö ut.

Sockeln är lagd i bruksmur med kullersten utan afjämning i öfverkanten. Stenarna äro väl passade äfven i den mening att stenläggaren tydligen haft insikt nog för att vara road af sitt arbete. Fasadmurarna bildas af vanligt murtegel, utan fogstrykning, som slammats i gråhvit färg, och fönsterkarmarna sitta i tegellifvet. Härigenom erhålles, liksom vid tunn afputsning, bibehållandet af de mindre böjningar i fasadytan som följer med vanlig tegelmurning, hvilken bidrar högst väsentligt till yteffektens behag. Den långa träbalkongen med sitt springgolf utmed södra gafveln är tjärad, och de båda gaflarnas murlif afslutas upptill dikt emot tegelpannorna. Det röda takteglet af vår enkupiga modell täcker byggnaden i två fall, utan någon sönderbrytning af takfallen medelst kupor. Den ensamma, rakt skurna, svarttjärade skorstensstocken är tydligen dragen med mycken beräkning bland annat med hänsyn att lämna det ena takfallet fullkomligt klart och för att kunna bryta med så bred muryta som möjligt mot det andra. Brandluckan sluter omedelbart till skorstenens takplåt — en detalj i riktning att icke splittra tegelpannorna.

Det ligger utan tvifvel ett betydligt arbete under detta enkla slutförhållande med två fullt hela takfall — ett arbete som i regel försummas och dock är så ytterst beaktansvärt, när vi nu åter börja att röra oss med tegeltak. Kupvinklar och vrår täckta med plåt mot ett tegeltak reder sig illa i vårt klimat både praktiskt och estetiskt och hellre än att trasa sönder ett tegeltak med fönsterkupor må man — om ej ljusproblemet kan lösas det förutan — höja takfoten. Byggnadskuben behöfver ej därigenom med nödvändighet ökas.

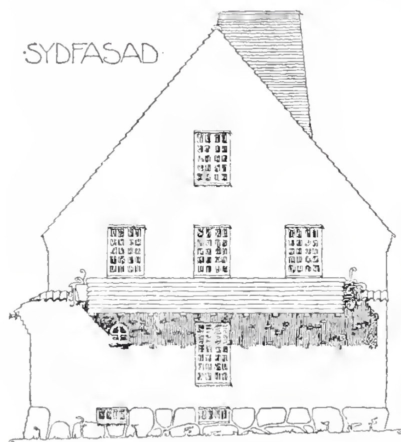
Gaflarna ha vid takfoten en utkragning, mot hvilken det remstycke sluter, som ligger i och afslutar det yttre murlifvet upptill. De öfre fönst-

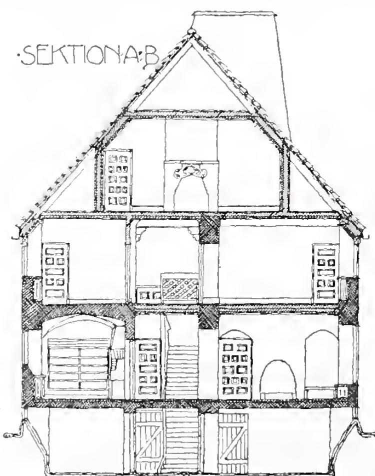

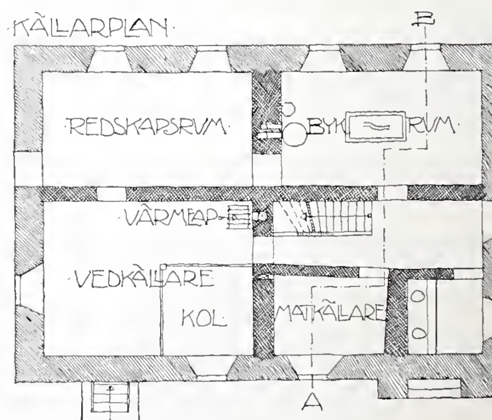
STUDION. ARKITEKT: ELIS BENCKERT.

rens karmöfverstycken stöta stumt mot detta remstycke, som är tjäradt likasom takstolsändarnas brädskoning å hvilken fotrännan är fästad.

Genom hvalfbågen i framsprånget mot västra hörnet leder hufvudentrén uppför några tegeltrappsteg. Man har redan här känslan af en rumbildning med perspektivisk beräkning i det fasadöppningens båge är vid och bred medan motstående vägg är betydligt kortare till följd af högra sidoväggens sneddragning. Väl inkommen upptäcker man den praktiska utgångspunkten härför vara det omvända krafvet, stor—mindre—minst, vis à vis kapprum, toalettrum, W. C. »Så'nt där» gör en äldre yrkesbroder litet betänksam och jag klef mycket sakta på in i förstugan. Ungefär samma hvalfbåge öppnade sig här in emot hvardagsrummet, genom hvars fönster midtemot landskapet skymtade igenom. De hvitstrukna putsytorna bröto mot det mörka trätaket, som var täckt af färguppläggningar, fönstren stodo i sina breda smygar utan omfattning, spisen låg enbart som en nisch i sidomuren och hela rummets proportionering vittnade om en väl betänkt utformning. Fotsockelns profilering, gardinstängernas fasta inordning, värmeelementens inrangering i fönstermuren med kakelplattor i fönsterbrädan och godt hålskurna bräder i bröstvärnet, de smala, simpla furutakbrädena som blifvit förnäma genom en vårdad färgornering, belysningen bakom glas infäld i små murade nischer talar om smak, omsorg och intensitet i behandlingen af allt det nödvändiga. Samma

LAGERCRANTZ' BOSTAD DJURSHOLM.

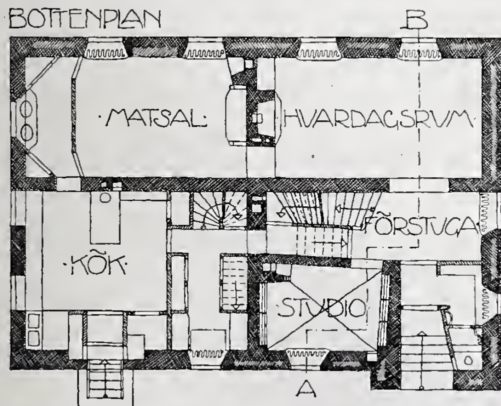
byggmässiga formdrag igenkännas i de öfriga rummen. I matsalen, där rummet vidgats genom fondväggens utböjning och fönstersmygarnas i ett gående med kortväggarna samt genom frånvaron af mursprång vid genombrytningen mellan matsalen och hvardagsrummet. I studion, ett med mycken omtanke planlagdt och hvälfdt rum af betagande verkan, där stenhvälfningen kommer till nytta för det ofvanom liggande badrummet. I trappanordningen, där den i mörklaseradt trä med färgrikt trätak hållna hufvudtrappan bryter mot de hvita putsväggarna och genom en klok anordning med ett hviloplan kommunicerar med tjänaretrappan. I ekonomiafdelningen, där allt fått sitt på ett både formellt och praktiskt väl ordnadt sätt. — Öfver hufvud präglas dessa rum, trots de små måtten af en slottslik förnäm stämning och ett skimmer från våra svenska borgsalar tränger på ett eget sätt igenom det hela.

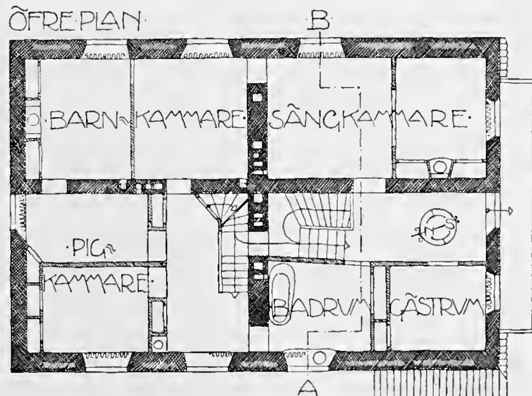

TRAPPUPPGÅNGEN. ARKITEKT: ELIS BENCKERT.

Den öfre våningens rum gruppera sig klart kring förstuga och badrum som centrum med väl beräknade väggytor, fönster- och dörrlägen. Anordningen (se fig. å nästa sida) med fönstrens kraftiga smygning upptill genom takstolsbenets inbrädning mellan det i yttermurlifvet liggande remstycket och det i samma murs innerlif högre upp liggande takstolsbandet är ett förträffligt tekniskt uppslag med ypperligt gifvande ljuseffekt. Denna detalj ger anledning till framhållande af några andra mindre gängse tekniska drag som förklarar mycket af de estetiska effekterna hos byggnaden.

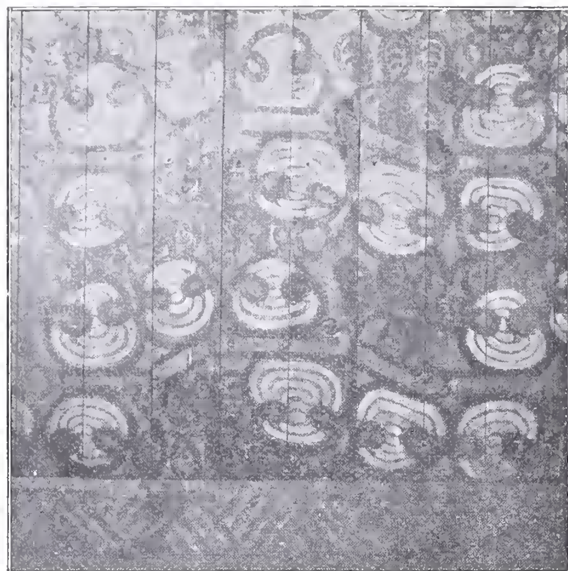
Medan gafvelmurarna äro uppförda af kompakt $1^1/_2$ stens mur ha de längs gående yttermurarna,

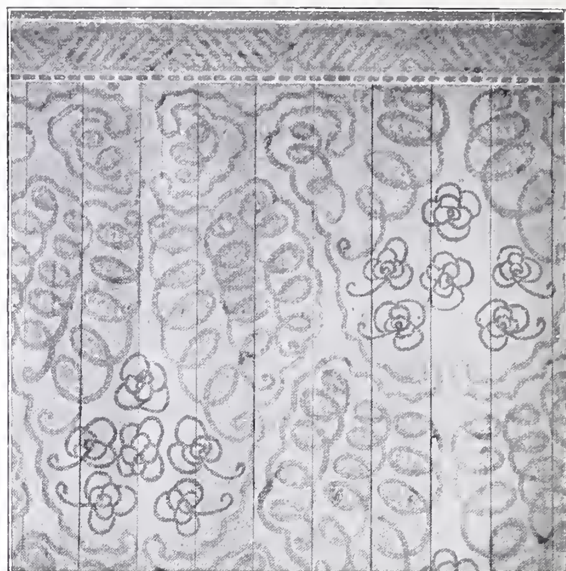

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 METER

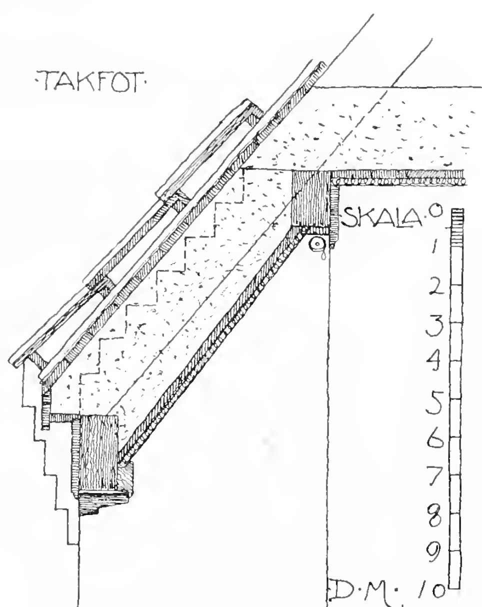
ARKITEKT: ELIS BENCKERT.

LAGERCRANTZ' BOSTAD, DJURSHOLM. TAKORNERING I MATSALEN OCH HVARDAGSRUMMET.

bärande bjälklagen, en tjocklek af circa 0,70 m. med utsparningar inom murverket. Liggfogarna äro stora, medan stötfogarna pressats. Den längsgående hjärtmuren har, för bjälklagen, hållits i möjligaste mån ren från kanaler, medan tvärgående muren, för upptagande af desamma, murats med tvåsten. Genomgående karmar förekomma ej. Matsalens och hvardagsrummets tak bestå endast af spåntade halfrena bräder, utan fas eller pärlning fästade dikt under takbjälkarna omramade med en 1″ × 6″ bräda spikad å takbrädena och med en mindre listribba, täckande springan mellan mur och trätak. Foder äro uteslutna och ersatta med

DETALJ AF TAKFOTEN.

en mindre list täckande springan mellan karm och mur. Oljemålning i vanlig mening, här helt hvit, är endast använd vid fönsterträ, dörrkarmar och dörrlist. Man frågar sig om nödvändigheten häraf, då den döda och kompakta oljeytan kontrasterar ganska rått emot den öfriga konsekventa och klara materialbehandlingen.

Målningsarbetet tål en utförligare notering. Dörrarna äro underberedda med schellack, och något rödt för att borttaga gröngula nyanser, därpå laserade med van Dyk, schablonerade kring hvar dörrspegel med gråhvitt i öfre och svart i nedre våningen och slutligen öfverdragna med satinfernissa. De mörka taken äro laserade med fet van Dyk och därpå bemålade »kaligrafiskt» med kobolt eller gråhvitt, och van Dyk, allt i olja. De ljusa mönstrade taken äro på den spåntade panelen laserade med gråhvit limfärg och därå i liknande stil mönstrade med grått och engelskt rödt, eller svart och caput mortuum i mager oljefärg. Resultatet är förträffligt. Mönsterorneringen är skickligt hopkommen och den dunkla bottnen med sina rika färgsätt ge åt de torftiga och smala takbrädena' en både respektabel och älskvärd valör. Hvad *färg* kan göra oss arkitekter och våra byggherrars ekonomi för tjänster om vi resolut slunga det gängse dyrbara kladdet i olja så där par tout!

I det yttre är, som nämndt, skorstenens tegelyta, utan föregående fogstrykning, öfverdragen med stenkolstjära. Balkongens golf och yttersidor äro strukna med carbolineum och tjära blandade, källardörr och kökstrappa med trätjära. Dörrhand-

tag, in- och utvändiga, äro af smidesjärn med eller utan rökt ek.

Äfven möblerna i vissa rum ha här utförts af arkitekten och de vittna i sin sammansättning och stil om samma vägande tekniska omsorg och klart seende estetiska förfining som själfva byggnaden.

Byggnadens ägare är notarien Gustaf Lagercrantz, dess arkitekt Elis Benckert.

Grunden och sockeln är på ett mycket förtjänstfullt sätt lagd af grundläggare Fröberg, Hagalund, för 2,000 kr. Murning, timmerarbeten och snickeri etc. äro utförda med godt förstående af arkitektens intentioner af entreprenören byggmästar Nils Gustafsson, Djursholm, för 28,000 kr. Målningen är utförd af Filip Månsson för 2 700 kr. Ljus-, värme-, vatten- och afloppsledningar äro utförda af Djursholmsfirmorna Elektriska belysningsbolaget, Hedberg, Eriksson för ett sammanlagdt pris af ej fullt 4 000 kr.

Detta framstående debutarbete af en ung arkitekt ger osökt anledning till några reflexioner öfver vår arkitektutbildning.

Elis Benckert är född 1881, tog studenten, praktiserade på snickeriverkstad ett halfår, genomgick Tekniska Högskolan med afgångsåret 1904, vistades utomlands på studieresa 1904—1905, praktiserade på arkitektkontor 1906—1907, låg i Spanien några månader 1908, där han vid Sevilla kakelfabriker satte sig in i tillverkningen af det gamla spanska kaklet, hvilken teknik han sedan omsatte vid Rudholms kakelfabrik i Norrköping, där han efter hemkomsten en tid arbetade. Teckning efter lefvande modell, studium af svenska byggnader före 1600-talet och i allmänhet medeltidens konst har däremellan särskildt intresserat honom.

Se vi på den hos oss hittills vanliga arkitektstråkvägen följer efter de 4 åren på Tekn. Högskolan och ritkontor, 3 år på Konstakademien och ritkontor samt 1 à 2 à 3 års studieresa och ritkontor tills så småningom det verkliga yrkesmässiga arbetet på byggnadsplatsen får börja. Utvecklingen till fackman går sedan vanligen mycket långsamt — om det går alls — ty det gäller att lassa af sig under åtskilliga års knog all den overkliga syn på vår konst som vanan vid enbart pappersarbeten gifvit oss och särskildt då pappersarbetet på det tunna, guldramade akademipapperet. Danskar och engelsmän, våra gedignaste och duktigaste yrkesbröder, ha alltid satt och sätta alltjämt verkstad, byggnadsplats och arkitektkontor som de egentliga lärorummen för en arkitekt och skolarbetet löper endast parallellt med arbetet därstädes som ett komplement till och en konstatering af de mogenhetsstadier, som den unge arkitekten på nämnda ställen uppnått. Vår artificiella skolutbildning blir lätt till förfång för vårt fack och till men för vår personliga yrkesutöfning, ty den håller oss, under vår mest mottagliga ålder, bort från förutsättningarna för vårt yrkes utöfning, handtverket och byggnadsplatsen.

RAGNAR ÖSTBERG.

PRISTÄFLINGAR.

BALTISKA UTSTÄLLNINGEN I MALMÖ 1914. För att erhålla förslag till denna utställnings arkitektoniska ordnande, hade ju en allmän täflan varit i flera afseenden önskvärd. Inom kommittén har man emellertid varit af en annan åsikt och redan från början tänkt sig till arkitektonisk ledare ark. F. Boberg, såsom den mest erfarne på detta område. Emot en dylik lösning ha en del Skånearkitekter opponerat sig, nämligen hrr Arwidius, Boklund, Ekelund, Ewe, Melin och Stoltz. De anse, att om icke en allmän täflan kan komma till stånd så bör åtminstone skånearkitekterna beredas möjlighet att inverka på gestaltningen af den mycket omfattande utställningen, och föreslå därför en begränsad täflan. I hopp om större framgång åt sin önskan äro de nog anspråkslösa att icke begära mer än att med *ett gemensamt förslag* få täfla med ark. Boberg. En något egendomlig form, som dock ej behöfver betyda annat, än att skåningarne utse *en* af de sina att utföra förslaget, med eller utan föregående inbördes täflan. Sedan ark. Boberg frångått sina först framställda ur täflingssynpunkt ohållbara villkor för deltagandet i en sådan täfling, har resultatet blifvit att den önskade täflingen kommit till stånd. Hvardera parten uppgör nu ett första utkast i skala 1: 1 000, hvarefter man får tillfälle att taga del af och diskutera hvarandras förslag. Detta kan ha till följd att en af parterna redan på detta stadium känner sig besegrad, och afstår från ytterligare arbete. Om icke, utarbetas båda förslagen i skala 1 : 400 för att underställas prisnämnds pröfning.

KONSTSLÖJDMUSEET I GÖTEBORG har varit föremål för en begränsad arkitekturtäflan. Inbjudna voro arkitekterna Sigfrid Ericsson, Lindholm, Rasmussen, Westman och Östberg. Prisnämnden, som utgjordes af d:r Bernhard Salin, intendenten Axel Nilsson, prof. Lallerstedt, ark. Hedlund och hr Hjalmar Wijk, satte hr Westmans förslag främst.

SV. SLÖJDFÖRENINGEN inbjuder enligt i tidningarna synlig annons till täfling om förslag till möbler, bordservis, matta, ljuskrona m. m. Täflingstiden utgår 1 sept.

RYTTAREN MÅNBERGS FÖLJE. EWE FOTO.

SVENSKA ARKITEKTMÖTET I MALMÖ DEN 16—18 JUNI 1910.

Som komplement till de bilder och meddelanden, som härnedan lämnas, hänvisas till följande uppsatser som tidigare varit införda i denna tidskrift, och som beröra de af arkitektmötet besökta platserna:

SKÅNSKA HERRESÄTEN (Skarhult, Svenstorp m fl.) årg 1901, sid. 71.

GAMLA KORSVERKSBYGGNADER I MALMÖ, af J. Smedberg, årg. 1902, sid. 80 och 99.

PETRIKYRKAN I MALMÖ, af Th. Wåhlin, årg. 1905, sid. 1 och 18

YSTAD KLOSTER, af Agi Lindegren, årg. 1905, sid. 116.

MALMÖHUS BYGGNADSHISTORIA, af Gustaf Lindgren, årg. 1907, sid. 83.

EN STADSPLANEFRÅGA (Ystad) årg. 1908, sid. 130.

Ett land har den arkitektur, det förtjänar att ha. Arkitekturen är index för landets kultur. Däremot icke alltid för dess bästa arkitekters. Byggherrarna äro i regeln en hästlängd efter. Och det är de, som välja arkitekter.

När en kulturperiod nalkas sin blomstring, börjar denna i toppen. I regeln kan man särskilja tre olika skeden. Den första kännetecknas af intensiv och oegennyttig verksamhet hos några få ledande andar och indifferens hos massorna. Den andra visar vaknande intresse och halfbildning hos publiken, stor men splittrad produktion hos konstnärerna, kotteriväsen och förkättring. Dess lösen är ordet »originell». Denna period lämnar i regeln föga efter sig af bestående värde. Den tredje når till verklig kritik och förståelse hos mängden och enhetlig kultur och samverkan bland konstnärerna. Dess lösen är »god smak», försynt, kärleksfull omsorg och hänsyn till omgifningen, och dess villkor ett blomstrande handtverk.

Sverige befinner sig för närvarande vid slutet af det mellersta af dessa skeden.

Ett af de bästa botemedlen mot krämporna i en sådan period är intimare meningsutbyte mellan konstnärerna och ökad kännedom om landets traditioner. Båda dessa önskemål tillgodoses på ett förträffligt sätt genom allmänna arkitektmöten.

Redan programmet för mötet i Malmö var lockande. Och dess genomförande uppfyllde i rikt mått allas förväntningar. Det må sägas genast, att mötet var var en succès pyramidale.

Premisserna voro ju också goda. Den rika Skånebygden med dess herresäten och kyrkor, älskvärda och väl kvalificerade ciceroner, goda dagsprogram och trafikmedel, sköna frukostar och förfriskningar med lämpliga intervaller — och därtill ett strålande sommarväder samt en väl sammansatt möteskontingent: nästan idel verkliga arkitekter, från de yngsta till de äldsta, och ett strålande humör.

Programmet såg ut så här:

TORSDAGEN DEN 16 JUNI. KL. 9,30 F. M. Mötet öppnas i Landstingssalen i Malmö rådhus. Därefter promenad i staden, hvarvid beses: *Petrikyrkan* och *kompanihuset* (ciceron: Wåhlin) *Korsverkshusen* och *Jörgen Kocks gafvel* (ciceron: Stoltz) *Malmöhus slott* (ciceron d:r Rydbeck). KL. 1 E. M. *Lunch* å Restaurant »Gamla Tunneln». KL. 2,10 E. M. Affärd till Lund, där besök göres i *Domkyrkan* (ciceron: prof. Wrangel) *Universitetets Hist. Museum* (ciceron: d:r Rydbeck). KL. 5,20 E. M. Återresa till Malmö. (Eventuellt bad i Malmö Kallbadhus.) KL. 7 E. M. *Middag* i Kungsparkens restaurant.

FREDAGEN DEN 17 JUNI. KL. 8 F. M. Samling år Stortorget. Affärd med automobiler, af ägarne ställda till mötets fria disposition. Färden, som ledes af stadsark. *Sörensen*, går till: *Borgeby* (ciceron: doc. Hahr) *Keflinge* kyrka. (ciceron: Wåhlin). Därefter *Frukost* på inbjudan af Styrelsen för Keflinge Sockerbruk. *Svenstorp* (ciceron: doc. Hahr). *Skarhult* (ciceron: prof. Wrangel. *Gårdstånga*, *Dalby* och *Genarps* kyrkor (ciceron: Wåhlin). »Boksko-gen» — *Middag* i skogen. *Torups slott* (visas af kammarherre och friherrinnan Coyet). Hemfärd till Malmö.

LÖRDAGEN DEN 18 JUNI. KL. 7,25 F. M. Afresa med extratåg från Statens järnvägsstation till Hammenhög, hvarest *Frukost* ätes på Gästgifvaregården. Därifrån fortsättes färden med skjutsar, som af ägarne ställts till mötets fria disposition. Färden går till *Glimmingehus* (ciceron: d:r Rydbeck) och tillbaka förbi Hammenhög till *Hannas* kyrka, hvarifrån *möjligen* göres en afstickare till *Östra Ingelstads* kyrka samt *Bollerup* (ciceron: Wåhlin), och *Tosterup* (ciceron: Sörensen). KL. 5,10 E. M. Affärd med ordinarie tåg från Svenstorps järnvägsstation till *Ystad*, hvarest beses: *Gråbrödraklostret* (ciceron: Wåhlin), *Korsvirkeshusen* och »*Stadsplanen*». Därefter event. bad å Saltsjöbaden och KL. 7 E. M. *Middag* på Saltsjöbadens restaurant. hvarefter KL. 9 E. M. mötet upplöses och OMKRING KL. 9,30 E. M. med extratåg anträdes återfärden till Malmö.

Utom programmet anordnas för dem, som vilja deltaga,

SÖNDAGEN DEN 19 JUNI. KL. 11,15 F. M. Utfärd till Köpenhamn, hvarest deltagarne mötas af medlemmar af Akademisk Architektforening (ordf. prof. Anton Rosen), tillsammans med hvilka *märkligare nybyggnader beses* och *gemensam middag* intages. Återfärd sker med båt (från Havnegade (kl. 7,30 e. m. eller med färja (från Österbro station) kl. 7,35 e. m., hvilka turer stå i förbindelse med nattåget till Stockholm.

BORGEBY. EWE FOTO.

Första dagen, torsdagen den 16:de juni sken solen varm öfver Malmö, när nattåget rullade in på bangården, och Stockholmskontingentens flertal rullade ut — till kallbadhuset i Öresund. Aldrig smakar ett saltbad bättre än »au saut du wagon-lit». Limhamns hvita skorstenar speglade sig i det blanka vattnet i söder, Hven hägrade en smula i norr, och Köpenhamnsfärjan och Sundsbåten kommo hack i häl simmande in mot hamnmynningen. Westman plumsade och flåsade som Neptunus, och Bergsten med håret rinnande af vatten var en ypperlig Triton. Enblom, alltid verksam, smygfotograferade, och vi andra döko*.

I Malmö rådhus konstituerades mötet kl. 9,30. Professor Clason höll ett kort tal, och stämningen var genast kordial. Dagens program genomfördes med något omkastad ordning. I Malmöhus noterades den hvälfda salens fönsterkappor och ljusverkan (se bilden). Petrikyrkans målningar gåfvo stora stämningen, och när man kom till »gamla Tunnelns» källarhvalf, en gång Corfitz Ulfelts och Eleonora Christines fängelse, väntade vår första skånska frukost. Det svala källarhvalfvet, de skära blom-

* Tyvärr synes Enbloms förståelse för skönheten i det nakna sedermera dukat under för hans vaknande sedlighetskänsla. Han har nämligen helt sonika undanhållit oss dessa bilder. RED.

SVENSTORP. EWE FOTO.

SKARHULT. EWE FOTO.

morna, den skånska frukosten! Lyckliga skåningar!

Näst efter frukosten var dagens höjdpunkt Lunds domkyrka, som genomgicks med nästan samma andakt. Kryptan lär få af oss glömma så snart, och äfven i öfre kyrkan gladdes vi åt det myckna, som öfverlefvat restaureringen. Chorpulpituren och bronsstakarna ensamma äro värda en resa till Lund och torde vara material nog för ett praktverk. Professor Wrangel förevisade kyrkan på ett angenämt sätt.

DALBY KYRKA.

Universitetets historiska museum demonstrerades af d:r Rydbeck, och de af sällskapet, som kunde hinna, tillbringade en angenäm stund i det utmärkta kulturhistoriska museet, Lunds största sevärdhet.

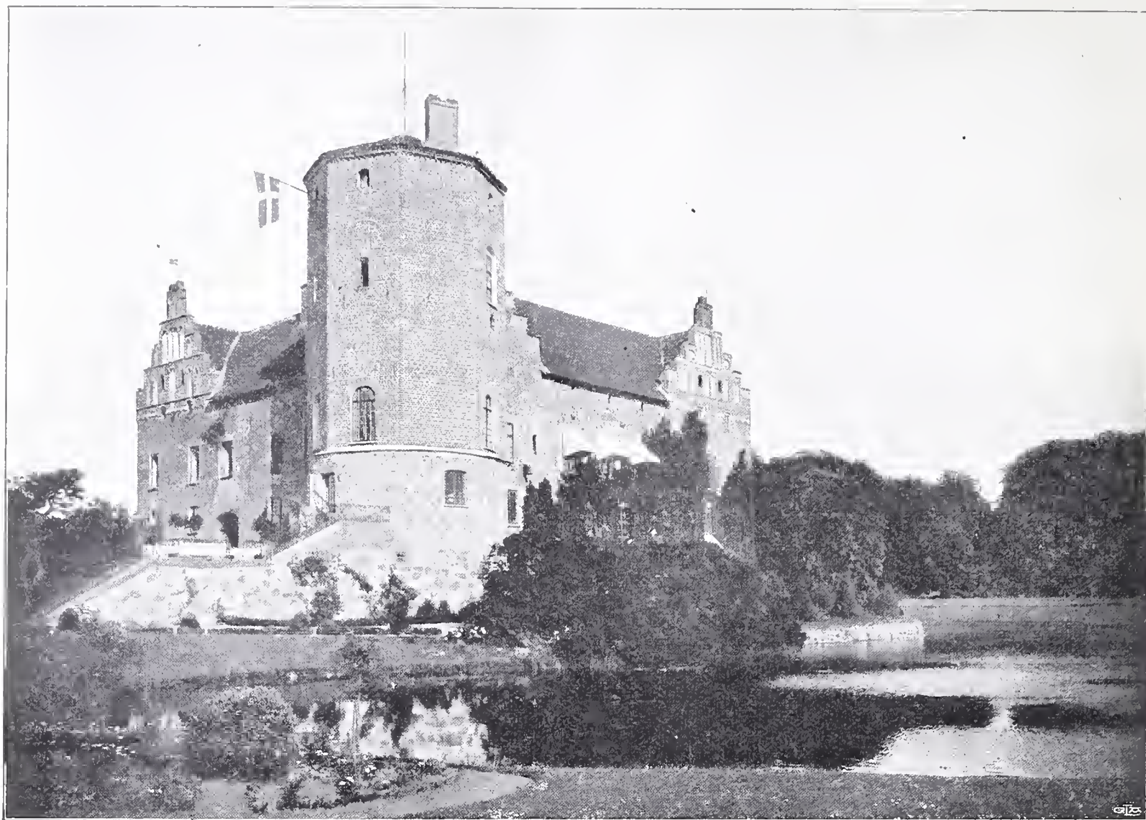
Kl. 7 e. m. var middag i Kungsparkens restaurant i Malmö. Tal höllos af professor Clason, arkitekt Hedlund, professorerna Wrangel och Sylwan m. fl. Professor Clason ansåg, att vi behöfde en färdledare, och föreslog under stort bifall ryttaren Månberg i Hackås, den afundsvärde mästaren till den i »Arkitekturs» aprilhäfte återgifna Wemdalens kyrka. (Denne torde för öfrigt redan förut sedan några år okänd rida i täten för den yngre arkitektfalangen. Under hans fana hafva vi fylkats tillsammans med veteranen och banbrytaren Clason från Dalom m. fl. af de äldre. Och i lederna rida murare, snickare, målare, timmermän, stenhuggare — alla med svenska hjelmar. Lefve ryttaren Månberg!)

Fredagen den 17 juni installerades nämnde Månberg med följe i 10 st. automobiler. Månberg trifdes utmärkt i chauffeurglasögon (se bilden). Längs den solbelysta kusten flög kortègen först till Borgeby. Vi gladde oss på vägen åt de trefna, halmtäckta bondgårdarna. Vilda svanor stodo ute i den långgrunda stranden, blomdoft låg öfver nejden, vagnarna rusade fram med 5 mils fart.

På Borgeby blefvo vi gästfritt undfägnade af Borgherrskapet, målaren Norlind med fru. Borgeby är ett af Skånes äldsta herresäten. Hufvudbyggnaden såväl som trädgården uppväckte uppsvenskarnas lifligaste förtjusning och afundsjuka.

HANNAS KYRKA. ENBLOM FOTO.

TORUP. EWE FOTO.

Den står ännu fin och orörd med sitt blandade tegel- och gråstensmurverk. Endast parktornet är på ett ovanligt upprörande sätt af näst förre ägaren »restaureradt och förskönadt».

På Keflinge sockerbruk väntade hos disponenten Jöns Persson en lukullisk frukost i det gröna. Från sluttningen ned till den idylliska ån beundrade vi den gamla landsvägsbron, hvars ena hälft den fint bildade disponenten lyckats rädda undan det hemska öde, som öfvergått den andra hälften, hvilken sorterar under grannkommunen. Denna har förstört brons konstnärliga verkan, men gjort en tekniskt underhaltig reparation. De vackra kullerstenarna äro klufna, men brohvalfven hafva lämnats utan hjälp i nöden.

Svenstorp demonstrerades af docenten Hahr och uppväckte vår förtjusning. Den sköna byggnaden står öde.

KEFLINGE BRO. EWE FOTO.

På Skarhult mottogos och undfägnades vi på det ståtligaste af fröknarna von Schwerin, som med graciös älskvärdhet själfva gjorde »les honneurs».

När aftonskuggorna började bli långa och bokskogarna fulla af ljuf stillhet, vandrade vi in på Torups borggård. Kajorna flockades kring de solglödande tegeltornen och

GLIMMINGEHUS. Enblom foto.

GLIMMINGEHUS. Enblom foto.

taken, vallgrafven speglade parkens frid, en flock hägrar seglade högt uppe i rymden. På terrassen sutto de två sköna, unga friherrinnorna Cederström, småbarnen lekte, och värdfolket, kammarherre och friherrinnan Coyet mottogo gästerna med frukt och förfriskningar och utsökt artighet. Hela slottet genomvandrades under friherrinnans charmanta och kunskapsrika ledning. Aftonen var skönhetsmättad. Efter sen middag i bokskogen, fördes vi af våra autos hem till det slumrande Malmö.

Att köra en hel dag i 10 automobiler ger tillfälle till mycket omväxling. Trots sprungna ringar m. fl. äfventyr genomfördes programmet på ett förträffligt sätt, och de små missödena piggade snarast upp humöret.

Lördag den 18:de juni kl. 7.30 f. m. (se programmet). Glimmingehus imponerar genom sina mått och sin enkla helhet. Dagens höjdpunkt blef Hannas gamla hvita kyrka, förträffligt demonstrerad af Wåhlin. Jämte gårdagens Dalby står den som ett Mene Tekel i färdminnenas clairobscure.

På Bollerup åter gästfri undfägnad af disponenten, och på Tosterup likaså. Den stora, egenartade byggnadskomplexen förevisades älskvärdt af

GLIMMINGEHUS.

MIDT I SKÅNE. ENBLOM, FOTO.

BORGEBY. ENBLOM, FOTO.

HUR MAN ÄTER FRUKOST I KEFLINGE. ENBLOM, FOTO.

fröken Ehrensvärd själf. Så bar det med tåg till Ystad. Det intressanta gråbrödraklostret demonstrerades med grundlighet och sakkunskap af restauratören Wåhlin. Restaureringsarbetet uppväckte i det stora hela respekt.

Det var skönt att omsider få plumsa i Östersjön, och lika skönt att därefter samlas kring en sista skånsk middag. Därefter skulle mötet egentligen vara slut. Men söndagens färd till Köpenhamn blef så fulltaligt bevistad och så brilliant genomförd, att den måste räknas med. Våra värdar i »Kongens By» gjorde helt enkelt ett mästerstycke af ciceronskap och gästvänlighet.

Vid ankomsten med Öresundsbåten till Havnegade mottogos vi af en deputation från Akademisk Arkitektforening med arkitekterna Berg, Rosen och professor Kampmann i spetsen. Vi placerades i två stora motorbåtar, c:a 24 svenskar och lika många danskar, och fördes genom den sköna hamnen — för öfrigt en af de vackraste i världen — in genom den långa kanalen vid södra sidan af Christiansborg, under broarna och till en landningsplats vid Stormbroen. Därifrån gingo vi in på slottsgården, ridebanen och upp i slottsbyggnadens ritkontor, där förfriskningar och välkomst väntade. Arkitekt Berg höll ett kort tal, hvarefter det högeligen intressanta underjordiska muséet under slottet besågs. Arkitekten och »kondukteuren» vid slottsbyggnaden hafva här åt samtid och eftervärld på ett beundransvärdt sätt räddat resterna af den gamla borgens fundamenter, frilagda och pietetsfullt kringbyggda och belysta, samt anordnat ett intressant museum af slottets byggnadsminnen. Som i det bondestyrda Danmark nästan allt estetiskt kulturarbete måste bedrifvas privat och för enskilda me-

del, verkar detta kärleksverk dubbelt rörande, som ett slags kulturens katakomber. Lyckligt det land, hvars kulturklass är mäktig den kärlek och omsorgsfulla pietet som Danmarks. Dessvärre visar bondetyranniet endast några få steg från detta ädla verk en sådan skräckbild som arkivbyggnaden intill slottet.

Därefter fördes vi i automobiler rundt hela staden, med små uppehåll vid Kampmanns Glyptothek och på särskild begäran vid Gefionfontänen, som ju i närvarande stund har särskildt intresse för stockholmsarkitekterna, samt vidare till Wåhlins Svenska kyrka, som nu nalkas sin fullbordan. Därefter med tåg ut till Klampenborgs badhotell, där champagnemiddag afåts under hjärtlig stämning med flera tal. Från middagen promenerades genom Dyrehaven till friluftsteatern under bokskogens mäktiga hvalf. Man spelade Shakespeare. Anordningen af scenen, flankerad af de två fantastiska, färgskimrande jättekorparna af Willumsen, på hufvudena bärande skålar med fladdrande, gröna lågor, väckte beundran, liksom sujetternas förnäma spel och plastik. Amphitheaterns färgvimmel var en ljus mosaik af hattar och sköna ögon. Därifrån till Eremitagen, där dagen afslöts med ett stämningsfullt symposion.

Det är att önska, att närmandet till våra danska kolleger må bli intimt och allmänt. Kulturellt hafva de båda länderna ett rikt utbyte att göra, till lika stor båtnad för båda.

Och så var mötet slut. Uppsvenskarne stå i stor tacksamhetsskuld till våra skånske värdar för det förträffliga planerandet och genomförandet af dessa dagar. Både till kommittén och till våra ciceroner och välgörare af olika slag: automobilägarna icke minst, vagn-

TOSTERUP. ENBLOM, FOTO.

TOSTERUP. ENBLOM, FOTO.

MALMÖHUS SLOTT. ENBLOM, FOTO.

herrarne, slottsherrskapen, värdar och värdinnor, ingen nämnd och ingen glömd. Alla äro vi ense om, att det är godt att mötas personligen, att följas åt några dagar en gång om året, att vara ungdomar och kamrater igen — och speciellt under så god färdledning, som detta möte företett. Ryttaren Månberg lefve!

TORBEN GRUT.

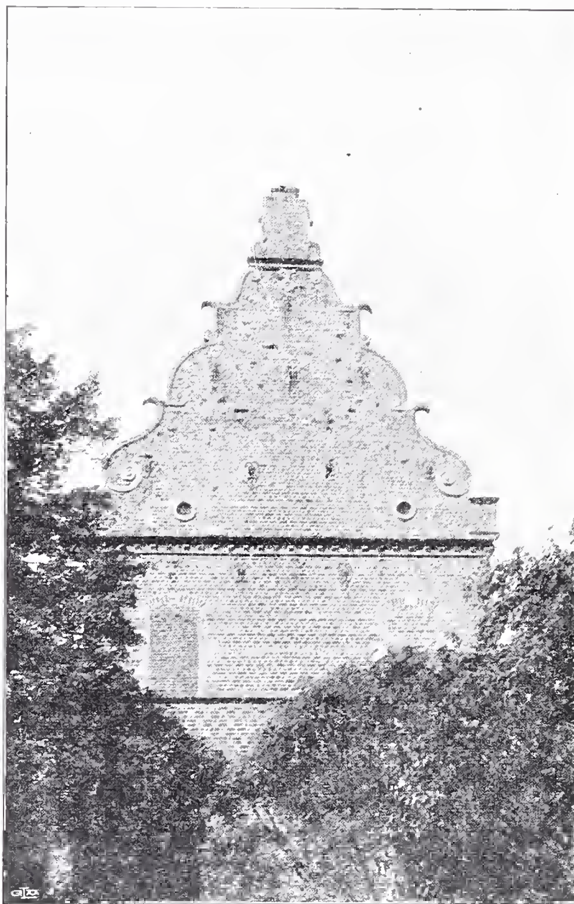

HUR RYTTAREN MÅNBERG I HACKÅS KUNDE HA SETT UT. WÅHLIN, FOTO.

SPRIDDA MEDDELANDEN.

FRÅN KONSTHÖGSKOLANS BYGGNADSSKOLA hafva vid studieårets slut utgått följande elever: John Arvid Sjöqvist, med utmärkt loford, Gert Stendahl, loford och 200 kr., Ludvig Falkman, utmärkt loford, särskildt med hänsyn till plananordningar samt Erik Amundsson. Prisämnet var i år en BIBLIOTEKSBYGGNAD. Bland elever, som icke behandlat täflingsämnet, mottog Theodor Kellgren äran af en andra medalj för sitt förslag till landsstatshus.

INDUSTRIMONUMENTET. Af de till den första täflingen inkomna 46 täflingsförslagen uttogos tre st. till sluttäflingen. Denna sluttäfling har nu afgjorts och prisnämnden har främst satt förslaget med motto »Naturkraft». Detta förslags författare är skulptören Carl Milles. De två andra förslagställarne äro Charles Friberg och Gottfrid Larsson. Prisnämnden utgjordes af prof. I. G. Clason, prof. C. G. W. Bissen, Köpenhamn, d:r A. G. Göthe, medaljgravör E. Lindberg och ark. R. Östberg. En redogörelse af ark. Gustav Holmdahl för det främst satta förslaget måste af utrymmesskäl öfverstå till nästa nummer.

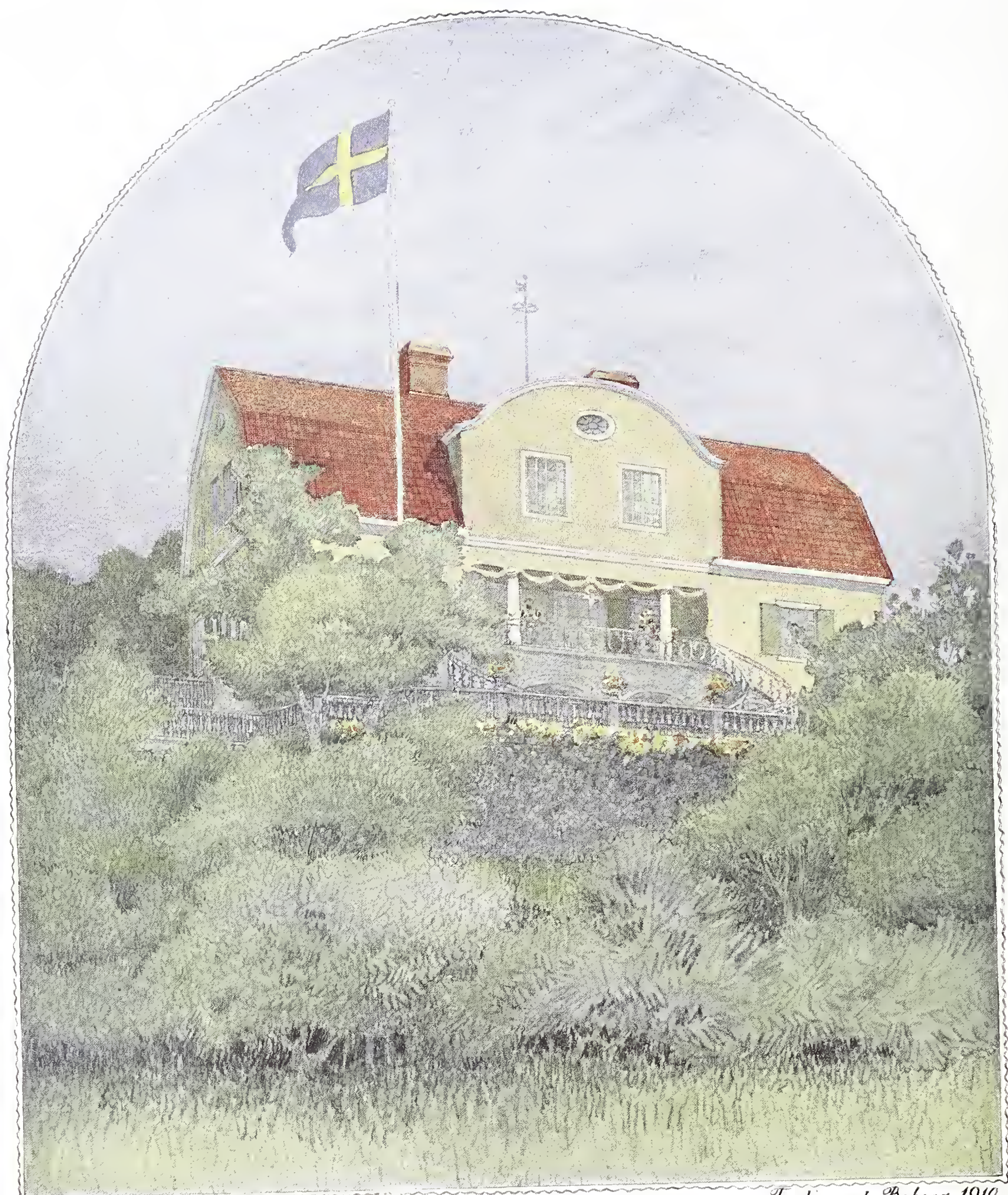

SVENSTORP. ENBLOM, FOTO.

JÄRNINLÄGG ROSTAR I SLAGGBETON. Med fyra olika betonblandningar 1:1:3; 1:2:5; 1:2½:5; 1:3:6; hvilka dessutom framställdes på olika sätt, våta med stampning, våta utan stampning samt torra med stampning, erhållas följande erfarenhetsrön: 1:o. Slaggbeton bör icke gjutas våt utan stampning, då den olika spec. vikten å beståndsdelarna åstadkommer att slaggen flyter upp medan cementen och sanden sjunker till botten. 2:o. Profkropparna som utsattes för omväxlande vattning och torkning, sönderbrötos vid 40 dagars ålder, hvarvid järnet i alla profkropparna, utom i två med bl. 1:1:3, visade tydliga tecken till förrostning antagligen beroende på det i ångpanneslaggen befintliga svaflet. (Eng. News).

R. BOT.

ATT VARA PRISDOMARE i tyska arkitekturtäflingar måtte vara ännu krångligare än hos oss. Till en täflan för nytt rådhus i Schkeuditz hade sålunda inkommit *279* förslag. Skipa rättvisa emellan dem, så att man blir trodd! Ja, inte tycks det fattas mod och tillförsikt hos prisdomarna där i landet, eller hvad sägs om, att juryn i en annan täflan, för en bank- och affärsbyggnad, vågar förklara att *icke något* af de *238* inkomna förslagen uppfylla programmets fordringar, och att till följd däraf intet första pris kunde utdelas!

Fröken Anna Ströms "Bergsgården" på Djurgården.

Ferdinand Boberg 1910.

ARKITEKTUR

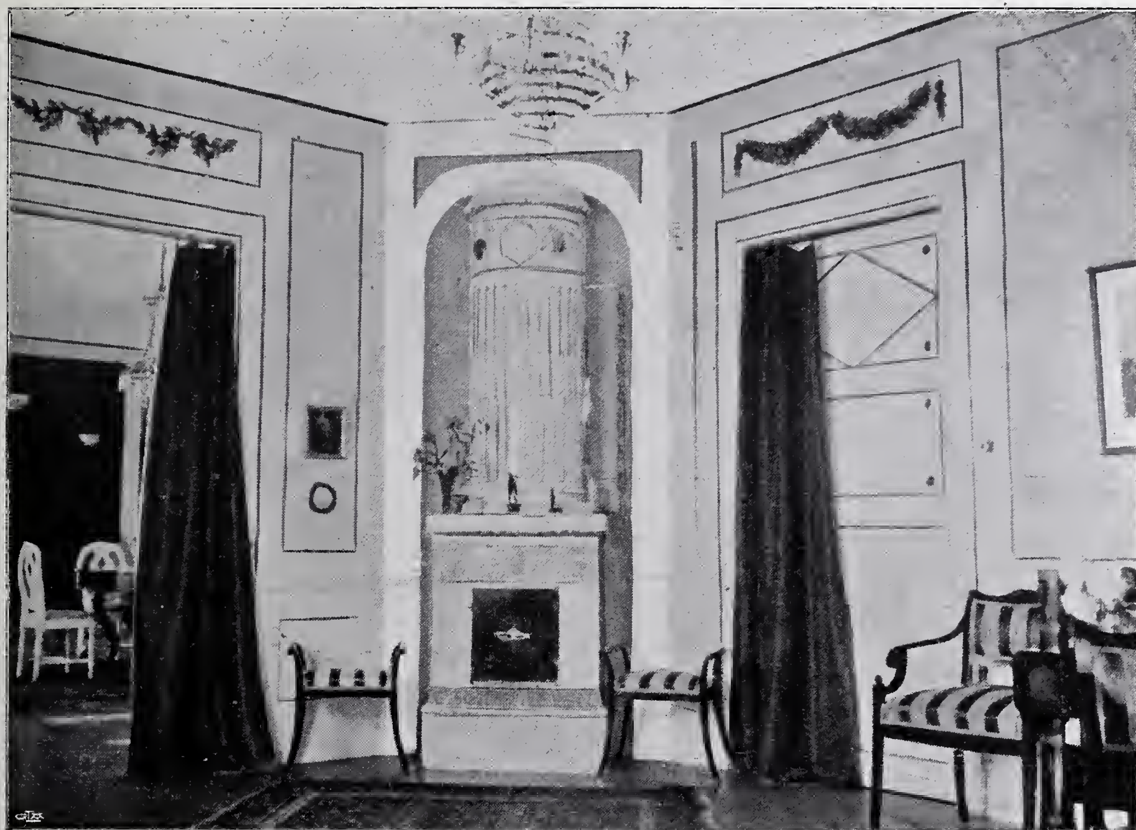
ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 8 · 10 AUG. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 82 81. AT. 68 58

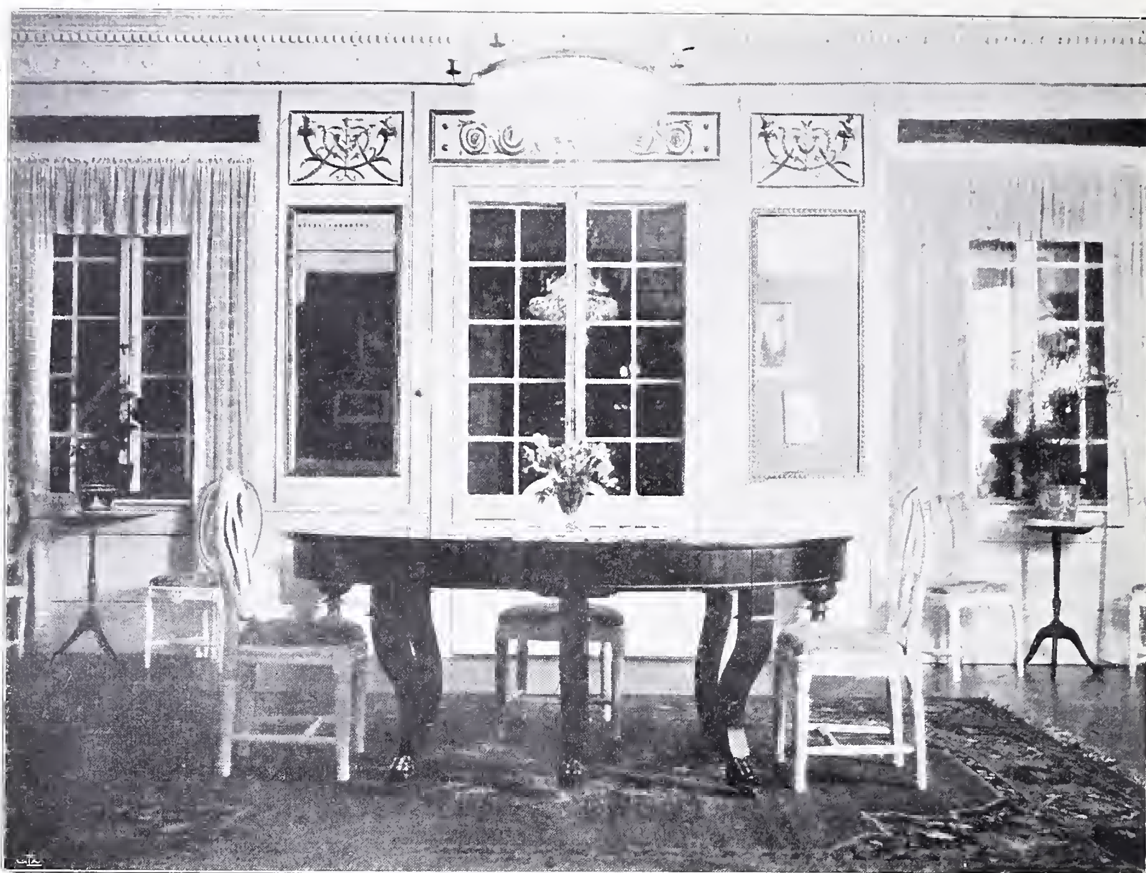
»BERGSGÅRDEN», SALONGEN. ARKITEKT: FERD. BOBERG.

»BERGSGÅRDEN». ARK.: FERD. BOBERG.

(HÄRTILL ETT FÄRGTRYCK EFTER AKVARELL AF ARK. BOBERG.)

Sällan finner man väl ett stycke så utpräglad och karaktärsfull natur som »Djurgården». På samma gång den skiljer sig från hvad det öfriga Sverige bjuder, bildar den en enhet för sig, som man gärna vill se som ett uttryck för det specifikt stockholmska. Mångbesjungen, har denna naturs olika karaktärsdrag blifvit framhäfda och uppfattade kanske mer än i allmänhet svensk natur. Den har blifvit klassisk mark.

Att bygga på sådan mark bör vara desto ansvarsfullare, som den fordran nu börjar bli alltmer självklar, att byggnadsverket skall taga form efter sin miljö. Flera af de nyare Djurgårdsvillorna ha säkerligen också lyckats härmed, och att detta icke behöfver inkräkta alltför starkt på konstnärsindividualiteten visar så olika byggnadsverk som Laurins (*Östberg*), Åkermans (*Clason*) och Ströms (*Boberg*) villor, hvilka alla synas mig väl höra ihop med Djurgården. De ha dragit ur Djurgården hvart och ett sitt karaktäristiska drag. Tyvärr finnas äfven exempel i motsatt riktning; en byggnad, hos hvilken man till följe dess ändamål och framskjutna läge har särskild anledning att be-

»BERGSGÅRDEN», MATSALEN. ARKITEKT: FERD. BOBERG.

klaga den fullständiga bristen på samhörighet med miljön är det nyaste prinspalatset. Det står därute utan rotfäste i Djurgårdens mark. Däremot synes mig ett annat af Ark. Bobergs verk, nämligen en af de förut nämnda villorna, Fröken Anna Ströms »Bergsgården», ha erhållit ett bestämdt Djurgårdsdrag; kanske ett af de populäraste och mest påtagliga och därför särskildt ägnadt att klargöra samhörigheten. Den som söker »originalitet» och »nyheter» i arkitektur skall kanske ej finna så mycket i denna byggnad; värdet ligger i en viss rättfram anspråkslöshet och en önskan att utan onödigt bråk söka sig till rätta i omgifningen. Af den sorten finnes alltför litet här i landet.

Det inre af byggnaden ansluter sig till det yttre på ett mycket lyckligt sätt: en samling interiörer, som genom ägarinnans fina och personliga smak sammanförts till en enhet. Till stämningen i dessa bidrager en del pietetsfullt omhändertagna och väl inpassade äldre fasta inredningsföremål såsom dörrar, paneler, öfverstycken med orneringar m. m. från försvunna stockholmsbyggnader, äfvenså flera gamla vackra Mariebergskakelugnar — förutom flera sirliga och vackra möbler från äldre epoker. — Det är ljusa, hemtrefliga med konstnärlig urskiljning ordnade rum, i hvilka mängder af blommor växa och trifvas. Från fönstren och från de utanför liggande terrasserna har man den härligaste utsikt öfver strömmen och Söders höjder. Det är en bostad med en ovanligt stark och förnäm *helhetsverkan*.

Någon vidare analys torde de här återgifna bilderna göra öfverflödig. Härtill endast några kompletterande uppgifter: Grunden är utförd i betong, terrasser af gråsten. Väggar af plank, utvändigt beklädda med reveteringstegel samt putsade. Taket är täckt med vanligt enkelkupigt rödt taktegel.

I sin helhet betingar byggnaden ett pris af omkr. 113 000 kr., hvari dock inräknas terrasser, trädgård, samt äfven de gamla Mariebergskakelugnarna och öfrig äldre fast inredning m. m.

Hufvudentreprenör för byggnaden har varit N. Granquist. Grund och terrasser äro utförda af P. E. Eriksson, värme-, vatten- och afloppsledningar af Axel Sjögren & C:o. Elektrisk belysningsanläggning af Hj. Löfquist. Hiss af Graham Brothers. Målning utförd af bröderna Westman.

T—M.

MÖBELN SOM KONSTVERK.

»BERGSGÅRDEN», MATSALEN.

Hvilka människor är det framför allt som skaffa sig moderna konstmöbler? Naturligtvis just de som ha ett starkt behof af modern konst i allmänhet. Men hur kommer det sig då att möbelkonstnärerna själfva, som ju vore närmast därtill, icke alltid äro sina egna afnämare? Är det icke ett kuriöst fenomen att de undvika sina egna möbler? I en interview med härskarinnan i Villa Vintra, fru Anna Boberg — närgången som alla interviewer — berättades nyligen att vår förnämsta möbelarkitekt omgifvit sig med idel gamla möbler. Jag har själf hos två andra af våra utpräglad moderna arkitekter kunnat konstatera ett nästan alltigenom antikt bohag. Och går man till »möbellandets» mest tongifvande konstnär på området — Frank Brangwyn — skall man af publicerade* fotografier finna att han möblerat sitt hem i Hammersmith med uteslutande Chippendale och orientaliska konstföremål.

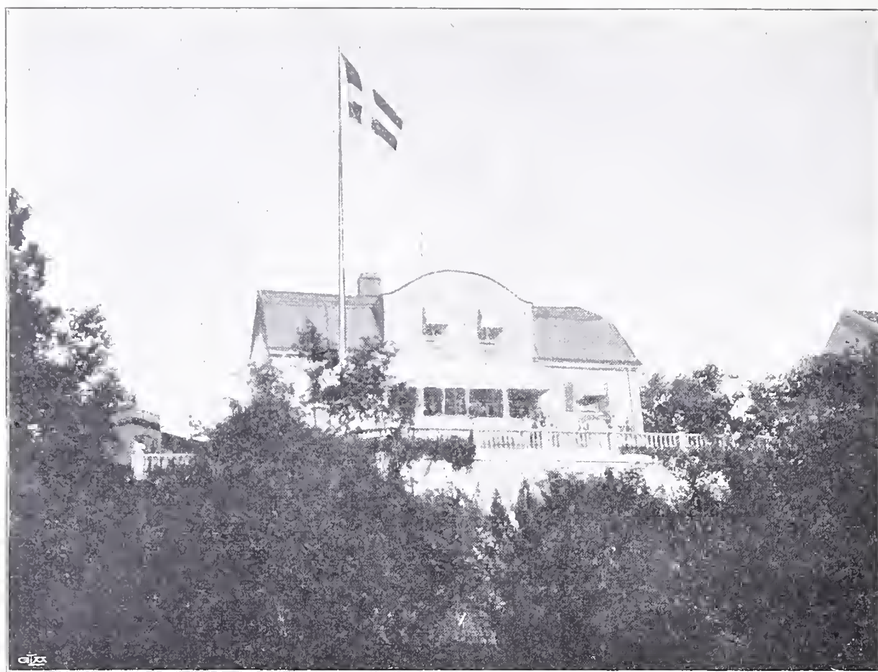
Bevisningen skulle naturligtvis kunna göras mera fullständig. Men de tre nämnda fallen kunna icke rubriceras under tillfälligheter. Man må nämligen betänka att möbelkonstnären bland alla dödliga befinner sig i en enastående situation: han ensam kan på pricken bestämma hur han vill ha sitt hem inredt och ordnadt. Alla andra, äfven de smakbegåfvade, ha blott sväfvande föreställningar om hur det ideala hemmet skulle te sig i verkligheten och kunna nätt och jämt ge konstnären de behöfliga direktiven. Men fastän denne befinner sig i en så afundsvärd situation, fastän han både vet hvad han vill och hur det kan och bör utföras, omger han sig hellre med föremål gjorda åt andra längesedan döda människor med andra behof, andra vanor, än han själf.

Hvad kan väl orsaken vara? En banal antikvurm? Naturligtvis icke. Behofvet att skänka sitt hem en ovanlig och pikant distinktion? Naturligtvis

»BERGSGÅRDEN», HALLEN.

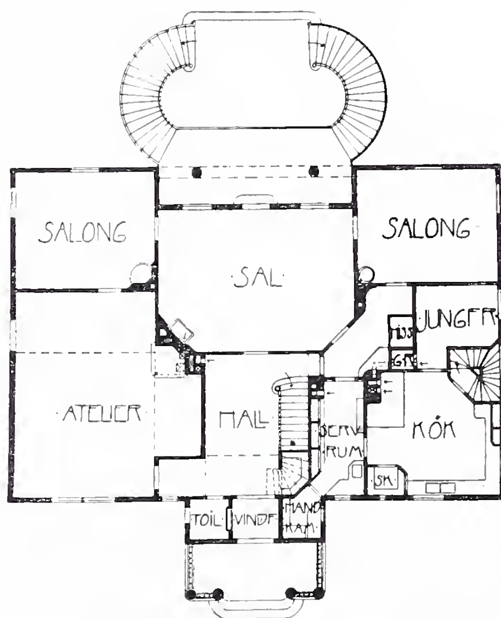
* I »The British Home».

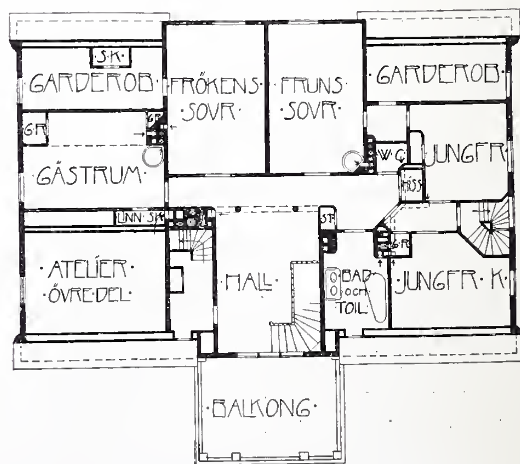
»BERGSGÅRDEN» PÅ DJURGÅRDEN. ARKITEKT: FERD. BOBERG.

icke heller, ty antika möbler finnas hos kreti och pleti. Behofvet att kring sig ha endast konstverk? Nej, icke ens det, ty gamla möbler äro oftast led i en tradition, icke fristående konstverk; de som kunna betraktas som konstverk äro i regeln endast åtkomliga för muséer och amerikanska milliardörer.

Den verkliga orsaken till fenomenet är åntagligen ganska komplicerad som alla viljeakter. Men jag tror att man skulle kunna komma motivet ganska nära genom att framställa en viss egenskap hos de goda antika möblerna som den förnämsta lockelsen — en egenskap eller rättare brist på en egenskap. Och denna egenskap som saknas är en utpräglad individuell konstkaraktär. Det låter som en paradox — men långt därifrån! Hvad är det nämligen som skapar behaget hos en god gammal möbel från 1600- eller 1700-talet, frånsedt den sentimentalt-romantiska stämning som är förbunden med allt gammalt? För den ovane har den kanske minen af ett pikanteri, men för den invigde representerar den just lugnet, den naturliga distinktionen, det väluppfostradt karaktärslösa. Gamla möbler äro stumma som väldresserade tjänare; de draga icke till sig uppmärksamheten, äfven om deras livré har ett vackert mönster; de nöja sig med att höra till bakgrunden, till människans omgifning som ett sekundärt, nyttigt och naturligt vackert ting. En gammal stol ser ofta lustig ut med sin krumbuktande form, därför att den fyller sin uppgift först när den kärleksfullt omsluter den

PLAN AF BOTTENVÅNINGEN.

PLAN AF VINDSVÅNINGEN.

DM 10 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 20 METER

sittande. Att sätta sig i en modern konstnärlig stol är ibland nästan en lumpen handling, då man ju därmed skymmer undan ett konstverk.

Det finns nämligen en tydlig skillnad mellan godt gammalt och godt nytt på detta område. Den moderna möbelkonstnären skyr som pesten dekorativ öfverlastning; i enkelhetens heliga namn begränsar han dekorationen till en brännpunkt på föremålet — och följaktligen når han raka motsatsen till enkelheten! När man betraktar en enda inlagd eller skulpterad ros på en neutral slät yta, så ser man endast rosen, icke ytan, endast afbrottet, icke enformigheten. Den moderna konstnären *accentuerar* prydnaden; han tyckes därmed vilja säga: »Se så enkel jag är! Men när jag gör något vackert, så vill jag att det skall synas!» Följaktligen aftecknar sig beslaget med den nobla skärpan hos en skulptur, intarsian med den beräknade finessen hos en målning. De gamla konstsnickarne gingo en helt annan väg, från rikedom till enkelhet. De arbetade med en mängd fina nyanser; skulpterade de en slät yta, skedde det jämnt men med en utomordentlig delikatess och rundning; gjorde de inläggningar på en annan yta, skedde det med många, men fina färgbrytningar. Effekten blef på något afstånd enkel och lugn; skulpturerna framträdde som en brytning, inläggningarna som en skiftning i ytan — och *hela ytans lugna skönhet var målet och vinsten.*

Nu hör jag någon invända: »Godt och väl. Man kan föredraga gamla möbler för deras finare dekorativa effekter, men finns det någon rimlig anledning att föredraga gamla traditionella former framför nya? Är det icke riktigt att den moderna människans behof skola afspeglas af en modern omgifning?»

Den senare invändningen är i och för sig alldeles riktig. Nya behof böra skapa nya former. Den verkligt moderna och konstälskande människan kan sålunda af konsthandtverket fordra en praktisk *och* estetisk form för elektrisk belysning, bad, värmeledning, telefon. Det är alldeles nya uppgifter som icke kunna lösas med traditionella medel. 1800-talets stora förtjänst är den vetenskapliga och praktiska utbildningen — deras estetiska utveckling vänta vi ännu på. Är det icke betecknande att våra rumskonstnärer nästan fullständigt gått ur vägen för sådana uppgifter och i stället kastat sig på utvecklingen af möblerna? Men *sittandet* t. ex. är väl ej ett nytt behof i världskulturen hvilket skulle fordra en ny form; stolens idé, för att tala germanskt, är ju densamma nu som för 200 år sedan. Hvarför då söka krångla till en ny, hittills osedd stolform! Bekvämlighet är icke någon ny specialfordran som skulle motivera radikala förändringar; ty äfven om det i äldre epoker (t. ex. den italienska renässansen) är godt om osittbara stolar, finnes det andra som fylla alla rimliga anspråk på komfort — att nämna blott rokoko, karmstolarne och Chippendales mästerverk.

Den första invändningens berättigande vill jag däremot icke erkänna. Det är fullkomligt onödigt att tvista om nya och gamla former, synnerligast på detta område. Hvad är nytt och hvad är gammalt? Finns det öfverhufvud något verkligt nytt i ornamentik och form? Är icke allt variation? Det bestämmande för vår ställning till gammal möbelkonst bör vara dess saklighet, dess användbarhet, dess praktiska nytta för ägaren och dess förmåga att anpassa sig till rummet. Dessa egenskaper äro som bekant inga nya fordringar och inga nya uppfinningar. Hvad som lätt förvillar oss vid bedömandet är det ohejdadt rika formspråket hos äldre epokers stilar. Men formen spelade ju i allmänhet en större roll förr än nu, då formsinnet i alla klasser, på alla bildningsstadier steriliserats och förkrympt. Ornamentet var förr ett lifsbehof, medan det nu är en död grannlåt, i bästa fall en prydnad. Det olyckligaste som kunde hända den nya rumskonsten, inträffade då revolten mot den maskinförfärdigade, dåliga och fula 1800-talsinredningen fördes uteslutande med estetiska vapen. I stället för att stryka öfver det fula ornamentet och sätta en puritansk tomhet i dess rum, i stället för att predika ända-

VÄSTFASAD. »BERGSGÅRDEN».

målsenlighetens och det redbara arbetets evangelium sände William Morris en störtflod af vackra ornament öfver världen. Möbeln tenderar mer och mer till att bli ett fristående konstverk, förfärdigadt med tanke på utställningar, icke på ett visst hus, ett visst hem, en viss omgifning. Man ser redan hvart detta följdriktigt skall leda, till en fullkomligt meningslös och rotlös esteticism. Skotten Mackintosh och secessionisterna i Darmstadt och Wien löpa linan ut. De skapa ett rum som är i alla detaljer, i stort och smått, i färg och linje ett afvägdt konstverk, en rytmisk-musikalisk helhet, åstadkommen med de finaste och känsligaste medel. Sätt in människor i detta rum — och rummet är förstördt! Eller om man antar att värdfolket är i stånd att i sitt yttre bli en del af detta rumskonstverk — hur går det med gästerna! En tillfällig besökande, som är klädd i en färg som skriker emot rummets, gör samma verkan som om han klef in i smutsiga galoscher; eller han lägger ifrån sig ett paket på ett bord och rubbar därmed lika grundligt helheten — det gör samma intryck, som om han stötte ett hål med sin paraply i värdens bästa tafla. Denna esteticism hamnar i absurditeternas absurditet.

Alltså: låt oss draga gränsen, medan det än är tid. Rummet är icke ett konstverk, och möbeln är än mindre ett konstverk. Rummet är en ort att vistas i och att röra sig i, möbeln ett föremål att röra vid, att handtera — icke att se på. Det betecknar icke ett kulturframsteg att vi ha möbelutställningar som t. ex. förra sommaren på Djurgården där komplex af stora, bastanta möbler sammanförts i små kabyss och där den intresserade kritikern icke tilläts att bedöma en stols värde genom att sitta i den eller ett skåps värde genom att öppna dess dörrar och lådor. Låt oss draga gränsen till att börja med mellan möbeln och väfnaden. En möbel är först och främst ett nyttigt föremål. Men icke ens en matta representerar ett så oundgängligt behof som ett bord eller en stol. Textilen är konst. En väggbonad är fullt ut lika fri konst som en väggmålning; båda lyda sina speciella lagar, och det är en löjlighet att kalla den ena »tillämpad».

— — Detta tal som mynnar ut i behofvet af en handtverkstradition och onödigheten af en konstproduktion på området är utan tvifvel ett hårdt tal för många och ett kätterskt tal för ännu flera. Man har till hands ett skrämmande argument — man pekar på 1800-talets barbariska stilimitationer: se där hvart tradition kan leda! men det fula spöket borde inte skrämma någon. Ty dessa stilimitationer vittna icke om något sinne för tradition; det har sagts (Muthesius), att man omöjligt kan återfinna något drag af ursprunget i dessa efterhärmningar. Vill man se denna »konstslöjd» i den rätta dagern, bör man välja en annan utsiktspunkt. 1800-talets af industrien framkallade stilbarbari var i själfva verket ett uttryck för — jag vågar paradoxen — den vildaste esteticism. Ingen tror att den tidens människor leddes af praktiska hänsyn i sina rumsinredningar: deras förfärliga mattor, tapisserier, gardiner voro ett enda hån mot praktiska omsorger, ett djärft förnekande af hygienens begrepp. Deras formspråk var ibland vidunderligt som en afrikansk negerstams ornamentala fantasier; men det var lika fullt esteticism, ty det representerade *deras* begrepp om trefnad och skönhet. Ingen kan betvifla att de flesta som omgåfvo sig med sådana föremål, verkligen tyckte om dem: stramaljbroderierna, hundarne, som voro ur och hvilkas svansar graciöst angåfvo pendelslagen, och allt annat sådant.

Ornamentet förändras, men principen blir i stort densamma, den princip som i hvarje möbel eller i bästa fall i hvarje rumsparti ser ett färdigt konstverk med sitt eget självständiga lif, icke den lugna, neutrala, gärna litet puritanska bakgrunden till människornas lif och gärningar. Af allt slags praktiskt framträdande esteticism synes mig mest personlig och mest sund den gamla goda tidens, som framhäfde människan genom dräktens prakt mot rummets enklare bakgrund. Där fanns åtminstone skymten till en proportion mellan hufvudsak och bisak, en liten aning om harmoniens förutsättningar.

August Brunius.

HOFSTATENS NYBYGGNAD PÅ SLOTTSBACKEN.

Arkitekt Josephsons förklaringar (i majhäftet) med anledning af mina anmärkningar emot den gestalt, Slottsbacken fått genom det nybyggda hofhuset, synes mig vara af sådan art, att de icke böra lämnas oanmärkta.

Hr J. säger att ansträngningar gjorts för att lösa hofstatens byggnadsfråga i samband med an-

gränsande tomt för att uppnå af oss båda och väl af alla önskad enhetlig lösning af denna del af Slottsbackens fasad. Man har nämligen enligt hans uppgift försökt att inköpa tomten och misslyckats. Enligt min mening kvarstår i dylikt fall alltid den utvägen att söka ordna om gemensam arkitektur — åtminstone på papperet. Man har då att vid projekterandet af det närmast förevarande byggnadsföretaget planera äfven för grannen på för denne fördelaktigt sätt och visa, att man ämnar vid byggandet tillvaratega samhällets intressen. Man har att publicera hela projektet, då man bygger, och visa att så och så är *det hela* tänkt, och att allt har gjorts för att få den enskilde ägaren att bygga vidare på en sådan gemensam lösning. Detta är det enda sätt, hvarpå den stadspartiet i första hand formgifvande kan inför den allmänhet, som genom tiderna skola hafva hans verk till beskådande, afbörda sig ansvaret för hvad form stadsdelen i dess helhet slutligen får.

Men den nuvarande lösningen synes mig *icke* inbjuda till en dylik enhetlig behandling af stadspartiet.

Jag hör här den invändningen att dylika projekt genom sin påtvingade karaktär lätt blifva angrepp på den enskilda äganderätten. Men för min del känner jag icke den slags äganderätt, hvilken icke i samhällskräfvande fall bör böja sig för det allmänna, då detta af ägaren icke begär någon nämnvärd uppoffring.

Och nu till ett par detaljer! Om det af mig visade Sillén-Palmstedtska byggnadsförslaget säger hr. J., att det är näppeligen utförbart, »enär det icke lämnade plats kvar på tomten för några användbara hus». Hr. J måtte ha missuppfattat förslaget, ty hvar och en kan lätt genom mått å planritningen öfvertyga sig om, att förslaget upptog betydligt massivare byggnadskroppar, än öfverståthållarhuset — och det huset är väl ingen »kuliss»!

Beträffande brandgafveln har jag blifvit missförstådd, ty det har aldrig varit min afsikt att ordinera någon slags blindarkitektur. Brandgafveln hade nämligen kunnat förtas det mesta af sin frånstötande verkan, om den icke uppmurats så hög, utan man i stället dragit taket lutande ned till den genomlöpande taklisten. Dessutom bruka ju äfven enskilda byggande vid dylika kinkiga fall kunna medgifvas undantag från byggnadsordningen, hvarpå man har exempel bl. a. vid den bakom Järnkontoret uppstigande brandgafveln.

Allt som allt är det tydligt, att de praktiska svårigheterna för en tillfredsställande lösning vid ifrågavarande byggnad varit mycket stora. Men å andra sidan har ingalunda genom ark. Josephsons förklaringar visats nödvändigheten af den nuvarande gestaltningen. Såsom byggnaden nu står där visar den en, som jag tror mig finna, sorglig brist på känsla för det viktiga statspartiets kraf, och framstår därigenom som ett varnande exempel. ALBERT LILJENBERG.

Till ofvanstående vill undertecknad foga följande. Det synes som om Stockholm äfven före Hofstatens byggnad fått nog af varnande exempel. Af arkitekt Josephsons redogörelse (i juni-häftet) för denna byggnad framgår bland annat att öfverintentsämbete, Kgl. Maj:t och riksdag godkänt, gillat och beviljat medel till detta hans verk samt att H. M. Konungen bidragit till detsamma och riksmarskalksämbetet mottagit det. I det fulla medvetandet att dessa myndigheter, liksom Gud Fader, låter både godt och ondt ske och att synden består i att göra det onda be vi få konstatera att det Josephson här gjort är af ondo. Det är bedröfligt för Stockholm att hans byggnad tagit den skepnad den har, och det är nedslående för vårt fack, ty det tyckes däraf som om vi ingenting lärt af Helgeandsholmens bebyggande, utan att nu, med vår medverkan, samma hänsynslösa behandling af kgl. slottet skall vidtaga vid Slottsbacken som förut på holmen. Det är tydligt att Josephson icke haft någon känsla för platsens kraf, — det angifves både af byggnadens form och färg — fastän detta kraf på det tydligast möjliga sätt fastslagits af Tessin med öfverståthållarhuset. Ekonomi och praktisk nytta tycks varit de ensamt afgörande faktorerna, utan att de erhållit någon förädling genom konstnärligt inflytande.

Man erinrar sig lösningen för några år sedan af byggnadsfrågan N:o 20 Skeppsbron. Ett enskildt bolag, som uppför sin fasad innanför tomtlinien och i öfverensstämmelse med den därstädes förut befintliga byggnaden af Tessin — allt på grund af framställningar från fackmannahåll. Byggherren-bolaget, tillfredsställdes här till fullo, Stockholm fick en prydnad och arkitekterna ett nobelt exempel. Hur mycket större skäl hade icke arkitekten till Hofstatens byggnad på Slottsbacken att samarbeta med Tessin!

Han har i stället, i oförstånd, och tvärs igenom slottets murar sträckt ut hand till Johansson på Helgeandsholmen. RAGNAR ÖSTBERG.

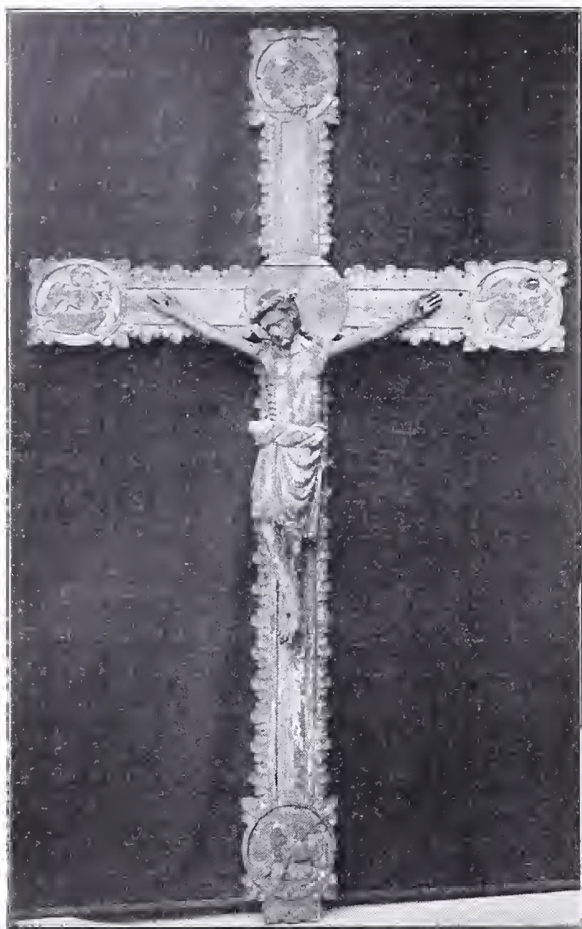

FIG. 1. TRIUMFKRUCIFIX, 1275—1300, ÖSTERHANINGE, SÖDERMANLAND.

INTRYCK FRÅN UTSTÄLLNINGEN AF ÄLDRE KYRKLIG KONST FRÅN STRÄNGNÄS' STIFT I DESS STIFTSSTAD 1910.

Det idylliskt undangömda Strängnäs låter i dagarna tala om sig. Dess gamla minnesfyllda domkyrka står förnyad efter en genomgående, årslång restaurering, och detta högtidlighålles med en ensartad utställning af äldre kyrklig konst från stiftets alla delar. Denna utställning har nu ej enbart lokal betydelse, utan ligger med sitt egentliga syfte midt upp i dagens intressen. Den utgör en yttring af denna nationella sträfvan att fatta och tillgodogöra sig skönheten och den växande principen i vårt lands konst och byggnader från bondgården till slottet och kyrkan. Idéen till densamma fick dr S. Curman under arbetet med framkallningen af målningarna i domkyrkan, och snart voro förberedelserna i full gång. Han och hans kamrater, docenten, dr. Johnny Roosval och fil. kand. Carl R. af Ugglas påtogo sig därmed ett mödosamt arbete, som bland annat bestod uti att från kyrkvindar och skräpbodar samla materialet — öfver hälften af det utställda lär faktiskt ha kommit därifrån —, och sedan lappa i hop, konservera och kronologiskt ordna detsamma. Lokal fann man under några sommarmånader i gymnastik- och läroverksbyggnaderna invid domkyrkan. Men det gällde här att raska på, och man vill ej tro, att knappa tre veckor förflutit från det skolgossarne lämnade gymnastiksalen tills allt stod ordnadt i detta omvandlade rum, som för sitt tillfälliga ändamål både ur museiteknisk och arkitektonisk synpunkt är det lyckligaste. Genom anordningen med de små kapellen utefter långsidorna får salen större djup samtidigt med fördelar beträffande utrymme och kronologisk fördelning, och besökaren finner rum för ostördt studium. Jag vill nu med den utmärkta katalogen i hand något dröja inför en del föremål, som genom sin egenart och skönhet särskildt fängslat under vandringen från kapell till kapell rundt utställningssalen.

Från den af sommargrönska girlandsmyckade entréen kommer man först till en förhall, vapenhuset om man så vill, där dopfuntarna efter ursprunglig ritual fått sin plats. Sex massiva bjässar af granit och kalksten från medeltidens gryning se vi här, flertalet importerade från andra landsändar såsom de med bildframställningar och buckelmotiv rundt foten. Södra Mälardalens granit inbjöd just ej till konstnärlig bearbetning, och hvad som häraf ännu finnes, är af primitiv formgifning. Införd torde äfven den i kyrksalen uppställda relikkistan vara, ett utomordentligt vackert sandstensarbete med dess stilfulla bildframställning af apostlar, Kristus och madonnan. Af målningen liksom af lockets metallkrön finnes numer blott de obetydligaste spår. På några undantag när, såsom de ståtliga sandstensbilderna öfver Johannes Döparen och Madonnan från Ludgo, är detta i hufvudsak hvad utställningen bjuder på i fråga om stenskulptur. I vapenhuset finner man dessutom en mängd träskulpturfragment af blandadt värde; helgonskåp, krucifix och madonnor, samt i taket färgrika pällar och ljuskronor. Här liksom genomgående öfverallt är materialet väl sammanfördt och visar ett omsorgsfullt samarbete mellan arkeologen, som fordrar en kronologiskt obruten ordningsföljd, och färg- och formkonstnären med sina kraf på koloristisk harmoni och rytmisk gruppering. Uppställningen blir i några fall verklig komposition, som gör all heder åt den ordnande viljan. Och hvilken utmärkt fond är ej denna hvitkalkade säckväf, här och hvar

FIG. 2. JAN BORMANS ALTARSKÅP, 1514, FRÅN JÄDER, SÖDERMANLAND.

uppfriskad med Filip Månssons naiva pensel. Man beakte bland annat, hur känsligt i färg och teckning dekoreringen öfver ingången till kyrksalen stämts samman med den lilla sirliga ljuskronan.

Till höger härifrån leda två rundbågiga öppningar till den äldsta skulpturen. Här är onekligen de tre sittande madonnorna, från slutet af 1200-talet efter tidigare original, af stort konst-

närligt värde. Trots begränsningen i den plastiska framställningsförmågan och den stela symmetrien i hår- och draperibehandling inom ramen af den kärfvaste kontur har det själsligt upphöjda här på ett underbart fängslande sätt blifvit framhäfdt. Det visar, hvilket underordnadt led den tekniska virtuositeten dock intager i tolkningen af själsvärden. Färgen har till största delen gått förlorad, men det är lätt att fatta, hvilken magisk, suggererande verkan, gränsande till makten af en uppenbarelse, dessa bilder i glänsande färgskrud, belysta af fladdrande ljuslågor utöfvat på andaktsstämda blickar. Betagande är isynnerhet madonnabilden från Länna (fig. 3) genom sin renhet och drömfyllda ro. Påfallande i drag och hållning är deras släktskap med den berömda Chartres-skulpturen, som jag nyligen haft tillfälle att beundra. De lära nämligen ha utgått från en träsnidareskola, som stått under direkt inflytande af de konstatelierer, som skapade utsmyckningen af Chartreskatedralens västportal.

Af mindre skönhet, men med dekorativ hållning och väl bevarad polykromi, är den manliga helgonbilden från Vagnhärad, och man glömmer ej lätt ett karaktäristiskt hufvud med dess förlägna, lidande ansiktsuttryck på en i öfrigt grof figur från Råby-Rekarne. Mot denna högtidliga samling af på samma gång tafatta och majestätiska gestalter kontrastera de delikat uppställda små rörelsefyllda relieffragmenten föreställande de vise männen från Österlandet. Man går här dessutom ej förbi ett gammalt altarkläde eller väggbonad, en dubbelväfnad s. k. finnväfnad i blått och hvitt rutmönster med upprepningsmotiv, hvilka lika väl kunde vara komponerade i år som för 600 år sedan. Humoristisk och af vacker, löpande teckning är isynnerhet drakserien.

En liten men stilfull del af utställningsmaterialet äro ljuskronorna. Utom den redan omnämnda noterar man särskildt en stor krona, som med sin rörliga kontur afviker från den vanligare cylindertypen, och visar jämte flera andra, hvad man med små medel kan åstadkomma gediget och smakfullt. Alla dessa smiden ha en gång varit målade, men hur verkmässigt vackra äro de ej i sitt nuvarande skick, stämplade med ärliga hammarslag, i jämförelse med den på våra smiden ofta använda fint pikerade ytan.

I nästa kapell är man i medeltal något århundrade framåt i midten af 1300-talet med dess större gestaltningsförmåga i förening med den innerligaste människoskildring. Intet öga kan undgå att tjusas af oskulden och charmen hos dessa figurer, som ännu genom århundraden bevarat sin vårfriska skönhet. Här ha vi kanske en af utställningens själfullaste gestalter, ett manligt helgon från Lästringe med ett fint, svårmodigt ansikte, som väcker intresse för personligheten bakom masken. Till granne har han en blomlikt täck madonna, lätt hukad öfver sin skatt, Kristusbarnet. Hon har längre bort en stor syster i skåpbilden från Sorunda. Fastän ett alster från medeltidens senaste år förmärkes här ej spår af torr virtuositet, utan figuren är statuariskt skön med en fläkt af Rafaeliskt vemod. Polykromien är sällsynt klar med hufvudfärgerna blått, guld och purpur, som energiskt kontrastera mot skåpets mattare färger. Och så ha vi den redan populära bilden af heliga Birgitta, försjunken i kontemplation.

Triumfkrucifixen äro mångfaldigt representerade och merendels mycket vackert. På några ställen är nog för våra ögon den lidande Människosonen framställd med svidande realism, men det gäller då att placera korset så, att den klibbiga detaljskildningen försvinner inom den i allmänhet utsökta konturen. Monteringen visar på några ställen, hvilken god totaleffekt de kunna framkalla. En stilfull detalj kan

FIG. 3. MADONNA 1250—1300 FRÅN LÄNNA, SÖDERMANLAND.

man finna i framställningen af korset såsom ett afkvistadt träd.

Altarskåpen dominera nu obestridligen både genom storlek och prakt utställningssalen, som har en lysande brännpunkt i det Jäder'ska skåpet, (fig. 2) utgånget från den berömde bildhuggaren Jan Bormans atelier i Brüssel. Det mesta af det exponerade bildmaterialet har helt visst ursprungligen varit komponeradt för en fond, men först mot medeltidens midt och slut, då det franska inflytandet på den sörmländska träskulpturen efterträddes af den för hela vårt medeltida konstlif så viktiga förbindelsen med de tyska Östersjöprovinserna, börjar man sammanföra figurer i de s. k. altarskåpen. Den i början stela uppställningen viker snart för en större frihet, och blir med tiden gruppskildringar af ett myllrande lif, som individualiseras och förfinas genom importen från Nederländerna, såsom vi se det i nyssnämnda verk. Men detta konstverk med dess underbara fördelning af ljus och skuggor öfver skaror af minutiöst utformade figurer kan dock ej i skön helhet mäta sig med det Kräckling'ska skåpet af nordtyskt ursprung. Och dock äro figurerna sträfva, knappt skönjbart individualiserade i den enklaste omfattning af frodig, gotisk vegetation, men i en enhetlig skala sammanförda till en enhet af monumental storhet. Det öfverträffas möjligen blott af det flamländska skåpet från Ytter-Selö, som trots härstamning har stora, statuariska figurer. Här finna vi samma enhetliga daning, men ramen har vuxit ut till ett konstfullt gotiskt maasverk i plan på plan kring en högt utbildad figurkonst. I midten ha vi madonnan mellan den helige Botvid och Nicolaus, möjligen identisk med Eskil, den förre af slående likhet med vissa italienska framställningar af S. Franciscus. Öfver denna grupp hvilar en innerlig religiositet, som kanske fått sitt högsta uttryck med orden på predellans inskriptionsband, hvilka efter katalogöfversättningen lyda. »Du är blomstrande och upphöjd, lustens ursprung, inneslutande i ditt sköte lifvets träd, Kristus, fromhetens källa. Återupprätta genom detta lifvets träd dem som tjäna dig, bered genom denna nådens källa tillfredsställelse i värdiga sinnen.»

FIG. 4. DEL AF ALTARSKÅP 1450–1500. ÖSMO, SÖDERMANLAND.

Färgskalan, som under medeltidens början är brokig med älsklingsfärgerna rödt, guld och grönt, neddämpas med tiden till denna förnäma verkan af guld och djupblått såsom i senaste fallet. Af härlig färgverkan är äfven det imponerande skåpet från Runtuna med dess brokadimiterande, pressade guldgrund. Här får man en inblick i ytans behandling och retuschering, ty bristfälligheter i material och snidning bortmodellerades med en viss kritblandning, kredering, som täcktes med linneväf, på hvilken slutligen färgen anbragtes. Stor del af den här omålade skulpturen torde därför framträdt med en helt annan verkan än den nuvarande, men när man ser dessa känsligt skurna ansikten och draperisystem, vill man ej tro, att den alltid varit till fromma för skönheten. Ett duktigt exempel på en bredt snidad figur är det lilla altarskåpsfragmentet från Ösmo, (fig. 4.) beaktansvärdt äfven genom sin låga relief, sällsynt inom medeltidsskulpturen.

Under loppet af medeltiden gick, som bekant, konstutöfningen så småningom ur händerna på munkarne till lekmännen, men stod alltjämt uteslutande i kyrkans tjänst. Med renässansens omhvälfningar och tiden för de stora krigen utbredde den sig äfven öfver andra intressesfärer. En ypperlig karaktärisering har denna förändring fått i afdelningen för epitafierna, anvapnen och hithörande attiralj. Man tänker på lansskogar och vapengny. Mycket af detta är både vackert och praktfullt såsom bland annat Erik Dahlbergs och Gabriel Oxenstjernas hufvudbanér. Den kyrkliga konsten påverkas häraf, mister essensen af sitt inre lif och blifver poserande och deklamatorisk, såsom uti allegorierna från Ludgo och i ännu högre grad uti dopfunten från Ösmo, en äkta salongspjäs. Härmed äro vi vid barocken och dess afläggare, samt empiren, som är vackert representerad genom några gueridoner, målade träkandelabrar från Lerbäck, och därmed är jag åter vid utgångspunkten och kretsen fullbordad.

Man bör emellertid ej försumma läktaren, som med sin rikedom på mässhakar, antipendier och pällar då och då skymtat fram. Det är en flammande färgprakt häruppe. Af utsökt raffinering i kolorit och teckning äro krucifixen å mässhakar från Vagnhärad och Tumba, båda från 1400-talet, och desslikes en sammanställning af orangerödt och grönt å en mässhake från Åker bland mycken annan prakt.

Ett stenkast från gymnastikhuset i några af läroverkets salar äro målningarna från sakristiorna inrymda. Där noterar man först tvenne å ömse sidor bemålade altarskåpsdörrar från Danviken, men hvilka ursprungligen tillhört S. Clara, Stockkolm. Isynnerhet anslående äro de i sepia och blått hållna målningarna öfver S. Franciscus, försänkt i bön och åtföljd af en sofvande munk, samt den stilfulla bilden öfver tre nunnor, båda af stark, oförfalskad stämning. Midt häremot se vi kopior af Dürers berömda Adam och Eva, målade på trä och så, att dess ådring skiner igenom, och vidare några dråpliga karaktärsbilder från midten af 1600-talet, såsom bilden af Johan Lohe med det högdragna, missmodiga minspelet, och från Eskilstuna stadskyrka en namnlös bild, hvars modell tydligen ej nekat sig något af detta lifvets njutningar. C. F. von Breda är närvarande genom tvenne goda representanter för hans olika manér för stämnings- och karaktärsskildringar såsom i respektive bilderna öfver Nicklas Holterman och Olof Larsson i Bie, det senare dubbelt värdefullt såsom en representant för det i den äldre konsten sällan skildrade bondeståndet.

En utställning af detta slag blifver nog ej ett ekonomiskt bärande företag. I bästa fall få dess arrangörer vara nöjda, om utgifterna blifva nödtorftigt betäckta. Lönen för sitt arbete önska de sig ock i andra och ideellare värden. Det är ett försök att öppna allmänhetens ögon för de stora fonder af historiskt och konstnärligt värde, som vårt lands kyrkor, trots rå okunnighet och otroligt lättsinne ännu äger, och ett klarläggande af de ädla principer, som numer tillämpas på våra sekelbyggnader, nämligen att konservera och bygga vidare i stället för att rifva ned och bygga nytt. Ingenstädes sker förkunnelsen häraf inför en större publik än just i kyrkan, där kärnan af vårt lands befolkning ännu söndagligen samlas.

Någon skulle kanske vilja stämpla detta förfaringssätt som en ängslig pietet och påstå, att det fordras ett historiskt uppodladt sinne för att förstå eller mången gång tåla allt i dessa bildframställningar, men denna utställning visar, och det är dess reala betydelse, hvilket ofrånkomligt skönhetsvärde detta gamla material har och kan få i vår protestantiska kyrkointeriör, där det hittilldags ofta utträngts af flack, sensuell bildkonst.

Hvar och en som hyser intresse för odling och svensk kultur, och framförallt alla de, som arbeta med former och färg, ha här ett utomordentligt tillfälle till goda impulser och ädel njutning. För mig har genom bekantskapen med detta sällsamma material en ljusflod fallit in öfver vår medeltid med all dess hänförelse och skönhetslängtan. Det är en tidsålders symfoni, uppbyggd af otaliga själsvariationer i skalan från ljusfylld ro till mörk förtviflan, men hvilka alla, likt motiven i en fuga, sammanlöpa till en sakralt storslagen enhet.

Strängnäs i juli 1910. GUSTAV HOLMDAHL.

ARKITEKTMÖTE I BRUXELLES.

Från »LA SOCIÉTÉ CENTRALE D'ARCHITECTURE DE BELGIQUE» har till Svenska Teknologföreningens Afdelning för Husbyggnadskonst ankommit en skrifvelse af följande innehåll:

»MESSIEURS,

A l'occasion de notre VI:e Congrès National, les architectes Belges se trouveront réunis dans la capitale les 11 et 12 Septembre de cette année. Nous serions heureux de vous recevoir à cette époque dans notre ville ou, si ce moment ne vous convient pas, à la date que vous voudrez bien nous fixer.

Nous nous mettons entièrement à votre disposition pour la visite de notre ville et de notre Exposition Internationale et nous espérons bien avoir le plaisir de vous voir, nombreux, accepter notre invitation.

Veuillez, agréer, Monsieur le Président et chers Confrères, nos confraternelles et cordiales salutations.

Au nom de la Commission Administrative,

LE PRÉSIDENT.»

Det är väl otvifvelaktigt att en sådan utflykt, som den älskvärda skrifvelsen från våra kolleger i Belgien ifrågasätter, skulle ha många lockelser och erbjuda mycket af intresse. Men det oaktadt vågar man väl knappast förutsätta någon lifligare tillslutning från svenskt håll, då väl sannolikt sommarens inhämska möte i Skåne redan konsumerat kongressintressena för det här året. Emellertid torde afdelningens styrelse snarast komma att behandla skrifvelsen och söka utröna i hvilken riktning ett eventuellt svar bör gå.

ARKITEKTUR ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 9 · 7 SEPT. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 82 81. AT. 68 58

FIG. 1. BORÅS RÅDHUS. STORA TRAPPAN. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

BORÅS RÅDHUS.

ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

Vid det besök, som Tekniska Samfundets i Göteborg Arkitektafdelning på försommaren gjorde i Borås yttrade en af deltagarne i beundran framför rådhusets solbelysta fasad: »Nog är det ändå roligt att vara arkitekt i tider då di bygger sådana hus!» Visserligen faller ju detta påstående på sin egen orimlighet, men det rymmer ju ändå mycket af sanning: det är ett uttryck bland de många för glädjen öfver att vårt lands arkitektur efter långa tider af planlöst sökande ändtligen synes hafva funnit ett enande mål. — Det fanns nog de som trodde, att den arkitektur, som efter några hundra års hvila på nytt såg dagen i Läkarsällskapets hus och Östermalms skola icke skulle äga någon dylik enande förmåga och ej häller någon större lifskraft; detta därför att den knappast syntes lämna konstnärsegenarten, som ju i vår tid kräfver större utrymme än fordom, tillräckliga uttrycksmöjligheter. Denna farhåga har dock icke besannats. Den gamla svenska tegelarkitekturens ärliga och märgfyllda formspråk har lika väl som det kärfva språket på allmogens läppar visat sig både böjligt och bildbart nog, blott

FIG. 2. BORÅS RÅDHUS. MOT TORGET. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

de som användt det verkligen haft något på hjärtat. —

Om man vid sidan af de båda nyssnämda byggnaderna sätter Engelbrektskyrkan och Lagercrantz' bostad på Djursholm, ser man i dessa fyra byggnader icke blott för hvilka olika ändamål, utan äfven för huru olika konstnärslynnen en på gamla tiders svenska byggnadskonst fotad modern arkitektur kan gifva fullödiga uttryck. Ännu ett godt exempel utgör i båda dessa afseende rådhuset i Borås.

Redan täflingsskissen till denna byggnad utmärktes af en äkta och osökt svensk karaktär, hvilken äfven i stort sedt och delvis ytterligare förstärkt präglar den nu färdiga byggnaden. Detta i förening med en redig och ändamålsenlig samt i förhållande till de stora utrymmena ekonomisk plan satte det Tengbom-Torulfska täflingsförslaget — för en gångs skull obestridt — i främsta rummet bland de täflande.

Tillhörande i massgrupperingen samma typ som posthuset i Malmö söker Borås rådhus icke att dominera staden utan lämnar denna uppgift pietetsfullt åt den gamla, härligt belägna kyrkan med dess höga och kraftiga torn. Denna försakelse må äfven ur en annan synpunkt räknas som en förtjänst, då nämligen ett verksamt framhäfvande af byggnaden i stadssiluetten på den bestämda byggnadsplatsen knappast varit möjligt utan en i öfrigt omotiverad och dyrbar höjdutveckling. Sedd från omgifvande gator och torg verkar däremot rådhusets massa i hög grad imponerande, men harmonierar på samma gång på ett förvånande godt sätt med omgifningens enkla tegeltäckta träbyggnader, och särskildt förtjänstfull framstår kompositionen af rådhuset, då man betraktar det såsom fond till det framför liggande långa och smala torget, hvars ena kortsida det upptager (fig. 2). De båda från sidofasaderna uppväxande tornen ge nämligen åt hufvudfasaden en bredd och stadga, som knappast med någon annan massgruppering kunnat ernås. Hufvudfasadens

FIG. 3. »SKRIFVARN» I GALLRET VID STORA TRAPPAN.

FIG. 4. BORÅS RÅDHUS. MOT ALLÉN. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

arkitektur verkar också fullt genomarbetad möjligen med undantag af den lillą, tyvärr icke öfverflödiga uppbyggnaden kring klockan, som i formgifningen synes något främmande för fasadens karaktär i öfrigt. — Äfven den pittoreska bakfasaden (fig. 4) har med sina långt framspringande flyglar kring den muromslutna gården erhållit en mycket tilltalande gruppering. Däremot verka sidofasaderna (fig. 8) knappast lika gynnsamt, hufvudsakligen på grund af den alltför olikartade karaktären å taken framför och bakom tornet samt genom gafveln borterst å sidofasaden, hvilken åt denna del af byggnaden ger en bruten kontur, som ej rätt väl harmonierar med den öfriga byggnadskroppens skarpt och distinkt skurna linier.

FIG. 5. »DEN TROGNE HUNDEN», FONTÄN ÅT GÅRDSSIDAN.

Fasadernas murverk är utfördt af rödt handslaget Börringetegel och ljus huggen Bohusgranit; den senare använd till hela källarvåningen samt till listverk och ornamentala delar. Tegelmurverket gör med sina måttligt breda (något öfver 20 mm.) släta, grå fogar och det mildt färgade, föga ojämna teglet ett både i yta och färgton tilltalande intryck; däremot stå de i och för sig vackra granitarbetena bra nog hårdt både i yta och färg mot tegelmuren. Visserligen förbättras ju detta i hög grad med åren då graniten mörknar, men det torde i detta

FIG. 6. BORÅS RÅDHUS. STORA ENTRÉN. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

tvifvel, medan man på samma gång gärna vill hoppas, att vi ej skola ha altför lång väg kvar till en framtida verklig granitbyggnadskonst af lika nationell karaktär som vår i dessa dagar modern blifna tegelbyggnadskonst. Men på den vägen finnas ingen ryttar Månbergs spår att följa.

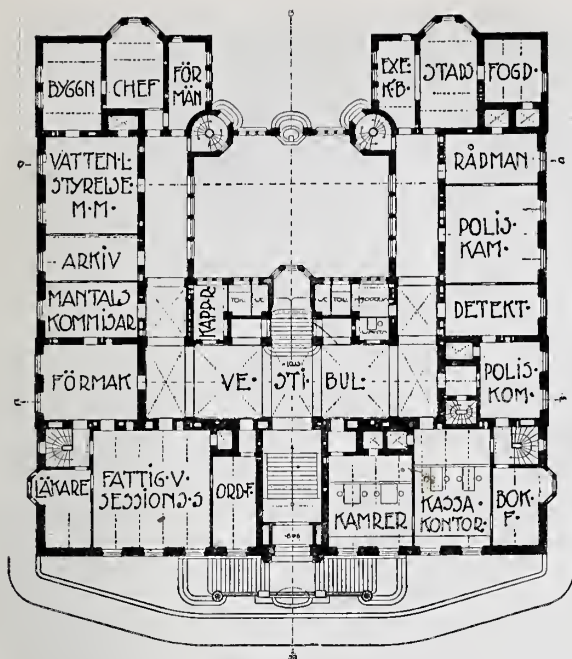
Till aftäckning af rådhusbyggnadens tak har användts enkupigt glaceradt falstaktegel från Hyllinge af särdeles vacker i rödt och brunt skiftande färg. Denna glasyr har emellertid som de flesta andra visat sig ytterst ohållbar och redan efter en vinter börjat flagra af. Detta exempel manar till ytterligare försiktighet vid val af glaceradt taktegel, ett fabrikat som nu, förunderligt nog, röner en så liflig efterfrågan — förunderligt därför, att det glacerade takteglet, hur bedårande dess färg än kan vara, dock alltid genom sin poleradt blanka yta kommer att ute i väder och vind verka ungefär som en nyborstad cylinder i regnväder; där verkar som bekant en grönanlupen stukis eller en hederlig bondlufva vida mera hemmastadd. — Då utvikningen från ämnet redan är gjord, må det tillåtas att påpeka, huru efterblifven vår inhemska tillverkning äfven af oglaceradt taktegel är jämfördt med murteglet — här är ännu ett fält för en ny ryttar Månberg att förtjäna sina sporrar och för en tegelfabrikant till andra reellare förtjänster.

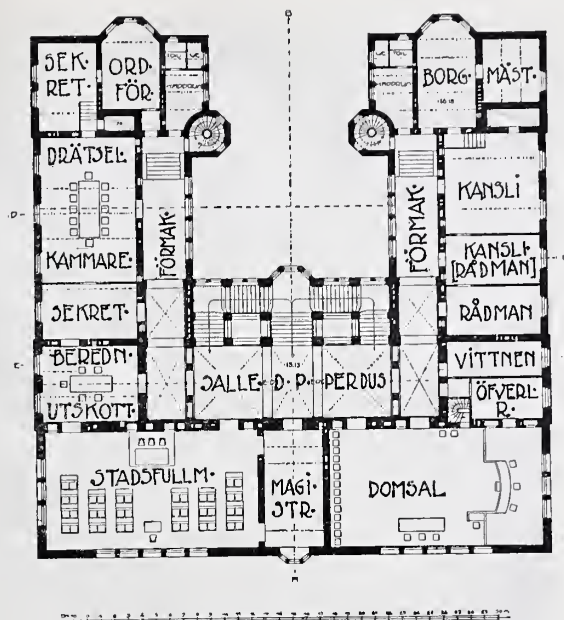
sammanhang nog vara nödigt medgifva, att vi här i landet ännu ha en bra bit kvar till det helt efterföljansvärda exemplet på användningen af tegel och huggen granit tillsammans. Graniten, ett af de svårhandterligaste och anspråksfullaste men kanske därför också mest lockande af alla byggnadsmaterial vid sidan af teglet, det lätthandterligaste och anspråkslösaste — redan denna sammanställning väcker vissa tvifvel, som ytterligare förstärkas af granitens kända olämplighet i konstruktivt hänseende som aftäckning å tegelmur. Att granitens användning till tegelbyggnader kommer att rätt betydligt förändras och troligen inskränkas lider knappast

FIG. 7. KOPPARSKONING Å STORA PORTEN.

Om vi efter dessa vid betraktandet af rådhusets yttre framkallade reflexioner uppför rådhustrappan med dess symboliska framställning af rättens seger öfver våldet (fig. 6) begifva oss till byggnadens inre, fängslas upp-

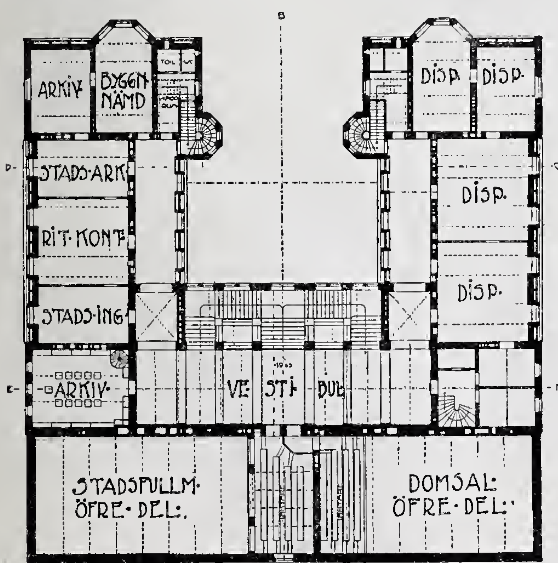

PLANER AF BOTTEN OCH VÅN. 1 TR. UPP.

märksamheten först af de präktiga ekportarna med den gladlynta frisen nedtill (fig. 7) af i koppar drifna getabockar under de ur stadens vapen lånta saxarna. Entrépartiet (fig. 6), ur hvars portalomfattning af granit andra våningens burspråk vackert växer fram, utgör den rikast behandlade delen af byggnaden och tillhör de arbeten, som utan att vara alldeles fria från självsvåldiga fasoner dock genom sin sunda käckhet afväpna kritik. Anmärkningsvärda äro t. ex. de skäligen tilltagset modellerade akantusbladen, mot hvilka man nog kan ha lust att opponera sig, men som nog stå sig ändå genom tiderna. Däremot torde de båda figurreliefferna St. Göran och jungfrun alltför mycket sakna den dekorativa karaktär, som all använd skulptur måste äga, men som synes ligga så oändligt lite för vår sanningskärt iakttagande men inga nya sanningar skapande tid. Modeller för granitarbetena äro utförda af bildhuggaren J. A. Wetterlund, Stockholm.

I rådhusets bottenvåning äro förlagda rum för en del af stadens underordnade styrelser; hufvudvåningen 1 tr. upp rymmer i sin ena hälft stadsfullmäktiges och drätselkammarens lokaler, i den

PLAN AF VÅN. 2 TR. UPP.
BORÅS RÅDHUS.

SEKTION.
ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

*

FIG. 8. BORÅS RÅDHUS. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

andra rum för borgmästare, rådmän och kansli samt domsal. Våningen 2 tr. upp innehåller rum för byggnadsnämnd, stadsarkitekt och stadsingeniör samt stora disponibla utrymmen. Rummen äro i hvarje våning grupperade kring en större vestibul, hvarifrån mindre korridorer leda utåt flyglarna. I vestibuler och korridorer har handslaget rödt Böringetegel med god verkan användts till pelare

FIG. 9. BORÅS RÅDHUS. ÖFRE VESTIBULEN. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

och hvalfringar; golfven i dessa rum äro af röd och grå kalksten med marmorinsättningar på bjälklag af armerad håltegelkonstruktion.

Den fasta inredningen och dekoreringen måste efter våra svenska förhållanden betecknas såsom ovanligt väl genomförd såväl i de enkla arbetsrummen som i de rikare dekorerade vestibulerna och samlingsrummen. Särskildt böra framhållas öfversta våningens vestibul (fig. 9) samt domsalen och stadsfullmäktiges plenisal, hvilka senare rum tyvärr i följd af deras betydande höjd icke låta sig med fördel fotograferas. Domsalen äger en enkel och allvarlig, nobel hållning, som på ett sällsynt godt sätt svarar mot dess ändamål, medan stadsfullmäktiges plenisal, såsom rådhusets förnämsta rum höfves, erhållit en rik men mycket förnäm dekorering. Här har rådhusets dekoratör Filip Månsson i det väldiga takets om persisk matta erinrande bemålning (fig. 12) utfört sitt efter de jämförelser undertecknad haft tillfälle att göra hittills förnämsta verk. Hela takplafonden och den intressant formade taklisten äro täckta med en ornamentik, som med sin utomordentligt fina men dock kraftiga färgställning och sin af obeskrifbart böjda liniers mångfald åstadkomna formgifning verkar på en gång lekande och allvarlig, enkel och rik, rentaf imponerande. Den mosaikartade mönstergifning, som ännu i den å Konstindustriutställningen utställda hallen var så påfallande, har här öfvergifvits och lämnat rum för en ornamentik, där linien åter kommit till heders. Att detta är ett steg i rätt riktning kan nog icke betviflas, ty penselns dekorativa konst behöfver linien fullt ut så väl som färgen. Äfven den rika dekoreringen i trapprum, hallar och korridorer visar på många ställen samma sträfvan till en de mjuka liniernas och formernas ornamentik, detta till stor glädje för dem, som väl beundrat Filip Månssons genialitet men knappast den något sterila och formlösa, mosaikartade ornamentik, hvari han hittills i

FIG. 10. STADENS NYCKEL.

FIG. 11. BORÅS RÅDHUS. SIDOKORRIDOR.

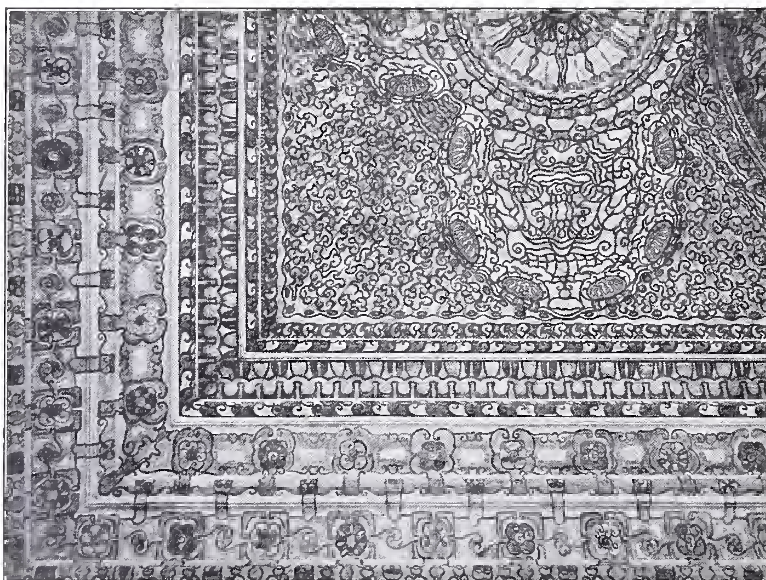

FIG. 12. HÖRN AF TAKET I STADSFULLMÄKTIGES SAL.

allmänhet arbetat. Att denne vår dekorationskonsts mästare äfven — af Strängnäsutställningens förträffliga dekorering att döma — funnit intresse för gamla tiders svenska dekorativa måleri är ytterligare glädjande, ty att det finnes lika mycket att lära af den som af vår gamla byggnadskonst betviflar nog i dessa dagar ingen. En anklang af gamla tiders must återfinnes också i det på en knepigt formad hvalfkupa vid hufvudtrappans början målade vapnet med omgifvande bottenornamentik (fig. 17), i jämförelse hvarmed dekorationen af hvalfbågar, dörr- och fönstersmygar nog på en del ställen verkar en smula hård och fantasilös.

De till den fasta inredningen hörande snickeriarbetena synas öfverallt hafva ägnats en berömvärd omvårdnad. Af mycket god verkan är t. ex. stadsfullmäktigesalens höga, i vacker brun färg lacerade furupanel med dess stora släta fyllningar och förnämt men kraftigt formade profiler. Däremot kan man nog på smidesarbetena, hvaraf fig. 3 och 10 visa exempel, anmärka mot den prickiga kallhamring, som visserligen kännetecknar så godt som allt under det sista årtiondet utfördt bättre smide, men som det nu bör vara tid på att öfvergifva, då den är främmande för ett verkligen handtverksmässigt arbete.

Af intresse äro de i magistratens rum (fig. 15) m. fl. af de förnämare rummen uppsatta linnedamasttapeterna, som väfda i Borås efter arkitekternas ritningar ingalunda ställa sig så högt i pris som man möjligen kunde förmoda; priset blir ungefär lika med importerade fabrikonatapeter. —

Af lika vårdad karaktär som rådhusets fasta inrede är däremot icke den lösa inredningen af möbler och elektrisk armatur, hvilken till största delen levererats af A.-B. Nordiska Kompaniet. Naturligtvis

FIG. 12. BORÅS RÅDHUS. PARTI FRÅN TRAPPHUSET. ARKITEKTER: TENGBOM OCH TORULF.

vore det alldeles för mycket begärdt att fordra full samhörighet mellan det fasta inredet och möblerna, då dessa senare icke komponerats af arkitekterna, men äfven bortsedt härifrån synes större delen af möblerna och armaturen lida af den brist på förnämhet i hållningen och föga öfvertygande formgifning, som kännetecknar ritarbeten af tekniskt och konstnärligt oskolade ritare och som man vid sidan af några få förträffliga saker finner å en stor del af Nordiska Kompaniets arbeten. Tyvärr fordrar emellertid sanningen det erkännandet, att det gjorda urvalet af möbler och armatur i alla fall torde varit det med hänsyn till hvad som inom landet finnes att tillgå bästa möjliga, och det är kanske endast stadsfullmäktigesalens bänkinrede och armatur man med fog kunnat begära annorlunda; i detta förnäma rum hade endast det verkligen goda varit godt nog.

FIG. 14. LÄKTARINGÅNGAR FRÅN ÖFRE VESTIBULEN.

Kostnaden för rådhuset belöper sig till en half miljon kr., hvilken summa fördelar sig på följande poster:

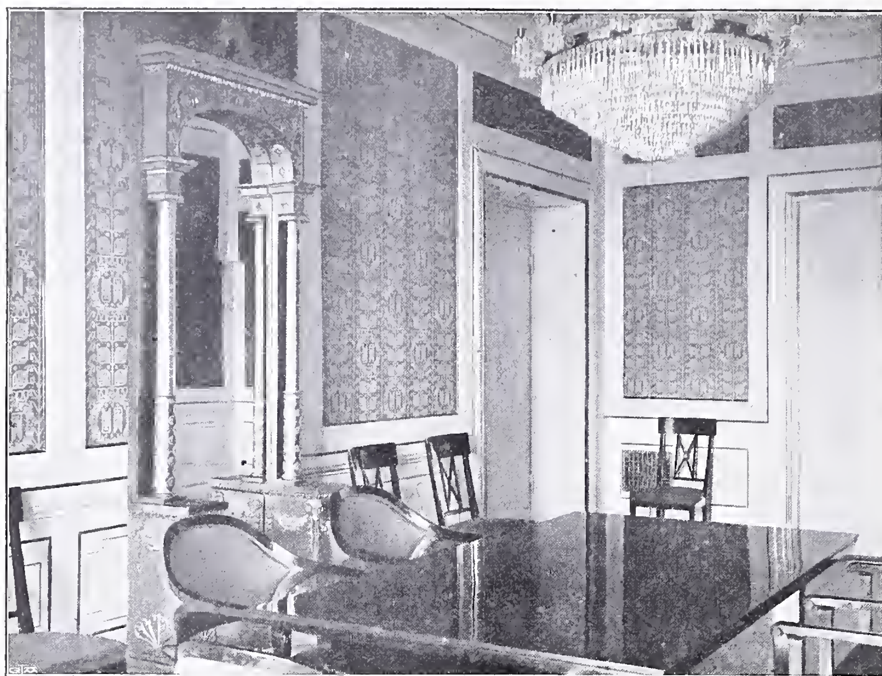

FIG. 15. BORÅS RÅDHUS. MAGISTRATENS RUM.

Med en ombyggd kubikmassa af omkr. 20,800 m³, räknadt från marklinien, blir detta icke mer än 24 kr. pr m³. Härtill kommer kostnaden för möbler, elektr. armatur m. m. med kr. 52,000.

Byggnadsentreprenaden	346,000: —
Granit till fasader och yttertrappor	56,000: —
Värmeledning	33,500: —
Vatten- och afloppsledningar	14,500: —
Elektriska ledningar	9,000: —
Dekorativa kalkmålningar	5,500: —
Pristäflan och skisser, arbetsledning, ritningar, kontroll och diverse utgifter	35,500: —
Summa	500,000: —

Byggnaden har på entreprenad uppförts af byggmästarfirman Broberg & Björkqvist i Borås och den närmaste kontrollen har för byggnadskommittén utöfvats af ark. L. Kellman, Borås. Öfriga leverantörer antingen direkt till staden eller till byggmästarfirman hafva varit: Grundläggningen: F. A. Bruno, Borås. Granitarbeten: A.-B. H. L. Liepe & Son, Göteborg. Bjälklag af armeradt háltegel: Emil Collin & C:o, Göteborg. Värmeledningsanläggning: Värmelednings A.-B. Celsius, Göteborg. Vatten- och afloppsledningar: Svenska Rörlednings A.-B., Stockholm. Värme-, vatten- och afloppsanläggningarna hafva konstruerats af ingeniör William Andersson, Stockholm. Elektriska belysningsledningar (efter ritningar af ing. Gustafsson, Borås): Luth & Roséns Elektriska A.-B., Stockholm. Ringledningar och åskledare: Elektr. installationsaffären, Borås. Målningsarbetena: Peterson & Reinholdson, Borås. Koppararbeten: W. C. Arontzon, Borås. Diverse smiden: J. N. Vallin. Borås. Linoleummattor: Myrstedt & Sterns A.-B., Stockholm.

FIG. 16. BORÅS RÅDHUS. SIDOKORRIDOR I ÖFRE VESTIBULEN.

Uppfördt på ett gediget och betryggande sätt under samvetsgrann teknisk och konstnärlig ledning tillhör Borås rådhus de ännu på fingrarna lätt räknade byggnader, som vi hoppas förebåda den

närmaste framtidens arkitektur, buren af »enhetlig kultur och samverkan bland konstnärerna» samt af »ett blomstrande handtverk».[1] Äfven om man kunde tro att en i enlighet med fjolårets förslag omorganiserad arkitektutbildning skall befrämja denna kultur och samverkan bland konstnärerna återstår sålunda handtverkets höjande bland byggmästare och byggnadsarbetare. Att en byggnad sådan som Borås rådhus i detta senare afseende utgör en god skola kan nog icke betviflas, men för att ett allmännare höjande af handtverksskickligheten skall blifva möjligt må det ifrågasättas, om icke en byggmästarnes och byggnadsarbetarnes fackskola skulle vara det, som för tillfället är mest angeläget. Ordet skola har ju i många arkitektöron en dålig klang, men man må icke förglömma, att de gamla skråverkstäderna voro skolor, likasåväl som en byggnadsplats är det. Allt beror på *hur* en skola inrättas.

SIGFRID ERICSON.

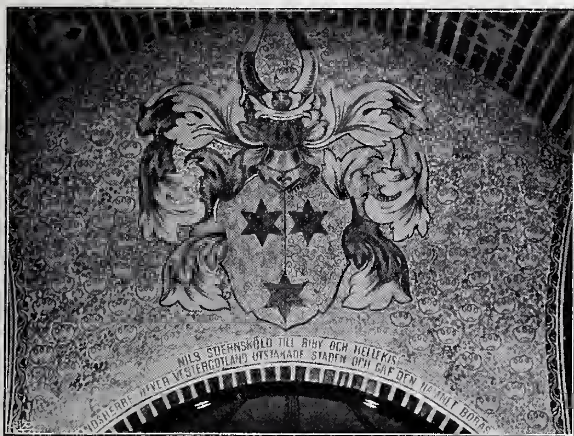

FIG. 17. BORÅS RÅDHUS. MÅLAD TRAPPKUPA.

INDUSTRIMONUMENTET.

CARL MILLES' »NATURKRAFT».

NÄR framlidne bokbindaremästaren J. A. W. Lindmansson skänkte 100,000 kronor till ett industrimonument åt Stockholm, valde han ett sällsynt storslaget ämne för vår hufvudstads utsmyckning. Han kunde ej gärna uppställa ett väldigare och därtill mer tidsbemängdt problem för konstnären än det, att skapa ett monument industrien till ära, att forma en symbol för denna oerhörda makt, hvilken med den dag som går minskar det motstånd som tid, rum och materia är för människoanden, och hvilken under ett knappt sekel omdanat strukturen i vår kulturbyggnad. Man kan ej neka till att kulturkroppen härunder påtryckts en viss otymplighet jämförd med mången tidigare epoks, och pessimisten kunde i nuets vansinniga tempo, där människomassor från världens alla hörn hvirflas om hvarandra, se krafter riktade mot individuellt lif och frihet. Men midtunder denna omhvälfning försiggår en utkristallisering på djupet. Massmänniskan är ej längre obekymrad om sin infattning, utan under rörelsen väckt till kamp och kunskapsbegär och framträder som ett medvetnare led i världsbyggnaden. Fonder af intima lyckovärden ha härunder utan tvifvel gått förlorade i de vidgade perspektiven, men vi kunna dock fastslå, att industrien är en makt, som trots allt leder upp till, hvad vi alla eftersträfva, frihet. Att, som man stundom ser, såsom hennes symbol uppställa bilden af en träldom är därför till sin grundtanke falskt, och det ännu vanligare greppet, att söka skildra hennes inflytande genom en grupp arbetande eller kämpande kraftgestalter kan nu aldrig berätta mer än en del af förloppet.

Som bekant, har här med anledning af ofvannämnda donation en skulpturtäflan kring detta ämne nyligen afslutats[1]. Bland de inlämnade 46 skisserna utvaldes signaturerna »Labori», »Valsverk» och »Naturkraft» till en sluttäflan. Bakom respektive pseudonymer berättas nu stå namnen Charles Friberg, Gottfrid Larsson och Carl Milles.

Ur denna kraftmätning reser sig Carl Milles' »Naturkraft», som af prisnämnden enhälligt satts främst, högt öfver det alldagliga genom vidtfamnande tankeinnehåll och en storvulen gestaltning, och det har därjämte denna essens af bestickande mystik, som ofta hvilar öfver konstens storverk. Som signaturen angifver, utgår förslagsställaren från all krafts urkälla, naturen, hvars omätliga kraftvärld med stort majestät är symboliserad genom den mäktiga trefoten och högt burna, sfäriska skålen. Här samlar han motorn i lifvets utvecklingsprocess, vattnet, som äfven i Milles' skapelse blir det motoriska elementet genom dess fall från skålens höjd ned i den undre bassängen, från hvars periferi industriens genier växa upp i lycka och frihet. Just där, vid foten af naturkrafternas koloss, stå vi med allt vårt tekniska vetande. Först mot denna fond får vår underverksteknik sitt inre sammanhang och fulla relief.

Denna storslagna symbolik har i formgifningen sin motsvarighet. Hur verkningsfull, af nästan dramatisk effekt är ej motsatsen mellan de veka

[1] Citeradt från ark. Gruts uppsats om Skånemötet.

[1] Artikelns införande fördröjdt af utrymmesskäl.

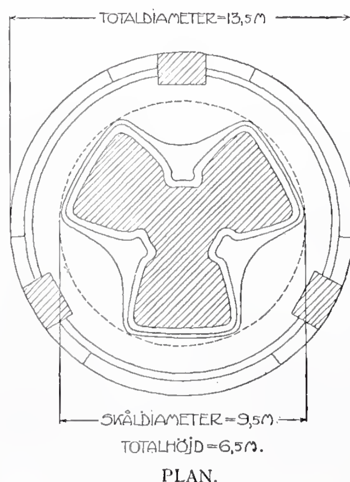

TÄFLINGSFÖRSLAG TILL INDUSTRIMONUMENT. SKULPTÖR: CARL MILLES.

figurernas rörliga linjespel och den centrala kroppens hårdt spända, lugna massa, som därtill i hela sin linjeföring bär den germanska urkraftens insegel, och hur trolskt blir ej ljuset öfver de förra mot tripodens skumma nischbildningar. Trots denna tredelning är uppbyggnaden väl balanserad dock kanske med undantag för figurerna, hvilka en och en under vissa synvinklar förlora det samband med stommen, som kompositionen kräfver.

Som juryn samstämmigt framhållit, skulle förslaget utan tvifvel vinna genom en ökad klarhet i figurskildringen, tydligare syftande på våra industriella hufvudnäringar, äfven om, som arkitekt Östberg i sin ampla reservation mot nämndens beslut att ej obetingadt förorda förslaget till utförande påpekat, vattenkaskaderna syfta åt detta håll. Dessa olägenheter torde emellertid vid utarbetandet kunna afhjälpas utan skada för kompositionens storslagna skönhet.

Men hvar i Stockholm placera denne jätte? Jag tror, man skall få svårt att finna en arkitetonisk ram harmonierande med hans modul. Ur denna synpunkt är bland de af konstnären föreslagna platserna Norra Bantorget den enda antagliga. Lyckligare torde emellertid den af juryn framkastade tanken vara på monumentets förläggande till den nedanför Eriksbergshöjden planerade öppna platsen i förlängningen af nuvarande Roslagstorg.

PLAN.

Måtte nu ej dessa frågor, som ännu vänta på sin lösning, onödigtvis fördröja förslagets framförande, och framför allt ej förvanska den geniala konceptionen i skissen, som utförd i den tilltänkta skalan förvisso skall blifva ett värdigt föremål för vår beundran och stolthet.

GUSTAV HOLMDAHL.

KONSTRUKTIVA BESTÄMMELSER I BYGGNADSFÖRORDNINGAR.

AF CARL FORSSELL.

Den 31 jan. i år hafva en serie detaljbestämmelser för byggnadskonstruktioner utfärdats af preussiska ministeriet. Principerna i dessa bestämmelser beteckna ett så väsentligt framsteg, att de äro värda att ägnas all uppmärksamhet. Den hitintills å så godt som alla håll rådande principen för bestämmande af tillåtna påkänningar har varit att föreskrifva höga säkerheter, och därefter har man slagit sig till ro och tämligen lättvindigt behandlat beräkningen af förefintliga laster och uppträdande påkänningar. Särskildt konstruktionernas egen vikt taxeras ofta för lågt, i det att obestyrkta antaganden utan vidare göras. Det är just sådana »antaganden» om förefintliga vikter, som de preussiska bestämmelserna för framtiden söka omöjliggöra för att i stället införa systematiska och noggranna beräkningar. *På basis af sådana noggranna beräkningar har man tillåtit väsentligt förhöjda påkänningar.*

Uppslaget till denna genomgripande reform är gifven af Baupolizeikommisar M. Bulnheim (Dresden),

som systematisk genomfört detta för Dresden och nu fått en efterföljare i preussiska ministeriet.

B. påvisade att det rådande systemet medförde den allra största osäkerhet. Så relaterar B. ett fall, där en byggmästare i sina beräkningar angaf 200—300 kg./m.² såsom total egen vikt af ett golf af cementdielen med puts och fyllning. Detta hade fått passera upprepade gånger. B:s undersökning visade en vikt af 355—481 kg./m.², d. v. s., c:a 75 % eller 155—181 kg./m.² mer än angifvet. Mer eller mindre sangviniska beräkningar kunna således gifva rätt varierande resultat, och har en felaktig kalkyl en gång fått passera, finnes ju alla möjligheter, att den aldrig blir afslöjad. Mot »antaganden» i ena eller andra riktningen är ju detta och flera liknande fall en allvarlig varning.

Af särskildt förbisedda saker nämner B. t. ex. att en kakelugn väger mellan 1,4 och 2 t, hvilket ofta underskattas, att laster å fabriksgolf kalkyleras för låga, och att maskinernas fötter sällan utbreda lasten tillräckligt m. m. Vindtryck och snölaster (de senare varierande i Tyskland från 70 upptill 340 kg./m.²) beräknas sällan sakkunnigt o. s. v.

För att möjliggöra tillämpande af den nya förordningen, har i densamma innefattats tabeller öfver vikter pr m.² å gemenligen använda bjälklag samt specifika vikten å de flesta mur- och stensorter.

Som prof härå må följande utdrag lämnas:

I. Golf (24 typer upptagna)

17. Plant inspändt golf af armerad betong med vouter vid upplagen (koenens voutplattor o. liknande) med sandisolering och linoleum på cementplatta.	Platta vid 10 cm:s tjocklek incl. järn och vouter	270
	Sand 5 cm..............	80
	Cementplatta 2,5 cm.	55
	Linoleum 4 mm.	5
	Puts	20
	Summa kg./m.²	430

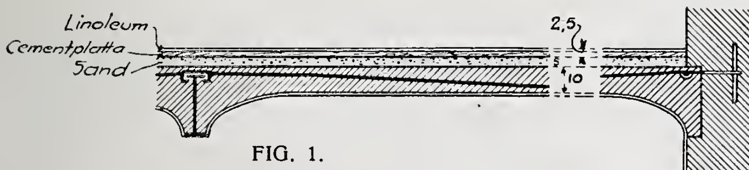

FIG. 1.

II. Tak (27 typer upptagna)

7. Falstegeltak incl. ribbor och sparrar	Sparrar (12 × 16) cm.²	13
	Ribbor (4,5 × 6,5) cm.²	5
	Falstegel 15 st. pr m.² om 40 × 20 cm. ...	42
	Murbruk...............	3
	Summa kg./m.²	63∼65

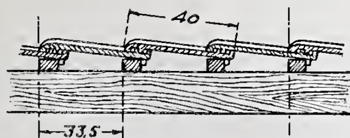

FIG. 2.

Förekommande rörliga laster angifvas t. ex. för

Boningsrum..	250	kg/.m.²
Affärshus, samlingssalar, trappor o. d. ...	500	»
Körbara gårdar o. d.	800	»

Bland påkänningar märkes framför allt att i järnbalkar tillåtes i regel 1200 kg./cm.², hvilket i vissa fall kan höjas till *1 600 kg./cm.²*, då samtliga verkande krafter som snö, vind o. d. medtagas. Detta exempel är tillräckligt för att visa innebörden af de gjorda ändringarna.

Anmärkningsvärdt är, att för den armerade betongen inga ökade påkänningar medgifvits. Detta kan ifråga om skjufspänningar i betongen vara fullt riktigt, emedan säkerheten därvidlag redan är satt låg eller till omkring 3 (hos oss 4), hvilket för ett stenmaterial är utomordentligt. Konsekvensen af den tillåtna ökningen af påkänningarna i järnbalkar borde hafva varit, att tillåtna påkänningen ökades för järnet i den armerade betongen och för tryckt betong. Den armerade betongen drabbas således af den noggranna viktskalkylen, men får ingen motsvarande förmån.

Detta har väckt mycken oro bland Tysklands betongfabrikanter, emedan järnkonstruktionen nu får lättare att konkurrera. För oss är detta att noga iakttaga, ty vi hafva intet skäl att hjälpa järnkonstruktionen på bekostnad af den armerade betongen. Järnbalkarna importeras, men armeringsjärnet och cementen är inhemsk vara. Skall en höjning af påkänningarna ske, böra vi först gripa oss an med den armerade betongen, och sedan i lämplig grad låta järnbalkarna följa med.

Det vore alldeles onödigt, att låta tyskarna locka oss att kritiklöst följa i deras spår och höja tillåtna påkänningarna i järnbalkar och på så sätt främja den tyska balkexporten på bekostnad af vår industri i armerad betong, som redan börjat uttränga det tyska byggnadsjärnet.

Att tyskarna låta sina *tekniska* bestämmelser troget följa de tyska *ekonomiska* intressena bevisas bäst af deras normer för balkleveranser. I dessa föreskrifva de framställningsmetoder, som passa för den tyska malmen men icke för den engelska, och tillåta en fosforhalt i järnet, som är farlig emedan den kan orsaka kallbräcka, och denna fosforhalt tillåta de, emedan de helt enkelt icke kunna undvika densamma, hvilket däremot är möjligt vid engelsmännens metoder. Svenskarna hafva acepterat de tyska normerna med deras fosforhalt och i en del fall rent af förbjudit engelskt järn, ett för tyskarna ganska förmånligt resultat af att klokt lancera sina bestämmelser. Kritik äfven ur icke tekniska synpunkter är därför behöflig, då det gäller att hit öfverflytta tyska förordningar.

Ett annat arbete å byggnadsförordningarnas område, som förtjänar att uppmärksammas, är ett af The national board of fire underwriters utarbetadt förslag till amerikansk byggnadsförordning (Building code), hvilket denna förening söker att småningom införa i hela U. S. A. Denna behandlar helt kort och styfmoderligt själfva stadsplanen, men i stället upptaga de konstruktiva bestämmelserna ett betydande rum och kunna sägas behandla allt, hvad en konstruktör behöfver tillåtas eller förbjudas. Uppställningen och innehållet är äfven i öfrigt synnerligen förtjänstfullt, äfven om invändningar här och hvar kunna göras. Intresserade

hänvisas till boken i fråga. (Förlag James Kampster Pr. Co. 117—119 Liberty Street. New York.)

Vår egen byggnadsstadga upptager några bestämmelser af konstruktiv art, bl. a. angifvas murtjocklekarna vid olika våningsantal och en del byggnadstekniska bestämmelser gripa oafsiktligt in å det konstruktiva området. Dessa bestämmelser äro dels så föga omfattande, att de icke på minsta sätt gifva, hvad som är oundgängligen nödvändigt, dels träffa de icke sakens kärna, utan utesluta fullt solida och pålitliga konstruktioner, medan de i vissa fall låta underhaltiga saker passera. Så t. ex. afgör på intet sätt murtjockleken ensam en byggnads stabilitet och hållfasthet. Själfva grupperingen af bjälklag och mellanväggar eller förstyfvande balkar spelar härvidlag större roll än murtjockleken, men detta beröres icke af byggnadsstadgan.

Denna saknad af ingående och enhetliga bestämmelser vållar mycket obehag och osäkerhet inom landet. Inom ett litet område har Afd. för Väg- och Vattenb. sökt afhjälpa detta genom sitt förslag till cement- och betongnormer, hvilka redan nu, innan de äro definitivt antagna, börja finna användning på många håll. Då cementkommitén tillsattes, yrkades, att frågan om konstruktiva bestämmelser skulle upptagas i sin helhet. Detta motiverades med hänsyn till den osäkerhet och mängd af olika meningar, som rådde, om hvad som kan tillåtas eller icke. För att icke förhala cementfrågan begränsade man sig till denna, men den allvarliga olägenheten af att för byggnader i allmänhet sakna officiellt fastslagna konstruktionsprinciper erkändes.

I samband med den omarbetning af byggnadsstadgan, som nu pågår, kunde det därför vara skäl att äfven taga i öfvervägande en revidering och komplettering af byggnadsstadgans konstruktiva bestämmelser.

Utarbetandet af en konstruktion innefattar såväl beräknandet af uppkommande *påkänningar*, som afgörandet af erforderliga *säkerheter*. Båda dessa funktioner kräfva systematiska bestämmelser, för att enhetliga och fullt pålitliga resultat skola ernås äfven af konstruktörer, som icke besitta nog underbyggnad eller förmåga för att på egen hand kunna korrekt behandla förekommande variationer. En sådan anordning är på intet sätt någon omöjlighet och skulle vara af stor nytta speciellt i landsorten, där större sakkunskap å detta område icke alltid är representerad.

Beräkningen af uppkommande spänningar förefaller vara det moment vid konstruktionens utarbetande, som enkelt skulle kunna karakteriseras såsom tillämpning af mekanikens lagar. I själfva verket uppstår i byggnadskonstruktioner understundom sådana komplicerade fall, att ett minutiöst uträknande skulle kräfva så mycket arbete och kostnader, att det blir billigare att approximera i sina kalkyler å säkra sidan och sålunda göra konstruktionen öfverstark. Anvisningar å lämpligt tillvägagångssätt härvid äro nödvändiga för att hindra felaktiga approximationer, hvilka gifva resultat å osäkra siden. Resultatet af sådana felaktiga approximationer blir lätt att medan en byggnad med största omsorg men efter felaktiga metoder, kalkyleras så, att t. ex. 10-faldig säkerhet angifves råda, komma de faktiskt uppträdande spänningarna att gifva betydligt lägre säkerheter och kunna t. o. m. tangera eller öfverskrida brottgränsen. Ett annat område, för hvilket för närvarande alla regler saknas, är byggnadernas anordning i sin helhet, d. v. s. kombination af bjälklag, pelare, balkar och murar till att bilda en geometriskt oföränderlig enhet.

Ett sätt att utföra beräkningar, som i tvistiga fall för sin omedelbarhet och sina säkra resultat är värdt att användas, då möjlighet därtill finnes, är profbelastning *till brott* af försöksobjekt. (Profbelastning, som icke drifves till brott, är ofta helt intetsägande.) Förefintlig säkerhet blir då enkelt utrönt. Vid armerade betongkonstruktioner och andra kombinationer mellan järn och sten måste dock härvid observeras, att högre säkerheter kräfves för stenen än för järnet. Om man t. ex. har en armerad balk med brottgräns: för järnet (sträckgräns vid armerad betong) 2 500 kg./cm.^{2} och för betongen 240, tillåtes 1 000 i järnet (säkerhet = 2,5) och 40 i betongen (säkerhet = 6). Om man nu armerar en balk så, att dragningen i järnet blir 2 500 kg./cm.^{2}, samtidigt som trycket i betongen är t. ex. 200, brister balken af järnets öfveransträngning, och med tillämpning af den för järnet gällande säkerheten 2,5 beräknas tillåtna lasten till 1 : 2,5 af proflasten. Detta medför en påkänning i betongen = 80 kg./cm.^{2}, eller dubbelt mot den, som borde tillåtits. För att undvika ett sådant kringgående af bestämmelser bör *kontrollräkning* alltid ske äfven vid profbelastningar. Annorlunda ställer sig saken om brottet verkligen sker genom betongens krossning. I så fall gifver profvet ett direkt utslag å bärförmågan med hänsyn tagen till det mera opålitliga materialet, och tillåtna lasten erhålles direkt genom division med den för detta material bestämda säkerheten.

Sedan uppträdande påkänningar beräknats, gäller att bestämma erforderliga säkerheten så, att en viss mariginal alltid finnes mellan materialets minsta bärförmåga under vidriga förhållanden och största tänkbara lasten.

Materialets bärförmåga bestämmes af elasticitetsgränsen och brottgränsen. Elasticitetsgränsen är den gräns för påkänningen, inom hvilken materialet, då belastningen borttages, återtager sin ursprungliga längd. Om elasticitetsgränsen öfverskrides, t. ex. i ett bjälklag, kommer den rörliga lasten att åstadkomma en nedböjning, som icke går tillbaka vid lastens borttagande. Sålunda ökas den permanenta nedböjningen i någon grad för hvarje gång lasten pålägges och golfvet förlorar så småningom sin planhet för att till sist blifva odugligt.

Medan således elasticitetsgränsen afgör storleken af den normala lasten, är brottgränsen afgörande för storleken af den tillfälliga lasten. Om någon enda gång elasticitetsgränsen skulle öfverskridas, betyder detta icke så mycket, ty den permanenta nedböjningens ökning pr gång är i regel obetydlig. Brottgränsen ger i motsats häremot omedelbart sitt utslag, hvarvid konstruktionen instörtar. (Konstruktionen kan äfven instörta af upprepade påkänningar, som ligga under brottgränsen, men öfver elasticitetsgränsen. Dessa brott af upprepade påkänningar äro emellertid uteslutna, genom villkoret att normala lasten icke får orsaka påkänningar öfver elasticitetsgränsen.)

Elasticitets- resp. brottgränsen är icke ett fixt värde för hvarje material, utan varierar med de olika profven. En konstruktion utföres så vidt möjligt så att påkänningen i olika delar blir lika hög. Med hänsyn härtill måste materialets *lägsta* iakttagna brott- resp. elasticitetsgräns blifva afgörande för tillåtna påkänningen. Å fig. 3 är a kurvan för brottgränsens variation vid profven n:o 1-m, och a_1 den häraf funna lägsta brottgränsen, b är kurvan för elasticitetsgränsen och b_1 dennas lägsta värde. Vanligen angifves som brottgräns kurvan a_3, som är medeltalet af de observerade brottpåkänningarna och som elasticitetsgräns medeltalet b_3.

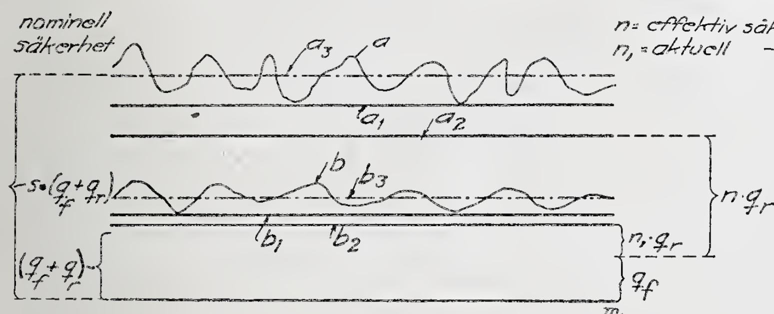

FIG. 3.

Elasticitetsgränsen bör i en del fall vid armerade betongkonstruktioner ersättas med den gräns, vid hvilken det i betongen bildas sprickor af sådan storlek, att de äro besvärande för utseendet eller farliga för järnets förrostning, oafsedt att dessa sprickor ej äro farliga ur konstruktiv synpunkt.

Materialets pålitlighet är äfven beroende af sättet för utförandet och möjligheten af fel vid detsamma. *Pålitlighetsgränsen* (a_2) måste på grund häraf förläggas mer eller mindre under den af profverna funna lägsta brottgränsen. Motsvarande värde för elasticitetsgränsen är b_2. För järn kan pålitlighetsgränsen i en del fall sammanfalla med lägsta brottgränsen, för sten eller betong behöfver vanligen en väsentlig reduktion göras.

Linjerna a_2 och b_2 representera således materialets påräkneliga största bärförmågan under vidriga förhållanden för tillfällig resp. normal last.

Den största tänkbara lasten är den fasta lasten ökad med ett visst antal gånger den rörliga. Att öka både den fasta och den rörliga lasten är tydligtvis oberättigadt, enär en ökning af fasta lasten är fullkomligt otänkbar. Kallas den normala rörliga lasten q_r och den fasta lasten q_f bör i enlighet härmed en konstruktion kunna belastas med $(q_f + n . q_r)$ innan pålitlighetsgränsen för materialet uppnås. I detta uttryck angifver då n den *effektiva* säkerheten, d. v. s. hur många gånger den angifna rörliga lasten en konstruktion kan tåla innan brott behöfver befaras.

Vid sidan af detta råder villkoret att den normala lasten icke får orsaka spänningar öfver elasticitetsgränsen. För att äga trygghet häremot måste någon ökning af normala rörliga lasten kunna ske innan elasticitetsgränsen uppnås. Lasten blir således $(q_f + n_1 . d_r)$, där n_1 är den *aktuella* säkerheten, d. v. s., den som för konstruktionens dagliga arbete har någon betydelse.

Huru stora man bör välja n och n_1, är i högsta grad beroende å lokala förhållanden. Är hvarje ökning af rörliga lasten utesluten, om den t. ex. utgöres af vattenlast till randen af en cistern, kan man närma n_1 till 1 och n till 2 à 3. Härvid måste dock eventuella kostnader och risker tagas med i räkningen. Kan man öka säkerheten för en kostnad, som är obetydlig vid sidan af riskerna, bör man göra detta. Vid ett vanligt bjälklag närmar man sig de brukliga säkerheterna genom att sätta $n_1 = 1,5$ à 2 och $n = 3$ à 5.

Enligt gängse metod bestämmes säkerheten (nedan kallad *nominell* säkerhet) så, att påkänningen af egen vikt och rörlig last skall vara en viss gifven bråkdel af medeltalet af materialets brotthållfasthet (linie a_3 å fig.). Om således ett bjälklag väger 500 kg./m.² och pålagda rörliga lasten 250 kg./m.², säges säkerheten vara 3-faldig om brottet i medeltal inträffar vid lasten 3. (500 + 250) = 1750 kg./m.². Att denna beteckning är onaturlig ligger i öppen dag. Egna vikten torde knappast förmera sig, utan hvad som kan hända är att rörliga lasten ökas öfver det beräknade. Det nuvarande beteckningssättet gifver i detta hänseende synnerligen ojämförliga värden. Antag två golf af armerad betong, båda af egna vikten 250 kg./m.². De beräkras på vanligt sätt med 2,5-fald. säkerhet, det ena för en rörlig last af 1000 kg./m.², det andra för 250 kg./m.². Det förra kan då innan det brister bära 2,5. (250 + 1000) = 3125 = egna vikten + 2,9 ggr rörliga lasten. Det senare kan bära 2,5. (250 + 250) = = 1250 = egna vikten + 4 ggr rörliga lasten. Med en nominell säkerhet af 2,5 för båda, har man således fått c:a 40 % högre effektiv säkerhet i senare fallet. Detta förhållande är af betydande intresse, ty hvad som intresserar, är just att veta, hvad bjälklaget tål af rörlig last. Af två bjälklag med samma uppgifna påkänning har enligt ofvanstående det *tyngre* större effektiv säkerhet och är således i regel värdefullare, förutsatt att prisen äro lika. (Forts.)

VÄRLDSUTSTÄLLNINGSBRANDEN I BRYSSEL 1910.

Af den i världsutställningarnas historia enastående stora eldsolyckan inom Brysselutställningen förliden månad förintades som bekant dess centrala, stora hufvudbyggnad, och allt hvad den omslöt. Vid sidan af expositionens byråer och två stora restauranter hade man här sammanfört hela den belgiska industriutställningen, och i en flygelbyggnad Englands värdefulla utställningsmaterial. För första gången stod här England som officiell deltagare i en internationell utställning. En särskild kunglig kommitté hade under benäget tillmötesgående af offentliga institutioner, industriidkare och konstsamlare här uppställt ett representativt material af brittisk kultur och dess anknyt-

ning till svunna tider. Ty utom dagens produkter fanns här en ståtlig serie af engelsk möbelkonst från medeltidens slut fyra sekel framåt enhetligt sammanfördt i fyra rum, från Tudors till Chippendales och Adams' konst och en retrospektiv samling Wedgwod vaser och utomordentligt värdefullt Worcester- och Chelsea-porslin. Vidare den berömda Arras-gobelinen efter Burne-Jones teckningar, orientaliska mattor, skulpturverk af Gibbons, m. fl., etsningar, undervisningsministeriets samling metallarbeten från 600 år tillbaka och mycket annat af oskattbart värde. Allt detta förvandlas under en knapp timme till aska. Man förstår hur smärtsam en dylik förlust skall vara för ett folk, hos hvilket känslan för traditionen har, som hos intet annat, djupa rottrådar.

I ett af The Builders Augusti-häften tager en författare med lätt ironi till orda öfver olyckan. Efter att med behärskad indignation ha konstaterat de allmänt erkänt otillräckliga säkerhetsanordningarna mot eldsfara inom utställningsområdet, finner han ansikte mot ansikte med förödelsen, att man af densamma måste lära att förebygga ett återupprepande häraf.

Det effektivaste vore onekligen att ej deltaga uti utställningar, något som författaren emellertid mot deras obestridligt kulturella betydelse ej vill förorda. Han öfvergår därefter till kritik af de allmänna arrangementen vid utställningar och finner, att man bör söka frångå de stora utställningspalatsen och i stället anordna ett system af paviljonger, inbördes isolerade, inom hvilka utställarne hvar för sig skulle stå sin egen risk. I hvarje fall borde hvarje större komplex innehålla flera ur eldssynpunkt fullt isolerade afdelningar. Härför fordras, att man mer allmänt utbyter träet, gipsen och kanfasduken mot sten, järn och glas. Slutligen lägger han särskild vikt vid en bättre och värdigare sortering af det utställda, och förordar extra skydd och infattning af sådana nationella klenoder och höga individuella produkter, som här förstörts. Deras rätta värde skulle härigenom dessutom bättre manifesteras.

G. H—HL.

STADSPLANEKONGRESSEN I LONDON 1910.

The Royal Institute of British Architects, har genom Svenska Teknologföreningen tillsändt intresserade en inbjudning till den af institutionen planerade stadsplanekongress, som kommer att hållas i London den 10—15 Oktober detta år.

Kongressen står under konung *Georg V:s* höga beskydd och har till hederspresident inrikesministern, The Right Hon. John Burns; president, Mr Leonard Stokes och generalsekreterare Mr. John W. Simpson.

Kongressen öppnas med ett sammanträde i Guildhall (rådhuset), där inrikesministern åt deltagarne öfverlämnar en inträdesadress. Därefter har man planerat ett mottagande af Londons Lord Mayor i dennes palats.

Kongressens uppgift är att dryfta de konstnärliga och tekniska problem, som uppstå genom ändringar och omhvälfningar uti redan bestående stadsformer, och att illustrera moderna idéer för planering af villa- och trädgårdssamhällen kring storstädernas periferi.

Dessa frågor komma att belysas genom; diskussioner, af skioptikonbilder illustrerade föredrag, bildmaterial i form af stadsplanemodeller och ritningar samt text. Härtill ha många sakkunniga inom och utom England utlofvat bidrag, som mottagas af den exekutiva kommittéen t. o. m. den 12 September.

Dessutom anordnas, med undantag för måndagen, dagligen under ledning utflykter till intressanta stads- och parkanläggningar, samt byggnader såsom till Letchworth och Hampstead Garden Cities, Hampton Court Palace, Bedford Park, S:t Paul's, the Tower, Kensington Palace and Gardens, Oxford m. fl.

Samtliga diskussioner hållas på engelska språket. Notiser under mötet tryckas på engelska och franska språken. För dem som önska deltaga uti kongressen tillhandahåller Svenska Teknologföreningen anmälningsblanketter, som, då deltagarnes antal är begränsadt, jämte ett belopp af en guinea (19,07 kr.) snarast möjligt bör insändas till The Secretary — General, Town Planning Conference, Royal Institute of British Architects, 9 Conduit Street, London, W.

LITTERATUR.

Sveriges Tegelindustriförening har nyligen utsändt i bokmarknaden tvänne små häften om håltegelfabrikation (Pris 1 kr.) och glasering af tegel (pris 1 kr. 50 öre). De inleda en serie populära yrkesböcker, som söka väcka intresse för möjligheten, att inom landet upptaga en större tillverkning af olika tegelvaror från rå- och håltegel till glaserade taktegel. Detta behjärtansvärda försök borde nu under den renässans, som teglet inom byggnadskonsten börjar genomlefva, af arkitekter som byggande allmänhet ur ekonomisk som konstnärlig synpunkt omfattas med intresse. Den nu inom byggnadskonsten högt burna sträfvan mot enkelhet, sanning och lokal hänsyn borde äfven utsträcka sig öfver valet af byggnadsmaterial, med andra ord man borde mer allmänt utnyttja lokala tillgångar och möjligheter. Detta skulle ovillkorligt för den kompakta stadsbilden liksom för den fristående byggnaden leda till en större harmonisk helhet och sammanhang med naturen. Stockholm borde alltså af brända Mälardalsleror lysa mer i rödt än den gör, utan att just behöfva se ut som nordöstra delen af Riddarholmen.

De små häftena äro äfven med den inblick, de gifva i den tekniska tillverkningen, intressanta och af ett värde, som tycks stå i omvänd proportion till deras anspråkslösa yttre dimensioner.

G. H—HL.

ARKITEKTUR ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 10 · 5 OKT. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

ÖSTERMALMS NYA LÄROVERKSBYGGNAD.

ARKITEKT: RAGNAR ÖSTBERG.

För att rätt kunna bedöma Östermalms nyuppförda läroverksbyggnad, torde lämpligt vara att först något granska det program enligt hvilket arkitekten Östberg uppfört byggnaden.

Programmet i fråga hänvisar hufvudsakligen till de i läroverksöfverstyrelsens cirkulär af den 14/9 1905 gifna normalbestämmelserna angående läroverksbyggnader, en del afvikelser äro emellertid gjorda och dessa nästan alltid i afsikt att öka storleken eller antalet af de utrymmen, som enligt nämnda cirkulär fordras.

Programmet, som i sin helhet återgifves på annat ställe, bestämmer lärosalarnas antal till 25, häraf tvänne reservsalar, å detta antal torde ej stor prutmån förefinnas. Lärosalarnas storlek önskas 8,10 × 6,60 m., men äro desamma i byggnaden utförda i enlighet med öfverstyrelsens mått, d. v. s. 8 × 6,50 m. Då höjden i salarna är 4 m. och antalet barn i hvarje klass 30, utgör detta en luftkub af nästan 7 m.³ pr barn, hvilket ju är väl tillräckligt. Emellertid kan man anse att den volym luft, som gifves klassrummen, de rum där eleven erhåller sina allra flesta lektioner, d. v. s. vistas en stor del af dygnets timmar, i hygieniskt afseende är synnerligen väl använd.

För den naturvetenskapliga afdelningen fordras 5 skilda lärosalar, 3 laboratorier (utförda äro 4) samt museirum m. m. Öfverstyrelsens bestämmelser rörande denna afdelning äro sväfvande, men knappast torde fordringarna enligt dessa vara så uppdrifna, som programmets.

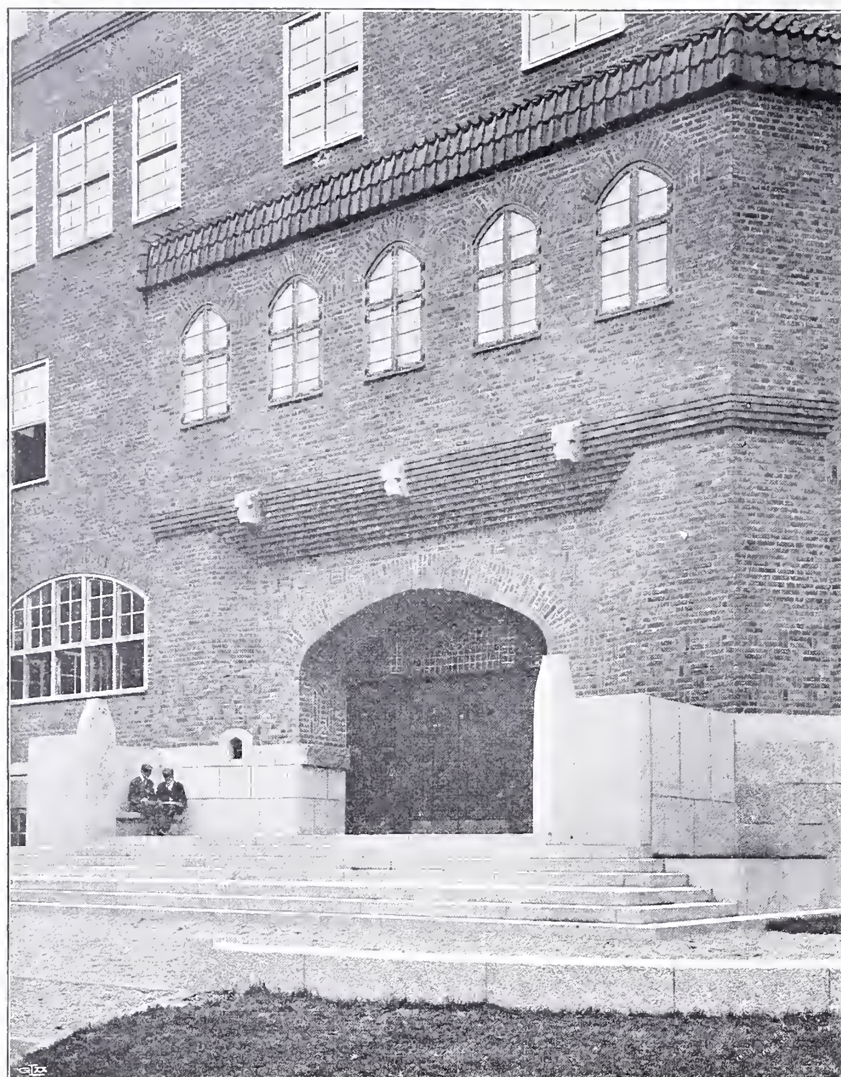
STENSTOLPE VID ENTRÉN.

Till teckningssalarna fordras de för oinvigda svårförståeliga mörkrummen, man måste alltid vara frestad tro, att undervisningen i teckning på ifrågavarande stadium väl skulle kunna försiggå uteslutande i dagsljus, och hvarför ej någon gång i Guds klara solsken med uteslutande af dessa artificiellt belysta rum, men en eller annan tysk pedagog och professor har väl hittat på dem, å då så.

Musiksalen önskas 130 m.² mot öfverstyrelsens 120 m.² och är utförd cirka 150 m.².

Rum för skrifningarna önskas med plats för 70 st. samtidigt skrifvande, detta utrymme motsvaras i den nya byggnaden af tvänne salar, hvardera mer än 150 m.². Beräknar man för att erhålla en ungefärlig kostnad å dessa salar den kub de i byggnaden upptaga är detta cirka 1 400 m.³, hvilket då skolans kostnad pr m.³ är kr. 23,60 gifver en kostnad för dessa salar af 33 040 kr. Skola skrifningarna försiggå i ej särskildt därtill afsedda salar, utan i andra härtill tillfälligt ordnade, kan naturligtvis detta förorsaka en del besvär och svårigheter vid elevernas öfvervakande, men ifrågasättas kan, huruvida ej de lättnader, som genom dessa salar vinnas, betalas för dyrt.

Bönsalen, hvad storleken angår utförd enligt programmet, upptager med därtill hörande utrymmen en kub af 4 600 m.³ och motsvarar således en kostnad af ungefär 108 560 kronor, med den utstyrsel bönsalen har, torde detta emellertid snarare vara för lågt än för högt beräknadt. Anordnades morgonbönen med enkel apparat, kan nog vid en mängd elementarskolor, där sådant af ekonomiska skäl kan anses lämpligt, såsom nu är fallet vid folkskolorna, högtidssalen uteslutas och morgonandakten då försiggå i exempelvis en rymlig trapphall, glastäckt

ÖSTERMALMSSKOLAN. STORA INGÅNGEN.

kan byggas billigare än smärre rum, bör kanske denna summa något reduceras, emellertid tillkommer inredningskostnad, och gymnastikafdelningens totalkostnad torde väl därför knappast understiga 110 000 kronor.

Ofvanstående mått och summor rörande sist behandlade afdelning förefalla kolossalt uppdrifna, men svaras, penningar använda på ungdomens fysiska fostran äro väl använda, säkerligen, men uppfostras då folkskolebarnen i detta afseende illa? I nya folkskolor göras nämligen gymnastiksalarna i allmänhet blott omkring 9,5 × 17,5 × 6 m., och det kan väl knappast röna oöfverstigligare hinder uppdela barnen i smärre gymnastikgrupper, om detta verkligen, då salarna göras mindre, är nödvändigt, i elementarskolorna än i folkskolorna.

Kollegierummet, såsom det enligt programmet fordras och såsom det utförts, är otvifvelaktigt onödigt stort.

Hufvudkorridorer skola enligt programmet göras 5 m. breda, öfriga korridorer 3,6 à 4 m. breda, motsvarande korridorer hafva utförts 4,35 och 3,35 m. breda. Dessutom äro i allmänhet såsom öfverstyrelsen fordrar invid hvarje korridor blott en länga med salar förlagd.

I Östermalms skola är det utrymme, som upptages af korridorer, kapprum och trappor i jämförelse med annat utrymme i de olika våningarna, följande:

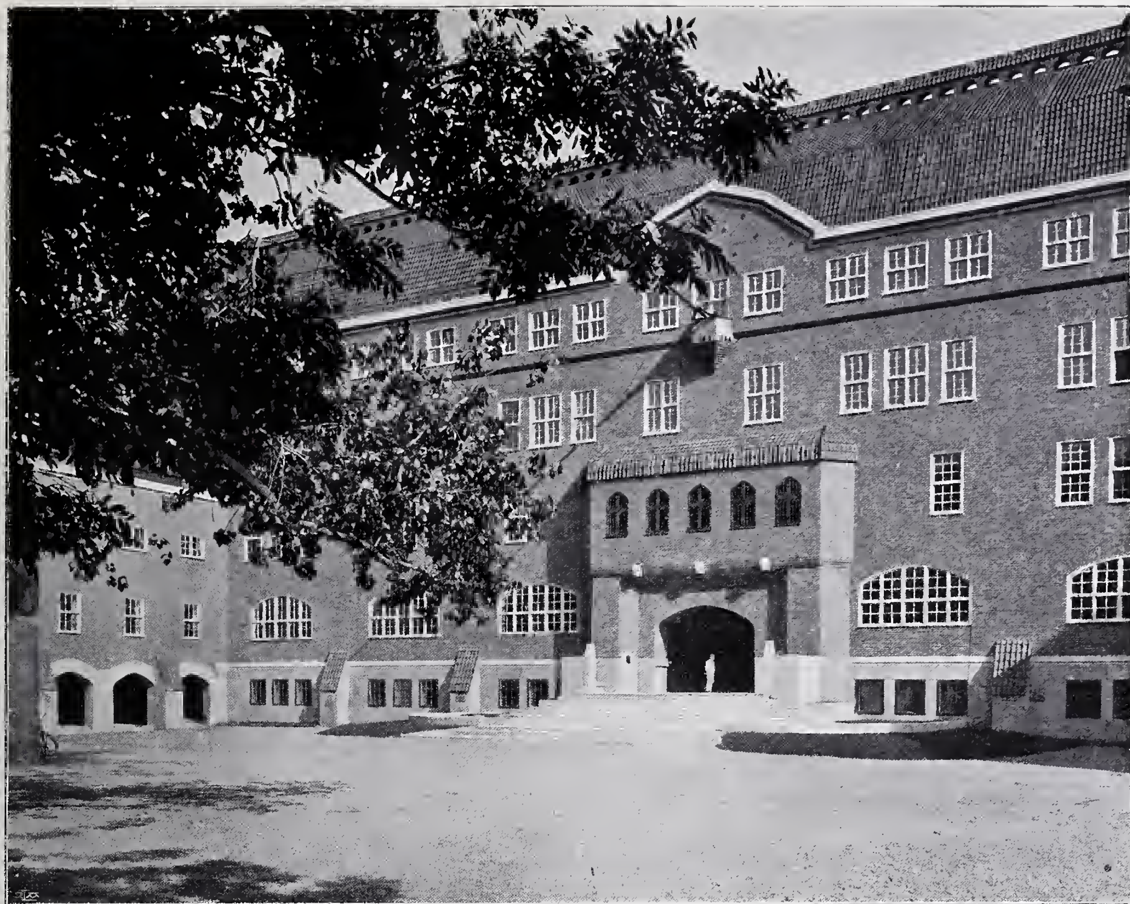
Soubassementsvån., korrid. m. m.			500 m.² an. utr.	1,700 m.²
Bottenvåningen	»	»	830 » » »	1 640 »
Vån. 1 tr. upp	»	»	815 » » »	1 675 »
D:o 2 » »	»	»	630 » » »	1 810 »
D.o 3 » »	»	»	458 » » »	1 180 »
Summa korrid. m. m.			3,233 m.² an. utr.	8 025 m.²

Byggnadskuben å lokaler tillhörande korridorer, kapprum och trappor utgör cirka 17 800 m.³, och motsvaras således dessa utrymmen af en ungefärlig kostnad af 420 080 kronor.

gård, med läktare försedd skrif- eller sångsal, eller i gymnastiksalen.

Terminsafslutningarna kunna väl försiggå utom skolan. Den ståtligaste och stämningsfullaste skolhögtid af ifrågavarande art jag bevistat ägde rum i Tours; den försiggick med lagerkransar i guld och lagerkransar i grönt samt premier i långa banor, och naturligtvis i någon af stadens allmänna samlingssalar, mängden af närvarande anförvandter och andra Tours' borgare uteslöt möjligheten att samlas i någon skollokal.

Gymnastiksalen önskas enligt programmet 30 × 15 × 7,5 m., öfverstyrelsens motsvarande mått äro 27 × 12 — 13 × 7,5 m., salen är utförd 28 × 14 × 7,8. Med salen tillhörande utrymmen, såsom läktare, omklädningsrum m. m., upptager denna afdelning en kub af cirka 5 600 m.³ och skulle således motsvara en kostnad af 132 160 kronor, då emellertid en stor sal utan arkitektonisk utstyrsel

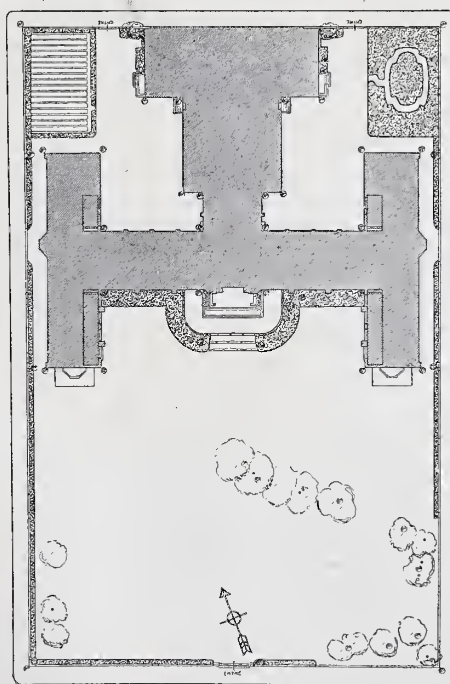
ÖSTERMALMSSKOLAN. PARTI FRÅN GÅRDEN. ARKITEKT: RAGNAR ÖSTBERG.

Hvilket utrymme är då nödvändigt för korridorer och kapprum?

Kapprummen till hvarje klass fordra ej mycket golfyta, 30 st. ytterrockar och mössor kunna rymmas å samt utan ringaste trängsel lämnas å, eller tagas från en hylla om densamma blott är 4—5 m. lång. Såsom kommunikationsleder för en skola af ifrågavarande art behöfva korridorerna ej vara bredare än 2—3 m.

Men hygien?

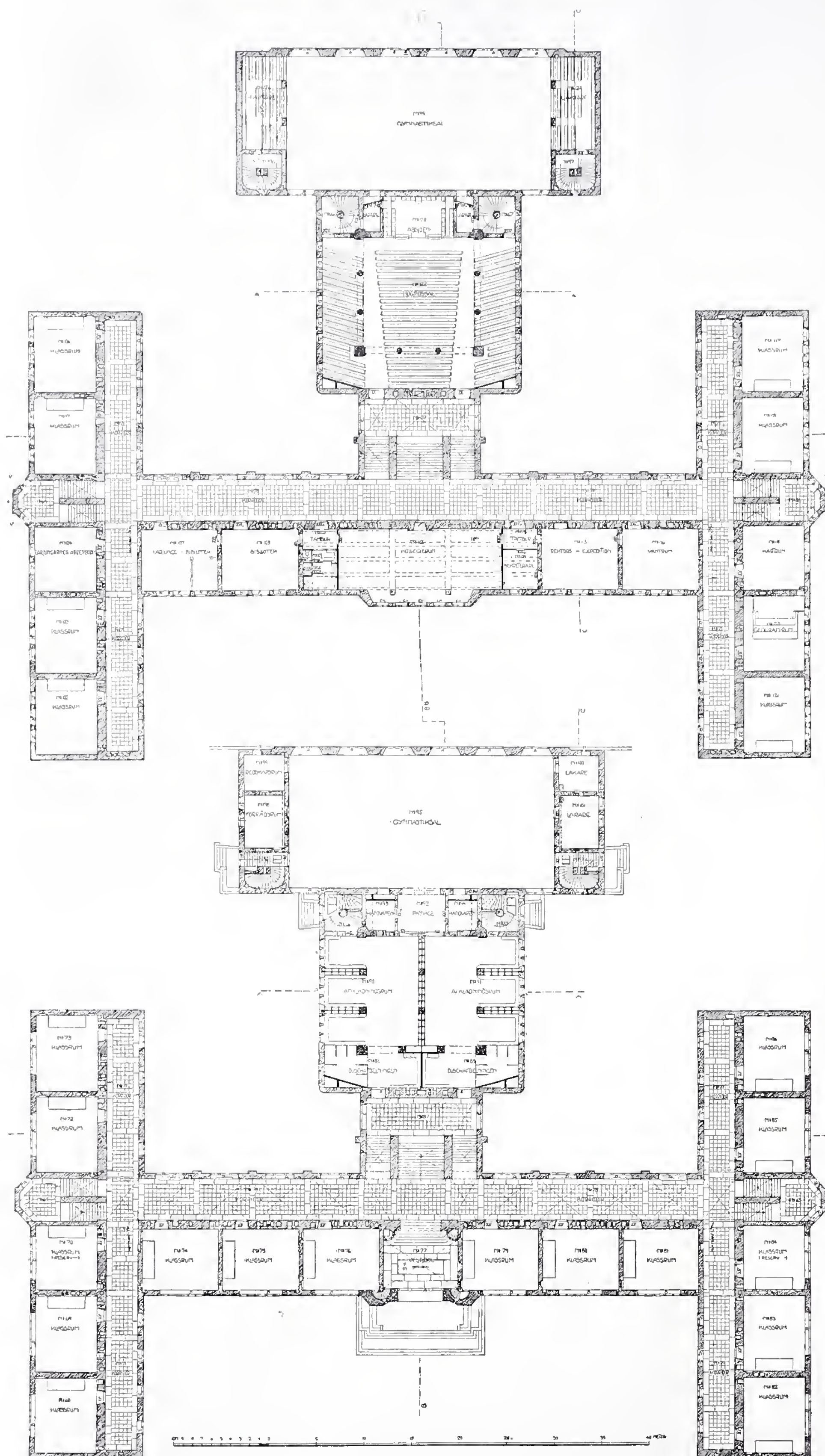
Eleverna böra ej få, få visst ej heller, under några villkor vistas under rasterna i korridorerna, i fall af mycket svårt väder kan ju lekhallen tillgripas. Ytterklädernas vädring kan försiggå i snart sagt huru smal kappkorridor som helst, vistas man ej i denna, kan luften i densamma utan olägenhet af drag ombytas så ofta, som önskligt är.

SITUATIONSPLAN.

Såsom slutomdöme om programmet kan sägas, att pedagogiska och hygieniska kraf till ytterlighet däri vårdats, men att till de ekonomiska konsekvenserna af de uppställda fordringarna väl liten hänsyn tagits.

Se vi nu huru arkitekten Östberg löst skolbyggnadens planer enligt gifvet program, måste vi erkänna, att detta skett på ett synnerligen lyckligt sätt. Alla fordringar hafva fyllts, och några byggnadskostnaden i onödan uppdrifvande döda utrymmen förefinnas ej, om man ej såsom dödt ut-

ÖSTERMALMSSKOLAN. PLANER AF BOTTENVÅN. OCH VÅN. 1 TR. UPP.

rymme vill räkna hufvudbyggnadens ståtliga för framtida utvidgning lämpliga vindsutrymme, d. v. s. om man nu i framtiden vill förgripa sig på de rena hela taken.

Byggnaderna hafva så å tomten placerats, att en hufvudbyggnad flankerad af tvänne flygelbyggnader förlagts i fonden å den mot söder vettande skolgården. I denna byggnadsgrupp hafva de egentliga lärosalarna, naturvetenskapliga afdelningen, kollegierummet m. m. förlagts. Bakom hufvudbyggnaden ligga stora trappan, samt bönsal, gymnastikafdelning, ritsalar, m. m. Å ömse sidor om de byggnader, som inrymma dessa lokaler, förefinnas tvänne smärre gårdar.

Nu nämnda hufvudgruppering af lokalerna och därmed sammanhängande fördelning af byggnadsdelarna är i ifrågavarande fall, där en mycket rymlig tomt förefinnes och en symmetrisk gruppering af byggnadens massor önskats, fullt lämplig. Såsom regel är man dock frestad framställa önskvärdheten af, att byggnader å skoltomt förskjutas så långt som möjligt åt norr eller väster, därigenom erhålles lättast den största solbelysta gården och oftast äfven det största antalet lo-

kaler med det i hygieniskt afseende lämpligaste väderstrecket, en sådan anordning medför dock gärna en osymmetrisk planlösning.

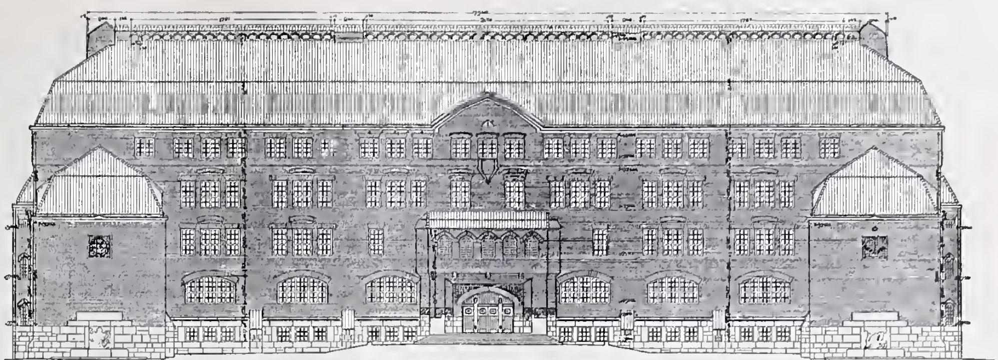
Om man ser mellersta eller södra Frankrikes medeltida byggverk, eller kanske något af Toscanas medeltida stadshus, är ett af de starkaste intryck man erhåller, den öfvertygelsen de gifva, att det i dessa länder, då detta byggdes, måtte ha funnits riktigt fullvuxet folk.

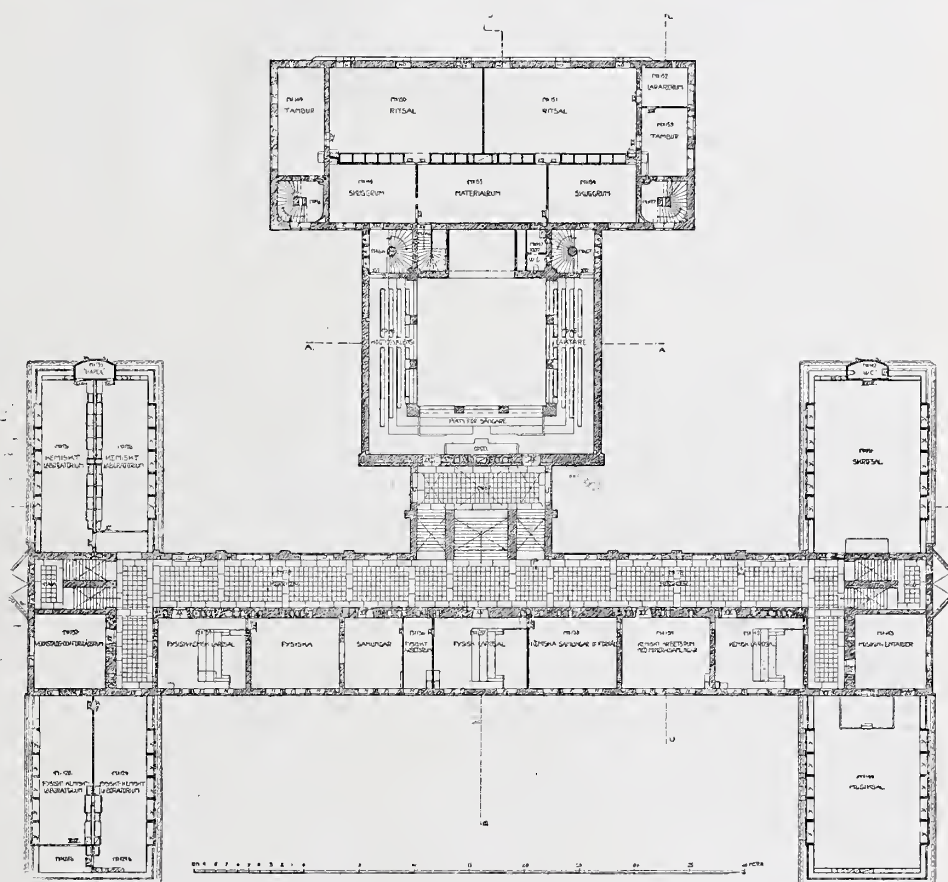
Naturligtvis utan att vilja jämföra Östermalms skolhus med nämnda arkitekturskapelser, kan jag ej neka att just detta intryck, att fullvuxet folk sysslat med denna skolas uppförande, var mitt första.

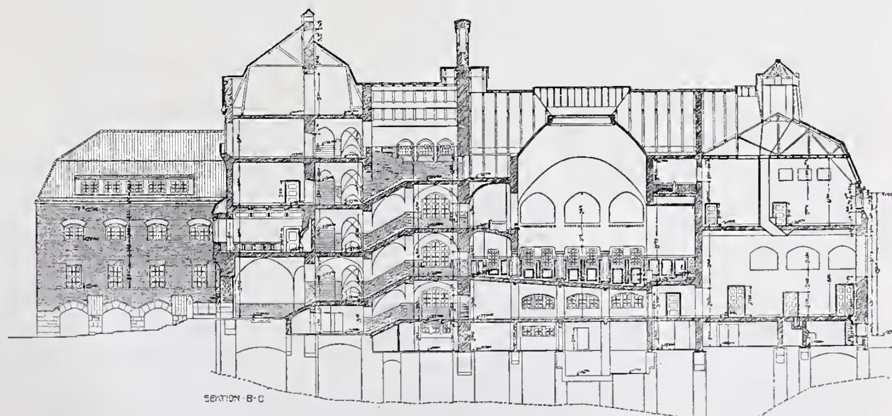
De hela lugna linierna, tyngden och monumentaliteten i byggnadsdelarnas gruppering och form, de släta, ståtliga murytorna med sin allvarliga färg samt ej minst de mäktiga aldrig i onödan blandade materialen, var det, som gaf detta intryck.

Till fasaderna finnas hufvudsakligen tvänne material granit och tegel, samma granit naturligtvis från sockeln till taklisten. Teglet är användt utan hvarje formsten, således sparsamhet med penningar och sparsamhet med små effekter.

Taklisten med där förlagd fotränna är ute-

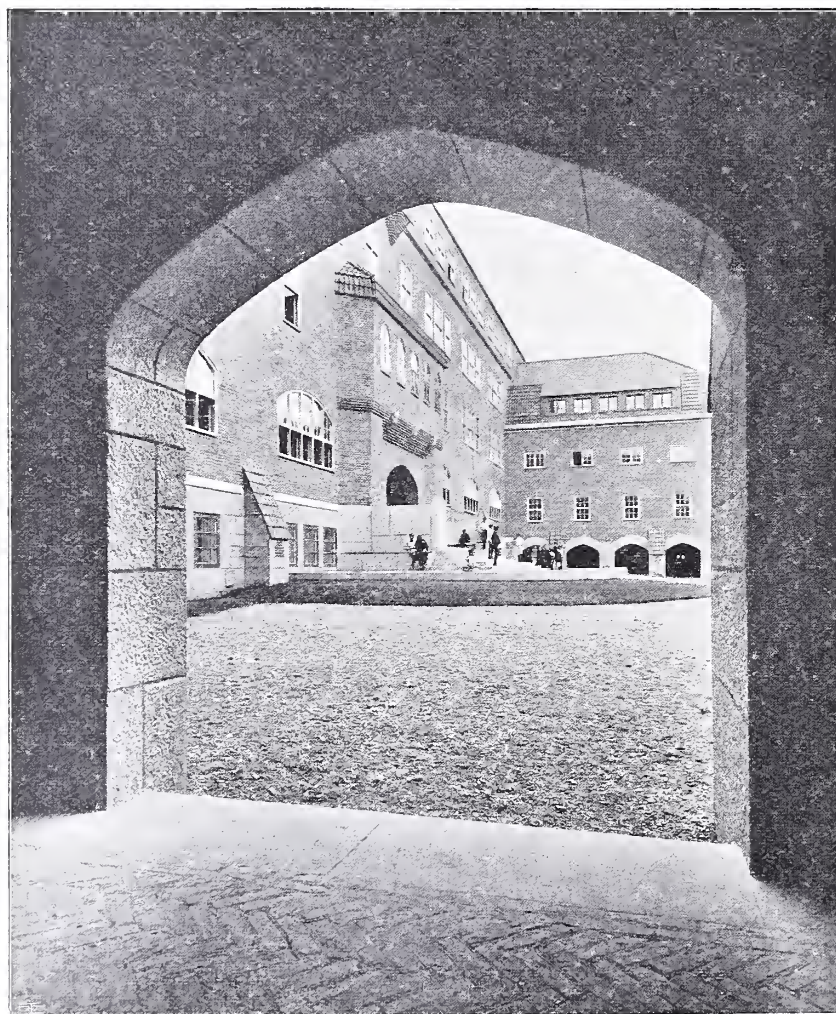

HUFVUDFASAD, PLAN 2 TR. UPP SAMT SEKTION. ARKITEKT: RAGNAR ÖSTBERG.

*

MUREN KRING SKOLGÅRDEN. RELIEF I MUREN AF CARL ELDH.

VY FRÅN EN AF LEKHALLARNA.

slutande utförd af granit, på medeltida sätt så konstruerad, att under hvarje granitfog anordnats ett säkerhetsaflopp. Visar sig denna konstruktion, som säkert är att hoppas, hållbar, under våra kalla vintrar, har nämligen hvarje fotränna utförd af plåt eller asfalt förr eller senare genom snöskottning och dylikt sprungit läck, kan densamma för våra framtida monumentalbyggnader blifva af mycket stor betydelse.

Anordningen med entréns ramp, med granitskoning och gatsten lagd i enkelt mönster å trappplanerna, är ett godt grepp; att det plan hvarå man presenterar en byggnad, eller byggnadsdel, bidrager ofantligt till byggnadens utseende är en regel, som alltför ofta glömmes.

Innan vi gå in i byggnaden, böra vi betrakta bassängen med Eldhs relief och besöka de öppna lekhallarna med golf, väggar och hvalf af ett material, samma sorts tegel som i byggnadens fasader förefinnas.

Trappor och golf äro af kalksten i stora block eller planer, nederdelarna af murytorna i trapphallar och korridorer äro af murtegel samt samma lokalers tak hvälfda och hvitkalkade, allt öfverflödigt snickeri och all öfverflödig oljemålning är utesluten och således dessa lokalers underhållskostnader nedbringade till minsta möjliga, och dessutom har vunnits denna storslagna lugna litet spartanska enkelhet, de äga och

ÖSTERMALMSSKOLAN. EXTERIÖR OCH INTERIÖR. ARKITEKT: RAGNAR ÖSTBERG.

ÖSTERMALMSSKOLAN. AULAN.

väggarna, ehuru vackert i och för sig, förefaller öfverflödigt. En mosaikartad, i djupa färger hållen, dekorering i koret kommer kanske en gång att fresta någon konstnär, liksom flera framstående målare redan af de många inom skolan förekommande lugna fälten lockats att med arkitekten samverka för byggnadens konstnärliga prydande. Prins Eugen, Filip Månsson, Pauli, Törneman äro dessa.

I byggnadens vind kan man iakttaga med hvilken ordning alla de evakueringskanaler, som inom en modärn byggnad förefinnas, uppdragits i den byggnaden krönande muren, i hvilken icke de vanligen använda missprydande jalusigallren anbringats, utan öppningarna i densamma ha blott stängts med nedifrån ej synlig metalltrådduk.

För några månader sedan syntes i denna tidskrift en fundering gående ut på, att den nuvarande epoken inom vår byggnadskonst skulle lämna »föga efter sig af bestående värde», men nästa skulle visst bli mycket bättre. Kanske det kan bli så, ehuru man har ju rätt svårt att tro på någon masstillverkning af fullmålig byggnadskonst.

som just vid en skolbyggnad är så väl på sin plats.

Teglet som material till väggarnas nederdelar torde knappast, som befarats, i hygieniskt afseende medföra någon olägenhet, men visst är, att ur estetisk synpunkt och som ofvan nämnts med hänsyn till underhållskostnaden är det lämpligt.

Vill man göra jämförelser mellan hvälfda eller rakt täckta korridorer, finnes därtill inom skolan godt tillfälle, korridorerna i våningen 3 tr. upp äro nämligen försedda med plana tak, och hvad utseende och belysning angår långt underlägsna öfriga korridorer, att bemärka är emellertid, att fönsterytan i de rakt täckta korridorerna är mindre än i de hvälfda.

Högtidssalen ger samma värdiga intryck som skolans öfriga lokaler; belysningen i hufvudsak rakt ofvanifrån är vacker och tillräcklig, det enfärgade kaklet, äfvensom kaklet öfver de raka balkarna, är väl på sin plats, det mångfärgade å

Jag minnes en detalj af en berättelse af Pierre Louÿs, af hvilken synes mig bättre framgå hur sällsynt det vackra och formfulländade är och alltid måste vara, hvilka föremål, epoker eller land det än må gälla.

Pierre Louÿs berättar om en ung fransman, som besöker cigarettfabrikerna i Sevilla, och bland de där till närmare 5 000 uppgående arbeterskorna finner ända till ett femtontal vackra, och med förtjusning gör den reflexionen, att det måste vara i Spanien med dess för skönhet fruktbara jordmån, ett så glänsande resultat är möjligt. Med samma blygsamma pretentioner rörande kvantiteten tror jag vi också böra söka våra konstverk, det må nu gälla målning, skulptur eller arkitektur.

Emellertid för att återkomma till Östbergs skola anser jag denna vara just en af de få bland de många. Är det de arkitektoniska principer, som tillämpats å byggnaden, som göra att vi beundra densamma? Jag kan ej neka, att jag tror mera på goda material och god talang att använda dessa

än på principer. Bland de där 15, fanns det kanske både brunetter och blondiner.

Muren har jag glömt. Muren sammanbinder byggnaden på ett ypperligt sätt med terrängen, den har räddat många vackra träd och dessutom befriat från en schaktning, som antagligen skulle kostat några tiotal tusen kronor.

Erik Lallerstedt.

ÖSTERMALMSSKOLAN. PARTI FRÅN AULAN.

Som komplement till ofvanstående har arkitekten meddelat följande uppgifter rörande de olika arbetena:

Grunden är af beton till berg utförd af A.-B. Höyer-Ellefsen.

Allt granitarbete — soubassementvåningens beklädnad, takrännan, yttertrappor, stora vestibulens golf och trappsteg, brunnanordningarna mot lekplanen, med ett ord allt utvändigt stenarbete — är utfördt på stadens stenhuggeri vid Vätö.

Tegelmurningen är utförd af stockholmstegel, med normaltegel från Helsingborgs ångtegelbruk för fasaderna, där skiktgång med 23 mm. fogar användts hvarigenom förband i hvarje skikt erhållits med det större teglet och dess tunnare fogar.

Bjälklagen äro i långbyggnadens lärosalar (utom kollegiesalen), och i de fyra flyglarna utförda i armeradt håltegel. I kollegiesalen, tillika med de därstädes fria pelarna af armerad beton. I mellanbyggnaden och gymnastikbyggnaden af betonhvalf mot järnbalkar. Korridorer och trapphus äro täckta med krysshvalf i tekel. Öfver den 14 meter breda gymnastiksalen äro upplagda 5 st. differdingerbalkar af höjden 0,75 meter.

Takstolarna utgöras öfver de byggnadspartier hvars vindar inrymma skollokaler, således öfver flyglarna och gymnastikbyggnaden, af järn, öfver öfriga byggnadspartier, långbyggnaden och mellanbyggnaden, af trä.

Korridorer och trappor äro belagda med kalksten, delvis från Jämtland. Skolsalar med korkmattor. Jämtlandssten är äfven använd som täckplattor för alla fönsterbröstningar och hufvudkorridorernas brunns- och tvättanordningar.

Byggmästare hafva varit Emil J. A. Nilsson och N. A. Wadsjö samt verkmästare Axel W. Nilsson, hvilka fullgjort sitt ansvarsfulla uppdrag på ett särdeles tillfredsställande sätt.

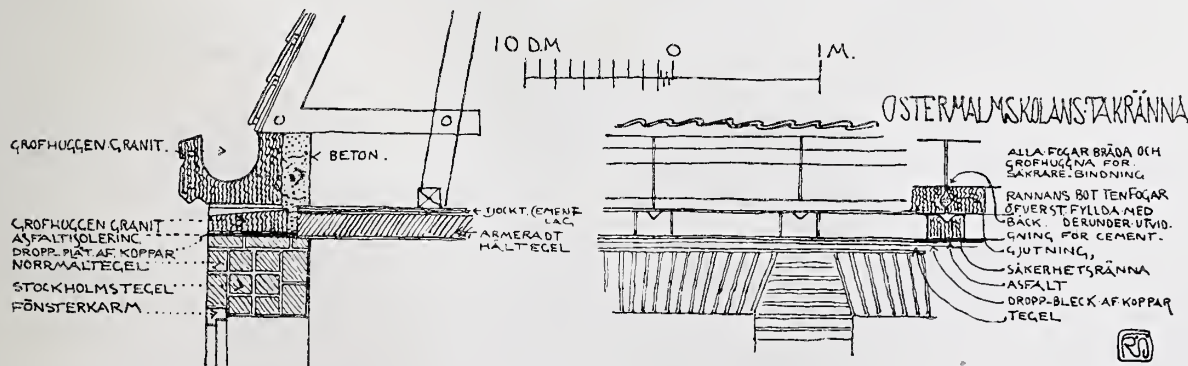
Byggnadens kontrollant under hela byggnadstiden (1906–1910) har varit byggnadsingeniör Erik Lindquist.

Konstruktör för järn och armerad beton har varit byggnadsingeniör Alvar Gelin.

Värmeledning och evakuering är konstruerad af ingeniör Wilhelm Dahlgren.

Värmeledningen är utförd af G. C. Faxes Värme- & Sanitetstekniska byrå i Malmö.

Uppvärmningen sker med 4 st. inmurade lågtrycksångpannor à 26 m.² eldyta. Högtidssalen och gymnastiksalen värmas med ång-varmluft (ventilation och cirkulation). Alla

ÖSTERMALMSSKOLAN. DETALJ AF TAKLISTEN.

TÖRNEMANS FRESKOMÅLNING I ÖFRE TRAPPHUSET.

öfriga rum ha ångkaminer. I skolsalarna äro dessa s. k. panelelement, som utsträckas till hela fönsterpartiets bredd, men hafva ringa värmeyta och alltså icke utstråla värme alltför intensivt på en enda punkt. Fönsterelementen böra för öfrigt under lektionerna i allmänhet vara afstängda eller föga pådragna. Samtliga lärosalar och flertalet andra rum få nämligen dessutom varmluft för ventilationen, som på grund af byggnadens stora utsträckning erhålles från 6 varmkammare. Ventilationen kan, då så behöfves, förstärkas med elektriska fläktar. Värmereglering sker med tillhjälp af distanstermometrar.

Gas-, vatten- och aflopps-ledningarna äro konstruerade af ingeniör Albin Svensson och utförda af fabrikör P. A. Sjögren. Förutom vanliga anordningar i laboratorier, lärosalar och duschrum äro utomhus dricksfontäner anordnade i samband med reliefgruppen, likaså i korridorerna i sammanhang med tvättställ, tappkranar och golfaflopp för rengöring.

Belysningsanläggningen inom skolan är ansluten till Stockholms stads elektricitetsverk. Ledningarna äro förlagda i rör under puts. Gruppcentralerna i korridorerna äro infällda i väggarna. Lokalerna upplysas hufvudsakligen af metalltrådslampor, som inom skolsalarna äro anordnade för halfindirekt belysning.

Hufvudbelysningen i bönsalen utgöres af ljusstarka metalltrådslampor, anordnade tätt under inre glastaket. Gymnastiksalen upplyses af 5 st. båglampor för indirekt belysning.

Anläggningen är projekterad af Elektriska Pröfningsanstalten och utförd af Hjalmar Löfquist elektriska affär.

Kostnaden belöper sig inalles till 1 364 000 kr.
Häraf märkas följande hufvudposter:

Grunden (beton till berg)	131 300 »
Granit, uppsatt	119 400 »
Tegel till fasaden	22 100 »
Bjälklag af håltegel för långbyggnaden med flyglar, Bolaget Arcus	62 500 »
Korkmattor	13 000 »
Byggnadsarbeten ingående i byggmästarnes entreprenad	701 300 »
Gas-, vatten- och aflopp med kontroll	51 500 »
Värme- och ventilation med kontroll	69 750 »
Elektrisk ljusledning med kontroll	27 200 »
Målning	18 800 »
Dekorering	300 »
Orgel	6 000 »
Stängselmur med grund, sockel och tegel	22 800 »
Planering och plantering	6 800 »

ÖSTERMALMSSKOLAN. KOLLEGIERUMMET.

ÖSTERMALMSSKOLAN. EN AF DRICKSBRUNNARNA MED CARL ELDHS RELIEF.

Ritningar för byggnaden, värme, vatten och aflopp, elektriskt ljus samt byggnadskontroll och ledning........................ 45 600 kr.

PROGRAM FÖR HÖGRE ALLMÄNNA LÄROVERKETS Å ÖSTERMALM NYBYGGNAD.

Vid utarbetandet af förslagsritningarna skall i alla tilllämpliga delar, och där icke här nedan bestämmelser lämnas, följas de i läroverksöfverstyrelsens cirkulär $^{14}/_{9}$ 05 gifna normalbestämmmelserna.

Byggnaden skall innehålla:

1. Erforderliga *ingångar*, *korridorer*, *trappor och reservtrappor*. I jordvåningen anordnas om möjligt tvänne portgångar ledande från den stora gården framför byggnaden till bakgårdarna; dessa portgångar böra kunna stängas med portar sittande i karm.

2. *23 lärosalar*, 8,10 × 6,60 m. Dörrar och fönster skola på föreskrifvet sätt placeras i alla rummen.

3. *2 reservsalar*, lika med föregående.

4. För undervisningen i *fysik* och *kemi* fordras:

a) 1 lärosal (A) för fysik (storlek 8,10 × 6,60 m.)
b) 1 d:o (B) » kemi (d:o d:o)
c) 1 d:o (C) » fysik o. kemi (d:o d:o)

Obs.! A eller C bör vara belägen mot söder och inredd med murheliostat och särskild plats för scioptikon.

d) 1 rum för fysiska samlingar, beläget mellan rummen A och C. Storleken = $1^1/_2$ vanligt klassrum.

e) 1 rum för kemiska samlingar och förråd Häri bör ett mindre mörkrum inredas.

f) 1 mindre arbetsrum för fysik.

g) 1 d:o d:o » kemi.

h) 1 kemiskt laboratorium för mellanklasserna c:a 100 m² af ungefär 16,4 m. i längd och 6,6 m. i bredd,

i) 1 fysiskt-kemiskt laboratorium för mellanklasserna lika med *h*,

k) 1 fysiskt-kemiskt laboratorium för öfverskolan lika med *h*.

Anm.! Längd- och breddmåtten för *i* och *k* få efter omständigheterna i någon mån ändras, dock med iakttagande af att ytmåttet bibehålles.

l) 1 verkstads- och förrådsrum för laborationerna.

Detta bör hafva ingång till de båda sistnämnda laboratorierna (*i* och *k*.) Om så ej kan ske, bör ett verkstads- och förrådsrum placeras intill hvarje (*i* och *k*).

5. *a*) *2 lärosalar* för botanik och zoologi hvardera 8,10 × 6,60 m. med tillhörande mindre arbetsrum, 1 för hvardera.

Obs.! Ingångarna till lärosalarna i fysik, kemi och biologi (5 st.) samt ingångarna från salarna till samlings- och arbetsrummen samt till laboratoriet (*h*) skola placeras vid ändarna och i närheten af lärarens demonstrations- eller experimentbord.

b) 1 rum för de naturhistoriska samlingarna c:a 100 m.².

6. *2 teckningssalar* hvardera c:a 90 m.² af långsträckt form med riklig belysning från ena långväggen, vettande åt nordligt väderstreck. Intill hvarje sal skall ligga ett material- och ett skuggrum.

7. *En musiksal* c:a 130 m.², med ett därintill liggande rum för instrument m. m.

8. *Rum för skrifningar*, antingen 1 för två samtidigt skrifvande afdelningar om 70 lärjungar eller ock 2 med tillräckligt utrymme för en skrifvande afdelning om 35 lärjungar med beräknade utrymmen per lärjunge af minst 2 × 1,75 m. förutom utrymmen för lärare m. m.

Till hvarje skrifrum skall höra belyst klosettrum helst med direkt fönster.

9. *Ett arbetsrum* c:a 53 m.² för lärjungar, som icke deltaga i pågående lektion.

10. *En högtidssal* med sittplatser för 750 *lärjungar*, minst 35 *lärare*, examensvittnen m. fl. samt nödiga fria utrymmen. Läktare för allmänheten.

11. *En gymnastiksal*, 30 × 15 × 7,5 m., med riklig belysning helst från 4 sidor. Omedelbart intill och i samma golfplan förläggas tvenne omklädnadsrum, hvardera om minst 140 m.² med 5 stängbara duschar i hvarje. Dessa afklädningsrum kunna fördelaktigast förläggas under högtidssalen. Intill salen och i samma plan förläggas 2 *rum* för förvaring af den lösa flyttbara redskapen, *ett rum* (5 × 3 m.) för läraren och läkaren, *ett rum* (8 × 5,5 m.) för vapen och *ett* laddningsrum. Likaså böra en eller två läktare anordnas. I afklädningsrummen anordnas torkplatser för fuktiga kläder.

12. *Ett rum för biblioteket* minst 1½ klassrum. Häraf kan en mindre del afsöndras till rum för bibliotekarien.

13. *Ett rum för lärjungarnes bibliotek.* Kan lämpligen förläggas å nedre botten i närheten af vestibulen.

14. *Ett kartrum* lika med i det närmaste ett klassrum.

15. *Rektorsexpedition*, bestående af väntrum, arbetsrum för rektor och ett mindre rum för sekreteraren.

Härintill förlägges:

16. *Ett kollegierum* c:a 130 m.², med tillhörande rymlig tambur eller tamburer jämte toiletter.

I souterrainen förläggas:

17. *Två slöjdsalar*, en för trä- och en för metallslöjd, hvar och en c:a 176 m.², och väl belysta helst från minst två sidor. I samband med dessa salar, som helst böra ligga skilda, skola finnas tamburer och materialrum, de senare så stora att utom materialier äfven modeller och färdiga arbeten m. m. där kunna förvaras.

18. *Två frukostrum* hvardera minst lika med ett vanligt klassrum, väl belysta och med särskilda ingångar utifrån.

19. *Tre bostadslägenheter* om 1 rum och kök för två vaktmästare och maskinisten. Den ena lägenheten skall ligga omedelbart intill hufvudentrén och därjämte vara försedd med ett mindre rum för den, som vaktar porten. Dessa lägenheter böra om möjligt ligga mot söder, skola vara isolerade med ogenombrutna inre murar, tak och golf från öfriga delar af byggnaden samt hafva ingångar direkt utifrån.

20. *Tvättstuga* cirka 6,5 × 3,5 m.

21. *Ångpannerum*, kolförrådsrum, varmkammare.

22. *Klosettrum* med vattenklosetter, 30 à 32 till antalet med direkt dager och ingång till hvarje.

Pissoirerna förläggas lämpligast till bakgården.

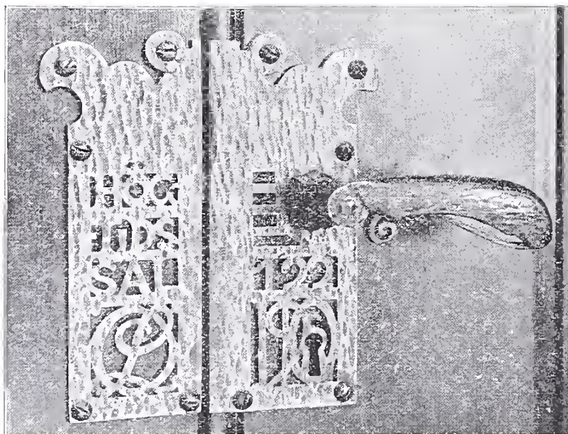
23. *Hufvudkorridorerna* skola vara c:a 5 meter breda, öfriga korridorer 3,6 à 4 meter breda.

Anm. 1. Rit- och skrifsalarna, hvilka senare icke böra hafva pelare, kunna med fördel förläggas till vinden, d. v. s. 3 tr. upp. Takdager bör om möjligt undvikas.

Skrifsalarna böra, liksom slöjdsalarna, vara försedda med riklig dager.

ÖSTERMALMSSKOLAN. ENKELDÖRR.

ÖSTERMALMSSKOLAN. DÖRRBESLAG.

Anm. 2. I förslaget böra inritas alla till värme- och ventilationsanordningarna hörande varmkammare och murkanaler.

Anm. 3. Å vinden böra anordnas en mindre torkvind och tre vindskontor.

Anm. 4. I lärosalarna för fysik, kemi och naturhistoria böra sittplatserna anordnas i gradiner. (Se för öfrigt Möller och Clasons utl. $^{16}/_{11}$ 04).

Anm. 5. Ritningarna uppgöras i skala 1 : 200.

Stockholm den 29 november 1905.

Å kommitterades vägnas:

GUSTAF PIEHL

KONSTRUKTIVA BESTÄMMELSER I BYGGNADSFÖRORDNINGAR.

AF CARL FORSSELL.

(Forts. fr. föreg. n:r.)

Till sina resultat, i afseende å fara för obehagliga öfverraskningar, är den brukliga nominella säkerheten icke obetingadt pålitlig. Råkar något material få fastställd en nominell säkerhet, som icke står i lämpligt förhållande till dess ojämheter, kan onaturligt höga påkänningar lätt tillåtas. Ett exempel härpå har man i skjufspänningarna i armerade betongbalkar. Dessa hafva hitintills hos oss tillåtits till 4,5 kg./cm.², och i enstaka fall har förekommit upp till 7 kg./cm.². Försök å en betong visade att densamma tålde en skjufning af i medeltal 13 kg./cm.² med en variation af ∼ 40 % (9,5 — 17 kg./cm.²). Betongen ifråga tålde i med. 365 kg./cm.² tryck (350-400). En tillåten skjufspänning af 4,5 kg./cm.² motsvarar således en tryckspänning af 110 kg./cm.² och 7 kg./cm.² skjufning motsvarar 195 kg./cm.² tryck. Ingen skulle våga sig på att använda 110 kg./cm.² tryck i betong, men 4,5 kg./cm.² skjufning får passera, trots att ojämnheten i skjufhållfastheten är större än tryckhållfastheten. Låter så någon skjufspänningen gå upp till 7 kg./cm.², är man icke långt borta från den lägre gränsen, 9,5 kg./cm.², i *god* betong. Den minsta felgjutning vållar då brott, hvarpå exempel icke saknas. Tillåtna skjufpåkänningen är af cementkommittén föreslagen till 3,5 kg./cm.². Redan detta är mycket och står icke i proportion till tillåtna tryckpåkänningen, men är dock lika med det lägsta värdet i något land för skjufpåkänningen.

För jämförelse mellan säkerheter i grunder och i

bjälklag gifver det nuvarande säkerhetsbegreppet missvisande värden, emedan egna vikten (= fast last) vid grunderna utgör större delen af lasten. En pelare med 200 tons fast last och 100 tons rörlig gifver med 6-faldig nominell säkerhet en effektiv säkerhet af c:a 10 (då pålitlighetsgränsen = 60 % af a_3). Som bjälklagens effektiva säkerhet är c:a 4, står pelaren med c:a 2-fald. effektiv säkerhet, när alla bjälklagen rasa ned: Skulle man nu, i enlighet med cementkommitténs förslag, för höga hus (öfver 8 vån.) minska pelarens nominella säkerhet intill 4 (för korta pelare), blir effektiva säkerheten ∼ 6, och pelaren står nu med 1 1/2-fald- effektiv säkerhet, då bjälklagen rasa. Farhågan, att en sålunda beräknad pelare skall vara klen, är alldeles omotiverad.

Den effektiva säkerheten är vid enspända balkar och centriskt belastade pelare i regel större än den nominella, och häri ligger nog förklaringen till att golflag af diverse konstruktioner så sällan brista. Undantag utgör, som ofvan påpekats, t. ex. skjufspänningar i armerad betong, hvilka just på denna grund äro farliga. Äfven böjspänningar i betong vålla en liknande fara. Ett 10 cm:s plant oarmeradt betonghvalf 1 : 4 : 6 med 1,2 m:s spann, har en total bärförmåga vid brottet af c:a 1250 kg./m.². Nominella säkerheten är härvid i vanligt boningsrum 2,5 och den effektiva ∼ 2, d. v. s. plattan håller nätt och jämt för normal folkträngsel, som är 500 kg./m.². En så låg säkerhet som 2,5 (resp. 2) är icke tillräcklig. I de flesta förordningar förbjudes allt litande till böjspänningar i betong. Detta är i en del fall allt för rigoröst. Då ingen armering användes, och betongen således blir lätt att pålitligt placera, kan i golfhvalf och dylika konstruktioner mycket väl tillåtas böjspänningar i betong, om vederbörlig säkerhet användes.

Någon hänsyn till, att den dagliga lasten icke får orsaka spänningar öfver elasticitetsgränsen, tages icke vid den vanliga säkerhetsbeteckningen. En järnsort bedömes uteslutande efter sin brottgräns, och det är helt öfverlåtet åt den enskilde konstruktören att taga hänsyn till elasticitetsförhållandena. Bestämmelser om nedböjningarnas återgående efter profbelastning begränsa visserligen påkänningarna till elasticitetsgränsen, men lämna ingen kvarstående säkerhet mot densammas öfverskridande. I själfva verket är emellertid elasticitetsgränsen i regel af större betydelse för konstruktionens bestånd än brottgränsen. Endast då de närma sig till hvarandra, blir brottgränsen den mera betydande.

För vanliga enspända balkar och för pelare med centrisk last blir den effektiva säkerheten (med ofvan angifna undantag) större än den nominella. Annat blir förhållandet om stjälpning kan ifrågakomma eller om balken eller pelaren är af ett material, som förmår upptaga tryck, men icke dragning.

I fig. 4 visas en balkong, som hindras stjälpa genom motvikten G och som icke är förankrad vid b. Ökar man här egna vikten (däri inbegripet G) samtidigt som rörliga lasten, får man alls intet mått på säkerheten, ty stjälpningen orsakas endast af rörliga lastens koncentration å balkongen, med oförändrad motvikt. Då rörliga lasten å balkongen ökats, så att

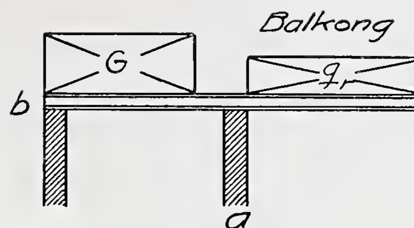

FIG. 4.

resultanten faller utanför muren a, tippar balkongen öfver oberoende af påkänningarna i balkongbalkarna.

Precis samma förhållande återfinnes vid en vanlig hörnpelare, mot hvilken stöda hvalf, som icke äro försedda med ankarjärn. (Fig. 5.) Hvad som hindrar denna pelare att stjälpa är egna vikten af pelaren och den vertikala murlasten å densamma. Rörliga lasten å hvalfven gifver sneda angripande krafter, hvilka sträfva att stjälpa pelaren. Pelarens och murarnas egen vikt ökas aldrig, men väl kan den rörliga lasten å hvalfvet öfverskrida den antagna storleken. I så fall sker här precis detsamma som vid balkongen. Resultanten flyttas mot pelarens kant. I vanliga mur- eller betongpelare kan ingen dragning upptagas vid a, där fogen vill öppna sig, och vid tilltagande rörlig last, då resultanten faller utanför b, tippar pelaren. I fig. 5 är antagen en resultant till pelarens och hvalfvets egna vikter af 220 tons och en resultant af rörliga lasten 45 tons. Antages t. ex. dessa laster tillsammans gifva en påkänning af 10 kg./cm.², medan materialet i pelaren tål 100 kg./cm.², säges vanligen säkerheten vara 10-faldig. Rörliga lasten kan alltså ökas till det 10-faldiga innan pelaren brister, om egna vikten samtidigt ökades. Men detta senare sker ej, utan man får en ökning af rörliga lasten ensam. Ökas denna till det dubbla blir vid pelaren Fig. 5 påkänningen 2,5 ggr den för normal last beräknade. Vid 3 ggr beräknad rörlig last, då resultanten faller i pelarens kant, blir påkänningen oändligt stor. Antages pålitlighetsgränsen till 60 % af brottgränsen blir effektiva säkerheten ∼ 1,5.

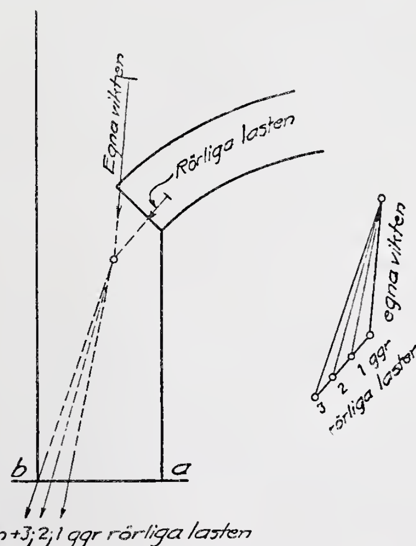

FIG. 5.

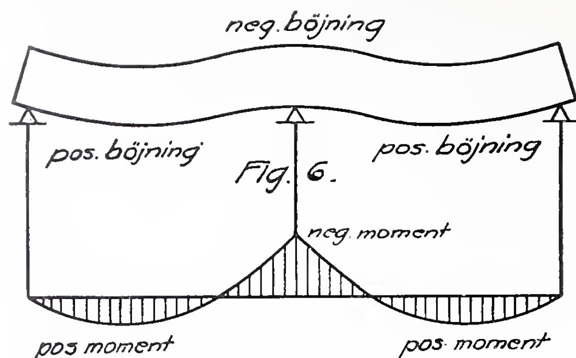

FIG. 6 OCH 7.

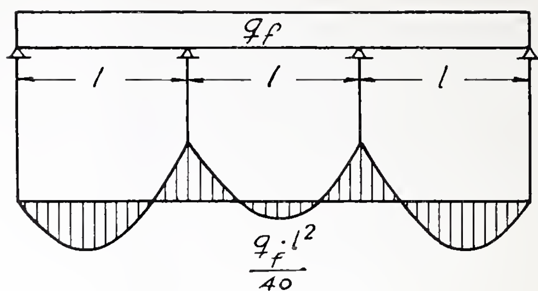

FIG. 9.

Samma pelare centriskt belastad med 10-fald. nominell säkerhet och med bibehållna proportioner mellan fast och rörlig last får en effektiv säkerhet af ~ 35. Denna ofantliga skillnad blir alls icke beaktad vid vanlig säkerhetsbeteckning.

Af detta framgår med all önskvärd tydlighet att den vanliga säkerhetsbeteckningen ger en alldeles falsk föreställning om säkerheten i en hvalfpelare och en oriktig jämförelse mellan denna och en centriskt belastad pelare.

[Genom att insätta *ankarjärn* i hvalfvet kan man förvandla hvalfpelaren till centriskt belastad och sålunda med mycket små kostnader ernå en väsentlig förbättring.]

Samma förhållande, som här påvisats för hvalfpelare gäller äfven i viss mån hvalfbågar. En ensidig rörlig last, som ökas öfver den vid beräkningen antagna, kan åstadkomma samma hastiga stegring af påkänningen, som ofvan visats för hvalfpelaren.

Vid kontinuerliga balkar (Fig. 6) uppträder öfver stöden en böjning i motsatt led mot den som förefinnes å midten af de olika fälten. Denna motsatta böjning öfver stöden gör sig rådande ett stycke ut på fältet och aftager därvid till ± 0. Storleken å de böjande moment, som åstadkomma denna negativa böjning angifves med negativa värden. Å Fig. 7 visas ett diagram, som angifver storleken i hvar punkt å balken af dessa positiva och negativa moment vid en balk å flere stöd, belastad å samtliga fält med såväl fast som rörlig last. Skulle emellertid en sådan balk sakna rörlig last å ett fält, medan de öfriga äro belastade (en kombination som i de flesta fall är väl tänkbar) blir fördelningen af momenten en annan, Fig. 8 visar härvid hur momenten af den rörliga lasten fördela sig och Fig. 9 huru momenten af fasta lasten.

Momentet å fältets midt blir nu sammansatt af det negativa momentet $\frac{q_r \cdot l^2}{20}$ af rörliga lasten och det positiva $\frac{q_f \cdot l^2}{40}$ af fasta lasten. Resultatet blir således ett moment:

$$\frac{q_r\ l^2}{20} - \frac{q_f\ l^2}{40} = M_{neg}.$$

Om q_r är lika med eller större än $\frac{1}{2} q_f$, kommer följaktligen det negativa momentet att blifva rådande öfver hela fältet. Ju större rörliga lasten (q_r) är i förhållande till fasta lasten (q_f), ju farligare blir detta negativa moment. Är t. ex. $q_r = 1\,000$ kg/m² och $q_f = 300$ kg/m², blir

$$M_{neg} = \frac{1\,000 \cdot 1^2}{20} - \frac{300\ 1^2}{40} = 42{,}5\ l^2.$$

Det positiva moment för hvilket balken räknas är $\frac{(q_r + q_f)}{12} l^2 = 108\ l^2$. I detta fall blir således balken utsatt för ett negativt moment, som är ungefär fyra tiondelar af det beräknade positiva momentet. Skulle rörliga lasten tillfälligtvis ökas, utan att midtelfältet belastas, blir negativa momentet proportionsvis ännu större. Antages t. ex. att vid en profbelastning på detta sätt pålägges å ändfälten $1^1/_2$ ggr. rörliga lasten + $^1/_2$ den fasta (d. v. s., i detta fall 1 650 kg/m²), medan midtfältet lämnas obelastadt, erhålles ett negativt moment:

$$M_{neg} = \frac{1\,650 \cdot l^2}{20} - \frac{300\ l^2}{40\ t} = 75\ l^2.$$

Negativa momentet blir häraf $^2/_3$ af det beräknade positiva momentet.

Är den kontinuerliga balken af järn, har negativa momentet, vid I eller ⊏-profiler intet att betyda, ty järnet tål tryck lika bra som dragning och kan därför lika bra taga moment i ena som i andra riktningen.

Annorlunda blir förhållandet vid balkar af armerad betong. En dylik balk kan endast upptaga de moment, för hvilka han är armerad. Om således ingen järnarmering är inlagd längs balkens öfverkant, kan han icke upptaga negativa moment, som sträcka sig öfver hela fältet.

I så godt som alla förordningar om beräkning af armerad betong är detta förhållande obeaktadt. Att det likväl icke är utan betydelse, visas bäst genom det faktum, att vid profbelastning af bjälklag, det visat sig, att en *höjning* af angränsande obelastade fält förekommer, d. v. s. just en negativ böjning, som i vanliga fall måste neutraliseras genom påläggning af rörlig last å *alla* fält.

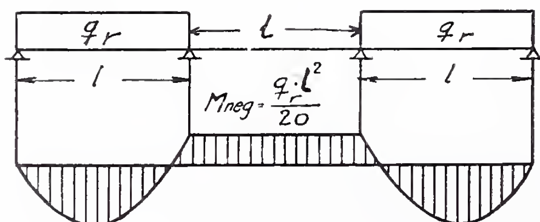

FIG. 8.

I Cementkommiténs förslag till normer för beräkning af armerad betong äro dessa negativa moment till en del iakttagna. Att på en gång genomföra en öfvergång från fullständigt försummande af dessa negativa moment till deras precisa beräknande stöter emellertid på betydande motstånd. Därför är i Cementkommiténs förslag det negativa momentet vid midtfältens midt öfvergångsvis föreslaget till:

$$M_{neg} = \frac{q_r\ l^2}{40} - \frac{q_f\ l^2}{40} = \frac{q_r - q_f}{40}\ l^2$$

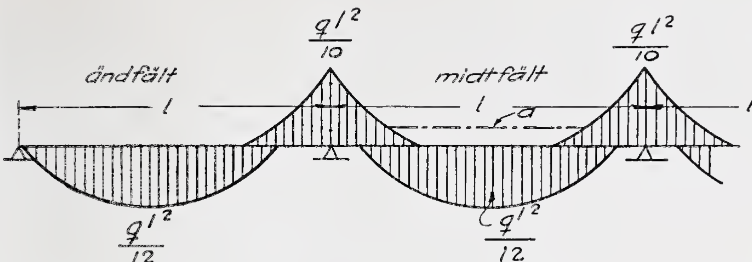

FIG. 10.

Å Fig. 10 visas storleken af de positiva och negativa momenten uträknade enligt detta förslag, vid en platta där $q_r = 500$ kg./cm². och $q_f = 250$ kg./cm². Linje a visar det negativa moment, som härvid försummas. (Momentet $\frac{ql^2}{12}$ å *midtfältet* kan i regel reduceras till

$$\left(\frac{q_r}{12} + \frac{q_f}{20}\right) l^2.)$$

Den effektiva säkerheten vid en kontinuerlig platta, beräknad enligt detta, är helt beroende å proportionen mellan q_r och q_f. Är $q_r = q_f$, blir $M_{neg} = \pm 0$ och plattan blir alls icke armerad mot negativa moment å midten. Pålägges nu mer än halfva den beräknade rörliga lasten å ett fält, medan grannfältet är obelastadt, kommer ett negativt moment att uppstå, för hvilket ingen armering finnes. Effektiva säkerheten blir alltså icke ens 1. Liksom vid hvalfpelaren kräfves gifvetvis äfven här, att någon förhöjning af den antagna rörliga lasten bör kunna äga rum, utan att farliga spänningar uppträda. Hur stor denna förhöjning bör vara, är beroende å de lokala förhållandena. I ett magasin, i hvilket den antagna rörliga lasten fyller utrymmena från golf till tak, är tydligen ej så stor förhöjning motiverad som t. ex. i ett vanligt boningsrum, där vid en tillfällig trängsel (t. ex. om auktion anordnas) rörliga lasten kan höjas öfver beräknade 250 kg./m².

Den här gjorda undersökningen af den gängse säkerhetsbeteckningen gifver vid handen att dess resultat vid enspända balkar och centriskt belastade pelare i allmänhet äro pålitliga, men icke lämna några goda jämförelsetal för olika konstruktioners nyttiga bärförmåga. Vid hvalfpelare, hvalfbågar och kontinuerliga balkar lämnar däremot den gängse metoden *icke* betryggande resultat, utan innesluter möjligheter, att farliga påkänningar kunna uppträda vid en ringa ökning af rörliga lasten, äfven i sådana fall, där den uppgifna säkerheten är betydande.

Genom beräkning af effektiva säkerheten kan man alltid finna ett pålitligt jämförelsetal för att angifva en konstruktions nyttiga bärkraft, vare sig konstruktionen är en enspänd eller kontinuerlig balk, en centriskt belastad eller en hvalfpelare. Effektiva säkerheten angifver då, huru många gånger man kan öka rörliga lasten, i farligaste kombination, innan materialet, i ogynnsammaste fall, brister. Två konstruktioner med samma effektiva säkerhet hafva således alltid samma nyttiga bärkraft, då påkänningen nått materialets pålitlighetsgräns.

Genom införande af systematiskt ordnade beräkningar af belastningar och påkänningar samt tillämpning af ofvan skisserade effektiva och aktuella säkerheter skulle ett fullt rationellt och sundt utnyttjande af olika material och konstruktioner kunna ernås. Härigenom skulle icke blott pålitligheten ökas i hög grad utan också betydliga besparingar kunna göras. I de allra flesta fall får man nämligen med de gemenligen använda »grofva» konstruktionerna dålig säkerhet för onödigt stora kostnader. Dessa irrationella konstruktionsmetoder bära också största skulden till de fogöppningar i stenkonstruktioner, man på många håll finner, och de s. k. »normala» sätt-prickorna äro i regel typiska brottsprickor, som skvallra om förbiseenden i konstruktivt afseende. Någon enstaka gång väcka några osedvanligt stora »sättsprickor» uppseende och kommenteras, ganska orättvist, ty man behöfver vanligen icke gå många steg för att finna andra exempel på precis samma sak, fast icke fullt så i ögonen fallande. Det ena fallet liksom det andra är blott ett uttryck för samma brist å rationella bestämmelser, och skulden ligger knappast hos den enskilde konstruktören, som vanligen i god tro följt någon okontrollerad praxis och kan försvara sig med att han gjort som man »brukar».

GAMLA GATUNAMN.

DEUTSCHE BAUZEITUG för 20 augusti innehåller följande beaktansvärda meddelande:

Till ledning vid skyddet af *gamla gatunamn etc.* förelägger kungl. bayerska inrikesministeriet ortsmyndigheterna följande punkter:

1. Hvarje gammal och som sådan historisk betydelsefull benämning af gata, liksom äfven plats, bro, hus och stadsdel, vidare åker- och skogsområde, flod, bäck, damm och berg bör under alla omständigheter skyddas och bibehållas och detta desto mer, ju sällsammare och sinnrikare den är.
2. Särskildt bör gamla namn ej åsidosättas för sådana af rikets eller ortens berömda personligheter.
3. Vid namngifning af nya gator bör man i första hand använda gamla mark- och ortsbenämningar.
4. Där, hvarest först i senare tid det gamla namnet blifvit ersatt af ett modärnt, bör det forna, om af värde, åter komma till ära.
5. Det öfverlåtes åt vederbörandes taktkänsla att afgöra:

a) huruvida äfven sådant gammalt namn, som redan utplånats ur folkets minnesvärld, åter bör komma till användning,

b) huruvida ett nyare namn redan vunnit historisk bärighet och på grund häraf bör såsom sådant skyddas,

c) huruvida gammalt men förvrängdt namn bör återfå sin ursprungliga lydelse.

6. Vid ombenämning af gammal gata och vid namngifvandet af ny sådan bör som sakkunnige rådfrågas lokala historiska och arkeologiska samfund, enskilda historiskt bildade och språkkunniga personer, och särskildt ledare af stats- och stadsarkiv, bibliotek och museer.

G. H—HL.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

ÖSTERMALMS NYA LÄROVERKSBYGGNAD besågs under ledning af byggnadens arkitekt Ragnar Östberg af Afdelningens för husbyggnadskonst medlemmar, tisdagen den 13 sept. kl. $^1/_2$ 4.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 13 dennes under ordförandeskap af Prof. Clason. Till medlemmar af afdelningen invaldes arkitekterna Sigfrid Ericson i Göteborg och Frans B. Ekelund, Malmö.

Föredrogs en skrifvelse från Afdelningens styrelse med anledning af en till Afdelningen inkommen inbjudan till deltagande uti den i samband med internationella konstutställningen i Rom 1911 anordnade arkiteturutställningen och relaterades ett utdrag från reglementet för utställningen, hvarjämte redogjordes för en plan, som styrelsen utarbetat för afdelningens eventuella deltagande i utställningen, baseradt på möjligheten af att erhålla ett statsanslag härför, och i öfverensstämmelse härmed föreslog styrelsen afdelningen:

1) »att på de sålunda skisserade grunderna antaga inbjudan under förutsättning af att ett statsanslag på 5 000 kr. kan erhållas.»

2) »att ingå till regeringen med anhållan om ett statsanslag af 5 000 kr. för afdelningens deltagande i utställningen.»

3) »att utse en jury bestående af fem personer och ville styrelsen härtill föreslå öfverintendenten Möller, arkitekterna Bergsten, Tengbom, Wahlman och Westman.»

Vid härpå följande diskusionen möttes styrelsens förslag med opposition från bland andra herrar Westman och Lallerstedt och den förre sammanfattade sin ståndpunkt i ett motförslag »att till afdelningens medlemmar utsändes ett frågoformulär upptagande punkterna: I) Anser Ni ett deltagande i styrelsen önskvärdt? II) Anser Ni styrelsens förslag godt? och frågan bordlägges intill dess svar härpå inkommit.» Vid företagen votering mellan styrelsens och Westmans förslag segrade styrelsens med 13 röster mot 6, som tillföllo Westmans förslag.

Härpå godkändes de olika punkterna i styrelsens förslag:

1: *om afdelningens deltagande*, dock med den förändringen att juryn inkommer till afdelningen med en närmare utredning om hurn utställningsmaterielet skall utväljas, hvilket underställes afdelningens pröfning.

2: om ansökan om ett statsanslag af 5 000, kr.

3: om jury och vid företaget val häraf med slutna sedlar utföll valet efter styrelsens lista.

I anslutning till förmiddagens besök vid Östermalms läroverks nya byggnad, som besågs under arkitektens för byggnaden ledning, frambar ordföranden till ark. Östberg afdelningens tack för det värdefulla verk han gifvit oss i den nu fullbordade byggnaden med framhållande af det särskildt glädjande att i denna byggnad monumentalkonsten och icke mindre handtverket blifvit på bästa sätt tillgodosedda.

Efter sammanträdet intogs gemensam supé hvarefter Enblom i skioptikon visade oss bilder från sommarens möte.

INDUSTRIMONUMENTET.

För att skingra den oklarhet, som, genom min i »Arkitekturs» september—häfte införda anmälan af Millesska förslaget till industrimonument i Stockholm, kan uppstå beträffande prisnämdens och reservantens ställning till detsamma, får jag anhålla om att få infördt följande citat.

Efter det prisnämden uttalat sig om hvart och ett af de tre till sluttäflan utvalda förslagen med signaturerna, »Naturkraft», »Valsverk» och »Labori» utmynnar dess utlåtande till kommitterade för resande af ett industrimonument i Stockholm i dessa slutord: »Prisnämden kan alltså icke obetingadt förorda till utförande någon af de till dess pröfning öfverlämnade skisserna.»

Häremot reserverar sig arkitekt Ragnar Östberg, som anser, att prisnämdens utlåtande bör ha följande lydelse: »Sedan nämden bland 46 inlämnade förslag och efter dubbla täflingen enhälligt satt förslaget med motto »Naturkraft» *främst*, och nämden likaledes enhälligt fastslagit projektets höga konstnärliga och monumentala värde *i och för sig*, får nämden tillstyrka detsamma till utförande.

Nämden anser dock, att konstnären vid sitt blifvande samarbete med kommittén bör taga bestämdare hänsyn till den anmärkning, som gjordes vid projektet efter den första täflingen, och som af nämden uttrycktes så: Dock böra figurerna tydligare motivera monumentets karaktär af industrimonument».

GUSTAV HOLMDAHL.

PLATINS VILLA VID SÄRÖ. ARKITEKT: PROFESSOR I. G. CLASON.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 11 · 2 NOV. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

YSÄTER PÅ SÄRÖ.

ARKITEKT: PROF. I. G. CLASON.

HÄRTILL ETT FÄRGTRYCK EFTER ORIGINAL AF CHARLES LINDHOLM.

Västkustens klippor äro så kala, sägs det, för det dess forna skogar afbränts under de många krigens härjningar och sedan har askan yrt bort med stormen, endast Särö skogar hafva undgått denna förödelse. Om också denna sägen icke skulle vara sann, åskådliggör den dock hvad Särö är för västkusten. I dess skogars, »nordanskog» och »västanskog», dunkel dväljes bland månghundraåriga ekar en rest af stämning från offerlund, då de höjder som kanta lunderna mot hafvet äro utmärkta utkiksplatser. På söderssluttningen af en af Särö mest dominerande höjder reser sig »Ysäter», ingeniör Otto Platins villa på en platå

YSÄTER FRÅN NORDVÄST.

mot hafvet, uppvuxen ur naturomgifningen, som plantan ur jorden. Mot nordost sålunda skyddad af skogklädda berg, där gårdsplanen får sin naturliga begränsning mellan skogshöjden och byggnaden, medan åt hafvet utsikten är fri, endast några noga bevarade dvärgtallar lämna skydd närmast byggnaden och förhöjer den utsikt man från den på denna sida belägna öppna loggian får af hafvet, som därvid blir ornamentalt indeladt af tallarnas fantastiskt slingrande grenverk. Därefter bereda ett par mindre terrasser tillflyktsort och promenad i det fria, hvarefter västkustklipporna otyglade härska bland tall- och ekvägar som ödmjukt breda mattor i sänkningarna mellan dem ned emot den gulspolade hafskanten.

Att välja detta läge och gifva byggnadens anpassning därtill det rätta uttrycket har varit det stora konstnärliga grepp som arkitekten här gripit och mästerligt fullföljt till en helhetsverken, en samverkan mellan natur och konst som saknar sin like i våra trakter.

I det inre ansluter sig svensk herrgårdsstämning förträffligt till modern komfort. Från den förträffligt anordnade entrén med skyddstak, vindfång och kapprum på ena sidan, kommer man in i hallen, där man genast angenämt beröres af byggnadens goda planläge och genom loggians hvalfbåge af den härliga utsikten. Rummens höjd, efter gängse hyreskasernförhållanden att döma äro de låga, synes mig vara ett godt grepp, som bortvisar hvarje tanke på onödigt brask och kallar in hemtrefnaden. Och i den andan har familjen äfven inrättat sig därinom — med hemtreflig gedigen komfort.

Arkitekt för byggnaden är I. G. Clason, Stockholm. Byggmästare, Carl A. Andersson, Göteborg, som uppfört byggnaden på entreprenad för en summa af 90 000: — kr. Fasaden, af kalksten, är levererad af Sköfde Mekaniska Stenhuggeri, gafvelkrön, balustraden och öfverliggare af granit äro levererade af Hebbel & C:o, Uddevalla, takteglet af Såtenäs tegelbruk genom Bröderna Bratt, Göteborg, kantbleck och rännrör af koppar utförda af Bleck- & Plåtslageriaktiebolaget i Göteborg, S. E. Olsson. Värmeledningen är levererad af Gegerfelt & Weijdling, Göteborg. Elektriska ledningar för ljus och ringledningar af ing. C. F. Kolmodin, Göteborg.

C. LINDHOLM

YSÄTER. SÖDRA TERRASSEN.

ARCHITECTURA MATER ARTIUM.

I KÖLN ha därvarande medlemmar af det stora »Bund Deutscher Architekten» i en inlaga till sin nye borgmästare anbefallt honom att med framhäfvande af valspråket »Architectura mater artium» arbeta för att åt Köln återförvärfva dess forna anseende som konststad och

YSÄTER FRÅN SYDVÄST. ARKITEKT: PROF. I. G. CLASON.

YSÄTER, INTERIÖR FRÅN SALONGEN. ARKITEKT: PROF. I. G. CLASON.

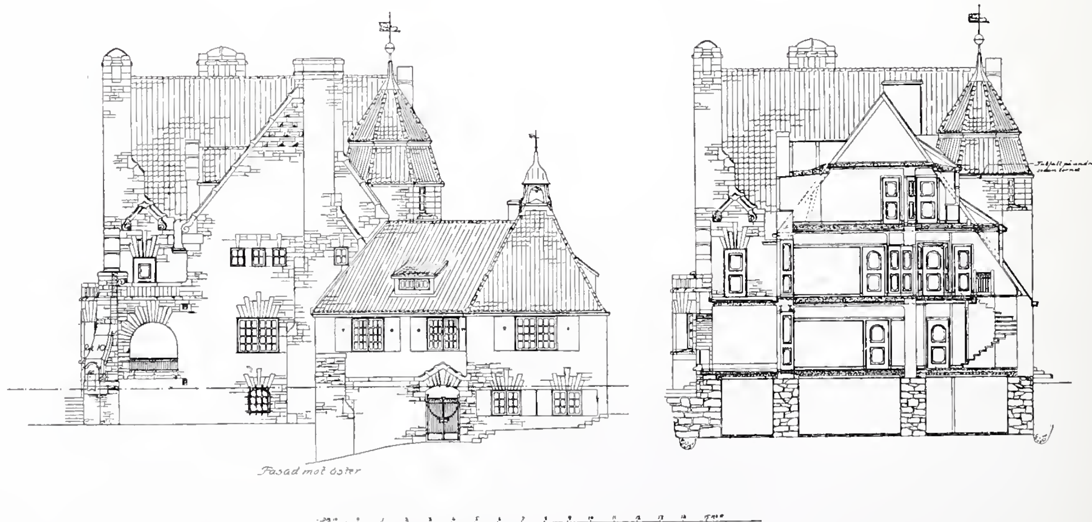

YSÄTER. FASAD MOT SÖDER. ARKITEKT: PROF. I. G. CLASON.

söka åt framtidens Stor-Köln gifva en prägel, den där en gång måtte lända sina upphofsmän till ära.

I detta sammanhang betonas i den anförda skrifvelsen att det system som hittills följts vid uppförandet af allmänna byggnader och det bristande intresse som myndigheterna visat för de enskilda arkitekternas verksamhet, hindrat ernåendet af ett starkt enhetligt grepp på stadsplane- och byggnadsproblemen såsom det blifvit möjligt för andra städer såsom Berlin, München, Dresden, Leipzig, Charlottenburg, Bremen, Stuttgart, Frankfurt a. M., Darmstadt m. fl. Stadsmyndigheters och privatarkitekters på ömse håll visade intresse och dessas samarbete hade där medverkat till det goda resultatet. I dessa städer hade man med framgång sökt tillämpa konsthistoriens tydliga lärdomar, att vid lösandet af offentliga byggnadsfrågor och vid dylika frågor af allmänt intresse söka under offentlighetens fulla ljus sätta in alla tillgängliga krafter på problemens lösning samt efter dessas uttömmande behandling anförtro själfva utförandet åt de bäst kvalificerade. Sunda och vackra stads- och byggnadsanläggningar och allmänt erkännande åt dessas konstbefordrande betydelse samt äfven ett hemfast konstnärslag med dess förmåga af väckelse och utveckling äro resultaten af dessa sträfvanden. Till förberedande af olösta frågor af dylik art påyrkas därför i skrifvelsen en af privatarkitekter och representanter för staden sammansatt kommission efter mönster från Leipzig, München, Düsseldorf m. fl. städer och hänvisas till en, tydligen med mycken flit, sammanbragt förteckning öfver ärenden som borde bli föremål för dylik behandling.

Förslaget har fallit i mycket god jordmån och den önskade kommissionen har nyligen tillsatts. Medlemmarna hvilkas antal icke får öfverstiga 75 väljas på två år af stadsfullmäktige samt rekryteras såväl från stadsfullmäktige och stadens sty-

YSÄTER. FASAD MOT ÖSTER. SEKTION.

relser som bland utöfvande konstnärer och konstintresserade borgare.

Ärendenas beredning och de löpande göromålens skötsel handhafves af ett arbets-utskott på högst 10 medlemmar, af hvilka hälften måste tillhöra stadens representation eller förvaltning.

Att kommissioner som dessa icke endast äro granna bubblor, utan kunna vara rotfasta organismer som i verkligheten kraftigt bidraga till en utveckling i önskad riktning visar en nyligen publicerad redogörelse för verksamheten af en liknande kommission i Newyork, hvilken föranleder en tysk sakförståndig till omdömet att det nyvordna kulturlandet i väster på detta område synes ha hunnit längre än Tyskland.

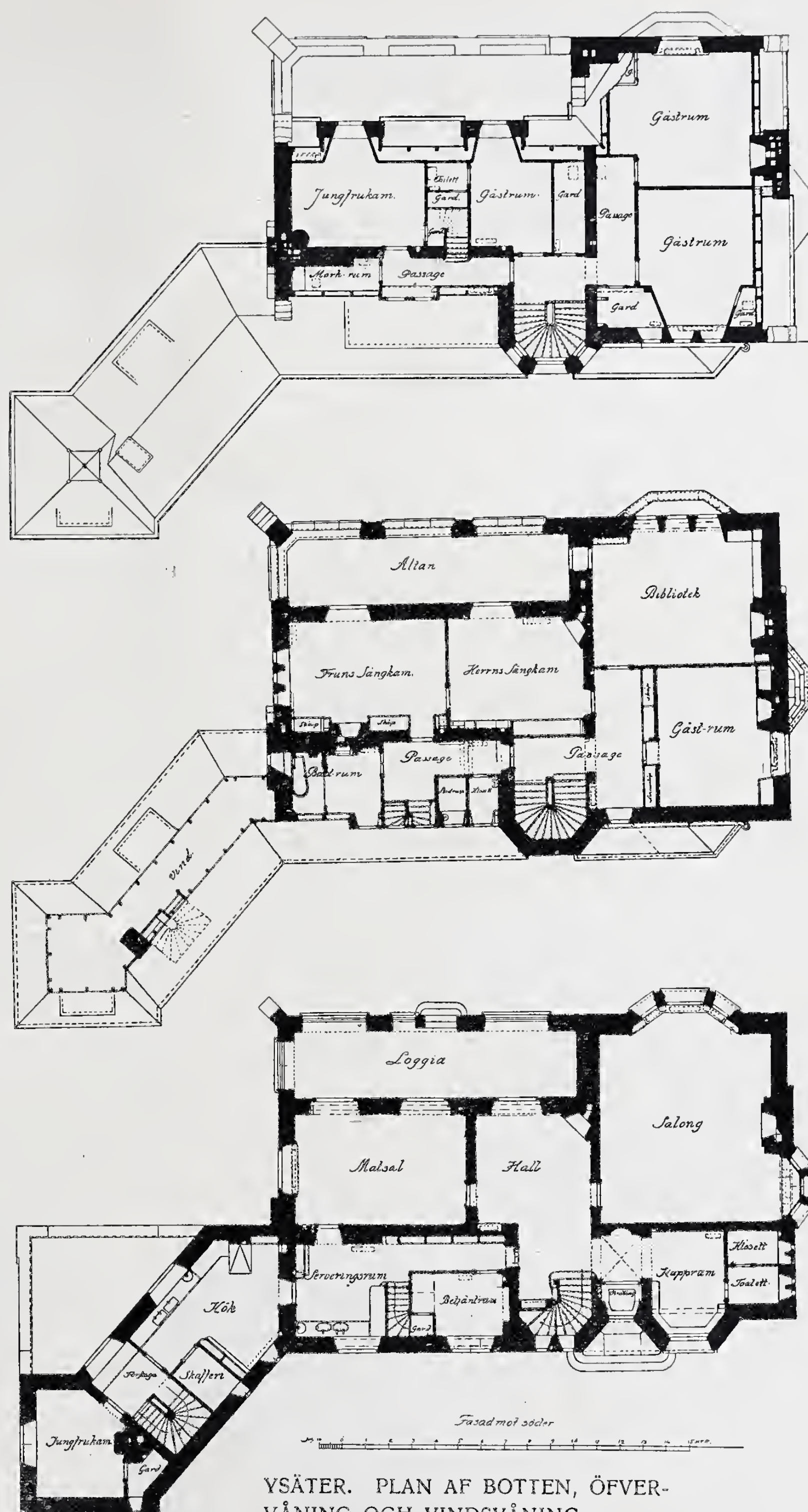
»Arkitektur» får möjligen tillfälle återkomma till denna redogörelse.

För dagen endast en anspråksfråga, som i anslutning till ofvanstående korta referat härmed kastas ut till begrundande och diskussion: Skulle Stockholm tilläfventyrs ha behof af en liknande institution?

Bland en samling för några år sedan publicerade uttalanden om Stockholm, som jag häromdagen kom att ögna igenom, fanns ett inlägg af I. G. Clason, hvilket i detta sammanhang får särskild betydelse som ett svidande uppriktigt svar på frågan.

Detta säger han:

»Den skönhet för hvilken Stockholm prisas, beror icke på människors åtgöranden.

YSÄTER. PLAN AF BOTTEN, ÖFVERVÅNING OCH VINDSVÅNING.

Af alla dem, som haft med stadens formande och bebyggande att skaffa torde knappast kunna nämnas mer än **en**, Nicodemus Tessin d. y., som förstått att med ett genialiskt användande af terrängförhållandena **föröka** Stockholms skönhet genom sitt mästerverk, det kungliga slottet.

Generation efter generation anstränger sig emellertid att förminska skönhetsvärdet äfven för denna snillrika anläggning.»

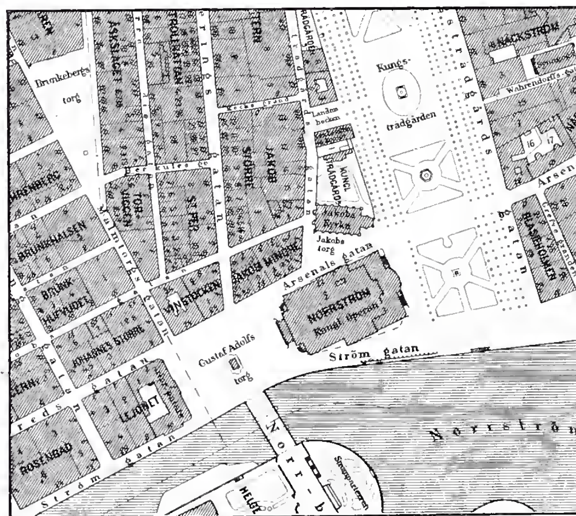
Bittra sanningar.

IVAR TENGBOM.

*

ARKITEKTONISKA FÖRPLIKTELSER UTI NYBYGGNADSFRÅGORNA VID GUSTAF ADOLFS TORG I STOCKHOLM.

Krafven på individens pliktställning inom samhället belysas ofta karaktäristiskt af de byggnadsproblem, som äro förknippade med daningen af stadsorganismen. Utvecklingen af densamma mot harmonisk helhet uti allmänna praktiska och konstnärliga syften kräfver en sträng begränsning af enskilda intressen, hvilka, när det gäller ordnandet af centrala trafikfrågor eller bebyggandet och omgestaltningen af platser, som antingen genom historia, läge eller naturlig skönhet ha utpräglad individualitet, fordra en mer ingående kontroll än en byggnadsordning kan utöfva. Här har samhället moralisk rätt att fordra en speciel hänsyn till allmänna önskemål och förpliktelser mot det bestående. På tyska kontinenten liksom äfven i Amerika öfvervakas vid dylika spörsmål statens och stadens intressen af härför särskildt tillsatta kommissioner och konstråd, som biträda fullmäktige vid lösningen af hithörande problem. Vår hufvudstad med dess ensartade individuella karaktär har ett alldeles särskildt behof af en likartad institution för att leda de kardinala byggproblemen till en lösning, som bättre motsvarar terrängens utnyttjningsmöjligheter, och förebygga ständigt upprepade försyndelser mot arkitektoniska arf. Denna önskan tränger sig i dagarna särskildt fram genom byggnadsplanerna vid Gustaf Adolfs torg. Här stå nu åter värden af djupgående betydelse på spel. En mark, som man i det längsta önskat se förvärfvad åt stats- eller stadsförvaltningen är på grund af ekonomiska förhållanden prisgifven åt privata spekulantintressen. Bland intresserade nämnas som bekant, hvad tomterna mellan Malmtorgs- och Regeringsgatorna beträffa, vår största privata penningesammanslutning, Skandinaviska Kredit-Aktiebolaget. Tomterna öster om Regeringsgatan ägas af Brandförsäkrings-Aktiebolaget Victoria, som säges ha för afsikt, att där uppföra butiks- och kontorslokaler och möjligen rum för hotellrörelse. Med andra ord det handlar om en ombyggnad af en fasadyta, som inom en lugn begränsning hittills visserligen varit alldeles betydelselös, men som i pregnant läge står utan motstycke i vår stadsbild; att fullborda ramen kring en plats, som genom nobel omfattning kan betecknas som stadens hjärta eller att, bokstafligen taget, skapa en pendant till världens kanske härligast belägna monumentalbyggnad, vårt kungliga slott. Ett sådant både genom genial placering i terrängen och storslagen daning dominerande monument som detta har nu sina bestämda arkitektoniska kraf på sin omgifning, hvilka hvad Gustaf Adolfs torg beträffar uti Norrbro, Arffurstarnes palats och Kungl. Operabyggnaden blifvit värdigt fyllda genom det arkitektoniska formspråket och ett enhetligt genomfördt måttförhållande. Platsens harmoni fordrar nu oeftergifligt att torgets norra begränsningsyta stämmes efter samma anslag. Utan att äfven här genomföra denna horisonten starkt betonande linjeföring och samma monumentala skala samt ädla formgifning skall man ej lyckas åstadkomma den helhetsverkan, som är grundvillkoret för ifrågavarande uppgifts lyckliga lösning. Den i allmänhet med förkärlek omfattade torngrupperingen skulle här spränga i stället för sluta ramen. Däremot skulle en portik utefter torgets norra begränsningssida framkalla en för platsen värdefull skuggeffekt till ytterligare markering af horisontalen, och dessutom genom sitt läge mot söder under regn som solsken blifva en omtyckt promenadplats. Samma enande syfte skulle ett sammanbyggande af komplexen å ömse sidor af Regeringsgatan ofvan vår portik, som i detta fall finge dragas öfver gatan, tjäna, och vore att tillråda, om ej trafikskäl talade häremot. Att öfverspänna gatan med ett enda hvalf torde ej utan olägenheter kunna utföras. I hvarje fall ginge man härigenom förlustig af ett sällsynt vackert gatufondperspektiv, ty i Regeringsgatans öppning mot torget inskrifver sig, som bekant, vårt förkättrade riksdagspalats, lösryckt från slottet, som det här ter sig, särdeles verkningsfullt.

PLAN ÖFVER GUSTAF ADOLFS TORG OCH NÄRMASTE OMRÅDEN.

I detta sammanhang torde utvecklingen af den

en gång af Gustaf III framkastade tanken på en förbindelseled mellan Stockholms och Haga slott åter blifva aktuel. Denna har sedermera upptagits uti det mycket dryftade behofvet af en trafikled från norr till söder eller Sveavägens framdragande till Gustaf Adolfs torg, genom vidgning af Malmtorgsgatan, och hvilken väg hittills i Stockholms stadsplan genom beslut avancerat till Kungsgatan. Men när regleringsplanen för sistnämnda gata genom Brunkebergsåsen blifvit slutförd torde härigenom detta trafikledsbehof i hufvudsak blifva tillgodosedt. I hvarje fall skulle Sveavägens fullföljande till det torg, om hvars gestaltning det här handlar, enligt ofvan anförda skäl för detsamma blifva afgjordt ofördelaktigt.

För närvarande mäkta inga privata byggherrar eller institutioner så sörja för monumentalarkitekturen som just bankvärldens. Genom Skånes Enskilda Banks sammanslagning med Skandinaviska Kredit-Aktiebolaget har för dem nya byggnadsbehof uppstått. Genom detta penningestarka bolags nybyggnadsspekulationer vid vårt förnämsta torg förefinnas alltså enastående ekonomiska förutsättningar för en värdig lösning af denna byggnadsfråga, och det är att hoppas, att vederbörande här i förening med försäkringsbolagets tillförsäkra sig om en enhetlig lösning, som står i proportion till frågans ideella betydelse.

För att från begynnelsen gifva problemet en allsidig belysning är kring detta ämne om någonsin en allmän täflan mellan svenska arkitekter att tillråda.

Gustav Holmdahl.

UTSTÄLLNINGEN AF KONSTSMIDE I NORDISKA MUSEET.*

På den, som besöker Nordiska museet och offrar en välbehöfligt rundlig tid att taga dess skatter i betraktande, måste alltid komma en känsla af hvilken oerhörd rikedom vårt land äger i dessa samlingar. Ju oftare, man besöker museet, och ju mera i detalj, man studerar denna oerhörda mängd af museiföremål, desto mera tränger sig den förnimmelsen på en, att här finnes ett outtömligt förråd att hämta lärdom af, lärdom vare sig man idkar konsthistoriska, etnografiska eller rent konstnärliga studier. Är man emellertid icke närmare förtrogen med museets resurser eller har haft den lyckan att vid sina studier komma i beröring med museets tjänstemän, går man kanske och inbillar sig, att museet i visningssalarna utställt allt hvad det äger och har, men då misstager man sig grundligt. Oaktadt museets visningssalar äro så många och så stora, finnes dock icke plats därtill, utan i magasiner inom byggnaden förvaras stora mängder af föremål, som allmänheten icke fått tillfälle att se. Men för att de icke skola vara helt och hållet undangömda, tagas någon gång vissa grupper af föremål fram ur sina gömställen och exponeras, och så har i år skett, då museet af dessa magasinerade föremål anordnat en utställning af konstsmiden uti museets sal för tillfälliga utställningar. Då konstsmide är en handtverksgren, som sedan gammalt är omhuldad af arkitekterna, har tidskriften, på samma gång som den visar några prof på de utställda föremålen, med några rader velat bevara minnnet af utställningen, som endast kommer att existera en kort tid.

I stort sedt omfattar utställningen väsentligen fyra stora grupper af konstsmiden, nämligen: dörrsmiden, hvaruti då inbegripas beslag, gångjärn, portklappar, lås och nycklar samt skyltarmar, grafkors och vindflöjlar. Därtill komma några ljuskronor samt en del vapen, de senare lånade från Lifrustkammaren.

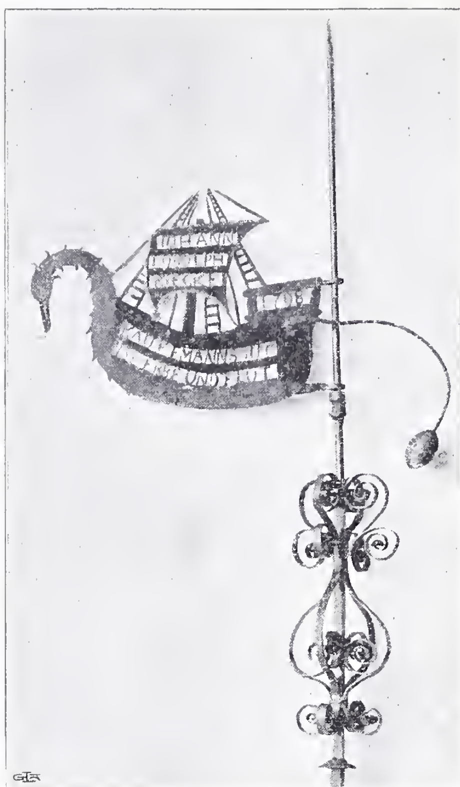
Dörrsmidena äro där dominerande. De representeras af ett stort antal typer från medeltidens äldsta del, ända till 1700-talets arbeten.

Medeltiden är naturligtvis sämst representerad och detta af helt naturliga skäl. De medeltida dörrsmidena finnas i allmänhet på kyrkdörrarna och det är ju i Statens Historiska museum, som man egentligen har att söka dessa, men på Nordiska museets utställning finnas några representanter däraf, icke så många, att man kan följa utvecklingen af dem eller iakttaga de för de olika landsändarna karaktäristiska typerna. Af de utställda låsen, särskildt de s. k. bultlåsen, torde dock många vara af hög ålder. 1500- och 1600-talen äro dock rikare representerade, och under dessa tider nådde också dörrens konstnärliga utsmyckning med smiden sin höjdpunkt.

Att dörrsmidena kommit att intaga en så väsentlig del af utställningen kan ju hafva sitt berättigande, om man ser vår smideskonst mot historisk bakgrund. Följa vi nämligen utvecklingen af vår inhemska smideskonst, torde dörrsmidena intaga den mest betydande platsen såväl hvad mängden af alster, som äfven hvad den konstnärliga nivån beträffar. Af medeltidens svenska smiden äro dörrsmidena så dominerande, att andra smidesarbeten

* Införandet fördröjdt af utrymmesskäl.

rentaf försvinna vid sidan om dem. Efter medeltidens slut började visserligen gallren, såsom grindar, trappräcken, fyllningar och portöfverstycken m. m. att göra dörrsmidenas rangplats omstridd, men dessa hade dock på 1500- och 1600-talets första hälft en glansperiod, som först mot det senare århundradets slut började förminskas, tills på 1700-talet dörrsmidena alldeles försvunno. Därefter var det gallret enbart, som fick fortsätta konstsmidets traditioner, tills i början på 1800-talet det blef dess tur att ge vika för det då modernt blifna gjutjärnet.

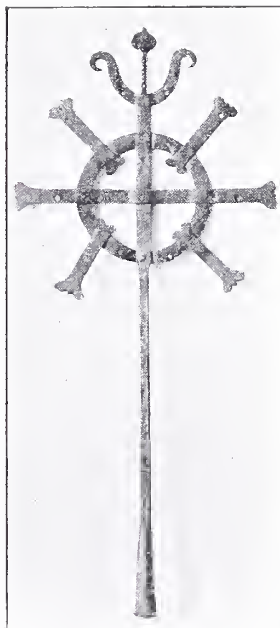

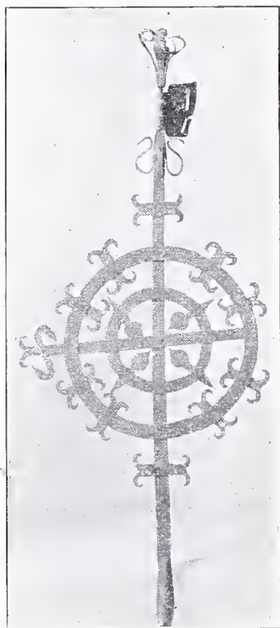
VINDFLÖJEL. NORDISKA MUSEET.

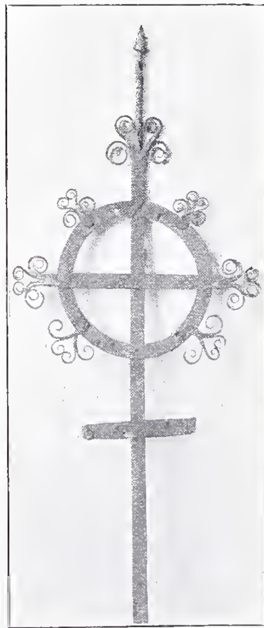
En annan viktig grupp af konstsmidesalster är således den, som omfattar alla arter af gallret och med tanke därpå är det förvånande litet, som däraf visas på utställningen. Förmodligen är det utrymmesskäl, som hindrat att icke mera kunnat exponeras.

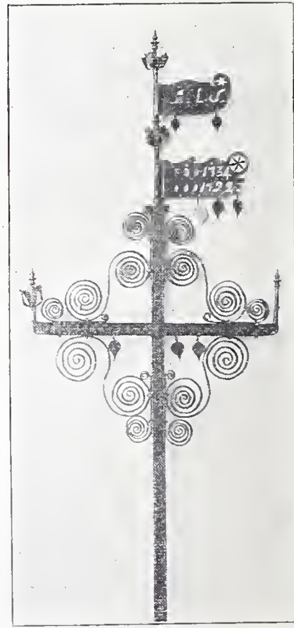
Af de återstående grupperna torde grafkorsen vara intressantast. Nere i samma sal, som de öfriga smidena, finnes en samling tyska grafkors, konstrikt utsmidda, rikare och praktfullare än de svenska, men dessa torde dock i all sin enkelhet taga priset. De äro uppställda i ett af gallerierna och ordnade landskapsvis, hvarigenom man får en god föreställning, om huru typerna i olika landsändarna tedde sig. De äro inga mästerstycken i smideskonst dessa, ty de äro i regeln utförda af plansmidda bitar, som sedan nitats ihop, så att någon egentlig smideskonst äro de knappast prof på. Men kompositionen lämnar intet öfrigt att önska, något, som man knappast förvånar sig öfver, då man går och studerar Nordiska museets samlingar, ty man har väl intet skäl att antaga, att allmogesmederna skulle vara sämre konstnärer än allmogeträsnidarna, af hvilkas konst museet gömmer så många vackra prof.

Om tidskriftens utrymme tilläte skulle det vara ganska lockande att här få mera i detalj omtala denna intressanta utställning. Det finnes af alla de olika afdelningarna så många representativa föremål, sådana som äro karaktäristiska för sin tid och sådana, som visa mera ovanligt skaplynne, och som äfven i allmänhet äro utförda i aflägsna landsändar, långt borta från den modärna smakens stora vand-

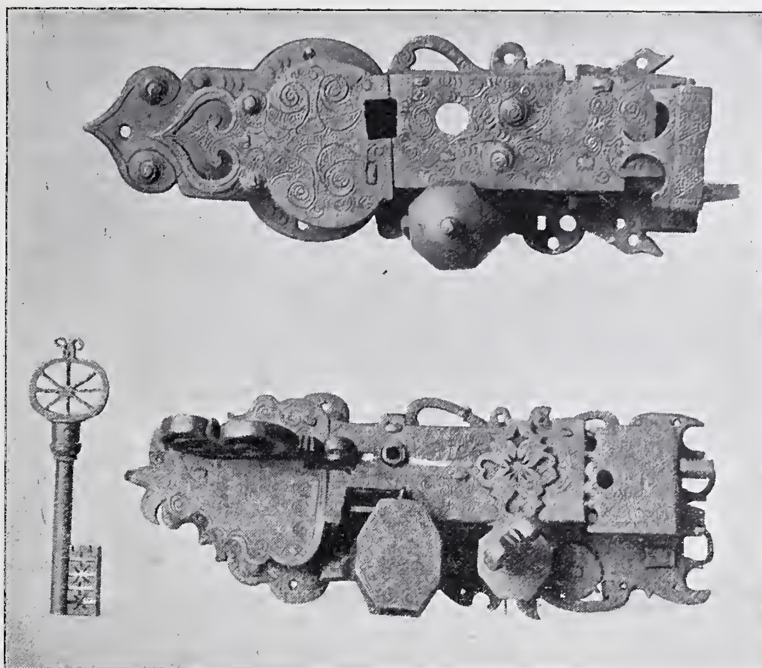

GRAFKORS. NORDISKA MUSEET.

ringsvägar. Det må här endast uttalas den förhoppningen, att järnsmidet, det af arkitekterna så högt aktade och vördade handtverket, må af utställningen draga all möjlig nytta och att dess utöfvare må hämta goda och nyttiga lärdomar. Utställningen är ju en hjälp i vårt sträfvande att åter få se handtverksmästare, lika skickliga i yrket och lika hängifna det, som de mästare, hvilka hamrade de på utställningen visade arbetena.

KARL BERLIN.

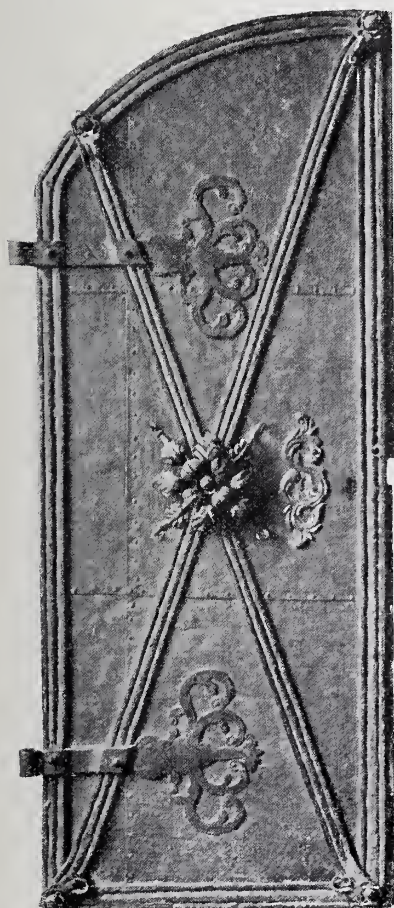

LÅSSMIDE. NORDISKA MUSEET.

OM KLASSIFICERING AF NATURSTENAR FÖR FASADER.

INLÄGG I DISKUSSIONEN VID AFDELNINGENS FÖR HUSBYGGNADSKONST SAMMANTRÄDE 17 MAJ 1910 AF C. G. ZICKERMAN.*

Kategorisk indelning af fasadstenar i klasser är felaktig så länge indelningen skett endast på grund af erfarenheter från stenens användning i arkitekturen och icke samtidigt undersökning blifvit gjord om stenen användts på ett sätt som står i öfverensstämmelse med dess natur eller om den kanske rentaf blifvit behandlad på ett för densamma skadligt sätt. Bedömd utan att hänsyn tagits till dessa förhållanden, kan en stensort bli rent felaktigt klassificerad, hvilket jag längre fram skall söka bevisa.

JÄRNDÖRR. NORDISKA MUSEET.

Jag anser dessutom det vara lika fullt af behofvet påkalladt att få utredt lämpligaste användnings- och behandlingssättet för hvarje allmänna fasadstensort som det är att få stenarna klassificerade.

För att bevisa giltigheten af dessa mina åsikter skall jag taga en sten till exempel och tager då af helt naturliga skäl den sten, som jag bäst känner, nämligen övedsklosterstenen eller som jag hällre kallar den »övedstenen», men hvad jag kommer att säga om denna sten är i lika hög grad gällande äfven för den andra röda silurstenen i Sverige: orsastenen. Dessa båda stensorter stå i förslaget upptagna i klass II om de »äro omsorgsfullt valda» eljest i klass III. Hvad menas nu med att dessa stenar äro »omsorgsfullt valda?» Jag förmodar att förslagsställarnas mening varit att, alldenstund en del stenar vittrat i en eller annan fasad, dessa stenar ej skulle varit valda med tillräcklig omsorg så tillvida att deras habitus ej skulle varit förstklassig? Men nu är det att märka att vittring förekommit å här nämnda stensorter i lika hög grad på block af bästa kärnsten som på block, som visat en strimmig (lagrig) struktur, under det andra stenar af samma strukturer ej visat spår af vittring t. o. m. efter 150 år. Det hjälper således ej att stenleverantören gallrar aldrig så väl: stenen kan likafullt komma att visa vittringsfenomen efter inmurningen, men att den det gör är visst ej något trolleri, som jag snart skall söka förklara. Jag vill med detta visst ej hafva sagt att ej en sträng gallring skall och måste ske vid stenhuggerierna, därvid all sten med skadliga klof eller ojämnheter i strukturen skall frånsorteras, men jag vill bestämdt påstå att detta ej är tillräckligt för att man skall vara säker för att ej vittring kan uppkomma på en fasad under det att en annan af samma stensort ej visar spår af vittring. Jag skall nu försöka förklara huru detta kan komma sig i synnerhet beträffande sandstenar af den typ, som representeras af öved- och orsastenarna.

* Införandet fördröjdt af utrymmesskäl. Jämför för öfrigt redogörelse för detta afdelningssammanträde å sid. 84 innevarande årgång.

Dessa stenar utmärka sig för finkornighet, ringa kalkhalt samt framför allt öppna porer. Bindemedlet mellan kvartskornen är kiselsyra, järnoxid och den sparsamt förekommande kalken. På grund af sina öppna, rena porer är stenen tämligen hygroskopisk och alldenstund den är finkornig äro äfven porerna så fina att den däri inträngda vätskan är att anse såsom instängd i hår-rör. Det är härpå som jag bygger min hypotes. Tänka vi oss en sådan sten utsatt först för fukt och sedan för köld uppstår följande rent fysiska process. Stenen super till sig vätska en eller annan cm. djupt in och när sedan kölden kommer och tillfryser alla öppningar på ytan har den instängda vätskan, som så småningom kyles under + 4 grader och därför börjar utvidga sig, ingen annan väg än att söka sig längre in i stenen. Detta erbjuder också ingen svårighet för den, alldenstund vätskan såsom instängd i hår-rörskärl kan kylas betydligt under 0 utan att stelna. Den har således tid på sig; trycket utjämnas och någon spräugverkan uppstår icke och således ej heller någon frostvittring. Men hur ställer sig saken om porerna inuti stenen på ett eller annat sätt blifvit täppta? Då har vätskan ej sin reträttväg öppen, frosten hinner upp den, fryser den till is och sprängverkan uppstår.

Ett lifsvillkor för dessa stenar är således att få behålla sina porer lika öppna när stenen sitter i väggen som när den bröts ur berget, men härvidlag syndas mycket af Eder herrar arkitekter som äfven af herrar byggmästare och jag skall därför bedja att under några ögonblick få sätta Eder på de anklagades bänk, där äfven min plats skulle varit om jag ej insett mina misstag och blifvit en botfärdig syndare. Anklagelsepunkterna äro många, men jag vill ej vara småaktig utan blott väcka talan i de gröfsta missgärningarna som äro tvänne, nämligen användningen af cement och rengöring med saltsyra eller annat kalkupplösande rengöringsmedel. Det låter ju betänkligt att jag såsom tjänsteman vid Sveriges största cementfabrik skulle fördöma användningen af cement, men det är ej heller min mening, använd gärna och mer än gärna cement i samband med natursten, men använd den rätt.

Huru verkar då cement hvari fasadsten inmurats eller som gjutits bakom densamma i samma mur? Hvilka kemiska reaktioner som ske är här likgiltigt; det är nog att veta att under den tid cementen stelnar äro vätskorna däri att anse såsom moderluter för kalksalter, hvilka med stor begärlighet utkristallisera i omgifvande stenars porer och täppa desamma. Huru långt dessa luter kunna vandra innan de sluta sitt fördärfbringande lopp fick jag en gång erfarenhet af. Det var på ett trapplan, 1,2 meter bredt och 150 mm. tjockt.

På midten af planets inre kant hade i öfverliggande sättsteg inmurats en ventil i cement. Från denna ringa cementmassa vandrade luterna ut rakt igenom hela planets bredd och kunde spåras på planets framkant genom hela dess tjocklek. Det är således nödvändigt att all cement hålles fjärran från natursten så länge cementen håller på att stelna. Hvalf o. d. måste utföras först så att de hinna att torka innan närmaste fasadsten inmuras. Ett eller annat lager af kalkbruk hindrar ej cementens framfart i ringaste mån. Ett lager asfalt, struket på stenens baksida och fogytor kan vid kinkiga konstruktionsfall göra nytta, men då får fasadstenen vara så tunn, att ej dess fuktighet kan få plats att gömma sig undan frosten. Fogning med cement är a priori förkastlig. Tänk blott på den feta klibbiga lut, som så småningom kryper ut på ytan från fogarna och inbjuder sot och dylikt till hvila.

Den andra anklagelsepunkten var fasadytans rengöring med kalkupplösande medel. Lika väl som ett dylikt rengöringsmedel kan upplösa murkalken på fasadytan och låta en del af denna kalk vandra in i stenen, lika väl kan den själf intränga i stenen och upplösa den lilla kalkhalt, som stenen själf innehåller och låta den äfven kristallisera i porerna. Härvid bidrager tvättningsmedlet på tvänne sätt till stenens vittring i det den icke blott täpper porerna utan äfven kemiskt skadar sammankittningen af kvartskornen. Det finnes dock ett sätt att tvätta natursten med kalkupplösande medel utan att nämnvärdt skada denna och det består däri att först låta stenen supa till sig så mycket vatten den vill, därefter tvätta den ren med syran samt omedelbart därefter bortspola denna med mycket vatten. Då kommer ej syran in i stenen, men man måste skydda lägre sittande sten från att supa till sig syra. Detta arbete fordrar dock stor samvetsgrannhet hos arbetaren och sådan är sällsynt samt då tvättningen är en mycket farlig procedur, är det nog klokast att förbjuda all annan rengöring än med vatten och skrubb och hellre räkna några dagsverken extra för detta arbete.

Det kan tyckas som om jag kommit på sidan om ämnet, men jag tror mig med detta ha bevisat att det i många fall ej är hvarken stenen eller stenleverantörens skull att den ej uppfyller de förhoppningar, man trodde sig ha rätt att vänta på grund af erfarenheter från andra ställen, där samma sten användts, och jag vill därför upprepa mitt yrkande på att klassificering ej sker på sätt förslaget angifver utan att samtidigt hvarje däri omnämnd sten beskrifves och dess lämpligaste användnings- och behandlingssätt angifves.

I sammanhang härmed ber jag få fästa afdelningens uppmärksamhet på att den svenska fasadstensindustrien arbetar under mycket besvärliga omständigheter och absolut ej tål vid den minsta orättvisa i konkurrensen med de utländska stensorterna. Det är därför en bjudande nödvändighet att samtidigt som en sådan utredning göres, denna äfven kommer att omfatta de utländska stensorter, som nu förekomma i konkurrens med våra inhemska.

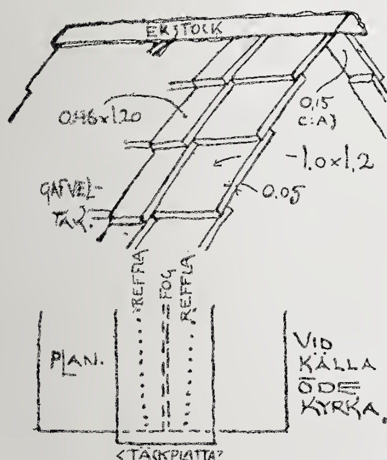
En sådan allsidig utredning skulle otvifvelaktigt bli en uppslagsbok som ingen om sitt land och yrke mån arkitekt eller byggmästare skulle underlåta att rådfråga.

MEDDELANDEN.

Redaktionen vill uppmana medlemmar af föreningen att vid de resor de företaga inom landet meddela sina iakttagelser ang. våra gamla byggnader och minnesmärken till tidskriften. Korta

notiser i denna riktning, om ett värdefullt byggnadsverks tillstånd, om dess skötsel, om det sätt på hvilket förändringar vidtagits etc., eller aktuella upplysningar i öfrigt, inriktade på en vidgad uppskattning af det arkitektoniska goda vi ännu ha kvar och på kännedomen af lokala tekniska detaljer — kan säkert komma att bidraga till bevarandet af åtskilliga skönhetsvärden.

Öland. På Öland ser man ännu kalkstenshällar använda vid taktäckning. I Källahamn, å hus med torftak, lågo kalkstensplattar vid takfoten i snedsprång öfver muren, bildande under torftäckningen ett stenskikt för vattenaffallet. Därinvid, å Källa ödekyrka (från medeltiden), fanns ett utbyggdt vapenhus med gafveltak, helt täckt af kalkstenshällar. Dessa lågo sida vid sida bildande skikt, där det öfre öfversköt det undre med cirka 8 cm. Dessa plattor hade en längd af 1,20, bredd 1,00 och tjocklek cirka 0,05 meter. Öfver stötfogarna voro anbragta på samma öfverskjutande sätt täckplattor af längd 1,20, bredd 0,46 och tjocklek 0,05 meter. I undre plattorna var anbragt en längs stötfogen gående räffla, anbringad för att hindra det sidovatten, som glider in under täckplattan, att nå stötfogen. Hällarna hängde cirka 0,15 m. öfver murlifvet mot sidorna och mot gafveln och som nocktäckning tjänstgjorde en trekantad ekstock. Täckningen syntes ännu fullt effektiv och byggnadspartiet, som är senare byggdt än kyrkan i öfrigt, helt konserveradt. — Metoden med de stora, täckande stenplattorna verkade mycket imponerande.

Kalmar. Vid besök å Kalmar slott helt nyligen frapperades man af den villaliknande byggnad à la Djursholm som förlagts omedelbart vid hufvudporten inom vallarna till slottet. Vid förfrågan upplystes att öfverintendentsämbetet uppfört densamma, för helt kort tid sedan, till vaktmästarbostad. Brutalt placerad, vidlyftig i formen och lysande i hvitt och rödt mot slottets grå verkar den i hög grad störande. Man frågar sig, hvarför ej en slottsvakt liksom en kyrkvakt kan bo ett stycke ifrån och undrar hur exemplet skall verka på de goda kalmariterna — de som just börjat titta i »Gamla Svenska Städer».

Ragnar Östberg.

Dansk arkitekturutställning. Akademisk Architektförening i Köpenhamn har anordnat en utställning af arkitektur i »den fries Udstillings Byggning», hvilken öppnades den 6 oktober och som synes vara föremål för lifligt intresse. Det utställda materialet är mycket rikligt och består till stor del af färgteckningar och akvareller. Direktören för Kunstgewerbemuseum i Berlin, dr Jessen, har vid besök på utställningen blifvit så intresserad af densamma att han inbjudit utställningens styrelse att sända ett fylligt urval af ritningar och fotografier till Berlin för att exponeras i Kunstgewerbemuseets öfvertäckta gård. Dr Jessen önskade särskildt få representerad den modärna danska tegelarkitekturen, däremot icke arbeten med tysk påverkan, och utställningen borde visa, hur man bygger kyrkor, skolor, sjukhus, bostadshus och villor både i stad och på land. Utställningen skall öppnas 1 dec. och pågå omkr. två och en half månad.

Sedt i samband med våra stäckta utställningsplaner bör ju det intresse, som våra danska kolleger ägna ämnet, vara värdt uppmärksamhet, särskildt från deras sida, som vid diskussionen härom velat frånkänna dylika arkitekturutställningar all betydelse.

T—m.

Pristäflingar.

Nationalmonumentet. Prisnämnden bestående af hrr I. G. Clason, Carl G. Laurin, Theodor Lundberg och L. I. Wahlman som haft att bedöma de vid omtäflingen inkomna förslagen, har afgifvit följande utlåtande:

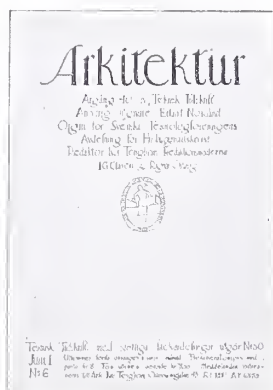
»Sedan de tre till den begränsade täflingen i och för åstadkommande af förslag till ett Nationalmonument i Stockholm inbjudne inkommit med sina förslag under samma signaturer — Bis, Moder och Skarp Klinga — som i den förberedande allmänna täflingen, hafva undertecknade granskat desamma och enats om att med hänsyn till förslagens relativa konstnärliga värde sätta dem i följande ordning: i främsta rummet 'Skarp Klinga', i andra rummet 'Moder', i tredje rummet 'Bis'.

Hvar och en af de täflande är nu enligt programmet berättigad till en ersättning af 3 000 kr., och »Skarp Klinga» till ytterligare 3 000 kr. för det fall, att kommitterade skulle besluta att icke uppdraga åt honom att utföra monumentet.

Beträffande fördelningen af de 2 000 kr., som dessutom ställts till juryns förfogande, hafva vi beslutat, att denna summa oafkortad skall tilldelas 'Moder', emedan det synes oss, att det af 'Bis' nu ingifna förslaget icke innebär någon förbättring af det föregående, utan snarare tvärtom, och att detta förslag sålunda icke kan anses göra skäl för någon extra belöning, under det att förslaget med motto 'Moder' måste betraktas såsom stående 'Skarp Klinga' nära i värde.

Med hänvisning till hvad vi i vårt föregående yttrande angående bedömningen af den allmänna täflingen tillåtit oss anföra angående vår uppfattning om värdigaste sättet att förverkliga Nationalmonumentsidén, anse vi oss i detta sammanhang böra meddela, att vi icke kunna förorda något af de tre förslagen till utförande.»

Utrymmet tillåter icke idag att närmare ingå på täflingen. Vid en flyktig granskning af förslagen är det särskildt Bis, som fängslar genom ett intressant grepp på

FÖRSLAG TILL OMSLAG FÖR »ARKITEKTUR» AF CARL A. NILSSON, ASPLUND, HÖKERBERG, HOLMDAHL.

uppgiften. Det är ett försök till utformning af ett öppet stadsparti under stark känsla för rumsbegreppets kraf och en lösning af monumentfrågan i anslutning härtill, som välgörande bryter af mot det vanliga sättet för monumentbildningar: en öppen plats och på den en pinne af en eller annan form och med en eller annan skulpturgupp.

I. T.

TILL TÄFLINGEN FÖR OMSLAG TILL »ARKITEKTUR» hade inkommit 10 förslag. Bedömningen af dessa utfördes af hrr Clason, Nordlund, Tengbom och Östberg, hvilka enhälligt beslöto att på i täflingsprotokollet angifna grunder tilldela första pris kr. 100 åt förslaget N:o 5 med motto »Runor», hvars författare befanns vara arkitekt Carl A. Nilsson. Dessutom utdelades pris om 50 kronor till 4 andra förslag, hvilkas författare visade sig vara arkitekterna: E. G. Asplund, Ottar Hökerberg, Ragnar Hjorth, Gustav Holmdahl, hvarjämte ett annat förslag af ark. E. Kjellin inköptes för 40 kr. Fyra af de prisbelönade förslagen meddelas här i afbildning. Ett femte nämligen Hjorts förslag kommer att användas till innevarande årgångs titelsida.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen d. 18 okt. under ordförandeskap af prof. Clason. Ordföranden meddelade betr. afdelningens planerade deltagande i arkitekturutställningen i Rom 1911, att han uppvaktat civilministern och därvid erfarit att afdelningen icke kunde bygga på något statsanslag för sitt deltagande, då denna fråga var af den art, att den måste afgöras af riksdagen, och beslöt afdelningen att frångå det vid föregående sammanträde fattade beslutet, att ingå till Konungen med anhållan om statsanslag. Afdelningen förklarade sig härpå ej vilja uppge tanken på ett deltagande i utställningen och uppdrog åt sin vid förra sammanträdet valda jury att inkomma med förslag därom.

Ingeniör Ivar Kreuger höll ett med skioptikonbilder beledsagadt föredrag om »Antikens stadion och amfiteatrar och deras modärna efterbilder» hvarvid föredraganden gaf en historisk öfversikt och demonstration af de märkligaste af dessa ifrån äldsta tider till våra dagar, af hvilka ett par amerikanska stadion och deras konstruktionssätt närmare beskrefvos. Arkitekt T. Grut demonstrerade härpå Stockholms stadionfråga, gaf en resumé öfver frågans tillkomst och utveckling i anslutning till debatten om de olympiska spelens förläggande till Stockholm, demonstrerade de af honom uppgjorda ritningarna samt berörde en del kostnadsfrågor och jämförelser med det i Berlin under byggnad varande stadion. Intendenten Axel Nilson redogjorde för täflingsritningarna om Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg, som för aftonen voro utställda, samt demonstrerade i skioptikon de olika täflingsförslagen.

Arkitekt Grut meddelade att Föreningens styrelse vore betänkt på att öka årsafgiften med kr. 5, per medlem, samt anmodade dem, som voro emot förslaget, att vända sig till sekreteraren för anteckning af sin mening.

Täflingsritningarna till nytt omslag till afdelningens organ »Arkitektur» voro utställda, och hemställde ordföranden till afdelningen om den i stället för det nuvarande omslaget önskade det med 1:sta pris belönade förslaget, hvilket besvarades med nej. Ark. Lindegren föreslog, att man skulle söka genomföra en omarbetning af det nuvarande omslaget med bibehållande af uppställningen i sin helhet, hvilket förslag af afdelningen förkastades.

Utställningen för aftonen utgjordes af ritningar till några sjukhusbyggnader och barnsjukhus i Stockholm, tuberkulosvårdanstalter i Spenshult (statens), i Broby (länets) och i Borås (stadens), samt flera vattentorn, m. m. af arkitekterna Tengbom och Torulf. Efter supén förevisade ark. Enblom skioptikon bilder från Berlin.

I REFERATET FÖR SAMMANTRÄDET d. 13 sept. utglömdes att utställningen för aftonen utgjordes af ritningar till ny kyrka i Masthugget, Göteborg och kyrka i Lyse samt till villor m. m. af arkitekt Sigfrid Ericson i Göteborg.

ARKITEKTUR

ÅRGÅNG · 40 · AF · TEKNISK TIDSKRIFT · ANSVARIG UTGIFVARE · ERLAND · NORDLUND

ORGAN · FÖR · SVENSKA · TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING · FÖR · HUSBYGGNADSKONST

N:R 12 · 7 DEC. · 1910

REDAKTÖR · IVAR TENGBOM · REDAKTIONSMEDLEMMAR · I. G. CLASON · RAGNAR ÖSTBERG

UTKOMMER FÖRSTA ONSDAGEN I HVARJE MÅNAD. PRENUMERATIONSPRIS, INCL. PORTO, KR. 8.00. FÖR UTRIKES BOENDE KR. 8.50. MEDDELANDEN ADR. TILL ARK. IVAR TENGBOM, ÖSTERMALMSGAT. 43. RT. 8281. AT. 6858

DET STORA BANGÅRDSFÖRSLAGET FÖR STOCKHOLM.

Det problem, som betecknas med ofvanstående rubrik, har för Stockholm under långliga tider lagt hinder i vägen för viktiga frågors lösning. Det har väl under de senaste tjugu åren icke dryftats ett omfattande byggnadsproblem, icke en viktigare stadsplanereglering, åtminstone som rört vid det centrala Stockholm, utan att man haft känning häraf. Föreslagna utvecklingsåtgärder i dylika fall må ha varit aldrig så behöfliga, den gjorda utredningen aldrig så väl uppbyggd och motiverad, när man kommit till verkligheten har det hela vanligen strandat för detta enkla faktum: ingenting kan göras förrän västra stambanans inledande blifvit bestämd. Hvarje arbete, som söker föra denna fråga närmare sin lösning, bör därför mottagas med det största intresse. Det förslag till bangårdsfrågans lösning, utarbetadt af delegerade från järnvägsstyrelsen och Stockholms stad, som i dagarne framlagts, synes vara ett mycket betydelsefullt arbete i detta afseende. Innan man kommit till detta väl genomarbetade förslag har frågan genomvandrat många stadier. Vi behöfva endast erinra om den ur en internationell täflan framkomna s. k. Essingelinien af 1901, vidare 1901 års bangårdskommittés förslag, som framlades 1905, med den betydligt närmare staden framskjutna linien öfver Långholmen och Kungsholmen (det s. k. Skanstullförslaget), tills man nu arbetat sig fram med linien till de centrala delarna af staden och framdragit den öfver själfva Riddarholmen.

Det nu framlagda förslaget, hvilket tillstyrkes till utförande af järnvägsstyrelsen, går nu till vederbörande myndigheters pröfning, d. v. s. dels regering och riksdag dels till Stockholms stad, som härvid har synnerligen viktiga intressen att bevaka, då ju stadens fysionomi genom förslaget beröras på ett mycket ingripande sätt.

I Sv. Teknologföreningen debatterades förslaget vid Afdelningens för Väg- och Vattenbyggnadskonst senaste sammanträde, till hvilket bl. a. inbjudits Arkitekt-afdelningens medlemmar. Därvid lämnade byrådirektör Bergelmer en redogörelse för detsamma belyst med skioptikonbilder och kartor. Denna afdelning af Teknisk Tidskrift är ej platsen för en ingående redogörelse för förslaget, men däremot bör påpekas vissa partier af detsamma, som i hög grad äro förtjänta af arkitektoniskt intresse. Förslaget i sin helhet omfattar såväl västra stambanans inledande till stadens centrala delar som i samband härmed ordnande af förstadstrafikens banor och äfven det alltid aktuella problemet om en bekväm person- och gatutrafikförbindelse mellan stadens norra och södra delar. Inledandet af västra stambanan sker öfver Årstaviken medelst en högbro, vidare genom en tunnel under södra bergen, på en ny bro öfver södra strömmen samt öfver Riddarholmen fram till Tegelbacken och in på Centralstationen, som utvidgas med en stor ny byggnad från dess södra hörn vinkelrätt mot den gamla och med fasad utåt Mälaren. En annan stor personstation med genomgångstrafik förlägges på Söder, hvarjämte mindre stationer för lokaltrafiken å olika platser kunna anordnas. Hvad som ur stadsbyggnadssynpunkt mest intresserar är den del som rör vid de centrala delarna af staden. Här bifogade planer återgifva dessa partier. Utom dessa finnas förvisso äfven andra punkter såväl på söder som norrut förbi Karlberg etc., hvilka äfven äro af intresse. Men Riddarholmen och partiet omkring hufvudbangården torde vara de områden, som erbjuda de största svårigheterna för en lycklig lösning. Riddarholmspassagen synes t. o. m. ha absorberat hufvudparten af det allmänna intresset f. n. — Riddarholmens östra eller västra sida är det spörsmål, om hvilken meningarna nu till stor del bryta sig.

Hälst borde ju Riddarholmen helt och hållet lämnats ifred, och härvidlag hade Essingelinien, som gick öfver områden där ej så stora hänsyn till omgifningen behöfde tagas, så gifna företräden. Men då nu de gjorda utredningarna synes visa, att

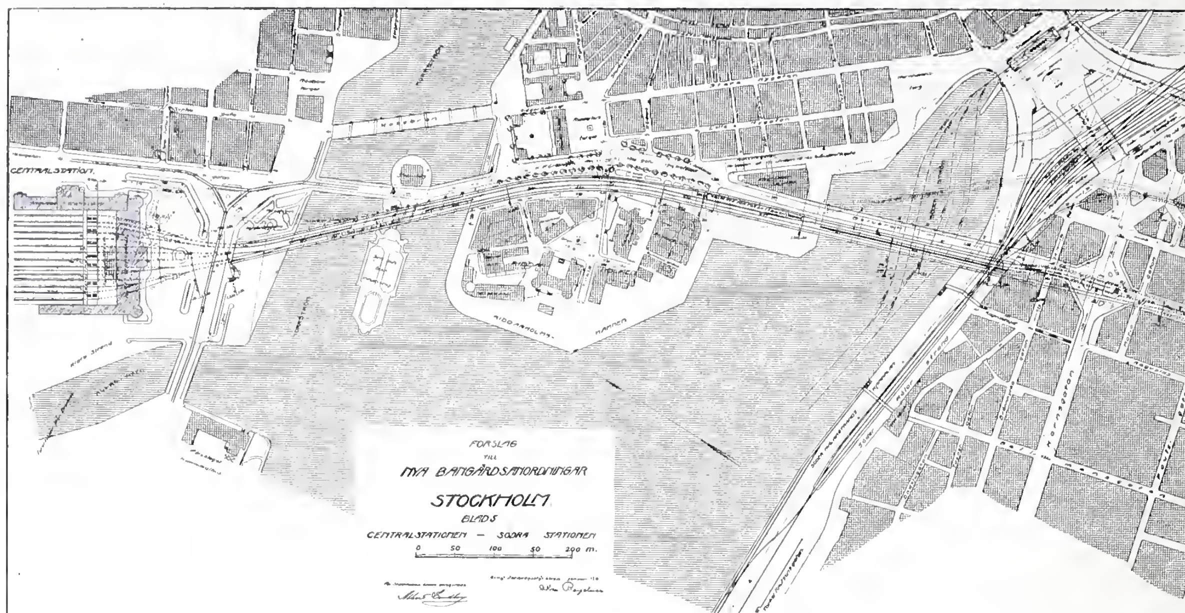

FIG. 1. FÖRSLAG TILL VÄSTRA STAMBANANS INLEDANDE TILL STOCKHOLM ÖFVER RIDDARHOLMENS ÖSTRA SIDA.

ur ekonomisk och trafikteknisk synpunkt denna sträckning öfver Riddarholmen blir den fördelaktigaste torde det väl knappast, hur gärna man än önskade motsatsen, återstå annat än att af denna nödvändighet söka göra det minst ödeläggande. Kommissionen har gått mycket försynt tillväga och sökt framlägga denna mindre glädjande sak i den mest behagliga form. Den har lämnat utredning af liniens framdragande på såväl östra som västra sidan samt lämnat valet fritt mellan dessa båda alternativ, framhållande att ur ekonomisk och trafiksynpunkt äro de båda ungefär jämnspelta. Dock tillstyrker kommissionen dragningen på östra sidan (se fig. 1). Detta innebär igenfyllande af Riddarholmskanalen, öfverkorsning af gatutrafiken mellan staden och Riddarholmen, d. v. s. dennas ledande under järnvägsbron m. m.

Vid studium af plankartorna synes den sträckning, som skulle erbjuda de minsta olägenheterna gifvetvis vara den västra. Svårigheterna äro emellertid synnerligen stora äfven här. Först är att märka, att banan lämnar södra stranden på en höjd af c:a 10,5 m. öfver vattenytan för att sedan gå i sakta sluttning öfver Riddarholmen och vid infarten till norra stranden krypa in i marken på endast $^1/_2$ m:s höjd ö. v. y., hvilket vill säga en höjdskillnad på icke mindre än 10 m. Saken förenklas ej genom att på denna sträcka af brokonstruktioner skola förenas brobanor af flera sinsemellan olika lutningar, nämligen för gatutrafik, förstadstrafik och fjärrtrafik. Härtill kommer svårigheter för det nära granskapet med de äldre byggnaderna på Riddarholmen, särskildt det s. k. Birger Jarls torn, utanför hvilket brobanan skulle komma på en höjd under hvilken körtrafik knappast vore möjlig. Utom en önskan att få den långa lutande brosträckan till en tredjedel dold af Riddarholmen och sålunda icke öfverskådlig i hela sin längd, såsom den eljest skulle bli från såväl båttrafik som trafik på norr och söder Mälarstrand, har väl förlusten af c:a 100 m. kajsträcka utgjort hufvudsakliga motiven för kommissionens tillstyrkan af östra linien. Det är emellertid icke endast igenfyllningen af Riddarholmskanalen som gör denna sträckning så litet tilltalande, utan i ännu högre grad den omständigheten, att härigenom åtskiljes hvad som af ålder, tradition och minnen är så intimt samhörande nämligen Riddarholmen och gamla staden med dess närmast belägna del, Riddarhustorget. Det hjälper inte, att för trafiken mellan dessa platser det är tillfredsställande sörjdt, man kommer inte ifrån att här är ett ganska omildt ingrepp i en mycket värdefull och minnesrik stadsinteriör. Om man ser på denna stadsbild som interiör finner man ju ännu tydligare hur främmande och sönderdelande en sådan framdragning af järnvägen skulle vara.

Denna delning existerar visserligen till en del redan nu genom gamla järnvägslinien, om ock ej så framträdande, men desto större skäl bör det vara att söka förbättra, hvad som redan brutits mot detta stadsparti, och detta skulle kunna vinnas genom framdragandet här af *endast* gatutrafikled utmed den bibehållna Riddarholmskanalen såsom

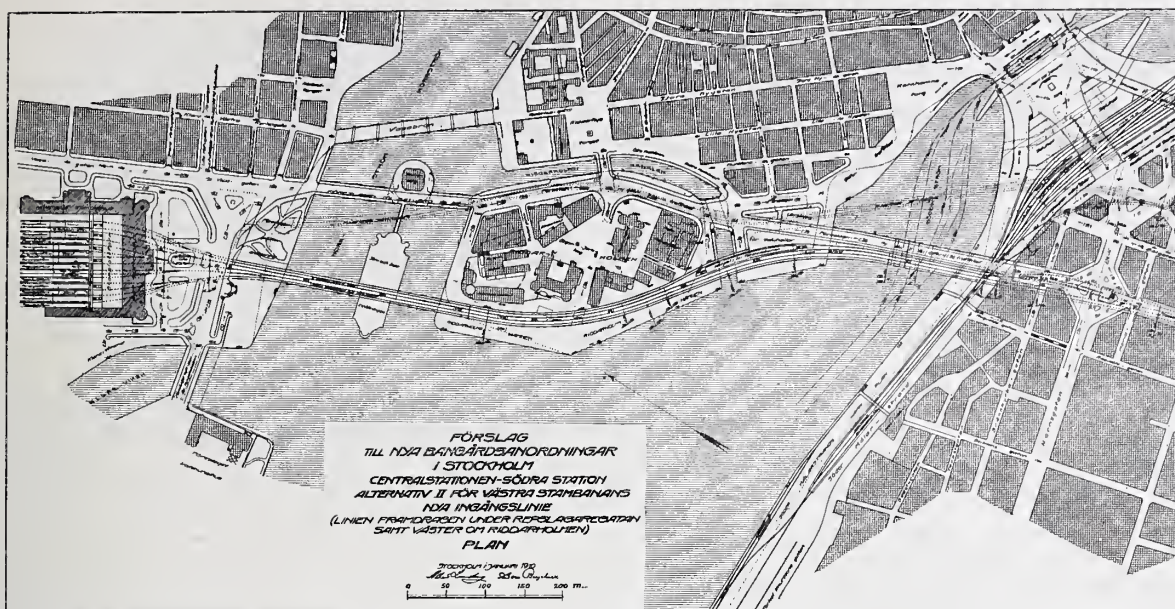

FIG. 2. FÖRSLAG TILL VÄSTRA STAMBANANS INLEDANDE TILL STOCKHOLM ÖFVER RIDDARHOLMENS VÄSTRA SIDA.

delegerades förslag, fig. 2, visar. Detta skulle såsom vid det nämnda sammanträdet framhölls gifva uppslag till utformande af en sällsynt vacker trafikled, ett ytterligare bidrag till framhäfvande af Stockholms naturliga skönhet.

Ingen möjlighet får därför lämnas oförsökt att finna en acceptabel lösning af linien på västra sidan. En fullständig utredning härom, icke mindre än om östra sträckningen, måste föregå hvarje definitivt beslut. Detta synes också ha varit kommissionens mening när den framlägger ur trafikteknisk synpunkt utredda alternativ att välja på. En lika fullständig alternativ utredning bör kunna fordras äfven ur stadsplanesynpunkt. Det bör här särskildt framhäfvas behofvet därvid af modellers utarbetande, hvilket ju är af utomordentlig betydelse för den utredande fackmannen och den enda möjlighet, som står till buds, att för allmänheten åskådliggöra frågor af detta slag. Då ärendet nu går till behandling af stadens myndigheter är det af vikt, att innan beslut fattas vederbörande få tillfälle att genom studium af dylika modeller bilda sig ett klart begrepp om den invecklade frågan. Man bör t. o. m. i vissa fall fordra modeller i naturlig storlek uppsatta i verkligheten.

En sådan fullständig utredning bör naturligtvis också innefatta området närmast Centralstationen och inledandet dit. Som förslaget nu ligger möter man nämligen äfven här stora svårigheter. Genom banans inledande under gatutrafikleden måste denna höjas ganska väsentligt med den påföljd att man här får en s. k. puckel i gatuprofilen. Höjdskillnaden mellan den nya Kungsholmsbron och puckelns högsta punkt är 2,35 m., och i förhållande till den något höjda Vasagatan ännu mer. Intrycket af puckeln förminskas till en del af att detta högre plan utbreder sig i horisontell sträckning och bildar den ganska ansenliga platsen framför den nya centralstationen (se fig.). Emellertid är denna puckel ur stadsplanesynpunkt en betänklig företeelse. Men undvikande af densamma torde vara svår nog. Möjlighet finns ju att inleda järnvägen öfver gatutrafiken. Detta skulle säkerligen vara en lättnad för lösandet af linien väster om Riddarholmen. Men medför andra svårigheter: bangården måste antingen skjutas betydligt längre norrut bortåt Norra Bantorget för att komma ned i lämplig höjd eller måste hela bangården höjas i ett högre plan, hvilket blir till stor olägenhet bl. a. för saluhallstrafiken vid Klara sjö liksom det i öfrigt torde medföra ökade kostnader.

Att flytta centralstation längre uppåt norr, skulle säkerligen vara en olycklig åtgärd, den föreslagna platsen har så utomordentliga företräden. Icke minst däruti, att läget är så vackert. Från hvilken annan bangård i världen föres resanden direkt ut framför ett sådant panorama: Mälaren och Norrström med Riddarholmen, den gamla minnesrika staden samt södra landet på andra sidan; till höger stadshusets dominerande massa och till vänster öfver bilden med strömmen och riksbanken slottets raka monumentala linie. Detta är den enastående plats, hvilken är en stad som Stockholm värdig, och hvars fördelar en gång

säkerligen skola komma att uppskattas såsom de förtjäna. Sedt i detta samband synes en högbro, som ledes in *öfver* denna öppna plats komma att verka ofördelaktigt och sönderdelande på intrycket af densamma, äfven om den, vackert utförd, icke skulle vara så menlig för stadshuset, som i allmänhet antages.

Att döma af den intensitet hvarmed på ofvan nämnda sammanträde rent estetiska intressen förfäktades från ingeniörshåll, därvid arkitekterna egentligen endast fingo tillfälle konfirmera gjorda uttalanden kan man hoppas, att dylika synpunkter ha att räkna på vidsträckt beaktande, desto mer — kan man ju försiktigtvis tillägga — som det icke gäller att vädja till penningpungen utan endast till intresset.

I hvarje fall är det icke utan nöje man konstaterar den framträdande förståelse för skönhetsvärdenas betydelse som vid detta tillfälle dokumenterade sig äfven från dessa håll, som ju framför andra utpekats såsom den bleka förnekelsens.

Ivar Tengbom.

OMBYGGNAD AF KLARABERGSGATAN N:R 40, FASAD MOT KLARABERGSG. ARKITEKTER: HÖÖG OCH MORSSING.

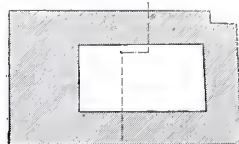

FIG. A.

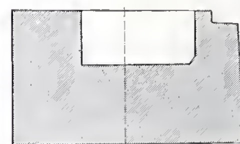
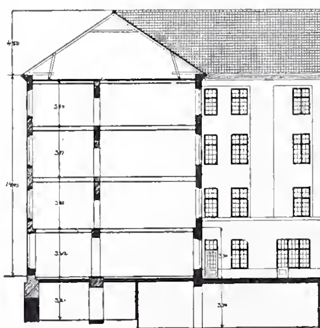

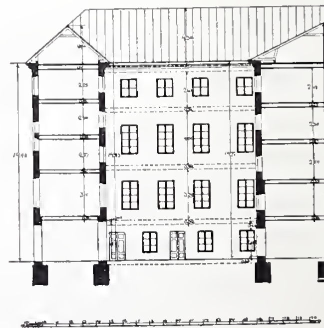
FIG. B.

OMBYGGNAD AF KLARABERGSGATAN N:O 40.

Arkitekter: Höög och Morssing.

Det är med en viss oro man ser växa upp på gatorna afskrankningar omkring gamla byggnader. Det betyder att huset skall modärniseras eller rifvas — det är nutidens kraf, som ej låta hindra sig. Att vid en sådan modärnisering något intresse ägnas åt en gammal gatubild, är man ej bortskämd med. I hörnet af Klarabergsgatan och Beridarebansgatan, ett af Stockholms farliga hörn, ligger ett gammalt hus, som nu skall skatta åt den modärna tiden. Självfva huset är icke märkvärdigt i annat afseende än att det lungt inordnar sig i en ganska alldaglig gatubild. Denna goda egenskap synes emellertid komma att gå i arf äfven till efterträdaren, en glädjande företeelse i vår tid. I de undre våningarna ha butiks- och expositionskrafven gifvits sitt — en utsirad ram åt gatulifvet, medan byggnaden därofvanför utmärker sig för ett välgörande lugn, fri från all tillgjordhet under sitt släta tegeltak. Dekorationen är här med säker hand inskränkt till en enda punkt, burspråket, som i vyn från Hamngatan säkerligen kommer att vara af utmärkt effekt. I berömvärd sträfvan att inordna sig i gatubilden har denna byggnad många beröringspunkter med en i våras fullbordad ombyggnad af huset n:r 13 vid Stureplan, hörnet af Lästmakaregatan, hvilket i sin anspråkslösa men säkra formgifning har tilldragit sig fackmäns erkännande. Arkitekter för den här återgifna byggnaden äro Höög och Morssing, medan ombyggnaden vid Stureplan härrör från den tidigare firman Dorph och Höög. I båda dessa arbeten tycker man sig dock spåra en och samma konstnärs försynta grepp på uppgiften. Höög och Morssing ha rörande ombyggnaden meddelat följande uppgifter:

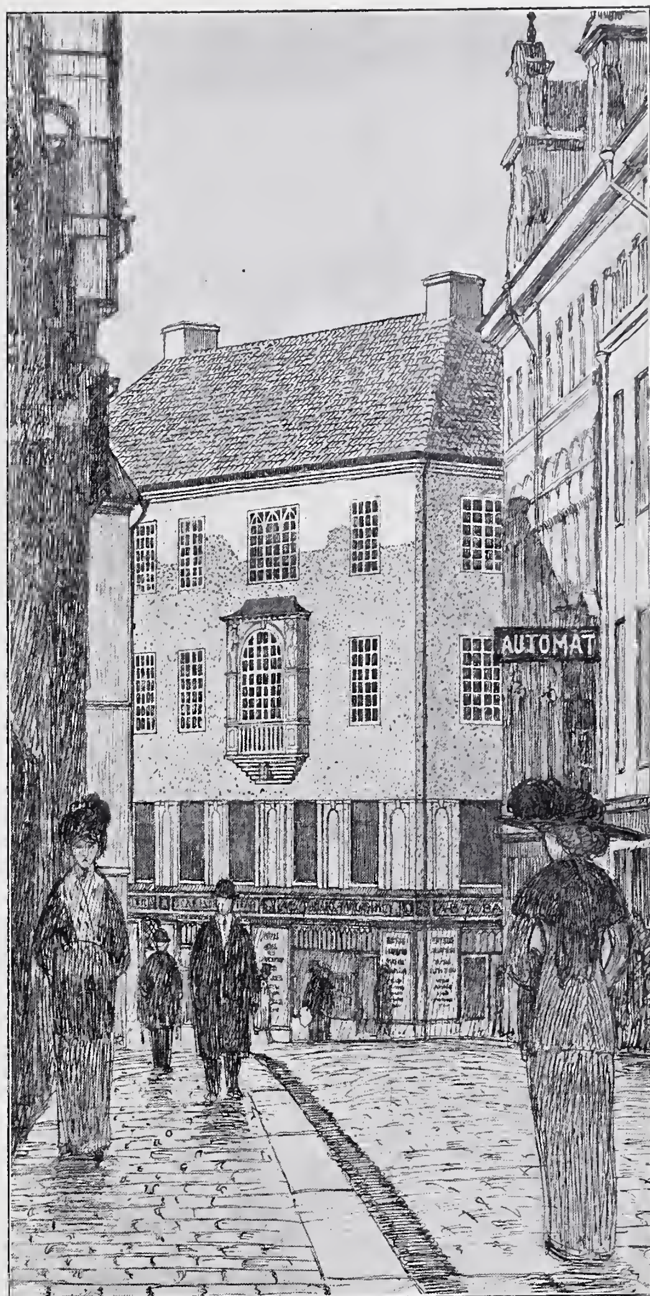

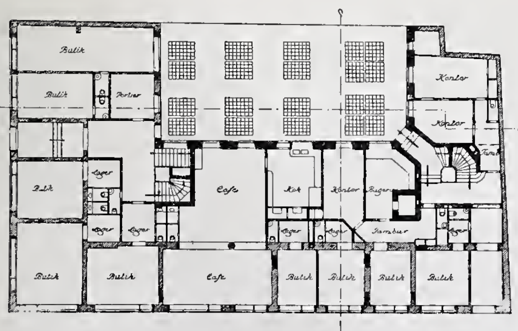
SEKTION EFTER OCH FÖRE OMBYGGNADEN.

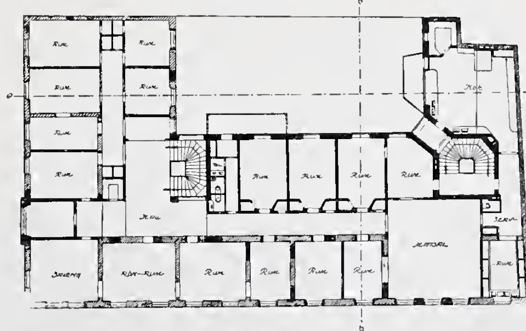
Tomten var förut bebyggd enligt fig. A. med en bredare byggnad mot Klarabergsgatan samt mot Beridarebansgatan och de båda öfriga tomtgränserna med smalare byggnadsdelar. Denna anläggning med sin enligt nutida förhållanden ståtliga kringbyggda gård visade sig dock af ekonomiska skäl omöjlig att bibehålla, på grund af den ringa bebyggda ytan och svårigheten att tillfredsställande utnyttja de 3 nämnda smalare byggnadsdelarna (cirka 5,3 meter breda). Försök att utjämna dessa olägenheter genom att å gården förlägga en större öfverbyggd lokal utföllo ej heller gynnsamt.

Den fördelaktigaste dispositionen af tomten visade sig då vara enligt fig. B. med den breda byggnaden bibehållen och byggnadsdelen mot Beridarebansgatan tillbyggd till ungefär samma bredd som denna, hvaremot den västra gårdsbyggnaden nedrifvits. Gården blir härigenom väsentligt mindre, men erhåller genom att den öppnas mot granntomtens gård rikligare tillgång till luft och ljus än förut. Denna genomgripande ombyggnad kunde dock icke af byggnadsnämnden godkännas medmindre byggnaden sänktes till laglig höjd. Klarabergsgatan och Beridarebansgatan gifva nämligen med sina små bredder (resp. 8,20—8,35 m. och 6,60—6,95 m.) en fasadböjd af endast 13 meter, under det att den gamla byggnadens höjd uppgick till cirka 15 meter. Att bibehålla den gamla fasadhöjden var ur ekonomisk synpunkt naturligtvis viktigt, hvarförutom det af estetiska skäl måste anses olämpligt att sänka huset under de omgifvande byggnadernas höjd, på grund af dess läge som fond för Hamngatan. Ansökan hos K. M:t om tillstånd till ombyggnaden blef äfven beviljad.

OMBYGGNAD AF KLARABERGSGATAN N:R 40. VY FRÅN HAMNGATAN.
ARKITEKTER: HÖÖG OCH MORSSING.

OMBYGGNAD AF KLARABERGSGATAN N:R 40. PLAN AF BOTTENVÅN. OCH VÅN. 1 TR. UPP.

Efter ombyggnaden kommer huset att disponeras på följande sätt. I källarvåningen förlägges utom källare och utrymmen för värmeledningen 2 st. kägelbanor (under gården) med tillhörande duschrum m. m. I bottenvåningen butiker med lagerrum samt ett mindre kafé åt Beridarebansgatan. 1 tr. upp kontorslokaler samt 2 och 3 tr. upp hotell eller pensionat. Då källare voro förlagda endast under mindre delar af byggnaden måste de gamla grundmurarna af kullersten undergjutas med beton till erforderligt djup. Den nya fasadmuren åt gården uppbäres af en armerad betonbalk understödd af armerade pelare. För öfrigt förekomma inga anmärkningsvärda konstruktioner. Det gamla murverket är naturligtvis bibehållet i så stor utsträckning som möjligt. Bjälklagen i byggnaden åt Klarabergsgatan ligga i stort sedt på sina gamla höjder, åt Beridarebansgatan däremot ha de helt och hållet måst omflyttas som framgår af de bifogade sektionerna. I denna del af den gamla byggnaden hade nämligen genom användande af små våningshöjder på samma totalhöjd erhållits en våning mer än i den öfriga delen. Denna olikhet hade dock ej markerats i fasaden utan fönstren hade placerats på samma höjder som i huset föröfrigt oberoende af bjälklagens läge. De nya bjälklagen ha inlagts på samma höjder som åt Klarabergsgatan.

Såväl gårds- som gatufasaderna skola putsas. Burspråket, som markerar den utdragna korridoren i hotellvåningen, utföres af naturlig sten. Inramningarna af skyltarna å bottenvåningens pelare och å den öfver desamma löpande frisen af koppar. Takränna, stuprör samt täckningen af burspråket likaledes af koppar. Taket täckes med tegel. Huset förses med värmeledning, hissar o. s. v.

Byggnadsarbetet ledes af ägarna själfva, byggmästare J. F. Göranson och civilingeniör R. J. Ingemarsson. Konstruktionerna äro beräknade af civilingeniör Fritz Söderbergh.

PÅ VAKT MOT VANPRYDANDE BYGGNADER.

I ett föredrag af ark. Tengbom vid Adelningens för Husbyggnadskonst novembersammanträde berördes det intensiva kulturarbete, som på alla håll i Tyskland af fackmän igångsatts för att i samhället tvinga in större förståelse för byggandets konst och de medel som bl. a. genom en modärn lagstiftning stod till buds för att förhindra landets vanställande genom fula byggnader. Nedanstående exempel, ett bland många, afser att illustrera de synliga resultaten af ett sådant arbete. Det är hämtadt ur tidskriften »Neudeutsche Bauzeitung» (väl värd för öfrigt att rekommendera).

FIG. 1. GATUBILD FRÅN HASZLOCH (PFALTZ).

I Haszloch (Pfalz) beslöt 1907 den protestantiska församlingen att uppföra nya bostäder för sina båda präster. En »arkitekt» på platsen fick fördenskull i uppdrag att utarbeta ritningar, af hvilka å fig. 2 framställas ett par icke alltför glädjande fasader. Nu lär emellertid Haszloch vara en stor och präktig bondby på 8 000 invånare, och med en från äldre tider bevarad för den pfalziska bygden karaktäristisk prägel, hvarom bild 1 ger en antydan. De vid de stensatta gatorna belägna byggnaderna äro förbundna med höga portförsedda murar, vinrankorna klänga öfver husen hela gatan utefter och ibland rakt öfver densamma. Fackverksbyggnader i ek påträffas nästan genomgående hos de äldre husen. Byn har på det hela taget ett för orten typiskt, och, genom användning af inhemska material och traditionell formgifning, alldeles särskildt karaktäristiskt byggnadssätt. För att i denna omgifning föreslå uppförandet af ett sådant hus som det föreslagna (fig. 2) fordras ju ganska mycket

FIG. 2.

oförstånd, och de som närmast hade saken om hand synes icke ha lidit brist härpå. Försynen vakade emellertid och myndigheterna förbjödo husets utförande efter detta förslag, och arkitekt M. Miller, lärare vid byggnadsyrkesskolan i Kaiserslautern fick i uppdrag att omarbeta ritningarna. Resultatet häraf blef att i stället uppfördes en byggnad, hvars enkla och redbara fysionomi framstår å bild 3.

Här i landet brukar ju också skiljas på godt och ondt — sedan ganska lång tid tillbaka. Beträffande byggandet synes emellertid samhällets möjligheter att skydda sig mot det onda allt för små. Behofvet af ett dylikt skydd är emellertid ofantligt om man betänker den förstöring i stor skala som vårt lands natur undergår genom vanprydande bebyggande. Ämnet är af synnerlig vikt och rekommenderas till allvarligt begrundande.

FIG. 3. PASTORSBOSTAD I HASZLOCH. ARK.: M. MILLER, KAISERSLAUTERN.

LITTERATUR.

HERMANN MUTHESIUS. STILARKITEKTUR OCH BYGGNADSKONST. ÖVERSATT OCH MED INLEDNING AF AXEL LINDEGREN. FÖRLAG:. P. A. NORSTEDT & SÖNER. Pris kr. 2: 25

Med denna öfverskrift har nyligen en till sin ämnesbehandling lika ovanlig som värdefull bok lämnats åt den svenska allmänheten. Sedan Ruskins allvarsfyllda och tunga ord till den tid, som dominerades af den växande industrialismen ha de socialt-tektoniska problemen knappast fått en så klar belysning som af Muthesius i föreliggande bok. Den bildar i viss mån en fortsättning af den store engelske sociologens och konstkritikerns författarskap genom upptagandet och bearbetandet af den verklighet, som icke kunde undgå industriens växande makt. Denna faktor blir genom den tyske arkitektens utpräglade sinne för lifvets realiteter utgångspunkt för nya riktlinier, på samma gång som den inplaceras på sin bestämda plats.

Författaren inleder sina kritiska betraktelser genom att påvisa det lösliga uti yttringarna af vår konstuppfattning genom en jämförelse med den, som låg till grund för den grekiska forntidens och nordiska medeltidens enhetliga formvärldar, där arkitekturen stod i organisk relation till öfriga konstarter. På den väg arkitekturkonsten vandrat intill våra dagar dominera alltjämt dessa båda till sitt väsen vidt skilda konstepoker, den förra genom sin sträfvan efter uttryck för en allmängiltig sanning, den senare genom sitt individualitetskraf. Samtliga västerländska konstepoker behärskas af några af dessa idériktningar. Författaren lämnar sedan en ypperlig exposé öfver växlingsföreteelserna inom arkitekturen och konsthandtverket under sist förflutna århundradet.

Boken är föröfrigt fylld af allvarsord till den allmänhet, hvars uppfattning af arkitekturen inskränker sig till ett historiskt stilbegrepp, och för hvilken konstindustrien är indentisk med ornamentsfabrikation. Utan massdeltagande utföras inga bestående förändringar. Det är därför af utomordentlig betydelse för vår tids konstnärliga renässans, att mängden lefver in i dess verkliga väsen, att den låter ett ökadt kraf på soliditet inskränka på begäret efter »konst». För de parvenyartade smakförhållande som ännu råda bär onekligen en viss maskinfabrikation största skulden. Maskinen kan nu aldrig göras till uppfinnare, och det är ett missbruk att använda denna verktygstyp till alstring af det ornamentsmyckade krims-krams, som för närvarande sås ut öfver världen till obotlig skada för vårt nutida handtverk. Framställningen af konst är ett människohandens privilegium. Men »maskinen måste liksom hvarje förbättrad verktygstyp blifva till välsignelse i stället för till förbannelse för mänskligheten.

Den behöfver ingalunda med nödvändighet producera okonstnärlig lika litet som osolid vara. Människoanden måste uttänka en sådan arbetsmetod, som för maskinen är lämplig, och sådana former, som den kan framalstra. Dessa former måste vi sedan logiskt utveckla ur maskinens förutsättningar, såvida vi skola kunna benämna dem konstnärliga, och detta skola vi kunna, blott de ej äro förfalskade handarbeten utan typiska maskinformer. Velocipeden, arbetsmaskinen, järnbron gifver i det hänseendet goda fingervisningar. Maskinens resultat kan endast utgöras af den osmyckade sakliga formen i den säregna karaktär, som det lämpar sig för maskinen att framställa den.» Så utnyttjad kan maskinen äfven blifva till gagn för den formgifning, som faller utom dess eget arbetsområde och den har obestridligt lämnat spår efter sig i vår nutida estetisk-tektoniska åskådning med dess kraf på en fullt ändamålsenlig utformning och smak för praktisk elegans.

Vår nuvarande i ädlaste bemärkelse modärna byggnadskonst har alltså enligt Muthesius föga med stilarkitektur i dess populära betydelse att skaffa. Dess mål är utveckling mot logisk följdriktighet och sinnrik saklighet på tektoniska konstens alla områden en teori där man något reagerar mot öfverdriften.

Vi stå i tacksamhetsskuld till arkitekten Axel Lindegren för hans arbete att bibringa dessa synpunkter åt en större svensk läsekrets.

En god inledning bildar öfversättarens uppsatser om den modärna smakriktningens målsmän i Tyskland, af hvilka Muthesius fått sitt särskilda kapitel.

DET SVENSKA KONSTHANDTVERKET 1909 heter den officiella berättelsen öfver sommarens 1909 utställning. Den har nyligen utkommit på Ivar Hæggströms förlag, redigerad af Carl L. Bendix och E. G. Folcker. Det är en vackert och gediget utstyrd volym på öfver 400 sidor, hvaraf hälften illustrationer, och man får här en mycket grundlig redogörelse i ord och bild för den intressanta utställningen. Upplagan är begränsad till 400 ex. och priset direkt från förläggaren är 15 kr. för bundet exemplar. För alla konsthandtverkare och arkitekter bör ju boken vara af stort intresse.

PRISTÄFLINGAR.

STADSPLANETÄFLINGEN FÖR TRONDHJEM, omnämnd å sid. 84, är nu afgjord. Af 18 inkomna förslag har första pris, kr. 5 000, tilldelats stadsing. A. Lilienberg och ark. S. Eriksson, Göteborg; andra pris, 2 000 kr., kommunaltekniska byrån i Stockholm, ingeniörerna Nils Gellerstedt och Erik Hübe; tredje pris, 2 000 kr. arkitekterna Hj. Hammarling och Th. Kellgren, Stockholm. Dessutom hafva inköpts tvänne förslag å 900 kr., ett af ing. Berger, Stockholm, och ark. Svenne Pedersen, Trondhjem, samt ett af ing. Pålman och ark. Hj. Svensson, Stockholm. Utrymmet tillåter icke för dagen en närmare redogörelse för täflingen.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

AFDELNINGEN FÖR HUSBYGGNADSKONST sammanträdde tisdagen den 5 okt. under prof. Clasons ordförandeskap. Till medlem af afdelningen invaldes ingeniör G. W:son Cronquist. Föredrogs en skrifvelse från kommitterade för afd:s deltagande i arkitekturutställningen i Rom 1911, hvilka sökt utröna intresset för ett deltagande, och på grund af hvad som därvid framkommit yrkade att afdelningen ej måtte deltaga i utställningen, hvilket äfven efter en kort diskussion blef afdelningens beslut. Härpå företogs val af styrelse för det kommande arbetsåret, hvarvid med acklamation återvaldes samtliga funtionärer: Clason, ordf., Östberg, vice ordf., Bergsten, sekr., Bergman, Nilsson, Salin, Sjögren, Tengbom och Wahlman bisittare med Tengbom som redaktör och Sjögren klubbmästare. Vid val af afd:s representanter i föreningens styrelse återvaldes äfvenledes med acklamation Grut, med Bergman som suppleant. Till medlemmar af kommittén för utarbetandet af ett program för gruppering af de svenska naturstenarna valdes herrar Gustafsson, stenhuggare, Hedström, statsgeolog, Kjellström, doktor, Zicherman, ingeniör och Östberg, arkitekt, med den senare som sammankallande. — Ark. Ivar Tengbom höll ett föredrag om »Betydelsen af arkitektskolade biträden på kontor och byggnadsplats» och följde härefter en liflig diskussion, hvarvid afdelningen antog följande resolution: »Vid diskussion om arkitektens användning som arbetsledare på byggnadsplats i anslutning till det vid sammanträdet d. 8 okt. af ark. Tengbom hållna föredraget har afdelningen med erkännande af den stora vikten af frågans vidare utredning uttalat sitt intresse för det väckta ämnet och som en första åtgärd anmodat redaktionen att intaga föredraget i tidskriften.» — Vidtog så diskussionen om »Gustaf Adolfs torgsfrågan» med inledningsanföranden af Hallman och Östberg. Hallman redogjorde för med frågan sammanhörande stadsplanefrågor, särskildt Sveavägens framdradragande till Gustaf Adolfs torg och demonstrerade ett par förslag härom. Östberg, som utgick ifrån att stadsplanen ej i några väsentligare punkter borde förändras, uppehöll sig vid några arkitektoniska hufvudpunkter som vid ett bebyggande af de ifrågavarande tomterna särskildt borde beaktas och framlade ett förslag till skrifvelse härom ställd till ägarna af tomterna. Vid den fortsatta diskussionen uppträdde flera talare emot Sveavägens framdragande till Gust. Ad. torg bland dessa Grut, Aron Johansson, Kinberg, Salin och Westman och beslöt afdelningen att bordlägga frågan med uppdrag åt styrelsen att omredigera Östbergs förslag till skrifvelse.

Aftonens utställning utgjordes af ritningar af ark. Torben Grut till Ammarnäs Kapell, Fullesta ödekyrka, Norrfjärdens nya kyrka, Stengårdshults kyrka, konsistoriebyggnaden i Skara, biskopshuset i Linköping, Linköpings sparbank, byggnad för doktor Munthe i Leksand, hufvudbyggnad och stall vid Magle-Aas (Danmark) och grafmonument åt bergsrådet Schauman i Jakobsstad.

